

THE
COUNT OF MONTE CRISTO.

કાઉન્ટ મોન્ટે-ક્રિસ્ટો

(ગુજરાતી ભાષામાં)

: ચેસ્ટન ખીલ્ડ :

: દ્વિતીય ભાગ :

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીગણિત વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૧૧૧ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ડાઉન્ડ ઓફ મોન્ટે-
ડીસ્ટો

વિષય ગુણગણિત

લલિત-વાક્ય-પ્રથમાલા-૧૭

Count of Monte-Cristo

કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટે-ક્રીસ્ટો

(ડ્યુમા)

(વૉલ્યુમ બીજું-ભાગ બીજો)

ગુજરાતી ભાષાંતરકર્તા
એક ટ્રેજયુએટ
અમદાવાદ

સંવત ૧૯૮૪

સને ૧૯૨૮

:

કિંમત ત્રણ રૂપીયા

પ્રકાશક :
કૃષ્ણપ્રસાદ મણીશંકર શાસ્ત્રી
સાંકડીશેરી; ખીજડાપોળ
અમદાવાદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંચાલક
૧૪૧૧૧
સર્વ હક્ક સ્વાધીન

મુદ્રણસ્થાન : 'વસંત' મુદ્રણાલય
મુદ્રક : ચીમનલાલ ઈશ્વરલાલ મહેતા.
ધીકાંટા રોડ : : અમદાવાદ.

પ્રકાશકના બે બોલ

પરમ કૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાથી કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોનો આ ચોથો ભાગ લલિત-વાઙ્મય-ગ્રંથમાળાના ગ્રાહકોને અર્પણ કરતાં અમને આનંદ થાય છે: સદર પુસ્તક આજે લગભગ બે વર્ષ ઉપર અમે છાપવું શરૂ કર્યું હતું અને આજે તે ચાર ભાગમાં સંપૂર્ણ થયું છે. ગ્રંથમાળાની શરૂઆતથીજ આ પુસ્તક પ્રકટ કરવાની અમને ઘણીજ અભિલાષા હતી; અને આમ નવ દસ વર્ષ પછી અમારી તે અભિલાષા પૂર્ણ થઈ તે માટે અમે પરમાત્માનો આભાર માનીએ છીએ: એકંદરે ૧૪૦ ફર્મા એટલે ૨૨૪૦ પૃષ્ઠનું ગંજલર વાંચન અમે અમારા ગ્રાહકોને માત્ર છ રૂપિયામાં આપ્યું છે.

વર્તમાન સમયના બજારના સંયોગો તરફ લક્ષ આપતાં અમને લાગે છે કે સદર પુસ્તક છાપવાનું મહાભારત સાહસ માથે ઉઠાવવામાં અમે ઘણીજ મોટી જવાબદારી વહોરી છે: પરંતુ સદર નવલકથાના નાયક કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો ઉર્ફે એડમન્ડના છેલ્લા સંદુપદેશ આશા અને ધૈર્યમાં અમને વિશ્વાસ છે; અને અમારી ગ્રંથમાળાના જે અદ્ય-સ્વદ્ય ગ્રાહકો રહ્યા છે તે તરફ જોતાં અમારો તે વિશ્વાસ ગેર નહિ નીવડે એવી અમને આશા છે.

અમે સદર પુસ્તકના પહેલા ભાગની પ્રસ્તાવનામાં વચન આપ્યા મુજબ ભાષાંતર કર્તાની પ્રસ્તાવના વિગેરે ન આપવા માટે ઘણાજ દૃઢિગીર છીએ: ભાષાંતરકર્તા ગૃહસ્થની ઈચ્છા મુજબ અમે એમની કોઈપણ જાતની ઓળખાણ ન આપતાં માત્ર એટલું જણાવવું બાજબી માનીએ છીએ કે, સદર ભાષાંતરકર્તા ગૃહસ્થ એક

ગ્રેન્ડુએટ હોઈ એમની સરકારી નોકરીની અત્યંત જવાબદારીવાળી જગા પર છે: આ ભારે જવાબદારીવાળી જગાના આજ કેટલાએ લાંબા વખતથી ચાલ્યા આવતા કામના ભારે દબાણને લીધે, તેમજ કાર્યભારની અસરથી લથડપથક ચાલતી પ્રકૃતિને વશ થઈ તેઓથી એક અક્ષર પણ અંતઃકરણની અત્યંત તીવ્ર ઈચ્છા છતાં લખી શકાયો નથી. સદર એવો ભાગ આજ ધણુ વખતથી તૈયાર થયો હતો છતાં માત્ર આ પ્રસ્તાવના માટેજ પ્રકટ કરી શકાયો નહોતો; અને આવી રીતે છેવટે અમારે તે લેખકની પ્રસ્તાવના વિનાજ પ્રકટ કરવો પડ્યો છે. છતાં ભાષાંતરકર્તાની ઈચ્છા છે કે મોડેવહેલે પણ એક સારી પ્રસ્તાવના સદર પુસ્તક વિષે લખવી અને તે સદર પુસ્તકના તમામ ગ્રાહકોમાં વહેંચવી. અમે પણ તેમની તે ઈચ્છા સાથે સંમત થઈએ છીએ; અને અંતે ભાષાંતરકર્તા ગૃહસ્થ અને વસંત પ્રીન્ટીંગ પ્રેસના માલિક તથા મેનેજરનો અત્યંત આભાર માનીએ છે: કારણ કે સદર પુસ્તક પ્રકટ થવામાં આ ત્રણે ગૃહસ્થોનોજ મોટે ભાગે મહત્વનો હિસ્સો છે:

હવે પછી કયું પુસ્તક પ્રકટ કરવું એ બાબતનો જોકે અમે કંઈએ નિશ્ચય કર્યો નથી; પરંતુ ધણુ ભાગે સત્તરમી સદીનું ફ્રાન્સનો બીજો ભાગ પ્રકટ કરી તે પુસ્તક પૂરું કરવાની ધારણા છે.

કૃષ્ણપ્રસાદ મણિશંકર શાસ્ત્રી

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ ૩૨	...	...	૧	પ્રકરણ ૪૭	...	...	૨૪૪
„ ૩૩	...	...	૨૭	„ ૪૮	...	...	૨૫૪
„ ૩૪	...	...	૩૮	„ ૪૯	...	...	૨૬૨
„ ૩૫	...	...	૫૪	„ ૫૦	...	...	૨૭૫
„ ૩૬	...	...	૭૦	„ ૫૧	...	...	૨૮૬
„ ૩૭	...	...	૯૧	„ ૫૨	...	...	૩૦૭
„ ૩૮	...	...	૧૦૧	„ ૫૩	...	...	૩૩૩
„ ૩૯	...	...	૧૦૪	„ ૫૪	...	...	૩૪૬
„ ૪૦	...	...	૧૧૪	„ ૫૫	...	...	૩૬૧
„ ૪૧	...	...	૧૪૮	„ ૫૬	...	...	૩૮૧
„ ૪૨	...	...	૧૬૭	„ ૫૭	...	...	૩૯૬
„ ૪૩	...	...	૧૮૬	„ ૫૮	...	...	૪૦૪
„ ૪૪	...	...	૧૯૫	„ ૫૯	...	...	૪૨૨
„ ૪૫	...	...	૨૧૫	„ ૬૦	...	...	૪૩૬
„ ૪૬	...	...	૨૩૩	„ ૬૧	...	...	૪૪૬
				„ ૬૨	...	...	૪૫૭

પૃષ્ઠ ૭૦ માં

પ્રકરણ ૪ થું ને બદલે પ્રકરણ ૩૬ મું વાંચવું

Count of Monte-Cristo

કાઉન્ટ ઑફ મોન્ટે-ક્રીસ્ટો

વૉલ્યુમ પહેલું

ભાગ ૧ લો

” ”

ભાગ ૨ જો

વૉલ્યુમ બીજું

ભાગ ૧ લો

” ”

ભાગ ૨ જો

કુલ પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૨૪૦ : પાકાં પુઠાં
કિંમત દરેક ભાગની ત્રણ રૂપીયા.

લલિત-વાણિજ્ય-ગ્રંથમાલા ઑફીસ

સાંકડીશેરી, બીજડાની પોળ

અમદાવાદ

છપાય છે !

છપાય છે !!

મહાકવિ કાલિદાસ કૃત

મેઘદૂત

(આવૃત્તિ ત્રીજી)

ભાષાંતર કર્તા

સ્વ : કીલાભાઇ ધનશ્યામ

સમશ્લોકી ભાષાંતર-લાંબી વિદ્વત્તામરી
પ્રસ્તાવના અને ઉપયોગી ટીકા-ટીપ્પણીઓ
સાથેનું આ ભાષાંતર ગુજરાતી સાહિત્યમાં
અનન્ય છે.

:: સુંદર નવ ચિત્રો :: બહા ઝેજ કાગળ ::

:: અપટુડેટ બાઈડીંગ ::

Count of Monte-Cristo

કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટે-ક્રીસ્ટો

(વાલ્યુમ બીજું-સાગ બીજો)

પ્રકરણ ૩૨ મું.

બી જે દિવસે સવારમાં જરાબર આઠ વાગે આદ્યટ બોક્કમ્પના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યો. તે આવે એટલે તુરત તેને અંદર લઇ આવવાનો નોકરને હુકમ મળ્યો હતો.

“ હું આવી પહોંચ્યો છું. ” આદ્યટ બોક્કમ્પને કહ્યું.

“ દોસ્ત, હું તારી જ રાહ જોયા કરતો હતો. ”

“ બોક્કમ્પ, મિત્ર, તારા તરફથી મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે. તે મને બોલાવવાને મોકલ્યું એ વળી મારે માટેના તારા અથાગ સ્નેહની એક વધારાની સાબીતી છે. ત્યારે દોસ્ત, હવે કહે જાંઘએ, આવો ભયંકર ઘા કોણ કરે છે, તેનો કાંઈ ખ્યાલ તને આવે છે કે ? ”

“ હું ધારું છું કે મને કાંઈક પત્તો મળ્યો છે ખરો. ”

“ પણ પહેલાં તો મને આ ભયંકર અને ક્રૂર કાવતરાની બધી હકીકત જણાવ. ”

શોક અને લજ્જાના ભાર તળે દબાઈ ગયેલા પેલા યુવાનને બોક્કમ્પે નીચે પ્રમાણે બતેલી હકીકતનું વર્ણન કરી બતાવ્યું:—

“જે દિવસ પહેલાં બીજા એક વર્તમાન પત્રમાં પેલો લેખ પ્રસિદ્ધ થયો. તેમાં વધારે ગંભીર બાબત તો એ હતી કે જે પત્ર સરકારના હથિંઆર તરીકે જાણીતું હતું, તેમાં તે પ્રગટ થયો હતો. તે પત્ર મળ્યું તે વખતે બોક્કમ્પ નાસ્તો લેતો હતો. તે લેખ તેના વાંચવામાં આવતાની સાથેજ બોક્કમ્પે ગાડી મંગાવી, અને તે તે પત્રના અધિપતિની ઓફીસમાં ગયો. તે પત્ર, અને બોક્કમ્પ જે પત્ર ચલાવતો હતો તે પત્ર, એ બન્નેના વિચારો અને નીતિ પરસ્પર એક બીજાથી વિરુદ્ધ

હતાં, છતાં પણ બન્ને પત્રના અધિપતિઓ પરસ્પરના અંગત મિત્રો હતા. બોકેમ્પે કાઉન્ટ મોર્સફના સંબંધમાં પ્રગટ થએલા પેલા લેખના સંબંધમાં વાત છેડી.

“ મિત્ર, મને લાગે છે કે આવો લેખ તમારા પત્રમાં પ્રગટ કરીને બદનક્ષી માટેની ફેજદારી ફરીઆદની જવાબદારી તમે તમારા માથા ઉપર ઝોરી લો છો. ” બોકેમ્પે કહ્યું.

“ ના, ના. ખીલકુલ નહિ. તે લેખની સાથે તેની સત્યતા પુરવાર કરવાની તમામ સાબીતીઓ અમને મળી ચુકેલી છે. તેથી અમને ચોક્કસ ખાતરી છે કે કાઉન્ટ મોર્સફ લગાર ચુંચાં પણ ફરી શકે તેમ નથી. વળી એવા બયંકર બદમાસો અને નીચ ગુન્હેગારોને ઉઘાડા પાડવા, અને તેમને જે માન મળે છે તેને માટે તેઓ કાંઈ પણ રીતે લાયક નથી એમ બતાવવું, એ તો એક દેશસેવાનું કાર્ય છે.”

બોકેમ્પ તો સ્તબ્ધજ બની ગયો.

“ ત્યારે આટલી બધી ચોક્કસ અને ખરેખરી ખાતમી તમને આપનાર કાણુ છે ? ” તેણે પૂછ્યું. “ કારણુ અમારા પત્રમાં એક વખત એ બાબતનો ઇશારો આવી ગયા પછી તેની સત્યતાની સાબીતીના અભાવે અમારે એ વિષય પડતો મૂકવાની જરૂર પડી. ખરૂં પૂછાવો તો તમારા કરંતાં અમને આ બાબતમાં વધારે રસ પડે તેવો છે; કારણુ કાઉન્ટ મોર્સફ એ એક ઉમરાવ છે, અને અમારૂં પત્ર તો પ્રજાકીય પક્ષનું છે. ”

“ અરે, આ વાત તો તદ્દન રહેલી છે. અમારે આવું ખોટું ઘાંધળ કરવાની, અગર ખોટી અફવા ઉડાવી કાઢતી આખરે ઉઘાડી પાડવાની કાંઈ જરૂર નહોતી. અમારી પાસે તો એક ખાસ માણસ તે લખને આવ્યો હતો. ગઈ કાલેજ તે માણસ ‘થેનીના’ થી અહિં

આવી પહોંચ્યો, અને એ બાબતના કાગળોનો એક મોટો થોકડો લઇને અમારી પાસે આવ્યો. પ્રથમ તો અમે તે લેવાની ચોખ્ખી ના પાડી એટલે તે લઇને તે ખીજા પત્રની ઓફિસ તરફ જવા નિકળ્યો. ગમે તે કાંઈ પણ પત્રમાં તેને તે લેખ પ્રગટ કરાવવાનો તો હતો જ. ”

આથી હવે બોકેમ્પનો કાંઈ પણ ઉપાય રહ્યો નહિ. તેણે તુરંત જ આલ્બર્ટને સંદેશો મોકલાવ્યો. તે સંદેશો લઇને માણસ આલ્બર્ટના તરફ રવાના થયા પછી કેટલાક નવિન બનાવો બની ગયા હતા, તેની ખબર આલ્બર્ટને મોકલવાનું શક્ય નહોતું. તેજ દિવસે દિવાને ખાસ-ઉમરાવોની સભામાં એક જખરી ધમાલ ચાલી રહી હતી. ગમે તેવા મહત્વના વિષયો ચર્ચાવાના હોય તો પણ સાધારણ રીતે ઉમરાવોની સભામાં શાંતિ સુવ્યવસ્થા અને વિવેક જળવાઈ રહેલાં બેવામાં આવતાં; પરંતુ આજે તો દરેક જણ હમેશના દરેલા સમય પહેલાં આવી પહોંચેલો હતો. અને તેમના પૈકીના એકના સંબંધમાં જાહેર પ્રશ્નનું ધ્યાન જે બનાવથી ખેંચાઈ રહ્યું હતું, તે શોકજનક બનાવની જ જ્યાં ત્યાં વાતો ચાલી રહી હતી. કેટલાક પેલો લેખ વાંચતા હતા, તો કેટલાક તેના ઉપર વિવેચન કરતા હતા. કેટલાક તેના સંબંધમાં ચર્ચા અને વાદવિવાદ ચલાવી રહ્યા હતા, તો કોઈક વળી પોતાની સ્મરણશક્તિની મદદથી એવા કેટલાક બનાવોની યાદ કરાવી રહ્યા હતા, કે જેથી લેખમાં લખાએલી બાબતોને ટેકા મળતો હતો. કાઉન્ટ મોર્સફને મારે તેના સાબતીઓને કાંઈ પ્રીતિની લાગણી નહોતી. આ કારણને લીધે પોતાનાં માન અને આખર જળવવાને મોર્સફને કેટલીક વખત મગફરી ભરેલું અને ઉદ્ધત વર્તન કરવાની જરૂર પડતી. આનું પરિ-

શ્યામ એ આવ્યું કે દિવાને ખાસમાંના કેટલાક જુના અને ખરા ઉમરાવો તેના તરફ હસતા, તો તેમાંના કેટલાક શુદ્ધિમાન પુરૂષો તેને પોતાનાથી દૂર રાખતા. જ્યારે તેઓમાંના ખીજા કેટલાક પ્રમાણિક ઉમરાવો તેને ધિક્કારતા હતા. ઉમરાવ મંડળમાં કાઉન્ટની સ્થિતિ આવી હતી. આથી એક વખત જ્યાં પ્રભુની ખફગી તેના ઉપર ઉતરી કે દરેક જણ તેના સામે થવાને તૈયાર થઈ ગયો. મોર્સફ એકલોજ આ બધાથી અજાત હતો. જે વર્તમાન પત્રમાં તેની આખર ઉપર હુમલો કરવામાં આવ્યો હતો, તે પત્ર તે મંગાવતો નહોતો. તે દિવસે સવારે તે કેટલાક ખીજા મહત્વના વ્યવસાયમાં ગુંથાયેલો હતો. આથી પોતાના માથા પર આવી પડનારી ભયંકર આફતથી તે પોતે તદ્દન અજાત હતો. તે તો ખિચારો પોતાના હમેશના વખતે આવી પહોંચ્યો. તેનો દેખાવ હમેશના જેવોજ મગર અને ઉદ્ધત હતો. તે ગાડીમાંથી ઉતર્યો, અને સભાસ્થાનમાં દાખલ થયો. તેના મિત્રોની અતડાશ તેના ખીલકુલ સમજવામાં આવી નહિ. તે આવી પહોંચ્યો તે પહેલાં અડધા કલાકથી કામદાજ શરૂ થઈ ગયું હતું.

દરેક જણના હાથમાં પેલું વર્તમાનપત્ર હતું, છતાં હમેશની માફક તે દિવસે પણ હુમલો કરવાની જોખમદારી પોતાને માથે લેવાને કોઈ તૈયાર નહોતું. છેવટે એક પ્રમાણિક અને આખરદાર ઉમરાવથી વધુ વખત શાંતિ રાખી શકાઈ નહિ. મોર્સફનો તે માથાસ જાહેર શત્રુ હતો. તે પોતાની જગાએથી ઉઠ્યો, અને એટલા ધીમા પગલાથી અને એવી ગંભીરતાથી બાપણ કરવાની જગાએ જઈને ઉભો રહ્યો. કે જે ક્ષણની રાહ જોવાતી હતી, તે ક્ષણ આખરે આવી પહોંચી હતી, એમ સર્વ કોઈને ખાતરી થઈ. આસપાસ

ચારે બાજુએ ગંભીર શાંતતા પથરાઇ ગઇ. જે ઉમરાવ ભાષણ કરવાને ઉઠ્યો હતો, તે હમેશાં જ્યારે બોલવા ઉઠતો, ત્યારે તેના તરફ કોઇ ઝાઝું લક્ષ આપતું નહિ; છતાં આજે તે ભાષણ આપવાની જગોએ જખને ઉભો રહેતાં, દરેકે દરેક જણનું ધ્યાન તેની તરફ જ કેમ ખેંચાઇ રહ્યું હતું, તેની મોર્સફને કાંઇ સમજ પડી નહિ. ભાષણકર્તાએ શરૂઆત કરી. જે વિષય ઉપર તે બોલવાને ઉઠ્યો હતો, તે વિષય અતિ મહત્વનો જણાવી, તમામ સભ્યોને તેના ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવાને તેણે ઉપોદ્ધાતમાં વિનંતિ કરી. ત્યાં સુધી પણ મોર્સફને કાંઇ શંકા પડી નહિ; પણ જ્યારે ભાષણમાં યેનીનાનું નામ લેવાયું ત્યારે તે એકાએક ચમક્યો, અને જ્યારે કર્નલ ફરનાન્ડનું નામ સાંભળ્યું, ત્યારે તો તેનો ચહેરો એટલો બધો શીકો પડી ગયો, કે દરેક સભ્યની નજર તેના તરફ દોરાઈ અને દરેકના હૃદયમાં કંપારી વણ્ટી. ભાષણ કર્તાએ તે પછી પેલો લેખ વાંચી બતાવ્યો. સભાસ્થાનમાં કોઇક અગળ શાંતિ પથરાઇ ગઇ. લેખ વંચાઇ રહ્યા પછી જ્યારે ભાષણ કર્તાએ પોતાનું ભાષણ આગળ ચલાવ્યું, ત્યારે દરેક જણનું મન તેમાંજ પરોવાઇ ગયું. તેણે પોતાની શંકાઓ અને કેસની હરકતો જણાવી. તે વિષય ઉપર ચર્ચા કરીને કાઉન્ટ મોર્સફની અને આખા ઉમરાવ મંડળની આખરે બચાવવાની તેણે સુચના કરી. જે ખોટી અફવાથી મોર્સફ જેવા એક ઉમરાવની આખરે ધોદો પહોંચાડવામાં આવ્યો હતો, તેથી આખા ઉમરાવ મંડળની પણ બણી નાલાસ્તી થતી હતી. આ બધાં કારણો જણાવી અંતમાં આ વિષયની તપાસ તુરંતજ હાથ ઉપર લેવાને તેણે દરખાસ્ત આગળ કરી. મોર્સફ તો તે અણધાર્યા બચંકર હુમલાથી એવો બહાવરો બની ગયો, કે તે

ભાગ્યેજ કાંઈ બોલી શક્યો. કોઈ તદ્દન નિર્દોષ મનુષ્યના ઉપર એકા-
એક હુમલો થાય, તો તેનામાં પણ આવી ભીંસતા દષ્ટિગોચર થાય.
આથી સભ્યોમાંના કેટલાક તેની દયા ખાવા લાગ્યા; કારણ કે જે
મનુષ્યો ખરેખરજ ઉદાર પ્રકૃતિના હોય છે, તેઓ પોતાના શત્રુના
ઉપર પણ ભયંકર આક્રમણ આવી પડેલી જુએ છે, ત્યારે પોતાની
શત્રુતા ભૂલી જાય છે.

સલાના અધ્યક્ષે પછી મત લીધા. જેના પરિણામે તપાસ
ચલાવવાનો નિશ્ચય થયો. તેના સામે મુકવામાં આવેલાં ત્રહામતોના
સંબંધમાં પોતાના બચાવ માટે તૈયાર થવાને કાઉન્સિલે કેટલીક
મુદત જોઈશે એમ તેને પૂછવામાં આવ્યું. આ સમય દરમ્યાન
મોર્સફની દિશામાં તાજી થઈ હતી.

“ગૃહસ્થો,” મોર્સફે જવાબ આપ્યો. “કોઈક મારા દુષ્મનો
અંધારામાં ભરાઈ રહીને, મારી ગેરહાજરીમાં મારી અજાણ્યમાં
મારા ઉપર છૂપી રીતે હુમલો કરી રહ્યા છે એમ આ ઉપરથી
જણાય છે. આવા હુમલાથી પ્રથમ તો હું જરાક ચમક્યો ખરો,
પણ આવા હુમલાનો તો તુરંજ અને તેટલોજ ભયંકર પ્રતિકાર
કરવો જોઈએ. ખરી અફસોસની વાત તો એ છે કે મારા દુષ્મનો
ખુલ્લા પડીને મારી સામે આવીને ઉભા રહેતા નથી, એટલે તેમની
સાથે યુદ્ધમાં ઉતરીને, મારું લોહિ રેડીને મારો બચાવ કરવાની,
અને હું નિર્દોષ છું, એમ મારા ઉમરાવ અંધુઓને બતાવી આપ-
વાની મને તક મળતી નથી ! મારા જેવા એક મિપાછ બચ્ચાને
પોતાના બચાવ માટે આવો રસ્તો લેવો પડે છે, એટલીજ માત્ર
એક મને દિલગીરી થાય છે.”

આ શબ્દોએ ત્હોમતદારના લાભમાં સારી અસર કરી.

“આથી મારી માગણી એવી છે કે આ બાબતની તપાસ તુરતા તુરતજ હાથ ઉપર લેવી જોઈએ અને મારે પોતાને મારા બચાવમાં જે જે પુરાવો રજુ કરવાનો છે તે હું કરીશ.”

“ઠીક; તમને કયો દિવસ અનુકુલ આવશે?” અધ્યક્ષે મોર્સ-ફોર્ને પૂછ્યું.

“આજેજ શરૂ થવા દો. હું તો તૈયાર છું.” કાઉન્ટે જવાબ આપ્યો.

અધ્યક્ષે બધા સભ્યોનું ધ્યાન ખેંચવાને ઘંટડી વગાડી.

“આજેજ તપાસ શરૂ કરવામાં આવે તો બધા સભ્યોની તે માટે સંમતિ છે કે?”

“હા. હા.” બધાએ એકે અવાજે જવાબ આપ્યો. તે પછી મોર્સફોર્ને જે પુરાવા રજુ કરે, તે તપાસવા માટે બાર સભાસદોની એક સમિતિ નિમવામાં આવી. તેજ દિવસે સાંજના આઠ વાગે તપાસ શરૂ કરવાનું નક્કી થયું. જે એક દિવસમાં કામ પુરું ન થાય તો તે પછી દરરોજ તેજ વખતે કામ પાછું હાથમાં લેવું એવું હતું. તે પછી મોર્સફોર્ને જવાને માટે પશ્વાનગી માગી. કોઈક વખત આવી વિપત્તિ આવી પડશે એવી શંકાથી તેણે પ્રથમથીજ પોતાના બચાવની તૈયારીઓ કરી રાખી હતી.

આદ્યત્વ બધું સાંભળ્યા કરતો હતો. ઘડીમાં તેનામાં કાંઈક આશા આવતી, તો ઘડીમાં તેને ક્રોધ વ્યાપી જતો, તો ફેટલીક વખતે તેને ઘણી શરમ લાગતી અને તેથી તે ચરચર કાંપતો.

તેના પિતાએ કરેલા ગુન્હાઓથી તે વાકેફગાર થએલો હતો;

આથી તેના મનમાં એકજ પ્રશ્ન રમી રહ્યો હતો, અને તે એ કે જો તે ખરેખર ગુન્હેગારજ હતો તો પછી તે પોતાનું નિરપરાધીપણું કેવી રીતે સાબીત કરવા માગતો હતો.

બોકેમ્પ વાત આગળ ચલાવતાં જરા ખમચાયો.

“પછી શું થયું?” આદમર્ટે પૂછ્યું.

“પછી શું થયું? તેં મારા ઉપર એક ખરેખરી દુઃખદાયક ફરજ નાંખવા માંડી છે. તારે બધું જ જાણવાની જરૂર છે?”

“ખાસ જરૂર છે. ખીજના મ્હોએથી સાંભળવાને બદલે તમારા પોતાના જ મ્હોએથી સાંભળવાની મારી વધારે ઇચ્છા છે.”

“ત્યારે તો જરા હિંમત રાખ. દોસ્ત, હાલ તારે હિંમતની જોટલી જરૂર છે, તેવી તારી આખી જીંદગીમાં કદી જરૂર પડી નહિ હોય, અગર હવે પછી કદી ભાગ્યેજ પડશે.”

આદમર્ટે મ્હો ઉપર હાથ ફેરવી જરા હિંમત લાવવાનો પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું. “ચાલવા દો.”

“સાંજ પડી. પેરીસ શહેરમાં સૌ કોઈ સાંજ પડવાની આતુરતાથી રાફ જોતું હતું. એક યુવાન ઉમરાવ મારો મિત્ર હતો. તેની લાગવગથી સભા વખતે સભાસ્થાનમાં હાજર રહેવાની મારે માટે ખાનગી રીતે વ્યવસ્થા થઈ. તે સાત વાગે મારે ત્યાં મને તેડવાને આવ્યો. અમે બંને સાથે તેની ગાડીમાં સભાસ્થાનમાં ગયા. એક ખીજમતદારને તેણે આજ્ઞા કરી, અને ઉપરની ‘ગેલેરી’માં એક થાંભલાના એથે મને તેણે બેસાડ્યો, કે જ્યાંથી મારાથી સભામાં જે કાંઈ ચાલી રહ્યું હતું, તે સૌ જોઈ શકાય તેમ હતું. જ્યારે મારા તરફ કોઈનું પણ ધ્યાન ખેંચાય તેમ નહોતું.

“ આઠ વાગ્યા. સૌ કોઠાએ તે પહેલાં આવીને પોતપોતાની એકક લઘ લીધી હતી. જરાજરા છેલ્લો ટકોરો થતાં જ કાઉન્ટ મોર્સર્ફ આવી પહોંચ્યો. તેના હાથમાં કેટલાક કાગળો હતા; તેનો ચહેરો તદ્દન શીત હતો. તેને લશ્કરી પોષાક તેની સુંદરતામાં વધારો કરતો હતો. તેની હાજરીની અસર ઘણી સારી થઈ. વધારામાં તેની તપાસ માટે જે કમીની નિમાઈ હતી તેમાં બધાજ સભ્યો ઘણા ઉદાર રાજનીતિજ્ઞ પુરૂષો હતા. તેમાંના કેટલાક તો તે આવી પહોંચતાં જ તેની સાથે હસ્તધૂનન કરી તેનું સ્વાગત કરવાને તેના સામા આવ્યા.”

આ સાંભળીને આદ્યર્ટનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તેના પિતાની પડતીના સમયે જે લોકોએ તેના તરફ આવી માનની લાગણી પ્રદર્શિત કરી હતી, તેમને સ્નેહનાં આલિંગન આપવાને, અને તેમનો આભાર માનવાને તેનું અંતઃકરણ તદ્દપી રહ્યું.

“ એટલામાં ” બોકેમ્પ આગળ ચલાવ્યું. “ એક દરવાને એક પત્ર લાવીને અધ્યક્ષનાં હાથમાં મૂક્યો. ”

“ મેં. કાઉન્ટ ઓફ મોર્સર્ફ, ” અધ્યક્ષે પેલો પત્ર પોતાના હાથમાં લઈ બેઠકારીથી તેની સીંઘ તોડતું કહ્યું. “ હવે આપને આપના બચાવમાં જે કાંઈ કહેવાનું હોય, તે ખુશીની સાથે કહો. બચવાના જે કાંઈ પુરાવા રજુ કરવા હોય તે રજુ કરવાને આપને છૂટ છે. ”

“ કાઉન્ટે ઘણી જ ખુશીથી, છટાદાર ભાષામાં પોતાનો બચાવ શરૂ કર્યો. તેણે કેટલોક દસ્તાવેજ પુરાવો રજુ કરીને એવું સાબીત કરી બતાવ્યું કે ‘યેનીના’ના વઝીર “અલ્લી તેબેલીન પાશા”નો તેની અંતિમ ઘડી સુધી મોર્સર્ફના ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો; અને તેથી

જ સુલતાનની સાથે સંધિ કરવાનું જીવની જોખમદારીનું કામ પણ કાઉન્ટને જ સોંપવામાં આવ્યું હતું. અલી પાશા જે વીંટીથી કાગળો અને દસ્તાવેજો ઉપર પોતાની મોહોર કરતો, તે વીંટી કાઉન્ટના ઉપરના તેના ભરોસાને લીધે જ પાશાએ તેને આપી હતી, કે જેની મદદથી દિવસે યા રાતે ગમે તે વખતે અને ગમે તે ઠેકાણે-પાશાના જનાનામાં સુદ્ધાંત-કાઉન્ટ મોર્સફ જઈ શકતો. કાઉન્ટના ઉપર અલ્લી તેમેલીનનો એટલો યથો વિશ્વાસ હતો કે પાશાના અંતઃપુરમાં જવાની પણ કાઉન્ટને છૂટ હતી. કાઉન્ટ સંધિનું કહેણ લઇને સુલતાનની હુઝુરમાં ગયો. દુર્ભાગ્યે સંધિ થઈ શકી નહિ, અને કાઉન્ટ જ્યારે પોતાના આશ્રયદાતાનો જવાબ કરવાને પાછો ફર્યો, ત્યારે તો અલ્લીપાશાનો અમર આત્મા આ ફાની દુનીયાનો ત્યાગ કરી ગયો હતો. “પણ,” કાઉન્ટે ઊંચટે કહ્યું. “અલ્લીપાશાનો મારા ઉપર એટલો પ્રેમ અને વિશ્વાસ હતો, કે તેણે પોતાની માનીતી બેગમ તથા તેની પુત્રીને મરણ સમયે મારી સંભાળમાં-મારા સંરક્ષણમાં સોંપ્યાં હતાં.”

આ શબ્દો સાંભળીને આદમર્ટ એકાએક ચોંકી ઉઠ્યો. દૈદીએ પોતાનો જે ઇતિહાસ તેને સંભળાવ્યો હતો, તેનું તેને એકાએક સ્મરણ થઈ આવ્યું, અને તેના આખા શરીરે પસીનો છૂટ્યો.

“વારૂ, મારા પિતાના લાષણની શું આસર થઈ ?” તેણે આતુરતાથી પૂછ્યું.

“તે માંભળીને મને ઘણું લાગી આવ્યું. એટલું જ નહિ, પણ કમીટીના તમામ સભાસદોને પણ કાઉન્ટને માટે સારો મત ‘અધાયો.’ બોલેમ્પે આગળ ચલાવ્યું.”

“દરમ્યાનમાં જે પત્ર તેના હાથમાં આવી પડ્યો હતો તે પત્ર કમીટીના અધ્યક્ષે ધીમેથી ખોલ્યો, અને બેદરકારીથી તેના તરફ નજર કરી. પણ પહેલી લીટી ઉપર દષ્ટિ પડતાં જ તે તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું. તેણે તે પત્ર ફરી ફરીને કેટલીક વખત વાંચ્યો, અને કાઉન્ટ મોર્સફના તરફ પોતાની દષ્ટિ સ્થિર કરતાં પૂછ્યું:—

“કાઉન્ટ, તમે હમણાં એમ કહ્યું ને કે ‘યેનીના’ના વઝીર પાશા અલ્લી તેબેલીને પોતાની સ્ત્રી અને પુત્રીને તમારા સંરક્ષણમાં સોંપ્યાં હતાં?”

“હા જી.” મોર્સફે ઉત્તર આપ્યો. “પરંતુ તે બાબતમાં પણ દુર્ભાગ્યે મારો પીછો છોડ્યો નહિ. કમનસીબે હું સુન્નતાનની પાસેથી પરત આવ્યો, ત્યારે પાશાની માનીતી બેગમ વાસીલીકી અને તેની પુત્રી હૈદી ગુમ થઇ ગયાં હતાં.”

“તમે તેમને ઓળખતા હતા ખરા કે?”

“પાશાના મારા ઉપર વિશ્વાસને લીધે અને મારી અને તેની મિત્રતાને લીધે મારો અને તેમનો ઘણી વખત મેળાપ થતો. મેં તેમને કાંઈ પચીસ ચાલીસેક વખત નજરે જોયાં હશે.”

“વાર ત્યારે, પછી તેમનું શું થયું તેનો તમને કાંઈ ખ્યાલ છે?”

“હા જી. મેં સાંભળ્યું છે કે તેઓ કમનસીબ અને ગરીબીનો ભોગ થઇ પડ્યાં. મારી તે વખતની સ્થિતિ કાંઈ સારી નહોતી. તેમને માટે માફ અંતર ઘણું બળતું હતું, પણ તેમની શોધ કરવા માટે મારી પાસે પુરતું દ્રવ્ય નહોતું. વળી મારી પોતાની જાદગી પણ તે વખતે મોટા ભયમાં હતી.”

આ સાંભળીને અધ્યક્ષે જવાં ચઢાવ્યાં.

“ ગૃહસ્થો ! ” તેણે કમીટીના સભ્યોને કહ્યું, “ કાઉન્ટ મોર્સફને જાણવ તો તમે હમણાં સાંભળ્યો. વાર કાઉન્ટ, તમે જે આ બધી હકીકત કહી તે સાબીત કરવાને તમે કોઈ સાક્ષીઓ રજુ કરી શકો તેમ છે કે ? ”

“ ના જી. કમનસીમે મારાથી તે બની શકે તેમ નથી. ” કાઉન્ટે જવાબ આપ્યો. “ જે લોક વજીરના અંગત સંબંધમાં આવેલા હતા, અગર જેઓ હું તેના દરબારમાં હતો ત્યારે ત્યાં મને ઓળખતા હતા, તેઓ બધા અત્યાર સુધીમાં કાંતો મરણ પામ્યા હશે, અગર તો તેઓ પૈકીના કોઈક જીજ્ઞાસુ માણસો જીવતા હશે, તો તેમનો અત્યારે પત્તો લાગવો મુશ્કેલ છે. વળી મારા પોતાના દેશી બંધુઓ પૈકી તો હું એકલોજ માત્ર તે બુદ્ધિમાથી બચેલો છું. મારા તે વખતના માલીક પાશા અહીં તેમેલીનના આ પત્રો મારી પાસે છે, અને તે તો મેં આપના આગળ રજુ કરેલાજ છે. આ વીંટી છે, એ તેની મારા ઉપરની ખાસ મહેરબાનીની નિશાની છે. આમ છતાં એક ખાસ ખાત્રી લાયક પુરાવો મારા લાભમાં છે. મારા ઉપર અંધારામાં રહીને મારા દુખમનો દુખલો કરે છે, અને મારા જેવા એક સિપાઈ બચ્ચાનાં માન અને આત્મરૂને ધૂળમાં મેળવવાને કોઈક અગાત શત્રુઓ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે; આમ છતાં પણ મારા વિરૂદ્ધ જીજ્ઞાસુની આપવાને એક પણ સાક્ષી આગળ આતો નથી. માત્ર આજ સાંખીતી એકલી મારા જેવા પ્રમાણિક સૈનિકનાં વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખવાને, અને મારી નિર્દોષતા સાબીત કરવાને બસ છે એમ મારું માનવું છે. ”

“આ બાપણની સભાના સભ્યો ઉપર ઘણી સારી અસર થઇ. કાઉન્ટનો બચાવ તેમને પસંદ પડ્યો, અને તેના કહેવા ઉપર વિશ્વાસ આવવા લાગ્યો. આજ વખતે જો બીજો કાંઈ અણુચિન્તગ્યો બનાવ મન્યો ન હોત તો તારા પિતાનો જ વિજય થયો હોત; કારણ તે પછી તો માત્ર કમીટીના સભ્યોના મત લેવાનું જ બાકી રહ્યું હતું. પરંતુ એટલામાં તો તેમનો અધ્યક્ષ બોલી ઉઠ્યો:—

“ગૃહસ્થો, આપને અને કાઉન્ટ મોર્સર્ફ તમને, મારે એક વિશેષ વિનંતિ કરવાની છે. હાલમાં જ એક માણસ અહિંયાં આવી પહોંચ્યો છે. તે આ કામનો એક અતિ મહત્વનો સાક્ષી છે. ઘણી ઘણી અગત્યની બાબતો જાણે છે, અને પોતાની જુબાની આપવાને તૈયાર છે, એમ તેનું કહેવું છે. તો હું ધારું છું કે આપ સર્વ તેની જુબાની સાંભળવાને ના પાડશો નહિ જ. કાઉન્ટને ન્યાય આપવાની ખાતર આ અનાયાસે-પોતાની મેળેજ આવીને હાજર થએલો સાક્ષી શું કહેવા માગે છે તે આપણે સાંભળી લેવું જોઈએ. કાઉન્ટ, આપને એથી ખોટું તો નહિંજ લાગે? મને ખાતરી છે કે તે આપણા મિત્રની નિર્દોષતા સાબીત કરી આપવાનેજ આવી પહોંચ્યો હોવો જોઈએ.” તેણે ફરીથી સભાને સંબોધીને કહ્યું: “આ મારા હાથમાં જે પત્ર છે તે હમણાંજ મને મળ્યો છે. તેમાં તેજ બાબતનો ઉલ્લેખ છે. આ પત્ર વાંચવો કે તેને બાજુ ઉપર મૂકવો? આ બાબત વિચારમાં લેવાની જરૂર નથી શું?”

કાઉન્ટ મોર્સર્ફના મુખનો રંગ હીડી ગયો. તે હાથ ધસવા લાગ્યો.

કમીટીએ પેલો પત્ર વાંચવો એવો નિશ્ચય કર્યો. કાઉન્ટ વિચારમાં

નિમગ્ન થઇ ગયો. તે બિચારો તો કાઠજ બોલી શક્યો નહિ. અધ્યક્ષે તે પછી પેલો પત્ર વાંચ્યો.

“ અધ્યક્ષ સાહેબ—

લેફ્ટેનન્ટ જનરલ સેનાપતિ કાઉન્ટ ઓફ મોર્સફીના એપીરસ અને ગ્રીસમાંના વર્તનના સંબંધમાં તપાસ કરવાને નિમાએલી ખાસ ન્યાયાધીશીને હું કેટલીક મહત્વના માહિતી આપી શકું તેમ છે. ”

અધ્યક્ષ આટલું વાંચીને અટક્યો અને કાઉન્ટના તરફ નજર કરી. તે વધારે ને વધારે ગભરાવા લાગ્યો. પછી અધ્યક્ષે પોતાના સોબતીઓ તરફ જોયું.

“ચલાવો, આગળ ચલાવો. પત્ર પૂરો કરો.”

ચારે બાજુએથી અવાજ આવ્યો. અધ્યક્ષે આગળ ચલાવ્યું:—

“અલ્લીપાશાના મરણનો તમામ બનાવ મારી જાણમાં બનેલો છે. પાશાનું અવસાન મારી હાજરીમાં જ થયું હતું. પાશાની માનીની બેગમ વાસીલીકી અને તેની બહાલી પુત્રી હૈદીના તમામ ઇતિહાસથી હું વાકેફ છું. તેમનું છેવટ શું થયું તે હું ખાત્રીબંધ કહી શકું તેમ છે. કોર્ટની મેવામાં હું હાજર છું. મારે કહેવું સાંભળવાને કમીટીને મારી નમ્ર વિનંતિ છે. આ પત્ર આપ સાહેબના હાથમાં આવશે તે જ વખતે હું સલા-સ્થાનની બહાર હાજર હોઈશ. ”

“ અને આ સાક્ષી, અગર આ મારો કટો દુબ્બન પાછો નવિન કાણુ પેદા થયો છે ? ” કાઉન્ટે પૂછ્યું. તેના અવાજમાં ફેરફાર થઇ ગયેલો જણાતો હતો.

“ સાહેબ, હમણાંજ તે માલુમ પડશે. ” અધ્યક્ષે જવાબ આપ્યો. “ ત્યારે આ સાક્ષીને સાંભળવાનો કમીટીનો વિચાર છે કેમ ? ”

“ હા. હા. ” બધા એકે અવાજે બોલી ઉઠ્યા.

અધ્યક્ષે ઘંટડી વગાડી. સિપાઈ આવીને હાજર થયો.

“ બહાર કોઈ છે કે ? ” “ હા. જી. ” “ કોણ છે ? ”

“ એક કોષક સન્નારી છે, અને તેની સાથે તેનો નોકર છે. ”

સભ્યો એક બીજાના સામે જોઈ રહ્યા.

“ તે સન્નારીને અંદર આવવા દે. ” અધ્યક્ષે નોકરને હુકમ કર્યો.

પાંચ મિનિટ પછી સિપાઈ ફરીથી પાછો સભાસ્થાનમાં દાખલ થયો. બધાની દૃષ્ટિ બારણા તરફ વળી. “ હું પણ ” બોકેમ્પે આદ્યર્પણે કહ્યું, “ બધાની માફક આતુરતા અને ચિન્તાથી બારણા તરફ જોઈ રહ્યો. સિપાઈની પાછળ પાછળ એક સ્ત્રી ચાલતી હતી. તેણે એક મોટા ભુરખાથી પોતાનું આખું અંગ ઢાંકી દીધું હતું. તે કોષક યુવાન અને સુંદર સ્ત્રી હોય એમ અનુમાન થતું હતું. ”

અધ્યક્ષે તે સ્ત્રીને પોતાનો ભુરખો દૂર કરવાને વિનંતિ કરી. જ્યારે ભુરખો કાઢી નાંખ્યો, ત્યારે ગ્રીસ દેશના પોપાકમાં સજ્જ થયેલી એક લલિત લલના-એક પરમ સૌન્દર્યવતી યુવતી દૃષ્ટિગોચર થઈ. ”

“ ઓહો ! ત્યારે તો તે પેલીજ ! ” “ કોણ ? ”

“ હૈદી. ” “ તમને કોણે કહ્યું ? ” “ અનુમાનથી મેં જાણ્યું. પણ બોકેમ્પે, આગળ ચાલવા દો. જુઓ, હું તદ્દન શાંત છું અને સહન કરવાની શક્તિ પણ ધરાવું છું. ”

“ કાઉન્ટ તો ” બોકેમ્પે આગળ ચલાવ્યું. તે સુંદરી ઉપર નજર પડતાં જ આશ્ચર્યચકિત અને ભયભીત થઈ ગયો. તેના મુખથી કાઉન્ટનો ન્યાય થનાર હતો. કમીટીના સભ્યોને બધાને આ બનાવ એટલો બધો વિચિત્ર અને આશ્ચર્યકારક લાગ્યો, કે કાઉન્ટની સહિસહામતીની વાત તો તેઓ વિસરી ગયા. અધ્યક્ષ પોતે જાતે તે યુવતીને સામે લેવા ગયો અને તેને પોતાની નજીકની એક ખુરશી ઉપર બેઠક લેવા વિનંતિ કરી. પણ તેણે વિવેક પૂર્વક તેનો આભાર માની બેસવાની ના પાડી. કાઉન્ટ તો ગભરાઈને પોતાની ખુરશી ઉપર ફસડાઈ પડ્યો. તેના પગ ગળા ગયા, અને તેનાથી વધુ વખત ઉભા રહી શકાયું નહિ. ”

“બાઈસાહેબ,” અધ્યક્ષે કહ્યું. “યેનીનાના બનાવોના સંબંધ-માં આ કમીટીને કાંઈ અગત્યની માહિતી આપવાનું આપે વચન આપ્યું છે. અને વધારામાં આપે જણાવ્યું છે કે તે બનાવો આપે નજરે જોએલા છે નહિ વાર ?”

“હા જી. હું જાતે તે વખતે હાજર હતી, અને મેં તે તમ મ બનાવો મારી પોતાની નજરે જોએલા છે.”

“ પણ મને લાગે છે કે તે વખતે તો આપની ઉમ્મર ઘણી નાની હોવી જોઈએ ! ”

“ તે વખતે હું ચાર વરસની હતી; પણ તે બનાવોની સાથે મારે અતિ ઘણો નિકટનો સંબંધ હોવાથી તેની કાંઈ પણ વિગત મારી સ્મૃતિ બહાર ગઈ નથી. ”

“ આપને તે બનાવો સાથે કેવી રીતનો સંબંધ હોઈ શકે ? આપ પોતે કાણ છો કે તે બનાવોએ આપના મન ઉપર એટલી બધી ઉંડી અસર કરી દીધી છે ? ”

“ તે બનાવો ઉપર જ મારા પિતાની જીંદગીનો આધાર હતો.”
 પેલી યુવતીએ જરા જુસ્સાથી પણ મધુર અવાજે જવાબ આપ્યો.
 “ હું કોણ છું ? ” ચેતીનાં ના પાશા નામદાર અક્ષી તેમેલીન,
 અને તેમની માનીતી બેગમ વાસીલીકીની હું પુત્રી થાઉં છું. મારું
 નામ હૈદી છે.”

તે યુવતીના કપોલ ભાગ ઉપર અભિમાન અને લજ્જાની મિશ્ર
 લાગણીથી એક અદ્ભૂત પ્રકારની લાલિમા-રતાશ પ્રસરી રહી. તેનું
 ભવ્ય કપાલ, સુંદર ઘાટીલું મુખ, અને તેજસ્વી આંખોથી બધા
 અંજલિ જ ગયા. ચાલતા વિષય ઉપર તેણે જે અતિ અગત્યનું
 અજવાળું નાંખ્યું, તેની કમીટીના સભ્યો ઉપર અવર્ણનીય અસર
 થઈ. કાઉન્ટના ગભરાટનો તો પાર જ રહ્યો નહિ.

માથા ઉપર વજ્ર પડવાથી અગર તો પગ નીચેની જમીન
 ફાટવાથી પણ તેના કરતાં વધારે ગભરામણ થાય નહિ.

“ બાઈ માહેબ, ” અધ્યક્ષે અતિશય માનથી તે સુંદરીને નમન
 કરતાં કહ્યું. “ માત્ર એક જ પ્રશ્ન આપને પૂછવાની હું રજા માગું
 છું. માત્ર એક જ પ્રશ્ન અને તે પણ છેલ્લો જ. આપે હમણાં જે
 કંઈ કથન કર્યું તેની સત્યતા આપ પુરવાર કરી શકશો ? આ પ્રશ્ન
 પૂછ્યા માટે હું આપની ક્ષમા માગું છું; પણ ન્યાયની ખાતર તેવો
 પ્રશ્ન પૂછ્યા સિવાય ચાલે તેમ નથી.”

“ જ હા સાહેબ. ” પોતાના ખીસ્સામાંથી એક સુગંધીથી
 મહેકી રહેતી નાની સરખી થેલી કાઢતાં હૈદીએ જવાબ આપ્યો.
 “ જુઓ, આ મારા જન્મનું પ્રમાણપત્ર. આ દાખલા ઉપર મારા
 પિતાની પોતાની, તેમજ તેમના દરબારના મુખ્ય મુખ્ય અમલદારોની
 સહિઓ તપાસી લો. મારી માતા પોતે ક્રિશ્ચિઅન હોવાથી મારા

જન્મ વખતે તેણે મારા પિતાને વિનવીને મને ક્રિશ્ચિયન તરીકે ઉછેરવાની પરવાનગી માગી લીધી હતી, અને મારા પિતાએ ઘણી ખુશીથી તેવી પરવાનગી આપી હતી. આથી હું બાલક હતી તે વખતે મારા ખ્રીસ્તી ધર્મ-નિવેશનાર્થે જલસંસ્કારની (Baptism -આપ્ટીઝમ) ની ક્રિયા કરવામાં આવી હતી, તેનું આખીજી પ્રમાણ-પત્ર. માસીડોનીઆ, અને એપીરસના મુખ્ય ખ્રીસ્તી ધર્માચાર્ય (Arch Bishop-આર્ચ બીશપ) ને તેના ઉપર સહિ શિક્ષા થએલા છે.

“ આ બંને દાખલાઓ તપાસી જોવાથી આપની ખાત્રી થશે. આ ઉપરાંત વળી એક ત્રીજો અને વધારે મહત્વનો પુરાવો હું આપના આગળ રજુ કરું છું.

“ મારા પિતાના ખાસ વિશ્વાસનું પાત્ર એક તેમનો ફ્રેંચ સેનાપતિ હતો. પરંતુ તે દુષ્મનોની સાથે મળી ગયો હતો. તેણે જે બદનામી ભરેલો છૂપો કરાર તેઓની સાથે કર્યો હતો, તેમાં દગાના બદલા તરીકે-લૂટના પોતાના ભાગ તરીકે ખીજી લાંચો ઉપરાંત પોતાની રક્ષક, આશ્રયદાતા, અને હિતસ્તરી માલિકની સ્ત્રી અને પુત્રીને મેળવવાનો હક્ક તેણે પોતાને સ્વાધીન રાખ્યો હતો. તે હક્કની રૂઝવણી તે નિર્દોષ માતા પુત્રીને પોતાને કબજે લઇને ‘ આર્મીનીઆ’ ના શુલામોના પ્રખ્યાત વ્યાપારી ‘એલ કોખીર’ને ચાર લાખ ફ્રાંકની કિંમતે તેણે શુલામ તરીકે વેચી દીધાં હતાં. આ વાત સાબીત કરવાને માટે નામદાર સુલતાનના જ દરબારના દફતરમાંના સરકારી સહિ શિક્ષા સાથેનો આ દાખલો તપાસી જોવાને મારી આપ સારે-ઓને વિનંતિ છે.”

આ બચકર ત્હોમત સાંભળીને કાઉન્ટનું મુખ એકાએક શ્યામ
 બની ગયું. તેની આંખોમાંથી ખૂન વરસી રહ્યું. કમીટીના સભ્યો
 બધા શાંતિથી એકાએક ચિત્તે સાંભળી રહ્યા હતા, પરંતુ તેઓની
 શાંતિનો જ વધારે બચ લાગતો હતો.

હૈદી પોતાની તમામ વાત શાંતિથી કહી રહી હતી, પણ તેની
 શાંતિ કોઈના કરતાં પણ વધારે બચકર હતી. તેણે પોતાના
 વેચાણનો દાખલો અધ્યક્ષના હાથમાં મૂક્યો. તે એરેબીક ભાષામાં
 લખાયેલો હતો. તેનું ભાષાન્તર કરનાર દુભાષીઓ ત્યાં હાજર જ હતા.
 વળી કમીટીમાંનો એક સભ્ય ધજામતી ચઢાઈમાં ગયેલો તે વખતે
 એરેબીક ભાષા શિખેલો. દુભાષીઓ પેલો દસ્તાવેજ વાંચીને તેનું
 ભાષાન્તર કરતો ગયો તે વખતે પેલો સભ્ય પણ તેની સાથે સાથે
 તે ભાષાન્તર બરાબર કરતો હતો કે કેમ તે જાણતો ગયો. દુભાષીઓ
 ભાષાન્તર કરીને મોટેથી વાંચવા લાગ્યો.

“ હું નીચે સહિ કરનાર ગુલામોનો વ્યાપારી, અને નામદાર
 સુલતાનના જનાતો વ્યવસ્થાપક, યેનીનાના પાશ્વ અલી તેખેલીન
 અને તેની માનીતી સ્ત્રી વાસીલીકીની પુત્રી મનાતી હૈદી નામની
 એક નાની અગીઆર વરસની ગુલામડીના ફટકારા માટે, નામદાર
 સુલતાનની વતી, ફ્રેંચ ઉમરાવ કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો પાસેથી
 આદેશ લખાવતી કિંમતનું એક નીલમ લીધા અદલની આ પાવતી લખી
 આપું છું. વજીર અલી તેખેલીનની નોકરીમાંના ફરનાન્ડ મોંડીગો
 નામના તેના એક ફ્રેંચ સૈનિક પાસેથી આજથી લગભગ સાતેક વરસ
 ઉપર સ્ત્રી છોકરી તથા તેની મા વાસીલીકીને મેં ગુલામ તરીકે
 વેચાણ રાખી હતી. આ બન્ને મા દીકરીને નામદાર સુલતાનના
 ફરમાનની રૂબરૂ જ તેઓ નામદારના જનાના માટે ચાર લાખ

ક્રાંકની કિંમતે ખરીદ કરી હતી. વાસીલીકી કોન્સ્ટાન્ટીનોપલ આવતાં રસ્તામાં જ મરણ પામી હતી.

“ આ દાખલો નામદાર સુલતાનના હુકમથી આજરોજ હિજરી સન ૧૨૪૭ ના માહેની તારીખના રોજ આપવામાં આવેલો છે.

(સહિ) એલ. કાખીર

“ આવા દાખલા કાયદેસર ગણવાને માટે વેચાણ કરી આપનારે તેના ઉપર સરકારી મોહોર-છાપ લગાડી આપવાની હોય છે. તે પ્રમાણે આના ઉપર પણ નામદાર સુલતાનની ખૂદની મોહોર-છાપ લગાડી આપવામાં આવશે. ”

અને તે વ્યાપારીની સહિની નજીકમાં જ નામદાર સુલતાનની ખૂદની મોહોર-છાપ લગાડેલી હતી.

આ કાગળ વંચાઈ રહ્યા પછી ચારે બાજુ એક અતિ ભયંકર શાંતતા પથરાઈ ગઈ. કાઉન્ટ તો માત્ર હૈદીની તરફ જ જોઈ રહ્યો હતો. તેની આંખોમાંથી ભયંકર ખૂન વરસી રહ્યું.

“ બાઈ સાહેબ, ” અધ્યક્ષ પૂછ્યું. “ આ સંબંધમાં કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોને પૂછવામાં આવે તો આપને કાંઈ વાંધો છે ? ”

“ સાહેબ, ” હૈદીએ જવાબ દીધો. “ મારા આશ્રયદાતા કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો હાલ પેરીસમાં નથી. તેઓ ત્રણ દિવસથી નોરમન્ડી ગયેલા છે. ”

“ ત્યારે આ પગલાં ભરવાને આપને કોણે સલાહ આપી ? આપનો હિંચો દરજ્જો, અને આપના ઉપર વીતેલી આફતો જોતાં આપે જે પગલાં ભર્યા છે તે તદ્દન ચોચ જ છે. ”

“ સાહેબ, ” હૈદીએ જવાબ આપ્યો. “ આ પગલાં મારે

સ્વાર્ણમાન અને શોકને લીધે લેવાં પડ્યાં. હું ખ્રીસ્તી હોવા છતાં મારે વૈર લેવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે, અને તેમ કરવા હું લલચામ છું તે માટે પ્રભુની ક્ષમા માગું છું ! પણ મારા બેહેસ્તનશીન માનવતા પિતાનું વૈર લેવાનો હમેશાં લાગ શોખા કરતી હતી. હું ક્રાંસમાં આવી પહોંચી, ત્યારે તે દગલમાજ સૈનિક પેરીસમાં હોવાની અને બાતમી મળ્યા. ત્યારથી મેં તેના ઉપર બારિક દેખરેખ રાખી હતી. હું મારા આશ્રયદાતા કાઉન્ટ મોન્ટેક્રિસ્ટોને ત્યાં એકાન્ત જીવન ગાળું છું. પણ માત્ર તેમ મારી ઇચ્છાને લીધે જ કરું છું. શાન્તિ અને નિવૃત્તિમાં ગત સમયનું સ્મરણ તાજું રાખતાં હું એકાન્ત જીવન ગાળું છું. પરંતુ મારા આશ્રયદાતા મારા માસિક કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો તો મને એક પુત્રી કરતાં પણ વધારે સ્નેહથી પાળે છે. મારે કોઇ વાતની કમીના નથી. જગતમાં શું ચાલી રહ્યું છે, તે પણ મારી જાણ બહાર જતું નથી. મારા એકાન્ત ઘરમાં મને સર્વ કાંઇ બાતમી મળે છે. દાખલા તરીકે તમામ વર્તમાન-પત્રો, માસિક, તેમજ નિયમિત અને અનિયમિત મુદતે પ્રગટ થતાં પત્રો મને વાંચવા મળે છે. આ રીતે નવાબુની સમાચાર હમેશાં મારા જાણવામાં આવે છે. આથી જ કિમરાવ મંડળમાં આજે સવારમાં જે બનાવ બન્યો, તે તુરત જ મારા જાણવામાં આવ્યો, અને આજે અત્યારે અદિઆં આ બાબતમાં તપાસ માટે કમીટી મળવાની હતી, તે વાતની પણ મને ખબર પડી, અને મેં વેળાસર આપને પત્ર લખ્યો. ”

“ ત્યારે તો ” અખ્યક્ષે કહ્યું. “ કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોને આ બાબતની કાંઇ જ ખબર નહિ હોય ! ”

“ તેઓ આ સંબંધમાં કાંઇ જ જાણતા નથી; અને મને

માત્ર એટલો જ ભય લાગે છે, કે મેં જે આ પગલાં લીધાં છે, તે તેઓને પસંદ પડશે નહિ. પણ, ” તે સુંદરીએ આકાશ તરફ નજર કરી હાથ જોડતાં કહ્યું. “ આખરે આજે પણ મારા પિતાનું વૈર લેવાનો લાગ મને પ્રભુએ આપ્યો, તે માટે તે મહાન પરમાત્માનો હું આભાર માનું છું, અને એક ખ્રીસ્તી તરીકે તેની ક્ષમા માગું છું. આજનો દિવસ તો મારા જીવનમાં એક સોનાનો દિવસ હું માનું છું ! ”

બધો સમય કાઉન્ટ મોર્સફે તો એક અક્ષરનો પણ ઉચ્ચાર કરી શક્યો નહિ. તેના સોબતીઓ તેના સામે જોઈ રહ્યા. એક સ્ત્રીની પુંક માત્રથી તેને વિનાશ પામતો જોમને સૌ કોઈ તેને માટે દયા ખાવા લાગ્યું. કાઉન્ટ મોર્સફેનું મુખ દુષ્ટતાથી ખીલામણું લાગતું હતું.

“ કાઉન્ટ મોર્સફે, ” અધ્યક્ષે તેને કહ્યું. “ આ સભારીને તમે ઓળખો છો ? ચેનીનાના પાશા અલી તેમજીનની તેઓ પુત્રી થાય ને ? ”

“ ના. ના. ” મોર્સફે ઉભા થવાનો પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું. “ મારા શત્રુઓએ મારા વિનાશ માટે આ એક નીચ ભયંકર કાવતું ઉભું કરેલું છે. ”

હૈદી ખારણામાંથી કોઇના દાખલ થવાની જાણે કે રાહ જોતી હોય તેવી રીતે જોઈ રહી હતી. ઉપરના કાઉન્ટનાં શબ્દો સાંભળતાં જ તે ફરીને કાઉન્ટના તરફ નજર કરતાં બરાડ મારી ઉઠી:-

“ તું મને ઓળખતો નથી ? ” તે બોલી. “ વાર, પણ સદ્ભાગ્યે હું તને સારી રીતે ઓળખું છું ! મારા પિતાના લશ્કરનો ઉપરી-

તેનો વિશ્વાસુ સેનાપતિ-ફરનાન્ડ મોંડીગો તુંજ છે ! યેનીનાતો કિલ્લો તેં જ દુબ્બનોને સ્વાધીન કરી દીધો હતો ! તને જ મારા પિતા અને તારા માલિકે સુલતાનની સાથે સંધિ કરવાને કોન્સ્ટાન્ટીનોપલ મોકલ્યો હતો. તું જ ત્યાંથી બીનશરતી માફીનું એક બનાવટી ખોટું ફરમાન લઈ આવ્યો હતો, અને તે ખોટું ફરમાન બતાવીને તેં જ દગલબાજીથી પાશાની વીંટી મેળવી હતી. એ વીંટીની મદદથી તેં જ જનનાના વિશ્વાસુ રક્ષક સલીમને પ્રથમ હેતર્યો, અને પછી તેં પોતે જ સલીમના ઉપર ઓચિંતો હા કર્યો. અમને-મારી માતાને અને મને-ગુલામોના વ્યાપારી એલ. કોબીરને ગુલામ તરીકે વેચનાર પણ તું જ હતો ! ખૂની ! ખૂની ! ખૂની ! હજુ તો તારા કપાળ ઉપર તારા માલિકનું લોહી તાજું જ લાગેલું છે !

જુઓ, ગૃહસ્થો, જુઓ ! ”

આ શબ્દો એટલા બધા જુસ્સા અને સત્યથી પૂર્ણ હતા, કે દરેક જણની દષ્ટિ કાઉન્ટના કપાળ તરફ ગઈ. વળી વિશેષ આશ્ચર્યની વાત એ હતી કે જાણે અલી પાશાના રૂધીરથી હજુ પણ પોતાનું કપાળ ખરડાયેલું હોય, તેમ કાઉન્ટ મોર્સફે તે લુછી નાખવાને પોતાના કપાળ ઉપર હાથ ફેરવ્યો.

“ તારે કાઉન્ટ મોર્સફે પોતે જ પેલો ફ્રેંચ અમલદાર ફરનાન્ડ મોંડીગો હતો એમ આપ પ્રતિજ્ઞા ઉપર ખાત્રીથી કહે છે ? ” અધ્યક્ષે ફરીથી તેને પ્રશ્ન કર્યો.

“ હા. હા. હું પ્રતિજ્ઞા ઉપર ખાત્રીથી કહું છું. ” હૈદીએ ઉત્તર આપ્યો. પછી તે પોતાની સદ્ગત માતાને ઉદ્દેશી, આકાશ તરફ જોઈ, હાથ ઝેંડીને બોલી : “ અરે માતા, તેં જ મને કહ્યું હતું કે, ટિઠરી, તું સ્વતંત્ર હતી. એક વત્સલ પિતાના અંક ઉપર

તું કલ્લોલ કરતી હતી. એક મહારાણી જેવા દરજ્જાને માટે તું સરજાએલી હતી. જો, પેલા માણસના તરફ ઘરાબર જો! તેને ચોક્કસ નિહાળી લે! ઓળખી રાખ! તે જ માણસે દગાથી તારા પિતાનું ખૂન કર્યું છે! તારા પિતાના શિરને લાલાની અણી ઉપર ચઢાવીને ઉંચું કરનાર માણસ પણ તે જ છે. આપણને ગુલામગીરીમાં લાવી મૂકનાર-ગુલામ તરીકે વેચનાર પણ તે જ છે! જો, તેને ઘરાબર નિહાળાને જો. તેનો જમણો હાથ ઘરાબર ધ્યાનમાં રાખી લે. તેના ઉપર એક મોટો ધા પડેલો છે. જો તું કદાચ તેને વિસરી જાય, તો પણ એ હાથથી તું તેને ગમે ત્યારે પણ તુર્ત પીછાની શકીશ. એજ હાથમાં ગુલામોના વ્યાપારી એલ. કેપ્પીરના પૈસા પડ્યા છે! હું તેને ઓળખું છું! અહા! વાર, હવે એ મને પીછાને છે કે નહિ તે જ નંવા દો ને?”

દરેક શબ્દ મોર્સફને એકેક ખંજરના ધા જેવો લાગ્યો. શબ્દે શબ્દે તેની શક્તિ ક્ષીણ થતી ચાલી. તેના છેલ્લા શબ્દો સાંજળીને તે પોતાનો જમણો હાથ સંતાડવા લાગ્યો, અને નિરાશા અને દુઃખનો માર્ગો ખુરશી ઉપર ઢળી પડ્યો. આ દેખાવથી તે કમીટીનો મત તદ્દન બદલાઈ ગયો.

“ મો. કાઉન્ટ મોર્સફ, ” અધ્યક્ષે કહ્યું. “ તમારે ગભરાઈ જવાનું કંઈ કારણ નથી. તમે આ બધાં તહોમતોનો જવાબ આપો. આ ન્યાયાધીશી નિષ્પક્ષપાત અને સત્ય ન્યાય કરવાને બેઠેલી છે, તમારો બચાવ કરવાની તમને તક આપ્યા સિવાય તે. તમારા શત્રુઓને તમને કચડી નાંખવા-છંદી મારવા દેશે નહિ. આ બાબતમાં વધારે તપાસ કરાવવાની તમારી ઇચ્છા છે? ઉમરાવ મંડળના

ગમે તે કાંઈ બે સભ્યને ચેનીના તપાસ કરવા મોકલવાની જરૂર છે ? બોલો, જવાબ આપો.”

મોર્સેઈ કાંઈ જ જવાબ આપી શક્યો નહિ.

પછી તો બધા સભ્યો ભયભીત થઇને એક બીજાના સામે જોઇ રહ્યા. કાઉન્ટનો કોધી સ્વભાવ તેમને બધાને માલુમ હતો. તેના જેવા તામસી સ્વભાવના મનુષ્યનો બધો જુસ્સો અને પોતાનો બચાવ કરવાની તમામ હિંમત જતી રહેલી જોઇને, કમીટીના તમામ સભ્યોને કાઉન્ટના ગુન્હાની ખાત્રી થઇ ગઇ.

“ કેમ ? ” અધ્યક્ષે કાઉન્ટને ફરીથી પૂછ્યું. “ તમારો શો જવાબ છે ? ”

“ મારે કાંઈ જ જવાબ આપવાનો નથી. ” કાઉન્ટે ધીમા અવાજે ઉત્તર આપ્યો.

“ ત્યારે શું અલી પાશાની પુત્રી જે હકીકત કહે છે, તે બધી સત્ય છે ? તે તમારા ઉપર જે ત્રહામતો મૂકે છે, તેના સંબંધમાં તમે પોતે નિર્દોષ છો, એવું પ્રતિપાદન તમે કરી શકતા નથી ? તમે નિરપરાધી છો, એવો જવાબ આપી શકતા નથી તો તમે ગુન્હા કબુલ કરો છો ? ”

કાઉન્ટે એવા દયામણા મહેરે આસપાસ નજર કરી કે જે જોઇને હિંમત પશુઓના મનમાં પણ તેને માટે દયા ઉત્પન્ન થાય; પણ તેના ન્યાયાધીશોને તેની હવે લેશ માત્ર પણ અસર થઇ નહિ. પછી તેણે ઉચે દષ્ટિ કરી, પણ રખેને ઉપરથી આકાશ તુડી પડે અને પ્રભુના દરબારમાં પ્રભુના ન્યાયાસન આગળ તુરતાતુરત

ખડા થવાનો પ્રસંગ આવે, એવી બ્લોકથી પાછું નીચું બેયું. પછી ઝડપથી તેણે પોતાનો ઝબ્બો કાઢીને ફેંકી દીધો, અને એક ગાંડા માણસની માફક સભાસ્થાનમાંથી બહાર નાઠો. બધા સ્તબ્ધ થઇ ગયા. કાઉન્ટ દોડતો દોડતો જઇને પોતાની ગાડીમાં બરાબ ગયો, અને ગાડીવાનને જેમ અને તેમ જલદીથી પોતાને ઘેર લઇ જવાને હુકમ કર્યો.

“ ગૃહસ્થો, ” કાઉન્ટના ગયા પછી શાંતિ ફેલાતાં અધ્યક્ષે બધાનો મત પૂછ્યો. “ આ ઉપરથી આપનો બધાનો શો મત થાય છે ? રાજક્રોધ, ભુલમ, વિશ્વાસઘાત, ઠગાઇ, અને દગલબાજી, જેવા મહાભયંકર ગુન્હાઓ કાઉન્ટ મોર્સર્ફે કર્યા છે એવું રજુ થએલા પૂરાવા ઉપરથી સાબીત થાય છે કે ? તમે તેને ગુન્હેગાર માનો છો કે ? ”

“ હા, હા, હા. કાઉન્ટ મોર્સર્ફે તેના ઉપર મૂકવામાં આવેલાં તમામ ત્હોમતોનો અપરાધી ઠરી ચુક્યો છે. ” કમીટીના તમામ સભ્યો એકમતે એકે અવાજે બોલી ઉઠ્યા.

સભાનું કામકાજ પૂર્ણ થયું ત્યાંસુધી હૈદી ત્યાં હાજર રહી હતી. કાઉન્ટના ઉપર ગુન્હો સાબીત થયાનો ઠરાવ કમીટીએ કર્યો, તે તેણે સાંભળ્યો, છતાં એના મુખ ઉપર તેથી કાંઇ પણ ફેરફાર થએલો જણાયો નહિ. પછીથી તેણે પોતાનો ભુરખો ઓઢી લીધો, અને પોતાના ઉંચા દરજ્જાને છાજે તેવી દબલબા બરેલી રીતે ઉમરાવ મંડળના સભ્યોને નમન કરીને તે ત્યાંથી ચાલતી થઇ.

પ્રકરણ ૩૩ મું.

“પછી, ” બોકેમ્પે આગળ ચલાવ્યું. “ શાંતિ અને અંધકારનો લાભ લઇને કોઇ મને જીએ નહિ તેવી રીતે હું સભાસ્થાનમાંથી ચાલ્યો ગયો. તે વખતે મારું હૃદય આવંદ અને શોકના પરસ્પર વિરોધી ભાવોની મિશ્ર લાગણીથી ભરપૂર હતું. આદ્યર્ષ, ક્ષમા કરજે. તારે માટેના સ્તેહના કારણે મને અત્યંત દિલ્લગીરી થતી હતી, પણ પેલી નિર્દોષ અને નિરાધાર સુંદરીને પોતાના પિતાનું વર લેવાનો લાગ મળ્યો, તે વિચારથી આવંદ થતો હતો. હા, આદ્યર્ષ, તે માત્ર પ્રભુનો જ ન્યાય હતો. તારા કુટુંબ પર પડેલો આ ઘા કોઇ દુખમને કર્યો હશે. તો પણ તે શત્રુ માત્ર ઇશ્વરે-ચ્છાનું એક નિમિત્ત કારણ જ બનેલો છે. ”

આદ્યર્ષે પોતાના બે હાથમાં પોતાનું માથું સંતાડી દીધું હતું. તેણે થોડીવાર પછી ઉંચું જોયું. તેની આંખોમાં આંસુ ચાલ્યાં જતાં હતાં. તે બોકેમ્પનો હાથ ઝાલી બોલ્યો: “મિત્ર, મારા જીવનનો અંત આવી પહોંચ્યો છે. તારી પેઠે શાંતિથી મારાથી કહી શકાય તેમ નથી કે કુદરતે આ ઘા કર્યો છે; પણ આવી રીતે ખૂનખાર દ્વેષથી અમારી પાછળ ખાઇપીને પડનાર કોણ છે, તે મારે શોધી કાઢવું જોઇએ. જ્યારે તેનો અને મારો ભેટો થશે, ત્યારે કાંતો તેને અમર મારે આ દુનિયાનો ત્યાગ કરવો પડશે. બોકેમ્પ, મને આશ્વા છે કે એક મિત્ર તરીકે તારી મદદની હું આશ્વા રાખી શકું. જો તિરસ્કારને લીધે તારા હૃદયમાંની મારા માટેના પ્રેમની લાગણી હજી સુકાઇ ગઇ ન હોય, તો મને મદદ કરજે. ”

“ તિરસ્કાર ! મારા મિત્ર ! આ આકૃતને અને તારે અંગત સંબંધ શું છે ? ના, ના. સુભાગ્યે હવે એવા જુના અને મૂર્ખાઈ ભરેલા બહેમો નિકળી જતા ચાલ્યા છે, કે જેને લીધે પિતાનાં કાર્યોને માટે પુત્રને જવાબદાર ગણવામાં આવતો હતો. ના, ના. આલ્પટ, મારી શિખામણુ માન. તું હજી યુવાન છે, ધણો નાનો છે, તારી પાસે પૈસા પણ છે. પેરીસ છોડીને થોડી વખત દૂર ચાલ્યો જા. દુનીઆના આ મહા નગરમાં કોઇપણ બનાવ બૂલાઇ જવાને વાર લાગતી નથી. આજકાલના ધાંધળીઆ જીવન, અને બદલાતા વિચારોમાં કોઇપણ બનાવનું ચાર દિવસથી વધારે વખત સ્મરણ રહેતું નથી. ત્રણ ચાર વરસ પછી એકાદ રશીઅન રાજકુમારીની સાથે લગ્ન કરીને તેને લઇને અહિં પાછો આવજો; એટલે ગમ્મ કાલે જો અપમાનકારક બનાવ બન્યો છે, તે વિચારે નાંખીને ઉલટું સો કોઇ તને માન આપવાને તૈયાર હશે. ”

“ બોકેમ્પ, દોસ્ત, ” આલ્પટે જવાબ આપ્યો. ” તારો આભાર માનું છું; પણ તારી આ શિખામણુ મને ગ્રાહ્ય નથી. મેં તને મારી ઇચ્છા જણાવી છે. જેઇએ તો એને મારો નિશ્ચય સમજ. આ બનાવના સંબંધમાં તું જે વિચારો રાખે છે, તેવા વિચારો મારા રહી શકે તેમ નથી. તું જેને ઇશ્વરની ઇચ્છા અને કુદરતના બદલા તરીકે માને છે, તેનેજ હું કેવળ દ્રેષનું પરિણામ અને શત્રુનો ધા સમજું છું. આ બ્રાહ્મત સાથે ઇશ્વરને કાંઇ સંબંધ હોય એમ મને લાગતું નથી. કારણ સદ્ભાગ્યે જે ધા કરવામાં આવ્યો છે, જે શિક્ષા થએલી છે, તે અદૃશ્ય અને અજ્ઞાત રીતે થએલાં નથી. મારો શત્રુ મને મળી આવશે જ; અને તેના ઉપર માફ વૈર હું વાળવાનો જ. બધા સ્વર્ગીય તરંગો, અને હવાઇ વિચારોની મારે જરૂર નથી. બોકેમ્પ,

તું મારો ખરો મિત્ર હોય તો જે શત્રુએ મારા ઉપર આ ધા
1 છે, તેને શોધી કાઢવામાં મને મદદ કર. ”

“ વારૂ ત્યારે તેમ. ” બેકેમ્પ જવાબ આપ્યો. “ તારો જ્યારે
જ નિશ્ચય છે, તો હું તારી ઇચ્છાને આધીન છું. હું તને તારો
ન શોધી કાઢવામાં જરૂરથી મદદ કરીશ. ”

“ વારૂ, જો, તું તેવું વચન આપે છે, તો આપણે અત્યારથી
આપણી તપાસ શરૂ કરીએ. એક ક્ષણ જાન્ય છે, તે મને તો એક
જેવી લાગે છે. તે બદમાસને હજી શિક્ષા થઈ નથી, અને કદાચ
1માંથી બચી જવાની તે આશા રાખતો હોય, પણ હું પ્રતિજ્ઞા
કહું છું, કે હું તેને શિક્ષા કર્યા સિવાય છોડનાર નથી. ”

“ વારૂ, ત્યારે સાંભળ ”

“ મને લાગે છે કે તને અત્યાર આગમ્ય કાંઈક માહિતી
પણ છે. ”

“ હું જે કાંઈ તને કહેવા માગું છું, તે સત્ય છે એમ તો
થી કરી શકાય તેમ નથી. એ તો માત્ર અનુમાન છે. એ રસ્તે
મ કરતાં કદાચ કાંઈ સત્ય વાત હાથ લાગી જાય. ”

“ મને કહો ત્યારે, મારો જીવ અધીરો બની ગયો છે. ”

“ યેનીનાથી હું પાછો આવ્યો, ત્યારે કેટલીક વાત મેં તને જણાવી
તેજ કહી નહોતી; પણ હવે તે તને કહેવી જોઈએ એમ મને
છે. ” “ ચાલવા દો ત્યારે. ”

“ ત્યાં પહોંચતાં જ ત્યાંના મુખ્ય શરાફને ત્યાં હું તપાસ
1 માટે ગયો હતો. વાત કાઢતાંજ,—તારા પિતાનું નામ લેતા
જ તે બોલી ઉઠ્યો: ‘ હા, હા, સમજ્યો, સમજ્યો. તમે અહિં’

શા કારણે આવ્યા છો તે મને સમજાઈ ગયું.’ ‘કેવી રીતે ?’ મેં પૂછ્યું.

‘કારણ કે એક પખવાડીઆ ઉપર આ સંબંધમાં મને કાંઈક પૂછવામાં આવ્યું હતું.’ ‘કોણે પૂછ્યું હતું ?’ ‘પેરીસના એક સારા શરાફે—અમારા આડતીઆએ.’ ‘તેનું નામ ?’ ‘બેરન ડે’ગ્લર્સ.’ ”

“ એજ કે ? ” આલ્બર્ટ બરાડી ઉઠ્યો. “ હા. હા. મારા પિતાનો પીછો પકડનાર તેજ છે. કાઉન્ટ ઓફ મોર્સફની ચઢતી તેનાથી જોઈ શકાય તેમ નથી. વળી કાંઈપણ કારણ જણાવ્યા સિવાય મારો વિવાહ તોડી નાંખ્યો, તેનું પણ તેજ કારણ. ”

“ આલ્બર્ટ, આ સંબંધમાં હજી બરાબર તપાસ કરવી જોઈએ. એકાએક વગર કારણે ગુસ્સે થઈ જવું—”

“ અરે હા, હા. તેજ ખરું છે. ” પેલો યુવાન બોલ્યો.

“ તેના ઉપર મારું વૈર હું વાળવાનોજ. ”

“ આલ્બર્ટ, જરા વિચાર કર. તે એક વૃદ્ધ માણસ છે. ”

“ તેણે જે રીતે મારા કુટુંબની આબરૂને માન આપ્યું છે, તેવીજ રીતે હું તેની વૃદ્ધાવસ્થાને માન આપીશ ! મારા પિતાએ જે તેનો કોઈ જાતનો અપરાધ કર્યો હોય, તો તેની સાથે દ્વંદ્વ યુદ્ધમાં તે કેમ ઉતરતો નથી ? ના. ના. તે બાયલો—હિચકારો—તેમની સામે થવાને ડરતો હતો ! ”

“ આલ્બર્ટ, હજી પણ મારી સલાહ છે કે જે કરે તે વિચારીતે કરજે. ”

“ ના. ના. તમે જરાપણ ચિન્તા રાખતા નહિ. વળી તમને હું સાથે સહ જનાર છું. કારણ આવી બાબતો સાક્ષીઓના રૂબરૂ

શ્રવી જોઈએ. જો ડેંગ્લર્સ અપરાધી હશે, તો આજે સાંજ સુધીમાં કાંતો તે યમસદન પહોંચી જશે, અગર હું આ ફાની દુનીઆનો ત્યાગ કરીશ. ”

“ જો એવોજ નિશ્ચય થતો હોય તો તો પછી તેનો પુરતજ અમલ કરવો જોઈએ. ડેંગ્લર્સને ત્યાં તારે જવું જ છે ? એમ હોય તો ચાલ ઉઠ. ”

ગાડી મંગાવીને તેઓ ત્યાંથી તરત જ ડેંગ્લર્સને ત્યાં ગયા. ડેંગ્લર્સના મકાન આગળ આન્ડ્રીઆ કેવલકેન્ટીની ગાડી અને નોકર તેમની દષ્ટિએ પડ્યાં.

“ ઓહો ! ચાલો એ પણ ઠીક છે ! ” આલ્બર્ટ કહ્યું. “ જો ડેંગ્લર્સ મારી સાથે યુદ્ધમાં હિતરવાની ના પાડશે, તો હું તેના જમા-ષને પુરો કરી નાંખીશ; કારણ કે કેવલકેન્ટી તો લઢવાને ના પાડનાર નથી જ. ”

નોકરે અંદર જઈને આલ્બર્ટના આવી પહોંચ્યાની ખબર આપી. પહેલે દિવસે બનેલો બનાવ યાદ આવતાં ડેંગ્લર્સે તેને મળવાની ના પાડી; પણ એટલામાં નોકરની પાછળ જોરથી બારણું ધક્કેલીને આલ્બર્ટ અંદર દાખલ થયો.

“ સાહેબ, ” ડેંગ્લર્સે જરા ગુસ્સાથી કહ્યું. “ મારા પોતાના ઘરમાં મારી ઇચ્છામાં આવે તેને જ દાખલ થવા દેવાનો મારો હક્ક નષ્ટ થયો છે કે શું ? તમારું બાન ઠેકાણે નથી એમ લાગે છે. મારી પરવ્તનગી સિવાય મારા મકાનમાં—”

“ ના, ના. મહેરબાન, ” આલ્બર્ટ ઠંડા કલેજે કહ્યું. “ કેટલાક સંજોગો એવા છે કે તે સંજોગોમાં કેટલાક માણસોને ઘરમાં

દાખલ થવાની ના પાડી શકતી નથી. તેવા સંજોગોમાં અને તેવા માણસોને તો માત્ર હિચકારા, નીચ, અને ખાયલાઓ જ પોતાના મકાનમાં દાખલ થવાની ના પાડી શકે છે. ”

“ વાર, તમે શા કામે આવેલા છો ? ” ડેંગ્લર્સે પૂછ્યું.

“ હું શા કામે આવેલો છું ? ” આલ્બર્ટે આન્ડ્રીઆ કેવલ-કેન્ડીને જણાવેલો જ ન હોય તેવી રીતે કહ્યું. “ હું એવી દરખાસ્ત કરવાને આવેલો છું, કે આપણે બન્ને જણે એકાદ કોઈ એકાન્ત ખૂણામાં એક બીજાનો ભેટો લેવો. એવા મેળાપના સ્થાનમાંથી ભેગા મળનારા બન્ને માણસો જીવતા પાછા ફરી શકતા નથી, પણ એકને ત્યાંજ જમીનદોસ્ત થવું પડે છે. ”

ડેંગ્લર્સનું મોઢો શીકકું પડી ગયું. કેવલકેન્ડી જરા આગળ આવ્યો. આલ્બર્ટ તેના તરફ ફર્યો.

“ અને તમે પણ, ” આલ્બર્ટે આન્ડ્રીઆને કહ્યું. “ ઇચ્છા હોય તો આવી જાઓ ! તમે પણ આ કુટુંબના જ એક માણસ છો, એટલે તમને પણ આ બીકું ઝડપી લેવાનો હકક છે. જેમને જેમને અને જેટલા જેટલાને ઇચ્છા હોય, તેમણે આવી જવું ! તમામની સાથે ટકકર લેવાને આપણે તૈયાર છીએ. ”

આન્ડ્રીઆ તો મૂઠં જોવો ડેંગ્લર્સના સામેજ જોઈ રહ્યો. ડેંગ્લર્સ જરા હિંમત લાવીને બન્નેની વચ્ચે આવીને ઉભો રહ્યો. આન્ડ્રીઆ ઉપર આલ્બર્ટે કરેલો હુમલો જોઈને આ બધા જુસ્સાનું કારણ તે જુદું જ સમજ્યો.

“ મેહરબાન, ” તેણે આલ્બર્ટને કહ્યું. “ મેં તમને પડતા મૂકીને આ ગૃહસ્થને પ્રથમ પસંદગી આપી છે, તે મારે જો આ ગૃહસ્થ સાથે તકરાર કરવાને તમે આવ્યા હો. તો તો મારે આ બાબત પોલીસને સોંપવી પડશે. ”

“ તમારી ભૂલ છે સાહેબ. ” આદમર્ટે જરા દિલગીરી ભર્યું હાસ્ય કરતાં જવાબ આપ્યો. ” વિવાહની વાતનો અહિંઆ કાંઈજ સંબંધ નથી. મારે આ ગૃહસ્થને તે પ્રમાણે કહેવાનું કારણ એટલુંજ હતું, કે તેમની ઇચ્છા આપણી તકરારમાં વચ્ચે પડવાની મને જણાઈ. બાકી એક વાત તો તમારી ધારવી સાચી છે. આજે તો જેની તેની દરેકની સાથે લઢવાની જ મારી વૃત્તિ થઈ ગઈ છે. પણ, મોં. ડેંગ્લર્સ, સર્વ કોઈમાં આપનો હક્ક સૌથી પહેલો આવે છે. ”

“ મહાશય, ” ડેંગ્લર્સે ભય અને ક્રોધથી શીક્રો પડી જતાં કહ્યું. “ હું તમને ચેતવું છું, કે એકાદ હડખાયો ગાંડો કુતરો મારા સામે થાય છે, તો હું તેને મારી નાંખ્યા સિવાય રહેતો નથી; અને તેમ કરવામાં કાંઈપણ ગુન્હો ખનતો નથી, પણ ઉલટું જન-સમાજના ઉપર એક જાતનો ઉપકાર થાય છે એમ મારું માનવું છે. હવે તમે પણ જો ઉન્મત્ત થઈને મને બચકું ભરવા આવશો, તો હું કાંઈ પણ દયા ખાધા સિવાય તમને પણ ઠાર કરી નાંખીશ. તમારા પિતાએ પોતાના નામને બટ્ટો લગાડ્યો, તે શું મારો વાંક છે ? ”

“બાયલા ! હિયકારા ! બદમાસ ! ” આદમર્ટનો પિતો હાથથી ગયો. “હા. હા. તારોજ વાંક છે.”

ડેંગ્લર્સ બેચાર ડગલાં પાછો હઠી ગયો.

“યેનીનામાં કોણે લખીને તપાસ કરાવી હતી ? ” આદમર્ટ પૂછ્યું. “યેનીના ? ” “હા. હા. મારા પિતાની બાબતમાં યેનીના કોણે લખ્યું હતું ? ”

“હું ખાઈ છું કે ગમે તે માણસ લખી શકે.” ડેંગ્લર્સે જવાબ દીધો.

“ગમે તે માણસ જન્નહમમાં જાય ! માત્ર એકજ માણસે લખ્યું હતું, અને તે માણસ તુંજ છે.”

“હા. હા. મેં લખ્યું હતું, મેં. પોતાની પુત્રીનું જેની સાથે લગ્ન થવાનું છે, તેના કુટુંબનો બધો ઇતિહાસ જાણવાનો કન્યાનાં માતા પિતાનો દરેક જાતનો હકક છે, એમ મને લાગે છે. તેવા પ્રકારનો માત્ર હક્કજ છે એમ નથી, પણ કન્યાનાં માતા પિતાની તેવી ફરજ છે.”

“પણ તમે પોતે ત્યાંથી શું જવાબ આવશે, તે જાણતા હતા છતાં તમારે લખવાનું કારણ શું હતું ? તમે પોતે પ્રથમથી જાણી-નેજ એવું કાવતરું કર્યું.”

“મેં જાણી જોઈને તેમ કર્યું ! હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું,” ડેંગ્લસને પોતાના માથા ઉપરથી બય સરી જતો લાગ્યો, તેથી જરા હિંમત લાવતાં તે બોલ્યો. “કે જે અલ્લી પાશાનો ઇતિહાસ મને માલુમ હોત, તો હું ચેનીના કદી પણ લખત નહિ. હું પ્રતિજ્ઞા ઉપર સોગંદ લઈને આ વાત જણાવું છું.”

“ત્યારે ત્યાં તપાસ કરવાને તમને ડાણે આગ્રહ કર્યો ?”

“અરે એ તો રહેલામાં રહેલી બાબત છે. હું તમારા પિતાના પૂર્વ જીવનની વાત કરતો હતો. તેમની ઉત્તતિ શી રીતે થઈ એ વાત અંધારામાં રહી હતી એમ મેં જણાવ્યું. જે માણસની સાથે વાત ચાલતી હતી તેણે મને પૂછ્યું કે તમારા પિતાએ દ્રવ્ય ક્યાં સંપાદન કર્યું હતું. મેં કહ્યું “ગ્રીસમાં.” “ત્યારે જે વધારે જાણવાની તમારી ઇચ્છા હોય તો ‘ચેનીના’માં તપાસ કરો.” તેણે જવાબ આપ્યો.

“અને તમને આવી સલાહ આપનાર કોણ હતો?”

“ખીન્ને કોઈજ નહિ પણ તમારો મિત્ર કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો.”

“ચેનીનામાં તપાસ કરવાની વાત તમને કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોએ કરી?”

“હા. હા. અને તેથીજ મેં ત્યાં તપાસ કરી. અને જો તમારી ઇચ્છા હશે તો હું તમને ચાલેલો અધો પત્ર વ્યવહાર બતાવીશ.”

આલ્બર્ટ અને બ્રોકમ્પ એક ખીજના સામે જોઈ રહ્યા.

“સાહેબ,” બ્રોકમ્પ અત્યાર સુધી તદ્દન શાંત હતો, તે બોલ્યો: “કાઉન્ટની ગેરહાજરીમાં તમે કાઉન્ટના ઉપર આવું એક લેખ મોકલો છો.”

“હું કોઈના ઉપર લેખ મોકલો નથી.” ડેંગ્લર્સે જવાબ આપ્યો. “હું તો માત્ર જે વાત બની હતી. તેજ તમને કહું છું, એટલુંજ નહિ પણ જે વાત મેં તમને કહી, તેજ કાઉન્ટની હાજરીમાં કહેવાને પણ તૈયાર છું.”

“વાર, તમારી તપાસનો જવાબ શું આવ્યો તે કાઉન્ટ જાણે છે?”

“અક્ષયત, જાણે છેજ; કારણ મેં તેને તે બતાવ્યો છે.”

“મારા પિતાનું પોતાનું નામ ફરનાન્ડ અને મારા પિતાની અટક મોન્ડીગો હતી એ વાત તે જાણે છે?”

“હા. કારણ મેં તે વાત તેને ઘણા સમય પહેલાં કહી હતી. મારી જગ્યાએ ખીન્ને ગમે તે કોઈ માણસ હોત તો તે એવીજ રીતે વર્ત્યો હોત. ચેનીનાથી જવાબ આવ્યો તેને ખીન્ને દિવસે

તમારા પિતા તમારે માટે મારી દિકરીના હાથની માગણી કરવા મારે ત્યાં આવ્યા ત્યારે મેં ચોખ્ખી ના પાડી, પણ તેમાં મેં કાંઈ પણ ખુલાસો કર્યો નહિ; તેમની આખર ઉધાડી કરી નહિ. છતાં જો ખરેખર પૂછો તો તમારા કુટુંબની આખર સાથે મારે શો સંબંધ? તેથી મારું ખીરસું ઓછુંજ હલકું ભારે થનાર હતું?”

આલ્બર્ટને શરમ લાગી. ડેંગ્લર્સનું કહેવું કેટલુંક સત્ય હતું. નાણાવટીએ પોતાનો બચાવ કરવામાં જરા હલકાપણું બતાવ્યું એ વાત ખરી, પણ તેના કહેવામાં સંપૂર્ણ નહિ તો કેટલીક સત્યતા તો રહેલી હતીજ. અંતઃકરણ ડાંખવાને લીધે નહિ તો ભયને લીધે પણ તે સત્ય બોલતો હતો. વળી આલ્બર્ટને શું જોઈતું હતું? ડેંગ્લર્સ વધારે અપરાધી હતો કે મોન્ટેક્રિસ્ટો, તે જાણવાની તેને કાંઈ જરૂર ન હોતી. તેને તો માત્ર પોતાનો રોષ ઉતારવાને કોઈક આદમી જોઈતો હતો; તેને તો કોઈ તેની સાથે લઢનાર જોઈતો હતો, અને ડેંગ્લર્સ લઢવાને તૈયાર નહોતો.

વળી અત્યાર સુધી કેટલીક બાબતો જે તેને નહોતી સમજતી, જે તે બૂલી ગયો હતો, અગર જે તેની ધ્યાન બહાર ગઈ હતી, તે બધી તેને રપટ સમજવા લાગી. મોન્ટેક્રિસ્ટો તમામ બાબત જાણતો હતો; કારણ તેણે અલ્લી પાશાની પુત્રીને વેચાથી લીધી હતી. બધું જાણીનેજ તેણે ડેંગ્લર્સને ચેનીનામાં તપાસ કરવાની સૂચના કરી હતી. જવાબ આવી ગયા પછી આલ્બર્ટની ઇચ્છાથી તે આલ્બર્ટને હૈદીની પાસે લઈ ગયો હતો. ત્યાં અલ્લી પાશાના મરણની વાત મોન્ટેક્રિસ્ટોએ જાણી બુઝીનેજ કઢાવી હતી. હૈદીને વાત કરતાં તેણે અટકાવી ન હોતી; માત્ર આલ્બર્ટના પિતાનું નામ ગુપ્ત રાખવાને તેને કાઉન્ટે સૂચના કરી હતી. વળી

હૈદીના આગળ આલ્મર્ટ પોતાના પિતાનું નામ કાઢવું નહિ, એવી શું તેણે આલ્મર્ટને વિનંતી કરી ન હોતી ? છેવટે જ્યારે છેલ્લો ધા થવાનો સમય આવી પહોંચ્યો, ત્યારે તે જાણી બુજીનેજ આલ્મર્ટને તોરમન્ડી લઇ ગયો. આ બધું નાટક પ્રથમથી ગોઠવી રાખ્યા પ્રમાણેજ લજવાતું હતું, એમાં કાંઇપણ શક નહોતો. આ ઉપરથી એ વાત ચોક્કસ સાબીત થતી હતી, કે મોન્ટેક્રિસ્ટો આલ્મર્ટના પિતાના શત્રુઓ સાથે મળી ગએલો હતો. આલ્મર્ટ મોન્કેમ્પને બાબુ પર લઇ ગયો, અને આ બધા પોતાના મનના સંશયો તેને જણાવ્યા.

“ તારું કહેવું બરાબર છે. ” બોકેમ્પે બધી હકીકત સાંભળ્યા પછી જવાબ આપ્યો. “ ડેંગ્લર્સ તો મિચારો કાઉન્ટના હાથમાં એક રમકડું બની ગયો છે, — એક હથીઆર તરીકે જ તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે; એટલે જો તમારે કાંઈનો જવાબ માગવો હોય તો તે માત્ર મોન્ટેક્રિસ્ટોનો જ માગવો જોઇએ. ”

આલ્મર્ટ પાછો ડેંગ્લર્સની પાસે ગયો.

“ મહાશય, ” તેણે ડેંગ્લર્સને કહ્યું. “ હું હજી તમારી છેવટની રજા લઇને જતો નથી. તમે જે વાત કહી તે બધી સત્ય છે કે કેમ તે બાબતની મારે ખાત્રી કરી લેવી જોઇએ. હવે હું કાઉન્ટ બોક્ મોન્ટેક્રિસ્ટોનો ખુલાસો લેવા જાઉં છું. ” આટલું કહીને તેણે પેલા નાણાવટીને સલામ કરી, અને આન્ડ્રીઆના તરફ નજર પાડી નાંખ્યા સિવાય બોકેમ્પને લઇને ચાલતો થયો. ડેંગ્લર્સ તેને બારણાં સુધી વળાવવા ગયો, અને આલ્મર્ટના પિતાની સાથે પોતાને કાંઇ અંગત દ્રેષ નહોતો, એમ આલ્મર્ટની ખાત્રી કરી આપવાને એક છેવટનો પ્રયત્ન તેણે કરી જોયો.

પ્રકરણ ૩૪ મું.

ડૅંગ્લર્સના ધરમાંથી બહાર નિકળીને બોક્કિએ આલ્બર્ટને જરા રોક્યો.
 “ સાબળ, ” તેણે કહ્યું. “ તારે કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિ-
 સ્ટોનો ખુલાસો માગવાનો છે. ”

“ હા. હા. અને આપણે તેને ત્યાં જ જમણે છીએ. ”

“ તું જાય તે પહેલાં જરા વિચાર કરી જોજે. ”

“ શો વિચાર કરવાનો છે ? ”

“ તું જે પગલું ભરે છે, તેનું મહત્વ બરાબર વિચારી જોજે. ”

“ શું ડૅંગ્લર્સને ત્યાં જવું તેના કરતાં મોન્ટેક્રિસ્ટોને ત્યાં જવામાં કાંઈ વધારે લય રહેલો છે ? ”

“ હા. ડૅંગ્લર્સ તો પૈસાનો લોભી છે, અને જે લોકો પૈસાના લોભી હોય, તે લોકો લઢવાને તૈયાર થતા પહેલાં ઘણો ઘણો વિચાર કરે છે; પણ કાઉન્ટ તો એક ખરો ઉમરાવ છે. તે લઢવામાં પાછો પડે તેમ નથી. ”

“ મને માત્ર એકજ બાબતનો લય લાગે છે; તે એ કે રખેને મારી સાથે લઢનાર કોઈ ન મળી આવે. હું તો લઢનારની જ શોધમાં છું. કાંતો તે નહિ કે હું નહિ ! ”

“ એ બાબતનો લય રાખવાનું કારણ નથી. ” બોક્કિએ કહ્યું.

“ તે લઢવાને જરા પણ ના પાડનાર નથી. મને બ્લીક માત્ર એટલીજ છે, કે તેની સાથે લઢવાનું તને જરા ભારે પડશે. ”

“ દોસ્ત, ” આલ્બર્ટે જરા હાસ્ય કરતાં કહ્યું. “ મારે પણ તેજ જોઈએ છીએ. મારા પિતાને બદલે મારું મૃત્યુ થાય એને જ હું

મોટામાં મોટો આનંદ માનું છું; કારણ તેથી બધાની આબરૂ બચશે.”

“ પણ તે તારી માતાનો કાંઈ વિચાર કર્યો ? તારી માતા બિચારી શોકથી મરી જશે ! ”

“ મારી ગરીબ બિચારી માતા ! ” આલ્બર્ટે કપાળે હાથ ફેરવતાં કહ્યું. “ હા. હા. તે તો મરવાની જ; પણ બેઆબરૂ થઈને મરવું તેના કરતાં તેવી રીતે મરવું એ વધારે સારું છે. ”

“ ત્યારે શું તારો પકકો નિશ્ચય થઈ ગયો છે ? ”

“ હા. હા. હવે વાર ન કરો. ચાલો જલદી કરો. ”

આ પછી તેઓ મોન્ટેક્સિટોને ત્યાં ગયા. બોક્કમ્પનો વિચાર પોતે એકલાજ અંદર જવાનો હતો, પણ આલ્બર્ટે એવું કહ્યું કે તે વખતના જેવા અસાધારણ સંબંધોમાં એવો બધો શિષ્ટાચાર જળવવાની કાંઈ જરૂર નહોતી. બોક્કમ્પને તેની ઇચ્છાને માન આપવું પડ્યું. આ રીતે આલ્બર્ટ અને બોક્કમ્પ બંને જણ સારથેજ અંદર ગયા. બેપ્ટીસ્ટીને તેમનું સ્વાગત કર્યું. કાઉન્ટ નોરમન્ડીથી તેજ વખતે આવી પહોંચ્યો હતો, અને કોઈને પણ મળવાની તેની ઇચ્છા નહોતી. તે વખતે કાઉન્ટ સ્નાન કરવામાં રોકાયો હતો.

“ વાર, પણ, તે પછી ? ” આલ્બર્ટે પૂછ્યું.

“ પછી શેઠ જમવા બેસશે. ” “ વાર, જમ્યા પછી ? ”

“ એક કલાક તેઓ આરામ લેશે. ” “ પછી ? ”

“ નાટકમાં જશે. ” “ નાટકમાં જશે એવું તું ચોક્કસ જાણે છે ? ” આલ્બર્ટે બેપ્ટીસ્ટીનને પૂછ્યું.

“ ચોક્કસ. બરાબર આઠ વાગે ગાડી તૈયાર રાખવાને અમને વરદી મળેલી છે. ”

“ ડીક ત્યારે તો. ” આલ્બર્ટ બોલ્યો. “ એટલું જ મારે જાણવાની જરૂર હતી. ” પછી બોક્સેમ્પને તેણે કહ્યું. “ જો તમારે કાંઈ કામ હોય તો તે જલદીથી કરી નાંખો. આજ સાંજનું જે કાંઈ કામકાજ હોય તે કાલ ઉપર રાખો. તમારે મારી સાથે નાટકમાં આવવું પડશે. બની શકે તો રીનોડને લેતા આવજો. ”

આલ્બર્ટની રજા લખતે બોક્સેમ્પ ગયો. બરાબર પોણા આઠ વાગે તેને તેડવા આવવાનું વચન આપ્યું. આલ્બર્ટ પણ ધેર ગયો. અને ક્રાંઝ, ડીબ્રે, અને મોરેલને ઘણા અગત્યના કામે નાટકશાળામાં પોતાને મળવાને આલ્બર્ટે સંદેશા મોકલ્યા. પછી તે પોતાની માતાને મળવા ગયો. પેલો શરમ ભરેલો બનાવ બન્યા પછી તેની માતા પોતાના દિવાનખાનામાં જ ભરાઈ રહી હતી, અને કોઈને પણ મળતી નહોતી. એવા જાહેર અપકીર્તિના શોકકારક બનાવથી દુઃખી થતી તે પોતાની પથારીમાં પડી હતી. આલ્બર્ટને જોતાંની સાથેજ તે તેને બાઝી પડી, અને ચોધાર આંસુએ રોવા લાગી; તેથી તેનું હૈયું જરા ખાલી થયું. આલ્બર્ટ થોડી વાર તો કાંઈ પણ બોલી જ શક્યો નહિ.

“ માતા, ” તેણે થોડીક હિંમત લાવીને પૂછ્યું. “ મારા પિતાને કોઈ શત્રુ હોવાનું તમારા જાણવામાં છે ? ”

“ દિકરા, ” તેણે જવાબ આપ્યો. “ તારા પિતાના જેવી સ્થિતિના માણસોને છૂપા દુષ્મનોની કાંઈ ખોટ હોતી નથી. એવા છૂપા દુષ્મનોજ વધારે ભયંકર હોય છે. ”

“ એ હું સમજું છું અને તેથીજ તમને પૂછું છું. તમારી સમજશક્તિ અને બુદ્ધિ વિશાળ છે, એટલે કાંઈ પણ તમારી ધ્યાન બહાર જાય તેમ નથી. ”

“ એવું પૂછવાનું શું કારણ છે ? ”

“ કારણ, દાખલા તરીકે આપણે ત્યાં જ્યારે નૃત્ય સમારંભ હતો, ત્યારે કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોએ કાંઈ પણ ચાખ્યું પણ નહોતું; કાંઈ ચીજને હાથ પણ લગાડ્યો નહોતો. ”

મરસીડીસે ઉંચું જોયું.

“ કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો ! ” તે બોલી. “ તેં મને જે પ્રશ્ન હમણાં પૂછ્યો તેની સાથે કાઉન્ટને શો સંબંધ છે ? ”

“ બા, મોન્ટેક્રિસ્ટો એક પૌર્વાત્ય છે. પૂર્વ તરફના દેશોમાં એક એવો પ્રચલિત રિવાજ અગર માન્યતા છે કે, જેના ધરતું માણસ અન્નોદક લે છે તેને તે પોતાનો મિત્ર ગણે છે. વૈર લેવાની છટ મળે એટલા સારૂ પૂર્વ તરફના દેશના લોકો પોતાના શત્રુઓને ત્યાં કદી અન્નોદકનું નામ માત્ર પણ લેતા નથી. ”

“ તારૂં કહેવું શું એવું છે કે મોન્ટેક્રિસ્ટો આપણો દુષ્મન છે ? ” મરસીડીસના હોસ કોસ ઉડી ગયા, અને બચ્ચીત થઈને તેણે પૂછ્યું: “ તને કાણે એવું કહ્યું દિકરા ? અરે, મને લાગે છે, કે આલ્બર્ટ, તું તો ગાંડો થઈ ગયો છે ! તારૂં બેજીન ખસી ગયું છે ! મોન્ટેક્રિસ્ટો તો આપણને હમેશાં માયાજ ખતાવે છે, આપણા ઉપર માત્ર સ્નેહજ રાખે છે. દિકરા, હું તને નમ્ર વિનંતિ કરું છું કે તારા બેજીમાં એવો કાંઈ ગાંડો ઘેલો વિચાર-કાંઈ વિચિત્ર ભૂત બરાયું હોય તો તેને દૂર કરી દેજે. મારી તને સલાહ છે-અરે હું તને કલાવાલા કરીને કહું છું કે તેની સાથે તું મિત્રતા રાખ. ”

“ માજી, ” આલ્બર્ટ કહ્યું. “ મને લાગે છે કે તે મનુષ્યની

સાથે સમાધાનીથી વર્તવાને-તેની કૃપા-તેની મિત્રતા મેળવવાનો મને ઉપદેશ આપવા માટે આપને કાંઈક ખાસ કારણો હોવાં જોઈએ ?”

“ મારે કારણ હોવાં જોઈએ !” મરસીડીસે જરા શરમાતાં કહ્યું. તેના મુખ ઉપરથી ફરીથી પાછો રંગ ઉડી ગયો.

“ હા, હા. ખચિત મને એમ લાગે છે. ”

મરસીડીસના શરીરમાં કંપ વદ્યટયો. પોતાના પુત્રના ઉપર તેણે એક તીક્ષ્ણ દષ્ટિ ફેંકી.

“ તું આજે વિચિત્ર વાતો કરી રહ્યો છે. ” મરસીડીસે કહ્યું.

“ તારા મગજમાં કાંઈ ભલતાજ વિચારો રમી રહ્યા લાગે છે. કાઉન્ટે એવું શું કહ્યું છે ? ત્રણ દિવસ ઉપર તો તું તેની સાથે નોરમન્ડી તેને ત્યાં હવા ખાવાને ગયો હતો; ત્રણ દિવસ ઉપર તો તેને આપણે આપણો એક ઉત્તમમાં ઉત્તમ મિત્ર ગણતા હતા ! ”

આલ્બર્ટના મુખ ઉપર એક વિષાદપૂર્ણ હાસ્ય છવાઈ રહ્યું. મરસીડીસે તે જોયું, અને એક સ્ત્રી અને માતાની નૈસર્ગિક પ્રેરણા શક્તિથી બધી વાત તુરતજ તેના સમજવામાં આવી ગઈ; પણ તે ડાહી હતી. તેનું મનોબળ પણ અસાધારણ હતું. આથી પોતાના હૃદયમાંથી શોક અને ભયની લાગણીઓને તેણે બહાર જણાવા દીધી નહિ.

આલ્બર્ટ પણ શાંત રહ્યો. એક ક્ષણ પછી મરસીડીસે કહ્યું-“ તું મારી ખબર લેવા આવ્યો હતો. દિકરા, મારી તબીયત જોઈએ તેવી સારી નથી. આવા વખતમાં તો તારે મારી પથારી આગળ બેસીને મારા મનને શાંતિ આપવી જોઈએ. મારાથી એટલા રહી શકાય તેમ નથી. ”

“ માજી, ” આલ્બર્ટે જવાબ આપ્યો. “ તમે જાણો છો કે તમારી સેવામાં હાજર રહેવા મારો આત્મા હમેશાં તૈયાર રહે છે. તમારી આજ્ઞા શિર પર ચઢાવવી એ મારું પ્રથમ કર્તવ્ય છે, અને તે માટે હું તૈયાર છું; પણ જરૂરી અને મહત્વના કામે આજે સાંજના તો મારે બહાર ગયા સિવાય ચાલે તેમ નથી જ. તો તેટલા પુરતી મને ક્ષમા કરો. ”

“ ઠીક, ” મરસીડીસે નિઃશ્વાસ મૂકતાં કહ્યું. “ જા, આલ્બર્ટ, હું તારી પાસે ગુલામગીરી કરાવવા માગતી નથી. ”

આલ્બર્ટ ચાલ્યો ગયો. મરસીડીસે તુરતજ પોતાના એક વિશ્વાસુ નોકરને બોલાવ્યો, અને આલ્બર્ટ જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાં તેની પાછળ પાછળ ગુપ્ત રીતે જઈને તેની હિલચાલ ઉપર તપાસ રાખવાને, અને પછી તે બધી વાત પોતાને નિવેદન કરવાને તેણે હુકમ કર્યો. નોકરનું કામ તો ઘણું રહેલું થઈ પડ્યું. આલ્બર્ટ પોતાના ઓરડામાં જઈને અતિશય કાળજીપૂર્વક પોષાક ધારણ કર્યો. આડમાં દસેક મિનિટ બાકી હતી તે વખતે બોક્સ આવી પહોંચ્યો. બંને જણા પછી આલ્બર્ટની ગાડીમાં નાટકશાળામાં ગયા. તેઓ ઘણા વહેલા આવી પહોંચ્યા હતા. રીનોડ પણ આવી પહોંચ્યો. બોક્સે તેને બધી વાત સમજાવેલી હોવાથી આલ્બર્ટની પાસેથી વધારો ખુલાસો મેળવવાની તેને જરૂર રહી નહોતી. પિતાનું વેર વાળવાને તૈયાર થએલા પુત્રને અટકાવવાનું તેને યોગ્ય લાગ્યું નહિ; તેથી તેણે ઉલટું પોતાનાથી બનતી મદદ કરવાને વચન આપ્યું. ડીએ હજી આવ્યો ન હોતો, પણ આલ્બર્ટને ખાત્રી હતી કે તે આવી પહોંચ્યા સિવાય રહેનાર નહોતો. ખેલ શરૂ થતા સુધી આલ્બર્ટ નાટકશાળામાં બહારની બાજુએ આમતેમ ફર્યા કર્યું. તેની

ધારણા એવી હતી કે મોન્ટેક્રિસ્ટોનો ત્યાંજ કોઇક જગાએ ભેટો થઇ જશે. એટલામાં ઘંટ થયો, અને આલ્બર્ટને બોકેમ્પ તથા રીનોડની સાથે પોતાની જગાએ જઈને બેસવું પડ્યું. છતાં તે મોન્ટેક્રિસ્ટોની હમેશની બેઠક તરફ ક્ષણે ક્ષણે નજર નાંખ્યા કરતો હતો. પહેલો અંક આવી રીતે પસાર થયો. બીજા અંકની શરૂઆતમાં મોન્ટેક્રિસ્ટો એકાએક પોતાની જગાએ આવીને દાખલ થયો. તેની પાછળ મોરેલ પણ દાખલ થયો. તેની બહેન અને બનેલી બીજી જગાએ બેઠલાં હતાં.

કાઉન્ટે પોતાની જગા લેતાં આસપાસ ચારે તરફ દ્રષ્ટિ કરી તો એક શીકા ચહેરા અને ખૂન વરસાવતી આંખો વાળા યુવાનને પોતાને શોધતો તેણે જોયો. આલ્બર્ટને કાઉન્ટે ઓળખ્યો, પણ તેના તરફ લક્ષ્ય આપ્યું નહિ. પોતાના સોબતીને કાંઈપણ ન કહેતાં મોન્ટેક્રિસ્ટો તો રંગભૂમિ તરફ ધ્યાન આપવા લાગ્યો. આલ્બર્ટના તરફ તે જોતો ન હોતો, છતાં તેને પોતાની ધ્યાન બહાર તો જવા દેતો નહોતો જ. બીજો અંક પૂરો થતાં કાઉન્ટે આલ્બર્ટને પોતાના બે મિત્રો સાથે પોતાની જગાએથી ઉઠીને જતાં જોયો. કાઉન્ટ તુરતજ સમજી ગયો. હવે બરાબર ઘડાકો થવાનો સમય આવી પહોંચ્યો હતો. મોન્ટેક્રિસ્ટો મોરેલની સાથે વાતચીતમાં રોકાએલો હતો, પરંતુ પાસ આવતા તોફાનની સામે થવાને તે બરાબર તૈયાર હતો. આલ્બર્ટની જગાનું બારણું ખુલ્યું. કાઉન્ટે જરા ફરીને બારણા તરફ દ્રષ્ટિ કરી તો ક્રોધથી થરથર ધ્રુજતા આલ્બર્ટને તેણે જોયો. આલ્બર્ટની પાછળ બોકેમ્પ અને શાતો રીનોડ હતા.

“ સાહેબજી, આલ્બર્ટ, આવો, પધારો. ” વિવેકથી નમન કરતાં કાઉન્ટે આલ્બર્ટનું સ્વાગત કર્યું.

કાઉન્ટ પોતાની લાગણીઓ ઉપર અસાધારણ અંકુશ રાખી હતો હતો. તે તદ્દન શાંત હતો, જ્યારે આલ્બર્ટની આંખોમાંથી શ્વેત વરસતો હતો. આ પ્રકાર નજરે પડતાંજ મોરેલને આલ્બર્ટ ટકમાં આવવાને આમંત્રણનો આગ્રહભરેલો જે પત્ર લખ્યો હતો. “યાદ આવ્યો, અને કાંઈક લયંકર બનાવ બનનાર હતો એવું નિશ્ચય થયું.”

“મેહેરબાન, ” આલ્બર્ટે જરાડ મારી. “વિવેકનો દંભ બતાવવાને, અગર ખોટી મિત્રતાનો ડોળ કરવાને અમે અહિંઆ આવેલા થી, પણ તમારી પાસેથી જવાબ મેળવવાને આવેલા છીએ.”

“નાટકશાળામાં જવાબ !” કાઉન્ટે શાંત અવાજે કહ્યું. પેરીસના લોકોના રીતરિવાજથી જો કે હું જરાબર વાંકફાર નથી, પણ હું એટલું તો ધારું છું, કે એવી જાતની માગણીને માટે જગા યોગ્ય સ્થળ નથી.”

“છતાં, જો લોકો ઘરમાં ભરાઈ પેસે, ” આલ્બર્ટે કહ્યું. અને બીજાં બીજાં નજીવાં બહાનાં કાઢીને મળવાની ના પાડે, તો જગાએ લાગ મળે તેનો અમારે લાભ લેવો જોઈએ.”

“મહાશય, ” કાઉન્ટે જવાબ આપ્યો. “મારો મેળાપ એટલો ધો મુશ્કેલ નથી. કારણ કે જો મારી સ્મરણશક્તિ મને ઠગતી નાય તો, ગઈ કાલે તો તમે મારે ત્યાં પહોંચા તરીકે હતા.”

“હા જી. ગઈ કાલે હું તમારે ત્યાં હતો, ” આલ્બર્ટે પ્રત્યુત્તર આપ્યો. “કારણ કે તમે કાણ છો, અને કેવા માણસ છો, તે મને લક્ષ્મી બીલકુલ માલુમ નહોતું. આજે જ મારા જણવામાં આવ્યું !”

આ શબ્દો આદ્યર્થે એટલા બધા જુરસાથી કહ્યા કે આસપાસની બીજા તમામ લોકો સાંભળી શકે. આથી આ તકરાર તરફ આ લોકોનું ધ્યાન ખેંચાયું.

“ તમે ક્યાંથી આવો છો અત્યારે મેહેરબાન ? તમારી અક્કલ શું નથી, તમારી બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ હોય એમ લાગે છે. ” કેન્ટે ઉત્તર આપ્યો.

“ મારી અક્કલ ગુમ થઈ ગઈ હશે તો તેને માટે વાંધો નથી. મારી દુષ્ટતા ઉઘાડી પાડવાને માટે, અને તેને માટે વૈર લેવા સારું તૈયાર છું, એટલું તમને સમજાવવાને માટે મારામાં પુરતી અક્કલ, એટલે બસ છે. ”

“ તમે શું કહેવા માગો છો તે હું સમજી શકતો નથી. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ કહ્યું, “ શું કહેવું તે તમે પોતે પણ જાણતા નથી. યદ્વા તદ્વા ગમે તેમ બક્યા જાઓ છો ! વળી તમે શું કહેવા માગો છો તે જો તમે પોતે કદાચ સમજતા હશો, તો પણ તમે માટે એટલો બધો કરી મૂકો છો, કે તમારી અક્કલ ઠેકાણે નથી, અને હરકોઈને લાગ્યા સિવાય રહે જ નહિ. અહિં મારી જગામાં ધાંધલ ચાલે તેમ નથી. આ જગા મારી પોતાની છે, એટલે અહિં આં ધોંધાટ અગર ધાંધળ કરવાનો કોઈને હક્ક હોય, તો માત્ર મને જ છે. મેહેરબાન, જાઓ, ચાલ્યા જાઓ અહિંથી ! ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ દમામથી આજ્ઞા કરી, આદ્યર્થને બારણું ખતાવ્યું.

“ આહા ! તમને ઘરમાંથી બહાર કેમ કાઢવા તે હું જોઈ લઉંશ ! ” આદ્યર્થે પોતાના હાથનું મોઝું ખેંચી કાઢી હાથમાં ચોળતાં કહ્યું.

“ ઠીક ! ઠીક ! ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ શાંતથી કહ્યું. “ તમારી ઇચ્છાની સાથે તકરાર કરવાની જ છે એમ મને સ્પષ્ટ જણાય છે, પણ

જુઓ, હું તમને એક સલાહ-એક શિખામણુ આપું છું તે ભૂલતાં નહિ. તકરારનો દેખાવ કરવો એ ટેવ સારી નથી. એવી રીતનો જાહેર દેખાવ કરવો એ દરેક માણસને જાજતું નથી. એ તો હલકા માણસનું કામ છે, વાઇકાઉન્ટ મોર્સફ.”

આ નામનો ઉચ્ચાર થતાં તમાસો જોવાને ભેગા થએલા તમાશગીરો આશ્ચર્યથી ગણગણાટ કરી રહ્યા. મોરેલે આદ્યર્ટને વાર્યો, જ્યારે શાતો રીનોડ, અને બોકમ્પે વાત વધી પડી જાહેરમાં એક ખીજના દરજ્જાને ન જાણે તેવું અસભ્ય વર્તન થશે એવા ભયથી આદ્યર્ટને પકડી રાખ્યો.

પણ પોતાની જગા ઉપરથી ખીલકુલ ઉઠ્યા સિવાય, તેમજ જરાપણ નીચા નમ્યા સિવાય, મોન્ટેક્રિસ્ટોએ આદ્યર્ટના હાથમાંનું મોજું ઝુંટાવી લીધું.

“ મેહેરબાન, ” પછી તેણે ગંભીર અવાજે આદ્યર્ટને કહ્યું. “ તમે મારા તરફ આ તમારું મોજું ફેંકીને ઢંઢ યુદ્ધની જાહેર માગણી કરી ચુક્યા છો, એમ હું ગણું છું; એટલે હવે આ મોજું હું તમને બંદુકની ગોળાએ વિંટાળીને પરત આપીશ. બસ! હવે એકદમ અહિંથી ચાલ્યા જાઓ, નહિ તો મારે મારા નોકરોને બોલાવીને તમને ધક્કા મારીને બહાર કાઢવાનો હુકમ કરવો પડશે. ”

આદ્યર્ટની આંખો ગુસ્સાથી ફાટી ગઇ હતી. તે પોતાનું સર્વ જ્ઞાન ભૂલી ગયો હતો, અને એક જંગલી પશુ જેવી અવસ્થામાં આવી ગયો હતો. મોરેલ, બોકમ્પ, અને શાતો રીનોડ તેને જેમ તેમ કરીને ધ્યાંથી લઇ ગયા. મોન્ટેક્રિસ્ટો તો જાણે કે કાંઇ બન્યુંજ ન હોય તેમ પાછો ફરીને રંગભૂમિ તરફ ધ્યાન આપવા લાગ્યો.

તે મનુષ્ય ખરેખર પાપણુ હૃદયી હોવો જોઈએ એમ સૌ કોઈને લાગ્યું.

થોડીવાર પછી મોરેલે પૂછ્યું, “તને શું વાંકું પડ્યું છે ? તમે તને શું કર્યું છે તે ?”

“ મેં ? મેં પોતે તો કાંઈ જ કર્યું નથી. ”

“ પણ આવો પ્રકાર બનવાનું કાંઈક પણ કારણ તો હોવું જોઈએ જ ? ”

“ અરે એ તો એના પિતાના કારણે થેલો બની ગયો છે. એની શુદ્ધિ બુદ્ધિ સર્વ જતી રહી છે. ”

“ તેની સાથે તમારે શું સંબંધ ? ”

“ તેના પિતાનાં ભયંકર કારસ્તાનો આગળ લાવનાર હૈદી હતી. ”

“ એમ ! ” મોરેલે કહ્યું, “ તમારી સાથે જે ગ્રીક સુંદરી હમેશાં હોય છે, તે અહીં પાશાની પુત્રી છે, એવું મેં સાંભળ્યું હતું ખરું, પણ મારા માનવામાં આવતું નહોતું. ”

“ છતાં પણ તે વાત ખરી છે. ”

“ ત્યારે તો હવે મને બરાબર સમજ પડી. આ તો બધી પહેલેથી જોઈવણુ કરી રાખેલી હતી એમ હવે જણાય છે. ”

“ કેવી રીતે ? ”

“ આદ્યર્ષ પોતે જ મને આજે નાટકશાળામાં આવવાને ખાસ આગ્રહ કર્યો હતો, કે જેથી આવા પ્રમંથે મારી પણ હાજરી હોય. ”

“ હશે કદાચ. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ પોતાની હમેશની શાંતિ જાળવી રાખતાં કહ્યું.

“ પણ તમે તેને શું કરશો ? ”

“ મેકઝીમીલીયન, જેટલી ખાત્રીથી હું અત્યારે તમારો હાથ દબાવી રહ્યો છું, તેટલી જ ખાત્રીથી સવારમાં દસ વાગ્યા પહેલાં તો હું તેને દ્વંદ્વ યુદ્ધમાં યમસદન પહોંચાડી દધશ-હું તેને ઠાર કરીશ. ”

મોરેલ તો થંડોગાર જ થઇ ગયો.

“ કાઉન્ટ, ” મોરેલે તેને જરા શાંત પાડવા માંડ્યો. “ તેના પિતાનો તે એકનો એક લાડકો પુત્ર છે. ”

“ હવે એ વાત જવા દો. ” કાઉન્ટે કહ્યું. “ તેમાં મારે કંઈ લેવા દેવા નથી. ”

મોરેલને જરા આશ્ચર્ય લાગ્યું.

“ કાઉન્ટ ! કાઉન્ટ ! ”-તેણે કહ્યું.

“ મોરેલ, ” કાઉન્ટે તેને વચમાં જ અટકાવ્યો. “ કેવું સુંદર મંગીત ચાલી રહ્યું છે ! જુઓ તો ખરા. રંગભૂમિ ઉપર ખરાખર ધ્યાન આપો. ”

હવે વધારે કહેવું મોરેલને નિરર્થક લાગ્યું.

એટલામાં બીજો અંક પૂરો થયો, અને ખારણા ઉપર ટકોરો મંડળાયો.

“ અંદર આવો. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ જેવાને તેવા જ શાંત અવાજે કહ્યું. તુરત જ બોકેમ્પ અંદર દાખલ થયો.

“ સુંદેબજી, બોકેમ્પ, આવો, પધારો. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ જાણે તે દિવસે તે સમય અગમચ તેને જોયો જ ન હોય તેમ કહ્યું.

“ બેસો. ”

“ સાહેબ, ” બોકેમ્પે કહ્યું, “ હમણાં જ હું આદ્યર્ટ સાથે બહાર નિકળ્યો હતો. ”

“ એ ઉપરથી એમ જણાય છે બોકેમ્પ, ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ હસતાં હસતાં કહ્યું. “ કે તમે કાંઈક ફલાહાર વિગેરેને માટે ગયા હશે. તમે આદ્યર્ટના કરતાં વધારે સારી શુદ્ધિમાં છો એ જાણતે મને ઘણો આનંદ થાય છે. ”

“ સાહેબ, ” બોકેમ્પે કહ્યું. “ આદ્યર્ટની ખૂલ હતી. તેણે જીરસાનો દેખાવ કર્યો એ તેના જેવા માણસને છાજે નહિ. મને પોતાને તો ઘણું ખરાબ લાગ્યું છે, અને તેના વતી તમારી હું ક્ષમા માગું છું. હવે મારી તમને એકજ વિનંતિ છે, કાઉન્ટ, કે ચેનીનાના બનાવની બાબતમાં તમે કાંઈક પણ ખુલાસો કરશો. હું ધારું છું કે એટલી ઉદારતા તો તમે બતાવશો જ. ”

મોન્ટેક્રિસ્ટોએ તેને ચુપ રહેવાને ઇશારત કરી.

“ જુઓ, ” તેણે જરાવાર રહીને કહ્યું. “ તેમ કરવામાં મારી આશાઓ ધૂળધાણી થઈ જાય છે. ”

“ કેવી રીતે ? ”

“ તમે બધાએ મળીને મારી ગણતરી એક અસાધારણ પ્રકારના તુરંગી માણસ તરીકેની કરી છે; અત્યાર સુધી તમે મને અનેક પ્રકારની કાલ્પનિક ઉપમાઓ આપતા આવ્યા છો, છતાં હવે મારી ગણતરી એક સામાન્ય-સાધારણ માણસ તરીકે કરવા માગો છો. મારી પાસે ખુલાસો તમારે લેવો છે ! મારો ખુલાસો ! બોકેમ્પ, એ તો બધી હસવાની અને મશ્કરીની વાતો છે ! ”

“ તેમ છતાં, ” બોકેમ્પે મગફરીથી-દમામથી કહ્યું. “ કેટલાક એવા પ્રસંગો હોય છે, કે ન્યારે ન્યાયની ખાતર-સત્યની ખાતર-”

“મો. બોકેમ્પ, ” કાઉન્ટે તેને અધવચ્ચમાં જ અટકાવીને કહ્યું.
 “કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો હજી કાંઈને નમ્યો નથી, અને નમ-
 નથી. તે તો પોતાની જાતને જ નમે છે. માટે હવે વધારે
 નહિ. મારી તમને ખાસ વિનંતિ છે, કે એ વાત જ હવે
 નહિ. હું હમેશાં મારી ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તું છું; અને તે
 હમેશાં અરાબર જ હોય છે.”

“સાહેબ, ” બોકેમ્પ બોલ્યો. “પ્રમાણિક માણસોની તરફ
 રીતનું વર્તન રખાય નહિ. પ્રમાણિક જામીનગીરી અમારે
 રૂ.”

“મેહેરબાન, ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ દમામથી ઉત્તર આપ્યો. “હું
 જ જીવતો જીવંત જામીનગીરી તરીકે છું, પછી ખીજ કેટલીક
 નગીરી જેમણે છીએ ? અમારા બન્નેની નસોમાં જે લોહી વહી
 છે, તે લોહી રેડવાની અમારી ઇચ્છા છે, એજ અમારી પર-
 ા જામીનગીરી છે. જાઓ, તમારા મિત્રને મારો આ સંદેશો
 મો, અને કહેજો, કે આવતી કાલે સવારે દસ વાગ્યા પહેલાં
 ની નસોમાં કેવા પ્રકારનું લોહી વહે છે, તે હું જેમ લખશ.”

“તારે તો હવે યુદ્ધની તૈયારીઓ કરવાની જ રહે છે ? ”

“મને તેની લેશ માત્ર પણ દરકાર નથી.” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ
 પ આપ્યો. “માત્ર એટલા જ માટે અહિંયાં મને ડખલ કર-
 કાંઈ જ જરૂર નહોતી. હું ધારૂં છું, કે આ તમારા ક્રાન્સ
 દ્વંદ્વ યુદ્ધમાં પિસ્તોલોનો ઉપયોગ થાય છે; સંસ્કાનોમાં તલ-
 વપરાય છે; જ્યારે અરબસ્તાનમાં ખંજરથી લઢે છે. તમારા
 કહેજો, કે જો કે અપમાન તો મારું પોતાનું થયું છે, એટલે

હથીઆરની પસંદગી સાધારણુ નિયમ પ્રમાણે મારે જ કરવાની હોય, છતાં પણ, હથીઆરની પસંદગી કરવાની વાત હું તેને સોંપું છું; અને હું તો તે જે રીત કહેશે, તે રીતે જરા પણ આનાદાની અગર વાદવિવાદ કર્યા સિવાય, લઢવાને તૈયાર થઈશ; કારણુ વિજય મને જ મળવાનો છે. ”

“ વિજયની ખાત્રી છે ? ” બોક્કેમ્પે આશ્ચર્ય પામતાં કાઉન્ટને પ્રશ્ન કર્યો.

“ ચોક્કસ, ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ જરા ખભા ચઢાવતાં કહ્યું. “ એમાં જરા પણ ફેર નહિ. તેમ ન હોત તો હું આદમર્ટની સાથે યુદ્ધમાં ઉતરત જ નહિ. હું તેને ઠાર કરીશ. મારે તેમ કર્યા સિવાય ચાલે તેમ નથી. હવે માત્ર એકજ લીટીથી મને કાલનો યુદ્ધનો સમય અને હથીઆરની પસંદગી જણાવળે; કારણુ રાહ જતા બેસી રહેવાનું મને પસંદ નથી. ”

“ એમ હોય તો આવતી કાલે સવારમાં આઠ વાગે ‘ બોઇડ-ડ-વીન્સેનીસ’માં મળવાનું અને પિસ્તોલોનો ઉપયોગ કરવાનો. ” “ બોક્કેમ્પે જરા ચિઢાઈને કહ્યું. •

“ ઘણું સારું. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ ઉત્તર આપ્યો. “ બધી ગોઠવણુ થઈ ગઈ છે. હવે કાંઈ બાકી રહેતું નથી માટે હવે મને ખેલ જોવા દો. વળી તમારા મિત્રને જરા મેહેરઆની કરીને સમજાવી દેળે, કે હવે અત્યારે ફરીથી પાછો મારી પાસે આવે નહિ; કારણુ તેના જંગલીપણાથી કદાચ તે પોતાને કાંઈક નુકસાન કરી બેસશે, એવી મને બ્હીક લાગે છે. તેને ઘેર જઈને નિરાંતે નિદ્રા લેવા દો. ”

બોકિમ્પ તો કેવળ આભો થઇને ત્યાંથી ચાલતો થયો.

“હવે” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ મોરેલને પૂછ્યું. “તમારા ઉપર મદદને માટે હું આધાર રાખું કે ન રાખું?”

“અલબત્ત.” મોરેલે જવાબ આપ્યો. “હું આપની સેવામાં હાજર છું; તોપણ—”

“શું છે?” “આનું ખર્ચ કારણ શું છે તે મારે જાણવું જોઈએ.”

“જાણ્યા સિવાય તમારે ચાલે તેમ નથી?” “ના.”

“તે યુવાન (આલ્બર્ટ) પોતે પણ તે જાણતો નથી. તે તો બિચારો કાંઈ જાણ્યા અગર સમજ્યા સિવાયજ મરવાને તૈયાર થઈ ગયો છે. આનું ખર્ચ કારણ તો માત્ર હું અને મારો પ્રભુ જ જાણીએ છીએ. એ સિવાય બીજા કાંઈ પણ મનુષ્ય પ્રાણીને આ લઠાઈનું ખર્ચ કારણ માલુમ પડ્યું નથી; છતાં મોરેલ, હું પ્રતિજ્ઞા ઉપર કહું છું, કે ઈશ્વર આપણાજ પક્ષમાં રહેનાર છે; કારણ કે મારી લઠત ન્યાયની છે.”

“બરસ! થયું! હવે મારે વધારે જાણવાની કાંઈજ જરૂર નથી.” મોરેલે કહ્યું. “વાર, તમારા તરફથી બીજો સાક્ષી કોણ છે?”

“પેરીસમાં કાંઈ પણ એવો મારો ઓળખીતો, સંબંધી, અગર ભત્રા નથી, કે જેને હું તેવા પ્રકારનું માન આપી શકું. મારા હિત-સ્વીમાં તો હું માત્ર તમને અને તમારા બતેલીને—એમેન્યુઅલને—એ બેનેજ ગણું છું. એમેન્યુઅલ એ કામ માથે લેશે કે?”

“હા. હા. તેના તરફથી હું વચન આપું છું.”

“ ફીક ત્યારે, મારે પણ એટલુંજ જોઈએ છીએ. જુઓ ત્યારે કાલે સવારમાં બરાબર સાત વાગે તમે બન્ટે મારે ત્યાં આવજો. કેમ આવશોને ? ”

“ જરૂરી. ”

“ થયું ત્યારે. હવે એ નક્કી થઈ ગયું. હવે એ ખાતરનો વધારે ટકટકારો નહિ. જુઓ, હવે રંગભૂમિ તરફ ધ્યાન આપો. આપણો ઘણો સમય આજે નકામો ગયો છે. ”

પ્રકરણ ૩૫ મું.

મોન્ટેક્રિસ્ટો પોતાના હમેશના રિવાજ પ્રમાણે ખેલ પુરો થતાં પહેલાં જ ઉડીને ચાલતો થયો. મોરેલે નાટકશાળામાંથી બહાર નિકળતાં જ રજા માગી લીધી અને બીજે દિવસે સવારમાં સાત વાગ્યા પહેલાં એમેન્યુઅલને સાથે લઈને કાઉન્ટને ઘેર આવી મળવાનું વચન આપ્યું. પછી કાઉન્ટ તો હમેશની માફક શાંતિ અને આનંદથી ઘેર ગયો. ઘરમાં પેસતાં જ કાઉન્ટે કહ્યું : “ અલ્લી, હાથી-દાંતના સાથીઆવાળી મારી પિસ્તોલો લાવ. ”

અલ્લીએ પિસ્તોલોની પેટી લાવીને પોતાના શેફને આપી. કાઉન્ટે તે હથીઆરોને બરાબર બારીકીથી તપાસી જોયાં; કારણ એટલા નાના સરખા હથીઆરને પોતાની જીંદગી સોંપવાની હતી.

આ પિસ્તોલો કાઉન્ટે પોતાને માટેજ ખાસ તૈયાર કરાવી હતી, અને તેમની મદદથી હમેશાં તે પોતાના નિશાન તાકવાના અભ્યાસને

તાજે રાખતો હતો. તેણે એક પિસ્તોલ પોતામા હાથમાં લીધી, અને એક લોખંડના પતરા ઉપર તેના પ્રયોગકરી જેવાને નિશાન તાકવા લાગ્યો; એટલામાં તો તેના દિવાનખાનાનું બારણું ખુલ્યું, અને બેપ્ટી-સ્ટીન અંદર દાખલ થયો.

બેપ્ટીસ્ટીન કાંઈ બોલે તે પહેલાં તો દિવાનખાનાના આગલા ખંડમાં બેપ્ટીસ્ટીનની પાછળ પાછળ આવતી એક ભુરખાવાળી સ્ત્રીને કાઉન્ટે જોઈ. ટેબલ ઉપર ખુદી તલવારો પડેલી હતી, અને કાઉન્ટ હાથમાં પિસ્તોલ લઈને ઉભો હતો. આ દૃશ્ય જોતાં જ તે સ્ત્રી એકાએક પરવાનગીની રાહ જોયા સિવાય દિવાનખાનાની અંદર ધુસી.

બેપ્ટીસ્ટીન આભો બનીને પોતાના માલિકના તરફ જોઈ રહ્યો. કાઉન્ટે તેને બહાર જવાની ઇશારત કરી. બેપ્ટીસ્ટીન દિવાનખાનાની બહાર ગયો, અને બારણું બંધ કર્યું.

“બાઈ સાહેબ, આપ કાણ છો ?” કાઉન્ટે પૂછ્યું.

દિવાનખાનામાં બીજું કોઈ નહોતું, તેથી ખાત્રી કરી લેવાને પ્રથમ તો તે સ્ત્રીએ ચારે બાજુએ એક તીક્ષ્ણ નજર નાંખી. પછી હાથ જોડીને ઘુંટણીએ પડતાં નિરાશા ભરેલા અવાજે બોલી: “એડમન્ડ, તમે મારા પુત્રનો વિનાશ તો નહિ જ કરો ?”

કાઉન્ટ એકદમ એક બે ડગલાં પાછો હટી ગયો. તેના મુખમાંથી એક ન સમજાય તેવો ઉદ્વેગાર નિકળી ગયો, અને હાથમાંથી પિસ્તોલ પડી ગઈ.

“બાઈ સાહેબ, આપે શું નામ લીધું ?” તેણે પૂછ્યું.

“તમારું જ !” ભુરખો દ્વર કરતાં તેણે જવાબ આપ્યો.

“ તમારું જ ! હરેક પ્રયત્ન છતાં જો હું કોઈ ચીજ ભૂલી શકી ન હોઉં તો તે માત્ર તમારું નામ જ છે. એડમન્ડ, આજે અત્યારે તમારા સામે કાઉન્ટેસ મોર્સર્ફ હાથ જોડીને ઉભી રહી નથી, પણ મરસીડીસ વિનંતિ કરી રહી છે. ”

“ બાઈ સાહેબ, મરસીડીસ તો ક્યારનીએ સ્વધામ પહેંચી ગઈ છે. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ કહ્યું. “ તેવા નામની કોઈ સ્ત્રીને હું ઓળખતો નથી. ”

“ મરસીડીસ જીવે છે. મહાશય, એટલું જ નહિ પણ તેની સ્મરણશક્તિ પણ જેવીને તેવીજ છે; કારણ તેણેજ માત્ર તમને જોતાંની સાથે ઓળખી કાઢ્યા છે; એડમન્ડ, અરે, તમને જોયા પહેલાં તમારો અવાજ સાંભળતાંજ તમને પિછાની કાઢ્યા છે. તે માત્ર તમારા અવાજ ઉપરથી તમને ઓળખી ગઈ છે; અને તે ક્ષણથી તે હમેશાં તમારી પાછળ પાછળ ભમે છે, તમારા ઉપર બારિક દેખરેખ રાખે છે, અને તમારાથી ભયભીત થઈને થર થર કંપતી રહે છે. તેના પતિ કાઉન્ટ ઓફ મોર્સર્ફના ઉપર ધા કરનાર કોણ છે, તેની તપાસ કરવાની તેને બીજાકુલ જરૂર પડે તેમ નથી. ”

“ ફરનાન્ડની વાત કરતાં હશે, બાઈ સાહેબ ? ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ પૂછ્યું. “ ન્યારે આપણે ભૂતકાલનાં નામોનું જ સ્મરણ કરવા માડ્યું છે, ન્યારે તો બધાંજ નામો બરાબર યાદ કરીએ ! ”

મોન્ટેક્રિસ્ટોએ ફરનાન્ડના નામનો એટલા બધા તિરસ્કાર અને દ્વેષથી ઉચ્ચાર કર્યો, કે મરસીડીસનું આખું શરીર ભયથી કંપી ઉઠ્યું.

“ જુઓ, એડમન્ડ, મારી જરા પણ ભૂલ થઈ નથી; મારા પુત્રને બચાવવાની વિનંતિ કરવા આવવાનું મને દરેક કારણ છે. ”

“અને બાઈ સાહેબ, આપના પુત્રના ઉપર મને દ્રેષ છે, અગર તેના તરફ હું વૈરભાવથી વર્તું છું, એવું આપને કાણે કહ્યું?”

“મને કાંઈએ પણ કહ્યું નથી. હું પ્રતિજ્ઞા ઉપર કહું છું કે કાંઈએ પણ મને તેમ કહ્યું નથી; પણ એક માતાની દષ્ટિમાં અસાધારણ તીક્ષ્ણતા રહેલી હોય છે. હું અનુમાનથી બધું સમજી ગઈ છું. આજે સાંજે તેની પાછળ પાછળ હું નાટકશાળામાં આવી હતી, અને બધું મેં નજરે જોયું છે.”

“જો આપે પોતે નજરે બધું જોયું હોય તો, આપ એ પણ જાણતાં હશે, કે ફરનાન્ડના પુત્રે મારું જાહેરમાં અપમાન કર્યું છે.” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ ભયંકર શાંતિથી કહ્યું.

“અરે, એડમન્ડ, દયા કરો !”

“તમે એ પણ જોયુંજ હશે, બાઈ સાહેબ, કે જો મારા મિત્રે તેને વાર્થો ન હોત, તો તેણે ત્યાંને ત્યાંજ મારી સાથે મારામારી પણ કરી હોત.”

“એડમન્ડ, સાંભળો. મારો પુત્ર પણ તમે કાણુ છો તે પામી ગયો છે. તેના પિતાના દુર્ભાગ્યનું કારણુ તે તમનેજ માને છે.”

“બાઈ સાહેબ, આપની ભૂલ થાય છે. એ દુર્ભાગ્ય નથી, પણ કરેલાં કર્મોનું ભોક્તૃત્વ છે, ગુન્હાઓની શિક્ષા છે, પાપનું પ્રાપ્તિ છે. ડ્રાકિન્ટેસ, તમારા સ્વામીના ઉપર ઘા હું કરતો નથી, પણ પરમાત્મા તેને શિક્ષા કરે છે.”

“વારૂ. પણ પરમાત્માના હથીઆર તમે શા માટે બનો છો?” મરસીડીસ રડવા લાગી. “મુશ્વર જ્યારે ગઈ ગુજરી વિસરી જવાને તૈયાર છે, ત્યારે તમે શા માટે તે યાદ કરો છો? યેનીના, અને

તેના વઝીરની સાથે તમારે શું સંબંધ છે. એડમન્ડ ? અલ્લી તે-
એલીનને દગો દીધો તેમાં ફરનાન્ડ મોંડીગોએ તમારું શું
બગાડ્યું છે?”

“બાપ સાહેબ,” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ ઉત્તર આપ્યો. “એ બધા
સાથે મારે પોતાને કાંઈપણ અંગત સંબંધ નથી. અલ્લી તેએલીનની
પુત્રી અને ફ્રેંચ અમલદાર ફરનાન્ડ મોન્ડીગો પોતપોતાનું ફેડી
લેશે. મારે તેમાં વચમાં પડવાનું કાંઈજ કારણ નથી એ આપનું
કહેવું યથાર્થ છે. મેં જો કોઈના ઉપર વૈર લેવાને પ્રતિજ્ઞા કરી
હોય, તો તે ફ્રેંચ અમલદાર ફરનાન્ડ મોન્ડીગો, અગર કાઉન્ટ
ઓફ મોર્મર્કના ઉપર નહિ, પણ મરસીડીસના ઘણી પેલા મચ્છી-
માર ફરનાન્ડના ઉપરજ.”

“પણ મહેરબાન,” કાઉન્ટેસે રૂદ્ધ જરૂરી રાખ્યું. “ભવિતવ્ય-
તાએ-કિસ્મતે મારી પાસે જે એક ભૂલ કરાવી, તે એકજ ભૂલને
માટે કેટલું ભયંકર વૈર ! કારણ એડમન્ડ, જે આમાં કોઈનો પણ
દોષ હોય તો તે માત્ર મારોજ છે. તમારે જો કોઈના ઉપર વૈર
લેવાનું હોય, તો તે મારા ઉપરજ છે; કારણકે તમારી ‘ગેરહાજરી
અને એકાન્ત મારાથી સહન થઈ શક્યાં નહિ.”

“પણ મારી ગેરહાજરીનું કારણ શું ? તમે એકલાં કેમ
પડ્યાં હતાં ?”

“કારણ, એડમન્ડ તમે કેદ પકડાયા હતા, અને તમને કારા-
ગૃહમાં પુરવામાં આવ્યા હતા.”

“વાર, શા કારણે મને પકડવામાં આવ્યો હતો ? અમે મારે
કારાગૃહમાં કેમ નિવાસ કરવો પડ્યો ?”

“મને તો તેની કાંઈજ ખબર નથી.” મરસીડીસે ઉત્તર આપ્યો.

“વાત ખરી છે, બાઈસાહેબ, આપને તેની કાંઈજ માહિતી નથી. નિદાન મારી પોતાની પણ તેવીજ માન્યતા છે. મને પકડવાનું અને કેદમાં નાંખવાનું કારણ એ હતું, કે તમારી સાથે જે દિવસે મારું લગ્ન થવાનું હતું, તેને પહેલે દિવસે ડેંગ્લર્સ નામના એક માણસે એક પત્ર લખ્યો, અને ફરનાન્ડ નામના ઇસમે પોતે તે ટપાલમાં નાંખ્યો. આ રહ્યો તે પત્ર જુઓ. તમારી જાતે ખાત્રી કરી લો.”

મોન્ટેક્રિસ્ટોએ એક પેટી ખોલીને તેમાંથી એક પત્ર કાઢીને મરસીડીસના હાથમાં મૂક્યો. કાગળનો રંગ ઊડી ગયો હતો. જે શાહિતી તે લખેલો હતો, તે પણ ઘણી ઝાંખી થઈ ગઈ હતી. ડેંગ્લર્સે મેજસ્ટ્રેટને જે પત્ર લખ્યો હતો, તેજ એ પત્ર હતો. કારાગૃહના તપાસણી અધિકારી મોં. બોવાઈઝની પાસેથી બે લાખ ફ્રાંકના બદલામાં તે પત્ર મોન્ટેક્રિસ્ટોએ મેળવ્યો હતો. એ વાત આગળ આવી ગયેલી છે જ. મરસીડીસના હાથમાં તે વખતે મોન્ટેક્રિસ્ટોએ જે પત્ર મૂક્યો તે એજ પત્ર હતો.

મરસીડીસે તે પત્ર અથથી તે ઇતિસુધી વાંચ્યો.

“અહા ! કેટલું ભયંકર ! કેટલી નીચતા ! કેવો દુગો !” મરસીડીસ અશ્રુપાત કરતાં કરતાં બબડી. “અને આ પત્ર—”

“બાઈસાહેબ,” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ કહ્યું. “એ પત્રના મને બે લાખ ફ્રાંક બેઠા છે; પણ એથી હું તમને અત્યારે ખાત્રી કરી આપી શકું છું, એટલે તે રકમનો મને કાંઈજ હિસાબ નથી.”

“અને આ પત્રનું પરિણામ—?”

“એ તો તમને માલુમ છે જ બાઈસાહેબ. તેના પરિણામે મને પકડવામાં આવ્યો, અને કારાગૃહમાં પૂરવામાં આવ્યો. પણ મારો કારાગૃહ-નિવાસ કેટલા વખત સુધી ચાલ્યો તે આપને માહિત નહિ હોય. આપને માલુમ નહિ હોય કે આપની પડોસમાંજ શાતો દ-ધક્કના કિલ્લામાં ચૌદ વરસ મારે કેદખાનામાં વીતાડવાં પડ્યાં,— ચૌદ વરસ ! મારી જીંદગીનાં—મારી યુવાવસ્થાનાં ચૌદ ઉત્તમમાં ઉત્તમ વરસ મારે કેદખાનામાં સડવું પડ્યું. કેદખાનામાં દાખલ થયો તેજ દિવસે વૈર લેવાના મેં સોગન લીધા હતા, અને ચૌદ વરસ સુધી દરરોજ તે સોગન હું તાજ કરતો હતો. આમ છતાં મારા પિતા બિચારા ભૂખમરાથી મરણને શરણ થયા, અને મને દગો કરનાર મારા દુષ્મનની સાથેજ તમે લક્ષ કર્યું. એ બાબત તો મને બીલકુલ માહિતજ નહોતી.”

“શું આ બધી વાત ખરી છે ?” મરસીડીસે ધ્રુજતાં ધ્રુજતાં પૂછ્યું.

“ચૌદ વરસે જ્યારે હું કેદખાનામાંથી છૂટો થયો, ત્યારેજ સર્વ હકીકત મારા જાણવામાં આવી. આથીજ, મારા સ્વર્ગસ્થ પિતાની ખાતર, અને મરસીડીસની ખાતર, ફરનાન્ડ ઉપર વૈર લવાની મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે,—અને મારા સોગન મેં પાળ્યા છે.”

“અને શું તમારી ખાત્રી છે, એડમન્ડ, કે તે દુષ્મનસીબ ફરનાન્ડેજ આ બધું કર્યું છે ?”

“બાઈસાહેબ, મેં આપને જે કાંઈ કહ્યું, તે બધાં ફરનાન્ડનાં જ કારસ્તાન છે, એવી મેં ખાત્રી કરી લીધી છે. વળી ફરનાન્ડ ક્રાંસનો રહીશ હોવા છતાં દગો કરીને અંગ્રેજોને મળી ગયો; જન્મથી

સ્પાનીઅર્ડ હોવા છતાં સ્પાનીઅર્ડોનીજ સામે લઢયો; અલ્લી તેમેલીનનો તે નોકર હોવા છતાં નિમકહરામી કરી, અને દગાથી અલ્લી તેમેલીનનું ખૂન તેણે કર્યું. આ બધાં આપના ફરનાન્ડનાં પરાક્રમો! આવાં આવાં પરાક્રમોની સાથે તુલના કરતાં આપે હમણાં જે પત્ર વાંચ્યો તે શા હિસાબમાં છે! એક સ્ત્રીને પ્રેમ મેળવવાને માટે તેના પ્રણયીએ કરેલા એ માત્ર એક છત્ર-પ્રપંચ છે. જે સ્ત્રીને માટે આવો પ્રપંચ થાય તેજ સ્ત્રી તેજ પ્રપંચ કરનાર પ્રણયીની સાથે જ્યારે લમની ગાંઠથી બંધાય, ત્યારે તે જરૂરથી તેને તે વાંકની ક્ષમા આપેજ. ઠીક! ફ્રેંચ લોકોએ રાજદ્રોહી-દગલ-બાજ ફરનાન્ડને શિક્ષા કરી નહિ; સ્પાનીઅર્ડોએ દેશદ્રોહીને દુનીઆ માંથી વિદાય કર્યો નહિ; ખિચારો અલ્લી પોતાની ધોરમાંથી ઊઠીને કાંઈ વેર વાળી શક્યો નહિ; પણ દગલબાજનો ભોગ થઈ પડેલો, જીવતો ધોરમાં દટાએલો હું પ્રભુની મહેરબાનીથી મારી ધોરમાંથી તે નરપિશાચને શિક્ષા કરવાને માટે નિકળી આવ્યો છું.”

ગરીબ ખિચારી મરસીડીસથી વધારે સહન થઈ શક્યું નહિ.

“ક્ષમા! ક્ષમા! એડમન્ડ, મને ક્ષમા કરો! હજી પણ તમારે માટે મારો પ્રેમ જેવોતે તેવોજ છે! મારી ખાતર! અરે મારા પ્રેમની ખાતર ક્ષમા કરો! દયા લાવો!” તેના મુખમાંથી આ ઉદ્ગારો સહજ નિકળી ગયા, અને નિશ્ચેષ્ટ થઈને તે જમીન ઉપર પડી. કાઉન્ટ તુરત જ તેની પાસે દોડ્યો, તેણે તેને પોતાના હાથમાં ઉપાડી લીધી, અને એક વિરામામ્ન ઉપર સુવાડી. થોડીવારમાં તે જાનમાં આવતાં પોતે કાઉન્ટ મોર્સર્ફની પત્ની હતી, એ વાતનું તેને સ્મરણ થયું. તે બેઠી થઈ ગઈ, અને એક ખુરશી ઉપર જરા દૂર જઈને બેઠી.

તેણે ફરીથી પાછી મોન્ટેક્રિસ્ટોના મુખ તરફ દૃષ્ટિ કરી. વિષાદ અને દ્રેષની લાગણીને લીધે તેનું મુખ જરા ખીદામણું લાગતું હતું.

“ શું ? એ દુષ્ટ જાતિને દયા બતાવવી ? ” તે બબડ્યો. “ સિદ્ધ થવાની અણી ઉપર આવેલું કાર્ય છોડી દઉં ? અશક્ય, બાઈ સાહેબ, અશક્ય. ”

“ એડમન્ડ, ” મરસીડીસે કહ્યું. “ હું તમને એડમન્ડ એ નામથી ઝંખોધી રહી છું, છતાં તમે મને મરસીડીસ કહીને કેમ બોલાવતા નથી ? ”

“ મરસીડીસ ! ” મોન્ટેક્રિસ્ટો બબડ્યો. “ મરસીડીસ ! વાફ, ઠીક, તમારું કહેવું ખરું છે; તે નામમાં હજી પણ મારે માટે એક પ્રકારનું જાદુ રહેલું છે, અને લાંબા સમય પછી આજે જ મેં તે નામનો ઉચ્ચાર કર્યો છે. અહા ! મરસીડીસ ! હું તારું નામ શોક અને દિલગીરીના નિઃશ્વાસ મૂકતાં લઉં છું. હૃદયમાં દુઃખ અને નિરાશા સિવાય ખીણું કાંઈ જ હવે રહ્યું નથી. કેદખાનાની કોટડીના પથ્થર પર પડ્યો પડ્યો હું તારું જ નામ લેતો હતો, તારાજ નામની આજા જખ્યા કરતો હતો ! મરસીડીસ ! મારે વેર તો લેવું જ પડશે. ચૌદ વરસ સુધી કારાગૃહની અસહ્ય યાતના મેં સહન કરી કે. ચૌદ વરસ સુધી રાત્રી દિવસ મેં રૂદન કર્યાં કર્યું છે. મરસીડીસ, જ્યાં સુધી મારું વેર પૂરું થશે નહિ, ત્યાં સુધી આ સગળી રહેલા હૃદયને કદી પણ શાંતિ મળવાની નથી. ”

પોતાની એક વખતની પ્રિયતમાના કાલાવાલા અને આજીજી-ઓથી રખેને પોતાનું હૃદય પીગળી જાય, એવા ભયથી કાઉન્ટે પોતાને ભોગવવી પડેલી વિપત્તિઓ અને યાતનાઓનું સ્મરણ તાણું કર્યું.

“ ઠીક ત્યારે, એડમન્ડ, ” તે બિચારી ગરીબ માતાએ ઉત્તર આપ્યો. “ તમારી એવી જ ઇચ્છા હોય તો તમારે જે રીતે વેર

લેવું હોય તે રીતે લો; તમારી મરજી ચાહે તેવી શિક્ષા મને તેમજ મારા સ્વામીને કરો; પણ મારા નિર્દોષ નિરપરાધી પુત્રને તો બચાવો. તેના સુધી તમારું વૈર ન ઉતરવા દો. ”

મોન્ટેક્રિસ્ટો કાંઈક બબડ્યો. તેણે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂક્યો, અને પોતાના માથા ઉપરના સુંદર વાળ પીંખવા લાગ્યો.

“ એડમન્ડ, ” મરસીડીસે કાઉન્ટના તરફ હાથ લંબાવતાં આગળ ચલાવ્યું. “ જ્યારથી તમારો પરિચય થયો, ત્યારથી હું તમારા જ નામની માળા જપતી આવી છું; અહર્નિશ હું તમારું જ સ્મરણ કર્યા કરું છું. એડમન્ડ, મારા જ્ઞાત્રા મિત્ર, મારા હૃદયમાં વિરાજતી તમારી સુંદર મૂર્તિને કલંક લાગે એવો સમય જોવાનો પ્રસંગ મારે ન આવે, એવી પરમાત્મા પ્રત્યે મારી પ્રાર્થના છે. એડમન્ડ, તમે જીવતા હતા એમ જ્યાં સુધી હું ધારતી હતી, ત્યાં સુધી તો હું તમારા નામનો જ જપ જપ્યા કરતી હતી. જ્યારે મને તમારા મરણના સમાચાર મળ્યા, ત્યારથી તમારા અમર આત્માને શાંતિ આપવા માટે પરમાત્માને હું રાત્રી દિવસ જે પ્રાર્થનાઓ કરી રહી છું તે જો તમારા જાણવામાં હોય, તો તમારું હૃદય પિગળ્યા સિવાય રહે જ નહિ ! હા. હા; મને તમારા મરણના સમાચાર મળ્યા હતા. હું પણ એમજ ધારતી હતી, કે જો તમે જીવતા હો, તો એટલા લાંબા વખત સુધી મને દર્શન આપ્યા સિવાય કદી રહી શકો જ નહિ ! એકાદ કિલ્લામાં-એકાદ અગ્નાત અંધારા ખૂણામાં તમારા દેહને ભૂમિ-દાહ કરવામાં આવ્યો હશે એમ ‘મારું ધારવું’ હતું ! તમારા મૃત દેહને સમુદ્રનાં મોજાંઓને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો હશે એમ ‘મારું માનવું’ હતું; કારણ કોઈક મને એમ કહેલું, કે સમુદ્ર કિનારાના કિલ્લાઓમાંના કેદીઓનાં

શબ્દોને એવી રીતે જળદાહ કરવામાં આવે છે । આવા વિચારોથી હું સતત રૂદન કરતી. રૂદન, અને પ્રાર્થના સિવાય બીજું મારા જેવી અનાથ અબળાથી શું થઈ શકે ? સાંભળો: દસ વરસ સુધી હંમેશાં હું માત્ર એક જ સ્વપ્ન જોતી આવી છું. મને એવી ખબર મળી હતી, કે તમે નાસ્ત્રી છૂટવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. એક મરી ગએલા કેદીના શબ્દોની જગા તમે લીધી હતી; આથી ભૂલમાં તમને શાંતો-દ-છંદના કિલ્લાની ટોચ ઉપરથી જીવતા સમુદ્રમાં ફેંકવામાં આવ્યા હતા. દરિયાનાં ખડકો ઉપર પછડાતાં, અને છુંદાછ મરતાં તમારા મુખમાંથી જે અંતિમ ચીસ પડી ગઈ હતી તેથી જ તમારા રક્તકોના જાણુવામાં સત્ય હકીકત આવી હતી. આવી આવી અનેક પ્રકારની ખોટી ખરી અફવાઓ મારા સાંભળવામાં આવી હતી. મારા જે પુત્રના જીવિતનું દાન હું અત્યારે તમારી પાસે આજીજી કરીને માગી રહી છું, તે મારા એકના એક જ પુત્રના સોગન લઈને હું કહું છું, કે છેલ્લાં દસ વરસથી નિદ્રાવસ્થામાં હું માત્ર એક જ ભયંકર સ્વપ્ન જોઈ રહી છું. સમુદ્ર કિનારાના એક ભયાનક કિલ્લાની ટોચ ઉપરથી કેટલાક માણસોને એક આકાર વગરનું પોટકું જોડેલી હવામાં ઉછાળી સમુદ્રના મોર્ગને આને સ્વાધીન કરતા હું જાઉં છું. દરરોજ રાત્રે નિદ્રામાં હું એક ભયંકર ચીસ સાંભળીને જાગી ઉઠું છું, મારું આખું શરીર શીતલ થઈ જાય છે, અને હું થર થર કાંપ્યા કરું છું. એડમન્ડ,” મરસીડીસનો કંઈ રૂંધાવા લાગ્યો. “મારો ભયંકર દોષ થયો છે, અને તેને માટે મને શિક્ષા પણ કાંઈ ઓછી થઈ નથી ! મેં પણ અતિ ભયંકર યાતનાઓ સહન કરી છે !

“તમારી ગેરહાજરીને લીધે જ તમારા પિતાનું માત્ર ભૂખ-મરાથી જ મરણ નિપજ્યાનું દુઃખ તમારે સહન કરવું પડ્યું છે ખરું.

કે ? ” કાઉન્ટે ફરીથી આગળ ચલાવ્યું. “ એક બાબુએ એક ભયાનક કિસ્સાની અંધારી કાટડીમાં તમારા કોઇ પણ દોષ વગર તમે કેવળ દગલબાજીનો ભોગ થઇને સડ્યા કરતા હો, અને બીજી બાબુએ તમારી પ્રિયતમા તમારા તે દગાખોર પ્રતિસ્પર્ધીની સાથે તમને વિસરી જઇને લક્ષ્મી ગાંઠથી બેડાય, એ બેવાની-એ જાણવાની ભયંકર યાતના તમારે કદી ભોગવવી પડી છે ખરી કે ? ”

“ ના; ” મરસીડીસે કાઉન્ટને વચ્ચેમાં જ અટકાવતાં કહ્યું. “ પરંતુ મારા દુર્ભાગ્યે-મારા કમનસીબે-જેને હું મારા ખરા અંતઃકરણથી અદર્શિય ચાહું છું, તેવા મારા પ્રિયતમને, મારા એકના એક પ્રાણુસમાન વહાલા પુત્રનું ખૂન કરવાને તૈયાર થએલો બેઉછું; આથી વધારે ભયંકર યાતના બીજી જગતમાં કેવી હશે ? ”

આ શબ્દો મરસીડીસે એટલા બધા દુઃખ અને નિરાશા ભરેલા અવાજે ઉચ્ચાર્યા કે મોન્ટેક્રિસ્ટોનું અંતઃકરણ વધારે વખત અંકુશમાં રહી શક્યું નહિ. તેનું પાષાણ હૃદય પણ છેવટે પિગળ્યું. સિંહ આખરે મ્લોત થયો. વૈર લેનારે છેવટે હાર ખાધી.

“ તું મારી પાસે શું માગે છે મરસીડીસ ? ” કાઉન્ટે આખરે પોતાના અંતઃકરણને જરા કાબુમાં લાવતાં પ્રશ્ન કર્યો. “ તારા પુત્રની જીંદગી ? ઠીક. જ તારો પુત્ર જીવશે. તેનો વાળ પણ વાંકો નહિ થાય. મારા હાથથી તારા પુત્રનો ઘાત કદી થશે નહિ. ”

મરસીડીસે એક આનંદની ચીચીયારી પાડી. મોન્ટેક્રિસ્ટોની આંખોમાંથી અશ્રુ-પ્રવાહ ચાલ્યો.

“ ઝાહ ! ” તે કાઉન્ટનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ તેને ચુંબન લેતાં બોલી. “ અરે એડમન્ડ, તારો હું કેટલો ઉપકાર માનું ! ”

હું તારી જન્મોજન્મની ઋણી છું. મારી સ્વપ્નસૃષ્ટિમાં, મારા મનો-
રાજ્યમાં જે એડમન્ડ રમી રહ્યો છે, અને જે એડમન્ડ મારા સતત
પ્રેમનું પાત્ર છે, તેજ તું છે એવી હવે મારી પૂર્ણ ખાત્રી થઈ. મારા
એડમન્ડનું હૃદય જે ગુણોથી ભરપુર હોવાની મારી માન્યતા ચાલી
આવે છે, તે જ ગુણો અલગે તારામાં હોવાનું તારી ઉદારતાથી,
એડમન્ડ, તેં સાબીત કરી બતાવ્યું છે ! તારા પ્રેમનો, તારા ઉપ-
કારનો બદલો મારા જેવી અનાથ બુદ્ધિહીન અબજા શી રીતે
આપી શકે ?”

“ ન આપી શકે તેજ સારું છે. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ જવાબ આપ્યો.
“ કારણ તે ગરીબ એડમન્ડને હવે તારા પ્રેમની બીજકુલ જરૂર
રહેશે નહિ. ધોરમાંથી નિકળી આવેલા એડમન્ડના ભૂતનું સર્વ કર્ત-
વ્ય પૂરું થઈ ગયેલું હોવાથી હવે તે પિશાચ ફરીથી પાછું અંધકા-
રમાં સમાઈ જશે. ”

“ એટલે ? તું શું કહેવા માગે છે એડમન્ડ ? ”

“ મારું કહેવું એટલું જ છે, મરસીડીસ, કે તારી આજ્ઞા થઈ
છે એટલે હવે મારે મરવું જ જોઈએ. ”

“ મરવું જાંઈએ ? એવું તમને કાણે કહ્યું ? મૃત્યુની વાતજ
કાણે કરી છે ? આવા મૃત્યુના વિચારો તમને વારંવાર ક્યાંથી
આવે છે ? ”

“ મરસીડીસ, તારા પુત્રે મારું અપમાન કર્યું, અને તે પણ
જાહેર રીતે, એક નાટકશાળાની વચમાં. મારા, તમારા, અને તમારા
પુત્રના મિત્રો, ઓળખીતાઓ, તેમજ અજાણ્યાઓની સંમક્ષમાં મારું
જેણે અપમાન કર્યું, તેની પાસે હું મારી માગું, તો તેને તે પોતાનો

એક મહાન વિજય માની લે. તેના જેવા એક છોકરાએ માફ અપમાન કર્યા પછી એક ક્ષણ પણ હું જીવતો રહું, એમ તારે ધારવું નહિ. મરસીડીસ! મરસીડીસ! આ જગતમાં—આ સંસારમાં ઐથી વધારેમાં વધારે હું તને જ ચ્હાઉં છું. તેથી ખીજે નંબરે મારો પ્રેમ—મારી મમતા મારી પોતાની જાતને માટે, મારા દરજ્જાને માટે, મારા પોતાના બચતે માટે મારા હૃદયમાં હતી. મારામાં રહેલા વિશિષ્ટ પ્રકારના બળને લીધે જ હું ખીજાઓ ઉપર આજ સુધી સરસાઈ ભોગવતો હતો. તે બળજ માફ ખૂં જીવન હતું. માત્ર એકજ શબ્દથી મારા તે બળનો તે વિનાશ કર્યો છે, એટલે હવે મારે મરણને જ શરણ થવું જોઈએ.”

“પણ તમે ક્ષમા કરી છે, એટલે હવે હું યુદ્ધ તો થનારજ નથી!”

“યુદ્ધ તો થશેજ.” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ ધણાજ ગંભીર અવાજે કહ્યું. “ફેર માત્ર એટલોજ કે ભૂમિ—પૃથ્વી તારા પુત્રના લોહીથી ખરડાવાને બદલે મારા લોહીથી રંગાશે અને તું મથશે.”

મરસીડીસ એક ભયંકર ચીસ પાડતી મોન્ટેક્રિસ્ટોના તરફ દોડી, પણ એકાએક વચમાંજ થોભી ગઈ:—

“એડમન્ડ,” તેણીએ કહ્યું. “તમે હજી જીવો છો, એટલુંજ નહિ પણ હું તમને આજે મારા આગળ જીવતા જાગતા ઉભેલા જોઉં છું, તે ઉપરથીજ પ્રભુનું અસ્તિત્વ સાબીત થાય છે. મારો પ્રભુના ઉમર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. તેના ઉપર આસ્થા અને તમારા ઉપર શ્રદ્ધા છે. તમે મને વચન આપ્યું છે કે મારા પુત્રનો વાળ પણ વાંકો નહિ થાય નહિ વાર?”

“હા. તમારા પુત્રને કાંઈપણ આંચ આવશે નહિ.”

મરસીડીસે કાઉન્ટના તરફ પોતાનો હાથ લંબાવ્યો.

“એડમન્ડ,” તે બોલી. તેની આંખોમાંથી અશ્રુપ્રવાહ ચાલી રહ્યો હતો. “તમારી કેવી ઉદારતા! કેટલી મહત્તા! એક ગરીબ, અનાથ, અભાગી, પાપી, અને દુષ્ટ અબ્બાના ઉપર કેટલી દયા! એડમન્ડ, પરમાત્માનો તમારા અંતરમાં વાસ છે. પ્રભુની દયા-તે મહાન કરુણા-સાગરની કરુણા તમારા હૃદયમાં ઉતરી છે. દુઃખને લીધે હું પણ હવે ઉન્મત્ત થતા પહેલાં જ બુદ્ધી બની ગઈ છું, અને હતાશ થઈ ગઈ છું. મારો એડમન્ડ જે મરસીડીસનું જ્ઞાન ધરતો હતો, તે મરસીડીસનું હવે હું તને મારા હાર્દય અગર દૃષ્ટિથી સ્મરણ કરાવી શકું તેમ નથી. એડમન્ડ, એડમન્ડ, હું તને સત્ય કહું છું કે મેં પણ ઘણું દુઃખ ભોગવ્યું છે. મારું જીવન નિરાશાથી ભરપૂર છે. છતાં પણ મારા દુઃખનો અંત આવ્યો નથી એમ મને લાગે છે. એડમન્ડ, હું તને વધારે તો શું કહી શકું; પણ મારા અંતરથી તારા આભાર માનું છું. મારા અંતરાત્મા કહે છે કે તેં જે કાંઈ મારા ઉપર દયા કરી છે, તે તારી ઉદારતા, મહત્તા અને અલૌકિક પ્રેમનું જ પરિણામ છે.”

“હવેજ તું આ પ્રમાણે કહે છે. મરસીડીસ, તારા મુખમાંથી આ શબ્દો સાંભળવાને માટે મારે કેટલું બચાવ કરવું પડ્યું છે, કેટલો ત્યાગ કરવો પડ્યો છે, એ તારાથી સમજી શકાય તેમ નથી. વર્ષોનો મારો પ્રયાસ અને મહેનત ધૂળધાણી મળી જાય છે. આ ક્ષણે હું મારા પોતાના જીવનનો જ ભોગ આપી રહ્યો છું. તને આમાંનું કાંઈપણ સમજાય તેમ નથી. તને આનો કાંઈપણ ખ્યાલ આવી શકેજ નહિ.”

મરસીડીસે કાઉન્ટના મુખ સામે જોયું. તેના મુખ ઉપર તેના હૃદયગત આશ્ચર્ય, પ્રશંસા, અને આભારની છાયા છવાઈ રહી હતી. મોન્ટેક્રિસ્ટોએ પોતાના બન્ને ધગધગતા હાથમાં પોતાનું માથું દબાવ્યું. તેનું મગજ વસોવાઈ રહ્યું હતું.

“એડમન્ડ,” મરસીડીસ બોલી. “તમને મારે હવે વધારામાં એકજ શબ્દ કહેવાનો છે.”

કાઉન્ટના મુખ ઉપર એક વિષાદપૂર્ણ હાસ્ય છવાઈ રહ્યું.

“એડમન્ડ,” તેણે આગળ ચલાવ્યું. “જો, આ મારો શીકો છેરો જો ! આ મારાં ચંક્ષુ તેજહીન થઈ ગયાં છે ! મારું સૌન્દર્ય સર્વ હીડી ગયું છે ! મારું યૌવન ધૂળધાણી થઈ ગયું છે ! મારું શરીર સર્વ કૃશ થઈ ગયું છે ! એડમન્ડ, આજે અત્યારે તારા આગળ તેજ મરસીડીસના બાહ્ય શરીરમાં અનેક ફેરફારો થઈ ગયા છે, એ તું નજરે જોઈ શકે છે; છતાં એડમન્ડ, તે મરસીડીસનું હૃદય તો હજી તેવું ને તેવુંજ છે. તેમાં કાંઈપણ ફેરફાર થએલો નથી. આ હૃદયમાં બીજા કોઈને સ્થાન મળ્યું નથી, મળતું નથી અને મળનાર પણ નથી. વાર, ત્યારે હવે એડમન્ડ, હું રજા લઉં છું, ઇશ્વર પાસે હવે મારે કાંઈ માગવાનું બાકી રહેતું નથી. મારા હૃદયની ગુપ્તમાં ગુપ્ત અને મોટામાં મોટી આશા ફળીભૂત થઈ છે. મારો તારી સાથે ફરીથી પાછો મેળાપ થયો છે, એટલુંજ નહિ પણ મારો એડમન્ડ, પ્રથમના જેવોજ ઉદારહૃદયી હોઈ તેવીજ મહત્તા ધરાવે છે, એ જોઈને, જાણીને અનુભવીને મારું હૃદય તૃપ્ત થયું છે. એડમન્ડ, હું તારી જન્મોજન્મની ઋણી છું. હવે હું રજા લઉં છું. મારા તને પ્રણામ છે.”

કાઉન્ટના મુખમાંથી એક શબ્દનો પણ ઉચ્ચાર થઈ શક્યો નહિ. તે તો ઉંડા વિચારમાં પડી ગયો હતો. તેનું હૃદય ગદગદિત થઈ ગયું હતું. તેના આખા જીવનનો આશય ધૂળ મળી ગયો હતો. તે હતાશ થઈ ગયો હતો. થોડીવારે વિચાર નિદ્રામાંથી જાગ્રત થયો તો મરસીડીસ ત્યાંથી જતી રહી હતી.

પ્રકરણ ૪ થું.

મરસીડીસના ગયા પછી મોન્ટેક્રિસ્ટોના હૃદયમાં એક પ્રકારની અસહ્ય ગમગીની વ્યાપી ગઈ. તેની બુદ્ધિ ખૂંદર મારી ગઈ. અતિશય શ્રમના પરિણામે જેમ શરીર શિથિલ બની જાય છે, તેમ તેનું મગજ શિથિલ બની ગયું.

“થું?” તે મનમાં જ બબડ્યો. બહારની બાબતોએ નોકરો આરામ લેવા જવાની પરવાનગીની આતુરતાથી રાહ જોઈ રહ્યા હતા. દિવાનો પ્રકાશ પણ ઝાંખો થઈ ગયો હતો. “થું?” “જે કાર્યની સિદ્ધિ માટે આટલા લાંબા સમયથી હું પ્રયાસ કરી રહ્યો છું, જેને માટે આટલી આટલી તકલીફ ઉઠાવી રહ્યો છું, તે બધું એક સ્ત્રીના શબ્દ માત્રથી, તેની એક કુંક માત્રથી, ધૂળ-ધાણી થઈ ગયું? મારા દેહને માટે પ્રથમ મને ઘણો તિરસ્કાર હતો. કારાગૃહમાં મારું જીવન મને બાર રૂપ લાગતું. મને મારા દેહ ઉપર કંટાળો આવતો. ત્યાંથી મુક્ત થયા પછી મારી જાતની મહત્તા વધારવાનો મેં હરેક પ્રયત્ન કર્યો, અને તેમાં હું ફાળ્યો. મારા દેહને માટે મારા હૃદયમાં બારે અભિમાન પેદા થયું. પણ કાલે

સવારમાં તો તેજ મારો આ માટીનો બનેલો. દેહ માટીમાં મળી જશે. મને મૃત્યુને માટે, આ દેહના વિનાશને માટે, એટલી બધી દિલગીરી થતી નથી; કારણ જડ, ચૈતન્ય, ચર, અચર, દરેક વસ્તુનો વિનાશ તો નિર્માણ થએલો છેજ. વળી, દુર્ભાગી મનુષ્યો બિચારાં મૃત્યુને આહ્વાન કરતાં શું નજરે પડતાં નથી ? હું પોતેજ કારાગૃહની કોટડીમાં મૃત્યુને ભેટવા માટે એક વખત આતુર થઈ ગયો નહોતો ? અને તે માટે અન્નપાણી લેવાનું બંધ કરી ભૂખમરાથી મરવાનો નિશ્ચય મેં શું કર્યો નહોતો ? મૃત્યુ એ મારા જેવાને માટે શું ચીજ છે ? ખરી શાંતિ મેળવવાનું તે તો માત્ર એક પગથીઉં છે. ના, ના, મને દિલગીરી થતી નથી. મને તો માત્ર એક જ બાબતનો શોક થાય છે, કે મારી આટલા લાંબા સમયની મહેનત સર્વ પાણીમાં જાય છે. હું એમ ધારતો હતો કે પ્રભુ મારી સહાયમાં છે; પરંતુ આ ઉપરથી તો એમ જણાય છે, કે પ્રભુને આ વાત ગમતી નથી. માફ કર્યાં સિદ્ધ થાય એવી ઇશ્વરની ઇચ્છાજ નથી. મેં જે અથાગ બોલ્લે મારા માથા ઉપર ઉઠાવ્યો હતો, તે માટે પુરતું બળ મારામાં નહોતું; એટલે મારે અધવચ્ચમાંજ તે નાંખી દેવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે. નિરાશાનાં ચૌદ વરસે, અને આશાનાં દસ વરસે મારા હૃદયમાં પ્રભુ ઉપર આસ્થા આણી હતી. તો હવે તે આસ્થા ત્યજી દઇને શું હું પ્રારબ્ધવાદી-દૈવવાદી બનું ? આ બધાનું કારણ શું ? માત્ર એક જ. અત્યારસુધી હું મારા હૃદયનો-મારી લાગણીઓનો વિનાશ થએલો માનતો હતો. પણ તેમાં મારી ભૂલ થતી હતી. માફ હૃદય તો માત્ર નિદ્રાવશ હતું. તે પાછું જાગ્રત થયું છે અને ધડકવા માંડ્યું છે. એક સ્ત્રીના અવાજે મારા હૃદયમાં ઉત્પન્ન કરેલી, અને ઉશ્કેરેલી દુઃખની લાગણીને હું વશ થઈ ગયો

છું; છતાં, “ દરેક ક્ષણે વિચારવમળમાં વધારે ને વધારે ઘેરાતા કાઉન્ટે આગળ ચલાવ્યું. “ છતાં, આવી ઉમદા, ઉદારચરિત સ્ત્રી મારા મૃત્યુને માટે સંમતિ આપે એ પણ વિચિત્ર લાગે છે. તેનો માતૃપ્રેમ આટલી બધી હદે પહોંચે એ તો મને કેવળ અશક્ય લાગે છે. આવી રીતે સદગુણનું પરિવર્તન દોષમાં થાય છે. ”

કાઉન્ટના મગજમાં આ વિચાર આવતાં તેના મુખ ઉપર શેરડા પડ્યા. “ મૂર્ખતા! મૂર્ખતા! મૂર્ખતા! એટલી બધી હદ સુધી ઉદારતા બતાવવી કે મારે પેલા પોરીઆની ગોળીનું માત્ર નિશાન જ બનીને ઉભા રહેવું, એ કેવળ મૂર્ખતા નહિ તો બીજું શું ? હું મારી રાજપુત્રીથી મરું છું, એ તેના માન્યામાં કદી આવનાર નથી. મેં કેવળ આત્મઘાત કર્યો છે, એમ કોઈના જાણવામાં પણ આવશે નહિ. છતાં દુનીઆને તેમ જાણાવવાની જરૂર તો છેજ. જગતે એમ જાણવું જોઈએ કે મારો હાથ નિર્બલ નહોતો. બીજાના ઉપર ઘા કરવાનું તેમાં પુરતું સામર્થ્ય હતું, એટલું જ નહિ પણ ઘા કરવાને તે ઉગામેલો પણ હતો; પરંતુ મારી પોતાની રાજપુત્રીથી બીજાને ઘા કરતાં મારા હાથને અટકાવીને, મારા પોતાના ઉપર જ તે ઘા મેં પડવા દીધો છે. હા-હા. તેમ કરવાની તો જરૂર છેજ. મારે તેમ કરવું જ જોઈએ. ”

આ પ્રમાણે વિચાર આવતાં તે ઉઠ્યો, અને એક પેટી પાસે ગયો. એક ચાંપ દબાવતાં એક ગુપ્ત ખાનું ખુલી ગયું. આ ખાનામાંથી તેણે એક કાગળ બહાર ખેંચી કાઢ્યો. આ કાગળ કાઉન્ટનું પોતાનું વીલ (વસીયતનામું) હતું. પેરીસમાં આવ્યા પછી થોડે દિવસે તેણે પોતાનું વીલ કરી મૂક્યું હતું. તે દસ્તાવેજ લખતે તે એક ટેબલ પાસે ગયો, અને કલમ હાથમાં લઈને તે વીલની નીચે

કેટલીક પુરવણી કરી પોતાના મરણ સંબંધમાં તેણે ખુલાસો કર્યો.

“હે પ્રભુ!” તેણે ઉંચે આકાશ તરફ નજર કરતાં કહ્યું. “આ અધું તારી ઇચ્છાને માન આપીને, તારા જ માનની ખાતર હું કરું છું. દસ વરસથી હું મને પોતાને તારા ગુસ્સાનો-તારા વૈરનો-તારી ખફગીનો દૂત માનતો આવ્યો છું. મોર્સર્ફ, ડેંગલર્સ, અને વાઇલ્ડફોર્ટ જેવા બદમાસોએ એમ સમજવું નહિ કે દૈવે તેમને બચાવ્યા છે. ઈશ્વરે તેમને તેમના શત્રુના પંજમાંથી છોડવ્યા છે. તેમણે યાદ રાખવું કે મારા મરણને લીધે, પ્રભુએ તેમને ફરમાવેલી શિક્ષાનો અમલ કરવાનું કાર્ય માત્ર તલકુખ જ રહેલું છે. આ લોકમાં પોતે બચી ગયા છે એમ તેઓ માનતા હશે, પણ પરલોકમાં તેમનો છૂટકારો કદીપણ થનાર નથી. તેમના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત માત્ર હાલ તુરત મુલતવી જ રહેલું છે.”

આવી રીતે ખેદ અને ગમગીનીમાં રાત્રિ પસાર થઇ ગઇ, પૂર્વમાં અરુણોદય થયો, તેનો પ્રકાશ બારીમાંથી આવવા લાગ્યો. પ્રાતઃકાલના પાંચ વાગ્યાનો ટકોરો થયો. આ વખતે કાંઇક અસ્પષ્ટ અવાજ કાઠિન્ડના કાને પડ્યો. કાંઇક ડસકાં લેતું, અને નિઃશ્વાસ મૂકતું હોય એમ તેને લાગ્યું. તેણે ડોકું ફેરવ્યું, આસપાસ જોયું, પણ કાંઇ દેખાયું નહિ. જરાવાર પછી ફરીથી પાછો તેવોજ અવાજ આવ્યો. હવે તેના મગજમાં કાંઇ શંકા રહી નહિ. અવાજ દિવાનખાનાની બહારથી આવતો હતો. તેણે બારણું ખોલીને જોયું તો હૈદી એક ખુરશી ઉપર પડી પડી નિદ્રામાંજ રૂદન કરી રહી હતી. લાંબા સમય સુધી તે તે બારણા આગળ ઉભી રહી હતી, પણ આખરે દુઃખ અને થાકથી નિશ્ચેષ્ટ થઇને પાસે જ પડેલી એક ખુરશી ઉપર પડતાં નિદ્રાને વશ થઇ ગઇ હતી, અને અનેક અશુભ

સ્વપ્નનાં દશ્યો જોતી નિદ્રામાં રૂઢન કરી રહી હતી. કાઉન્ટ પોતાને મળ્યા સિવાય નાસી જઈ શકે નહિ તેટલા માટે જ તે બારણા વચ્ચે આવીને પડેલી હતી. બારણું ધીમેથી ખુલ્લું. તે જાગી નહિ. કાઉન્ટ તે તરફ વત્સલતાથી જોઈ રહ્યો.

“મરસીડીમને પોતાનો પુત્ર યાદ આવ્યો,” તે બખડ્યો. “પણ હું મારી પુત્રીને ભૂલી ગયો.” પછી શોકથી માથું હલાવતાં તેણે ઉમેર્યું. “ગરીબ બિચારી હૈદી !” તે બોલ્યો. “તેની ઇચ્છા મારી સાથે વાત કરવાની હતી એમ લાગે છે. તેણે અનુમાનથી કાંઈક જાણી લીધું છે, અગર તેને કાંઈક લય લાગ્યો છે ખરો. તેની રજા લીધા સિવાય તો મારાથી જવાયજ નહિ. તેની કામને સુપરત કર્યા સિવાય તો મારાથી નિરાંતે મરાય પણ નહિ.”

એમ બખડતો તે પાછો પોતાની જગાએ જઈને બેઠો, અને પોતાનું વીલ લખતે તેણે આગળ લખવા માંડ્યું:—

“માર્સેલ્સના વહાણવટી મારા પ્રથમના આશ્રયદાતા શેઠ ‘પીઅર મોરેલ’ના પુત્ર કેપ્ટન ‘મેકઝીમીલીઅન મોરેલ’ને હું બે કરોડની રકમ આપી જઈ છું. આમાંથી તેની ઇચ્છામાં આવે તેટલી રકમ તેણે પોતાની બહેન જ્યુલી તથા તેના પતિ એમેન્યુઅલને આપવી. આ બે કરોડની રકમ મારા મોન્ટેક્રિસ્ટોના ટાપુમાંની એક ગુફામાં છુપાવેલી છે, અને મારો કારભારી બરદુશીઓ તે ગુપ્ત સ્થાનથી વાકેફગાર છે. મારી બીજી એક ખાસ ઇચ્છા એવી છે કે મેકઝીમીલીઅને જો પોતાનું હૃદય બીજી કોઈ સ્ત્રીને અર્પણ કરી દીધું ન હોય, અને લગ્ન કરવાને સ્વતંત્ર હોય, તો યેનીનાના પાશા અલી તેબેલીનની પુત્રી હૈદી, જેને મેં એક પિતા તરીકે પાળીપોષીને ઉછેરી છે, અને જે એક પુત્રી માફક મારા ઉપર પ્રેમ રાખે છે,

અને ખરા જીગરથી મને ચ્હાય છે, તેની સાથે મેકઝીમીલીઅને લગ્ન કરવું. એથી મારી અંતિમ ઇચ્છા તૃપ્ત થશે. આ વીલથી હૈદીને મેં મારી વારસ પ્રથમથી બનાવેલી છેજ. ઉપર જણાવેલી મિલકત સિવાયની મારી તમામ મિલકત,—ઇંગ્લાંડ, ફ્રાંસ, ઓસ્ટ્રીઆ, હોલન્ડ, વિગેરે દેશદેશાન્તરમાં આવેલી મારી તમામ સ્થાવર જંગમ મિલકત, રાચરચીલું વિગેરે મારી હરકાઇ પ્રકારની મિલકતની માલિક હૈદીને આથી બનાવું છું. ઉપર જણાવેલી મેકઝીમીલીઅનને આપવાની એ કરોડની રકમ, તથા મારા નોકરચાકર દાસદાસીઓને ધનામ વર્ષાસન તરીકે વહેંચી આપવાની રકમ જતાં બાકી છ સાત કરોડ પૌંડની મારી મિલકત રહેશે તે તમામ મારી બાકીની મિલકતની કુલ અને એકલી વારસ અને માલિક હું હૈદીને કરાવું છું.”

છેલ્લી લીટી પુરી થતી હતી એટલામાં પાછળથી એક ચીસ સાંભળીને કાઉન્ટ ચમક્યો, અને તેના હાથમાંની કલમ નીચે પડી ગઇ.

“ હૈદી, ” પાછળ ફરીને હૈદીને જોતાં તેણે સ્નેહભર્યા અવાજે પૂછ્યું. “ તું વાંચી ગઇ કે શું ? ”

“ પ્રભુ ! મારા આશ્રયદાતા ! મારા માલિક ! ” તેણે ઉત્તર ન આપતાં પૂછ્યું. “ અત્યારે આપ આ બધું શું લખી રહ્યા છો ? આપની બધી મિલકત મને કેમ આપી જાઓ છો ? શું આપ મને મૂકીને ચાલ્યા જવાના છો ? ”

“ બહેન, ” કાઉન્ટે અતિશય પ્રેમ અને ખેદથી જવાબ આપ્યો. “ હું પ્રવાસે જનાર છું. મુસાફરીમાં મને કાંઇક અકસ્માત નડે તો—”

“એટલે?” પેલી બાલાએ એટલા બધા જુસ્સા અને અધિકારપૂર્ણ અવાજે પૂછ્યું કે કાઉન્ટ ચમક્યો. તે મૃદુ બાલામાં તેવો જુસ્સો તેણે કદી જોયો નહોતો.

“એટલે કે જો કદાચ મને કાંઈ અકસ્માત નડે,” કાઉન્ટે ઉત્તર આપ્યો. “તો મારી પુત્રીના સુખને માટે મારે સર્વ વ્યવસ્થા કરી રાખવી જોઈએ.”

હૈદીએ પણ એક ખિન્નતા ભર્યું હાસ્ય કર્યું.

“પ્રભુ, આપ મરવાના વિચાર કેમ કરી રહ્યા છો?”

“શાણા માણસો—નીતિકારો કહી ગયા છે કે મૃત્યુનો વિચાર હમેશાં મગજમાં રાખવો,—તેનું સ્મરણ સતત કરવું.”

“ઠીક ત્યારે.” હૈદીથી વધારે સહન ન થઈ શકવાથી આખરે તે છેડાઈ પડી અને બોલી.” તમારે મરવાની જ ઇચ્છા અને આતુરતા હોય, તો તમારી મિલકત બીજાઓને આપતા જાઓ; કારણ જો આપનું મરણ થયું તો પછી મારે કશાની જરૂર પડશે નહિ.” આટલું કહેતાં જ તેણે લાગલી ઝડપ મારીને કાઉન્ટના હાથમાંથી પેલું વીલ ખુટાવી લીધું, અને તે કાગળના ફાડીને ટુકડા કરી જમીન પર ફેંકી દીધા. પછીથી તેનું હૃદય તેના કબજામાં રહી શક્યું નહિ. એક ધીમી ચીસ પાડીને તે જમીન ઉપર ઢળી પડી. તે મૂર્છિત થઈ ગઈ હતી. કાઉન્ટે તેને તુરંત જ ઉંચકી લીધી. તેનો તે વખતનો સુંદર ચહેરો, તેની બધી આંખો, અને તેની સુંદર નિશ્ચેષ્ટ દેહલતા તે ક્ષણભર નિહાળી રહ્યો. તેજ ક્ષણે તેના મગજમાં એકાએક પહેલી જ વખત વિચાર આવ્યો કે એક પુત્રીના હૃદયમાં પોતાના પિતાના માટે જે જાતનો પ્રેમ હોય છે, તેના કરતાં કોઈક જુદા જ પ્રકારના પ્રેમે તે બાલાના હૃદયમાં કદાચ

ધર કર્યું હોય તો ! હૈદીનો કાઉન્ટને માટેનો સ્નેહ જુદી જ જાતનો હોય તો !

“ અરેરે, ” તેના હૃદયને અતિશય દુઃખ થવા લાગ્યું. “ કદાચ હું આખરે સુખી પણ થયો હોત ! ” પછી તેણે પોતાનું હૃદય કઠિણ કર્યું. હૈદીને ઉચ્ચકીને તેના શયનગૃહમાં લઇ ગયો, અને તેની દાસીઓને તેની માવજત કરવાનું કાર્ય સોંપ્યું. પોતાના દિવાનખાનામાં પાછા આવીને તેણે બારણું બંધ કરી દીધું, અને હૈદીએ ફાડી નાંખેલા વીલના કાગળના ટુકડા જમીનપરથી ઉચ્ચકી લઇ તેની ફરીથી નકલ કરવા માંડી. કાગળ પુરું થયું એટલામાં ગાડીનો અવાજ સંભળાયો. કાઉન્ટે બારીએ જોઇને જોયું તો મેકઝીમીલીઅન અને એમેન્યુઅલ ગાડીમાંથી ઉતરતા હતા.

“ ઠીક, ” તે બખડ્યો. “ ચાલો ત્યારે હવે વખત થયો છે. ” પછી તેણે પોતાના વીલને એક લીફાફામાં બંધ કરી તેના ઉપર સીલ કરી. એક ક્ષણ પછી દિવાનખાનાનું બારણું ખખડ્યું. કાઉન્ટે બારણું ખોલ્યું. ઠરેલા વખત કરતાં વીસ મિનિટ પહેલાં મેકઝીમીલીઅન આવી પહોંચ્યો હતો.

“ કાઉન્ટ, મને લાગે છે કે હું જરા વહેલો આવી પહોંચ્યો છું. ” તેણે કહ્યું. “ પણ હું તમને ખાત્રીથી કહું છું. મેં આખી રાત આંખ પણ મીચી નથી. મારા ધરમાં કોઇને પણ ઉંઘ આવી નથી. તમને બરાબર હોંશીઆરીમાં જોઇને જ અત્યારે મારો જીવ જરા શાંત થયો. ”

મોન્ટેક્રિસ્ટો તે યુવાનને બેઠી પડ્યો.

“ મોરેલ, ” તેણે કહ્યું. “ તમારા જેવા માણસનો આવો સ્નેહ મેળવવાને હું શક્તિમાન નિવડ્યો છું, એ મારું એક પરમ સદ્ભાગ્ય

છે. એમેન્યુઅલ તમે પણ મારી સાથે આવશોને ?”

“કેમ, તમને શંકા છે ?”

“પણ ધારો કે આમાં મારો જ દોષ—”

“ગઇ કાલે જે બનાવ બન્યો તે બધો મેં બરાબર ધ્યાન-પૂર્વક જોયો છે. આખી રાત મને તમારા નિશ્ચયના જ વિચારો આવ્યા છે, અને મારી ખાત્રી થઇ છે, કે તમે જે કંઈ કર્યું છે, તે ન્યાયપુરઃસર જ કર્યું હોવું જોઈએ. તમે અવગ્રહિત કરો જ નહિ.”

“પણ મોરેલ, આલ્બર્ટ તો તમારો મિત્ર છે !”

“માત્ર એક ઓળખીતો જ.”

“એમ કેમ ? મારી સાથે તમારી ઓળખ પણ કંઈ ઝાઝી મુદતની નથી. મારી સાથે તેમજ આલ્બર્ટની સાથે તમારી ઓળખ એક જ દિવસે અને એકજ વખતે શરૂ થઇ છે.”

“એ વાત કદાચ ખરી હશે, પણ તમે તેનું સ્મરણ કરાવ્યું ત્યારે જ મને તેનું ભાન થયું.”

“વાર મોરેલ, તમારો મોટો આભાર.”

પછી કાઉન્ટે ઘંટડી વગાડી. અસ્લી દિવાનખાનામાં દાખલ થયો. “જો, આ મારું વીલ છે તે મારા સોલીસીટરને આપી આવ.” પછી મોરેલને તેણે કહ્યું. “મોરેલ, એ મારું વીલ છે. મારા મરણ બાદ તમારે મારા સોલીસીટરને ત્યાં જઈને તે વીલ તપાસી જોવું.”

“શું ?” મોરેલ બોલ્યો. “તમારા મરણ બાદ ?”

“હા, હા, દોસ્ત, આપણે દરેક સંયોગને માટે તૈયાર તો થઈ રહેવું જોઈએ જ. વાર, પણ મારાથી છૂટા પડ્યા પછી તમે કાલે શું કર્યું ?”

“હું બોકેમ્પ અને રીનોડને મળ્યો. મારે તેમને મળવાનો વિચાર હતો.”

“કેમ ? શું કારણ હતું ? બધી વ્યવસ્થા તો થઈ ગઈ હતી?”

“કાઉન્ટ, આ બાબત ઘણી ગંભીર છે.”

“એટલે હજી સુધી તમારા મનમાં તેની ગંભીરતાની કાંઈ શંકા હતી કે શું ?”

“ના, ના. બનાવ જાહેરમાં બન્યો હતો, એટલે જ્યાં ત્યાં બધે એજ વાત ચાલી રહી છે.”

“વારૂ તો પછી ?!”

“મારો વિચાર હથીઆરોમાં ફેરફાર કરવાનો હતો. પિસ્તોલને બદલ તલવાર રાખવાનો મારો વિચાર હતો.”

“પછી તમારું ધાર્યું થયું કે ?”

“ના. કારણ કે તલવારના ઉપયોગમાં તમારી નિપુણતા જગજાહેર છે.”

“એવી વાતો કોણ ઉરાડે છે તે ?”

“જે સારા સારા પદ્ધતિ બેલનારાને તમે હરાવ્યા છે તેઓજ.”

“ત્યારે તમારું કાંઈ વળ્યું નહિ કેમ ?” “ના.”

“વારૂ, મોરેલ, તમે મને પિસ્તોલ ફેડતાં કદી જોયો છે ?”

“ના, કદી નહિ.” “ડીક ત્યારે, જુઓ, હું તમને બતાવું. હજી આપણે બહો વખત છે.”

મોન્ટેક્રિસ્ટોએ પિસ્તોલ લઈને એક ગંજીના પાનાના એકાને બીંત ઉપર નિશાન તાક્યું. એક પછી એક એમ ચાર ઇંદ્રી જાળી છોડીને એકાની આકૃતિના ચારે ખૂણા ઉડાવી દીધા. કાઉન્ટની નિપુણતા જોઈને મોરેલ શીકો પડી ગયો.

“ અરે આ તો ભયંકર અભયળી, એમેન્યુઅલ, જુઓ તો ખરા ! ” તેણે એમેન્યુઅલને કહ્યું.

પછી મોન્ટેક્રિસ્ટોને તેણે કહ્યું. “ કાઉન્ટ, હું તમને વિનંતિ કરું છું કે પ્રભુની ખાતર આલ્પર્ટનો જન ન લેતા. તે કમનસીમ યુવાનની માતા જુરી જુરીને મરશે. ”

“ હા, તમારું કહેવું ખરું છે. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ કહ્યું. “ કારણ મારી પાછળ રોનારી મારે મા નથી. ”

આ શબ્દો સાંભળીને મોરેલ કંપી ઉઠ્યો.

“ કાઉન્ટ, અપમાન તમારું થયું છે. ”

“ અલગત, એટલે તમે શું કહેવા માગો છો ? ”

“ એજ કે તમને ગોળી છોડવાનો લાલ પ્રથમ મળશે ”

“ મને પ્રથમ લાલ મળશે ? ”

“ હા, હા. આપણે ઘણી ઘણી બાબતોમાં સામી બાબતોની સૂચનાઓ સ્વીકારી છે, -ઘણી ઘણી બાબતોમાં નમતી આપી છે, -એટલે આ આપણો હક્ક હું જતો કરી શક્યો નહિ, અને મેં તે પ્રમાણે સામા પક્ષને તમારી વતી જણાવી દીધું પણ છે. ” મોરેલે જવાબ આપ્યો.

“ કેટલું અંતર રાખવાનું છે ? ”

“ વીસ ડગલાં. ”

કાઉન્ટના મુખ ઉપર એક ભયાનક હાસ્ય ફરકી રહ્યું.

“ મોરેલ, હમણાં જ તમે જોયું ને ? ”

“ હા-હા, એટલે આલ્પર્ટની સહિસલામતીનો આધાર તો તમારા ચિત્તના ક્ષોભ ઉપરજ રહે છે. ”

“ મારા મનનો ક્ષોભ ? ”

“અથવા તો તમારી ઉદારતા ઉપર ફરીથી તમને હું એક વિનંતી કરવા માગું છું.”

“શું?” “તેનો હાથ ભાગી નાંખજો અગર તેને ધાયલ કરજો, પણ આલ્બર્ટનો જન લેતા નહિ.”

“મોરેલ,” કાઉન્ટે કહ્યું. “હવે હું તમને એક વાત કહું તે સાંભળો. આલ્બર્ટની જીંદગી બચાવવાની આટલી બધી વિનંતી તમારે કરવાની જરૂર નથી. અરે તેનો એવો બચાવ થશે કે તે પોતાના મિત્રો સાથે તદ્દન સહિસલામત ઘેર પાછો જશે; જ્યારે હું—”

“તમે?” “એ વાત વળી જુદી છે. મને તમારે ઘેર ઉંચકી લાવવો પડશે.”

“એટલે? તમે શું કહો છો?” મોરેલે ગભરાતાં પૂછ્યું.

“એજ. મેં જે કહ્યું તેજ. આલ્બર્ટના હાથે મારું મરણ નીપજશે.”

કાઉન્ટના કહેવાનો કાંઈપણ અર્થ સમજી શકતો ન હોય તેમ આલ્બર્ટે તેના સામે જોયું.

“કાઉન્ટ, રાત્રે શું નવાજીની થઈ છે?”

“શીલીખીના યુદ્ધની આગલી રાત્રે જે સ્થિતિ ધ્રુવસની થઈ હતી, તેજ મારી થઈ છે. મને એક પ્રેતનું દર્શન થયું છે.”

“અને તે પ્રેત—”

“તે પ્રેતે મને એવી ખબર આપી છે કે હવે મારું આયુષ્ય પૂરું થયું છે.”

મેકઝીમીલીઅન અને એમેન્યુઅલ એક ખીજના સામે જોઈ રહ્યા.

મોન્ટેક્રિસ્ટોએ ધડીઆળ કાઢ્યું.

“ ચાલો હવે જઈએ. ” તે બોલ્યો. “ સાત ઉપર પાંચ મિનિટ થઈ છે, અને આઠ વાગ્યાનો સમય નક્કી કરેલો છે. ” બારણા આગળ ગાડી તૈયાર હતી. કાઉન્ટ પોતાના બંને મિત્રો સાથે જવાને નિકળ્યો. એક દિવાનખાનાના બારણા આગળ તે જરા અટક્યો. મોરેલ અને એમેન્યુઅલ જરા આગળ ચાલ્યા. બારણામાંથી રૂદનનો અવાજ આવતો સંભળાયો. કાઉન્ટે તેના જવાબમાં એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂક્યો, જે તેના બંને મિત્રોના જાણવામાં આવ્યું. ઘરની બહાર નિકળી કાઉન્ટ પોતાના બંને મિત્રો સાથે ગાડીમાં બેઠો.

આઠના ટકારે તેઓ નક્કી કરેલી જગાએ આવી પહોંચ્યા.

“ આપણે સૌથી પહેલા આવી પહોંચ્યા છીએ. ” મોરેલે કહ્યું.

મોન્ટેક્રિસ્ટોએ મોરેલને જરા પાછળ રાખીને પૂછ્યું. “ મેકઝી-મીલીન, તું કોઈને ચાહે છે કે હજી કોઈના પ્રેમપાશમાં ફસાયો નથી ? ”

મેકઝીમીલીઅન કાઉન્ટના સામે આશ્ચર્યથી જોઈ રહ્યા.

“ મારે તારા હૃદયનું ગુપ્ત રહસ્ય જાણવાની ઇચ્છા નથી. હું તો તને માત્ર એક સીધો અને સાદો પ્રશ્ન કરું છું. તેનો જ માત્ર જવાબ આપ એટલે બસ. ”

“ હું એક યુવતીના પ્રેમપાશમાં ફસાએલો છું. ”

“ તારો તેના ઉપર ખરો પ્રેમ છે ? ”

“ મારી જીંદગી કરતાં પણ હું તેને વધારે ચાહું છું. ”

“ ચાલો, આ પણ એક ખીજ નિરાશા ! ” કાઉન્ટ બોલ્યો. પછી તેણે એક ઉંડો નિઃશ્વાસ મૂક્યો, “ ગરીબ બિચારી હૈદી ! ” તે બબડ્યો.

“ કાઉન્ટ, ” મેકઝીમીલીઅને કાઉન્ટની હૃદયગત વ્યથા નહિ સમજી શકવાથી કહ્યું. “ કોઈ અજાણ્યો મનુષ્ય જે અત્યારે તમને જુએ, તો તમને જરા ઓછી હિંમતવાળા ધારી લે. ”

“ મારા મુખમાંથી નિઃશ્વાસ નિકળે છે તેથી ? મેકઝીમીલીઅન, તમારા જેવા એક સૈનિક આવી પરીક્ષા કરે તે તો એક ખરેખરી નવાઇની વાત છે. મારી જીંદગીનો મને લોભ છે ? મારા જેવા જેણે મરણ અને જીવન વચ્ચે વીસ વરસ પસાર કર્યાં છે, તેને જીંદગી શું ચીજ છે ? વળી તમારે ગસરાવાનું ધારણ નથી. આવો લાગણીનો દેખાવ તો તમારા આગળ જ થઇ ગયો. જુગાર રમનાર એક ખરો જુગારી હારી જવા છતાં પોતાનું જુગારનું તમામ દેવું ચુકવીને, ધા સહન કરી પ્રમાણિકપણે અને વિવેકથી બાહ્ય આનંદનો દેખાવ કરતો જુગારખાનામાંથી બહાર જાય છે. આ જગત્ એ પણ એક જુગારખાનું જ છે; એટલે આપણે પણ પ્રમાણિકપણે અને વિવેકથી દુઃખ ખમવાનું શિખવું જોઇએ. ”

“ વારૂં પણ કાઉન્ટ, તમે તમારાં લ્લધીઆર લેતા આવ્યા છો ? ”

“ હું શા માટે લાવું ? પેલા ગૃહસ્થો સાચા હશે જ. ”

“ ત્યારે હું તપાસ કરું. સામા પસવાળા કોષક આવ્યા લાગે છે. ”

“ પણ તમારે કોષપણ જાતની આજીજી કરવાની નથી, સમજ્યા ? ”

“ તે બાબતની તમે જરા પણ ચિન્તા કરતા નહિ. ”

મોરેલે જઇને તપાસ કરી તો બોકેમ્પ અને રીનોડ આવેલા હતા. તેઓ તેને જોઇને સામા આવ્યા.

ત્રણે યુવાનોએ એક બીજાને વિવેકથી નમન કર્યું.

“ ગૃહસ્થો, મોરેલે કહ્યું. “ માફ કરજો, પણ આદ્યુટ કમ જણાવ્યા નથી ? ”

“ અમે તો બારોબાર આવ્યા છીએ. તે પોતાને ત્યાંથી એકલો અહિં આવનાર છે. ”

“ હાં હાં ઠીક ! ”

બોકેમ્પે ધડીઆળ કાઢીને જોતાં કહ્યું. “ હજી માત્ર આઠ ઉપર પાંચ જ મિનિટ થઇ છે હજી કાંઇ ઘણો વખત થઇ ગયો નથી.”

“ ના, ના. મારું કહેવું કાંઇ તેવું નથી. ” મેકઝીમીલીઅને ઉત્તર આપ્યા.

“ જુઓ ગાડીનો અવાજ આવે છે.”

“ ગૃહસ્થો, તમે તમારી પિસ્તોલો લાવ્યા હશે. કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો પોતાનો હથિયાર પસંદ કરવાનો હક્ક જતો કરે છે. ”

“ કાઉન્ટ એવો વિવેક યતાવશે જ એવી અમને ખાતરી હતી. તેથી હું કેટલીક પિસ્તોલો લઇ આવ્યો છું. હજી તેમનો ઉપયોગ આજેજ થનાર છે. તમે જરા તેમને તપાસી જુઓ ને ! ”

“ બોકેમ્પ, તમારા ઉપર અમને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. ”

“ ગૃહસ્થો, ગાડીમાં આદ્યર્ટ નથી આવ્યો પણ ડીપ્રે અને ક્રાંઝ આવેલા છે. ”

“ કેમ તમે ક્યાંથી ? ” રીનોડે નવા આવનાર બંને જણને પ્રશ્ન કર્યો.

“ આદ્યર્ટ અમને આવવાને વિનંતી કરી હતી. ”

બોકેમ્પ અને રીનોડે એક બીજાની સામે જોઇ રહ્યા.

“ હું ધારું છું કે તેનું કારણ સમજું છું. ” મેકઝીમીલીઅને કહ્યું. “ શું કારણ ? ”

“ ગઇ કાલે નાટકશાળામાં જેમની હાજરીમાં યુદ્ધની માગણી થઇ હતી, તેમને અત્યારે પણ હાજર રાખવાની તેની ઇચ્છા છે. ”

“ હા, હા. તમારું ધારવું ખરું લાગે છે. ”

“ પણ આ બધી વ્યવસ્થા થઈ ગઈ છે, છતાં હજી તે તો આવ્યો જ નહિ. આઠ ઉપર દસ મિનિટ તો થઈ ગઈ. ”

“ અરે આ આવ્યો તે, જુઓ. ” બોક્સ ખોલી ઉઠ્યો. “ જુઓ, ઘોડા ઉપર આવે છે. ઘોડો પુરપાટ દોડાવતો આવે છે. સાથે તોફાર પણ છે. ”

“ કેવી મૂર્ખાઈ ! ” રીનોડ બોલ્યો. “ પિસ્તોલથી યુદ્ધ કરવું છે, અને મારતે ઘોડે આવે છે, એ કેટલું મૂર્ખાઈ ભરેલું કહેવાય ! વળી મેં તેને આ સંબંધમાં પ્રથમથી ચેતવણી પણ આપી હતી ! છતાં આવી રીતે આવ્યો છે ! ”

ગેટલામાં આલ્બર્ટ આ યુવાનો ટોળું વળીને ઉભા હતા ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તે ઘોડા ઉપરથી નીચે કુદી પડ્યો, પોતાના નોક રના તરફ ઘોડાની લગામ ફેંકી, અને તેમની સાથે સામેલ થયો. તેને ચહેરા સફેદ પૂણી જેવો હતો; તેની આંખો સુજી ગઈ હતી, અને રાતી જણાતી હતી; તેને બીલકુલ નિદ્રા આવી નહોતી, એમ સ્પષ્ટ જણાતું હતું. તેના મુખ ઉપર એક પ્રચરનું વિપાકપૂર્ણ ગભિર્ય દૃષ્ટિગોચર થતું હતું, જે તેનામાં નૈસર્ગિક નહોતું.

“ ગૃહસ્થો, ” તેણે બધાને નમન કરતાં કહ્યું. “ મારી વિનંતિને માન આપીને અહિં પધારવા માટે હું તમારો આભાર તો બહુ છું. ”

આલ્બર્ટ આવ્યો, ગેટલે મોરેલ જરા દૂર જઈને ઉભો હતો. આલ્બર્ટ તેને પ્રથમ બોલ્યો નહોતો. તેની ઉપર નજર પડતાં આલ્બર્ટ બોલ્યો: “ મેં મોરેલ, તમારો પણ મારે આભાર માનવો જોઈએ. આવો, આવો, અહિં આવો. ”

“ મેહેરબાન, ” મોરેલે જવાબ આપ્યો. “ હું કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોનો મિત્ર છું, એ વાતનું કદાચ આપને વિસ્મરણ થઈ ગયું હશે. ”

“ મને તે વાતની ખાતરી નહોતી, પણ હું ધારતો હતો ખરો. ચાલો એ તો વધારે સારું છે. આખરૂંદાર અને પ્રમાણિક ગૃહસ્થો જેમ અહિં વધારે ભેગા થશે, તેમ મને વધારે સંતોષ થશે ”

“ મોંઠ મોરેલ, ” શાંતો રીનોડે તેને કહ્યું. “ આપ જરા કાઉન્ટને ખબર આપોને કે વાઇકાઉન્ટ આલ્બર્ટ આવી પહોંચેલા છે, અને અમે સર્વ કાઉન્ટની સેવામાં હાજર છીએ. ” આ સમય દરમ્યાન બોક્સ ગાડીમાંથી પિસ્તોલોની પેટી લઈ આવ્યો હતો. મોરેલ મોન્ટેક્રિસ્ટોને આલ્બર્ટ આવી પહોંચ્યાની ખબર આપવા જતો હતો એટલામાં તેને આલ્બર્ટ રોક્યો.

“ ગૃહસ્થો, જરા થાભો. ” આલ્બર્ટ સર્વને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

“ મારે કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોને કાંઈક બે શબ્દ કહેવા છે. ”

“ ખાનગીમાં ? ” મોરેલે પૂછ્યું.

“ ના, ના. અહિં જોટલા છે તેટલા બધાની રૂબરૂ. ”

બધા એક બીજાના સામે જોઈ રહ્યા. ક્રાંત અને ડીપ્રેએ એક બીજાનાં કાનમાં કાંઈ ગણગણાટ કર્યો.

મોરેલ કાઉન્ટને બોલાવવા ગયો. કાઉન્ટ એમન્યુએલ સાથે થોડેક દૂર ફરતો હતો. મોરેલે કાઉન્ટને આલ્બર્ટનો સંદેશ કહ્યો.

“ કેમ શા માટે બોલાવે છે ? ” કાઉન્ટે પૂછ્યું.

“ તેની તો મને ખબર નથી, પણ તમારી સાથે કાંઈક વાત કરવાને માટે માગે છે. ”

“ અહા, ” કાઉન્ટ બોલ્યો. “ ફરીથી મારું કાંઈક નવેસરથી અપમાન કરી તે મારો મિત્રજ બોવરાવે નહિ તો તો હીકા ! ”

“ ના, ના, તેવો કાંઈ તેનો હેતુ હોય એમ તો લાગતું નથી. ”

મોરેલ અને એમેન્યુઅલને ક્રમને કાઉન્ટ આદ્યર્ટ તથા તેના મિત્રો ઉભા હતા ત્યાં આવ્યો. કાઉન્ટનો ચહેરો શાંત અને ગંભીર હતો. તેને આવતો જોઈને આદ્યર્ટ પણ પોતાના ચારે મિત્રો સાથે સામે આવ્યો.

“ ગૃહસ્થો, ” આદ્યર્ટ બોલ્યો. “ આવો, આવો, આગળ આવો. કાઉન્ટ એક મોન્ટેક્રિસ્ટોને હું જે કાંઈ અત્યારે કહેવા માગું છું, તેનો એક અક્ષર માત્ર પણ તમારી ધ્યાન બહાર જાય નહિ, એવી મારી ઇચ્છા છે. મારી આપને ખાસ એવી વિનંતિ છે કે હું જે કાંઈ કહું તે ખાસ ધ્યાનપૂર્વક તમે સર્વ સાંભળી લો. તમને આ બધું કદાચ વિચિત્ર લાગશે, પણ જેની કાંઈની આ વાત જાણવાની ઇચ્છા થાય, તેને તમારે તે વાત કહેવાની છે. હું તમને તેમ કરવાની છૂટ આપું છું. ”

“ બોલો મહેરબાન, તમારે શું કહેવાનું છે ? જે કાંઈ કહેવું હોય તે જલદીથી કહી નાંખો. ” કાઉન્ટે ગંભીરતાથી આદ્યર્ટને પૂછ્યું.

“ મહાશય, ” આદ્યર્ટ બોલ્યો. તેનો અવાજ શરૂઆતમાં ધ્રુજતો હતો, પણ પાછળથી ધીરે ધીરે સ્થિર થતો ગયો. મારા પિતા કાઉન્ટ એક મોર્સફીનું યેનીનાતું ગેરવર્તન ઉઘાડું પાડવા માટે મેં આપનું અપમાન કર્યું હતું; કારણ કે મારા પિતા ગુન્હેગાર હતા એ જો કે મારા જાણવામાં હતું, તોપણ તેમને શિક્ષા કરવાનો તમને પોતાને કાંઈ પણ હક્ક નહોતો, એમ મારું ધારવું હતું; પણ ત્યાર પછી

કેટલીક હકીકત મારા જાણવામાં આવી છે, તે ઉપરથી મારી ખાત્રી થઈ છે, કે આપને તેમ કરવાનો હક્ક હતો. ફરનાન્ડ મોંઢીગોએ અધી-પાશાને દીધેલા દગાના કારણે આપે મારા પિતાના ઉપર વૈર લીધું નથી; પણ મચ્છીમાર ફરનાન્ડે આપને પોતાને જ જે દગો દીધેલો છે, અને જેના પરિણામે આપને અસહ્ય અને અસાધારણ યાતનાઓ ભોગવવી પડેલી છે, તેને માટે જ આપે તેમને શિક્ષા કરી છે. હું પોતે આ કબુલ કરું છું, અને આખા જગતને આથી જાહેર કરું છું કે મારા પિતાના ઉપર વૈર લેવાનો આપને હરેક પ્રદારનો હક્ક હતો. એટલુંજ નહિ પણ તેમ કરવામાં આપે જેટલી સખ્તાઈ વાપરી છે, તેના કરતાં વધારે નિર્દયતાનો ઉપયોગ નહિ કરવા માટે હું આપનો ખરેખર જ આભારી છું. ”

આલ્બર્ટના આ શબ્દોથી બધા સજ્જડ થઈ ગયા. જન્ને પક્ષના મિત્રાના ટોળામાં એકાએક વજ્રપાત થયો હોત તો તેથી પણ તેઓ એથી વધારે ગભરાઈ ગયા નહોત.

મોન્ટેક્રિસ્ટોએ ધીરે ધીરે ઉંચે આકાશ તરફ દ્રષ્ટિ કરી, અને સર્વશક્તિમાન પ્રભુનો “અતિ ઘણો આભાર માન્યો. આલ્બર્ટન તામસી સ્વભાવથી તે વાકેફ હતો: તેથી આવી રીતે આટલું બધું અપમાન ખમી લેવાને તે કેમ તૈયાર થઈ ગયો હશે, એ વાત કાઉન્ટને પ્રથમ બરાબર સમજાઈ નહિ. ઘણુબર વિચાર કરતાં આ બધાનું કારણ મરસીડીસ જ હતી, એમ તેની ખાત્રી થઈ. આગલી રાત્રે કાઉન્ટને મરવાને તૈયાર થએલો જોયા છતાં મરસીડીસે કાઉન્ટને કેમ અટકાવ્યો નહોતો, અગર તેણે તે માટે કાંઈ લાગણી કેમ બતાવી ન હોતી તે વાતનો મર્મ હવે તેને સ્પષ્ટ સમજાયો.

“હવે મહાશય,” આલ્બર્ટ કાઉન્ટને કહ્યું. “હું જો આ મારી માથું છું, તે જો આપને પુરતી લાગતી હોય, તો મારી સાથે મહે-રબાનીથી હાથ મિલાવો. આપનામાં એક મોટામાં મોટો ગુણ મેં એ જોયો કે, આપનાં કાર્યોમાં કોઈપણ જાતનો સંદેહ અગર દોષ હોતો નથી. મારામાં એટલું બધું સામર્થ્ય અગર મહત્તા તો નથી, પણ આપે જોયું હશે કે કરેલો દોષ સ્પષ્ટ રીતે હું કબુલ કરી શકું છું. પણ આ એકરાર મારો પોતાનોજ છે. મનુષ્યે જેવી રીતે વર્તવું જોઈએ તેવી રીતે હું વર્ત્યો છું; પણ આપનું વર્તન તો મનુષ્યના કરતાં હજાર દરજ્જે ચઢીઆતું છે. પરમાત્મા સિવાય ખીજું કોઈ બન્નેને આજે મોતના પંજમાંથી બચાવી શકે તેમ નહોતું. તે દયાળુ પ્રભુના એક દૂતેજ સ્વર્ગમાંથી ઉતરી આવીને આપણને એક ખીજનો વિનાશ કરવાના પાપમાંથી બચાવ્યા છે. તે આપણને એક ખીજના મિત્ર તો બતાવી શકે તેમ નથી, (કારણ કે ભાવીએ તે બાબત કેવળ અશક્ય બનાવી દીધી છે.) પણ આપણાં હૃદયમાં એક ખીજને માટે તેણે માનની લાગણી ઉત્પન્ન કરી છે.”

મોન્ટેક્રિસ્ટોનું હૃદય જોરથી ધડકવા લાગ્યું. તેની આંખોમાં ઝળ-ઝળાંઆં આવી ગયાં, અને વિસ્મયથી આલ્બર્ટના સામે જોતાં તેણે પોતાનો હાથ તેના તરફ લાંબાવ્યો. આલ્બર્ટે ધણી માનથી તેનો હાથ પોતાના હાથમાં લઇને દબાવ્યો.

“શુદ્ધરથો,” તેણે કહ્યું. “કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો મારી મારી સ્વીકારે છે, મેં તેમના પ્રત્યે ધણું સાહસનું વર્તન કર્યું છે. સાહસ કર્મોનાં પરિણામો હમેશાં માઠાંજ હોય છે. પણ હવે હું દોષમુક્ત થયો છું. મારા અંતઃકરણની આત્મા પ્રમાણે વર્તન કરવા માટે જગ-ત્ત મને નામદર્દ-બાયલો-અગર હિયકારો કહેશે નહિ, એવી હું

આશા રાખું છું. છતાં જો,—"તેણે ટટાર થઇ જાય શત્રુ મિત્ર તમા-
મને ધમકી આપતો હોય તેની રીતે ઉમેયું. " જો મારે માટે
કોઇ માઠો વિચાર લાવે, અગર મારું બૂકું બોલે તો તેની બૂલ સુ-
ધારવાને માટે હું હમેશાં તૈયાર જ છું, એ બધાએ ખાત્રી રાખવી."

"અરે, ત્યારે એક રાતમાં એવું તે થું બન્યું." બોકિમ્પે શાતો
રીનોડને બાજુપર લઈ જઈને પૂછ્યું. " કે આલ્બર્ટ આંતું વર્તન
કયું? આપણે તો અહિં આવીને બનીજ ગયા!"

ખરું પૂછે તો મને તો લાગે છે કે આલ્બર્ટનું આ કૃત્ય
કાં તો નામદી બનેલું છે, અગર તો ઘણુંજ ઉમદા છે."

"અરે આ શું?" રીબીએ ક્રાંતને પૂછ્યું. "કાઉન્ટ ઓફ
મોન્ટેક્રિસ્ટો છુપી રીતે આલ્બર્ટના પિતા ઉપર લયંકર હુમલા કરે
છે, અને તેના નામને કલંક લગાડે છે; જ્યારે તેનોજ પુત્ર આલ્બર્ટ
કાઉન્ટના વર્તનનો ખ્યાલ કરે છે, અને તેની માફી માગે છે.
કાઉન્ટ ઓફ મોર્સફે જે નીચ વર્તન ચેનીનામાં ચલાવ્યું છે, તેવાં
બલે પાંચ પચીસ નીચ વર્તન મારા કુટુંબના કોઇ મનુષ્યે ચલા-
વેલાં હોય, તો પણ આવી રીતે માફી માગવાને બદલે હું તો તેથી
ઉલટો લઢવાને માટે વધારે ને વધારે તૈયાર થાઉં."

આ દરમિયાન મોન્ટેક્રિસ્ટો તો વિચારગ્રસ્તજ થઇ રહ્યો હતો.
ત્યાં ઉમેલા ટોળા પૈકી કોઇને પણ તે જોઇ શકતો નહોતો. તેના મગ
જમાં ભૂતકાલનાં સ્મરણ ખડાં થયાં હતાં, અને તે કોઇ જુદીજ
જાતનું દૃષ્ય જોઇ રહ્યો હતો. જે સ્ત્રી પોતાના પુત્રના જીવિતદાનની
બિહા માગવા તેની પાસે આવી હતી, તેનીજ મૂર્તિને તે અત્યારે
પોતાના હૃદયમાં નિહાળી રહ્યો હતો. તેના પુત્રની જીંદગી બચા-

વવાને કાઉન્ટે પોતાનું જીવન સમર્પણ કર્યું હતું. તે ઉદારચરિત્ર અમલાએ બદલામાં પોતાના અંતરનું-પોતાનું આત્મગત-એક રહસ્ય ખુલ્લું કરીને, તે રહસ્યનો ભેદ જાહેર કરીને, પોતાના હાથેજ પોતાનાં માન અને આગરનું ખંડન કરીને, કાઉન્ટની જીંદગી બચાવી હતી. તે ભયંકર ભેદ ખુલ્લો થતાં તેના પુત્રના હૃદયમાંથી પણ તેનું માટેની માતૃભક્તિ અને પ્રેમનો સદાને માટે ઉચ્છેદ થવાનો હરેક પ્રકારનો ભય છતાં, તેણે તે ભયની લેશ માત્ર પણ પરવા કરી નહોતો. તેનો આત્મભોગ અવર્ણનીય હતો.

“આ પણ એક દિસ્મતની જ બલીહારી છે!” કાઉન્ટ બબડ્યો. “હું ઇશ્વરનો જ એક દૂત છું એવી ખરેખર હવેજ મારી ખાત્રી થાય છે.”

પ્રકરણ ૩૭ મું.

કાઉન્ટ એક મોન્ટેક્રિસ્ટોએ શોકપૂર્ણ હાસ્યથી પેલા યુવાનોને નમન કર્યું, અને મેકઝીમીલીઅન, અને એમન્યુઅલ સાથે ગાડીમાં જઈને એકો. આદમર્ટ, બોકમ્પ, અને શાતો રીનોડ એકલા પડ્યા. આદમર્ટ તેમના સામે જોઈને પોતાના મિત્રનો અભિપ્રાય માંગતો હોય એમ જણાવ્યું.

“દોસ્ત,” બોકમ્પ બોલ્યો. “એક અરચિકર બનાવનું આવું નહિ ધારી શકાય એવું અસાધારણ પરિણામ આવ્યું તે માટે હું તને

અભિનંદન આપું છું.” બોક્ષેમ્પના હૃદયમાં આદ્યર્પને માટે ખરી લાગણી હતી, અગર તેનું અંતઃકરણ વધારે નિખાલસ હતું.

“ચાલો હવે જવું નથી?” શાતો રીનોડે પૂછ્યું.

“જેવી તમારી ઇચ્છા.” બોક્ષેમ્પે જવાબ આપ્યો. “આદ્યર્પે” આજે જે વિવેક અને ઉદારતા બતાવ્યાં છે તે માટે તેને અભિનંદન આપવા માટેજ હું તો રોકાયો છું.”

“હા, હા, ખરી વાત.” શાતો રીનોડ બોલ્યો.

“પોતાની લાગણીઓ ઉપર આટલો બધો કાબુ રાખી શકે- પોતાના મનને આટલું બધું અંકુશમાં રાખી શકે એ તો અસાધારણ પ્રકારની ઉદારતા કહેવાય.”

“હા, હા, ખરેખર. આપણાથી તો લાઘ તે પ્રમાણે બીલકુલ બની શકેજ નહિ.” શાતો રીનોડે થંડે પેટે જવાબ આપ્યો.

“ગૃહસ્થો, “આદ્યર્પે” વયમાંજ બોલી ઉઠ્યો.” કાઉન્ટ એક મોન્ટેક્રિસ્ટોની અને મારી વચ્ચે કાંઈક ગંભીર બનાવ બની ગયો છે “એમ હજી તમારા સમજવામાં આવતું નથી એવું હું માનું છું.”

“હા, હા, એમ પશુ કદાચ હોય.” બોક્ષેમ્પે તુરતજ કહ્યું.

આદ્યર્પે, જગતમાં મૂર્ખાઓની કાંઈ ખોટ નથી; અને દરેક મૂર્ખ માણસ તમારી ઉદારતા, અને બહાદૂરી બરાબર સમજી શકનાર નથી. એટલે વહેણ મોડા એકાદ એવો પ્રસંગ આવી લાગશે કે જ્યારે તે સાખીત કરવાને તમારો હાથ બતાવવાની તમને જરૂર પડશે, એમ મને લાગે છે. મારી એક સલાહ તમે માનશો? હાલ તુરત તમે અહિંથી પરદેશ ચાલ્યા જાઓ. ઇટલી, રશીયા કે એવા કાંઈ દૂરના દેશમાં નિકળી જાઓ. આપણા પેરીસના તુંદ મિજાજ લોહા

કરતાં તે લોકો એવી બાબતો વધારે સારી રીતે સમજી શકે છે. એવા દેશમાં જન્મને એકાન્તમાં થોડો વખત શાન્તિમાં ગાળો, અને થોડાંક વરસ પછી ફ્રાંસ પાછા ફરજો. કેમ મોં. રીનોડ, મારી સલાહ તમને ખરાબર લાગતી નથી ? ”

“ મારો પણ તેવો જ અભિપ્રાય છે. આવી બાબતોમાંથી ઘણી વખત વધારે ગંભીર પરિણામો આવી જાય છે.” બોકેમ્પે ટાપસી પૂરી.

“ ઠીક, ગૃહસ્થો, ” આલ્બર્ટ બેદરકારીથી હસતાં હસતાં જવાબ આપ્યો. “ હું તમારી સલાહ પ્રમાણે ચાલીશ. મારો વિચાર પણ થોડો પરદેશની સફર કરવાનો છે. તમે સલાહ આપો છો તેથી જ કાંઈ નથી, પણ પ્રથમથી જ મેં થોડો વખત ફ્રાંસ છોડવા ધરાદો રાખેલો હતો. આજે તમે બંને જણે જે તસ્દી લીધી છે તેને માટે પણ તમારો આભાર માનું છું. વળી અત્યારે તમે મનેજે સલાહ આપી, તે બધી મારા હૃદયમાં કોતરાઈ રહી છે. મને તે હંમેશાં યાદ રહેશે.”

બોકેમ્પ, અને શાતો રીનોડ એક બીજાના સામે જોઈ રહ્યા. આલ્બર્ટના બોલવાના અવાજ ઉપરથી તે બાબત તેને રૂચી નહોતી, બલકે તેણે તેનો અવગોળ અર્થ લીધો હતો એમ તેમને સ્પષ્ટ સમજાયું. એવા સંજોગોમાં વાત વધારે લંબાવવાથી વધારે ધુંધવાડો ઉભો થાય તેમ હતું.

“ ચાલો ત્યારે, આલ્બર્ટ, સાહેબજી. ” બોકેમ્પે એકાએક કહ્યું અને પોતાનો હાથ તે યુવાન તરફ લંબાવ્યો. આલ્બર્ટ તો વિચારમાં જ અસ્ત થઈ ગયો હતો. તેથી બોકેમ્પે હાથ લંબાવ્યો હતો તે તેના જોવામાં આવ્યું નહિ.

“ સાહેબજી. ” શાતો રીનોડે પણ ડાબા હાથમાં પોતાની સોટી લેતાં જમણે હાથે આલ્બર્ટને સલામ કરી.

આદ્યર્થે તે બન્નેને જવાબ વાળ્યો, પણ તે એટલો બધો ધીમેથી કે ભાગ્યે જ કાઠના સાંભળવામાં આવ્યો હશે. તેના શબ્દો કરતાં તેની મુખચર્યા ઉપરથી વધારે સમજી શકાય તેમ હતું. પરાણે પરાણે દબાવી રાખેલા ક્રોધ અને તિરસ્કારની લાગણી સ્પષ્ટ રીતે વ્યક્ત થતી હતી. તેના મિત્રો ગાડીમાં જઈને એકા પછી થોડીવાર સુધી તો તે જે ને તે સ્થિતિમાં એભાન જેવા બેસી રહ્યો; પછી થોડીવારે તે એકદમ ઉઠ્યો, ઝાડે આધિશે પોતાનો ઘોડો તેણે છોડ્યો, અને સવાર થઈને પેરીસ તરફ ચાલતો ગયો. થોડીવારમાં તે પોતાના મુકામે પહોંચી ગયો. ઘોડા ઉપરથી ઉતરતી વખતે તેને એમ લાગ્યું કે તેના પિતા પોતાના શયનગૃહની બારીના પડદા પાછળ સંતાઈને તેના તરફ જોઈ રહ્યા હતા. આદ્યર્થે એક નિઃશ્વાસ મૂક્યો. પોતાની નજર તે દિશામાંથી બીજી તરફ ફેરવી લીધી, અને પોતાના દિવાનખાના તરફ ચાલ્યો ગયો. બાલપણથી જે વૈભવ, અને સુખ શાન્તિનાં સાધનોનો ઉપભોગ તે કરતો આવ્યો હતો તે તમામ ચીજો તે નિહાળવા લાગ્યો. તેણે પ્રથમ ચિત્રો તરફ દ્રષ્ટિ કરી. પોતાની માતાનું ચિત્ર તેની જગો પરથી લઈ તેને જે સોનેરી નક્સીદાર ચોકડામાં મઢેલું હતું તેમાંથી હૂટું કરી લીધું. પછી તેણે પોતાનાં તમામ હથીઆરો સંભાળપૂર્વક એક જગાએ ગોઠવી દીધાં. બધાં કપાટો તપાસી જતાં, અને તે દરેકના ખાનામાં તેની કુંચી વળગાડી દીધી. પોતાની પાસે જે કાંઈ પૈસા હતા તે તથા જે કાંઈ કિમતી ચીજો તેની પાસે હતી તે એક પેટીમાં નાંખી. આ બધી વસ્તુઓની તેણે એક ચોક્કસ યાદી બનાવી અને ટેબલના એક ખાનામાં નાંખી. તે આ બધા કારભારમાં રોકા-એલો હતો તેવામાં તેની મનાઈ છતાં તેનો નોકર અંદર દાખલ થયો.

“કેમ, કેમ આવ્યો ?” આદ્યેનું ગુસ્સે થવાને બદલે શોક-પૂર્ણ અવાજે પૂછ્યું.

“માફ કરજો સાહેબ. આપે મને આપના કામમાં ખલેલ કરવાની મનાઈ કરેલી, પણ કાઉન્ટે-પિતાશ્રીએ મને બોલાવ્યો છે.”

“વાર પછી ?” “આપને મળ્યા સિવાય તેમની પાસે જવું મને ઠીક લાગ્યું નહિ તેથી હું આપની પાસે આવ્યો છું.” “કેમ ?”

“કારણ, પિતાજી જાણે છે કે સવારમાં હું આપની સાથે આવ્યો હતો.” “જાણતા હશે.”

“તેઓએ મને બોલાવવા મોકલ્યું છે, એટલે શું બન્યું એમ મને પૂછશે, તો મારે શો જવાબ દેવો ?” “જે સત્ય હોય તેજ.”

“યુદ્ધ થયું નહિ એવું કહું ?”

“કાઉન્ટ આફ મોન્ટેક્રિસ્ટોની મેં માફી માગી એવું કહેજો જા.”

તોફર નમન કરીને ચાલતો થયો. આદ્યેનું પોતાનું વાદી કરવાનું કામ આગળ ચલાવ્યું.

આ કામ પુરું થવા આવ્યું એવામાં બારણા આગળ ગાડીનાં પૈડાંનો તથા ઘોડાની ખરીઓનો અવાજ થયો. તેણે બારીએથી ડોકીઈ કર્યું તો તેના પિતાને ગાડીમાં બેસીને બહાર જતાં જોયો. આ જોઈને આદ્યેનું પોતાની માતાની પાસે ગયો. ઓરડાની બહાર કોઈ હાજર નહોતું, એટલે તે પોતે ધીમેથી બારણું ખોલી અંદર ગયો. તેની નજરે જે દૃશ્ય પડ્યું તે જોતો તે બારણામાં ઉભો રહ્યો. આદ્યેનું પોતાના દિવાનખાનામાં જે કાર્યમાં રોકાયો હતો તેજ કાર્યમાં તેની માતા પણ રોકાયેલી હતી. વસ્ત્રાભૂષણ વિગેરે સર્વ કોઈ ચીજને મરસી-ડીસ કબાટનાં ખાનામાં મૂકતી હતી.

આદ્યર્થે આ સર્વ તૈયારી જોઇ. તે સમજ્યો અને “ માતા ! ” એટલું બોલીને પોતાની માને વળગી પડ્યો. “ તમે શું કરો છો ? ” “ દિકરા, તું શું કરતો હતો ? ” “ માજી, ” આદ્યર્થે ગદગદ કંઠે બોલ્યો. “ તમારી અને મારી વાત સરખી નથી. મેં જેવો નિશ્ચય કર્યો છે તેવો તમે કરી શકો તેમ નથી. હું તો તમને કહેવા આવ્યો છું કે આ ધરનો અત્યારથી મારે ત્યાગ કરવાનો છે. હું તમારી રજા લેવા આવ્યો છું. ”

“ પણ દિકરા, ” મરસીડીસે જવાબ આપ્યો. “ હું પોતે જ આ ધરનો ત્યાગ કરનાર છું, અને તું મારી સાથે આવીશ, એવી મેં આશા રાખી હતી. તેવી આશા રાખવામાં મારી કાંઈ ભૂલ તો થતી નથીને ? ”

“ માજી, ” આદ્યર્થે દઢતાથી કહ્યું. “ મારા કિસ્મતમાં જે દુઃખ ભોગવવાનું લખ્યું છે, તેવું દુઃખ હું તમને સહન કરવા દઈ શકનાર નથી. આજથી મારા દરજ્જા અને પદ્વીનો મેં ત્યાગ કર્યો છે, અને સંપત્તિને તિલાંજલિ આપી ગરીબીમાં જીવન વ્યતીત કરવા ધારું છું. જ્યાંસુધી મારી જાતે કમાઈને માફ ભરણપોષણ કરવાને શક્તિમાન થાઉં નહિ ત્યાંસુધી કાંઈ મિત્રની પાસે રોકવાનો દુકડો માગીને તે ઉપર મારે નિર્વાહ કરવો પડશે. હમણાં તો હું મારા મિત્ર ક્રાંઝની પાસેથી કાંઈક જીજ રકમ લેનાર છું, ”

“ દિકરા, તારે ગરીબી અને ભૂખમરો વેઠવાનો સમય આવ્યો છે ! માફ હૃદય આ વિચારથી ફાટી જાય છે. ”

“ પણ, માજી, મારા હૃદયને તેવું કાંઈ દુઃખ થવાનું કારણ નથી. હું હજી યુવાન છું. મારામાં દુઃખ સહન કરવાની જોઈએ તેવી

શક્તિ છે. હું ધારું છું કે મારામાં હિંમત પણ છે. મનોબલ એ શું ચીજ છે તે મને ગઘ કાલથી જરાજર સમજાયું છે. કેટલાય મનુષ્યોને અનહદ દુઃખ પડ્યા છતાં તેઓ જીવન અટકાવી શક્યાના દાખલા ઇતિહાસમાં મોજુદ છે. પુરુષ-પ્રયત્નથી પોતાના પર આવી પડેલાં વિપત્તિનાં વાદળો ખસેડી તેઓ પાછા સંપત્તિના શિખરે પહોંચ્યા હતા. આશાના એક કિરણ માત્ર ઉપર અવલંબન રાખીને તેઓ ભગીરથ પ્રયત્ન કરતાં આગળ વધ્યા હતા. માતાજી, મેં કેટલાક એવા ઇસમો પણ જોયા છે કે જેમને તેમના દુષ્મનોએ તેમની ઉચ્ચ સ્થિતિ પરથી ખેંચી કાઢી તેમને ધૂળ ચાટતા કરેલા, પણ તેથી હિંમત ન હારતાં દુઃખના દરીઆમાંથી તરીને તેઓ કિનારે પહોંચ્યા છે; એટલુંજ નહિ પણ પોતાના તેજ પ્રથમના શત્રુઓ ઉપર સત્તા ભોગવવાને અને તેમને તેમના અપરાધ માટે સજા ભોગરાવવાને ભાગ્ય-શાળી નિવડ્યા છે. ના, માતાજી, ના, આ ક્ષણથી હું ભૂતકાળને વિસરી જવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું. ભૂતકાળની કોઈ પણ ચીજ અગર યાદગીરી મારા ખપતી નથી. મારું પોતાનું નામ પણ હું બદલી નાંખવા માગું છું; કારણ કે જેને પોતાના કલુષિત વર્તનને લીધે બીજાના આગળ મુખ દૂપાવવું પડે, તેવા પિતાનું નામ મારાથી ધારણ કરી શકાય તેમ નથી. ”

“ આદ્યત્, દિકરા, મારામાં જો પુરતું હૃદય-બલ હોત તો મેં પોતેજ, પ્રથમથી તને આવી સલાહ આપી હોત; પણ અત્યારસુધી મારું મન ક્ષણું નિર્બંધે બની ગયું હતું. સદ્ભાગ્યે તારા પોતાના અંતઃકરણે તને સત્ય માર્ગ જતાવ્યો છે, તો તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વતન કર. તારા હાલના સ્નેહી, સંબંધી, અને મિત્રોનો સંબંધ

ત્યજી દે, પણ નિરાશ થતો નહિ. હજી તારે ઘણો લાંબો કાળ લેવાનો છે; કારણ હજી તારી ઉમ્મર માત્ર બાવીસજી વરસની છે. તારા જેવો પવિત્ર અંતઃકરણને માટે કલંકરહિત નામની જરૂર છે; તેથી તારા પિતાના નામને બદલે હવે તું મારા પિતાનું નામ ધારણ કર. તારા બાવીમાં ગમે તે લખ્યું હશે તો પણ તું તે નામને દીપાવીશજી. મારું ધારવું કદાચ અસત્ય ઠરે, તો પણ હું તેવી આશા તો રાખવાનીજી; કારણ હવે તે શ્રિવાય મારે ખીજો કાંઈજી આરો નથી. મારે માટે તો હવે મૃત્યુનાં દ્વાર ખુલ્લાં થયાં છે. ”

“ માજી, ” તે યુવાને જવાબ આપ્યો. “ આપની સર્વ આશાઓ હું પૂરી પાડીશ. હા, હા, હું પણ એવી આશાઓ રાખું છું; કારણ મને ખાત્રી છે કે પ્રભુનો કોપ હવે આપણા ઉપર ઉતરનાર નથી; કારણ તમે આટલા બધાં પવિત્ર છો, અને હું આવો નિર્દોષ છું. મારા પિતા અડધા કલાકથી બહાર ગએલા છે, એટલે અત્યારે જ આપણે નિકળી જઈએ, તો બોલાચાલીનો પ્રસંગ આવશે નહિ. ”

“ ચાલ બેટા, હું તો તૈયાર જ છું. ” મરસીડીસે કહ્યું.

આલ્બર્ટ એક બાડાની ગાડી લેવા ગયો. એક જગાએ એક નાનું સરખું ગૃહશૃંગારના સામાન સાથેનું શણગારેલું બાડાનું મકાન તેણે શોધી કાઢ્યું હતું. આલ્બર્ટનો વિચાર પોતાની માતાને ત્યાં લઈ જવાનો હતો. ગાડી લઈને આલ્બર્ટ આવ્યો, એટલામાં એક માણસે આવીને તેના હાથમાં એક પત્ર મૂક્યો. આ માણસ ખીજો કોઈ જ નહિ પણ કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોનો નોકર બરટુશીઓ હતો. “ કાઉન્ટે આપ્યો છે. ” તેણે આલ્બર્ટને કહ્યું.

આલ્બર્ટ તે પત્ર ખોલીને વાંચ્યો. પછી બરટુશીઓને મ

આસપાસ દષ્ટિ કરી, પણ તે તો જતો રહ્યો હતો. આદ્યર્ષ પોતાની માતાની પાસે આવ્યો. તેનું હૃદય ધડકી રહ્યું હતું. તેની આંખો આંસુથી ભીંજાઈ હતી. એક શબ્દનો પણ ઉચ્ચાર કર્યા સિવાય તેણે પેલો પત્ર પોતાની માતાના હાથમાં મુક્યો. મરસીડીસે વાંચ્યો:-

“ આદ્યર્ષ,-તમારી તમામ ધારણાઓ મારા જાણવામાં આવી ગઈ છે, પણ તેથી તમારે ગભરાવાનું કારણ નથી. તેમાં વિક્ષેપ પડે તેવું કરવાનો અવિવેક મારાથી થઈ શકે તેમ નથી. તે આખત તમે નિશ્ચિંત રહેજો. તમે પોતે સ્વતંત્ર છો, એટલે તમારા પિતાના ધરનો ત્યાગ કરવાની તમારી ઇચ્છા હોય, તો તેમ કરવા તમે મુખ્યત્વાર છો. પણ તમે તમારી માતાને સાથે લઈ જવા માગો છો એ બરાબર નથી. તે આખતનો પ્રથમથી પૂર્ણ વિચાર કરવાની હું તમને વિનંતિ કરું છું. તમારે અંતઃકરણ ઉદાર અને પવિત્ર છે. તમે પુરૂષ છો, એટલે જે કંઈ દુઃખ સહન કરવાનો પ્રસંગ આવી પડ્યો છે તે તમારે પોતે જાતે જ સહન કરવું જોઈએ. શરૂઆતમાં તમારે દારિદ્ર્યનો અંગીકાર કરવો પડશે. તમારી માતા એવી યાતનાઓ ભોગવવાને પાત્ર નથી. તે બિચારી નિર્દોષ છે. અપરાધીને બદલે નિરપરાધી-નિર્દોષને શિક્ષા થાય એ ઇશ્વરની ઇચ્છાથી વિરુદ્ધ છે. પિતાના મેહેલમાંથી કાંઈ પણ લીધા સિવાય તમે નિકળી જવાના છો, તે હું જાણું છું. આ બધી આખતો મારા જાણવામાં ક્યાંથી આવે છે, એ શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરવો મિથ્યા છે. હું જાણું છું એટલું જ બસ છે. હવે મારી એક વાત સાંભળો. ચોવીસ વરસ ઉપર એક વખતે હું આશા અને આનંદના તરંગોમાં ગોથા ખાતો પ્રવાસથી મારે પોતાને દેશ પાછો ફર્યો હતો. તે વખતે મારા હૃદયમાં મારી એક પ્રિયતમાની મૂર્તિ ખીરાજતી હતી. મારી વિવાહિતા એક સુંદર

બાળા હતી. તે મારા હૃદય-મંદીરની દેવી હતી. મારી દેવીને બેઠ
ધરવા માટે હું પ્રવાસમાંથી દોઢસો લુપ્તની રકમ બચાવી લાવ્યો
હતો. આ પૈસા લાવીને, માર્સેલ્સમાં મારા પિતા જે મકાનમાં રહેતા
હતા, તેના નાના સરખા ઉઘાનમાં મેં દાટયા હતા. આલ્બર્ટ,
તમારી માતાએ તે ઝુંપડી જેવું મકાન જોએલું છે.

“ થોડાક વખત ઉપર મારે માર્સેલ્સ જવાનું થયું હતું, ત્યારે
હું તે મકાન જોવા ગયો હતો. જે જગાએ પૈસા દાટયા હતા તે
જગાએ સાંજના વખતે મેં ખોદી જોયું, તો તે પૈસાને કાષ્ટએ સ્પર્શ
પણ કર્યો નહોતો. હજી પણ તે જ જગાએ તે પૈસા મોજુદ છે. તે
બાગમાં એક અંજીરનું ઝાડ છે. એકજ હોવાથી તે તુરતજ દષ્ટિગોચર
થાય તેમ છે. તે ઝાડની નીચે એક લોખંડની પેટીમાં તે પૈસા દાટેલ છે.
વાર, આલ્બર્ટ, જે સ્ત્રી મારા હૃદયની અધિકાત્રી દેવી હતી, તેના
સેવામાં હું તે રકમ તે સમયે ધરી દેનાર હતો. મારી ઇચ્છા અને
વિનાંતિ છે કે તે રકમ હાલ પણ તેજ કામમાં વપરાય. આલ્બર્ટ,
મારા અંતરની અત્યારે શું સ્થિતિ હશે તેનો તમે જરા ખ્યાલ
તો કરો. મારી પાસે કરોડોની મિલકત છે. તે સંવળી તે કમનસીબ
સ્ત્રીની સેવામાં રજી કરવાને હું તૈયાર છું, પણ તેમ કરતાં આ
હૃદય આંચકો ખાય છે. સત્ય અને પવિત્રતાની મૂર્તિ તે તેનો કદી
પણ સ્વીકાર કરશે નહિ, એમ મારો અંતરાત્મા મને કહે છે તેથી
હું તેમ કરી શકતો નથી. આ કારણને લીધે જ તે તુચ્છ રકમ
હું પુષ્પની પાંખડી તરીકે તેની સેવામાં અર્પણ કરું છું. આલ્બર્ટ,
તમારું હૃદય ઘણું ઉદાર છે, એટલે તમે ના નહિજ પાડો. ”

આ પત્ર વાંચ્યા પછી તેની માતા શા નિશ્ચય ઉપર આવે છે
તે સાંભળવાની આતુરતાથી આલ્બર્ટ શીકે રહેતો સ્તબ્ધ થઈને ઊભો.

રહ્યો હતો. મરસીડીસ થોડીવાર તો કાંઈક દૈવી પ્રેરણાના રાહ જોતી હોય, તેમ આકાશ તરફ જોઈ રહી.

“ હું સ્વીકાર કરું છું. ” તે આખરે બોલી. “ મને બક્ષીસ આપવાનો તેને હરેક પ્રકારનો હક્ક છે. હું તેનો સ્વીકાર કરીશ, અને પછીથી સાધુમંત્રોના કોઈક એકાદ મઠમાં જઈને રહીશ.”

મરસીડીસે તે પત્ર પોતાની છાતી સરસો ચાંપ્યો. પછી પોતાના પુત્રનો હાથ ઝાલીને દ્રઢ પગલાંથી તે પોતાના દિવાનખાનામાંથી બહાર નીકળી, અને નીચે ઉતરી.

પ્રકરણ ૩૮ મું.

દરમ્યાનમાં મોન્ટેક્સિટો પણ એમેન્યુઅલ અને મેકઝીમીલીઅનને લઈને શહેરમાં પાછો ફર્યો હતો. રસ્તામાં તેમને આનંદ ઘણો થયો હતો. ટાંટો શાન્ત પડી જઈને સલાહ શાંતિ થવાથી એમેન્યુઅલ તો આનંદધેડોજ બની ગયો હતો. મેકઝીમીલીઅનને પણ તેટલોજ આનંદ થતો હતો, પણ તે કોઈ રીતે વ્યક્ત કરી શકતો નહોતો. શહેરના દરવાજામાં પેસતાંજ બરદુશીઓ ત્યાં ઉભેલો નજરે પડ્યો. તે જાણે કે પહેરા ઉપર ઉભો રહ્યો હોય તેવી રીતે આવતી જતી ગાડીઓની તપાસ કરી રહ્યો હતો. કાઉન્ટે તેને જોઈને પાસે બોલાવ્યો, અને તેના કાનમાં ધીમેથી કાંઈક કહ્યું, એટલે તે ત્યાંથી ચાલતો થયો. આગળ ચાલતાં રસ્તામાં એમેન્યુઅલ ગાડીમાંથી ઉતરી પડ્યો. ગાડી આગળ ચાલી. રસ્તામાં કેટલીક વાતચીત ચાલી. આઈનર્ટના

અસાધારણ વર્તનનું કારણ જાણવા મેકઝીમીલીઅને કાઉન્ટને ધણા ધણા પ્રશ્નો કર્યા, પણ સત્ય રહસ્ય તેના જાણવામાં આવ્યું નહિ. છતાં તેને એટલી તો ખાત્રી થઇ કે આદ્યર્ટનું તે દિવસનું તે અસાધારણ વર્તન નિર્જાણતાને નહિ, પણ કોઇક ગંભીર રહસ્યને આભારી હતું. મેકઝીમીલીઅનનું હૃદય પરતંત્ર હતું એ વાત કાઉન્ટના જાણવામાં આવી હતી. તેની ચંચલ વૃત્તિ જોઇને તેની ઇચ્છા હોય તો તેને પણ જવાને કાઉન્ટે રજા આપી.

“ જા, દોસ્ત, જા. ” કાઉન્ટે કહ્યું. “ પણ જો કોઇ દિવસ કાંઇ હરકત આવી પડે તો આ સેવકને સંભારજો. યાદ રાખજો કે મારામાં પણ કાંઇક સત્તા છે. જે મનુષ્યોને હું ચાહું છું તેમના જલ્દાને માટે તે સત્તાનો ઉપયોગ કરવાથી મને આનંદ થાય છે, અને મિત્ર તને હું ખરા જીગરથી ચાહું છું. ”

“ કાઉન્ટ, ” મેકઝીમીલીઅને જવાબ આપ્યો. “ સ્વાર્થી છોકરાંને જ્યારે કાંઇક હરકત પડે છે, ત્યારે તેઓને જેવી રીતે પોતાનાં માતા-પિતા સાંભરે છે, તેવી રીતે જરૂર પડતાં હું તમને યાદ કરીશ. મારે જ્યારે જરૂર પડશે, ત્યારે તમારી મદદ માગવા હું દોડતો આવીશ. ”

“ ઠીક. ચાલો, સાહેબજી. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોનું મકાન આવી પહોંચ્યું હતું, એટલે અન્ને ગાડીમાંથી ઉતરીને છૂટા પડ્યા. મોન્ટેક્રિસ્ટો મકાનમાં દાખલ થતો. એટલામાં બરદુશીઓ આવી પહોંચ્યો.

“ કેમ શા સમાચાર છે ? ”

“ કાઉન્ટેસ પોતાના ધરતો ત્યાગ કરે છે. ”

“ અને તેનો પુત્ર ? ” “ તે પણ તેની સાથેજ જનાર છે એમ સમજાય છે. ” “ ઠીક, અહિં આવ. ”

એમ કહીને મોન્ટેક્રિસ્ટો તેને પોતાના ઝોરડામાં લઇ ગયો. એક પત્ર તેણે લખી કાઢ્યો, અને તે બરદુશીઓને આપીને તુરતજ આદ્યત્ને પહોંચાડવાને તેને હુકમ કર્યો. આદ્યત્ને ધરમાંથી બહાર નિકળતી વખતે જે પત્ર બરદુશીઓએ આપ્યાનું પાછળ જણાવ્યું છે તે આ પત્ર જ હતો.

આ પત્ર મોકલ્યા પછી કાઉન્ટે પોતાના આવી પહોંચ્યાની હૈદીને ખબર આપવાની નોકરને આજ્ઞા કરી. એટલામાં તો “ હું આ આવી ” એમ કહેતી હૈદી પોતેજ આગળ આવી. ગાડીનો અવાજ સાંભળીને તે પોતાના દિવાનખાનામાંથી દોડી આવી હતી. કાઉન્ટને સહિસલામત પાછો ફરેલા જોઇને તેની આંખમાં હર્ષાશ્રુ આવી ગયાં. એક પુત્રીને પોતાનો ખોવાયેલો પિતા મળી આવવાથી, એક વિરહ-બાકુલ પ્રિયતમાને પોતાના પ્રિયતમનાં દર્શન થવાથી જે આનંદ-તિરેક થાય છે, તેવો હર્ષાતિરેક હૈદી તે સમયે અનુભવવા લાગી.

મોન્ટેક્રિસ્ટો જે કે બહાર જણાવા દેતો નહોતો, તોપણ તેથી તેને કાંઇ ઝોળો આનંદ થતો નહોતો. લાંબા સમય સુધી એક વાત તેના માન્યામાં બીલકુલ આવતી નહોતી. જગતમાં મરસીડીસ એક ઉપરાંત બીજી મળી શકેજ નહિ એવો તે નિશ્ચય કરી બેઠો હતો. હવે તેને એમ લાગવા માંડ્યું કે સૃષ્ટિમાં એક કરતાં વધારે મરસીડીસ પણ હોઇ શકે; અને તે પોતે સુખી થવા ધારે તો હજી પણ તેને કદાચ સુખ મળી શકે. તેની અને હૈદીની દૃષ્ટોદૃષ્ટ મળી. બન્નેની દૃષ્ટિમાં અત્યારે કોઇક અલૌકિક પ્રકારનાં તેજ, આનંદ. અને આશય વ્યક્ત થતાં હતાં. ધડીબર તારામૈત્રક થઇ રહ્યું. એટલામાં દ્વાર ખુલ્યું. કાઉન્ટનો મિત્રજ ગયો. તેણે ભવાં ચઢાવી બેપ્ટીસ્ટીનના સામે જોયું.

“ કાઉન્ટ મોર્સર્ફ !” તે નામમાં કાંઈ વિચિત્રતા મ્હાએલી હોય તેવી રીતે બેપ્ટીસ્ટીને ઉચ્ચાર કર્યો.

“ કયો ? પુત્ર કે પિતા ?” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ પૂછ્યું.

“ પિતા. ”

“ અરે, ” હૈદી રોતાં રોતાં બોલી. “ હજી પણ શું એ બાબતનો નિકાલ થઈ ગયો નથી ? હજી તેમને પુરતો સંતોષ થયો નથી ?”

“ એ બાબતનો નિકાલ થઈ ગયો અગર તેમને પુરતો સંતોષ થઈ ગયો કે કેમ તે તો મારાથી કહી શકાય તેમ નથી. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ પેલી બાલાનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ તેને ચુંબન કરતાં જવાબ આપ્યો. “ પણ તારે હવે કાંઈ વધારે ચિન્તા કરવાનું કારણ નથી એટલી તો હું તને ચોક્કસ ખાત્રી આપી શકું છું. ”

“ પણ આ તો પેલો બદમાસ—”

“ એ માણસ મારો વાળ પણ વાંકો કરી શકે તેમ નથી. હૈદી, ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ તેને વધારે સાંત્વન આપતાં ઉમેર્યું. “ મને માત્ર તેના પુત્રનોજ ભય હતો. ”

“ અને મારા આત્માને જે દુઃખ થયું છે, ” પેલી બાલાએ જવાબ આપ્યો. “ તે કોઈના પણ સમજવામાં આવનાર નથી. હું તેનું વર્ણન કરી આપના આત્માને દુઃખી કરવા અગર કંટાળો આપવા માગતી નથી. ”

મોન્ટેક્રિસ્ટોના મુખ ઉપર સ્મિત હાસ્ય ફરકી રહ્યું.

“ હું સોમન લઈને કહું છું, ” તે બાલાના માથા ઉપર હાથ ફેરવતાં કાઉન્ટે કહ્યું. “ પ્રતિજ્ઞા ઉપર કહું છું, ” હૈદી, કે જે કાંઈ આવી પડશે તો તે મારા પોતાના ઉપર આવી પડનાર નથી જ. ”

“ પ્રભુ ! જેટલો ધન્યરના ઉપર મને વિશ્વાસ છે, તેટલો જ તમારાં વચનો ઉપર છે.” એમ બોલીને પેલી બાલાએ પોતાનું સુખ કાઉન્ટના સુખ આગળ ધ્રુવું.

તેના તેજસ્વી સુંદર બાલ પ્રદેશ ઉપર કાઉન્ટે એક ચુંબન લીધું. તે વખતે બન્ને હૃદયો એક સાથે ધડકવા લાગ્યાં. એક પુર જોડથી ધડકતું દેખાતું હતું, જ્યારે બીજું છૂપી રીતે ધડકતું હતું.

“ ઓહો ! ” કાઉન્ટ બબડ્યો, “ પ્રેમનો આનંદ—સ્નેહનું સુખ ફરીથી અનુભવવાનું મારા સદ્ભાગ્યમાં લખાએલું હશે કે શું ? ” પછી બેપ્ટિસ્ટીનને મોર્સફને દિવાનખાનામાં લઈ આવવાની આજ્ઞા કરી, અને પેલી બાલાને એક છૂપા જીનેથી વિદાય કરી દીધી.

કાઉન્ટ મોર્સફના આવવાની મેન્ટેકિસ્ટોએ પ્રથમથી જ આગાહી કરી રાખી હતી. મરસીડીસ પોતાની વસ્તુઓની યાદી કરીને ગોઠવીને મૂકતી હતી, વસ્ત્રાલંકાર વિગેરે કિમતી ચીજોને કબાટ અને પેટીઓમાં ભરી તાળાં લગાવતી હતી, તે વખતે એક માણસ છૂપામને તે બધું નિહાળી રહ્યો હતો. ધરનો ત્યાગ કર્યા પછી કોષ ચીજ ગેરવલે પડે નહિ, અને ગૃહસ્વામીને તે મળી આવવાને મુશ્કેલી નડે નહિ, તેવા હેતુથી તેણે સઘળી વ્યવસ્થા કરી. તેના તે કાર્યને ધ્યાનપૂર્વક નિહાળી રહેનાર બીજો કોષ જ નહિ પણ કાઉન્ટ મોર્સફ પોતે જ હતો. તે કાર્ય પૂરું થતાં તે પોતાના દિવાનખાનામાં પાછો ફર્યો, અને બહારના કંપાઉન્ડમાં પડતી બારીનો પડદો તેણે ઉંચો કર્યો. તે દસ મિનિટ સુધી એક પુતળાની માફક બારીમાં ઉભો રહ્યો. આસપાસ એટલી બધી શાંતિ હતી કે તે પોતાના હૃદયના ધબકારા પણ સાંભળી શકતો હતો. દસ મિનિટ તો તેને દસ યુગ જેટલી લાંબી લાગી.

આદ્યર્થે દ્વંદ્વ યુદ્ધમાંથી પાછા ફરતાં તેને બારી આગળ ઉભેલો જોયો. કાઉન્ટ પણ ડોળા ફાડીને જોઈ રહ્યો. આદ્યર્થે મોન્ટેક્રિસ્ટોનું ભયંકર અપમાન કર્યું હતું એ વાત તેના પિતાના જાણવામાં હતી. એવા અપમાનના પરિણામે દ્વંદ્વ યુદ્ધ થવું જ જોઈએ એ પણ તે સારી રીતે સમજતો હતો. આદ્યર્થને સહિસલામત પાછો ફરેલો જોતાં કાઉન્ટ પ્રથમ તો જરા પુલાયો. અપમાનનો બદલો લેવાયો હોવો જોઈએ એમ તે સમજ્યો. તેના મુખ ઉપર આનંદની છાયા ફરકવા લાગી. પણ તે આનંદ હોલાવાતા દીવાના પ્રકાશ જોયો હતો. તેનો પુત્ર પોતાના વિજયના સમાચાર આપવાને ડી આવશે એવી તેની ધારણા હતી. તેણે લાંબા વખત સુધી આતુરતાથી રાહ જોઈ, પણ વ્યર્થ. યુદ્ધમાં જતી વખતે આદ્યર્થે તેનું જાને મળવા ગયો નહોતો. કાઉન્ટ પોતાના પુત્રના તે વિવેકને રહેલાઈથી સમજી શક્યો; પણ વિજય મેળવીને પાછો ફર્યા છતાં તે મળવા કેમ આવ્યો નહિ, એ વાત એના સમજવામાં આવી નહિ.

આદ્યર્થ તેની પાસે ગયો જ નહિ. કાઉન્ટે આખરે થાકીને તેના નોકરને બોલાવ્યો. તે સર્વ હકીકત જાણતો હતો, અને તે તમામ હકીકત કાઉન્ટને જણાવવાની પરવાનગી મળેલી હતી.

દસ મિનિટ પછી કાઉન્ટ મોર્સર્ફ ગહાર જવાને તૈયાર થયો. ગાડીમાં બેસતાંજ તેણે કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોના મકાન તરફ બનતી ઝડપથી હંકારી જવાને ગાડીવાનને હુકમ કર્યો.

ચામુકના ચમકારથી ઘોડા પવનવેગે દોડવા લાગ્યા, અને પાંચેક મિનિટમાં ગાડી મોન્ટેક્રિસ્ટોના દરવાજા આગળ આવીને ઉભી

રહી. મોર્સર્ફ પોતેજ ગાડીનું આરણું ખોલીને બહાર કુદી પડ્યો, અને પોતેજ જમને ખારણાની ઘંટડી વગાડી. નોકર આવીને હાજર થયો.

ક્ષણ વાર પછી નોકરે મોર્સર્ફ આવી પહોંચ્યાની મોન્ટેક્રિસ્ટોને અબર આપી. મોર્સર્ફને દિવાનખાતામાં લઇ આવવાના નોકરને આજ્ઞા થઇ.

“ જોહો ! આ તો કાઉન્ટ ઝોફ મોર્સર્ફ ! ” તેને જોતાં મોન્ટેક્રિસ્ટો મોટેથી બબડ્યો. “ મેં ધાર્યું કે કદાચ મારી ભૂલ થતી હશે ! ”

“ હા, હા, હું જ છું. ” કાઉન્ટ ઝોફ મોર્સર્ફ હોઠ પીસતાં જવાબ આપ્યો.

“ આજે અત્યારમાંજ કાઉન્ટ ઝોફ મોર્સર્ફની મુલાકાતનું માન મળે છે તેનું કારણ મને જરા જણાવવામાં આવશે ? ”

“ આજે સવારમાં મારા પુત્રની સાથે તમારો ભેટો થયો નહોતો ? ”

“ થયો હતો. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ ઉત્તર આપ્યો.

“ તમારી સાથે તકરાર કરવાને અને તમને ઠાર કરવાને મારા પુત્રને સમ્મળ અને પુરતાં કારણો હતા. ”

“ હા મહાશય, આપ કહો છો તે સત્ય છે; પરંતુ તેમ છતાં પણ તમારો પુત્ર મને ઠાર કરી શક્યો નથી. અરે, એટલું જ નહિ પણ તે મારી સાથે યુદ્ધમાંજ ઉતર્યો નથીને ! ”

“ તેમ છતાં તેના પિતાની નામોશીનું કારણ તે તમને ધારતો હતો. અમારા કુલના વિનાશ કરનાર તરીકે તે તમને સારી રીતે ઓળખી ગયો હતો. ”

“ હા જી. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ પોતાની હાથની બચાવ શાંતતા બારણુ કરતાં કહ્યું કે, “ મહાશય, આપનું કહેવું સત્ય છે. મને તે પોતાના વિનાશના કારણુ તરીકે માનતો હતો ખરો, પણ તે માત્ર ગૌણુ કારણુ તરીકે જ મને માનતો, પ્રધાન કારણુ તરીકે નહિ. ”

“ વારૂ ત્યારે, તમે તમારી વર્તણુક બદલ પુરતો ખુલાસો કર્યો હશે, અગર માશી માગી હશે ? ” મોર્સે પૂછ્યું.

“ મારે કાંઈ પણ ખુલાસો કરવાની જરૂર હતી જ નહિ. ઉલટું તેણે પોતે જ મારી માશી માગી. ”

“ વારૂ, તેના આવા વર્તનનું કારણુ તમે કળી શકો છો ? ”

“ કારણુ, તેની ખાત્રી થઈ ગઈ હતી કે જગતમાં મારા કરતાં વધારે પાપી બીજા પડ્યા છે ખરા. ”

“ એવો બીજો કોણુ છે ? ” “ તેનો પોતાનો જ આપ. ”

“ કદાચ તમે હોય પણ ખરૂં. ” મોર્સે ગુસ્સાથી ધ્રુજતાં કહ્યું. “ પણ તમે એટલું તો બચુતા જ હશે કે ગુન્હેમારને કોઈ અપરાધી ઠરાવે એ તેનાથી સહન થતું નથી. ”

“ હા, હા, એ મારા બાણુવામાં છે, અને તેથી જ મેં આવા પરિણામની આશા રાખી હતી. ”

“ મારા પુત્રને તમે બાયલો ધારી લીધો હતો કેમ ? ”

“ આદ્યત્ આયલો છે જ નહિ. ”

“ એક માણુસના હાથમાં તલવાર છે, અને તેનો શત્રુ તેની સામે જ ખડો છે, છતાં તે શત્રુની સાથે લઠાઈમાં ઉતરવાને તે તૈયાર નથી, એ શું બતાવે છે ? એજ કે તે બાયલો-હિયકારો છે. શું કહ્યું ? અત્યારે તે અહિંઆં નથી એટલે લાચાર છું ! નહિ તો હું આ શબ્દો તેના માથામાં મારત ? ”

“ મેહેરખાન, ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ કહ્યું. આપના ધરની આપસ આપસની તકરારો, અને કુટુંબ કલેશથી અહિં આવીને આપ માં મારું પકાવશો, એમ મેં ધાર્યું નહોતું. આદ્યતને ગાળો દેવી હોય તો તેની પાસે જ જઈને દેજો, એટલે તે તમને કાંઈ ચોગ્ય જવાબ પણ આપશે. ”

“ ના, ના. હું કાંઈ મારા કુટુંબ કલેશની કથા સંભળાવીને તમારું મારું ખાઈ જવાને આવ્યો નથી. તમારું કહેવું બરાબર છે. હું તો તમને એમ કહેવા આવ્યો હતો કે હું પણ તમને મારા એક કદા દુખન તરીકે ગણું છું, અને તમને અંતરથી ધિક્કારું છું. મને એમ થાય છે કે હું તમને લાંબા સમયથી ઓળખું છું, અને જ્યારથી તમને ઓળખું છું, ત્યારથી તમને ધિક્કારું છું. ટુંકામાં મારું કહેવું એવું છે કે જો આજકાલના યાવલા જીવાનીઆ નામદંપણને લીધે લઢવાને માટે તૈયાર થતા ન હોય, તો આપણે વૃદ્ધોએ લઢવાને માટે તૈયાર થઈ જવું જોઈએ. હું ધારું છું તમારો વિચાર પણ તેવો જ હશે ? ”

“ અલગત, હું પણ એમ જ ધારું છું. મેં હમણાં જ તમને કહ્યું કે મેં આવું પરિણામ ધારી મુક્યું હતું તે આ વિચારથી જ કહેલું. ”

“ તેમ હોય તો તો ઠીક. તમે તૈયાર છોને ત્યારે ? ” “ હા જી. ”

“ જુઓ, આપણા બંનેમાંથી એક જણ સ્વધામ પહોંચી જાય ત્યાં સુધી આપણે લઢ્યું. ” મોર્સે ક્રોધથી દાંત પીસતાં કહ્યું.

“ હા, હા. આપણા બેમાંથી એક સ્વધામ પહોંચી જાય નહિ ત્યાં સુધી. ”

“ ચાલો ત્યારે, આવી જાઓ. આપણે સાક્ષીઓની કાંઈ જરૂર નથી. ” મોર્સે ક્રોધે કહ્યું.

“ હા, હા, ખરેખર. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ જવાબ આપ્યો. “ બીલ-કુલ જરૂર નથી. આપણે એક બીજાને એટલી બધી સારી રીતે ઓળખીએ છીએ. ”

“ ઉલટું ” મોર્સે કહ્યું. “ આપણે એક બીજાને બીલકુલ પીછાનતા જ નથી. ”

“ એમ ! ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ પોતાની હંમેશની સાંતિથી કહ્યું. “ જરા થોભો જોઈએ. પાટરલુના યુદ્ધ વખતે દગો કરીને ભાગી જનાર વીર સૈનિક ફરનાન્ડ શું આપ નહિ કે ? સ્પેન તમારી જન્મભૂમિ છતાં ફ્રેંચ લશ્કરને ગુપ્ત માર્ગે થઈને સ્પેનમાં લઈ જનાર માર્ગદર્શક ભોમીઆ અને જસુસનું કામ કરનાર સેનાપતિ ફરનાન્ડ શું આપ નહોય કે ? પોતાના આશ્રયદાતા માલિક અદત્તી તેજવીનને દગો દઈ તેનું ખૂન કરનાર સેનાપતિ ફરનાન્ડ શું આપ નથી ! અને હાલનો ફરનાન્ડ એ શું એ બધા ફરનાન્ડનું ભૂત નથી. ”

“ અરે ! ” ધગધગતા લોખંડના ડામ દેવાયા હોય તેવી રીતે મોર્સે જરાડ મારી, “ બદમાસ ! મારી નાંખતી વખતે મને ફીટકાર ! ના, ના, દુષ્ટ ! તું મને નથી પીછાનતો એવું મારે કંઈવું જ નથી. રાક્ષસ, તું મારો ભૂતકાલનો ઇતિહાસ જાણી ગયો છે, એ તો મને સારી રીતે માહિત છે. તું કેવી રીતે જાણવા પામ્યો તે હું સમજી શક્યો નથી, પણ મારા જીવનની દરેકે દરેક બાબત તારા જાણવામાં છે. પણ હલકો હલકો તો પણ કદાચ તારા કરતાં તો હું સારો છું. તારા જેવો ઢોંગી તો હું નથી જ. ના ના. તું મને સારી રીતે ઓળખે છે. હું દિલ્લગીર છું કે તારા જેવા ભામટાનું મને હજી ખરાબર પીછાન પડ્યું નથી. પેરીસમાં તું પોતાને

કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોના નામથી ઓળખાવે છે; ઇટાલીમાં સીન્યાદ ખલાસી તરીકે તું પ્રખ્યાત છે; માલ્ટામાં વળી લોકો તને ક્રાઇ બીબીજ નામથી ઓળખે છે. તારાં આવાં સેંકડો નામો પૈકીનું તારું ખરું નામ શું છે તે હું જાણવા માગું છું કે, જેથી તારા હૃદયમાં મારી તલવાર ખોસી ધાલતી વખતે તે નામનો હું ઉચ્ચાર કરું. ચંડાલ, તું એવો છે કાણુ તે તો મને જણાવ ? ”

મોન્ટેક્રિસ્ટોની મુખચર્યા એકાએક બદલાઇ ગઇ. તેની આંખોમાં અતિ ભયંકર ખૂન વ્યાપી રહ્યું. તે ત્યાંથી બીબી ઓરડામાં નાઠો, અને પોતે પહેરેલો પોષાક ઉતારી તેને બદલે એક નાવિકના પોષાકમાં સજ્જ થયો. તેનો ચહેરો અતિ ભયંકર અને કૂર જણાવા લાગ્યો. પછી તે આવી સ્થિતિમાં મોર્સફની પાસે ગયો. મોન્ટેક્રિસ્ટો શા માટે એકાએક દિવાનખાનામાં નાઠો હતો તે મોર્સફ સમજી શક્યો નહોતો. પણ જ્યારે મોન્ટેક્રિસ્ટો પાછો ફર્યો ત્યારે તેની ખૂની આંખ, બિહામણો ચહેરો, અને ભયાનક મૂર્તિ જોઇને મોર્સફના મોતીઆ મરી ગયા. તે ધ્રુજતો ધ્રુજતો પાછો હઠવા લાગ્યો. નજીકમાં પડેલા એક ટેબલનો તેને ટેકા લેવો પડ્યો.

“ફરનાન્ડ,” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ ત્રાડ પાડી. “સેંકડો નામો પૈકીનું એકજ નામ તને ધ્રુજવવાને માટે બસ છે ! પણ હવે તે પોતેજ તેનું અનુમાન કરી લીધું હશે કેમ નહિ વાર ? હજી તને તે નામ યાદ હોવુંજ જોઇએ. મેં ધણાં ધણાં દુઃખ વેઠ્યાં છે, ધણી ધણી યાતનાઓ ભોગવી છે, છતાં આજે વૈર લેવાના મળેલા પ્રસંગને લીધે મારા ચહેરા ઉપરથી બીબીજ તમામ ચિન્હો ઉડી ગયાં છે, અને તેથી મારો યુવાનીનો ચહેરો તને દૃષ્ટિગોચર થાય છે. કેમ હજી તું શું મને ઓળખતો નથી ? શું આ ચહેરો ક્રાઇ દિવસ દોઢાજ નથી ?

ઠીક ત્યારે, હું તારી યાદદાસ્તને મદદ કરું. મારી વિવાહિતા પત્નીની સાથે તેં લગ્ન કર્યું, ત્યારથી હમેશાં રાત્રે સ્વપ્નમાં જે ચહેરો તું વારંવાર જુએ છે તેજ ચહેરો આ છે. જો, જરા ધ્યાન રાખીને જો.”

મોર્સેઈ મોન્ટેક્રિસ્ટોના મુખ ઉપર દષ્ટિ ઠરાવી. તે કેવળ મૂઠ યની ગયો. તેની જીભ ચોંટી ગઈ. તેની તમામ ઇન્દ્રિયો એકાએક શિથિલ ગઈ ગઈ. તેના હાથ લાંબા થઈ ગયા, માથું પાછળ ઢળી ગયું. આ પ્રેતદર્શને તેને લગભગ બેભાન બનાવી દીધો. કેટલીક ક્ષણો સુધી અદશ્ય ચાલુ રહ્યું. પછી મોર્સેઈ પરાણે પરાણે પોતાનું જ્ઞાન જરા ટેકાણે આણ્યું, અને ધીરે ધીરે પાછે પગલે પોતે જ્યાં ઉભો હતો તે જગાએથી પાછો હઠવા લાગ્યો. પાછળ દિવાલ હાથમાં આવતાં તેનો ટેકો લઈને તે ધીરે ધીરે બારણા આગળ ગયો. બારણું હાથમાં આવતાં તેણે ફાંફાં મારીને તે ખોલ્યું અને પાછે પગલે તેમાંથી બહાર નિકળ્યો. દિવાનખાનાના બારણામાંથી બહાર નિકળતાંજ તેણે એક બચંકર કારમી ચીસ પાડી.

“ઓ મારા બાપરે ! આ તો એડમન્ડ દાંતે !” તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું. તેના મુખમાંથી શ્વાસોચ્છવાસ જોરથી ચાલવા લાગ્યો. લથડતો લથડતો તે મહા મુસીબતે મકાનના મુખ્ય દ્વારમાંથી બહાર નિકળ્યો. તેનું કાળજી તેના કાબુમાં નહોતું. જેમ તેમ કરીને તે પોતાની ગાડી આગળ પહોંચ્યો. તેનો નોકર તેની આવી વિચિત્ર સ્થિતિ જોઈને સામે આવ્યો. તેના હાથમાં મોર્સેઈ ઢળી પડ્યો. તેના મુખમાંથી માત્ર એકજ શબ્દ નિકળ્યો “થેર ! થેર !”

ગાડી આગળ ચાલી. તાજી હવાએ તેને જરા જાગૃતિમાં આણ્યો. જ્ઞાનમાં આવતાં પોતાના નોકરો આગળ પોતે કરેલા

લજ્જાસ્પદ દેખાવતી તેને શરમ આવી, એટલે તે જરા વધારે ભાનમાં આવ્યો. રસ્તો ટુંકા હતો. ઘેર પહોંચતાં સુધીમાં તે સાવધાન થઈ ગયો. તેને હવે પોતાની દુઃખદ સ્થિતિનું ખરેખરે ભાન થયું. મકાન જરા દૂર રહ્યું એટલે તે ગાડીમાંથી ઉતરી પડ્યો. ધીરે ધીરે ચાલતાં તે દરવાજામાં દાખલ થયો. કંપાઉન્ડમાં એક ભાડાની ગાડી ઉભેલી હતી. આવા મોટા મહેલની શોભાને તે લજ્જાવતી હતી. તે જોતાં કાઉન્ટનો ભય વધ્યો. કાંઈ પણ પ્રશ્ન પૂછવાની અગર તપાસ કરવાની તેની હિંમત ચાલી નહિ. તે પોતાના દિવાનખાના તરફ દોડ્યો. જીનેથી બે જણ ઉતરી રહ્યાં હતાં. તેમનાથી છૂપાવાને માટે મોર્સફને એક ઓરડીમાં ભરાઈ જવું પડ્યું. આ બે જણ તે બીજું કાંઈજ નહિ પણ આલ્મર્ટ અને મરસીડીસ હતાં. તેઓ ઘરમાંથી ચાલ્યા જતાં હતાં. મોર્સફ જે ઓરડીમાં હતો ત્યાં આગળથી તેઓ પસાર થયાં. તેને તેમણે જોયો નહોતો. તે કમનસીબ માણસ એક પડદા પાછળ ભરાઈ ગયો હતો. તેના પુત્રના શબ્દો તેને કાને પડ્યા.

“માતાજી, ધીરજ રાખો ! જરા હિંમત રાખો ! ચાલો હવે શોક ન કરો ! આ ઘરનો આપણે ત્યાગ કરવોજ જોઈએ ! હવે આ આપણું ઘર નથી !”

શબ્દો બંધ થયા. પગલાં સંભળાતાં બંધ પડ્યાં. મોર્સફ સંતાવાની જગાએથી ઉભો થયો, અને ઓરડાનું બારણું ઝાલી લીધું. તેની પત્ની અને પુત્ર બન્ને તેનો ત્યાગ કરતાં હતાં એ તેનાથી ખમી શકાયું નહિ. તેના મુખમાંથી દીર્ઘ નિઃશ્વાસ સાથે એક ચીસ નિકળી ગઈ. ગાડી પગથીઆંની પાસે આવવાનો અવાજ સંભળાયો. તેના મગજમાં એકાએક એક એક ભયંકર વિચાર આવ્યો, અને તે પોતાના ઓરડા તરફ

મથો, અને પોતાનાં બહાણાંઓના છેદા દર્શન માટે તે બારી તરફ દોડ્યો. ગાડી ચાલવા લાગી, પણ આદ્યર્પ અગર મરસીડીસનાં દર્શન થયાં નહિ. બેમાંથી એકે જણે મકાનના તરફ છેદી નજર કરવાની પણ દરકાર કરી નહિ.

ગાડી દરવાજામાંથી બહાર નિકળતી હતી એટલામાં એકાએક કાંઈક અવાજ થયો. કાઉન્ટના દિવાનખાનાની એક બારીના કાચના ચુરે ચુરા થઇ ગયા, અને તેમાંથી ધૂમાડો નિકળતો જણાયો.

પ્રકરણ ૩૯ મું.

મોન્ટેક્રિસ્ટોથી છૂટો પડીને મેકઝીમીલીઅન ધીરે ધીરે વાઇલફોટ ના મકાન તરફ ચાલ્યો. ધીરે ધીરે ચાલવાનું કારણ એવું હતું કે વેલેન્ટાઇનના મેળાપને માટે નિયમિત કરેલા સમયને હજી અડધા કલાકની વાર હતી અને વાઇલફોટનું મકાન નજીકમાં જ હતું. તેણે મોન્ટેક્રિસ્ટોની રજા જલદીથી માગી લાંબી હતી, કારણ તેને પોતાના એકાન્ત મનોરાજ્યમાં વિચરવું હતું. વળી વેલેન્ટાઇન પોતાના દાદાજીને બરાબર નિયમિત સમયે ભોજન કરાવતો, અને તે કાર્યમાં જરા પણ વિલેપ પડે તો તેનો જીવ બચી જતો. વૃદ્ધ નોરટીઅર અને વેલેન્ટાઇને અઠવાડીઆમાં બે વખત મળવા આવવાને મેકઝીમીલીઅનને પરવાનગી આપી હતી.

બરાબર વખતે તે ત્યાં પહોંચ્યો. વેલેન્ટાઇન તેની રાહ બોધ રહી હતી. તેનું ચિત્ત સ્વસ્થ જણાતું નહોતું. મેકઝીમીલીઅનને

હાથ ઝાલીને તેને પોતાના દાદાની પાસે તે લઇ ગઇ. મોર્સફનાં પરાક્રમેની વાતો આખા પેરીસ શહેરમાં ફેલાઇ ગઇ હતી. નાટક-શાળામાં બનેલો બનાવ પણ સૌ કોઇના જાણવામાં આવી ગયો હતો. એવા બનાવના પરિણામે દ્વંદ્વ યુદ્ધ થયા સિવાય રહેજ નહિ, એમ સૌ કોઇ ધારતું હતું. વેલેન્ટાઇનને પણ પોતાની જાણ પ્રેરણાથી ધારી મૂક્યું હતું, કે મેકઝીમીલીઅન મોન્ટેક્રિસ્ટોનો સાક્ષી થવાનોજ. કાઉન્ટને માટે મેકઝીમીલીઅનના હૃદયમાં જે રત્નેડ અને માનની લાગણી હતી તે વેલેન્ટાઇનના જાણવામાં હતી. આથી કાઉન્ટના સાક્ષી તરીકે ગયા છતાં રણભૂમિમાં રખેને મેકઝીમીલીઅન વખતે ઉસ્કેરાઇ જાય, અને કાંઇક ઓળનું ડાળ વેતરી ખેસે, એવી શંકાથી તેનું હૃદય સંતપ્ત થઇ રહ્યું હતું.

આલ્બર્ટ અને મોન્ટેક્રિસ્ટોના મેળાપના સંબંધમાં બન્ને વચ્ચે કેટલીક વાતચીત-કેટલાક ખુલાસા થયા. તે મેળાપનું પરિણામ સં-તોષકારક અને સમાધાન ભરેલું આવ્યાની વાત સાંભળતાં વેલેન્ટાઇન ધણીજ ખુશ થઇ ગઇ. મેકઝીમીલીઅનને પોતાની પ્રિયાનાં ચક્ષુમાં આનંદાશ્રુ ઉભરાતાં જણાયાં.

“હવે” મેકઝીમીલીઅનને પોતાના દાદાની પાસે ખેસવાની ઇશારત કરતાં વેલેન્ટાઇન કહ્યું. “હવે આપણે આંખણી પોતાની વાત કરીએ. મેકઝીમીલીઅન, આ ધરનો ત્યાગ કરવાનો દાદાજીએ એક વખત વિચાર કર્યો હતો એ વાત તો તમારા જાણવામાંજ છે ને ?”

“હા હા. મને ખબર છે. એ યોજના મને પોતાને પણ પસંદ પડી હતી.”

“ત્યારે હવે દાદાજી ફરીથી પાછી તે યોજનાનોજ વિચાર કરે છે, એ જાણીને તમે વધારે ખુશ થશો.”

“વાહ ! વાહ !”

“અને આ ધરનો ત્યાગ કરવાના સંબંધમાં દાદાજી કારણ શું બતાવે છે તે તમારા જાણવામાં છે?”

વૃદ્ધ નોરટીઅર પોતાની પૌત્રીને છાતી રહેવાને ઇશારત કરી પણ તેણે તે તરફ કાંઈ લક્ષજ આપ્યું નહિ. તે તો મેકઝીમીલીઅન-નેજ જોઈ રહી હતી; તેની સાથેજ વાતચીત અને હાસ્યવિનોદમાં મશગુલ બની ગઈ હતી.

“અરે તારા દાદાજીનું ગમે તે કારણ હશે, પણ તેમાં કાંઈક પણ સદહેતુ રહેલો હશે.”

“અરે ઉત્તમ હેતુ !” વેલેન્ટાઇન બોલા. “આ લત્તાની હવા મને માફક નથી આવતી એમ તેઓનું કહેવું છે. ”

“એમ !” મોરેલ બોલી ઉઠ્યો. “તેમનું કહેવું કાંઈક ખરું લાગે છે. હમણાં હમણાંની તારી પ્રકૃતિ કાંઈ ઠીક રહેતી જણાતી નથી. ”

“હા, હા. જરા એવું લાગે છે ખરું. કાંઈ જોષએ એવી સારી રહેતી નથી. અરે દાદાજી મારા વૈધ બન્યા છે. મને તેમના ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે; કારણ કે તેમને એવી બાબતોનું ઘણું સારું જ્ઞાન છે. ”

“ત્યારે શું તારી તબીબત ખરેખર જ સારી રહેતી નથી?”

“ના, ના. કાંઈ ખાસ દુઃખ તો થતું નથી, પણ મને બેચેની ઘણી લાગે છે. મારી લુધા જતી રહી છે, અને જઠરાંશિ મંદ પડી ગયો છે. પાચન શક્તિ કમી થઈ ગઈ છે. ”

વેલેન્ટાઇનની વાત વૃદ્ધ નોરટીઅર પૂર્ણ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી રહ્યો હતો.

“ વાર, પણ તું આનો ઉપાય શું કરે છે ? ”

“ ઘણો જ રહેલો. ” વેલેન્ટાઇને જબાબ આપ્યો. “ મારા દાદાજીને, જે ઔષધિ આપવામાં આવે છે, તેમાંથી દરરોજ સવારમાં એક ચમચો હું પી જાઉં છું. અરે, હું ભૂલી, એક ચમચો તો હું શરૂઆતમાં લેતી હતી. અત્યારે તો ચાર ચમચા લઉં છું. દાદાજી કહે છે કે તે ઔષધિ હર કોઈ રોગનો નાશ કરે છે.”

વેલેન્ટાઇને એક મંદ હાસ્ય કર્યું, પણ તે શીકડું હતું. તેને કાંઈક પીડા થતી હતી એમ જણાઈ આવતું હતું. મેકઝીમીલીઅન બારિક દૃષ્ટિથી તેને નિહાળી રહ્યો હતો, એટલે તેને પણ કાંઈક શંકા આવી ખરી. તેનું સૌન્દર્ય અલૌકિક હતું, પણ થોડા વખતથી તેનું શરીર જરા શીકાશ મારવા લાગ્યું હતું; છતાં તેનાં નેત્રના તેજમાં વધારો થએલો દીસતો હતો. પેલા યુવાને વેલેન્ટાઇન તરફથી પોતાની દૃષ્ટિ મહા પ્રયાસે ખસેડી, અને વૃદ્ધ નોરડીઅરના સામે જોયું. તે બુદ્ધો સ્નેહાળ દૃષ્ટિથી તેને નિહાળી રહ્યો હતો. વેલેન્ટાઇનના શરીરમાં થએલો વિકાર બીજા કોઈને સમજતો ન હોતો. માત્ર આ બંને તેના ખાસ સ્નેહીઓ જ તે સમજી શક્યા હતા.

“ પણ, ” મેકઝીમીલીઅન બોલ્યો. “ તું જે દવાના ચાર ચમચા રોજ લે છે, તે તો તારા દાદાજીને માટે તૈયાર કરવામાં આવે છે ને ? ”

“ હા હા. અને તે ઔષધ તો અતિશય કડવું છે. વેલેન્ટાઇને કહ્યું. “ એટલું બધું કડવું કે કલાકોના કલાકો સુધી જે કાંઈ બીજું લઉં તેનો સ્વાદ સમજતો જ નથી. ”

નોરડીઅરે આતુર દૃષ્ટિથી પોતાની પૌત્રીના સામે જોયું.

“ હા, હા, દાદાજી, ” તેણે તે વૃદ્ધને કહ્યું. “ હું ખાદું ”

નથી કહેતી. હમણું નીચે આવતાં આવતાં મેં એક શરણતનો પ્યાલો પીવાને લીધો, પણ મારાથી અડધો પ્યાલો પણ પીવાયો નહિ. અરે એ પણ મને અતિશય કડવો લાગ્યો.”

નોરટીઅરના મુખ ઉપરથી લોહી ઉડી ગયું. પોતે કાંઈક કહેવાને ઇચ્છતો હતો, એવી તેણે સંજ્ઞા કરી. વેલેન્ટાઇન શબ્દક્રાશ લેવાને ઉઠી. નોરટીઅર તેને નિહાળીને વધારે સંતપ્ત થયો. તેને એક ભયંકર બાળતનો સંશય આવ્યો હતો, અને તે ખરો હોય તેવી તેને ખાત્રી થઈ. તેની પૌત્રીના શરીરમાંનું ‘તમામ’ રૂધિર તેના મસ્તક તરફ ધસી રહ્યું હતું. તેના ગાલ લાલચોળ થઈ ગયા હતા.

“અરે !” વેલેન્ટાઇન જરા હસતું મુખ રાખવાનો પ્રયત્ન કરતાં બોલી. “આ શું ? મને આમ કેમ થાય છે ! અરે મારી આંખોએ કાંઈ કેમ વળે છે—મને અંધારાં કેમ આવે છે ? સૂર્યના તેજથી મારી આંખો અંજાઈ ગઈ કે શું ?” એમ કહીને તેણે ટેકા માટે દિવાલ ઝાલી લીધી.

“સૂર્યનો પ્રકાશ એટલો બધો વળી અહિં ક્યાં છે તે ?” મેકઝીમીલીઅન ગભરાતાં ગભરાતાં બોલ્યો, અને તેના તરફ દોડ્યો. વૃદ્ધ નોરટીઅરની મુખચર્યા ઉપરથી તે વધારે ભયભીત થઈ ગયો. પેલી છોકરી જરા હસી.

“દાદાજી, તમે નિશ્ચિન્ત રહો.” તેણે પેલા વૃદ્ધને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું. “મેકઝીમીલીઅન, તમે પણ ગભરાતા નહિ. અરે એ તો કાંઈ નથી. જરા અમથી જ ગભરામણુ થતી હતી. પણ સાંભળો ! કાંઈક ગાડીનો અવાજ આવે છે !” તે બારીએ જઈને જોઈ આવી. “હા. હા.” તે બોલી. “એ તો મેડમ ડેંગ્લર્સ અને તેની પુત્રી

યુગ્મની મળવા આવેલાં છે. લો, ચાલો, સાહેબજી. મારે જવું પડશે. નહિ તો વળા પાછું મને બોલાવવા આવશે. ફરીથી પાછાં મળીશું. તમે એસો અને દાદાજીની સાથે વાતચીત કરો. બને છે તો હું હમણાં પાછી આવું છું.”

તે જતી હતી તે વખતે મેકઝીમીલીઅને ધારી ધારીને તેને નિહાળી જોઈ. તે ઓરડાની બહાર ગઈ કે તુરંતજ નોરટીઅરે મેકઝીમીલીઅનને શબ્દ-કોશ લખને પોતાની પાસે આવવાની ઇશારત કરી. તેણે તેમ કર્યું. તે વૃદ્ધની સાથે કેવી રીતે વાતચીત કરવી તેનો પાઠ વેલેન્ટાઇનને તેને પઢાવ્યો હતોજ; પણ શબ્દકોશની મદદથી તે વૃદ્ધના મનની વાત સમજવી એ પણ કાંઈ રહેલું કામ નહોતું. દસ મિનિટ માથાફેડ કરી ત્યારે તેનું કહેવું સમજાયું.

“વેલેન્ટાઇનના ઓરડામાં જે પાણીનો પ્યાલો અને શરબતનો શીસો છે તે મંગાવો.” એમ તે વૃદ્ધનું કહેવું થયું.

મેકઝીમીલીઅને ઘંટડી વગાડી. બોરીસની જગાએ એક નવિન મનુષ્ય નોકરીમાં દાખલ થયો હતો, તે આવીને હાજર થયો. તેને પેલો શીસો અને પ્યાલો લઈ આવવાને આજ્ઞા કરી. શીસો અને પ્યાલો બન્ને ખાલી હતાં. નોરટીઅરે કાંઈક બોલવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી.

“શીસો અને પ્યાલો બન્ને તદ્દન ખાલી કેમ છે?” તેણે સંજ્ઞાથી સમજાવ્યું. “વેલેન્ટાઇન તો એમ કહેતી હતી કે તેણે માત્ર અડધો પ્યાલોજ શરબત પીધો હતો?” આ સમજવામાં બીજી પાંચ મિનિટ પસાર થઈ ગઈ.

“મને ખબર નથી.” નોકરને પૂછતાં તેણે જવાબ આપ્યો. “કદાચ કોઈ દાસી બાકીનો ભાગ પી ગઈ હશે.”

“ જા, વેલેન્ટાઇનની દાસીને પૂછ. ” મેકઝીમીલીઅને આજ્ઞા કરી.

નોકર બહાર ગયો પણ તુરતજ પાછો આવ્યો. તેના કહેવા ઉપરથી સમજાયું કે વેલેન્ટાઇન પોતેજ પાછી જતાં બાકીનો ભાગ પી ગઇ હતી.

નોરટીઅરે ઉંચે આકાશ તરફ નજર કરી. એકાદ જુગારી પોતાનું સર્વસ્વ ગુમાવવાની અણી ઉપર હોય ત્યારે જેવી રીતે નિરાશ થઇને ઉંચે દષ્ટિ કરે છે, તેવી તે વૃદ્ધની દષ્ટિ હતી. પછી તેણે બારણા તરફ નજર કરી, અને તે ક્ષણથી તેણે પોતાની દષ્ટિ ત્યાં જ ચોંટાડી રાખી, અને ખીલકુલ ખસેડી નહિ.

નવિન આવનાર મેડમ ડેંગ્લર્સ અને તેની પુત્રીજ હતાં. તેઓ મળવા આવ્યાં હતાં. મેડમ વાઇલફોર્ટના દિવાનખાનામાં તેમને લઇ જવામાં આવ્યાં. એટલામાં વેલેન્ટાઇન પણ ત્યાં જઇ પહોંચી. બન્ને યુવાન બાલાઓએ એક બીજાની સાથે હસ્તતથૂનન કર્યું. બન્નેની માતાઓએ પણ શિષ્ટાચારનો અદલો બદલો કર્યો. મેડમ ડેંગ્લર્સે પોતાની પુત્રીનાં આન્ડ્રીઆ કેવલકેન્ટી સાથે લસ નક્કી કર્યાની વાત મેડમ વાઇલફોર્ટને જણાવી. મેડમ વાઇલફોર્ટે બન્ને માં દિકરીને અભિનંદન આપ્યું, રાજકુમાર કેવલકેન્ટીનાં વંખાણુ કર્યાં, અને મેડમ ડેંગ્લર્સને સાતમા સ્વર્ગમાં ચઢાવી.

“ સંભળ, ” મેડમ ડેંગ્લર્સે પોતાનાં વંખાણુ સંભળી કુલાઇ જતાં મેડમ વાઇલફોર્ટને કહ્યું. “તું તો મારી સહિયર છે, એટલે તને કહેવાને કાંઇ વાંધો નથી. પણ જોજો હો, વાત બંધી ગુમ રાખજો. એ રાજકુમારની ખરી સ્થિતિ હજી કોઇના પણ જાણવામાં નથી

આવી. એક વખત લમ્મ તો થઇ જવા દે; પછી જોઇ લેજે. અત્યારે તો તેનો લોભી અને કંજુસ પિતા તેને પુરતા પૈસા આપતો નથી, એટલે રાજકુમાર ખીચારો પોતાના ખરા દરજ્જાને છાજે તેવી રીતે રહી બરોબર મોજશોખ કરી શકતો નથી. તો પણ તેની રીતભાત એવી છે કે તેનાં કુલ અને શીલ કદી છાનાં રહે તેવાં નથી. વળી તે કેવો માયાળુ છે ! શું તેની બુદ્ધિ ! કેવી તેની હાજરજવાખી ! વળી તે અગણિત સંપત્તિનો માલિક થનાર છે ! ”

યુજની તો લમ્મના જ વિચારથી વિરુદ્ધ હતી. તેને પોતાની માતાનાં આ બાળુમાં ગમ્યાં નહિ. તે વચમાં બોલી ઉઠી :

“ અને બા, સાથે સાથે એમ પણ કહી દેને કે તમે બધાં એની પાછળ ગાંડાં ઘેલાં બની ગયાં છો ! ”

“ વાર, ” મેડમ વાઇલકોર્ટે હસતાં હસતાં યુજનીને કહ્યું. “ હું ધારું છું બહેન, તારો પણ તેમાં ભાગ હશે જ ! ”

“ માને ! ” યુજનીએ પોતાના હમેશના રીવાજ પ્રમાણે લાગ મળતાં સાફ સુણાવી દેવા માંડ્યું. “ ના જી, જરા પણ નહિ. મારી ઇચ્છા તો લમ્મ કરવાની છે જ નહિ. સંસારની ઉપાધિમાં હું પડવા માગતી નથી. પુરૂષના તુરંગને તાબે થઇ મારી પોતાની સ્વતંત્રતા ગુમાવવાની મૂર્ખાઇ મને જરાએ પસંદ નથી. મારો વિચાર તો લલિતકલાઓનો અભ્યાસ કરવાનો, અને મારી પોતાની શારીરિક અને માનસિક સ્વતંત્રતા જાળવી રાખવાનો છે. પરતંત્રતા આપણે બીલકુલ પ્રવડે તેમ નથી. ”

યુજની આ શબ્દો ખુબ જીરુસાથી બોલી.

“ ગમે તેમ હોય, ” તેણે આગળ ચલાવ્યું. “ પણ જ્યારે

મારે લામ કરવાનું જ છે, અને મારી મરજી હોય અગર ન હોય, તો પણ મારો લામ કર્યા સિવાય છૂટકોજ નથી, તો મારે પરમાત્માનો આભાર માનવો જોઈએ, કે તેણે મને આલ્પર્થ મોર્સર્ફના પંજમાં પડતી બચાવી; નહિ તો આજે હું એવા કલંકિત માણસની પત્ની બની ગઈ હોત. ”

“ હા હા. ” તેની માતાએ ટાપસી પૂરી. “ એ વાત ખરી છે. સારું થયું કે એ વાત પડી ભાગી, નહિ તો મારી દિકરીનાં આલ્પર્થની સાથે કુમારનાં લામ પણ થઈ ગયાં હોત. તેનો બાપબહુ આતુર હતો. અરે, મારા સ્વામીને વારંવાર દબાણ કરતો. અમે તો ખરેખર સહેજમાંજ બચી ગયાં છીએ ! ખરેખર પ્રભુએ જ અમને બચાવ્યાં ! ”

“ પણ, ” વેલેન્ટાઇને બહીતાં બહીતાં કહ્યું. “ પિતાના દોષ સાથે પુત્રને શું સંબંધ ? પિતાના ગુન્હા માટે પુત્રને શા સારું શિક્ષા થવી જોઈએ ? આલ્પર્થ તો મિયારો નિર્દોષ જણાય છે. ”

“ માફ કરો, ” યુજીની વચમાંજ એકદમ બોલી ઉઠી. “ આલ્પર્થ પણ તે જ પિતાનો પુત્ર છે. તે પણ એવી બદનામીને લાયક જ છે. જુઓને, ગઈ કાલે નાટકશાળામાં તો કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોની સાથે કળઓ કર્યો, અને દ્વંદ્વ યુદ્ધની માગણી કરી; અને આજે જ્યારે લઢવાને ભેગા થયા, ત્યારે તો બાયલાએ ખુલ્લી મારી માગી. એને જરા લાજ પણ ન આવી ! એ પણ એના બાપના જેવોજ નિર્લજ્જ છે ! ”

“ શું કહો છો ? મારી માગી ? એ તો ખોટી વાત ! આપણા માન્યામાં તો તે વાત આવતી નથી. એ તો કેવળ અશક્ય જ વાત ! ” મેડમ વાઇલફોર્ટ બોલી ઉઠી.

“ના, ના, જ્હેન,” મેડમ ડેંગ્લર્સે કહ્યું. “સાચે સાચી વાત. તદ્દન ખરી વાત છે. અરે, મને ડીઝિએ પોતે વાત કહીને ! તે પોતે તે વખતે હાજર હતો. તેમણે તમામ અથેતિ વાત મને જણાવી છે.”

વેલેન્ટાઇન પણ સત્ય હકીકત જાણતી હતી, પણ તે કાંઈ બોલી નહિ. તે એટલા ઉંડા વિચારમાં પડી ગયેલી જણાતી હતી કે તે ચાલતી વાતચીતમાં કાંઈ પણ ભાગ લેતી નહોતી. આસપાસ શું ચાલી રહ્યું હતું, તેનું તેને જ્ઞાન નહોતું. એટલામાં મેડમ ડેંગ્લર્સની હાથ તેના હાથને અડક્યો, અને તે જાગૃત થઈ.

“વેલેન્ટાઇન, જ્હેન,” મેડમ ડેંગ્લર્સ બોલી. “કહે ના કહે પણ તું કાંઈ દુઃખમાં છે.”

“હું?” પેલી બાલાએ પોતાના ધગધગતા કપાળ ઉપર હાથ ફેરવતાં પૂછ્યું.

“હા. હા. જો તો ખરી ! પેલા આયનામાં તારું મુખ તો જો ! એક મિનિટમાં ત્રણ વખત તો તારો રહેરો તદ્દન શીકો પડી જાય છે.”

“હા, હા, જ્હેન,” યુજીનીએ કહ્યું. “તારો રહેરો ધણેજ શીકો લાગે છે.”

“ના, ના. એવું ગભરાવા જેવું કાંઈ નથી ! એ તો થોડા દિવસથી મને એમ થયાં કરે છે.”

તે મિચ્યારી બોળી બાલા એ પ્રસંગનો લાભ લઈને પોતાના ચોરડા તરફ જવાને તૈયાર થઈ.

“જા, વેલેન્ટાઇન,” મેડમ વાઇલફોર્ટ તેના મનનો આશય

સમજી જતાં બોલી. “ જા, જા. તને કાંઈક થતું હોય એમ લાગે છે. તારી તખીઅત ઠીક જણાતી નથી માટે જા. અહિં કાંઈને માફું લાગે તેમ નથી. આમાં કોઈ પરભાર્યું નથી. ”

મેડમ ડૉંગ્લર્સ પણ જવાને ઉડી. વેલેન્ટાઇન પોતાના ઓરડા તરફ ચાલી.

“ ખિયારી વેલેન્ટાઇન ! વેલેન્ટાઇન ! ” વેલેન્ટાઇનના ગયા પછી જાણે કે તેને માટે પોતાનું કાળજીનું બળી જતું હોય તેવો દેખાવ કરતાં મેડમ વાઇલ્ડફોર્ટ કહ્યું. “ મને તેને માટે ઘણીજ ચિન્તા થાય છે. તેની તખીઅત ખરેખરજ સારી નથી એમ જણાય છે. તે ખિયારી જે જરા કાંઈ માંદી પડી, તો મારું હૃદય કપાઈ જશે ” આ બધું માત્ર મેડમ ડૉંગ્લર્સ અને તેની પુત્રીને સંભળાવવાને જ હતું.

દરમિયાનમાં વેલેન્ટાઇનને પોતાના હૃદયમાં કાંઈ વિચિત્ર પ્રકારની વ્યથા થતી લાગી, જેનું કારણ તેના સમજવામાં બીલકુલ આવી શક્યું નહિ. તે જતાં જતાં જુના સુધી તો જેમ તેમ કરીને પહોંચી, અને જુનો ઉતરવો લાગી. છેવટનાં ત્રણેક પગથીઆ બાકી રહ્યાં, એટલામાં તેની આંખે અંધારાં આવ્યાં, તેણીના પગ ગળી ગયા, જુનાનો કંઠેડો હાથમાંથી છૂટી ગયો, તે બેભાન થઈ ગઈ, અને બાકીનાં પગથીઆં ઉપરથી ગબડતી નીચે પડી. નોરટીઅરના ઓરડામાં મેકઝીમીલીઅને તેના પડવાનો અવાજ માંભળ્યો, અને તુરતજ તે તેની મદદે દોડ્યો, તો વેલેન્ટાઇનને લાંબી થઈને જમીન ઉપર પડેલાં તેણે દીડી. વિઘ્નતની ઝડપે તેણે તેને ઉઠાડી લીધી અને નોરટીઅરના ઓરડામાં લાવીને એક ખુરશી ઉપર સુવાડી. થોડી વારે વેલેન્ટાઇને આંખો ઉઘાડી.

“અરે! મને એકાએક આમ અંધારાં કેમ આવી ગયાં?” વેલેન્ટા બોલવા લાગી. “અને રસ્તો પણ સમજાયો નહિ? જીનાનાં બે ત્રણ પગથીઆં બાકી હતાં તે પણ યાદ રહ્યું નહિ!”

“તને ઇજા થઈ લાગે છે.” મેકઝીમીલીઅન બોલ્યો. “વેલેન્ટા-ઇન, તેનો કાંઈક ઉપાય કરવો જોઈએ.”

વેલેન્ટાઇને આસપાસ નજર કરી. નોરટીઅરનાં ચક્ષુ બંધ થઈ ગયાં.

“દાદાજી, ગભરાતા નહિ.” તેણે હસવાનો પ્રયત્ન કરતાં વૃદ્ધ નોરટીઅરને કહ્યું. “મને કાંઈજ થયું નથી. માત્ર જરા ચક્કર આવ્યા હતા, એટલુંજ.”

“ફરીથી પાછી ચકરી આવી?” મેકઝીમીલીઅન બોલ્યો. “વેલેન્ટાઇન, તું તારી તખીઅત જોઈએ તેવી સાચવતી નથી. જરા કાળજી રાખવી જોઈએ!”

“પણ એ તો કાંઈ નથી.” વેલેન્ટાઇને જવાબ આપ્યો. “એ તો બધું મટી ગયું. હવે તદ્દન સારું છે. હવે એ વાત જવા દો. જીઓ, હું તમને કાંઈક નવા જીની કહું. બેરન ડેંગ્લર્સની પુત્રી યુજીનીનાં લગ્ન ઠર્યાં છે. લગ્ન ચાલુ અઠવાડીઆમાં થશે. ભારે ધામધૂમ અને જલસા થવાના છે. અમને તો નિમંત્રણ પણ મળી ચુક્યું છે. અમારે બધાને જવાનું છે.”

“વારું ત્યારે, આપણે માટે એવો સફલાગ્યનો દિવસ ક્યારે આવશે?—એવો સોનાનો સ્વર્ગ કયે દિવસે ઉગશે? વેલેન્ટાઇન, તારા દાદાજીને સમજાવીને જલદીથી તેમની સંમતિ મેળવી લેને!”

“થું, દાદાજીને ફરીથી યાદ દેવરાત્રીને તેમની સંમતિ મારે મેળવી લેવી પડશે?”

“હા. હા. હવે તો જેમ બને તેમ સત્વરે તેમની સંમતિ મેળવી લે. જ્યાં સુધી તું મારી થઈ નથી, ત્યાં સુધી મારું મન ખીલકુલ માનવાનું નથી. મારા હૃદયમાં હમેશાં શંકા અને ભય રહે છે.”

“ઓહો!” વેલેન્ટાઇને કહ્યું. “મેક્ઝીમીલીઅન, તમે આટલા બધા પોચા ક્યાંથી? તમારા જેવા ખિંકણુ તો મેં કોઈ ન જોયા? સૈનિકો તો ઘણા ખહાદુર ગણાય છે ને? થું બધા સૈનિકો ત્યારે તમારા જેવાજ ખહાદુર હશે કે?”

એમ કહીને તે ખડખડાટ હસી પડી. પણ જો મેક્ઝીમીલીઅનની જગાએ ખીજો કોઈ વધારે અનુભવી માણસ હોત, તો તે તુરતજ સમજી શક્યો હોત કે વેલેન્ટાઇન ખેલાન અવસ્થામાં પરાણે પરાણે હસતી હતી. તેનું હાસ્ય અસ્વભાવિક હતું. બે ચાર મિનિટ સુધી તો મેક્ઝીમીલીઅન કાંઈજ સમજી શક્યો નહિ. એટલામાં તો વેલેન્ટાઇનના હાથ પગ તણાવા લાગ્યા. તેનું માથું લટકી પડ્યું, અને જરાવારમાં નિશ્ચેષ્ટ થઈને તે ઢળી પડી. નોરટીઅરના સમજવામાં બધું આવી ગયું. તે અપંગ અને અવાચક વૃદ્ધે એક ચીસ પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે નિરથક ગયો. તેની આંખો ભયથી ફાટી જતી લાગી. મેક્ઝીમીલીઅનને હવે સમજાયું. તેણે અતિ જોરથી ઘંટ વગાડવા માંડ્યો. વેલેન્ટાઇનના ઓરડામાંથી તેની દાસી દોડી આવી. ખીજી બાજુએથી બોરીસની જગાએજ નવિન નોકર આવેલો હતો તે પણ દોડી આવ્યો. વેલેન્ટાઇનનું

શરીર તદ્દન થંડુંગાર થઇ ગયું હતું. એ દેખાવ જોઇને નોકરો તો બીજું કંઈ વધુ સાંભળવાને થોભવાને બદલે લાગલાજ મદદ માટે ખૂમો પાડતા ઓરડાની બહાર દોડ્યા. તેજ ક્ષણે મેડમ ડેંગ્લર્સ અને તેની પુત્રી મેડમ વાઇલફોર્ટની રજા લઇને છૂટાં પડતાં હતાં. તેઓએ પણ મદદ માટેની નોકરોની ખૂમો સાંભળી.

“જુઓ,” મેડમ વાઇલફોર્ટ પોતાનું ડહાપણ તથા વેલેન્ટાઇન માટેનો પોતાનો સ્નેહ અને કાળજી જણાવતાં તેમને કહ્યું. “મેં તમને હમણાંજ કહ્યું નહોતું? ગરીબ બિચારી છોકરી!” એમ કહેતી મેડમ વાઇલફોર્ટ વેલેન્ટાઇનની મદદે દોડી. મેડમ ડેંગ્લર્સ અને તેની પુત્રી પોતાના ઘર તરફ વિદાય થયાં.

પ્રકરણ ૪૦ મું.

એટલામાં બીજી બાજુએથી ઘોંઘાટ સાંભળીને મો. વાઇલફોર્ટ પોતે પોતાના ઓરડામાંથી “શું છે? શું છે? શું થયું?” એમ ખૂમો મારતો બહાર નિકળ્યો. મેકઝીમીલીઅને નોરટીઅરના સામે જોયું. તે વૃદ્ધ જોકે અવાચક અને અપંગ હતો, છતાં તેની માનસિક શક્તિ ઉત્તમ પ્રકારની હતી. દુઃખ આવી પડેલું જોઈને તેણે ધૈર્ય ધારણ કર્યું. પોતાની લાગણીઓ અંકુશમાં આણી. પોતાની દૃષ્ટિથી તેણે મેકઝીમીલીઅનને અંદરની ઓરડીમાં સંતાઇ જવાની ઇશારત કરી. મેકઝીમીલીઅન પોતાની ટોપી ઉપાડીને અંદર દોડ્યો. અંદરની ઓરડીમાં તે ભાગ્યેજ દાખલ થયો હશે એટલામાં મો. વાઇલફોર્ટ આવી પહોંચ્યો. બારણું ખોલીને જોતાંજ તેના હોમકોસ ઉડી ગયા.

તે દોડ્યા, વેલેન્ટાઇનને પોતાની આથમાં ઉપાડી લીધી, અને પલંગ ઉપર લઇ જઇને સુવાડી.

“ડોક્ટર ! ડોક્ટર ! અરે કોઇ ડોક્ટરને બોલાવો ! દોડો ! કોઇ દોડો ! જલદી દોડો !” તે અરાડવા લાગ્યો. “અરે, નહિ તો હું જાતેજ દોડું !”

વાઇલફ્રેડ આરડામાંથી બહાર દોડ્યો. મેક્ઝીમીલીઅન પણ પોતાની સંતાવાની જગાએથી બહાર ધસી આવ્યો. તેને એક ભયંકર વાત એકાએક યાદ આવી. વેલેન્ટાઇનની માતામહી મેડમ સેન્ટ મીરાનના મરણને દિવસે રાતના જ્યારે મેક્ઝીમીલીઅન આગમાં સંતાઇ રહેલો હતો, ત્યારે તેણે વાઇલફ્રેડ અને ડોક્ટર બન્નેની વચ્ચે ચાલતી વાતચીત છૂપી રીતે સાંભળી હતી. તે વાતચીતનો શબ્દે શબ્દ તેના મગજમાં ખડો થયો. મેડમ સેન્ટ મીરાન અને નોરડીઅરના વિશ્વાસુ નોકર બોરીસની માંદગી વખતે રોગનાં જે લક્ષણો જણાયાં હતાં, તેજ લક્ષણો જરા ઓછા સ્વરૂપમાં અત્યારે વેલેન્ટાઇનના રોગમાં વ્યક્ત થયાં હતાં. તે મુંઝાયો અને મૂઠ બની ગયો. એટલામાં તેને કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો યાદ આવ્યો. માત્ર બેજ કલાક ઉપર કાઉન્ટે તેને મમતા ભરેલા શબ્દોમાં કહ્યું હતું કે, “મેક્ઝીમીલીઅન, જરૂર પડ્યે કોઇ પણ વખતે તું મારી પાસે આવજો. તારું જે કાંઇ દુઃખ હોય તે જરા પણ અચકાયા સિવાય તું મને જણાવજો. હું તને બનતી તમામ મદદ કરીશ, અને મારામાં પણ કાંઇક અજબ શક્તિ છે, એ વાતનો તું વિશ્વાસ રાખજો.” આ શબ્દો યાદ આવતાં જ મેક્ઝીમીલીઅન એકદમ ત્યાંથી પતનવેગે મોન્ટેક્રિસ્ટોને ત્યાં દોડ્યો.

ખીજી બાબુએ વાઇલફોર્ટ એકદમ ડોક્ટરને ત્યાં દોડ્યો. ડોક્ટર આવીનીને ત્યાં પહોંચતાંજ તેણે એટલા બધા જોરથી ધંટડી વગાડી કે નોકર ભયભીત થઇને દોડી આવ્યો. બારણું ખુલ્લું કે વાઇલફોર્ટ સીધો ઉપર દોડ્યો. વાઇલફોર્ટને અને ડોક્ટર આવીની બંને સારો સંબંધ હતો, એટલે વાઇલફોર્ટ ડોક્ટરના ઘરનો ભોમીઓ હતો. વાઇલફોર્ટે ડોક્ટર આવીનીના ઓરડાનું બારણું જોરથી ધક્કેલું અને અંદર ધુસ્યો.

“ જોહો ! ” ડોક્ટર પ્રથમ જરા ચોંક્યો, પણ તેને જોતાં જ બોલ્યો. “ તમેજ છો કે ? ”

“ હા, ” વાઇલફોર્ટ અંદર દાખલ થઇને બારણું બંધ કરતાં કહ્યું. “ હું જ છું. અહિં ખીજું કોઇ નથીને ? હું તમારી સાથે એકાન્તમાં વાતચીત કરવા માગું છું. ”

ડોક્ટરે ખીજું કોઈ ત્યાં હતું નહિ એવી ખાત્રી આપી.

“ ડોક્ટર, માફ કર તો ખરેખરજ શાપિત બન્યું છે ! ”

“ શું ! ” ડોક્ટર મનમાં તો ખૂબ ગભરાયો, પણ બહારની શાંતિ ગાળતાં બોલ્યો. “ કેમ વળી ખીજું કોઇ પાછું માંદું પડ્યું છે કે શું ? ”

“ હા, ડોક્ટર, ” વાઇલફોર્ટ પોતાનાં લડીઆં પીંખતાં કહ્યું. “ હા. ”

ડોક્ટર આવીનીએ તેના તરફ એવી રીતની દૃષ્ટિ કરી કે જાણે એમ કહેતો ના હોય કે “ એવું થશે એવું મેં તમને પહેલેથી કહ્યું જ હતું તો ! ” પછી તે ધીરેથી બોલ્યો. “ વળી કોણ માંદું પડ્યું છે ? વળી પાછું કોણ ભોગ થઇ પડ્યું છે ? ”

વાઇલ્ડફોર્ટનું હૃદય ભરાઇ આવ્યું. ડોક્ટરની પાસે આવીને તેનો હાથ ઝાલતાં તેણે જવાબ આપ્યો.

“વેલેન્ટાઇન ! ડોક્ટર, હવે વેલેન્ટાઇનની વારી આવી છે.”

“વેલેન્ટાઇન ! ડોક્ટરે દુઃખ અને આશ્ચર્યથી પૂછ્યું. “તમારી પુત્રી વેલેન્ટાઇન ?”

“હા. હા. ડોક્ટર, હવે તમારી ખાત્રી થશે કે તમે છેતરાયા હતા. ચાલો, મારી સાથે ચાલો. તેને જુઓ, અને તેના ઉપર સંશય લાવવાને માટે તેના મરણ સમયે તેની ક્ષમા માગો.”

“દર વખતે જ્યારે જ્યારે તમે મારી પાસે મદદ માગવા આવો છો, ત્યારે ત્યારે કેસ હાથથી ગએલો જ હોય છે.” ડોક્ટરે જવાબ આપ્યો. “છતાં લો હું આવું છું. પણ જલદી કરો ત્યારે; કારણ અત્યારે તમે એવા દૂષા દુષ્મનોના પંજમાં સપડાએલા છો કે ખીલ-કુલ વખત ગુમાવવા જેવું નથી.”

“ડોક્ટર, હવે આ વખતે તો હું નિર્બલતા બતાવનાર નથી જ. આ વખતે તો હું ખૂનીને ગમે તેમ કરીને પણ શોધી કાઢવાનો જ.”

“ખૂનીને શોધી કાઢવાની વાત તો પછી છે. પહેલાં આપણે તેના ખૂની હુમલાનો ભોગ થઇ પડેલાને બચાવવાને પ્રયત્ન કરવો જોઇએ ચાલો.”

તુરત જ તેઓ મારતે ઘોડે વાઇલ્ડફોર્ટના મકાન તરફ દોડ્યા.

ખીજ તરફ મેકઝીમોલીઅન કાઉન્ટને ત્યાં પહોંચી ગયા. મોન્ટેક્રિસ્ટો પોતાના દિવાનખાનામાં હતો. બરદુશીઓએ ઉતાવળા ઉતાવળા આવીને તેના હાથમાં કાંધક ચીડી મૂકી હતી, જે તે વાંચી

રહ્યો હતો, એટલામાં મેક્ઝીમીલીઅન આવ્યાની નોકરે ખબર આપી. તે સાંભળીને તેણે જરા ઉંચું જોયું. મેક્ઝીમીલીઅનને છૂટા પડ્યે પૂરા એ કલાક પણ થયા નહોતા. મેક્ઝીમીલીઅનનો ઉતરી ગએલો રહેરો જોઈને કાઉન્ટ જરા ગભરાયો.

“ શું છે ? શું છે ? મેક્ઝીમીલીઅન ? ” તેણે પૂછ્યું. “ તારો રહેરો કેમ ઉતરી ગયો છે ? તારા કપાળ ઉપર આટલો બધો પ્રસ્વેદ કેમ જણાય છે ? ”

મેક્ઝીમીલીઅન તો આપડો ખુરશી ઉપર ફસડાઈ પડ્યો. તેનાથી હિભા રહી શકાયું નહિ.

“ હું દોડતો આવ્યો છું. મારે તમને કાંઈક કહેવું છે. ”

“ કેમ તારે શું કહેવું છે ? તું ગભરાએલો દેખાય છે ! તારે ત્યાં બધાં સારાં તો છે ને ? ”

“ કાઉન્ટ, તમારો ઉપકાર ! ” પેલા યુવાને કહ્યું. “ મારા કુટુંબમાં તો બધાં ખુશીમાં છે. ”

“ ઠીક, છતાં તારે કાંઈક કહેવું છે ? ”

“ હા. હા. કારણ કે હું હમણાં મોતના ઘરમાંથી જ આવ્યો આવું છું. ”

“ શું તમે કાઉન્ટ મોર્સફને ત્યાં ગયા હતા ? ” મોન્ટેક્રિ-સ્ટોએ પૂછ્યું.

“ નાં ના. ત્યાં તો હું નથી ગયો. શું ત્યાં કોઈ મરણ પામ્યું છે ? ”

“ હા. હા. કાઉન્ટ મોર્સફ પોતે જ. તેણે આત્મઘાત

કર્ષો છે. તે પિસ્તોલ ખાઈને મરણ પામ્યો છે. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ ઘણી શાંતિથી કહ્યું.

“ અરે ! કેટલું ભયંકર ! ” મેકઝીમીલીઅને કહ્યું.

“ કાઉન્ટેસ (મરસીડીસ) અગર આદ્યતને માટે તો એવો બનાવ કાંઈ ભયંકર ગણાય નહિ. એક કલંકિત પતિ અગર પિતા હોય તેના કરતાં ન હોય તો વધારે સારું. રૂધિરથી કલંક બૂસાર્ધ બન્ય છે ! ! ”

“ ગરીબ બિચારી કાઉન્ટેસ ! ” મેકઝીમીલીઅને બોલ્યો. “ મને તેની ઘણી દયા આવે છે. તેના જેવી ઉદારચરિત સ્ત્રી મેં બીજી કાંઈ પણ જોઈ નથી. ”

“ આદ્યતની પણ દયા ખાવા જેવું જ છે. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ કહ્યું. “ કારણ કે તે પણ પોતાની માતાના જેવોજ કમદા પુત્ર છે. હાં, પણ તમે તમારી પોતાની વાત કરતા હતા તેજ કહોને ! મારાથી તમને કાંઈ મદદ થાય તેમ છે ? ”

“ હા. હા. તમારી મદદની મારે ખાસ જરૂર છે. હું તો ગાંડા જેવો બની ગયો છું. ”

“ કહો, કહો. એવું તે શું છે ? ”

“ આવી વાત કોઈને કહેવી કે ન કહેવી તેની મને સમજ પડતી નથી. પણ કહ્યા સિવાય છૂટકો નથી. મને ખાસ ફરજ પડી છે. કાઉન્ટ—” મેકઝીમીલીઅને આગળ બોલતાં બોલતાં અટક્યો.

“ તમારા ઉપર મારો ખાસ સ્નેહ છે એમ તો તમને સમજાય છે ને મેકઝીમીલીઅને ? ” તે યુવાનનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈને સ્નેહથી દબાવતાં કાઉન્ટે પૂછ્યું.

“અરે ! કાઉન્ટ, તમે મને હિંમત આપો છો અને માંડ હૃદય મને કહે છે કે તમારાથી મારે કાંઈ પણ વાત ગુપ્ત રાખવી જોઈએ નહિ.”

“તમારું કહેવું સત્ય છે. પરમાત્મા તમારા હૃદયને પ્રેરણા કરે છે, તે પ્રમાણેજ તમારું હૃદય બોલે છે.”

“કાઉન્ટ, પહેલાં તો મારે તમારા બેપ્ટીસ્ટીનને કાંઈકની ખબર કાઢવાને મોકલવો છે.”

“હું પોતે તમારી સેવામાં હાજર છું, એટલે મારા નોકરો હોય એમાં તો પ્રશ્નજ શો ?”

“જેની ખબર કાઢવાને મારે તેને મોકલવો છે તેને જો સાઈ ન હોય તો મારાથી પણ જીવી શકાય તેમ નથી.”

“વાર ત્યારે, બેપ્ટીસ્ટીનને મોકલો. બોલાવું તેને ?”

“ના. ના. હું પોતેજ જઈને તેને સમજાવું છું.”

તે યુવક દિવાનખાનાની બહાર ગયો, બેપ્ટીસ્ટીનને તેણે શોધી કાઢ્યો, અને તેના કાનમાં કાંઈક કહ્યું. નોકર તુરતજ ત્યાંથી દોડ્યો.

“કેમ તેને મોકલ્યો ?” મેકઝીમીલીઅન પાછો આવ્યો એટલે મોન્ટેક્રિસ્ટોએ પૂછ્યું.

“હા, હવે મારાથી જરા શાંતિથી તમને બધી વાત કહી શકાશે.”

“હીક, ચાલવા દો.” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ હસતાં હસતાં કહ્યું.

“સાંભળો ત્યારે કાઉન્ટ.” મેકઝીમીલીઅને કહેવા માંડ્યું.

“એક દિવસે રાતના હું એક બાગમાં સંતાઈ રહ્યો હતો કે કોઈને

જરા પણ શંકા આવે નહિ. બે માણસો મારા આગળથી પસાર થયા. હાલ તુરત એમનાં નામ હું જણાવી શકું તેમ નથી. તેઓ ધીમેથી વાતો કરતા હતા, પણ તેમાં મને એટલો બધો રસ પડ્યો કે તેમની વાતોનો એક શબ્દ પણ મેં સાંભળ્યા સિવાય જવા દીધો નહિ.

“ તમારો આટલો બધો ઉપોદ્ધાત ઘણો દિલગીરી ભરેલો જણાય છે. ”

“ અરે ઉપોદ્ધાત એકલો જ નહિ, પણ તમામ વાત એટલી બધી દિલગીરીથી ભરેલી છે કે ન પૂછો વાત. જે ધરના બાગમાં હું સંતાઈને બેઠો હતો, તેમાં કોઈકનું મરણ થયું હતું. જે બે જણની વાત હું સાંભળતો હતો તેમાંનો એક તે ગૃહનો ગૃહસ્વામી હતો, અને બીજો ડોક્ટર હતો. ગૃહસ્વામી બિચારો ડોક્ટરના આગળ પોતાનું દુઃખ રોતો હતો; કારણ કે એકજ મહિનામાં તે મકાનમાં બે મરણ એકાએક અણધારી નિપજ્યાં હતાં. બીજો કે પ્રભુની ખફ-ગીજ તે કુટુંબ ઉપર ઉતરી પડી હોય, અને પ્રભુના કોપના દ્વંતરીકે મૃત્યુ તે કુટુંબનો બીજો સદંતર જ વિનાશ કરવાને ઇચ્છતું હોય ! ”

“ અહા ! ” મોન્ટેક્રિસ્ટો આતુરતાથી તે યુવાનના તરફ બેતાં બોલ્યો. તેને ન સમજાય તેવી રીતે તે પોતાની ખુરશી જરા ફેરવાને એવી રીતે બેઠો કે તે પોતે જરા અંધારામાં રહે, અને મેકઝી-મીલીઅનના મુખ ઉપર બધો પ્રકાશ પડે.

“ હા. ” મેકઝીમીલીઅને ફરીથી કહ્યું. “ એક મહિનામાં તે કુટુંબમાં બે મરણ થયાં હતાં. ”

“ વાર, ડોક્ટરે શું કહ્યું ? ”

“ તેણે જવાબ દીધો-તેણે કહ્યું કે મરણ કાંઈ સ્વાભાવિક રીતે થએલું નહોતું-તેનું કાર-”

“ તેનું કારણ ડોક્ટરે શું બતાવ્યું ? ”

“ વિષ-પ્રયોગ. ”

“ એમ ! ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ જરા ઉધરસ ખાતાં કહ્યું. “ ખરેખર ? તમે ખરાખર સાંભળ્યું ? ”

“ હા જી. વળી ડોક્ટરે વધારામાં એમ પણ કહ્યું કે જે ફરીથી એકપણ એવો બનાવ બનશે તો તેને કાયદાની મદદ માગવાની ફરજ પડશે. ”

મોન્ટેક્રિસ્ટો ઘણી શાંતિથી સાંભળતો હતો, અગર સાંભળતો હોય એમ દેખાયો.

“ ઠીક. ” મેક્ઝીમીલીઅને આગળ ચલાવ્યું. “ વળી પાછું એક ત્રીજું મરણ તેજ કુટુંબમાં થયું, છતાં ડોક્ટરે ગૃહસ્વામીની શરમને લીધે કાંઈ જ બોલાટ કર્યો નહિ. હાલમાં હવે વળી પાછું ચોથું મરણ તેવી જ રીતે નિપજ્યું છે. કાઉન્ટ, હવે આ ગુપ્ત બેદ મારા બંજુવામાં છે, તો મારે હવે શું કરવું ? ”

“ દોસ્ત, ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ કહ્યું, “ તું જે વાત છૂપાવી છૂપાવીને કરવા માગે છે, તે તો સૌ કોઈના બંજુવામાં છે. તેં મને કાંઈ પણ વિગત જણાવી નથી, છતાં તું કોની વાત કરે છે તે હું સારી રીતે સમજું છું. પણ તેમાં મારે કાંઈ પણ લેવા દેવા નથી. તું જ કહે છે ને કે પરમાત્માનો કોપ તે કુટુંબ ઉપર ઉતર્યો છે ? વાર, તારું ધારવું ખોટું, છે એવું કોણ કહે છે ? પણ જવા દેને એ બધી વાત ! જે બાબતમાં આપણે સંબંધ ન હોય તેમાં શા માટે માથું મારવું ? જે પ્રશ્નનો કોપ અગર તેનો ન્યાય તે મકાનમાં પોતાનું કર્તવ્ય બજાવી રહ્યો હોય, તો તેના કાર્યમાં ડખલ કરવા કરતાં ત્યાંથી દૂર

રહેવું એજ આપણે માટે ઉત્તમ માર્ગ છે. ઇશ્વરના ન્યાયને પોતાનો રસ્તો લેવા દેવો એ જ ઠીક છે. ”

મેકઝીમીલીઅન તો કાઉન્ટનું આ ભાષણ સાંભળીને કંપી ઉઠ્યો. કાઉન્ટની રીતભાતમાં કાંઈક શોક, કાંઈક ભયાનકતા, અને કાંઈક ગંભીરતા જણાતી હતી.

“ વળી, ” કાઉન્ટ બોલ્યો. તેના અવાજમાં એટલો બધો ફેરફાર થઈ ગયો હતો કે આ બોલનાર પણ તે જ માણસ હતો, એમ કોઈ ભાગ્યે જ સમજી શકે. “ વળી ફરીથી પણ એવો ખીજો બનાવ બનશે એવું શા ઉપરથી ? ”

“ કાઉન્ટ, બનશે શું ? બન્યો જ છે. ” મેકઝીમીલીઅને જવાબ આપ્યો. “ તેથી જ હું તમારી પાસે દોડી આવ્યો છું. ”

“ ઠીક ! હું શું કરું ? તારી શી ઇચ્છા છે ? તારી ઇચ્છા એવી થાય છે કે મારે મેજિસ્ટ્રેટને ખબર આપવી ? ” કાઉન્ટ આ શબ્દો એટલા બધા ભાવપૂર્ણ બોલ્યો કે મેકઝીમીલીઅન એકાએક ઉભો થઈ ગયો અને બોલ્યો :—

“ કાઉન્ટ, હું કોની વાત કરું છું તે તો તમે સમજ્યા જ હશે નહિ વાર ?

“ હા દોસ્ત, હા. જો, તારી મરજી હોય તો હું તને સાંભીત પણ કરી બતાવું. એક દિવસે રાતના તું મોં. વાઇલફોર્ટના બાગમાં સંતાપ રહ્યો હતો. તારા કહેવા ઉપરથી વાઇલફોર્ટની પ્રથમની સાસુ મેડમ સેન્ટ મિરાનના મરણના દિવસની જ તે રાત હોવી જોઈએ. વાઇલફોર્ટ અને ડોક્ટર આવીનીને તે યુદ્ધના મરણની વાતો કરતા તે સાંભળ્યા હોવા જોઈએ. ડોક્ટર એમ કહેતો હતો કે તે વૃદ્ધાનું

મરણ-વિષ પ્રયોગથી નિપજ્યું હતું. તું પ્રમાણિક માણસ હોવાને લીધે તે દિવસથી તારા મનમાં ભાંજગડ ચાલી રહી છે કે એ વાત તારે જાહેરમાં લાવવી કે છૂપી રાખવી. પણ તારે એ બધી પંચાતમાં પડવાની જરૂર શી છે તે? અંતઃકરણ એટલું બધું પોચું રાખવાનું શું કારણ? ગદ્ય ગુજરી સંભારીને આપણે શું કામ છે? તું તારી મેળે શાંતિમાં રહેતે!”

મેકઝીમીલીઅનનું મુખ શોકપૂર્ણ બની ગયું. તેણે કાઠિન્દને હાથ પકડ્યો.

“પણ ફરીથી પાછો તે જ પ્રકાર શરૂ થયો છે?”

“હીક,” મેકઝીમીલીઅનની એવી આતુરતા જોઈને તે ન સમજી શકવાથી કાઠિન્દે જવાબ આપ્યો. “તેમાં તારે શું? થવા દે જે થાય તે. તે કુટુંબ ઉપર પ્રભુ કોપાયમાન થયો છે. તે લોકોએ કરેલા અપરાધોની શિક્ષા તેમણે સહન કરવી જ જોઈએ. નાનાં છોકરાંનાં રમવાનાં રમકડાંની માફક તેમનો વિનાશ થવો જ જોઈએ. એક પછી એક વારા ફરીથી તે બધાં જવાનાં જ. પહેલો સેન્ટ મીરાન ગયો, તેની પાછળ તેની સ્ત્રી ગઈ. પછી બેરીસનો વારો આવ્યો, તો હવે વૃદ્ધ નોરટીઅર અગર યુવાન વેલેન્ટાઇન તેનો ભોગ થઈ પડે જ.”

“તમે ગાણતા લાગો છો!” મેકઝીમીલીઅન એટલા બધા ભય ભરેલા અવાજે બોલ્યો કે મોન્ટેક્રિસ્ટો પણ ચમક્યો. “તમને આ બધાની ખબર હતી છતાં તમે હજી સુધી કંઈ પણ બોલતા નથી?”

“પણ તેમાં મારે શું?” કાઠિન્દે ખભા ચઢાવતાં જવાબ આપ્યો. “તે લોકોને અને મારે શા સંબંધ? ગુન્હેગાર અને તેના ભોગમાંથી મારે કાને બચાવવા?”

“પણ-પણ” મેકઝીમીલીઅને એક હાથ મારતાં કહ્યું. “પણ હું તેને ચાહું છું!”

“તું ચાહે છે? કાને?” મોન્ટેક્રિસ્ટો ચોંકીને ખડો થઈ ગયો, અને મેકઝીમીલીઅનના બન્ને હાથ પોતાના હાથમાં લેતાં બોલ્યો.

“હું તેને મારા જીગરથી ચાહું છું. હું તેની પાછળ ગાંડો બની ગયો છું, તેના એક આંસુને માટે મારા રૂધીરની નદીઓ વહેવરાવવાને પણ હું તૈયાર છું. વાઇલફ્રાઈટની પુત્રી વેલેન્ટાઇન મારી જીંદગી કરતાં પણ મને વધારે વહાલી છે, અને તેનું આ ક્ષણે ખૂન થઈ રહ્યું છે. તમે સમજ્યા કાઉન્ટ? તેની જીંદગી કેવી રીતે બચાવવી તે બદલ હું તમારી સલાહ માગું છું. તેને બચાવવા પ્રભુને વિનંતિ કરી રહ્યો છું.”

“કમનસીબ માણસ! દુર્ભાગી પ્રાણી!” કાઉન્ટ દુઃખથી હાથ ધસતાં બોલ્યો. “તું વેલેન્ટાઇનને ચાહે છે! તે શાપિત કુટુંબની કન્યા ઉપર તું મોહી પડ્યો છે!”

મેકઝીમીલીઅને એવી ભયંકર મુખાકૃતિ કદી જોઈ નહોતી. તેની આખી જીંદગીમાં ડાઇની આંખમાંથી એવો અગ્નિ વરસતો તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો નહોતો. તેણે ઘણી ઘણી લઢાઇઓમાં ભાગ લીધો હતો, પણ યુદ્ધભૂમિ ઉપર અગર આફ્રીકાના જંગલી ખૂતીઓના પ્રદેશમાં જીંદગી જોખમમાં હતી તે વખતે પણ એવો ભયાનક ચહેરો કદી તેની નજર પડ્યો નહોતો. તે એકાએક ભયથી ઝુલતો એક ખૂણામાં લપાઈ ગયો.

આટલો ઉભરો નિકળી ગયા પછી હૃદયમાંના આંતરિક પ્રકાશથી તેની આંખોએ અંધારાં આવ્યાં હોય તેમ મોન્ટેક્રિસ્ટોએ તુરંતજ

આંખો બંધ કરી લીધી. એક ક્ષણ માત્રમાં તેણે પોતાના મન ઉપર અંકુશ મેળવ્યો. કેટલીક ક્ષણ સુધી તે શાંત રહ્યો. તેના હૃદયમાં ચાલી રહેલું તુમુલ્લ યુદ્ધ ધીરે ધીરે શાંત પડ્યું. પછી શીકા ચહેરે મેકઝીમીલીઅન તરફ જોઇને બોલ્યો:-

“ જો દોસ્ત, મૂર્ખ અવિવેકી અને લાગણીરહિત મનુષ્યને પ્રભુ તેના અવિવેક અને બેદરકારી માટે કેવી રીતે સજા કરે છે તે તું નજરે જો. તેવા મનુષ્યના કેવા હાલ થાય છે તેનો તું ખ્યાલ કર. એક આતુર અને જીજ્ઞાસુ પ્રેક્ષક બનીને હું આ ભયંકર શોક-જનક નાટક જોઇ રહ્યો હતો; મનુષ્યોએ ચલાવેલા અત્યાચારને એક યમદૂતના જેટલા આનંદથી હું નિહાળી રહ્યો હતો; મારા પોતાના રહસ્યનો ભેદ હું અત્યાર સુધી ગુપ્ત રાખી શક્યો હતો (શ્રીમન્ત અને સત્તાવાન મનુષ્યો પોતાનાં રહસ્યો ઘણી રહેલાઈથી ગુપ્ત રાખી શકે છે; આટલું જતાં જે દ્રેષરૂપી સર્પને મેં મારા હૃદયમાં ઉછેર્યો, તેણે આખરે મને પણ દંશ કર્યો, અને તે પણ હૃદયમાં જ ! ”

મેકઝીમીલીઅન ડસકાં લેવા લાગ્યો.

“ ચાલ, ચાલ, ” કાઉન્ટે આગળ ચલાવ્યું. “ હવે એમ રોદડા રોવાથી કાંઈ અર્થ સરે તેમ નથી. જરા હિંમત લાવ, મરદ બની જ, અને આશા રાખ. હું તારી સેવામાં હાજર છું અને હું તારા સુખને માટે કાળજી રાખીશ. ”

મેકઝીમીલીઅને નિરાશામાં ડોકું ધુણાવ્યું.

“ હું કહું છું કે નિરાશ બની જતો નહિ, કેમ સમજ્યો કે ? ” કાઉન્ટે કહ્યું. “ યાદ રાખજો કે હું કદી પણ અસત્ય બાંધણું કરતો

નથી, તેમજ માફ ધારવું જાગ્યેજ કદી ખોટું પડે છે. જો મેકઝીમીલીઅન, અત્યારે બાર વાગ્યા છે; પ્રભુનો આભાર માન કે અત્યારે જ અહિં આવવાનો તને વિચાર સુઝ્યો. સાંજે અગર કાલે સવારમાં આવ્યો હોત, તો તદ્દન નિરર્થક જ હતું. જો ત્યારે, અત્યારે મધ્યાહ્ન થયેલા છે. જો વેલેન્ટાઇન અત્યાર પહેલાં મરણને શરણ નહિ થઈ ગઈ હોય, તો તે મરશે નહિ. ”

“ એ કેવી રીતે બનશે ? ” મેકઝીમીલીઅને શંકા બતાવી. “ હું આવ્યો ત્યારે તો તેની છેવટની ઘડીઓ ગણાતી હતી. ”

મોન્ટેક્રિસ્ટોએ પોતાના કપાળે હાથ ફેરવ્યો. ભયંકર ગુમ રહ-સ્યોના ખળના રૂપ તે મગજમાં શું ચાલી રહ્યું હતું તે તો માત્ર પરમાત્માને જ ખબર !

ક્રાઉન્ટે પછી ઉંચું જોયું. આ વખતે નિદ્રામાંથી જાગ્રત થતા એક નિર્દોષ બાલકના જોવાજ તેનો ચહેરો શાંત હતો.

“ મેકઝીમીલીઅન, ” તેણે કહ્યું. “ તું અહિંથી બારોબાર ઘેર પાછો જા. તારે બહાર નિકળવું નહિ. ટુંકામાં તારે કાંઈ જ કરવું નહિ એવી મારી તને આજ્ઞા છે. તારા મુખ ઉપર જરા પણ ચિન્તાનો આવિર્ભાવ આવવા દેવો નહિ. હું તને સમાચાર મોકલાવીશ. જા ! ”

“ ક્રાઉન્ટ, તમારી આ શાંતિથી હું તો આમોજ બની જાઉં છું. શું મૃત્યુના ઉપર પણ તમે સત્તા ભોગવો છો ? તમે કોઈ દેવી પ્રાણી છો ? દેવહૃત છો ? ”

તે યુવાન કદી કોઈનાથી ડરતો નહિ તે મોન્ટેક્રિસ્ટોનાથી ભય-ભીત થવા લાગ્યો. પણ ક્રાઉન્ટે એવું વિષાદપૂર્ણ પણે મધુર હાસ્ય કર્યું કે જે જોઈને મેકઝીમીલીઅનની આંખોમાં સ્નેહનાં આંસુ આવ્યાં.

“દોસ્ત,” કાઉન્ટે કહ્યું. “તારે માટે હું ઘણું ઘણું કરી શકું તેમ છે. જા, હવે મને જરા એકલો પડવા દે અને કામે લાગવા દે.”

પોતાના સંબંધમાં આવતા દરેક મનુષ્ય ઉપર કાઉન્ટ એક પ્રકારની અસાધારણ સરસાઇ ભોગવતો. મેકઝીમીલીઅનના ઉપર પણ આવી છાપ પડી ગઇ હતી, એટલે કાઉન્ટની આજ્ઞાનું તે અપમાન કરી શક્યો નહિ. તેણે કાઉન્ટનો હાથ પોતાના હાથમાં લઇને ડાબ્યો, અને પછી વિદાય થયો.

આ સમય દરમ્યાન વાઇલફોર્ટ અને ડોક્ટર આપ્રીની બન્ને વાઇલફોર્ટને ત્યાં દોડતા આવી પહોંચ્યા. વેલેન્ટાઇન ત્યાં સુધી મૂર્છિત અવસ્થામાંજ પડી રહી હતી. ડોક્ટરે ઘણીજ કાળજીપૂર્વક તેને તપાસી. જે શુભ રહસ્ય ડોક્ટરના જાણવામાં હતું તેને લીધે તે મશ્વો રસ લેવા લાગ્યો.

વાઇલફોર્ટ આ બધા સમય ડોક્ટરના મુખ સામે જોઇ રહ્યો નો. બીજી બાજુએ નોરટીઅર તેના કરતાં પણ વધારે આતુરતાથી ડોક્ટરને નિહાળી રહ્યો હતો. બન્ને જણા ડોક્ટરની તપાસના રિજામની રાહ જોઇ રહ્યા હતા. આખરે ડોક્ટર આપ્રીની ધીમે ધીમે બોલ્યો.

“હજી જીવે છે, એ જોઇને મને પોતાને ઘણું આશ્ચર્ય જો છે !”

“પણ તે અચશે ખરી કે ?” પિતાએ પૂછ્યું.

“હા, હજી જીવે છે એટલે કદાચ બચે પણ ખરી !”

આ પછે ડોક્ટર આપ્રીનીની અને નોરટીઅરની નજર એક

થઇ. તે વૃદ્ધની આંખો કાંઇક વિચારપૂર્ણ પણે આનંદિત દેખાઇ. ડોક્ટરને આશ્ચર્ય લાગ્યું. તેણે વેલેન્ટાઇનની દાસીને બોલાવવાની આજ્ઞા કરી. વાઇલફ્રાઇટ પોતેજ બહાર ગયો. આ તકનો લાભ લઇને ડોક્ટરે તે બુદ્ધાને પૂછ્યું: “તમારે મને કાંઇ કહેવાનો વિચાર છે?”

તે વૃદ્ધે સંજ્ઞા કરીને હા પાડી.

“ખાનગી રીતે?” ડોક્ટરે પૂછ્યું. “હા.”

“ઠીક.”

એટલામાં વાઇલફ્રાઇટ તરત આવ્યો. સાથે તેની પત્ની અને વેલેન્ટાઇનની દાસી હતાં.

“કેમ? કેમ? મારી વેલેન્ટાઇનને, મારી દિકરીને શું થઇ ગયું? હમણાં તો તે મારી સાથે હતી. તેની તખ્તીઅત કાંઇક ઠીક નહોતી એમ કહેતી હતી. પણ મને કાંઇ આવો ખ્યાલ પણ નહોતો!” એમ બોલતી તે એક ખરી માતાના જેવો સ્નેહ બતાવતી વેલેન્ટાઇનની પાસે ગઇ, અને તેનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો. તેની આંખોમાંથી દડદડ આંસુ ચાલ્યાં જતાં હતાં.

ડોક્ટર આપ્રીતી તો વૃદ્ધ નોરટીઅરના સામે જ બેસી રહ્યો હતો. તેના મુખ ઉપર અનેક પ્રકારના ફેરફારો થતા ડોક્ટરને સમજ્યા. તેનું કપાળ પરસેવાનાં ટીપાંઓથી છવાઇ રહ્યું.

“ઓહો!” ડોક્ટર મનમાં જ બમડયો. નોરટીઅરની દૃષ્ટિ મેડમ વાઇલફ્રાઇટના ઉપર પડી અને ત્યાંજ સ્થિત થઇ, તે ડોક્ટરના લક્ષમાં આવ્યું. મેડમ વાઇલફ્રાઇટ વેલેન્ટાઇનને લઇ જઈને પથારીમાં સુવાડવાની સુચના કરી. ડોક્ટરને પણ તે વાત પસંદ પડી, કારણ તેમ કરવાથી નોરટીઅરની સાથે એકાન્તમાં વાતચીત કરવાનો લાગ

મળે. તેણે વેલેન્ટાઇનને લઇ જવાને આજ્ઞા આપી, પણ તેને પોતાની પરવાનગી સિવાય કાંઇ પણ આપવું નહિ એવી સખ્ત તાકીદ કરી.

વેલેન્ટાઇનને તેના ઓરડામાં લઇ ગયા. તેને જરા ભાન આવ્યું હતું, પણ તે બોલા અગર હાલીયાલી શકી નહિ. છતાં તેણે પોતાના દાદાના સામે નજર નાંખી. તેમની છેવટની રજા લીધી. તે વૃદ્ધ તો વિચારો પોતાના જીવનનું સર્વસ્વ ગુમાવવાની અણી ઉપર હતો. વેલેન્ટાઇનનો નહિ પણ તેનો પોતાનો જ આત્મા નીકળી જતો હોય તેવું તેને હૃદયમાં દુઃખ થતું હતું. ડોક્ટર આવીની પણ વેલેન્ટાઇનની સાથે ગયો, દવા લખી આપી, અને વાઇલફૅર્ટને પોતાને જ તે લેવાને જાહેર જવાને હુકમ કર્યો. પછી વેલેન્ટાઇનને પોતાના હુકમ સિવાય કાંઇ પણ આપવું નહિ એવી ફરીથી સખ્ત તાકીદ આપીને નોરટીઅરના ઓરડામાં ગયો, બારણાં બંધ કર્યા, અને કાંઇ છૂપાઇ રહીને વાતચીત સાંભળતું નહોતું તેવી ખાત્રી કરી લીધી.

“ આ બાલાની માંદગીના સંબંધમાં તમે કાંઇ જાણો છો ? ”
તેણે પછી નોરટીઅરને પ્રશ્ન કર્યો.

“ હા. ”

“ ત્યારે જરાપણ વખત ગુમાવવો યોગ્ય નથી. હું તમને જે પ્રશ્ન કરું તેના તમે મને જવાબ આપો. ”

નોરટીઅરે તેમ કરવાની હા પાડી.

“ તમારી પુત્રીને આજે જે અકસ્માત થયો છે, તેવો બનાવ બનવાની તમને પ્રથમથી શંકા હતી કે શું ? ”

“ હા. ”

ડોક્ટર જરા વિચારમાં પડી ગયો. પછી જરા પાસે જઈને તેણે પૂછ્યું.

“ક્ષમા કરજો. પણ મારે તમને કહેવું જોઈએ કે આવા ભયંકર બનાવના સંબંધમાં જે કાંઈ બારિકમાં બારિક વિગત પણ જાણવા જેવી હોય તે તમારે મને કહેવી જોઈએ. બોરીસની છેવટની ઘડીનો પ્રસંગ તો તમે નજરે જોયો હતો ને?”

“હા.”

“તેનું મરણ સ્વાભાવિક રીતે નિપજ્યું હતું, એમ તમારો મત છે ખરો કે?”

નોરડીઅરના મુખ ઉપર એક પ્રકારનું હાસ્ય ફરકી રહેલું જણાયું.

“ત્યારે તમે એમ માનો છો કે બોરીસ વિષ-પ્રયોગનો ભોગ થઈ પડ્યો હતો?”

“હા.”

“જે વિષનો ભોગ તે થઈ પડ્યો તેનો પ્રયોગ તેને પોતાને માટેજ કરવામાં આવ્યો હતો એમ તમારું માનવું થાય છે?”

“ના.”

“ત્યારે બોરીસનું મરણ જેને હાથે અજાણતાં નિપજ્યું તેનેજ હાથે વેલેન્ટાઇનના ઉપર હાલનો વિષપ્રયોગ જાણી બુજીને થયો છે એમ તમારું ધારવું છે?” “હા”.

“ત્યારે તે પણ તેનો ભોગ થઈ પડશે.” ડોક્ટર આવીની-એ પૂછ્યું, અને પ્રશ્નનું શું પરિણામ આવે છે તે તપાસવાને તેના તરફ નિહાળી રહ્યો.

“ ના. ” તે બુઢાએ કહ્યું. તેના મનનો આશય ગમે તેવા ચાલાક મનુષ્યને પણ સમજવો મુશ્કેલ હતો.

“ ત્યારે તમને હજી આશા છે ? ” “ હા. ”

“ તમે, શાની આશા રાખો છો ? ”

તે વૃધ્ધે સંઝાથી બતાવ્યું કે તે સમજવવાને અશક્ત હતો.

“ હા, હા. એ વાત ખરી. ” ડોક્ટર બબડ્યો. પછી નોરડીઅર તરફ ફરીને તેણે પુછ્યું:-

“ ખૂની પકડાશે ? ” “ ના. ”

“ વેલેન્ટાઇન વિષ-પ્રયોગનો ભોગ નહિ થઇ પડે ? ” “ ના. ”

“ વેલેન્ટાઇનને વિષ તો ક્યારનું અપાઇ ગયું છે; એ વાત તમારા જાણવામાં છતાં તમે વેલેન્ટાઇન બચી જશે, એવી શા ઉપરથી આશા રાખો છો ? ”

જવાબમાં નોરડીઅરે પોતાની દષ્ટિ એક જગ્યાએ સ્થિર કરી. ડોક્ટરનું ધ્યાન તે સ્થાન તરફ ખેંચાયું, તો તે જગ્યાએ તે બુઢાને દરેરોજ સવારમાં લેવાની ડોક્ટર આત્રીનીએ તૈયાર કરી આપેલી શીશી મૂકેલી હતી. તે બુઢાની દષ્ટિ તે શીશી ઉપર જ સ્થિર થઇ હતી. એવી ડોક્ટરની ખાત્રી થઇ.

“ અહા ! અહા ! ” ડોક્ટરને એકાએક કાંઇક વિચાર આવતાં તેણે કહ્યું. “ તમને એવો વિચાર આવેલો કે—”

તે પોતાનું વાક્ય પૂર્ણ કરે તે પહેલાં તો નોરડીઅરે સંઝાથી “ હા. ’ પાડી.

“ વિષપ્રયોગની સામે ટક્કર ઝીલવાને તેના શરીરને શક્તિવાન બનાવવાનો વિચાર આવેલો ? ” “ હા હા. ”

“ ધીરે ધીરે થોડા પ્રમાણમાં તમારી દવા આપીને ? ”

“ હા, હા, હા. ” પોતાની મતલબ સમજાવે તેથી ખુશી થતા તે બુઠ્ઠાએ ધસારતથી સમજાવ્યું.

“ તમને જે દવા આપું છું, તેમાં ઘુસીન નામના વિષનું મિશ્રણ કરેલું છે, એ વાત મેં તમને જણાવી જ હતી ? ”

“ હા. ”

“ થોડા થોડા પ્રમાણમાં આ દવા આપીને તેવા વિષના થનાર પ્રયોગ સામે ભવિષ્યમાં ટક્કર ઝીલે એવી શક્તિ તેનામાં આણવાનો તમે પ્રયાસ કરતા આવ્યા છો ? ” “ હા. ” નોરટીઅરે આનંદથી કહ્યું.

“ અને તમે તેમ કરવામાં વિજયી નિવડ્યા છો. ” ડોક્ટર બોલ્યો. “ જો તમે પ્રથમથી જ આ સાવચેતી લીધી ન હોત તો મદદ આવી પહોંચતા પહેલાં જ વેલેન્ટાઇનના રામ ક્યારનાએ રમી ચુક્યા હોત. આજે તેને વિષ આપનારે ધણા જ ભારે પ્રમાણમાં ઘુસીન આપેલું છે, પણ તેથી તે માત્ર બેભાન જ થઈ ગઈ છે; વેલેન્ટાઇન આ વખતે તો ખુનીનો ભોગ થઈ પડનાર નથી. આ વખતે તો તે બચી જશે જ. ”

તે વૃદ્ધનાં ચક્ષુ આનંદથી ચમકવા લાગ્યાં. પછી તેણે આકાશ તરફ આભારપૂર્ણ દષ્ટિ કરી. આ ક્ષણે વાઇલ્ડફોર્ટ પાછો આવ્યો.

“ લો ડોક્ટર. ” તેણે કહ્યું. “ તમારા કહેવા પ્રમાણે હું જાતે આ દવા લઈ આવ્યો. ”

“ આ દવા તમારી હાજરીમાં જ બનાવી હતી ને ? ”

“ હા. ” મેજસ્ટ્રેટે જવાબ આપ્યો.

“તમારા હાથમાંથી ખીજે કયાંય તો ગઇ નથી ને ?”

“ના.”

ડોક્ટરે તે શીશીમાંથી થોડાંક ટીપાં પોતાની હથેલીમાં લઇને દવા ચાખી જોઇ. તેની ખાત્રી થઇ.

“ચાલો ત્યારે;” ડોક્ટરે કહ્યું. “ચાલો, વેલેન્ટાઇનની પાસે જઇએ. હું દરેકને જોઇતી સુચના આપું છું, અને તે સુચનાનો ખરાબર અમલ કરાવવાની ખાસ કાળજી તમારે રાખવાની છે. કાંઈ જરા પણ ગરબડ કરે નહિ તે તમારે સંભાળવાનું છે.”

જે વખતે વાઇલફોર્ટને લઇને ડોક્ટર આગ્રીની વેલેન્ટાઇનના ઓરડા તરફ જતો હતો, તેજ વખતે એક શાંત અને ગંભીર દેખાવનો ઇટાલીઅન પાદરી વાઇલફોર્ટના મકાનને લાગીને આવેલું જોડેનું મકાન ભાડેથી રાખવાની તજવીજ કરી રહ્યો હતો. તે મકાનમાં જે ભાડુતો હતાં, તેઓએ એકાએક શામાટે અને કેવી રીતે તે મકાન ખાલી કર્યું, તે કોઇના પણ સમજવામાં આવ્યું નહીં; પણ તેજ દિવસે સાંજના પાંચ વાગ્યાના સુમારે પોતાનો સામાન સંરંજન લઇને તે પાદરી તે મકાનમાં રહેવા આવ્યો. તે નવા ભાડુતે મકાનના માલિકની માગણી પ્રમાણે ત્રણ વરસ અગર છ વરસની મુદતની ભાડાચીઠ્ઠી કરી આપી હતી, અને છ મહીનાનું ભાડું અગાઉથી આપ્યું હતું. આ નવિન ભાડુત એક ઇટાલીઅન પાદરી હતો, અને તેનું નામ “જુસેની” હતું. તરતજ કારીગરોને ખોલાવવામાં આવ્યા, અને મકાનની દુરસ્તીનું અને તેને શણગારવાનું કામ ઝપાટાખંધ આગળ ચાલ્યું. આ જોઇને આસપાસ રહેનારા પાડોશી સૌ આભાજી બની ગયા.

પ્રકરણ ૪૧ મું.

મ ડમ ડેંગ્લર્સ જ્યારે વાઇલ્ડફોર્ટની પત્નીને મળવા આવી, ત્યારે પોતાની પુત્રી યુજીનીનાં લમ રાજકુમાર આન્ડ્રીઆ કેવલ-ક્રંટી સાથે નક્કી કર્યાની વાત તેણે જાહેર કરી હતી. તે શુભ સમાચાર પવન વેગે બધે ફેલાઈ ગયા; પરંતુ જાહેરમાં જે માન્યતા ચાલી રહી હતી તે પ્રમાણે તે લગ્નનો નિશ્ચય બધા પક્ષોની સંમતિથી થયો નહોતો. અંદરખાને કાંઈ જુદોજ પ્રકાર ચાલી રહ્યો હતો. યુજીની પોતે લમના જ વિચારની વિરુદ્ધ હોવા છતાં લમ કરવા માટે શા માટે તૈયાર થઈ, અને પિતા પુત્રીએ એક બીજાનાં મન ફેરી રીતે મનાવી લીધાં, તે વાત લગ્નનો નિશ્ચય થયો તેના એકાદ બે દિવસ પહેલાં બેરન ડેંગ્લર્સના મકાનમાં ચાલી રહેલા પ્રસંગનું અવલોકન કરવાથીજ રહેલાઈથી સમજી શકાય તેમ હતું. આ અવલોકન માટે બેરન ડેંગ્લર્સના મકાનની મુલાકાત લેવાની જરૂર છે.

લગ્ન જાહેર થયાં તેના બે દિવસ પહેલાં એક દિવસે સવારમાં દસ વાગ્યાના સુમારે બેરન ડેંગ્લર્સ પોતાના દીવાનખાનામાં આંટા ફેરા કરી રહ્યો હતો. તે કોઈ ઉંડા વિચારમાં નિમગ્ન થઈ ગયેલો દેખાતો હતો. તેનું ચિત્ત ધણું અસ્વસ્થ હોય એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું હતું. ઘડી ઘડીમાં તે બારણામાંથી બહાર ડોકીઆં કરતો, અને રહેજ પણ અવાજ સાંભળીને ચમકતો. છેવટે તે આવા પ્રકારની વૃત્તિથી થાક્યો અને તેણે પોતાના નોકરને બોલાવ્યો.

“જરા બે તો, યુજીની અત્યારમાં જ કાંઈ ખાસ કામે મને મળવાને માગતી હતી, છતાં હજી સુધી કેમ આવતી નથી? આજે

સવારના પહોરમાં મને નિરર્થક શા કારણે ખોટી કરી રહી છે ? જા, તપાસ કર. ”

નોકરને આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી તે જરા શાંત થયો. યુજનીએ પોતાના પિતાને એકાન્તમાં મળવાને માગણી કરી હતી. તેના પિતાને આથી ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યું હતું અને તે તેની રાહ જોવા કરતો હતો. નોકર જલદીથી સંદેશો લઈ પાછો ફર્યો.

“ સાહેબ, ખૂબેન હમણાં જ આવે છે. ” તેણે કહ્યું. ડેંગ્લર્સે તેને સાંધી જવાને રજા આપી. ડેંગ્લર્સના નોકર આકરો તેમજ સર્વ જગત તેને એક જાણી માણસ અને નિર્બલ મનનો પિતા માનતાં, કારણ ડેંગ્લર્સ બહારથી તેવા પ્રકારનું વર્તન રાખતો. સંસારની રંગ-ભૂમિ ઉપર જે નાટક ભજવાઈ રહ્યું હતું, તેમાં તેને આ એક મુખ્ય ભાગ ભજવવાનો હતો, અને તે પોતે એ બાબત ઘણી સારી રીતે સમજતો હતો. જાહેરમાં તે એક જાણી ન્યાયી માયાળુ અને ઉદાર દિલનો ગૃહસ્થ ગણાતો હતો; જ્યારે વ્યક્તિગત ખાનગી વ્યવહારમાં તેનું ખરું પોત પ્રસંગોપાત પ્રકાશી નીકળતું; અને જાણી અને માયાળુ માણસ એક નિવૃત્ત પતિ અને નિર્દય પિતાના સ્વરૂપમાં બદલાઈ જતો.

“ અરે તે મૂર્ખ છોકરી હજી કેમ આવતી નથી ? મારી સાથે ખાનગીમાં વાતચીત કરવા માગે છે એવી તે મારી જોડે તે શું મોટી મહત્વની વાતો કરવાની છે ? છોકરી બહુ ચીંતાવણી બની ગઈ છે ! આજકાલ તો તે જાણે એમ જ સમજે છે કે આખા જગતનું સર્વ ડહાપણ તેનામાં જ ભરેલું છે ! બાપની સામે ટકકર લેવાને તૈયાર થઈ લાગે છે ! ”

આવા વિચારો તેના મગજમાં ચાલતા હતા એટલામાં બારણું

ખુલ્લું, અને યુજીની અંદર દાખલ થઈ. યુજીની જાણે રંગભૂમિ ઉપર પાત્ર તરીકે ભાગ ભજવવાને જતી હોય એવો તેણે પોષાક ધારણ કર્યો હતો.

“ફેમ યુજીની, મારું શું કામ હતું ? વળી આ દિવાનખાનામાં અને એકાન્તમાં મારી સાથે તારે એવી શી વાતચીત કરવાની હતી તે ?” પિતાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“આપના પ્રશ્નો ખરા છે પિતાજી.” યુજીનીએ જવાબ આપ્યો. તે પણ કાંઈ પોતાના પિતાથી દયાય તેમ નહોતી. “તમારા પ્રશ્નોમાં આપણી સર્વ વાર્તાનો સમાવેશ થઈ જાય તેમ છે. આ બન્ને પ્રશ્નોનો હું ઉત્તર આપવાની છું. સાધારણ રીતે જે અનુક્રમે આપે પ્રશ્નો કર્યા તે અનુક્રમે મારે આપને ઉત્તર આપવા જોઈએ; પરંતુ આજના અસાધારણ સંજોગોમાં આપના ખીજા પ્રશ્નોનો ઉત્તર હું પહેલો આપીશ. આ દિવાનખાનું અને એકાન્ત પસંદ કરવાનું કારણ એટલુંજ કે આપની ઓરીસના ઓરડામાં તો આપ આપના ધંધાને લગતા કામકાજમાં જ મશગુલ હો છો; અને ખીજા કાંઈ પણ બાબતની વાતચીત કરવા માટે આપને પુરતી કુરસદ હોતી જ નથી. ત્યાં તો નાણાંની કાચળીઓ, ચોપડા અને નાણાંને લગતા પત્ર-બ્યવહારના કાગળોના ઢગલાની નીચે આપ દબાઈ ગયેલા હો છો. આપના ચોપડા ગમે તેવા કીમતી હશે તો પણ તે માત્ર ચોપડા જ ! આપની તીજેરીઓ, પેટીઓ, કબાટોમાં ગમે તેટલું દ્રવ્ય ભરેલું હશે પણ તેમને માત્ર તાળાં જ લાગેલાં હોય છે ! આપના ટેબલ ઉપર જે હુંડીઓના ઢગલા પડેલા હોય છે, તે કાણ જાણે ક્યાંથી-એ આવે છે ! વળી ઇંગ્લંડ, હાલંડ, સ્પેન, હિંદુસ્તાન, ચીન, પેરુ

વિગેરે દેશોમાંથી આવનારા કાગળ પત્રોની વાત જ શી કરવી ! પણ પિતાજી, આ બધાની તમારા મન ઉપર કાંઈક જુદી જ અસર થતી હોય એમ જણાય છે. એ બધાને લીધે આપ એક વિવાહિત ગૃહસ્થ છો, એક પુત્રીના પિતા છો, જન સમાજમાં રહો છો, અને આપની પત્ની તથા પુત્રીને સમાજમાં હરવા ફરવાનું તથા પોતાની સ્થિતિ સંભાળવાનું હોય છે, એ વાત આપ બૂઝી જાઓ છો. આપના જેવા નાણાવટીઓ અને વ્યાપારીઓ ભૂંડી જાય છે કે પોતાની આંટ સાચવવી-આબરૂ જળવવી, એ ઉપરાંત બીજી ઘણી ઘણી વધારે મહત્વની બાબતો અને વધારે પવિત્ર ફરજો જગતમાં તેમને બજાવવાની હોય છે. પોતાના આડતીઆઓના સારા અભિપ્રાયની જ માત્ર આપના જેવા વ્યાપારીઓ દરકાર રાખે છે; પણ તેથી કાંઈ બસ થતું નથી. તમારી ઓશીસ રૂમમાં તમે એક યંત્ર રૂપે હો છો, અને મનુષ્ય તરીકે તમામ લાગણીઓને તે સમય પુરતી તિલાંજલિ આપી દો છો ! આજ કારણે મેં આજે આ દિવાનખાનામાં આપને મળવાને માગણી કરી હતી અને તે પણ ખાનગીમાં જ. આ દિવાનખાનામાં જુઓ પેલી મારી, મારી માતાની, અને આપની છબીઓ ભરાવેલી છે તે કેરી આનંદદાયક લાગે છે. એ ઉપરાંત આ બીજાં ચિત્રો વિગેરે મનને ફેવું પ્રકુલિત બનાવે છે. આજ કારણે લીધે મેં આ દિવાનખાનું આપના આજના મેળાપ માટે ખાસ પસંદ કર્યું છે, કે જેથી આપનાં કાગળીઆં અને પૈસાના ખણખણાટની અસર અહિંઆં ઓછી લાગે ! આ બધું આપને કદાચ નિરર્થક લાગતું હશે, પણ કલાઓની મહત્તા સમજનાર મારા જોવાને તો તે સિવાય સર્વ જીવન નીરસ થઈ પડે. ”

“ બહુ સારું. ” ડૉઝર્સ આ બધું બહારની શાંતિ જળવીને સાંભળી રહ્યો હતો તેણે જવાબ આપ્યો. ખરું જોતાં તેની પુત્રીના વિદ્વતા-

ભર્મા બાપણુ તરફ તેનું ધ્યાન હતું જ નહિ. તે તો તેના પોતા જ વિચારોમાં મગ્નગુલ બની રહ્યો હતો.

“ જુઓ ત્યારે પિતાજી, હવે આપના બીજા પ્રશ્નનો ઉત્તર થઈ ગયો. “ યુજીનીએ જરા પણ ગભરાયા સિવાય પોતાના પિતાને કહ્યું. ” અને મારા ખુલાસાથી આપને સંતોષ થયો હોય એમ લાગે છે. હવે આપણે પહેલા પ્રશ્ન ઉપર આવીએ. આ પ્રમાણે આજે એકાન્તમાં આપને મળવાનું કારણ આપ મારી પાસેથી જાણવા માગો છો; વાર ત્યારે પિતાજી, માત્ર એજ શબ્દોમાં હું આપના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપીશ. આન્ડ્રીઆ કેવલકેન્ડ્રી સાથે હું કદી પણ લમ કરનાર નથી. ”

છેવટના શબ્દો કર્ણેન્દ્રિય સાથે અથડાતાંજ ડેંગ્લર્સ એકદમ ખુરશી ઉપર બેઠો હતો ત્યાંથી ઉભો થઈ ગયો, અને પોતાના હાથ ઉઠ્યા કરી આવેશમાં તે આવેશમાં આકાશ તરફ જોઈ રહ્યો.

“ હા જી. ” યુજીનીએ શાંતિથી આગળ ચલાવ્યું. પિતાની લાગણીઓની તે પુત્રીને દરકાર હતી જ નહિ. “ આપને અચંબો થતો હોય એમ લાગે છે; તેનું કારણ મારી ધ્યાન બહાર નથી. જ્યારથી આ પ્રસંગ ઉભો થયો છે ત્યારથી જે જે આડાં અવળાં ગમ્પાં ચાલી રહ્યાં છે તેમાં મેં પોતે કોઈ વખતે કાંઈ વિરોધ બતાવ્યો નથી. મારી સંમતિ લીધા સિવાય જે લોકો મારા અંગત સંબંધની બાબતમાં વ્યવસ્થા કરે તેમણે એમ નક્કી સમજવું કે આ યુજીની કદાપિ કાળે પણ પોતાની સ્વતંત્રતાને બાબુપર મૂકીને બીજાઓની મરજીને તાબે થનાર નથી. જેમાં મારી સંમતિ નથી, એવી વાત મને જો પ્રતિકુળ હશે તો તેમાં હું સામી થવાની જ. મારી સ્વતં-

તતા હું કદી પણ ગુમાવવાની નહિ. મારો નિશ્ચય હમેશાં અડગ જ રહેવાનો. આમ છતાં આ વખતની આવી શાંતિ, આવું મૌન, આવી સહિષ્ણુતા (તત્વજ્ઞાનીઓના શબ્દોમાં) નું કારણ જુદું જ હતું. આ વખતે કેટલાંક કારણોને લીધે એક આઝાધારક પુત્રી તરીકે આપની આઝા શિરસાવંઘ કરવાની મારી ઇચ્છા હતી. ”

“ વાર પછી ? ” ડૉ. ઝર્સે પૂછ્યું.

“ ઠીક. ” યુજીનીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો. “ મારું બન્યું ત્યાં સુધી મેં આપની આઝા પાળવાનો પ્રયત્ન કરી જોયો, પણ હવે એવો સમય આવી પહોંચ્યો છે કે હવે મારાથી વધુ વખત તે પ્રમાણે થઈ શકે તેમ નથી. ”

“ પણ, ” પોતાની દીકરીના આ જુરસાથી ગભરાતા પિતાએ પૂછ્યું. “ આવી રીતે ના પાડવાનું કારણ શું ? તું શા માટે ના પાડે છે ? ”

“ કારણ ? ” પેલી બાલાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો. “ જુઓ પિતાજી, એમાં કાંઈ એવું કારણ નથી કે આ માણસ બીજાના કરતાં વધારે કદરૂપો, વધારે મૂર્ખ, અગર વધારે બેડોળ છે. ના, ના. એવું તો કાંઈ જ નથી. પુરૂષ જાતિની મુખ્યચર્યાનો અભ્યાસ કરનારને આન્ડ્રીઆ એક નમુના રૂપ નિવડે તેમ છે. વળી હું બીજા કોઈના ઉપર મોહી થઈ છું અને તેથી તેનો મને તિરસ્કાર આવે છે એમ પણ નથી. એવું બહાનું તો નિશ્ચયે જતી એક નાની સરખી છોકરી આપે તો તે શોભે. મારા જેવીને તો એવું કારણ જરાપણ શોભે નહિ. પિતાજી, આપ જાણો છો જ કે હું જીવંતથી કોઈને જ મ્હાતી નથી. શું આ વાત આપ નથી જાણતા ? આમ હોવાથી ખાસ અગત્યના અભાવે

એક કાચમનો સહચર-માથી વહોરી લઇને મારા જીવનને મારે શા માટે ભાર રૂપ બનાવવું? હું કાંઈ હવે એવી નાની નથી, મૂર્ખ નથી, અગર નાદાન નથી, કે મારા ઉપર દેખરેખ રાખવાને માટે એક પુરૂષનો અંકુશ હું મારા ઉપર મારી મેળે જ કબુલ કરી લઉં. એવા પુરૂષના નકામા લફરાને સાથે સાથે વળી હું ક્યાં વીંઢાળતી ફરું તે! આ ભવસાગરમાં પ્રયાણ કરતાં કરતાં કદાચ જો મારી જીવન નૌકામાં કાંઈ અકસ્માત થયો, તો મારે તેવા નિર્થક બોળને સમુદ્રમાં ફેંકી દેવાનો પ્રસંગ આવે! તેના કરતાં તો સહચર સિવાય જગતમાં એકલી જ ફરું, અને મારી ધૃષ્ટિ પ્રમાણે એકલી અને સ્વતંત્ર રહું તે જ મારે માટે તો યોગ્ય છે. ”

“ કમનસીબ નોકરી ! દુર્ભાગી બાલા ! ” ડેંગ્લર્સના મુખ ઉપરથી લોહી ઉડી ગયું અને તે બબડ્યો. કારણ કે તે પોતાની પુત્રીના સ્વભાવથી બરાબર વાકેફ હતો.

“ દુર્ભાગી બાલા ! ” તેની પુત્રીએ ગર્જના કરી. “ શું આપ મને કમનસીબ છોકરી કહો છો ? ના ના. આ આપના શબ્દો તો મને ખોટા ઢાંગના અને નાટકી લાગે છે. આપ મને દુર્ભાગી-નિર્ભાગી માનો છો ? હું તો ક્લેટી ધણી જ સુખી છું; કારણ કે મારે શાની ખોટ છે ? જગત મારા સૌન્દર્યની તારીફ કરી રહ્યું છે. હું જ્યાં જાઉં છું ત્યાં મારો સારો સત્કાર થાય છે. મને પણ તેવો સત્કાર ધણો ગમે છે. એથી મારા વિચારો અને દૃષ્ટિની વિપુલતા વધે છે. અને તેવી રીતે વિકાસ પામેલી દૃષ્ટિથી નિહાળતાં જગતની વિરૂપતા કાંઈક ઓછા પ્રમાણમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. મારામાં જીવિતો તોટો નથી. વ્યવહારિક જ્ઞાનમાં પણ કાંઈ એટલી બધી ખામી નથી. આથી

જે કાંઈ દષ્ટિગોચર થાય તેમાંથી મારી વૃત્તિને અનુકુળ બાબતો શોધી કાઢવામાં મને કાંઈ ઘણો પ્રયાસ પડતો નથી. આથી મને માનસિક દુઃખ થવાના પ્રસંગો ભાવ્યે જ ઉભા થાય છે. મારી પાસે દ્રવ્યની પણ કાંઈ ખોટ નથી. હું કાંઈ બીખારી નથી; કારણ કે આખા ક્રાન્સ દેશમાં મારા પિતાના જેટલું દ્રવ્ય ભાગ્યે જ કોઈ-કની પાસે હશે; અને કદાચ હશે તો પણ તેવા ઇસમો ગણવાને ગાંઠ્યા જ હશે. પિતાજી, હું આપની એકની એક જ પુત્રી છું. આપને મારા સિવાય બીજી કાંઈ પણ મળ નથી. એટલે પ્રથમ દર્શનીય જ હું આપની સર્વ સંપત્તિની એકલી જ વારસ છું. જગતમાં એવા પણ કેટલાક મૂર્ખ પિતાઓ છે કે જેઓને પોતાને પુત્ર ન હોય છતાં દૌહિત્રના મુખનાં દર્શનની અતિશય અભિલાષા હોય છે, અને પુત્રી જે લગ્ન કરવાની ના પાડે તો તેને મિલકતના વારસમાંથી બાતલ કરવાને તૈયાર થાય છે. પિતાજી, આપના સંબંધમાં મને ચોકકસ ખાત્રી છે કે આપ તેવા મૂર્ખ, જીદી, અગર અવિચારી નથી કે હું આપને દૌહિત્રનાં દર્શન કરાવવાની ના પાડું તેથી આપ પણ તેમની માફક મને રજળતી કરી મુકો, છતાં ધારો કે કદાચ આપની તેવી વૃત્તિ થઈ તો પણ, આપણા દેશના ભૂતકાલના વિદ્વાનો-આપણા પૂર્વજો-આપણા કાયદા કરનારાઓ એટલા બધા દીર્ઘદર્શી અને ડાહ્યા હતા કે તેઓએ મારા જેવી અનાથ બાલાઓના હિતનો પ્રથમથી જ વિચાર કરી મુક્યો છે. મારા જેવી નિર્દોષ બાલાઓને આપની મરજી માફક અમુક જ વ્યક્તિની સાથે લગ્ન કરવાની ફરજ પાડવાની સત્તા કાયદાએ આપને આપી નથી. વળી માતા પિતાની મરજી પ્રમાણે લગ્ન કરવાની ના પાડવાના કારણે જ અમારા જેવી નિરાધાર પુત્રીઓને પોતાની મિલકતના વારસામાંથી સંપૂર્ણ રીતે

ખાતલ કરતાં આપના જેવા નિષ્ઠુર પિતાએને કાયદો અટકાવે છે. જુઓ આવો રીતે મારામાં સૌન્દર્ય છે, બુદ્ધિ છે, કાંઈક જ્ઞાન અને કેળવણી મળેલાં છે, સારાસારવિચાર અને વિવેક છે, અને ધન-સંપત્તિ પણ છે; અને આ બધામાં જ ખરું સુખ સમાયેલું છે. તો પિતાજી, મને હવે આપ નિર્ભાગી કેવી રીતે કહી શકો છો ?” આ છેવટના શબ્દો ઉચ્ચારતાં તે બાલાએ એક અભિમાનયુક્ત હારથ કર્યું.

પોતાની જ પુત્રીના તરફથી થતું આ પ્રમાણેનું પોતાનું અપમાન બેરન ડેંગ્લર્સથી સહન થઈ શક્યું નહિ. તેને અતિશય ક્રોધ વ્યાપી ગયો; પણ તેના મુખમાંથી માત્ર એક આશ્ચર્યનો જ ઉદ્ગાર બહાર નિકળ્યો. તેની પુત્રીની તીક્ષ્ણ દષ્ટિ તેનાથી વધુ વખત સહન થઈ શકી નહિ, અને તે હાપજથી જરા બાળુપર ફરી ગયો, અને તુરત જ પોતાનો ક્રોધ અને જુસ્સો શાંત કરી દીધો. તે વખત વિચારી ગયો.

“ દિકરી, ” તેણે હસતાં-હસતાં ઉત્તર આપ્યો. “ તું કહે છે તે બધી વાત ખરો છે. તું જે જે બાબતનું અભિમાન રાખે છે તે સર્વ બાબતો તારામાં છે, અને સર્વ કાંઈ લાભો તને મળેલા છે. ખામી માત્ર એક જ છે; અને તે ખામી તને હાલ તુરત જ એકદમ બતાવવાની મારે કાંઈ એટલી ગરજ નથી. તું તારો મેળે તેના વિષે અનુમાન કરી લેજે. ”

પિતાના શબ્દો સાંભળીને યુજીની સ્તબ્ધ બની ગઈ.

“ દિકરી, ” યુજીનીને મ્હાત થયેલી બેઠને તેના પિતાએ આગળ ચલાવ્યું. “ તારા જેવી એક યુવાન છોકરી કેવાં કારણોને લીધે અને શા વિચારોથી લગ્ન કરવાની ના પાડે છે, તે તેં મને

બરાબર વિસ્તારથી અને સંપૂર્ણ રીતે સમજાવી દીધું અને તે મેં સાંભળી પણ લીધું. વાર, હવે, પોતાની પુત્રીએ લગ્ન કરવું જ જોઈએ એવા નિશ્ચય ઉપર મારા જેવા પિતા શા હેતુથી આવે છે તે તને મારે સમજાવવાનું રહે છે.”

યુજીનીએ ઉત્તરમાં નમન કર્યું. આ તેનું નમન એક આજ્ઞા-કિત પુત્રી તરીકેનું, પણ વાદવિવાદ માટે તૈયાર થઈને ઉભેલા એક પ્રતિસ્પર્ધી તરીકેનું હતું.

“ પુત્રી, ” ડૉલ્સે સમજાવવા માંડ્યું. “ એક પિતા જ્યારે પોતાની પુત્રીનો સ્વામી પસંદ કરી તેને લગ્ન કરવાનું કહે છે, ત્યારે તેને તેવી રીતે લગ્ન કરવાનો આગ્રહ કરવાનું તે પિતાને હમેશાં કાંઈક પણ કારણ હોય છે જ. તેં કહ્યું તેમ કેટલાક પિતાઓ એવા પણ હોય છે કે જેઓ પોતાને પુત્ર સંતતિ ન હોવાથી પુત્રીના પુત્ર અગર તેની પુત્રીના મુખ દર્શનને માટે તૈયાર રહે છે, અને ઝુરી ઝુરીને ખરે છે. પોતાની પુત્રીનાં છોકરાંઓ મારફતે પોતાનો વંશ રહેશે એવી તેમની માન્યતા હોય છે, અને તેથી તેવા પિતાઓમાં એ પ્રકારનું એક ગાંડપણ હોય છે. પણ દીકરી, હું તને ખાત્રી-પૂર્વક કહું છું કે મારામાં તેવા પ્રકારની કાંઈ પણ નિર્મલતા છે જ નહિ. હું તને સાફ જણાવી દઉં છું કે મારી એવી કશી માન્યતા છે જ નહિ. ઈર્ષ્યા સુખ માટે મને બીલકુલ લોભપતા અગર મોહ નથી. મારી દીકરી એક ખરેખરી અને મહાન તત્ત્વજ્ઞ હોવાથી મારી આ ઉદાસીનતા અગર વૈરાગ્ય વૃત્તિને તે બધી સારી રીતે સમજી શકે તેમ છે. તે મારી આ ઉપેક્ષાને દાષદૃષ્ટિથી જોનાર નથી, એવી મને ખાત્રી હોવાથી આ સર્વ તેની આગળ કહેવાને અગર

કષ્ટી કરવાને મને કાંઈ પણ પ્રકારનો વાંધો નથી. ”

“ વાહ ! બહુજ ઉત્તમ ! ” યુજીનીએ કહ્યું. “ ચાલો, ચાલવા દો ત્યારે; આપણે એક ખીજની સાથે ખુદ્દા નિખાલસ દિલથી વાત કરીએ પિતાજી; મને પણ તે વાત બહુ પસંદ છે. ”

“ અરે, ” ડેંગ્લર્સે જવાબ આપ્યો. “ હમેશાં સાધારણ રીતે તો મારો તેમ કરવાનો રીવાજ નથી; પણ પ્રસંગોપાત જરૂર પડે તો હું પણ તારી રીતભાતનું અનુકરણ કરી શકું છું. જો ત્યારે, હવે હું આગળ ચલાવું છું. લગ્ન કરવાની મેં જે ભલામણ તને કરી છે, તે કાંઈ તારા પોતાના સ્વાર્થની ખાતર નહિ; કારણ તે વખતે તારો પોતાનો તો મારા મનમાં કાંઈ ખ્યાલ જ નહોતો. તને નિખાલસ-પણું વધારે પસંદ છે એટલે હું સત્ય વાત ખુદ્દી જણાવું છે. તેથી તને વધારે સંતોષ થશે એવો હું આશા રાખું છું ! પણ મારે મારા પોતાના ધંધાને લગતી કેટલીક ગોઠવણો કરવાની હોવાથી અને કેટલાંક નવિન કામકાજો હાથ ઉપર લેવાનાં હોવાથી તારું લગ્ન જેમ અને તેમ જલદીથી કરી નાંખવું મને વધારે અનુકૂળ પડે તેમ હતું. તેજ કારણે મેં તારા લગ્નનો નિશ્ચય કરવો ધાર્યો હતો. ”

હવે ચિન્તાતુર થવાનો વારો દિકરીનો આવ્યો.

“ આ વાત સત્ય છે દિકરી. હું તને જે સત્ય હકીકત છે તેજ જણાવું છું. તે માટે તારે મારા ઉપર ગુસ્સો કરવાનું કારણ નથી; કારણ તે પોતે જ આ બધી વાતો ખુદ્દી કરવાને મને ફરજ પાડી છે. તારા જેવી કલાજિજ્ઞની સાથે આવી હીંસામની અને આંકડાની ગણતરીમાં ઉતરવાની મારી બિલકુલ ઇચ્છા નહોતી. મારી જે ઓપીસમાં દાખલ થવાથી રખે ને કદાચ સાહિત્ય અને લલિત

કલા વિરૂદ્ધના બ્રહ્મ વિચારો તારા મગજમાં દાખલ થઈ જઈને તને બ્રહ્મ બનાવી દે એવો તને ખ્યાલ લાગે છે, તે જ મારી નાણાવટીની દુકાનમાં તારી માસિક હાથ ખર્ચાની એક હજાર ફાંકની રકમ લેવાને માટે પેસતાં તને જરા પણ ભય લાગતો નથી. બલકે તું રાજી ખુશીથી દાખલ થાય છે. શાણી દિકરી, તે જ દુકાનમાં એવી ઘણી ઘણી બાબતો શિખવાની હોય છે, કે જે બાબતો લમ્બની વિરૂદ્ધ વિચારો ધરાવનારી તારા જેવી ચેલકીઓને પણ ઉપયોગી થઈ પડે છે. તમારા જેવી પોચા અંતઃકરણની પોરીઓને રંગરાગથી ભરપુર દિવાનખાનાઓમાં જે બાબતો તમારી લાગણી દુઃખાવાના બચથી જણાવવી યોગ્ય થાય નહિ, તેવી ઘણી ઘણી બાબતો તમને અમારી દુકાનમાં જણવાની મળે. દાખલા તરીકે એક નાણાવટીની આંટ એજ તેનું પ્રાકૃતિક એટલે સ્થૂલ તેમજ નૈતિક જીવન છે. જેવી રીતે શ્વાસો-સ્થાસ દેહને ટકાવે છે તેવી રીતે આત્મરુ-શાખ એજ નાણાવટીને ટકાવી રાખે છે. કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોએ આ મંત્રાંધમાં એક વખત મને એક લાંબુ લયક ભાષણ સંભળાવ્યું હતું જે મારાથી હજી પણ ભૂલી શકાયું નથી. જેમ જેમ આત્મરુ-શાખ-આંટ ધીરે ધીરે ઓછી થતી જાય છે, તેમ તેમ નાણાવટીનું ચેતન પણ ઓછું થતું જાય છે, અને આખરે તેનો વિનાશ થાય છે. અને જે નાણાવટીને સદ્ભાગ્યે તારા જેવી ઉત્તમ અને તત્ત્વજ્ઞાનો દીકરી મળી હોય, તેનું તો બહુ જલદીથી જ આવું પરિણામ આવવું જોઈએ. ”

પણ આવા કાંઈ નમી જાય એવી કાંઈ તે બાલા નહોતી. તેણે તો ઉલટું પોતાનું માથું ઉંચું કર્યું.

“ શું પાયમાલી ! ” તે બોલી.

“ હા હા, બરાબર તેજ દીકરી ! પાયમાલી અને વિનાશ ! ”
 કેંગલસે મુખ ઉપર નિષ્ઠુર હૃદયી અને ચાલાક મનુષ્યની માફક
 શાંતિનો ડોળ રાખતાં પણ અંદરખાનેથી ધગધગતા અંતઃકરણે
 જવાબ આપ્યો. “ વિનાશ ! પાયમાલી ! વિનાશ ! હા એજ ! ”

“ અરે ! ” યુજીનાના મુખમાંથી ઉદ્ગાર નિકળી ગયો.

“ હા ! હા ! હા ! હવે અત્યારે જ આ ભયંકર રહસ્ય હું તને
 જણાવું છું. આજ સુધી મેં તે ગુપ્ત રાખવાને પ્રયત્ન કર્યો હતો,
 પણ આજે તે રહસ્ય ખુલ્લું કરવાની તેં જ મને ફરજ પાડી છે.
 ત્યારે હવે મારી ડાહી દીકરી, આ વિનાશમાંથી ઉગરવાનો જે તમારો
 વિચાર થતો હોય, તો હું તમને તમારો પોતાનો બચાવ થાય તેવો
 કાંઈક રસ્તો બતાવું. ”

“ અરે, ” યુજીની બોલી. તે પણ કાંઈ પિતાથી ઉતરે તેવી
 નહોતી. “ મારા મુખ ઉપરથી તમે એમજ સમજ્યા હો કે જે
 વિનાશ અને પાયમાલીની વાત તમે મને જણાવી, તેથી હું મારા
 પોતાના સ્વાર્થની ખાતર દિલગીર થઈ ગઈ છું, તો તો મુખલક્ષણ-
 પરીક્ષાશાસ્ત્રનો તમારો અભ્યાસ બૂલ ભરેલો જ છે. મારો વિનાશ
 થતો હોય તો તેથી મને શું ? તમે ગમે તેવા શ્રીમન્ત હો, અગર
 તમારી પાસે ગમે તેટલી સંપત્તિ હોય, છતાં તમે મને જે કદીપણ
 ન આપી શકો તે શું હું મારી પોતાની મેળે મેળવવાને શક્તિવાન
 નથી કે ? અરે હું ધારું તો તમે સ્વપ્નમાં પણ ખ્યાલ ન કરી શકો તે
 હું મેળવી શકું; અને તેમ છતાં પણ હું પોતે બીજા કાંઈના ઉપકાર
 તળે આવું નહિ. તમે મને બાર મહિને બાર હજાર ફાંક જેવી
 નજીવી રકમ આપો છો, તેમાં તો મારે તમારું ચઢ્યું ઉતર્યું મોહું

છે. અરે, હું જે વખતે કમાવાને અગર દ્રવ્ય મેળવવાને બહાર પડીશ, ત્યારે માન, આબરૂ અને પ્રતિષ્ઠા સાથે મારા ચરણમાં લાખખોની ઢગલીઓ થશે. પણ ધડીભર કદાચ એમ ધારો કે મારામાં તેવી શક્તિ નથી, (કારણ તમારા હાસ્ય ઉપરથી તમને તે બાબતની શંકા હોય એમ લાગે છે.) તોપણ તેથી શું મારી સ્વતંત્રતાનો ત્યાગ કરવો ? અરે સ્વતંત્રતા આગળ તમારા અઢળક દ્રવ્યના ભંડારો તો શું, પણ જીંદગી સરખી પણ મારે મન હિસાબમાં નથી. ના, ના, મને મારે પોતાને માટે જરા પણ ખેદ થતો નથી. મને તો કાંઈક પણ ઉપાય જડી આવશેજ. મારાં પુસ્તકો, મારી પેનો, અને મારાં વાદ્યો તો હમેશાં મારી પાસે રહેવાનાંજ, અગર મને મળવાનાંજ; કારણકે તે તો બધાં નજીવી કિંમતનાં હોય છે.

વાર ત્યારે હવે, આપ એમ માનો છો કે મને મારી માતાને માટે ખેદ થાય છે ? તેમ ધારતા હો તો તમારી ભૂલ છે. એ તમારી બીજી બ્રાન્તિ પણ દૂર કરી દેજો. હાલમાં તમારા ઉપર જે પાયમાલી અગર પડતીનો ભય આવી પડ્યો છે, તે માટે પોતાના પુરતી તો તેણે સર્વ તૈયારીઓ અને જોગવાઈ કરી રાખી છે; અગર તો પછી મારી ધારણા ભૂલ ભરેલી હોવી જોઈએ. આથી આ વિપત્તિથી તેને પોતાને કાંઈ વિશેષ લાભ-હાનિ થનાર નથી. તેણે પોતાને માટે કાળજી રાખીને બધી ગોઠવણો કરી રાખી છે, નિદાન હતું પોતે એવી આશા રાખું છું : કારણ કે મારી અંભાળ લેવા માટે પણ તે પોતાની હંમેશની ચોજનાઓમાં વિશ્લેષ પડવા દેતી નહિ. સ્વતંત્રતા માટેના મારા પ્રેમને ઉત્તેજિત કરીને તેણે જ મારામાં સ્વતંત્રતાનો હાલનો જુસ્સો આણ્યો છે. ના, ના, ચિતાજી, આપે મને વચમાં અટકાવવાની જરૂર

નથી. બાલપણથી જ મારી આસપાસ ચાલી રહેલા અનેક પ્રસંગો મેં ધારી ધારીને નિહાળી જોયા છે, અને તે ઉપરથી હું મારા પાઠ મારી પોતાની મેજે જ શીખી છું. આથી વિપત્તિ અગર વિનાશ મારા મગજને કાંઈ પણ અસર કરી શકે તેમ નથી. મારા બચપણમાંથી જ્યારથી મને જરા પણ સમજણ આવી ત્યારથી હું જોતી, અને યાદ કરતી આવી છું કે મારા ઉપર કોઈનો સ્નેહ છે જ નહિ. એ વધારે ખગખીની વાત થઈ. આ રીતે પ્રથમનું પગથીઉં જ કાચું, ત્યાં પછી પૂછતું જ શું ? આથી હું પણ આ જગતમાં અંતઃ-કરણથી કોઈને જ રહાતી નથી. એ પણ એક ધણું જ સાફ થયું છે. લો, પિતાજી. હું પણ મારા હૃદયના વિચારો કાંઈ પણ ગળી ગળફો રાખ્યા સિવાય ખુલ્લે ખુલ્લા આપને જણાવી દઉં છું. ”

“ત્યારે, ” ડેંગ્લર્સે અત્યંત ક્રોધમાં આવી જઈને પૂછ્યું. “મારો વિનાશ જલદીથી લાવવાનો તારો નિશ્ચય શું હજી તેવોને તેવો જ અડગ છે, ઓ નાદાન એક્કી ? ” ડેંગ્લર્સને આ ક્રોધ કાંઈ તેના વાત્સલ્યને ફટકો પડવાથી ઉપજ્યો ન હોતો, પણ તેના સ્વાર્થની વિરૂદ્ધ વર્તન થતું હોવાથી જ તેનો મિળજ ગયો હતો.

“તમારો વિનાશ ? તમારો વિનાશ હું જલદીથી લાવવા માગું છું ! એટલે શું ? મને તમારું બોલવું જરા પણ સમજતું નથી.”

“તો તો ઠીક. એમ હોય તો હજી કાંઈ પણ આશા છે ખરી. સાંભળ. ”

“તો બ્યાનપૂર્વક સાંભળતી બેઠેલી જ છું.” એમ બોલતાં યુજીનીએ પોતાના પિતાના તરફ એવી કરડી દૃષ્ટિ ફેંકી કે ડેંગ્લર્સ બીચારો જરા મભરાયો.

“ જો, ” તેણે આગળ ચલાવ્યું. “ આન્ડ્રીઆકે વલકેન્ડીનું તારી સાથે લગ્ન થાય એટલે તુરત જ તે પોતાની બધી ખરી સંપત્તિ-લગભગ ત્રીસ લાખની મિલકત મને સોંપનાર છે. ”

“ વાહ ! બાણું જ ઉત્તમ ! ” યુજીનીએ અતિશય તિરસ્કાર-પૂર્વક કહ્યું.

“ દિકરી, તું કદાચ એમ ધારતી હોઈશ કે તારી તે સધળી મિલકત હું ખાઈ જવા માગું છું, તો તે તારો ભય ખોટો છે. એમાંથી તો બીજા એક કરોડ લીવર કમાવા છે. મેં અને એક બીજા મારા મિત્ર નાણાવટીએ એક જગ્યાએ એક રેલ્વે લાઇન માટે પરવાનો મેળવ્યો છે. આજકાલ તો માત્ર એકલા તે જ ધંધામાં લાભ થાય તેમ છે. એક અઠવાડીયાની અંદર મારે મારા ભાગના ચાલીસ લાખ આપવાના છે, પણ એ ચાલીસ લાખમાંથી કરોડ દોઢ કરોડ મળે તેમ છે. ”

“ પણ, પરમ દિવસે જ્યારે હું આપની પાસે આપની દુકાનમાં આવી ત્યારે તો, ” યુજીનીએ કહ્યું. “ તમે લખભગ પચાસ સાઠ લાખ જમાં કરીને બેઠા હતા, અને હવે બાબત તરફ મારું તમે બ્યાન પણ ખેંચ્યું હતું. વળી જ્યારે એથી મારા મનને કાંઈ પણ અસર થએલી તમને જણાઈ નહિ ત્યારે તમને આશ્ચર્ય પણ લાગ્યું હતું. ”

“ હા, પણ તે પૈસા મારા પોતાના નથી. એ તો મારી શાખા બતાવી આપે છે. લોકોને મારી આંટ માટે બ્રહ્મા સારો વિશ્વાસ છે તેથી મારે ત્યાં લોકો જમા મુકવાને તૈયાર થાય છે. જે પચાસ લાખની વાત કરી તે પૈસા તો ધર્માદાના છે-દેવાખાનાંઓના છે. જો પહેલાંનો સમય હોત તો તે રકમ વાપરવાને મને કાંઈ પણ

જાતનો વાંધો ન હોતો; પણ હમણાં હમણાં મને જે ભારે નુકશાન થયું છે તેની વાતો હવે બહાર આવવા લાગી છે; અને મારી આંટ મેં તને જણાવ્યું તે પ્રમાણે હવે ઓછી થવા લાગી છે. એ અનામત પૈસા તો ગમે તે વખતે પાછા માગવામાં આવે, અને જો હું તે વાપરી નાંખું તો મારે નામોશી ભરેલી રીતે દેવાળું કાઢવાનો વખત આવે. જે દેવાળાં કાઢવાથી પૈસાદાર થવાય તેવાં દેવાળાંને માટે મને ધિક્કાર નથી, પણ જે દેવાળાથી બીજારી થવાય તે દેવાળાને માટે મને ખરેખરો ધિક્કાર છે. ત્યારે જો હવે તું કેવલકેન્ડીની સાથે લગ્ન કરે, અને જો તેની ત્રીસ લાખની રકમ મારા હાથમાં આવે તો મારી આંટ પાછી તાજ થાય, અને છેલ્લા એક બે માસમાં દુર્દૈવ-વશાત્ મારી જે સંપત્તિ કુદકે અને ભૂરકે મારા હાથમાંથી નાસી ગઈ છે, તે પણ પાછી આવે. કેમ, માફ કરેલું સમજી કે ? ”

“ હા. હા, બધી સારી રીતે. તમે મને ત્રીસ લાખ માટે ગીરો મૂકવા માગો છો નહિ વા ? ”

“ જેમ રકમ મોટી તેમ તારું માન પણ મોટું ! એથી તારી પોતાની કિંમત તને સ્મજાય તેમ છે. ”

“ ઠીક, તમારો આભાર. હવે એક બે શબ્દો જ માત્ર વધારે. આન્ડ્રીઆ કેવલકેન્ડીના પૈસા તમારા હાથમાં આવે એટલે તે રકમને અહકયા સિવાય, માત્ર તે રકમ તમારી પાસે આવી ગઈ છે એટલા સમાચાર ઉપરથી જ શું તમે તમારી ગએલી શાખ પછી મેળવવાનું વચન આપો છો ? આ કાંઈ સ્વાર્થની વાત નથી, પણ વિવેકની વાત છે. તમારી ગએલી સંપત્તિ પાછી મેળવવામાં તમને મદદ કરવાને હું તૈયાર છું, પરંતુ બીજાઓનો વિનાશ કરવાના દુષ્કર્મમાં તમારા મળતીઆ તરીકે જોડાવાને મારી ઇચ્છા નથી. ”

“પણ મેં તને કહ્યું જ છે કે એ ત્રીસ લાખની રકમથી—”

“મહેરબાન, એ ત્રીસ લાખનો ઉપયોગ ક્યાં સિવાય જ શું આપની પૂર્વ સ્થિતિ આપ પાછી મેળવી શકશો?”

“હા, હા. મારી એવી ધારણા છે ખરી. જો લગ્ન થાય, અને મારી શાખ પાછી તાજ થાય તો ત્રીસ લાખનો ખરેખરો ઉપયોગ ક્યાં સિવાય, માત્ર તે રકમ મારા કમળમાં આવ્યાની અફવા માત્રથી જ મારી સ્થિતિ પાછી જરૂર સુધરે જ.”

“ત્યારે મોં. કેવલકેન્ડીની સાથે મારું લગ્ન થાય તે વખતે પાંચ લાખ પહેરામણીના આપવાને માટે તમે કશું કર્યું છે તે પ્રમાણે તમે આપી શકશો ખરા કે?”

“અરે લગ્ન ક્રિયા પુરી થઈ કે તુર્ત જ.”

“હીક!” યુજનીએ ટાપસી પુરી.

“કેમ? હવે શું બાકી રહ્યું? હવે વધારે શું જોઈએ?”

“હવે માત્ર મારે એટલું જ જાણવું છે કે લગ્નના કોલકરાર ઉપર જો હું સહી કરું તો પછી મારા વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યની આડે તો તમે પાછળથી કદી આવશે નહિ ને?”

“ના, ના. બીલકુલ હું આડે આવનાર નથી. તારી ઇચ્છામાં આવે તેવી રીતે વર્તવાને તું પોતે મુખ્યાર છે. મારે તો માત્ર લગ્નના કરાર ઉપર તારી સહી જ જોઈએ. તે મળી એટલે આપણી મતલબ પુરી થઈ ગઈ. પછી તમે ધણી ધણીઆણી જેમ ફાવે તેમ તમારું ફેાડી લેજો ને.”

“એમ હોય તો તો આપણે પણ મોં. કેવલકેન્ડીની સાથે પરણવાને તૈયાર છીએ.” પુત્રીએ પિતાને હિંમત આપી.

“ પણ પછી તારી પોતાની શી ધારણા છે ? ”

“ એ તમારે જાણવાની શી જરૂર છે ? મારી વાત મારી પાસે. તમારું રહસ્ય જાણ્યા પછી પાછી મારા મનની છૂપી વાતો પણ હું તમને જણાવી દઉં ત્યારે તો તમારા ઉપર હું સરસાઇ શી રીતે ભોગવી શકું ? ”

ડેંગ્લર્સે હોઠ કરડ્યા. એક નાની સરખી છોકરીએ તેને છેતર્યો, અને તે પણ તેની પોતાની જ દીકરી.

“ ત્યારે, ” તેણે આખરે પોતાના મનને ઢાંચામાં રાખતાં પૂછ્યું. “ હવે આગળનો અધો વિધિ કરવાને તું કબુલ છે કેમ ? ”

“ હા. ” યુજીનીએ જવાબ આપ્યો.

“ ત્રણ દિવસમાં કરાર ઉપર સહી કરી આપીશ ? ” “હા.”

“ ત્યારે તો બાણું જ સારું. હવે મારે કાંઈ બીજું વધારામાં કહેવાનું રહેતું નથી. ”

ડેંગ્લર્સે પોતાની પુત્રીનો હાથ પોતાના હાથમાં લઇને જરા દાબ્યો. પણ બેમાંથી કોઈ પણ કાંઈ બોલ્યું ચાલ્યું નહિ.

“ ઠીક, ત્યારે હવે આપણી મસલત પુરી થઇને ? ”

બીજું કાંઈ કહેવાનું બાકી રહ્યું નહોતું એવી ડેંગ્લર્સે ઇશ્વારત કરી. પાંચ મિનિટ પછી યુજીનીનાં ગાનતાન ચાલી રહ્યાં. થોડી વાર પછી ગાડી તૈયાર હોવાની અને તેની માતા યુજીનીની રાહ બેતી હોવાની ખબર મોકરે તેને આપી. દીકરીએ શૃંગાર સંજ્યા પછી મા દીકરી બન્ને ગાડીમાં બેસીને વિદાય થયાં. તેઓ ત્યાંથી પ્રથમ વાઇલફોર્ટને ત્યાં ગયાં અને લગ્નના નિશ્ચયની વાત જાહેર કરી.

પ્રકરણ ૪૨ મું.

ત પ્રકરણમાં વર્ણવેલો બનાવ બન્યા પછી ત્રીજે દિવસે એટલે લમના કાલકરાર ઉપર સહિ માફીઓ કરવાને માટે નિયત કરેલા દિવસે સાંજના પાંચ વાગે આન્ડ્રીઆ પોનાની ભપકાદાર સુંદર ગાડીમાંથી મોન્ટેક્રિસ્ટોના મકાન આગળ ઉતર્યો. એકાદ યુવરાજ કાંઈ રાજકુમારીની માથે લગ્ન કરવાને માટે જતો હોય તેવા પોષાકમાં ભાષ્ટ્રી પોતે સજ્જ થએલા હતા.

હમેશના રીવાજ મુજબ નોકરને પૂછતાં, કાઉન્ટ ઘેર હતો એવી ખબર મળતાં જ આન્ડ્રીઆ ઉપર દોડ્યો, તો જુના ઉપર જ તેને કાઉન્ટનો મેળાપ થઈ ગયો. આ યુવાનને જોતાં જ કાઉન્ટ અટક્યો. આન્ડ્રીઆ તો આજે પુર બહારમાં હતો, એટલે તેનો જુસ્સો કાંઈ રોકાય તેમ નહોતો.

“ અરે વાહરે કાઉન્ટ, આપ અત્યારે ક્યાં બહાર આસ્યા ? અગર આપ બહારથી હમણાં જ આવો છો ? ”

“ મહેરબાન, હું હજી હમણાં જ બહાર જઈ છું. ”

“ ત્યારે તમને રોકવા તેના કરતાં હું જ તમારી સાથે તમારી ગાડીમાં આવું છું. મારે તમારી સાથે કાંઈ હજારો વાતો કરવાની છે. ”

“ ના, ના. ” કાઉન્ટે એક ન સમજાય તેવા તિરસ્કારયુક્ત હાસ્યથી કહ્યું. “ ના, ના, મો. આન્ડ્રીઆ, તમારે જે કાંઈ કહેવું હોય તે અહિંજ કહી નાંખો. હું સાંભળું છું. આપણે ઘરમાં બેસીને જ વધારે સારી રીતે વાતચીત કરી શકીશું. વળી અહિં ગાડીવાનને પણ આપણી વાત સાંભળી જવાનો લાગ મળશે નહિ. ”

કાઉન્ટ પાછો ફર્યો અને પહેલા માળ ઉપરના જ એક નાના સરખા દિવાનખાનામાં એક ખુરશી ઉપર જઈ બેઠો અને આન્ડીઆને પણ બેસવાને ઇશારત કરી.

આન્ડીઆ તો તે દિવસે અદ્ધર સ્વર્ગમાં ઉડી રહ્યો હતો.

“ કાઉન્ટ, ” તેણે કહ્યું. “ તમે જાણતા તો હશે જ કે આજે સાંજના કેટલીક વિધિ થનાર છે ! રાતના નવ વાગ્યાના સુમારે મારા સસરાજીને ત્યાં લગ્નના કાલકરાર ઉપર સહી સાક્ષીઓ થનાર છે. ”

“ ઠીક, ચાલો સાડ થયું. ઘણી ખુશીની વાત. મોં. કેવલકેન્ટી, તમે પણ બડા નસીબદાર લાગો છો ! તમને પણ કોઈ ઉત્તમ લાગ મળી ગયો છે ! કન્યા ઘણી સુંદર છે. ”

“ હા, હા. એ વાત તો ખરી. તે જરા દેખાવડી તો છે જ. ” આન્ડીઆએ જરા નમ્રતા બતાવી.

“ બધું તો બધું, પણ તે ઘણી ધનાઢય છે. માડ પોતાનું તો તેમ ધારવું છે જ. ”

“ શું તમે પોતે પણ એમ ધારો છો ? ” પેલા યુવકે પ્રશ્ન કર્યો.

“ બેશક. એરન હેંગલર્મ ખરી વાત કોઈને કહેતો નથી. તે પોતાની ઓછામાં ઓછી અડધી મીલકત તો છૂપાવી રાખે છે. ’ ’

“ દોઢ બે કરોડની મિલકત તો તેની કહેવાય છે ! ” આન્ડીઆનાં તેજ આનંદથી ચમકવા લાગ્યાં.

“ હા, હા. વળી વધારામાં- ” કાઉન્ટે કહ્યું. “ અમેરિકા અને ઈંગ્લાંડમાં હમણાં હમણાં તેણે એક બે એવાં નવિન પ્રકારનાં સાહસો ઉઠાવ્યાં છે, કે જેવાં સાહસો ક્રાન્સમાં હજી સુધી કોઈના જાણવામાં પણ નથી. ”

“ હા, હા, હું સમજ્યો. તમે રેલ્વેની વાત કરો છો. તેણે રેલ્વે માટે પરવાનો મેળવ્યો છે, નહિ વાર ? ”

“ ખરાબર, તમે વાત કરો છો તે પ્રમાણે જ છે. એમ મનાય છે કે તે સાહસમાંથી તેને ઓછામાં ઓછા એક કરોડનો નફો થશે. ”

“ એક કરોડ ? શું કહો છો ? અરે એ તો બડો જબરો તડાકો ગણાય ! ” આન્ડ્રીઆ તો આમોજ બની ગયો.

“ આ બધી સંપત્તિ, ” કાઉન્ટે તેને વધારે ને વધારે છાપરે ચઢાવવા માંડ્યો. “ તમને મળવાની છે, અને તે પણ ન્યાયની રીતે જ; કારણ તેને એકની એક જ દીકરી છે. વળી તમારા પિતાએ મને ખાત્રીપૂર્વક કહેલું છે કે તમારી મિલકત પણ કાંઈ ઓછી નથી. તમારી પત્નીના જેટલી જ તમારી પોતાની મિલકત પણ છે. પણ હવે એ બધી દુકાનદારીની વાતો બાબુ પર મુકોને ! હું ધારૂં છું કે તમે આ બધી વ્યવસ્થા તો ઘણી યુક્તિથી પાર પાડી ! ”

“ મારી યુક્તિ કાંઈ છેક ખોટી તો નથી જ. ” પેલા યુવકે જવાબ આપ્યો. “ હું પણ એક રાજનીતિજ્ઞ માણસ છું. ”

“ હા, તમે પણ ખરા કપટકલાભિગ્ન છો. એ જ્ઞાન કાંઈ રસ્તામાં પડ્યું નથી; એ તો જન્મસિદ્ધ હોય છે. વારૂ, પણ તમે પ્રેમપાશમાં સપડાયા લાગો છો ખરા ? ”

“ તેવું કાંઈક છે ખરૂં ! ”

“ ઠીક, પણ તમારા પ્રેમનો બદલો તમને મળે તેમ છેને ? ”

“ હું એમ ધારૂં છું ખરો. ” આન્ડ્રીઆએ એક વિજયપૂર્ણ હાસ્ય કર્યું. “ મારી પસંદગી અને સ્વીકાર થયો છે, એટલે મને એમ

લાગે છે. પણ આ બધામાં એક મહત્વની વાત મારે વિસરી જવી જોઈએ નહિ.”

“શી વાત ?”

“એજ કે આમાં મને કેટલીક કિમતી મદદ મળેલી છે.”

“સંયોગોની ?” “ના, ના, આપના તરફથી.”

“મારા તરફથી ? ના, ના, પ્રીન્સ,” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ આન્ડ્રી-આની આ પક્ષી ઉપર ખાસ ભાર મૂકતાં કહ્યું. “મેં વળી તમારે માટે શું કર્યું છે તે ? તમારું નામ, તમારો દરજ્જો, અને તમારા ગુણો શું પુરતા નથી ?”

“ના, ના.” આન્ડ્રીઆ બોલ્યો. “ના, ના. એવો મિથ્યા વિવેક જવા દો. મારું નામ, મારો દરજ્જો, અગર મારા ગુણો જે કાંઈ કરે, તેના કરતાં તમારા જેવા માણસનું વજન વધારે પડે.”

“મહેરબાન, તમે ભૂલ ખાઓ છો.” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ જરા ઉદાસીનતા બતાવતાં કહ્યું. પેલા યુવકના મનનો આશય બધો તે ક્યારનોએ પામી ગયો હતો. “તમારા પિતાનો દરજ્જો, લાગવગ, અને સ્થિતિનો નિશ્ચય થયા પછી જ તમને મારો આશ્રય મળ્યો હતો; કારણ કે હું વળી તમને અગર તમારા નામવર પિતાને ક્યારે ઓળખતો હતો ? તમારા કુટુંબ સાથે મને કોણે ઓળખાણ કરી આપ્યું તે વાત શું તમે ભૂલી ગયા ? મારા જે ખરા દોસ્તો લોર્ડ વિલ્મોર અને પાદરી યુસોનીનો મારે તે માટે આભાર માનવાનો છે. તમને આશ્રય આપવાને તેમણે મને કહેલું, પણ સાથે સાથે તમારા જામીન થવાની મારે કાંઈપણ જરૂર પડનાર નથી એમ પણ જણાવેલું. એ તો તમારા પિતાએ ઇટાલીમાં જે નામના મેળવી છે તેને

જ આ બધું આભારી છે. બાકી વ્યક્તિગત વાત જો કરતા હો, તો મારે તમારી સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. હું તમને ઓળખતોજ નથી !”

કાઉન્ટની શાંતતા અને ઠાવકાપણાથી આન્ડ્રીઆ ઠડોગાર બની ગયો. તેને એમ લાગ્યું કે તેને પણ ખરો ગુરૂ મળ્યો હતો, અને ત્યાં કાંઈ તેનું ટટ્ટુ ચાલે તેમ નહોતું.

“ એમ ! ત્યારે મારા પિતા પાસે ખરેખર જ શું એટલી બધી મિલકત છે ?” આન્ડ્રીઆએ વાતનો વિષય બદલ્યો.

“ હા મહેરબાન, એમ લાગે છે ખરું. ”

“ ત્યારે મને લગ્ન પ્રસંગે જે રકમ આપવાની હતી તે આવી છે કે ? ”

“ હા. મારા ઉપર આજે કાગળ છે ખરો. ”

“ પણ રકમ ? ” “ એ રકમ-ત્રીસ લાખની રસ્તામાં જ છે-આવી પહોંચવાની તૈયારીમાં જ છે. ”

“ ત્યારે શું તે મને ખરેખર જ મળશે ? ”

“ બેશક ! ” કાઉન્ટે તેને ખાત્રી આપી. “ હું ધારૂં છું કે હજી સુધી તો કદી તમને પૈસાની જરા પણ તંગી પડી નથી ? ”

આન્ડ્રીઆ તો ખરેખરો આશ્ચર્યમાં ગરક થઈ ગયો. ક્ષણવાર પછી વિચાર નિદ્રામાંથી જાગ્રત થયો.

“ વારૂ ત્યારે મુરબ્બી, હવે આપને મારે એક વિનંતિ કરવાની છે, અને આપને પસંદ પડે અગર ન પડે તોપણ આપને તે માનવી પડશે. ”

“ કહો, શું છે ? ”

“ અહિં આવ્યા પછી આજ સુધીમાં મારે ઘણા ઘણા લોકોની સાથે ઓળખાણ થયા છે; સદ્‌બાળ્યે તેમાં પણ ઘણા ઘણા મોટા મોટા લોકોની સાથે સંબંધ થયો છે, અને અત્યારે મારે મિત્રોનો કાંઈ તોટો નથી. પણ આ લગ્ન પ્રસંગે કોઈ નામાંકિત માણસની ઓથની મારે જરૂર છે. મારા પિતાની ઝેરહાજરીમાં તેમના જેવા જ મોટા દરજ્જાના કોઈ માણસે તેમનું સ્થાન લઈ મારા મુરબ્બીનું કાર્ય કરવું જોઈએ. કારણ કે મારા પિતા હવે વૃદ્ધ બની ગયા છે, અને તેમની શરીર સંપત્તિ સારી રહેતી નથી. પ્રવાસમાં તેમને ઘણા ત્રાસ પડે છે. વળી અનેક યુદ્ધોમાં લા સહન કરીને તેમનું શરીર હવે જર્જરિત થઈ ગયું છે, એટલે તેઓ તો અહિં આવવાની ના પાડે છે. ”

“ ઠીક ! પછી ? ”

“ વાર ત્યારે, હવે હું આપને એક વિનંતી કરવા આવ્યો છું. ”

“ મને વિનંતિ કરવા ? એવું શું છે ? ”

“ હા, હા. એજ કે તેમનું સ્થાન આપ લો. આપ જ વરરાજના પિતા બની જાઓ. ”

“ મહેરબાન, આટલો આટલો આપણે સંબંધ છતાં પણ શું તમે મને પુરેપુરો હજી ઓળખી શક્યા નથી કે મારા આગળ આવી વાત લાવો છો ? તમારે જોઈએ તો મારી પાસે પાંચ દસ લાખના કરજની માગણી કરો, અને જોકે એટલી બધી રકમ કોઈ બાગ્યેજ ધીરે, તોપણ તેવી માગણીથી મને એટલો બધો કંટાળો આવશે નહિ. દુનીઆદારી નીતિના બ્યવહાર અને વર્તનમાં તો આ કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો કદી પૌર્વાત્ય રીત રીવાજોનો ત્યાગ કરનાર નથી; બલકે

તેવા વિદ્વાંતોને ચુસ્ત રીતે વળગી રહેશે.”

“ત્યારે શું આપ ના પાડો છો?”

“અલબત્ત, તમે મારા બાઈ અગર મારા પોતાના પુત્ર હોત તોપણ હું આવી રીતે નાજ પાડત. આપણે એવી તેવી ભાંજગડોમાં પડતાજ નથી. લગ્નના કાલકરારો શા અને એવી જોખમદારીઓ વળી શી? અમે પાર્વાત્ય લોકો લગ્નને એવું કોઈ મહત્વ આપતા જ નથી. મારી પોતાની જ વાત કરું. મારે એક જનાનો ફેરોમાં છે, બીજો રમનામાં છે, અને ત્રીજો કોન્સ્ટાન્ટીનોપલમાં છે. દરેક સ્થળે મારે સંખ્યાબંધ સ્ત્રીઓ છે. આ ઉપરાંત બીજા પણ મારે વિનોદ અને વિહારનાં કેટલાંક સ્થાનો છે. એટલે મારા જેવો ધસમ એક-પત્નીવ્રતની તમારા પશ્ચિમના દેશોની નીતિ સમજી શકે તેમ નથી. મારાથી તમારા લગ્નમાં એવું અગ્રસ્થાન લઈ શકાય તેમ નથી.”

“ત્યારે પછી, હવે મારે કરવું શું?” આન્ડ્રીઆએ નીરાશ થતાં પૂછ્યું.

“હમણાંજ તમે કહેતા હતા કે તમાર સંખ્યાબંધ મિત્રો છે?”

“હા, હા. પણ બેરન ડેગ્લર્સ સ્પષ્ટ મને ઓળખ તો તમે જ કરી આપી ને?”

“ના, ના. જરાપણ નહિ! જુઓ જરા બરોબર યાદ કરો. મારે ત્યાં એક ભોજન સમારંભમાં તમારો બેરનની સાથે મેળાપ થયો, અને પછી તમે પોતેજ તેમને ત્યાં જાતે ગયા હતા. એમાં હું તો કાંઈ જ જાણતો નથી.”

“હા, હા પણ મારા લગ્નનું ચોકડું તો તમે જ ગોઠવી આપ્યું ને?”

“ મેં ? ના ના. જો જો એવું તેવું કાંઈ માનતા. તમે જ્યારે તેવી ગોઠવણ કરવાને મને વિનાંતિ કરી ત્યારે મેં તમને શું કહ્યું હતું ? તે મારા શબ્દો તમને યાદ છે ? હું એવાં લગ્નનાં કોકડાં ગુંચવવાની ભાંજગડમાં પડતોજ નથી. મારો તો એવો નિશ્ચયજ છે.”

આન્ડ્રીઆએ હોઠ કરડ્યા.

“ વાર, પણ તમે ત્યાં હાજર તો રહેશોને ? ”

“ બધું પેરીસ ત્યાં આવશે ને ? ”

“ હા, હા. આપણા ઓળખીતા, પાળીખીતા, મિત્રો, અને વખાણનારાઓ તો બધા ત્યાં આવશે જ. ”

“ વારુ ત્યારે, તે બધાની માફક હું પણ આવીશ. ” કાઉન્ટે રોકકું પરખાવી દીધું.

“ ઠીક, ખીજઓ સાક્ષી કરે તો તે પ્રમાણે તમે પણ સાક્ષી તો કરશો જ ને ? ”

“ હા, હા. તેમ કરવામાં મને કાંઈ વાંધો નથી. ”

“ વારુ. ચાલો, તમારી ઇચ્છા નથી તો એથી વધારે તમને આગ્રહ કરવા હું માગતો નથી; પણ એક ખીજ બાબત રહી ગઈ. ”

“ વળી શી બાબત રહી ગઈ ? ”

“ તમારી એક સલાહ જોઈએ છીએ. ”

“ એ તો વધારે મુશ્કેલીનું કામ. તેના કરતાં તો મદદ કરવી સારી. ”

“ પણ તમારે કાંઈ લાગે વળગે નહિ એવી રીતે સલાહ આપવાને શું વાંધો છે ? ”

“ બોલો શું છે ? કહો. ”

“ મારી પત્નીની મિલકત પાંચ લાખનો હશે કે ? લગ્નની પહેરામણી તરીકે તેટલી રકમ મને મળશે ખરી ? ”

“ જાણ, એવી મારાથી કાંઈ ખાત્રી આપી શકાય નહિ, પણ બેરન ડેંગ્લર્સ તરફથી એમ જણવામાં આવ્યું છે ખરું. ”

“ વારૂ, ત્યારે તે રકમ મારે લઈ લેવી કે સોલીસીટરને જ સોંપી રાખવી ? ”

“ સુધરેલા લોકો તો સાધારણ રીતે એવી ગોઠવણ કરે છે, કે કોલકરાર ઉપર સહીઓ થઈ ગયા પછી ખીજે કે ત્રીજે દિવસે બંને પક્ષના સોલીસીટરો ભેગા થાય છે, અને બંને જણ પરસ્પર પોતાના અસીલોના વતીની રકમો સમજી અને ગણી લે છે, અને પરસ્પર એક ખીજને તેમ કર્યા બદલ પાવતીઓ આપે છે. પછી જ્યારે લગ્ન પૂરું થઈ જાય છે, ત્યારે સોલીસીટરો તે રકમો પોત પોતાના અસીલોને આપી દે છે. ”

“ મારે આ પૂછવાનું કારણ એવું છે કે, ” આંડ્રીઆએ જરા ચિન્તા બતાવતાં કહ્યું. “ તમે જે રહેલેના સાહસની વાત હમણાં કરી, તે ધંધામાં અમારી બંને ધણી ધણીઆણીની રકમો રોકવાની મારા સસરાજીનો ઇચ્છા છે એમ મારા સમજવામાં આવ્યું છે. ”

“ વાહ ! વાહ ! તો તો પછી તેમાં વાંધો શો છે ? બધા કહે છે કે તે ધંધામાં એક વરસ છ મહિનામાં તો રકમ બમણી અને ત્રણગણી થઈ જાય છે. બેરન ડેંગ્લર્સ એક ખરો નાણાંશાસ્ત્રી છે, અને પોતાના ધંધાનું તેને ઘણું સારું જ્ઞાન છે. ”

“ ઠીક ત્યારે. ” આન્ડ્રીઆએ કહ્યું. “ હવે કાંઈ વાંધા જેવું નથી. માત્ર આપે ના પાડી તેથી મને જરા દિલગીરી થાય છે. ઠીક, ચાલો, સાહેબજી, ત્યારે આજે સાંજના નવ વાગે. ”

“ હા, ત્યાં સુધી સાહેબજી. ”

નિયત કરેલા સમયને હજી ત્રણ ચાર કલાકની વાર હતી. આ બધા સમય આન્ડ્રીઆએ પોતાના ઓળખીતા, અને મિત્રોને નિમંત્રણ આપવામાં વ્યતીત કર્યો.

સાંજે આઠ સાડા આડતો સુમાર થયો કે બેગન ડેંગ્લર્સના મકાનના મુખ્ય દિવાનખાનામાં મોટા મોટા લોકોની ઠઠ જામવા લાગી. ત્યાં બેગા થયેલા બધા મોજીલા અને શોખીલા લોકો લગ્ન જેવા પવિત્ર અને ધાર્મિક પ્રસંગનું કાંઈ એટલું બધું મહત્વ સમજતા નહોતા. તેઓ તો માત્ર મોજ શોખના જ ભોગી હતા.

મકાનમાં બધે સુંદર રોશની થઈ રહી હતી. તેનો પ્રકાશ સોનેરી રંગ અને ચિત્રકામો ઉપર તથા રેશમી પડદાઓ ઉપર પડતો હતો, અને ગૃહશૃંગારના સામાનમાં જે કાંઈ થોડી ઘણી ખામી હશે, તેને પણ તે પ્રકાશ છુપાવતો હતો. તે પ્રસંગની નાયિકા બેરન ડેંગ્લર્સની પુત્રી યુજીનીએ અતિ સુંદર પણ સાદાં શ્વેત વસ્ત્રો પરિધાન કર્યા હતાં. આભૂષણમાં માત્ર નાજુક અને અતિ મૃદુ સુવાસવાળું એક ગુલાબનું પુષ્પ તેણે પોતાના માથામાં ખોસેલું હતું, જે તેના સૌન્દર્યમાં કંઈ અજબ વધારો કરતું હતું. આ સાદાં વસ્ત્રાભૂષણો જોનારને એકાએક તેની ખાત્રિશ નિર્દોષતાનું ભાન કરાવતાં, પણ તેનાં નેત્ર નિહાળતાં તે ભાસ દૂર થઈ જતો. તેના માતા જરા દૂર એક ખૂણામાં ડીઝે, બોકેમ્પ, અને શાતો રીનોડની સાથે વાતોમાં મશગુલ થઈ ગઈ હતી. આ અગત્યના પ્રસંગે ડીઝેને આમંત્રણ હતું, પણ તે બીજા બંધાઓની માફક સાધારણ પ્રદારનું જ હતું. મોં. ડેંગ્લર્સ પોતાના બંધામાં પ્રવીણ હતા એવા પોતાના મિત્રો

અને સોજતીઓની સાથે નાણાં શાસ્ત્ર અને રાજનીતિની વાતો કરી રહ્યો હતો. પ્રધાન મંડળમાં પોતાને થોડા સમયમાં બેઠક મળનાર હતી; અને તે પ્રમાણે થાય એટલે વેરાના સંબંધમાં તૈયાર કરેલી એક નવિન યોજના પ્રસંગ આવ્યે અમલમાં મુકવાનો પોતે નિશ્ચય કર્યો હતો, એમ તે સૌ કોઈને સમજાવતો હતો. વરરાજ-આન્ડ્રીઆ કેટલાક પોતાના સમાન શીલ વ્યસનવાળા મિત્રોની સાથે મોજ શોખની અનેક જાતની વાતો કરી રહ્યો હતો. સ્ત્રી પુરૂષ બન્ને જાતિના ત્યાં આવેલા પરોણાઓએ એવા અવનવીન વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કર્યા હતા કે તેમની અહિંતહિંતી આવજાવથી દિવાનખાનામાં હીરા, મોતી, માણિક, નિલમ, વિગેરે નાના પ્રકારનાં રત્નો અને જવાહિરોની જાણે ભરતી એટ ચાલી રહી હોય એવો ભાસ થતો.

આ બધા ટોળાના ઘોંઘાટ અને હાસ્ય વિનોદના મિશ્ર ખજાણાટમાં ખીજમતદાર ક્ષણે ક્ષણે નવિન આવી પહોંચતા પરોણાઓનાં નામો પોકારતો. આમાંના કોઈક નાણાં શાસ્ત્રીઓના સમાજમાં જાણીતા હતા, તો કોઈક રાજનીતિજ્ઞ પુરૂષોનાં મંડળોમાં ફરનારા હતા; કોઈક પ્રધાન મંડળના સભ્યો હતા, તો કોઈક ધનાઢ્ય વ્યાપારીઓ હતા; કેટલાક સાહિત્ય વિદ્વાસીઓ હતા, તો કેટલાકે સૈન્યમાં પરાક્રમેથી નામના મેળવી હતી. છતાં તેમને બધાને માત્ર શિષ્ટાચારની જરૂર પુરતું જ ત્યાં માન મળતું; કારણ ત્યાં બેગા થએલા તમામ અતિથીઓ માત્ર એક જ વ્યક્તિની રાહ બેઠા રહ્યા હતા. એટલામાં એક બાબુએ ઘડીઆળમાં નવનો ટકોરો થયો, અને ખીજ બાબુએ ખીજમતદારે કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોનું નામ પોકાર્યું; અને તે સાથે જ વિદ્યતનું આકર્ષણ થયું હોય તેમ તમામ લોકો દિવાનખાનાના બારણા તરફ વળ્યા.

આરણ્યા આગળ એક ટોળું ભેશું થઇ ગયું. કાઉન્ટે નજર કરીને જોઇ લીધું કે મેડમ ડેંગ્લર્સ દિવાનખાનાનઃ એક છેડે હતી, જ્યારે બેરન ડેંગ્લર્સ બીજા છેડે હતો; અને યુજીની તેના સામે જ ઉભી હતી. પહેલાં તે મેડમ ડેંગ્લર્સની પાસે ગયો. તે વાઇલફેર્ટની પત્નીની સાથે વાતમાં મશગુલ થએલી હતી. વેલેન્ટાઇન હજી પથારીવશ હોવાથી વાઇલફેર્ટ પોતે આવ્યો નહોતો. તેની પત્ની એકલી જ આવી હતી. મેડમ ડેંગ્લર્સની સાથેનો શિષ્ટાચાર પતાવ્યા પછી કાઉન્ટ યુજીનીની પાસે આવ્યો, અને તે બાલાનાં એવાં વખાણ કર્યા કે તે એકદમ ખુશ થઇ ગઇ. તેની પાસે જ તેની સહિયર અને ગાયન શિક્ષિકા ઉભી હતી. કાઉન્ટે આ છોકરીને ધટાલીમાં ફેટલાક સારા સારા ખાણસો ઉપર બલામણુ પત્રો આપ્યા હતા તેને માટે તેણે કાઉન્ટનો આભાર માન્યો; કારણ તે થોડા વખતમાં તે પત્રોનો ઉપયોગ કરવા માગતી હતી. આ સમારીઓથી કાઉન્ટ ઘૂટો પડ્યો એટલામાં તો ડેંગ્લર્સ પોતે આગળ આવ્યો. તેની સાથે પણ નમન હસ્ત-ધૂનન વિગેરે વિધિ થયો.

આ ત્રણ કાર્ય પૂરાં થયાં એટલે કાઉન્ટ પોતે અટક્યો, અને પોતાની આસપાસ ચારે તરફ નજર કરી. ત્યાં ભેગા થએલા સર્વ પદાર્થોએ તે ઓળખતો હતો, અને તેમની ખરી કિંમત તે જાણતો હતો. એટલે બીજાએ નમન કરવા જવાની તેને જરૂર જણાઇ નહિ. “મેં મારી ફરજ બજાવી લીધી છે, હવે બાકીનાઓએ પોતાની ફરજ બજાવવી જોઇએ.” તે પોતાના મનમાં કહેતો હોય એમ લાગ્યું. આન્ડ્રીઆ જોડેના બીજા દિવાનખાનામાં પોતાના મિત્રો સાથે મોજ કરી રહ્યો હતો તેને કાઉન્ટ આવી પહોંચ્યાની ખબર મળી એટલે તે પણ ત્યાં આવ્યો, અને તેને નમન કર્યું. કાઉન્ટની આસપાસ

સર્વ કોઇ વીંટાઇ વળ્યું. જે મનુષ્યો ગંભીરતાથી અને ધણું થોડું બોલનારા હોય છે, તેમને સાંભળવાને લોકો ઘણા આતુર હોય છે; તે પ્રમાણે અધા જ કાઉન્ટની સાથે વાતો કરવાને આતુર હતા. એટલામાં બન્ને પક્ષના સોલીસીટરો પણ આવી પહોંચ્યા. દિવાન-ખાનાના મધ્ય ભાગમાં એક ટેબલ હતું, તે ઉપર મખમલનો જરી-કામની ઉત્તમ કારીગીરીનો ગાલીચો પાથરી દેવામાં આવ્યો હતો. આ ટેબલ ઉપર સોલીસીટરોએ તૈયાર કરી આણેલા લગ્નના કરારના-દસ્તાવેજના કાગળો મૂક્યા. અધા શાંત થઇ ગયા. એક સોલીસીટરે પાસે પડેલી એક ખુરશી ઉપર એક લીધી. બીજે ઉભો રહ્યો. ત્યાં બેગા થએલા મોટા મોટા નામાંકિત માણસોની જે દસ્તાવેજો ઉપર સહિ સાક્ષીઓ થનાર હતી તે કરારો હવે વંચાવાના હતા. સૌએ પોત પોતાની જગ્યા લીધી. એક બાજુએ સ્ત્રીઓ ટોળે મળાને બેઠી. બીજી બાજુ ગૃહસ્થો એકઠા થઇ ગયા. કોઇ વરરાજની ગભરામણ ઉપર ટીકા કરતું, તો કોઈ ડેંગલસેની શાંતિની તારીફ કરતું. યુજીની ઠાવકું મુખ રાખીને બેઠી હતી, તેના ઉપર કોઇક ચર્ચા કરી રહ્યું હતું, તો કોઇક મહત્વના આવા પ્રસંગને અનુસાર તેની માતાની રીતભાતમાં રહેલી ગાંભીર્યની ખામી તરફ બીજનું ધ્યાન ખેંચતું.

સોલીસીટરે દર્શારત કરી, એટલે સૌ કોઇ તદ્દન શાંત થઇ ગયું. કરાર વંચાયો તે વખતે દિવાનખાનામાં કોઇ અજબ શાંતિ પથરાઇ રહી. પણ જ્યાં તે કાર્ય પૂરું થયું કે પ્રથમના કરતાં પણ બમણો ગણગણાટ શરૂ થયો. પહેરામણીની બન્ને પક્ષ તરફની લાખખોની રકમો, અને કિમતી બેટા, તથા વરકન્યાના વૈભવની વાતો સાંભળીને સર્વ કોઇને પરચુનાર જોડાંની અદેખાઇ આવવા લાગી. કન્યા મૂળે તો સૌન્દર્યવતી જ હતી, છતાં તેના સૌન્દર્યમાં

લક્ષ્મી અને વૈભવે વળી ઓર તરેહનો કાલ્પનિક વધારો કર્યો. ત્યાં ભેગા થએલા યુવકોનાં હૃદયો અંકુશમાં રહી શક્યાં નહિ. યુગ્મીની કાન્તિમાં તેમને સૂર્યના પ્રકાશ કરતાં પણ કાંઈ વધારે પ્રતિભાનો ભાસ થયો. તેઓની આંખો અંજાઈ ગઈ. આવા સંજોગોમાં સ્ત્રીઓ ધૃષ્ટાંતો ભોગ થઈ પડે તો તેમાં કાંઈ નવાઈ જોવું નહોતું.

બધા મિત્રો ભેગા થઈને આન્ડ્રીઆનાં વખાણ કરવા, અને તેને અભિનંદન આપવા લાગ્યા. પરિણામ એ થયું કે આન્ડ્રીઆ પોતે આ સ્વપ્નને સત્ય માનવા લાગ્યો, અને બ્રાન્તિનો ભોગ થઈ પડ્યો.

એટલામાં કરાર ઉપર સહિ કરવાનો સમય થયો. સોલ્ડીરીટરે કલમ હાથમાં લીધી, બધાનું ધ્યાન ખેંચવા માટે પોતાના માથા ઉપર ઢંચી કરી, અને ભેગા મળેલા તમામ અતિથીઓને ઉદ્દેશીને કહ્યું:

“ સન્નારીઓ, અને સદગૃહસ્થો, હવે કરાર ઉપર સહિઓ થાય છે, તે તરફ આપ સર્વનું ધ્યાન ખેંચવાની હું રજા લઉં છું. ”

“ પહેલી જોરનું ડેંગ્લર્સની ને પછી આન્ડ્રીઆના પિતાના કુલ મુખત્યારની પછી કન્યાની માતાની, અને છેવટે પરણનાર યુગલ જોમને કગારમાં લાવી પતિ-પત્ની તરીકે ઓળખાવવામાં આવ્યાં હતાં, તેમની સહીઓ થનાર હતી. એ સહીઓ થઈ ગયા પછી સાક્ષીઓ થવાની હતી. જોરને કલમ હાથમાં લીધી, અને પોતાની સહી કરી. પછી આન્ડ્રીઆના પિતાના મુખત્યારની પણ સહી થઈ.

વાઈલ્ડફોર્ટની પત્નીના હાથનો ટેકો લેખને મેડમ ડેંગ્લર્સ સહી કરવાને આગળ આવી. મેડમ ડેંગ્લર્સનું ચિત્ત તે વખતે વાઈલ્ડફોર્ટની ઝંખના કરી રહ્યું હતું.

“ બહેન, ” તેણે પોતાની સાહેલીને કહ્યું. “ ફટલી બધી દિલગીરીની વાત કે કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોને ત્યાં થએલી ચોરી અને ખૂનના કામે એકાએક રોકાવાની જરૂર પડવાને લીધે તારા પતિ મોં. વાઇલફોર્ટ આ મંગળ પ્રસંગમાં પણ ભાગ લેવાને શક્તિવાન થઇ શક્યા નથી ? ” છેવટના શબ્દો બેરન ડેંગ્લર્સના તેમજ મોન્ટેક્રિસ્ટોના સાંભળવામાં આવ્યા.

“ ખરેખર ! ” બેરન ડેંગ્લર્સે ટાપસી પુરી, પણ તેનો અવાજ બેદરકારી ભરેલો હતો.

“ ખરેખર, ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ આગળ આવીને કહ્યું. “ મોં. વાઇલફોર્ટની અત્યારની ગેરહાજરીનું કારણ અજાણતાં હું જ થઇ પડ્યા છું, અને તેને માટે હું અતિશય દીલગીર છું. ”

“ શું ? ” મેડમ ડેંગ્લર્સ હસતાં હસતાં બોલી. “ તમે મોં. વાઇલફોર્ટની ગેરહાજરીનું કારણ છો ? સંભાળીને બોલો; કારણ જો એ વાત સત્ય હશે તો હું તમને કદીપણ ક્ષમા કરનાર નથી. ”

આન્ડ્રીઆએ કાન ખંજવાળ્યા.

“ પણ તેમાં કાંઇ મારો પોતાનો વાંક નથી એ હું આપને સાબીત કરી આપીશ આઇ સાહેબ. ” કાઉન્ટે ખુલાસો કરવાની મજા બતાવી.

દરેક જણ સાંભળવાને આતુર જણાયું. મોન્ટેક્રિસ્ટો ભાગ્યે જ મૂંઠો બોલતો, તેથી અત્યારે તેને બોલતો સાંભળવાને બધાં તલપાપડ થઇ ગયાં.

“ આપને યાદ તો હશે ને, ” કાઉન્ટે બધાંને સાંભળવાને આતુર થઇને શાંત રીતે ઉમેલાં બોધને કહ્યું. “ કે જે કમનસીબ બદમાસ

મને લુંટવાને આવ્યો હતો, તે મારે ત્યાં જ મરી ગયો હતો. એમ ધારવામાં આવતું હતું કે લુંટ કરીને ધરમાંથી બહાર નિકળતાં તેના જ મળતીઆએ તેને કટાર ભોંકીને રામ શરણ પહોંચાડી દીધો હતો. પાછળથી મરનારને થએલા ધા તપાસતી વખતે તેનાં બધાં કપડાં ઉતારી એક ખૂણામાં નાંખી દેવામાં આવ્યાં હતાં, જ્યાંથી પોલીસે તે કપડાં પોતાને કબજે લીધાં હતાં. પણ તેમ કરતાં તેમની સરતચુકથી એક બદન ત્યાં જ રહી ગયું હતું.”

આન્ડ્રીઆનું મુખ તદ્દન શીકું પડી ગયું અને ધીરે ધીરે તે દિવાનખાનાના બારણા તરફ જવા લાગ્યો. તેને એક વાદળું દૂરથી આવતું લાગ્યું. તે એક પ્રકારના અપશુકન હતા-તોફાનની આગાહી હતી.

“ વારૂ, ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ આગળ ચલાવ્યું. “ તે બદન પોલીસને આજે મળી આવ્યું છે. તે લોહીથી ખરડાએલું છે, અને બરાબર હૃદયના ભાગમાં નમાં એક ધાતું કાણું પડેલું છે. ”

ત્યાં જે સત્તારીઓ હાજર હતી તેમાંની ઘણી ખરી ભયભીત થઈ રેવા લાગી, અને જે ત્રણ જણીઓને તો મૂર્છા પણ આવી ગઈ.

“ તે બદન મારી નાસે લાવવામાં આવ્યું. એ ચીંથરું શું હશે તે પ્રથમ તો ખીજ પાછતે સમજ પડી નહિ, પણ મને તુરત જ લાગ્યું કે ખૂનનો ભોગ થઈ પડેલા પેલા કમનસીબ બદમાસનું તે બદન હતું. મારા ખીજમતદારોને મેં તે બદનનાં ખીસ્સાં તપાસવાને આજ્ઞા કરી તો તેમાંથી એક કાગળ નિકળ્યો. તે પત્ર, બેરન, આપના ઉપર લખાયેલો હતો. ” હેવટના શબ્દો કાઉન્ટે ડેંગ્લર્સને ઉદ્દેશીને કહ્યા.

“ શું મારા ઉપર ? ” ડેંગ્લર્સે આંખો ફાડીને પૂછ્યું.

હા, હા; આપને જ. પત્ર ઉપર લોહીના ડાઘા પડેલા હતા, પણ તેમાંથી હું તમારું નામ બરાબર વાંચી શક્યો. ” બધાને આશ્ચર્યમાં ગરક કરતાં કાઉન્ટે ઉમેર્યું.

“ પણ, ” મેડમ ડેંગ્લર્સે પોતાના સ્વામી તરફ જરા મભરાતાં જોઈને પૂછ્યું. “ પણ તેથી મેં. વાઇલ્ડફોર્ટને રોકવાનું કારણ શું બન્યું ? ”

“ બાઈ સાહેબ, એ કારણ તો તદ્દન સ્હેલું અને સ્હેજમાં સમજાય તેમ છે. ” કાઉન્ટે ઉત્તર આપ્યો. “ એ પત્ર અને એ બદન બન્ને એક એવી જાતનો પુરાવો હતો કે જે નિર્ણયાત્મક પુરાવા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. તેથી મેં એ બધું મેજસ્ટ્રેટ તરફ મોકલાવી આપ્યું. બેરન, આપ તો સારી રીતે સમજી શકો તેમ છે કે ગુન્હાનાં કામોમાં બધી વ્યવસ્થા કાયદેસર જ કરવી એ વધારે સુરક્ષિત ગણાય. મને તો લાગે છે કે એ બધું આપના વિરુદ્ધ કાંઈક કાવતરુંજ હોવું જોઈએ. ”

આ વખતે આન્ડ્રીઆએ એક તીક્ષ્ણ નજરથી કાઉન્ટના તરફ ધારી ધારીને જોયું, અને પછી ધીમેથી બધાની નજર ચુકવી તે જોડેના દિવાનખાનામાં ચાલ્યો ગયો.

“ એમ કદાચ હોય પણ ખરું. ” ડેંગ્લર્સે બોલ્યો. “ ખેલો મૈયત બદમાસ શું એક કેદખાનામાંથી નાઠેલો ડામીઝ નહોતો ? ”

“ હા, હા. તે એક કેદખાનામાંથી—કાયદાના પંજામાંથી નાઠેલો ગુન્હેગાર હતો, અને તેનું નામ કેડરોસ હતું. ”

ડેંગ્લર્સનું મુખ જરા શીકકું પડી ગયું.

“ હશે, પણ ” કાઉન્ટે વાત પડતી મૂકવાનો ઢોંગ કરતાં કહ્યું. “ આપણે આપણું કાર્ય આગળ ચાલવા દો, સહિયો પુરી થવા દો.

અરે, મને તો વાતમાં ને વાતમાં કાંઈ ભાનજ રહ્યું નહિ. મારી વાતથી બધાં ગભરાઈ ગયાં લાગે છે. બાપ સાહેબ, મારા અવિચારી કૃત્ય માટે હું આપની ક્ષમા ચાહું છું.” તેણે મેડમ ડેંગ્લર્સને કહ્યું.

તે સમય દરમ્યાન મેડમ ડેંગ્લર્સે કરાર ઉપર પોતાની સહી કરી, અને કલમ સોલીસીટરને પાછી આપી.

“રાજકુમાર આન્ડ્રીઆ કેવલકેન્ડી!” સોલીસીટરે આન્ડોઆને સરી કરવાને આગળ આવવા પોકાર કર્યો. “રાજકુમાર આન્ડ્રીઆ ક્યાં ગયા?”

“આન્ડ્રીઆ! આન્ડીઆ!” પરિચિત મિત્રો તેને જૂઓ પાડવા લાગ્યા.

“રાજકુમારને બોલાવો. તેમને કહો કે તેમની સહી કરવાનો વખત થયો છે” ડેંગ્લર્સે ત્યાં હાજર રહેલા નોકરોને આજ્ઞા કરી.

પણ તેજ પળે આસપાસનાં દિવાનખાનામાં જે અતિથીઓ હતા તે બધા ભયભીત થઈને જૂમાજૂમ કરતા જ્યાં સહીઓ કરવાનું કામ ચાલતું હતું તે મુખ્ય દિવાનખાનામાં ધસી આવ્યા. તેમને આવી રીતે ભયભીત થવાનું અને જૂમાજૂમ કરવાનું કારણ હતું. એક પોલીસ અમલદાર દરેક દિવાનખાનાના બારણા આગળ પોતાની દુકડીમાંના બળ્બે હથીઆરબંધ પોલીસ સિપાઇઓને ગોઠવતો હતો. લગભગ બધાં દિવાનખાનાંઓ ઉપર આવી રીતે પહેરો ગોઠવાઈ ગયો હતો, અને અમલદાર ડેંગ્લર્સના તરફ આવતો હતો.

મેડમ ડેંગ્લર્સે તો આ દેખાવ જોઈને એક કારમી ચીસ પાડી, અને મૂર્છા ખાઈને પડી. ડેંગ્લર્સને પોતાને માટેજ અતિશય ભય લાગ્યો. (કેટલાક લોકોનાં અંતઃકરણો એવાં મલિન અને પાપી હોય છે કે તે કદી શાંતિ જાળવી શકતાં જ નથી.) તે પોતાના પરોણાઓ આગળ મૂક બનીને ઉભો રહ્યો.

“ સાહેબ, આ બધું શું છે ? ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ સમયસૂચકતા વાપરીને આગળ આવી પોલીસ અમલદારને પ્રશ્ન કર્યો.

“ ગૃહસ્થો, ” પેલા અમલદારે કાઉન્ટના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાને બદલે સામો પ્રશ્ન કર્યો. “ તમારા બધામાંથી ‘ આન્ડ્રીઆ કેવલકેન્ડી ’ કોનું નામ છે ? ”

આખા દિવાનખાનામાં સર્વ કાંઈના મુખમાંથી એક ધીમી ચીસ નિકળી ગઇ.

તેઓ એક બીજાના મુખ સામે જોઇ રહ્યાં, અને પરસ્પર પ્રશ્ન કરવા લાગ્યાં.

“ પણ આ બધું છે શું ? ” આખરે બેરન ડેંગ્લર્સે હિંમત લાવીને પૂછ્યું. “ આન્ડ્રીઆ કેવલકેન્ડીને શા માટે બોલાવો છો ? તમારે તેનું શું કામ છે તે ? ”

“ અરે તેની અમારે ખાસ જરૂર છે. “ટુલુ”નાકારા ગૃહમાંથી નાસી આવેલો તે એક જન્મટીપનો ફેદી છે. ”

“ તેણે શા ગુન્હો કર્યો છે ? ” કાંઈએ પૂછ્યું.

“ તેણે, ” પોલીસ અમલદારે પોતાના હમેશના નિષ્કુર અવાજે કહ્યું. “ કેદખાનામાંના પોતાના જુના સોગતી-એક કેડરોસ નામના ધસમનું-કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોના ઘરમાંથી નાસી છૂટતી વખતે ખૂન કર્યાનું તેના ઉપર તહોમત છે. વળી તે કેદખાનામાંથી નાસી છૂટેલો એક જન્મટીપનો ફેદી છે. ”

મોન્ટેક્રિસ્ટોએ ચારે તરફ એક ઉતાવળી દૃષ્ટિ ફેંકી. આન્ડ્રીઆ તો ત્યાં હતો જ નહિ. તે તો ક્યારનોએ ત્યાંથી પસાર થઇ ગયો હતો.

પ્રકરણ ૪૩ મું.

એ રન ડેંગ્લર્સના મેહેલમાં પોલીસે અણધાર્યો છાપો માર્યો, તેથી હરકોષ્ટને ગભરાટ વધુટયો; પણ જ્યારે પોલીસે ઝડપી લેવાનું ખરું કારણ તેમના જાણવામાં આવ્યું, ત્યારે તો તેમાં આશ્ચર્યનો વધારો થયો. ક્ષણવાર પછી સર્વ કોષ પોત પોતાને સુરક્ષિત સમજવા લાગ્યું, અને તમામ લોકોના જીવ જરા શાંત થયા, એટલે પરોણાઓ એક પછી એક ત્યાંથી વંજો માપવાની પેરવી કરવા લાગ્યા. આન્ડ્રીઆ કેવલકેન્ડી પોતે નથી, તેમજ તે બદમાસની સાથે પોતાને કાંઈ પણ લાગતું વળગતું નથી, તેની સાથે પોતાને કોઈપણ પ્રકારનો સંબંધ જ નથી, પોતે તેને દીઠે પણ કદી ઓળખતો નથી, વિગેરે અનેક જુઠાં સાચાં બદનાં બતાવી પોતાની નિર્દોષતાની પોલીસને ખાત્રી કરી આપી દરેક જણ ત્યાંથી જેમ બને તેમ જલદીથી નાસવાની આતુરતા બતાવવા લાગ્યો. જે મેહેલમાં પોલીસના આવતાં પહેલાં સેંકડો પરોણાઓ ભેગા થઈ કહ્લોલ કરી રહ્યા હતા, અને રંગરાગ ઉડી રહ્યા હતા, તેજ મેહેલ થોડીકવારમાં તદ્દન નિર્જન જેવો થઈ રહ્યો. પ્લેગ, કોલેરા, અગર એવા બીજા કોઈ ભયંકર જીવલેણ ચેપી રોગનો કેમ તે મેહેલમાં થયાની અફવા સાંભળતાની સાથેજ જેમ લોકો જીવ લખતે નાસે, તેવી જ રીતે પરોણાઓ ત્યાંથી પલાયન કરી ગયા. મેહેલમાં માત્ર ડેંગ્લર્સ, તેનું કુટુંબ, અને તેના નોકર ચાકરો જ રહ્યા. ડેંગ્લર્સ પોલીસ અમલદાર આગળ પોનાતો જવાબ લખાવવામાં રોકાયો. મેડમ ડેંગ્લર્સ ગભરાઈને મૂર્છિત થઈને પડી હતી, એટલે તેને ઉઠાવીને તેના દિવા-

નખાનામાં લઇ જવામાં આવી. યુજીની તેની માતાના જેવી નિષ્કલ્પ મનની ઢહોતી. તે પોતાના મુખ ઉપર મગરૂરી અને તિરસ્કારનો દેખાવ ધારણ કરી પોતાની શિક્ષિકાની સાથે તેના ઓરડામાં ચાલી ગઇ. સંખ્યાબંધ નોકર ચાકર, અને દાસદાસીઓ પોત પોતાના કર્તવ્યનો ભાગ કરીને ટોળે મળી જ્યાં ત્યાં પોતાના શેઠની નિંદા કરવા લાગ્યાં.

યુજીની પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગઇ, તેની શિક્ષિકા અને સહિયર તેની પાછળ ગઇ. આ બન્ને બાલાઓના મુખ ઉપરથી રંગ ઉડી ગયો હતો. તેઓએ ઓરડામાં દાખલ થઇ બારણાં બંધ કરી દીધાં. પેલી શિક્ષિકા તો એક ખુરશી ઉપર બેઠને પડી.

“અરે બાપરે !” તે બોલી. “કેવું ભયંકર ! અરે આવો તે સંશય પણ કોને આવે ? રાજકુમાર આન્ડ્રીઆ એક રાજકુમાર નહીં પણ એક ભયંકર ખૂની ! એક નાસી છુટેલો જન્મટીપનો કેદી ! કેદી ! રામ ! રામ ! આવો તો સ્વપ્નમાં પણ કોને શક આવે ?”

યુજીનીના મુખ ઉપર એક તિરસ્કારયુક્ત હાસ્ય જણાયું. “ખરું પુછે તો મારા નસીબમાં જ તેવું લખેલું હતું.” તેણે કહ્યું. “આદમ-ટના પંજમાંથી જેમ તેમ કરી છૂટી સારે આ બનાવટી-ઢાંગી રાજકુમારના પંજમાં સપડાવાનો વારો આવ્યો ! આ તો ‘હોલા-લામાંથી નિકળીને સુલામાં’ પડવા જેવું થયું !”

“પણ બહેન, એ બેને ક્યાં એક સાથે મૂક છે તે !”

“એસ એસ હવે.” યુજીનીએ મિઝમિઝ બોધને જવાબ આપ્યો. “તારૂં એ ડહાપણ રહેવા દે. પુરૂષ માત્ર બદમાસ છે. તેઓ બધા એક સરખા જ હોય છે. તેમનામાં કાંઈ ઝાઝું વિશ્વામણ હોતું નથી.

કેટલાક પોતાના દોષો વધારે સારી રીતે છુપાવી શકે છે, માત્ર જેઓ નથી છુપાવી શકતા તેઓની જ વાતો આવી રીતે બહાર આવે છે. ચાલો, જે થયું છે તે એક રીતે બહુ સારું થયું છે. મૂળે તો હું પરણવાના વિચારથી જ વિરુદ્ધ છું, એટલે મારે તો “ભાવતું હતું અને વૈદે કહ્યા” જેવું થયું છે. હવે તો મારા મનમાં પુરૂષની આખી જાતને માટે એક ભયંકર તિરસ્કાર પેદા થયો છે. વળી હવે તેમને ધિક્કારવામાં મને કોઈથી રોકી શકાય તેમ નથી; એટલે મારી મરજી પ્રમાણે વર્તવાને મને આ ઠીક કારણ મળી આવ્યું છે.”

“ત્યારે હવે આપણે શું કરીશું?”

“કેમ? શું કરીશું કેમ વળી? આપણે પ્રથમ ત્રણ દિવસ ઉપર જે વિચાર કર્યો હતો, તેજ અમલમાં મૂકીશું. આપણે અહિંથી ચાલ્યા જઈશું.” યુજીનીએ જવાબ આપ્યો.

“શું? હવે તમારાં લગ્ન થવાનાં નથી, છતાં તમારો ચાલ્યા જવાનો ઇરાદો છે?”

“સાંભળ, સાંભળ. આ સુધરેલું અને મોટાઇતું જીવન મને ખીલકુલ પસંદ નથી. આ જીવનમાં તો સમાજના અમુક વિશિષ્ટ નિયમોનું ક્ષણે ક્ષણે પાલન કરવું પડે છે. મને પોતાને તો કલાકારનું સ્વતંત્ર અને સાદું જીવન જ બહુ પસંદ છે, અને તેને માટે હંમેશા ઝુક્યા કરું છું. મારું પોતાનું ભરણ પોષણ મારી જાતે કરવાની મને હોંશ છે. કોઈને તાબે રહેવાનું મારાથી બની શકે તેમ નથી. શું હું અહિં રહું? શા સારું? તેઓ વળી મહિના બે મહિના પછી પાછાં મને ફરીથી પરણાવવાનો પ્રયત્ન કરે. હવે તેઓ મને કાની માથે પરણાવશે તે તું જાણે છે? કદાચ મો. ડીએની સાથે મને

પરણાવવાને મારાં માતા પિતા તૈયાર થઇ જાય. એક વખત એવી દરખાસ્ત આગળ આવી હતી પણ ખરી. ના, ના, હવે આપણે તેવી જંગળમાં પડવાની બીલકુલ ઇચ્છા નથી, અને આજે જે બનાવ બન્યો છે, તેથી મને એક નાસી જવાનું સારું-ઉત્તમ; બહાનું મળ્યું છે. આ બહાનું હું શોધવા ગઇ નહોતી. મેં કાંઇ ઉભું કરેલું જીવું બહાનું નથી. પ્રભુએ મારે માટે આવું સારું બહાનું ઉભું કર્યું છે, તો હવે આનંદથી તેનો હું લાભ લઇશ !”

“તું કેટલી બધી હિંમતવાન છે ! તારું મનોબળ કેવા ઉચ્ચ પ્રકારનું છે !”

“ત્યારે તો અત્યાર સુધી તું મને ઓળખતી જ નહોતી એમ લાગે છે. ચાલ હવે એ વાત જવાદે. હવે આપણે શી વ્યવસ્થા કરવી તે વાત કરીએ. કેમ ગાડી-”

“ત્રણ દિવસથી ગાડી ભાડેથી રોકી લેવામાં આવી છે.”

“આપણા નકકી કરેલા ઠેકાણે હાજર રહેશે ને ?”

“હા.”

“વારૂ પરવાનાનું-દાખલાનું શું કર્યું ?”

“આ રહ્યો.”

યુદ્ધનીએ પોતાની હમેશનો ખાત્રી કરવાની ટેવ મુજબ પરવાનો હાથમાં લીધો અને વાંચી જોયો.

“મેં ૦ લીઓ-૬-આર્મીલી, ઉમ્મર વરસ વીસ, ધંધો ચિત્ર અને કલાવન્ત, વાળનો રંગ કાળો, આંખોનો રંગ કાળો, પોતાનો બહેનની સાથે મુસાફરી કરે છે.”

“વાહરા! ઘણું જ ઉત્તમ! આ પરવાનો તેં શી રીતે મેળવ્યો?”

“રોમ શહેરમાંની નાટકશાળાઓના સંચાલકોના ઉપર ભદ્રા-મણુ પત્રો લેવાને માટે હું જ્યારે કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોને ત્યાં ગયો, ત્યારે એક સ્ત્રીના વેશમાં મુસાફરી કરવાથી હરેક પ્રકારની નડતી અડચણોની મેં તેમને વાત કરી હતી. તે મારી અડચણો ખરાબર સમજી ગયો હતો, અને એક પુરૂષના વામનો પરવાનો મારે માટે મેળવી આપવાને તેણે વચન આપ્યું હતું. બે દિવસ પછી મને આ પરવાનો મળ્યો, અને તેમાં છેવટનું વાક્ય “પોતાની બહેન સાથે મુસાફરી કરે છે” એ તો મેં પાછળથી મારી મેળે ઉમેર્યું છે.”

“ઠીક ત્યારે તો.” યુજીનીએ આનંદમાં આવી જમને કહ્યું. “હવે આપણે આપણો સામાન સરંજામ બાંધી લઈએ એટલી જ વાર છે. લગ્નની રાત્રે આપણે નાસી જવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. તેને બદલે કોલકરાર ઉપર સહી થવાની રાત્રે જ આપણે ઉપડી જઈશું. ખસ ફેર માત્ર આટલો જ!”

“યુજીનો, હજી જરા ખરાબર વિચાર કર !”

“અરે, બે પાછી વળી તું ડહાપણ કરવા લાગી ખરી ! બહેન, મેં સંપૂર્ણ વિચાર કરી મુક્યો છે ! આ જીંદગીથી હવે હું અતિશય કંટાળી ગયો છું અને એક પક્ષીની માફક સ્વતંત્ર રીતે વિહાર કરવાને માટે મારું અંતકરણ તલપાપડ થઈ રહ્યું છે. બહેન, આપણી પાસે પૈસાનું કેમ છે?”

યુજીનીની સાહેલી અને શિક્ષિકા આ પ્રશ્ન થતાં કબાટના

ખાનામાંથી એક પાકીટ લઇ આવી. તેમાંથી નોટો કાઢીને ગણી જોતાં હજાર હજારની ત્રેવીસ નોટો થઇ.

“ત્રેવીસ હજારની નોટો છે, અને તેટલીજ રકમનું હીરા. મોતી વિગેરે ઝવેરાત છે.” યુજીની બોલી. “ઓહો! આટલી મિલકતથી તો આપણે શ્રીમન્ત બનીને ફરીશું. છેતાલીસ હજાર ટ્રાંકમાં તો બે વરસ સુધી આપણે રાજકુમારીઓની માફક રહી શકીશું; અને જરા કરકસર કરીશું તો તેટલામાં ચાર વરસ ધણા આનંદમાં જશે. પણ છ માસમાં તો તારી વાદનકલા, અને મારા કંઠ તથા ચિત્રકલાથી આપણી મુંડી બમણી થશે. ચાલ, તારે આ રોકડ સંભાળવાની, અને હું આ દાગીના સાચવીશ. અગ્રથી જો આપણા બેમાંથી એકાદ જણ પાસેની ચીજો ગુમ થઈ તો બીજીની પાસે તો રહે! હવે આપણી ટ્રાંકો તૈયાર કરો! ચાલો જલદી કરો!”

આ પછી તે બન્ને યુવતીઓએ પોતાને જરૂરનો તમામ સામાન ભગો કરીને એક ટ્રાંકમાં ભરવા માંડ્યો.

“જો હવે,” યુજીનીએ પોતાની સહીઅરને કહ્યું. “હવે હું પોષાક બદલી નાંખું તેટલામાં તું આ બધું તૈયાર કરી દે.”

આ પછી બન્ને જણીઓ પોતપોતાના કામે લાગી. યુજીનીએ કપાટના એક ખાનામાંથી એક સુંદર પુરૂષનો પોષાક બહાર કાઢ્યો. તેની તે પોષાક ધારણ કરવાની સફાઇ ઉપરથી એમ નક્કી લાગતું હતું, કે તે કાંઈ પહેલીજ વખતેજ તે પોષાક ધારણ કરતી નહોતી. એક મરદનો પોષાક એક મરદના કરતાં પણ વધારે ચાલાકી અને ઝડપથી તેણે ધારણ કરી લીધો. આ પોષાક તેના સુંદર શરીરને કાંઈ ઓર શોભા આપી રહ્યો.

“અરે વાહરે ! બહેન ! આ પોષાક તો તને ઘણો સુંદર લાગે છે ! વાહ ! વાહ ! બહુજ સુંદર !” શિક્ષિકાએ આશ્ચર્યથી યુજનીને નિહાળતાં કહ્યું. “પણ હવે આ તારા કેશ-કલાપનું શું થશે ? તેને તું ક્યાં છૂપાવીશ ?”

“હમણાં તને બતાવું છું. જો તો ખરી !” યુજનીએ ઉત્તર આપ્યો.

આમ કહેતાં તેણે કાતર હાથમાં લઇને પોતાના સુંદર કેશ-પાશને તિલાંજલિ આપી. તે એક સૌન્દર્યવતી યુવતી છતાં આ ભોગ આપતાં તેના મનમાં તે સમયે જરા પણ વ્યથા થઇ નહિ. તેનો નિશ્ચય અડગ હતો. દૃઢ નિશ્ચય એ યુજનીએ અંગીકાર કરેલું જીવનનું પ્રથમ અને મુખ્ય તત્ત્વ હતું.

“અરે ! અરે ! આ શું કર્યું ? આ અચાટ કર્મ કરવાની તારી હિંમત કેમ આવી ?” તેની સખીએ દુઃખિત હૃદયે તેને ઠપકા આપવા માંડ્યો.

“શું આ વેશભાંડ હું પ્રથમના કરતાં વધારે સુંદર લાગતી નથી ?” યુજનીએ સામો પ્રશ્ન કર્યો.

“બહેન, તું તો ગમે તે પોષાકમાં-ગમે તેવા વસ્ત્રાલંકારથી વિભૂષિત થઇ હોય તો પણ સુંદર લાગે છે. તારી આકૃતિજ મધુર છે, તારું સ્વરૂપ જ મનોહર છે એટલે તને શું ન શોભે ? તો પણ તેં આ ઘણુંજ અનુચિત કાર્ય કર્યું.”

“હશે ચાલ, હવે તેનો તને એટલો બધો શા માટે શોક થાય છે ? શોક કદાચ થાય તો મને થવો જોઇએ.”

“ ત્યારે આપણે અહિંથી ક્યાં જઈશું ? ”

“ અહિંથી આપણે પ્રથમ બ્રસેલ્સ જઈએ; કારણ તે સૌથી વધારે નજીકનું પરહદનું સ્થાન છે. પછી ત્યાંથી આપણે ઇટાલી જઈશું.”

“ હા. હા. ”

“ વાર ત્યારે. તું મારા સામે શું ધારી ધારીને જોઈ રહી છું ? ” યુજીનીએ પૂછ્યું.

“ તને નિહાળી રહી છું. પુરૂષનાં વસ્ત્રોમાં પણ તું અતિ મોહક લાગે છે. ગમે તેવી લલિત લલનાને પણ તું મુગ્ધ બનાવી દે તેમ છે. કોઈ પણ સુંદરી બૂલી પડીને તારા મોહપાશમાં સપડાઈ ગયા સિવાય રહે જ નહિ. આપણને બંનેને સાથે જોનાર તો એમ જ ધારશે કે તું મને મુગ્ધ કરીને ફેસલાવીને નસાડી લઈ જાય છે; અને તારી પાછવાડે ઘેલી બનીને તારી સાથે હું નાસી જઈ છું.”

“ તેમનું ધારવું કાંઈ ખોટું નથી ! ”

આ વાર્તાશ્રાવના અંતે બંને યુવતીઓ ખડખડાટ હસી પડી. દુનીઆ તો એમ ધારતી હતી કે તે બંને જણીઓ પોતાની ઓરડીઓમાં ભરાઈને એકાન્તમાં આંસુ ઢાળતી હશે. યુજીની પોતાનું અપમાન થવાથી પોતાના દુઃખને માટે રોતી હશે, અને તેની સખી યુજીનીના ઉપરના સ્નેહને લીધે તેને માટે રોતી હશે. પણ જગત જખ મારતું હતું. તે પછી ઓરડામાં અસ્તવ્યસ્ત પડેલી તમામ ચીજો તેમણે વ્યવસ્થિત ગોઠવી દીધી. આ પછી દિવો બુઝાવી નાંખ્યો, અને થોડીવાર સુધી કાન તથા આંખો સતેજ રાખીને અંધકારમાં સાંભળવા તથા જોવા લાગી. બ્યારે તેમને બધું ચારે બાજુએ તદ્દન શાંત લાગ્યું, ત્યારે એક બાજુપરના બેઠેથી તેઓ ટૂંક લઈ નીચે ઉતરી પડી.

નીચે કંપાઉન્ડમાં કોષ જ નહોતું. બરાબર મધ્ય રાત્રીનો સમય થયો હતો. ઘડીઆળમાં બારના ટકોરા થયા. દરવાન હજી સુઈ ગયો નહોતો. યુજની ધીમે પગલે આગળ વધી તો તે વૃદ્ધ માણસને એક ખુરશી ઉપર ઝોકાં ખાતો તેણે દીઠો. યુજની તે પછી ધીમે ધીમે આગળ વધી. પાછળ તેની ખેંચેનપણી હતી. બન્ને જણીઓ હળવેથી દરવાનની નજર ચુકાવીને દરવાજાની બહાર નિકળી ગઈ. બન્ને જણીઓનાં હૃદય ધડકતાં હતાં, પણ યુજનીએ પોતે ધારણ કરેલો નવિન વેશ સાર્થક કર્યો હતો. તેણે મુખ ઉપર અતિશય શાંતિનો ડાળ ધારણ કરી રાખ્યો. રસ્તા ઉપરથી એક હેઝકરી પસાર થતો હતો. બન્ને જણીઓએ તેને પેલી ટ્રંક ઉપાડી લેવાને આજ્ઞા કરી. પછી ધીરે ધીરે તેઓ નિયત કરેલા સ્થાને પહોંચ્યાં. પ્રથમથી કરી રાખેલા સંકેત પ્રમાણે ત્યાં ગાડી તૈયાર જ હતી. તેમાં ટ્રંક મૂકી દીધી, અને બન્ને જણીઓ ચઢી બેઠી. ગાડીવાને યુજનીને મરદના પોશાકમાં જોઈને મરદ જ બાણી, અને સાથેની યુવતીને જોઈને કાંઈક કોકકું હોવું જોઈએ એમ અનુમાન કર્યું. પણ તેને તેની મેહેનતના બદલામાં ઘણું સારું ઇનામ મળેલું હતું, અને ભવિષ્યમાં તેથી પણ વધારે સારું ઇનામ મળવાની આશા હતી, એટલે બીજી કશી ભાંજગડમાં ઉતરવાની તેને જરૂર નહોતી.

પાંચેક કલાકમાં ગાડી પેરીસ શહેર છોડીને આગળ વધવા લાગી.

બેરન ડે'વેર્સ આ રીતે પોતાની પુત્રી ગુમાની બેઠો.

પ્રકરણ ૪૪ મું.

એ રત કેન્સની પુત્રી યુજીનીને પોતાની સાહચર અને શિક્ષિ-
કાને લખને પિતાના ધરનો ત્યાગ કરી બ્રુસેલ્સ તરફ નાસી
જતી આપણે ગત પ્રકરણમાં જોયું હતું. હવે રાજકુમાર આન્ડ્રીઆનું થું
થયું તે આપણે જોઈએ. તેને બિચારાને તો હાથમાં આવેલો ગ્રાસ
મોઢામાં મૂકતાં છોટતી ક્ષણે જ વિધન આવી પડ્યું. આન્ડ્રીઆ
જોકે યુવાન હતો તો પણ તેનામાં બુદ્ધિ અને ચાતુર્યની ખોટ નહોતી.
કાઉન્ટ એક મોનોક્રિસ્ટોની વાત ઉપરથી તેને પ્રથમ સંશય આવ્યો
અને ક્ષણવાર પછી તેનો બહેમ પાકો થયો, એટલે ધીરે રહીને તે
દિવાનખાનાના બારણા તરફ વળ્યો. ત્યાંથી જરા જડપથી ચાલીને
તે સૌકામની નજર ચુકાવીને ખીજ એ ત્રણ ઓરડામાંથી પસાર થઈ
ગયો અને આખરે અદૃશ્ય થઈ ગયો. પણ ગયા પ્રકરણમાં એક
ખાસ કહેવા જેવી વાત કહેવાની રહી ગઈ હતી. તે એકે કન્યાના
મિત્રો, મુરખમીઓ, અને સંઘર્ષીઓ તરફથી આવેલી કેટલીક કીમતી
ભેટો, દાગીનાઓ, ઝવેરાત વિગેરે પરાણાઓના જોવામાં આવે એવા
હેતુથી એક ઓરડામાં ટેબલ ઉપર ગોઠવેને મુકેલાં હતાં. છપાઈને
પણ જડપથી પસાર થતાં આન્ડ્રીઆ આ ઓરડા આગળ આવી
પહોંચ્યો. તે એકલો માત્ર ચતુર અને બુદ્ધિમાન જ નહોતો પણ દીર્ઘ-
દષ્ટી પણ હતો. તેણે પેલી ચીજો પૈકી કેટલીક, જે વિશેષ કિમતી
અને ખીરસામાં રહી શકે તેવી જણાઈ તેવી ચીજો લઈને ખીરસામાં
સરકાવી દીધી. પોલીસ આવી પહોંચ્યાની વાત તો તેના જાણવામાં

આવી ગઈ હતી જ; એટલે જીનેથી ઉતરવાની તસ્દી લેવાને બદલે તેજ ઓરડાની બારીએથી પછી તે નીચે ઉતરી પડ્યો. એવી બાબતોમાં તો તેણે પ્રથમથીજ ખરેખરી નિપુણતા મેળવી રાખી હતી. મકાનના કંપાઉન્ડની બહાર સહીસલામત નિકળી ગયા પછી પાએક કલાક તો ક્યાં જવું તેનો મન સાથે નિશ્ચય નહિ કરી શકવાથી આમ તેમ તે નાસવા લાગ્યો. સીધે રસ્તે જવામાં તો પકડાઈ જવાનો મોટો ભય હતો. આડા અવળા ગલીકુચીઓના અનેક રસ્તા વટાવીને તે શહેર બહાર ઘણો દૂર નિકળી ગયો, ત્યારે જ જરા થાક ખાવાને અટક્યો.

“ ત્યારે શું હવે માઈ આવી જ બન્યું કે ? ” તેણે પોતાના મનને પ્રશ્ન કર્યો. “ ના, ના. જો મારા શત્રુઓ કરતાં વધારે ચાલાકી વાપડે તો તો પકડાવાનો ભય રાખવાની જરૂર નથી. હવે તો મારી સહિસલામતીનો બધો આધાર મારી ચપળતા અને ઝડપ ઉપર જ રહેલો છે. ”

એટલામાં એક ગાડી તેની નજરે પડી. તેણે ગાડીવાળાને બોલાવ્યો.

“ દોસ્ત, અહિં આવ. ”

“ શો હુકમ છે સાહેબ ? ”

“ તારો ઘોડો થાકી ગયેલો તો નથી ને ? ”

“ થાકી ગયેલો ? હા, હા, થાકેલો તો ખરો જ તો ! તમે પણ શેઠ ખરા દીઠા હો ! ઘોડાની પણ તમને કેટલી દયા ! આજે આખો દિવસ એક ડગલું તો સાલાએ બચું નથી, અને તમે કહો છો થાકી ગયેલો હશે ! આજે આખા દિવસમાં હું માત્ર એક સાત ક્રાંક કમાયો છું, અને દશ ક્રાંક તો શેઠને આપવાના છે. ”

“ત્યારે એ સાત ક્રાંકમાં બીજી વીસ ક્રાંકનો વધારો કરવાની ઇચ્છા છે ?”

“વાહ સાહેબ ! બહુ ખુશીથી ! અરે, વીસ ક્રાંક ક્યાં છે તે ? વાર શો હુકમ છે ?”

“એક બહુ જ સ્હેલી વાત છે; પણ જો તારો ઘોડો થાકી ગયો ન હોય તો.”

“અરે હમણાં પવનવેગે ઉડયો જાણોને ! બોલો ફક્તી તરફ જવું છે ?”

“ ‘લુવ્રે’ તરફ. મારો એક મિત્ર આગળ ગયેલો છે તેને મારે પકડી પાડવાનો છે. સાડા અગીઆર વાગ્યા સુધી આ જગાએ મારી રાહ જોતા થોભવાને તેને મેં કહેલું; પણ આર વાગી ગયા ત્યાં સુધી બીજી જગાએ રોકાણને લીધે મારાથી આવી શકાયું નહિ. એટલે આખરે થાકીને તે ચાલ્યો ગયો લાગે છે. તેને તું પકડી પાડીશ ?”

“અરે ખુશીની સાથે. આપ પૈસા આપનાર બેઠા છો તો પછી શું વાંધો છે ? આપણે તો તૈયાર જ છીએ.”

“ ‘કુરજેટ’ પહોંચીએ તે પહેલાં, જો તું તેને પકડી પાડે નહિ તો તને વીસ ક્રાંક મળશે. લુવ્રે પહોંચતાં પહેલાં તો તેને પકડી પાડવો જોઈએ જ. જો તેમ નહિ અને તો તને માત્ર ત્રીસ ક્રાંક જ મળશે.”

“વાર, પણ જો હું તેને પકડી પાડું તો ?”

“તો તો તને ચાલીસ ક્રાંક આપીશ.” આન્ડ્રીઆએ ક્ષણભર અચકાતાં કહ્યું. કારણ એવું વચન આપવામાં કાંઈ પણ હરકત નડે તેમ નહોતું.

“ઠીક ચાલો ત્યારે.” તે ગાડીવાળાએ કહ્યું. “એસી જગ્યા અંદર.”

આન્ડ્રીઆ ગાડીમાં બેસી ગયો. ગાડી આગળ ચાલી. રસ્તામાં આન્ડ્રીયાનો કલ્પિત મિત્ર તો પકડાયો નહિ. રસ્તામાં જતા આવતા રાહદારીઓને તથા મુસાફરખાનાઓમાં આન્ડ્રીયા પોતાના મિત્રના મંથનમાં ખબર પૂછતો. એક લીલા રંગની ગાડી અને ભુખરા રંગના ઘોડા તે રસ્તે થઇને પસાર થયા હતા કે કેમ એવો પ્રશ્ન જે કોઇ મળે તેને આન્ડ્રીયા કરતો. એવા ગાડીઘોડા તો જ્યાં ત્યાં ઠેર ઠેર ફરતા જ હોય, એટલે આન્ડ્રીયાને કોઇ જુઠો પાડી શકે તેમ નહોતું. રસ્તે જતા ધણાખરા લોકોના જોવામાં તેવા ગાડીઘોડા આવ્યા હતા, એટલે આન્ડ્રીયાને ગાડીવાળાને સમજવવાને પણ કાંઇ અડચણ પડી નહિ. છેવટે તેવી એક ગાડી પકડાઇ ગઇ પણ ખરી. પણ આન્ડ્રીયાનો મિત્ર, જેની શોધમાં તે દોડાદોડ કરી રહ્યો હતો, તે તેમાં નહોતો.

રસ્તામાં એક ખીજી ગાડી પવનની ઝડપે આન્ડ્રીયાની ગાડી આગળથી પસાર થઇ ગઇ. આન્ડ્રીયાની ગાડી પાછળ રહી. આગળ જે ગાડી ગઇ તેમાંના મુસાફરોને આન્ડ્રીયા ઓળખી શક્યો નહિ. તે મનમાં જ બળકડ્યો: “એ ગાડીને જેવા ઘોડા બોડયા છે તેવા ઝડપ વાળા ઘોડા હોય અને તે ગાડીમાં બેઠેલા મુસાફરોનો પરવાનો મારી પાસે હોય તો કેવી મજા!” તેણે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મુક્યો.

આન્ડ્રીયાની ગાડી પાછળ મૂકીને જે ગાડી એટલી ઝડપે આગળ નીકળી ગઇ, તે ગાડીમાં પ્રવાસ કરનાર મુસાફરો ખીજા કોઇ નહિ પણ પુરુષ વેશમાં બેરન ડેંગ્લર્સની પુત્રી યુજીની અને તેની સાથે તેની બહેનપણી હતી.

“ચાલવા દે, ચાલવા દે.” આન્ડ્રીયાએ ગાડીવાળાને કહ્યું.
 “આપણે મારા મિત્રને પકડી પાડવો જ પડશે.”

ગાડીવાળાએ ચાલુક ચમકાવ્યો. તેઓ પણ બહુ ઝડપે આગળ વધ્યા અને સહીસલામત “લુવે” માં આવી પહોંચ્યા.

“ચાલ, રહેવા દે હવે.” આન્ડ્રીયાએ ગાડીવાળાને કહ્યું. “આપણે જે ગાડીને પકડી પાડવા માગીએ છીએ તે પકડાય તેમ લાગતું નથી, અને ઉલટું તારો થોડો ખીચારો નાહકનો મરી જાય છે. હવે અહિં જ થોભી જઈએ. લે, જે, આ તારા ત્રીસ ફાંક. હવે તો મારે અહિં મુસાફરખાનામાં આખી રાત પડી રહેવું પડશે, અને સવારમાં જતી પહેલી ગાડીમાં હું અહીંથી આગળ જઈશ અને બનતી તજવીજ કરીશ. મારી દોડાદોડ બધી નકામી ગઈ પણ કાંઈ ચિન્તા નહિ. તેમાં તારો શો વાંક?” એમ કહીને ગાડીવાળાને ઠરાવ પ્રમાણેના ત્રીસ ફાંક આપીને આન્ડ્રીયા ગાડીમાંથી ઉતરી પડ્યો.

ગાડીવાળો પૈસા લઈને પેરીસ બહુ પાછો વળ્યો. આન્ડ્રીયાએ મુસાફરખાનામાં જવાનો ડાળ કર્યો, અને થોડેક સુધી તે તરફ ગયો; પછી જ્યારે ગાડી અદૃશ્ય થઈ ગઈ એટલે તેણે પોતાનો માર્ગ બદલ્યો. થોડેક દૂર જઈને રસ્તાની એક બાજુ ઉપર ખુણામાં તે વિશ્રાંતિ લેના બેઠો. હવે આગળ શું કરવું તેનો તે વિચાર કરવા લાગ્યો. ભાડાની ગાડીઓમાં વધારે વખત મુસાફરી કરવી એ સુરક્ષિત નહોતું. વળી ફ્રાંસ દેશના જે ભાગમાં તે વખતે તે હતો, તે ભાગમાં સખ્ત જપતો અને દેખરેખ રહેતાં હોવાથી, અને છપાઈ રહેવાનાં ગુપ્ત સ્થાન ત્યાં ઝાઝાં ન હોવાથી તેને પકડાઈ જવાનો ભય હતો. એક ખાડામાં લપાઈને માથે હાથ દઈને વિચાર કરતો તે બેઠો. દસેક

મિનિટ આવી રીતે પસાર થયા પછી તેણે માથું ઊંચું કર્યું. તે એક નિશ્ચય ઉપર આવી ગયો. ત્યાંથી તેણે આગળ ચાલવા માંડ્યું, અને પાસે જ ચારેક માઇલ ઉપર એક ગામડું આવેલું હતું ત્યાં પહોંચી ગયો. ત્યાં એક મુસાફરખાનાનાં બારણાં તેણે હિંમતથી જોસબેર ખખડાવ્યાં. વીંશીવાળાએ બારણાં ખોલ્યાં.

“ દોસ્ત, ” આન્ડ્રીઆએ કહ્યું. “ મારા ઘોડાએ ભડકીને દોડતાં મને રસ્તામાં પાડી નાંખ્યો છે. રાતનો વખત હોવાથી મને રસ્તો જડ્યો નહિ, એટલે મારે ઘણું ભટકવું પડ્યું, આખરે હું અહિં આવી પહોંચ્યો છું. ઘોડો તો મને નાંખીને નાઠો તે ફરી હાથ લાગ્યો જ નહિ. મારે “કામ્પીન” આજે રાત્રે જ પહોંચી જવાની ખાસ જરૂર છે; નહિ તો મારાં સર્ગા વહાલાં બધાં મારે મોટે અનેક જાતની ચિન્તામાં પડશે. દોસ્ત, એકાદ ઘોડાની તારે મને ગમે તેમ કરીને પણ સગવડ કરી આપવી પડશે. જે ભાડું હશે તે આપવાને હું તૈયાર છું. ”

વીંશીવાળાની પાસે ઘોડો તૈયાર હોયજ. તેણે એક ખાસદારને બોલાવ્યો, અને ઘોડો તૈયાર કરીને તે નવિન આવનાર ગૃહસ્થની સાથે જવાને તેને હુકમ આપ્યો. આન્ડ્રીઆએ પેલા વીંશીવાળાને વીસ ફ્રાંક આપ્યા. પૈસા ખીસ્સામાંથી બહાર કાઢતાં આન્ડ્રીઆના ખીસ્સામાંથી એક કાર્ડ નીચે પડી ગયું. ખરું જોતાં તેણે તે કાર્ડ જાણી જોઇને નીચે પડી જવા દીધું હતું. આન્ડ્રીઆ ઘોડો લઇને ચાલતો થયો તે પછી પેલા વીંશીવાળાએ પેલું કાર્ડ ઉપાડી લીધું. તે ઉમર પેરીસના એક સારા પ્રખ્યાત ગૃહસ્થનું નામ અને ઠેકાણું લખેલાં તેના જોવામાં આવ્યાં; એટલે ઘોડો લઈ જનાર તે જ ગૃહસ્થ હોવો જોઇએ એવો તેનો નિશ્ચય થયો.

આન્ડીઆ આગળ ચાલ્યો. ઘોડો કાંઈ બહુ સારો નહોતો. કામ્પીન પહેંચતાં ચાર વાગ્યા. કામ્પીનમાં એક સારી વીથી હતી, તે આન્ડીઆના બાણુવામાં હતું. તેણે તે નિવાસગૃહ શોધી કાઢ્યું, અને ઘોડાવાળાને કાંઈક ઈનામ આપીને પરત વિદાય કર્યો. બીજે દિવસે પાછો તેને આગળ પ્રવાસ કરવાનો હતો, એટલે હવે વિશ્રાંતિની ખાસ જરૂર હતી. અત્યાર સુધી તેને કાંઈ વિધન નડ્યું નહોતું એટલે તેને જરા વધારે હિંમત આવી હતી. તેથી તેણે હવે કાંઈક સારી નિદ્રા લેવાનો અને ક્ષુધા તૃપ્ત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે બારણું ખખડાવ્યું એટલે નોકરે બારણું ખોલ્યું.

“દોસ્ત,” આન્ડીઆએ તેને સમજાવ્યો. “મુસાફરી દરમ્યાન એક ગામમાં હું જરા રંગ રાગમાં ગુલતાન થઈ ગયો. એટલામાં ગાડી બીજા મુસાફરોને લઈને ચાલતી થઈ. મેં એકલા પગે ચાલીને અહિં આવવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને રસ્તો ચુકી ગયો; તેથી આખી રાત અંધારામાં ભૂખ્યા તરસ્યા રખડવાનો વારો આવ્યો. મને એક સારી ઓરડી ખોલી આપ અને નાસ્તા પાણી સારું કાંઈક લઈ આવ.”

નોકરને કાંઈ સંશય આવ્યો નહોતો, આન્ડીઆએ મ્હો બરાબર ઠાવકું રાખ્યું હતું, અને ઘણી જ શાંતિથી હુકમ કર્યો હતો. તેના મ્હોમાં સીગારેટ હતી. ડગલાના ખીસ્સામાં હાથ રાખ્યા હતા. તેનાં કપડાં સુંદર હતાં. તેનો દેખાવ એક ઉત્તમ પંકિતના ગૃહસ્થને જાણે તેવો હતો. આથી તેણે જોડી કાઢીને જે વાત કહી તે નોકરે તદ્દન ખરી જ માની. નોકર તેને માટે ઓરડી તૈયાર કરવા ગયો. આન્ડીઆ પ્રથમ ઘણી વખત આ ગામમાં આવતો ત્યારે આ નિવાસગૃહમાં જે ઓર-

ડીમાં મુકામ કરતો, તે ઓરડી મેળવવાનો તેણે ધણો પ્રયત્ન કર્યો. પણ તે બ્યર્થ ગયો; કારણ તે દિવસે તે ઓરડીમાં બીજો એક ગૃહસ્થ પોતાની બહેનની સાથે આવીને ઉતર્યો હતો. થોડીવારમાં બીજો ઓરડી તૈયાર થવાની નોકરે આવીને ખબર આપી, એટલે તે નોકરની પાછળ પાછળ તે ઓરડીમાં ગયો. નાસ્તો પાણી તૈયાર જ હતું. તેને થથેચ્છ ન્યાય આપ્યો. પછી જઈને પથારીમાં પડ્યો. આન્ડ્રૂઆ થાકીને લોથ થઈ ગયો હતો. તે પથારીમાં પડતાંની સાથે જ નિદ્રાવશ થઈ ગયો. કારણ પશ્ચાત્તાપ એ શું ચીજ હશે તે તો આન્ડ્રૂઆ બીલકુલ સમજતો જ નહોતો.

તેણે પોતાના મનમાં સર્વ યુક્તિ ધડી મૂકી હતી. પ્રાતઃકાલ થતા પહેલાં ઉઠવું, નિવાસગૃહના માલિકના બીલના પૈસા ઉદારતાથી પતાવી દેવા, અને પછી નિવાસ ગૃહમાંથી નિકળીને પાસેની ઝાડીમાં ભરાઈ જવું. ત્યાંના ગરીબ બેઠુતો, અને ગામડાંના લોકોનો ગમે તે બહાને આશ્રય લેવો. ત્યાંથી એકાદ કઠીઆરાનો વેશ ધારણ કરવો; કપડાંલત્તાં તેવાં ફાટાંતુટાં પહેરવાં; હાથે પગે કાદવ લગાડી ગંદા કરવા; મ્હોએ રંગ લગાવી તેને જરા શ્યામ કરી નાંખવું; અને એ રીતે વેશ બદલી કઠીઆરાના વેશમાં જંગલોમાં ભટકતા ભટકતા ક્રાંસની હદ વટાવી પર રાજ્યની હદમાં દાખલ થઈ જવું. પર હદમાં દાખલ થઈને નવિન ધારણ કરેલો વેશ ફેંકી દેવો, અને પોતાની પાસે દાગીના અને ઝવેરાત હતું, તે વેચીને પાછા પોતાની અસલ સ્થિતિ પર આવવું એવો તેણે વિચાર કર્યો હતો. વળી ખેરન ઝેંગલર્સ અને તેના સ્નેહી સંબંધીઓ બની ગએલા બનાવને ભૂલી જવાને અને ફજેતીની વાતને દાખી દેવાને પ્રયત્ન કર્યા સિવાય રહેનાર નથી એવી તેને પક્ષી ખાત્રી હતી. આ વિચારોને લીધે તેના હૃદયને જરા

નિરાંત વળી હતી. એટલે તે થાક્યો પાક્યો થોડી જ વારમાં ભર-
નિદ્રામાં પડી ગયો. વહેલા ઉઠાય તેવા હેતુથી તેણે બારીઓ ખુલ્લી
રાખી હતી, પણ એરડીના બારણાને અંદરથી સાંકળ લગાવીને અંધ
કરી લીધું હતું. આ ઉપરાંત વધારે સહિસલામતી માટે પોતાની પાસે
હમેશાં તે એક લાંબી તીક્ષ્ણ છરી ખીરસામાં તૈયાર રાખતો; તે પણ
પોતાના માથા તળે મુકીને જ તે સુઈ રહ્યો હતો. સવારમાં સાત
વાગે તેના મુખ ઉપર જ્યારે સૂર્યનાં કિરણો પડ્યાં, ત્યારે તેની
ગરમીથી તે જાગી ઉઠ્યો. જેમનાં મગજ સુવ્યવસ્થિત હોય છે,
તેમનાં મગજમાં હમેશાં એકાદ વિશિષ્ટ વિચાર બળવાન હોય છે.
રાત્રે સુતી વખતે જે છેલ્લો વિચાર આવે છે તે, અગર તે પ્રાતઃ-
કાલમાં ઉઠતાંની સાથે જે પહેલો વિચાર તેવા મનુષ્યના મગજમાં
આવે છે તે બલવત્તર હોય છે. આન્ડ્રોઆએ જાગ્રત થતાંની સાથે
જ રાત્રે સુતી વખતે જે છેલ્લો વિચાર કર્યો હતો તેનું તેને સ્મરણ થયું.
તેના અંતરાત્માએ એટલા બધા વખત સુધી નિદ્રામાં પડી રહેવા
પોતાને માટે ઠપકો આપવા માંડ્યો. તે પથારીની બહાર કુદી પડ્યો,
અને બારીએ ગયો તો નીચે આંગણામાં એક પોલીસના સીપાઈને
તેણે દીઠો. નિર્દોષ મનુષ્ય પણ કાળી ડગલીવોળા યમના દૂતનાં દર્શન-
ને એક અપશુકન તરીકે માને છે, તો પછી એક ગુન્હેગારના
હૃદયને તો તે ભયભીત બનાવી દે તેમાં શી નવાઈ?

“ અરે! આ પોલીસનો સીપાઈ અહિં ક્યાંથી? અને શા
માટે? ” આન્ડ્રોઆએ પોતાના મનને પ્રશ્ન કર્યો. તેણે પોતાના બયને
જરા દબાવ્યો, અને હિંમત લાવીને મનને આશ્વાસન આપવા લાગ્યો.
“ અરે, આવી વીશીઓમાં પોલીસના સીપાઈની હાજરીથી કાંઈ

બહુ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. જતાં આવતાં રસ્તામાં મુસાફરી દરમ્યાન કદાચ વિશ્રાંતિ લેવા રોકાયો હોય, અમર તો ક્ષુધા તૃપ્ત કરી વીંશીવાળાના ઉપર ઉપકાર કરવાને પણ આગ્રહ્યો હોય. હવે એવા બધા વિચારો કરવા તેના કરતાં એક વખત તો આપણે કપડાં જ પહેરી લેવાં ઠીક પડશે. ”

આમ વિચાર કરતાં તેણે ઝપાટાબંધ કપડાં પહેરી લીધાં. થોડાક માસથી તો તે રાજકુમાર બનીને ફરતો હતો, એટલે તેનો ખીજમતદાર તેને કપડાં પહેરાવતો. પરંતુ તેથી તે પોતે કાંઈ પોતાની ચાલાકી બૂલી ગયો નહોતો. તેણે એટલી બધી ઝડપથી કપડાં પહેરી લીધાં કે તેના પોતાના નોકરને પણ, જે તેણે તેને તે વખતે જોયો હોય તો આશ્ચર્ય લાગ્યા સિવાય રહેત નહિ.

“ ઠીક, ” આન્ડ્રીઆ મનમાં બચડયો. “ ચાલો હવે, એ જય ત્યાં સુધી આપણે અહિં જ બેસી રહીશું, અને પછી ધીમે રહીને સરકી જઈશું. ”

પછી પાછો તે ફરીથી ખારી આગળ ગયો, અને પડદો ઉંચો કરીને બહાર નજર કરી. પહેલાં તેણે એક જ સિપાઈને દીઠો હતો, હવે તો તેની નજરે બે સિપાઈઓ પડ્યા. જેમાંનો એક તો જીતો રોકીને જ ઉભો હતો, આન્ડ્રીઆને ઉતરીને નીચે જવાનો માત્ર તેજ એક રસ્તો હતો. તેણે ખીજ બાજુએ દૃષ્ટિ કરી તો નિવાસ-ગૃહના મુખ્ય દરવાજાને આગળ એક ત્રીજો સિપાઈ ઝરેલી બંદુક લઈને ઉભેલો જોયો. એ દરવાજા સિવાય ખીજું બહાર નિકળવાનું કોઈ પણ દાર નહોતું. આ ત્રીજા સિપાઈને જોતાં જ ખરેખરો મામલો આન્ડ્રીઆના સમજવામાં આવી ગયો. દરવાજા આગળ ઉભેલા

સિપાઈથી થોડેક દૂર લોકોનું એક ટોળું ભરાયું હતું, જેથી સિપાઈની નજર ચુકાવીને પણ કોઈથી નાસી શકાય તેમ નહોતું.

“અરે, આ તો એમ જ જણાય છે કે તેઓ મને જ પકડવા આવ્યા છે. ઓ બાપરે!” આન્ડ્રીઆ બચડયો.

તેનું મુખ શીકકું પડી ગયું. ચિન્તાતુર ચહેરે તેણે ચારે તરફ દાષ્ટ કરી. તેની ઓરડીમાં બહાર નિકવાનો માર્ગ હતો જ નહિ.

“ઓ બાપરે, હવે તો આપણું આવી રહ્યું લાગે છે!” તેના હૃદયમાં આ વિચારથી એક કંપારી વધ્ધી. આન્ડ્રીઆની સ્થિતિનો ગુન્હંગાર એક વખત કાયદાની ચુંગાલમાં સપડાયો એટલે કામ ચાલીને તેને મરણની જ શિક્ષા થવાની. આન્ડ્રીઆ મૂર્ખ નહોતો. તે આ વાત ઘણી સારી રીતે સમજતો હતો. તેને માટે મરણની જ શિક્ષા તૈયાર હતી. તેના ઉપર કોઈ જરા પણ દયા ખતાવે તેમ નહોતું. તેની શિક્ષા તુરત જ અમલમાં મુકાવાની એની તેને સ્પષ્ટ ખાતરી હતી. તેનું મગજ ભમવા લાગ્યું. એક ક્ષણ વાર તો તેણે પોતાના બે હાથે પોતાનું માથું દબાવી દીધું. તે ભયથી ગાંઝા જેવો થઈ ગયો. થોડીક સૂણો આવી રીતે પસાર થયા પછી તેને જરા હિંમત આવી. આમ થતાં તેને એક નવિન વિચાર સ્પુર્ધો. તે વિચારથી તેના મુખ ઉપર એક વિચિત્ર પ્રકારનું હાસ્ય ફરકી રહ્યું તેણે ચારે તરફ નજર કરી. તેની નજર કાગળ, કલમ, અને ખડીઆ ઉપર પડી. તેણે એક કાગળ ઉપર નીચે પ્રમાણે લખ્યું:—

“મારું બીલ ચુકવવા જેટલા અત્યારે મારી પાસે પૈસા નથી; પણ હું અપ્રમાણિક માણસ નથી, હું આ એક વીંટી પાછળ મુકી જઈ છું. તેની કિંમત બીલના પૈસા કરતાં સેંકડો ગણી છે.

દિવસ ઉગતાં પહેલાં હું અહિંથી છૂપી રીતે નાસી ગયો છું, તેને માટે ક્ષમા ચાહું છું, પણ મારી પાસે પૈસા ન હોવાથી કાંઈને શરમને લીધે મુખ ખતાવી શક્યો નથી. ”

પત્ર લખી રહ્યા પછી પોતાની આંગળીએથી વીંટી ઉતારીને તેના ઉપર મુકી, પછી ઓરડીના બારણાની સાંકળ ખોલી નાંખી અને જાણે છાનામાના નાસી જતી વખતે ઓરડીનું બારણું બંધ કરવાનું ભૂલી ગયો હોય, તેવો દેખાવ કરવાને તેણે બારણું જરા ખુલ્લું મૂક્યું. પછી ઓરડીના ખૂણામાં ચુલા ઉપરથી ધૂમાડો જવાની એક ચીમતી-ધૂમાડીઉં હતું તેમાં તે ભરાઈ ગયો. ધૂમાડીઆમાં ચઢતા પહેલાં ઓરડીમાં જમીન ઉપરથી પોતાનાં તમામ પગલાં ભૂસી નાંખ્યાં. આ પછી તે પેલા ધૂમાડીઆમાં ઉંચે ચઢવા લાગ્યો. તે એવી ચાલાકીથી ઉપર ચઢતો હતો કે આવી બાબતનો તેને સારો અનુભવ હોવો જોઈએ એમ જણાતું હતું. નાસી છૂટવાને માટે તેને માત્ર તેજ એક માર્ગ ખુલ્લો જણાયો. એટલામાં કર્મધર્મસંયોગે એક પોલીસ અમલદાર ત્રણ ચાર સીપાઈઓને લઈને જના ઉપર ચઢવા લાગ્યો. એક સિપાઈને જનાને માથે ઉભો રાખ્યો. બીજો નીચે ઉભો જ હતો. વીંટીના દરવાજા આગળ પણ એક સિપાઈ ભરેલી બંદૂક લઈને તૈયાર ઉભેલો હતો જ. એક બે સિપાઈઓને લઈને પેલો અમલદાર આગળ વધવા લાગ્યો. પોલીસને આવી રીતે આવી ચઢવાનું કારણ એવું બન્યું કે;—આન્ડ્રીઆનો પીછો પકડવા માટે સવારના પહોરમાંજ પેરીસથી ચારે બાજુએ તારો છૂટ્યા હતા. આથી દરેક ઠેકાણે સત્તાવાળાઓ ખૂતી આન્ડ્રીઆને પકડવાને તેનો શોધ કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા. ‘કામ્પીન’ એ એક તાલુકાનું મુખ્ય મથક હતું; એટલે ત્યાં બાતમીદારો, પોલીસ સિપાઈઓ, અને

અમલદારો સંખ્યાબંધ હતા. તેમને તારનો સંદેશ મળતાંની સાથે જ તેમણે તપાસ શરૂ કર્યો. આન્ડીઆ જે વીશીમાં ઉતર્યો હતો તે વીશી ગામમાં સૌથી પહેલા નંબરની હોવાથી તેઓનું ધ્યાન પ્રથમ તે વીશી તરફ જ દોરાયું. ખાતમીદારોથી ખબર મળી કે પહેલી રાત્રે કેટલાક મુસાફરો ત્યાં આવીને ઉતર્યા હતા. વધારે ખારિક તપાસમાં સવારમાં ચાર વાગ્યાના મુમારે એક ગૃહસ્થ એક નોકર સાથે ઘોડા ઉપર વીશીમાં આવેલાની ખાતમી મળી. તે માણસ વીશીમાં ઉતર્યો હતો આથી પોલીસ અમલદારોનો શક મજબુત થતો ગયો. હજી તે માણસને વીશી છોડીને જતાં કોષ્ટએ જોયો નહોતો એવી ખાત્રી થતાં પોલીસ અમલદારોએ તે વીશી ઉપર છાપો માર્યો. મકાનને ચારે બાજુએથી ઘેરી લીધું, અને નોકર ચાકરોને એકઠા કરી તેમનાથી તથા વીશીના માલિકથી સર્વ તપાસ કરતાં તે માણસ આન્ડીઆ જ હોવા જોષ્ટએ એવો નિશ્ચય થયો; એટલે પોલીસ અમલદાર આન્ડીઆની ઓરડી તરફ ચાલ્યો. પાસે જઈને જોયું તો ખારણું ખુલ્લું દાઢું.

“ઓહો !” પેંડો અમલદાર બબડ્યો. “ખારણું કાંઈ ખુલ્લું છે ને ? ત્યારે શું પેલી અંદરથી ઉડો જવા પામ્યું છે કે શું ?”

અમલદાર ઓરડીમાં દાખલ થયો. આમ તેમ જોતાં ટેબલ તરફ તેની નજર ગઈ તો ત્યાં પેલી ચીઢી અને વીંટી માલુમ પડ્યાં. આથી છટકી ગયાની પ્રથમ તેને શંકા આવી: છતાં તે અમલદાર કાંઈ કાચો પોતો નહોતો. તે પણ જમાનાનો ખાધેલો, અનુભવી, અને બાહોશ માણસ હતો. તેણે ઓરડામાં ચારે તરફ ફરીથી ખારિક તપાસ કરવા માંડી. પથારીમાં જોયું, પડદા પાછળ તપાસ કરી. ત્યાં

એક બે પેટીઓ અને કપાટ હતાં તે પણ તપાસી જોયાં. જ્યારે તેના જોવામાં કાંઈ જ આવ્યું નહિ, ત્યારે પછી તેણે બારીએ જઈને ત્યાંથી નીચે દૃષ્ટિ કરી જોઈ. તેની અનુભવી આંખને બારીએથી ઉતરીને કાંઈ નાસી ગયાની કાંઈ નિશાનીઓ જણાઈ નહિ. એટલે ફરીથી ત્રીજી વખત ઓરડીમાં નજર કરતાં તેની દૃષ્ટિ ઉંચે ગઈ. ત્યાં તેણે એક ધુમાડીઉં જોયું એટલે તે અમલદાર ધુમાડીઆ આગળ જ થોભ્યો. પ્રથમ તેણે નીચે ચુલામાંની રાખોડી તરફ નજર કરી તો કાંઈ તેના જોવામાં આવ્યું નહિ. આન્ડ્રીઆએ તેમાં પગલાંનાં નિશાન ન રહે તે માટે ખાસ કાળજી રાખી હતી. આમ છતાં તે પણ એક નાસી છુટવાનો માર્ગ હતો, એટલે તેના સંબંધમાં બારીક તપાસ કર્યા સિવાય રહેવું જરાબર નહોતું. તે અમલદારે થોડુંક ઘાસ અને લાકડાં મંગાવ્યાં, અને ચુલામાં તાપણું કરવાનો હુકમ આપ્યો. અગ્નિના ભડકા ઉપર જવા લાગ્યા. ધુમાડીઆમાંથી ધુણીના ગોટગોટ બહાર તિકળ્યા, પણ છતાં કાંઈ માણસ તેમાંથી બહાર નિકળી આવ્યો નહિ. બરી વાત એમ હતી કે આન્ડ્રીઆ પણ જાતે પોલીસ અમલદારના કરતાં ઓછો ચાલાક નહોતો. તે વળી પેલા અમલદારના માથા ઉપર પણ ભુરકી ભજરાવે તેમાંનો હતો. તાપણું થયું તે પહેલાં તો તે ટોચે પહોંચી ગયો હતો, અને ધુમાડીઆમાંથી બહાર નિકળીને છાપરા ઉપર જ ધુમાડીઆના ખુણામાં લપાઈ ગયો હતો. પેલા પોલીસ અમલદારે પોતાનો પ્રયત્ન વ્યર્થ ગએલો જાંઘને પોતાના સોબતીઆને હું કે “ચારોપી અહિં નથી.” આ શબ્દો આન્ડ્રીઆના કાને પડ્યા, એટલે ધડીભર તે પોતાને બચી ગએલો માનવા લાગ્યો. પણ તેણે ધુમાડીઆમાંથી થોડોવાર રહીને નજર કરી તો પેલો અમલદાર ત્યાંથી જરા પણ

ખસ્યો નહોતો. ધુમાડીઆ આગળ જ વધારે ખારિક તપાસ કરતો હોતો હતો. આન્ડીયાને હવે કાંઈ ઉપાય શોધી કાઢ્યા સિવાય છૂટકો નહોતો. રખેને સિંપાઇઓ ખીજે રસ્તેથી છાપરા પર ચઢી આવે એવો તેને ભય લાગ્યો. જો એક વખત તેમ થયું તો પછી તેનો ખચાવ કાંઈ પણ રીતે થઈ શકે તેમ નહોતું; કારણ છાપરા પરથી નાસવાનો ખીજે માર્ગ નહોતો. તેથી તેણે સાંધી જેમ અને તેમ જલદીથી પસાર થવાનો નિશ્ચય કર્યો. જો ધુમાડીઆમાંથી તે ઉપર ચઢી આવ્યો હતો તે રસ્તે તો પાછા જવાય તેમ હતું જ નહિ; એટલે તેવા જ ખીજ એક ધુમાડીઆ મારફતે ખીજ ઓરડીમાં ઉતરવાનો તેણે વિચાર કર્યો. તેના સુભાગ્યે ખીજ ધુમાડીઆ તરફ જતાં તેને કાંઈએ જોયો નહિ.

ખીજ તરફ પેલો અમલદાર પણ ચાક્યો. તેની ધીરજ ખુટવા લાગી. તેણે પોતાના સોબતીઓને કહ્યું:—

“દોસ્તો, મને એમ હવે ખાત્રી થાય છે કે બદમાશ આ ચીઠ્ઠીમાં લખ્યા પ્રમાણે સવારના પહોરમાં જ નજર સુકાવીને ચાલતો થયો હોવો જોઈએ. પણ કાંઈ કીકર નહિ. આપણે ચારે રસ્તા ઉપર હમણાં જ સ્વારો દોડાવીએ છીએ અને જંગલમાં પણ પકડો તપાસ કરાવીએ છીએ, એટલે તે પકડાયા સિવાય રહેનાર નથી.”

પોલીસ અમલદારનું વાક્ય પુરું થયું તે પહેલાં તો એક બચકર ચીસ સંભળાઈ અને જોરથી ઘંટ વાગવા લાગ્યો.

“અરે એ શું છે ? એ કાણુ ખૂમો પાડે છે ?” પેલા અમલદારે પૂછ્યું.

“કાંઈ મુસાદર કાંઈક ધાંધળ કરતો હતો !” વીશીના માલીકે

કહ્યું. “ ત્રીજા નંબરની ઓરડીમાંથી કાંઈક અવાજ આવે છે. ”
એમ કહીને તેણે પોતાના નોકરને તે તરફ દોડી જવાને આજ્ઞા કરી.
ચીસો વધવા લાગી. ધંટ વધારે જોસથી વાગવા લાગ્યો.

“ નહિ, નહિ. ” પેલા અમલદારે નોકરને જતાં અટકાવીને
કહ્યું. “ કાંઈ ગરબડ હોય એમ લાગે છે. મારે પોતાને જ ત્યાં જવું
પડશે. ત્રીજા નંબરની ઓરડીમાં કાણુ છે ? ”

“ ગધ કાલે રાત્રે એક યુવાન છોકરો આવીને ઉતરેલો છે. તેની
તેની સાથે તેની બહેન છે. ”

આ પળે એક ત્રીજી ચીસ સંભળાઈ.

“ ચાલો, તે તરફ ચાલો. ” અમલદારે પોતાની સાથેના સીપા-
ઇઓને હુકમ કર્યો.

“ પશુ જરા ઊભા રહો. ” વીશીના માલિકે કહ્યું. “ ત્રીજી
ઓરડીમાં બે જના છે. એક જનો બહાર છે અને એક અંદર છે.
આપણે પ્રથમ ખન્ને જનાઓ સાચવવા જોઈશે. ”

“ હા, હા, એ પશુ ઠીક છે. ” એમ કહીને પેલા અમલદારે
સીપાઇઓએ ક્યાં જવું અને શું કરવું તેની વ્યવસ્થા કરી દીધી.

“ બંદુકો ભરીને તૈયાર રાખો. ગુન્હેગાર શરણુ ન થાય, અને
નાસવાનો પ્રત્ન કરે, તો છેવટે ગોળીબાર કરજો. તારના સંદેશા
ઉપરથી તે કોઈ ભયંકર બદમાશ હોય એમ માલુમ પડે છે. તેને
હાથમાંથી છટકવા દીધો છે, તો તમે તમારી વાત બણ્યા ! ખબર-
દાર ! જરા પશુ ગફલતમાં રહેતા નહિ ! ”

આમ કહીને અમલદાર પોતાની સાથે બે સિપાઇઓને લઇને
અંદરનો જનો સંભાળવા લાગ્યો.

હવે એ ચીસોતું કારણ નીચે પ્રમાણે બન્યું હતું; આન્ડ્રીઆ પોતાની ઓરડીમાંના ધુમાડીઆ વાટે છાપરા ઉપર પહોંચી ગયો હતો, અને ત્યાંથી સર્વની નજર ચુકાવી જોડેની બીજી ઓરડીના ધુમાડીઆમાં બરાઈ ગયો હતો. ત્યાંથી તે ધીરે ધીરે નીચે ઉતરવા લાગ્યો. ધણો ખરો ભાગ તે સાવચેતીથી ઉતર્યો ખરો, પણ ધુમાડીઆનો લગભગ ત્રીજો ભાગ બાકી રહ્યો એટલામાં તેનો પગ ખસી ગયો, અને તે ધારવા કરતાં વધારે વેગ અને અવાજથી ધબ દબને નીચે પડ્યો. ઓરડી ખાલી હોત તો તો તેમાં કાંઈ વાંધા જેવું નહોતું, પણ આન્ડ્રીઆના કમનસીમે ઓરડી ખાલી નહોતી. તે ઓરડીમાં પથારીમાં બે સ્ત્રીઓ નિદ્રા લેતી હતી. તેઓ આન્ડ્રીઆના અવાજથી જાગી ઉઠી, અને જે જગાએથી અવાજ આવ્યો તે જગા તરફ બન્ને જણીઓ ધારી ધારીને જોવા લાગી તો એક મનુષ્ય તેમની નજરે પડ્યો. આન્ડ્રીઆને જોતાં જ તે સ્ત્રીઓમાંની એકે ભયને લીધે ખૂમાખૂમ કરી મુકી, અને આખી વીંશીમાં ચીસો સંભળાઈ. બીજી સ્ત્રીએ પથારીમાંથી ઉઠીને જોરથી ધંટ વગાડવા માંડ્યો. આવી રીતે આન્ડ્રીઆ બીયારો ચારે તરફથી ભયમાં આવી પડ્યો.

“દયા કરો ! દયા કરો !” ઝંભરાએલો આન્ડ્રીઆ આજીજી કરવા લાગ્યો. તે કોને કાલાવાલા કરી રહ્યો હતો તે વાત પણ તેના સમજવામાં આવી નહોતી.

“દયા કરો ! પ્રભુની ખાતર ખુમાખુમ કરશો નહિ ! મને બચાવો ! મને બચાવો ! હું તમને કાંઈ નુકસાન કરવા આવ્યો નથી !”

“કાણ આન્ડ્રીઆ ! ખૂતી આન્ડ્રીઆ !” એક સ્ત્રીએ તેને ઓળખતાં આશ્ચર્યથી કહ્યું.

“કાણુ યુજીની ! બેરન ડેંગ્લર્સની પુત્રી યુજીની !” આન્ડ્રીઆના ખમાંથી આશ્ચર્યચકિત થતાં નિકળી ગયું.

“દોડો ! દોડો ! કાષ્ટ આવો રે ! આવો ! અમને બચાવો ! બચાવો ! અરે, કાષ્ટ દોડો !” યુજીનીની બહેનપણી ચીસો પાડવા ગી અને વધારે જોરથી ઘંટ વગાડવા લાગી.

“અરે મને પરમાત્માની ખાતર બચાવો.” આન્ડ્રીઆએ જોડતાં કાલાવાલા કરવા માંડ્યા. “મારી પાછળ પોલીસ ગેલી છે. મને પકડવાને તેઓ આવ્યા છે. મને બચાવો ! દયા કરો !”

“અરે, હવે તો કાંઈ ઉપાય રહ્યો નથી. એ લોકો અહિં આવતા પાય છે.” યુજીની બોલી.

“અરે મને ગમે ત્યાં સંતાડી દો. અરે, પછી તમે એમ જો કે તમને કાંઈ ખરાબ સ્વપ્ન આવેલું, તેથી તમે ભયભીત ને ગભરાટમાં ખોટી જુમાજુમ કરી મુકી હતી. આ રીતે કરવાથી તો સંશય દૂર થશે, અને હું બચી જઈશ !”

પેલી બન્ને યુવતીઓ એટલી બધી ભયભીત થઈ ગઈ હતી કે આન્ડ્રીયાને એવી ધીકારતી હતી કે થોડીવાર તો તેઓ મૂઠ જોવી ઉભી રહી.

“હીક ત્યારે,” આખરે યુજીનીને દયા આવવાથી તે બોલી. જે રસ્તેથી તું આવ્યો તે રસ્તે પાછો ચાલ્યો જા. જા, જા, કમળ બદમાસ ! જા, જલદી કર !”

“અરે આ રહ્યો ! પકડો સાલાને ! અરે, હમણા અહિં ! મેં જાતે તેને હમણાં દોડો છે !” કાષ્ટકે જીના કિપરથી જ રણ કરવા માંડ્યું.

પોલીસ અમલદાર દોડી આવ્યો. બધે બારણાના કાણામાંથી નજર કરી તો અંદર આન્ડ્રીઆને કાલાવાલા કરતો તેણે જોયો.

તેણે બારણું તોડી પાડવાને માટે પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. આન્ડ્રીઆ બીજી તરફ દોડ્યો, તો તે બારણું પથુ સિપાઇઓએ ઘેરી લીધેલું બોયું. તે ગભરાયો.

“ દુર્ભાગી પ્રાણી, તારાથી નસાય તે રસ્તે નાસી જ. નાસી ન શકાય તો આત્મઘાત કરીને તારા પાપી જીવનનો અંત લાવ.” યુજીનીએ સલાહ આપી.

આન્ડ્રીઆ થર થર કંપવા લાગ્યો. “ આપઘાત કરું ! હું આપઘાત કરું ! શા માટે ? ” તેણે પ્રશ્ન કર્યો.

“ કારણ કે, ” યુજીનીએ જવાબ આપ્યો. “ નહિ તો ખૂનના ભયંકર ગુન્હા માટે તને મોતની શિક્ષા થયા સિવાય રહેવાની નથી.”

“ છે ! છે ! ” આન્ડ્રીઆએ કહ્યું. “ મારા મિત્રો મને બચાવી લેશે ! ”

એટલામાં બંને બાજુનાં બારણાં તોડી પાડીને પોલીસના માણસો અંદર દાખલ થયા. અમલદારે આન્ડ્રીઆના તરફ પિસ્તોલ તાકી. આન્ડ્રીઆ શરણ થયો અને હાથ આગળ ધર્યા. પોલીસ અમલદારે તુરત જ તેને હાથકડી પહેરાવી દીધી.

યુજીની અને તેની જ્ઞેનપણી તો જોષ જ રહી. જે યુવાનની પાછળ આખા પેરીસ શહેરના સુધરેલા સૈમાજની યુવતીઓ એક વખત પ્રેમમુગ્ધ થઈને ભટકતી હતી, તેનું એક ખુતી અને ડામ્મીસ બદમાસમાં પરિવર્તન થયેલું જોષને બંને જણીઓ મૂઠ બની ગઈ.

આન્ડ્રીઆએ હવે પોતાનું અસ્સલ પોત પ્રકાશ્યું.

“ બાપ સાહેબ, ” તેણે યુજીનીના તરફ ઉદ્વિતાષ ભરેલું હાસ્ય કરતાં કહ્યું. “ આપના પિતાશ્રીને કાંઈ સંદેશો મોકલવાની આપની ઇચ્છા છે ? જો હોય તો આ સેવક તે ખુશીથી પહોંચાડશે; કારણ ધણું કરીને સેવક પેરીસ તો પહોંચશે જ. ”

યુજીની બીચારી શરમને લીધે પોતાનું મુખ સંતાડવા લાગી.

“ અરે ! અરે ! ” આન્ડ્રીઆએ ઉદ્ધતાઈની પરિસીમા કરી. “ હવે આપને શરમાવાનું એવું કંઈ જ કારણ નથી. બાઈ સાહેબ, આપ મારી પાછળ પાછળ નાસી આવ્યા તેમાં આપે કંઈ જ ગેરવ્યાજબી કર્યું નથી; કારણ આપનો મારે માટેનો પ્રેમજ એવો છે. વળી આપણાં બન્નેનાં લગ્ન લગભગ થઈ ગયા જેવાં જ છે ને ? ”

આવી રીતે પેલી બે છોકરીઓને આન્ડ્રીઆ સતાવતો હતો તે જોઈને પોલીસ અમલદારે ત્યાંથી એકદમ કુચ કરી જવાને હુકમ આપ્યો. આન્ડ્રીઆ તેમની સાથે ચાલતો થયો. ટોળે મળેલા લોકો પેલી બે યુવતીઓ માટે અનેક પ્રકારની ટીકા કરવા લાગ્યા. બન્ને જણીઓને એટલી બધી શરમ લાગી કે તુરત જ ત્યાંથી મુકામ ઉઠાવવાની તેમને જરૂર જણાઈ. તેમની દયા ખાઈને વીશીના માલિકે તમાસગીરોને બહાર કાઢ્યા, અને વીશીનાં બારણાં બંધ કર્યાં. તો પણ રસ્તા ઉપર લોકોની ઠૂક જમી. ગાડી મંગાવીને બન્ને જણીઓ જઈને ગાડીમાં બેઠી. યુજીનીએ આંખો બંધ કરી દીધી, છતાં લોકોની વિવિધ પ્રકારની નિન્દા તેના કાને પડવા લાગી. ગાડી ગામની હદ છોડીને આગળ વધી ત્યારે જ બન્ને જણીઓના જીવમાં જીવ આવ્યો. બીજે દિવસે તેઓ ‘ બ્રુસેલ્સ ’ પહોંચી. આણી તરફ રાજકુમાર આન્ડ્રીઆ કેવલકેન્ટીની સ્વારી તે જ દિવસે સાંજના બડો ધામધુમથી પેરીસ શહેરના મુખ્ય કારાગૃહમાં દાખલ થઈ, અને ઇટાલીનો રાજકુમાર પોતે ફ્રાંસના રાજ્યની પરોણાગતનો સ્વાદ અનુભવવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૪૫ મું.

ખરન ડેંગ્લર્સની પુત્રી યુજીની પોતાની સહીયરને લઇને
 વેશ બદલીને કેવી રીતે નાસી ગઇ તે આપણે જોયું. પણ
 એ વાતની કાંઇએ ઝાઝી ચોળાચોળ કરી નહિ; કારણ દરેક જણ
 પોત પોતાના કાર્યમાં મશગુલ હતું. ખેરન ડેંગ્લર્સને દેવાના ઢગલામાં
 દબાઇ મરવાનો વારો આગ્યો હતો. હવે તેનો ઉદ્ધાર કાંઇ
 પણ રીતે થાય તેમ નહોતું. આન્ડ્રીઆ—રાજકુમાર આન્ડ્રીઆના
 પૈસા હાથમાં લઇને તેથી મદદથી પોતાની આંટ તાજી કરી,
 જતી આખર બચાવવાની તેની ધારણા ધૂળમાં મળી ગઇ. હવે તો
 દેવાળું કાઢવા સિવાય બીજો કાંઇ પણ રસ્તો જ નહોતો. ખેરન ડેંગ્લર્સ
 ને તે બચાવકર અને દુઃખદાયક વિચારોમાં પડતો મુકીને આપણે
 તેની સ્ત્રીની હાલત તપાસીએ. મેડમ ડેંગ્લર્સ શરૂઆતમાં તો ફજેતીના
 બચથી મૂઠ બની થઇ હતી, પણ ધીરે ધીરે તેના તે બાતું દરદ
 ઓછું થતું ચાલ્યું. થોડીવાર પછી તે પોતાના પ્રિયતમ અને હમે-
 શના સજાહકાર લુશીઅન ડીબ્રેની સલાહ લેવાને દોડી પોતાની દીકરી
 યુજીનીથી તે એટલી બધી કંટાળી ગઇ હતી કે આન્ડ્રીઆની સાથે
 તેનું જેમ અને તેમ જલદીથી લગ્ન કરી નાંખવા ધણી
 આતુર થઇ રહી હતી. વળી એવી ઉમ્મર લાયક થએલી છોકરોની
 સતત હાજરીને લીધે મેડમ ડેંગ્લર્સને પણ ધણી સાવચેતીથી ચાલવું
 પડતું અને અંકુશમાં રહેવાની જરૂર પડતી. માતાએ એક માતા
 અને પત્ની તરીકેના પોતાના વિશુદ્ધ અને અનુકરણીય જીવનનો
 આદર્શ પોતાની પુત્રી આગળ હમેશાં ખડો રાખવાની ફરજ છે.
 તેમાં જરાપણ ન્યૂનાધિક થતાં પુત્રીના કુમળા હૃદય ઉપર તુરત જ
 તેની માઠી અસર થયા સિવાય રહેતી નથી. અને તેનું પરિણામ આખરે

ધણું ભયંકર આવે છે. સ્વાભાવિક રીતે પુત્રી પોતાની માતાને જ
 સાંસારિક બુદ્ધિમત્તા અને વિશુદ્ધ ચારિત્ર્યના નમુના તરીકે સમજતાં
 શિષ્યે છે. મેડમ ડે'ગ્લર્સ કેવા પ્રકારની પત્ની અને માતા હતી તેનું
 વર્ણન થઇ ગયેલું છે. તેથી તેને હમેશાં પોતાની પુત્રી તરફનો
 સતત ભય રહેતો. તે ચીઆવક્ષી છોકરી રખેને પોતાનાં રહસ્યો જાણી
 જાય અને તેની સહિયર તેને આડીઅવળા શિષ્યામણુ આપે, એ ભયથી
 મેડમ ડે'ગ્લર્સનું મન સતત વ્યથિત રહેતું હતું. તેની પુત્રી તેના
 ધારવા પ્રમાણેની જડ બુદ્ધિની નહોતી. પોતાની માતાનો મોં. ડીપ્રિ
 સાથેનો સંબંધ તે ધણા લાંબા સમયથી કબી ગઇ હતી. યુજીની
 કેટલીક વખત ડીપ્રિના તરફ એટલો બધો તિરસ્કાર બતાવતી, કે
 તેની માતાનાં અવિચારી અને અનીતિમય રહસ્યો તેનાથી ગુપ્ત
 રહી શકતાં નહોતાં, એમ સ્પષ્ટ રીતે સમજાતું હતું. ખાસ કરીને
 મોં. ડીપ્રિની સાથેનો ખાનગી અંગત તથા આર્થિક સંબંધ તો તમામ
 તેની જાણમાં હતો. દુર્ભાગ્યે જગતમાં મનુષ્ય દરેક વસ્તુને પોતાની
 આંખથી જ જુએ છે, અને પોતાની બુદ્ધિ અને પોતાના વિચારો
 પ્રમાણે જ તેની કિંમત કરે છે; દરેક બાબતમાં પોતાના મત પ્રમાણે
 જ નિર્ણય કરે છે. આથી બીજાઓ તે જ બાબતના સંબંધમાં શું
 ધારતા હશે, તે વિચારવાનું તેઓને સાધન હોતું નથી. લગ્ન લાગી
 પડવાથી મેડમ ડે'ગ્લર્સ ધણી જ દિલગીર થઇ. પોતાની પુત્રીનાં લગ્ન
 અટક્યાં એ કારણે કાંઇ તેને દિલગીરી થતી નહોતી, પણ તેને
 લીધે પોતાને હજી વધારે વખત પરતંત્રતામાં રહેવું પડશે, એ વિચા-
 રથી તેને દુઃખ થતું હતું. આવા સંજોગોમાં ડીપ્રિ સિવાય બીજા
 કોઇની પણ સલાહ તેને કામની નહોતી, તેમજ તેને રૂચે તેમ
 પણ નહોતી. આથી તે દુરત જ મોં. ડીપ્રિને ત્યાં દોડી. તો ડીપ્રિ
 ઘેર નહોતો, એવી નોકરે તેને ખબર આપી. છતાં મેડમ ડે'ગ્લર્સ

તેના દિવાનખાનામાં તેની રાહ જોતી બેઠી. આ તરફ બેરન ડેંગ્લર્સને ત્યાં લગ્નમાં વિધન પડતાં ફજોતીના અગર ફોજદારીમાં ધસડાવાના બમથી જેવી રીતે ખીજ લોકો ત્યાંથી નાહા હતા તેવી રીતે મો. ડીબ્રિએ પણ ત્યાંથી ચાલતી પકડી હતી. ત્યાંથી નિકળીને તે ઉતાવળે ઉતાવળે પોતાની કલ્પમાં ગયો. ત્યાં પણ તે જ વાત ચાલતી હતી. સુધરેલા પાશ્ચાત્ય જમતની રાજધાની પેરીસ શહેરમાં જ્યાં ત્યાં તે દિવસે સાંજે બેરન ડેંગ્લર્સને ત્યાં બનેલા બનાવનીજ ચર્ચા ચાલી રહી હતી. વિદ્યુતની ઝડપે સર્વત્ર સમાચાર ફરી વળ્યા હતા. ડીબ્રિએ પણ પોતાના એક બે મિત્રો સાથે તેજ વાદવિવાદમાં બળ્યો. તેના મિત્રોએ પ્રથમ તો તેની મશ્કરી કરવા માંડી. આગળ જતાં એક મિત્રે એવી સુચના કરી કે ડીબ્રિએ મેડમ ડેંગ્લર્સના મિત્ર તરીકે તેની બહાર દોડવું જોઈએ, અને ડેંગ્લર્સના કુટુંબને નિન્દામાંથી બચાવવાને તેની પુત્રીની સાથે લગ્ન કરવું જોઈએ. ડીબ્રિએ આ સુચનાની સામે થવાનો થોડો ધણો ડોળ કર્યો, પણ તે ઉપર ઉપરનોજ હતો; કારણ આ વિચાર કાંઈ તેને છેક અશ્ચિકર તો નહોતો જ. તેજ વિચાર તેના મગજમાં ઘણી ઘણી વખત ઘોળાતો હતો. યુજીનીની સાથે લગ્ન કરવાથી આ કુટુંબ ઉપર પોતાનો કાણુ રહે તેમ હતું. આમ તો પોતાના મિત્રોને તેણે હસવામાં ઉડાવ્યા. નાસ્તા પાણી અને રંગરાગ સાથે આ વાત ઉપર એટલો બધો વિવાદ ચાલ્યો કે રાતનો એક વાગી ગયો તેનું પણ કાંઈને જ્ઞાન રહ્યું નહિ.

આ સમય દરમિયાન મેડમ ડેંગ્લર્સ બિચારી મો. ડીબ્રિને ત્યાં તેની રાહ જોતી બેઠી હતી. તે પોતાના દિલગીરી ભરેલા વિચારોમાં એટલી બધી મશગુલ થઈ ગઈ હતી, કે તેને પણ સમયનું જ્ઞાન રહ્યું નહિ. વિચાર-નિદ્રામાંથી જાગત થઈ ધડીઆળ સામે નજર કરતાં

રાત્રીના અગીઆર વાગી ગયા હતા અને ચાલીસ મિનિટ ઉપર થઇ ગઇ હતી. મેડમ ડેંગ્લર્સ બિચારી રાહ જોઇ જોઇને આખરે થાકી, અને ઘેર પાછી આવી. આટલી મોડી રાત્રે એકલી પાછી ફરીને છાનીમાની પોતાના દિવાનખાનામાં ઘુસી ગઇ. યુજીનીએ ધર-માંથી નાસી જવામાં જોટલી ચાલાકી વાપરી હતી, તેટલી જ ચાલાકીથી મેડમ ડેંગ્લર્સ પોતાના મકાનમાં દાખલ થઇ, એટલે તે વાત કોઇના જાણવામાં આવી નહિ. તેનું દિવાનખાનું યુજીનીના દિવાનખાનાની જોડેજ હતું. પોતાનાં કપડાં લઈ ઉતારીને તે પોતાની પુત્રીના ઓરડાના બારણા આગળ ધીમેથી જઇને કાન માંડી સાંભળવા લાગી. અંદરથી બીલકુલ અવાજ આવતો નહોતો. છોકરી બિચારી દુઃખ અને ઉદ્વેગને લીધે થાકી પાકી સુઇ ગઇ હશે, એમ તેણે પ્રથમ માની લીધું. યુજીનીના નિર્દોષપણાની તેને હજી ખાતરી હતી. પોતાની પુત્રી માતૃપિતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરશે, અગર તેમની આખરે કલંક લગાડશે, એવો તેને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. કારણ પુત્રીનો વિચાર કરતી વખતે પોતે પોતાની સ્થિતિ અને વર્તનને તે વિસરી જતી હતી. તે પોતાના ઓરડામાં પાછી આવી, અને પોતાની દાસીને બોલાવી તેને યુજીનીના સંબંધમાં તેને પ્રશ્ન કર્યો.

“જુદેન તો ધાંધલ શાંત થયું એટલે પોતાની જુદેનપણી સાથે પોતાના ઓરડામાં ચાલ્યાં ગયાં હતાં.” દાસીએ ઉત્તર આપ્યો. “ત્યાં તેમણે ત્રણ મંગાવીને પીધા પછી મને તેમણે રજા આપી.” આ પછી દાસી નીચે બીજા નોકર ચાકરો સાથે ગપ્પાં મારતી હતી અને તેને બીજી કાંઇ વધારે ખબર નહોતી. યુજીની પોતાના ઓરડામાં નિરાંતે નિદ્રા લેતી હોવી જોઇએ એમ શેઠાણીએ અને

દાસીએ અનુમાન કર્યું. મધ્યરાત્રીના વખતે છોકરીઓને વિના કારણ જામત કરી તેમને દુઃખ દેવાનું કાંઈ કારણ જણાયું નહિ. આથી મેડમ ડેંગ્લર્સ તો મનમાં કોઈ પણ જાતનો જરા પણ સંશય રાખ્યા સિવાય જોઈને પોતાની પચારીમાં પડી અને બેઠા બેઠા વિચાર કરવા લાગી. જેમ જેમ વધારે વિચાર કરતી ગઈ, તેમ તેમ તેના જીવને વધારે વધારે ગભરામણ થતી ગઈ. તેની વિમાસણ વધતી ગઈ. હવે તેને દુઃખને બદલે શરમ લાગવા માંડી. બેઠેલા બેઠેલા અતિશય શરમ ભરેલા હોતો એવું તેને લાગ્યું. સમાજમાં મુખ બતાવવું મુશ્કેલ થઈ પડશે એમ તેને લાગ્યું. ગરીબ બિચારી મરસીડીસના ઉપર આક્રમ આવી પડવાની વાત જાણીને તેના તરફ ઉપહાસ કરનાર મેડમ ડેંગ્લર્સ પોતેજ પોતાના ઉપર આક્રમ આવી પડતાં અફસોસ કરી રહી હતી.

“આ તો ખરેખરજ બેઆબરૂ થવાનો સમય આવ્યો.” તે મનમાંજ વિચાર કરવા લાગી. “આ તો આખા કુટુંબ ઉપર આક્રમ આવી પડી. કાલે સવારમાં તો ઘેરે ઘેરે આ વાત ફેલાઈ જશે, અને અપકીર્તિ થશે. આજકાલ સુવંરેલા સમાજમાં ઉપહાસ અને અપકીર્તિ એ તો મૃત્યુના કરતાં પણ ખૂરી વાતો છે. એ બા કદી રજાતા જ નથી. એટલું નસીબ પાધરું છે કે યુજનીનામાં મારા કરતાં વધારે હિંમત છે. તેની હિંમત જોઈને કેટલીક વખત તો મને ધ્રુજરો છૂટે છે, પણ તે આવે વખતે ઉપયોગી થઈ પડે ખરી!” તેણે ઉઘે જોઈને પ્રભુની પ્રાર્થના કરવા માંડી. “સુખે સોની અને દુઃખે રામ!” અત્યારે તેને પ્રભુ સાંભર્યા. જે પ્રભુના અસ્તિત્વમાં પણ તે કદી માનતી નહોતી, તેજ પ્રભુનું શરણ લેવાનો તેને વિચાર આવ્યો. પણ તેનું ચિત્ત તે વિચારમાં પણ સ્થિર રહી શક્યું નહિ. તેની નજર આગળ લાગેલાજ આન્ડ્રીઆ કેવલકેન્ટી—રાજકુમાર

આન્ડ્રીઆ ખડો થયો. આન્ડ્રીઆ એક બદમાસ, ધાડપાકુ, લુટારો, ચોર, અને ખૂની હતો; આમ છતાં પણ તેનામાં બહારની ટાપટીપ એવી હતી કે હરકોઈ માણસ છેતરાઈને તેને કાંઈ સારા ઉત્તમ કુટુંબનો કુલદીપક માની લે. તેનું શિક્ષણ જોકે પરિપૂર્ણ તો નહોતું, પણ જગત તેને અદળક દ્રવ્ય સંપત્તિનો માલિક અને કુલીન કુટુંબનો એક જુના રાજવંશનો એકનો એક વારસ સમજતું હતું. આ બધાનું રહસ્ય શું તે મેડમ ડે'ગ્લર્સ જેવી અજ્ઞાની બુદ્ધિમાં ઉતરી શક્યું નહિ ત્યારે આવા દુઃખદાયક સંયોગોમાં કોની મદદ લેવી ? ડીએ તેને માત્ર સલાહ આપી શકે; પણ તેના કરતાં વધારે સત્તા બુદ્ધિ અને હિંમતવાળા મનુષ્યની મદદની તેને જરૂર હતી. તેને મોં. વાઇલકોર્ટનું સ્મરણ થયું. આન્ડ્રીઆને અટકમાં લેવાનો હુકમ મોં. વાઇલકોર્ટેજ આપેલો હતો. તેણે જ કાંઈ પણ દયા લાવ્યા સિવાય તેના કુટુંબ ઉપર આ આક્રમક આણી હતી. જાણે કે મોં. વાઇલકોર્ટને અને તેને કાંઈ સંબંધ જ ન હોય ! કાંઈ લાગતું વળગતું જ ન હોય ! વાઇલકોર્ટેજ વગર વિચાર્યે નિષ્કુરતાથી તેને આક્રમકમાં આણી મૂકી હતી, એ વિચારથી તેના હૃદયને અતિશય ક્લેશ થયો. તોપણ જે વાઇલકોર્ટ એક વખતે તેના પ્રેમાળ અને કામળ અંતઃકરણ ઉપર સ્વામીત્વ ભોગવતો હતો, જે એક વખત તેના આંતરિક પ્રેમનું પાત્ર હતો, તેજ વાઇલકોર્ટ તેને જાણી બુજીને આવી દયાજનક સ્થિતિમાં લાવી મૂકે, એ વાત માનવાને તેના હૃદયે ના પાડી. ના, ના, વાઇલકોર્ટ તેવો પાપાણુહૃદયી માણસ નહોતો. તેણે તેના ઉપર આક્રમક નાંખવાના ઇરાદાથી નહિ, પણ અનેક લાવી આક્રમકથી તેને બચાવવાને માટેજ આ પગલું ભર્યું હોવું જોઈએ. બદમાસ આન્ડ્રીઆના પંજમાંથી તેના કુટુંબને બચાવવાના હેતુથીજ વાઇલકોર્ટને આવું વર્તન કરવાની જરૂર પડી

હતી. તે કસાઈ નહોતો પણ ડોક્ટર હતો. તેનો હત્યા કરવાનો વિચાર નહોતો, પણ સડેલાં અવયવ કાપી નાંખી શરીરને સુરક્ષિત કરવાની તેની ફરજ હતી. વાઇલફોર્ટના વર્તનથી, આન્ડ્રીઆનાં ભૂતકાલનાં પરાક્રમે સાથે ઘેરન ડેંગ્લર્સને કાંઈ પણ સંબંધ નહોતો એમ જાન-તની ખાત્રી થઈ શકે તેમ હતું. ઘેરન ડેંગ્લર્સ અને તેનું કુટુંબ એક ભયંકર કાવતરાનો ભોગ થઈ પડ્યું હતું, અને તેથી સર્વ કાંઈની દયાને પાત્ર હતું, એવું જણાવવા માટેજ વાઇલફોર્ટ આ પગલું ભર્યું હતું. આ વિચારો આવતાં વાઇલફોર્ટ બધાના ભલાને માટેજ પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો એવો તેના મનમાં નિશ્ચય થયો. પણ હવે વાઇલફોર્ટનો પ્રયત્ન ત્યાંજ અટકવો જોઈએ, એમ તેને લાગ્યું. ખીજે દિવસે તેને મળવાનો મેડમ ડેંગ્લર્સે વિચાર કર્યો. મેજસ્ટ્રેટ તરીકે તે પોતાની ફરજ બજાવવામાં ચુકે તેરો નહોતો, તો પણ કેટલીક સવ-લતો તો તેને તે જરૂર આપશેજ, એવી તેને ખાત્રી હતી. જરૂર પડે તેને ભૂતકાલનું-તેમના પરસ્પરના તે વખતના સંબંધનું-સ્મરણ કરાવવાનો પણ તેણે નિશ્ચય કર્યો. આ વિચારે તેનું બહાવરું બની ગયેલું મગજ શાંત પડ્યું અને આખરે તે નિદ્રાને આધીન થઈ.

ખીજે દિવસે સવારમાં નવ વાગે તે ઉઠી. પોતાની દાસીને અગર ખીજા નોકર ચાકરોને બોલાવવાની તેણે કાંઈ જરૂર જોઈ નહિ. પહેલે દિવસે રાતના જેવો જ સાદો પોષાક તેણે પહેરી લીધો, અને કોઈને કાંઈ પણ ખર્ચ ન પડે, તેવી રીતે ઘરમાંથી નિકળી એક ગાડી ભાડે કરીને તે વાઇલફોર્ટને ત્યાં દોડી. છેલ્લા એક માસથી તો વાઇલફોર્ટનું મકાન એખી રોગના એકાદ દવાખાના જેવું બની રહ્યું હતું. કેટલાક ઓરડાઓ તો તફાન બંધ જ પડી રહ્યા હતા. આખું મકાન ઉજ્જડ વેરાન જેવું લાગતું હતું.

દૂરથી જ આ બધા દેખાવ જોઈને મેડમ ડેંગ્લસના હૃદયમાં કંપારી વધુટી. તેણે ગાડીમાંથી ઉતરીને આગળ દરવાજા આગળ આવી જેમ તેમ કરીને ઘંટ વગાડ્યો. ત્રણ વખત ઘંટ વગાડ્યો, ત્યારે દરવાજો ખુલ્યો.

“ બાઈ સાહેબ, આપને શું કામ છે ? ” દરવાને પ્રશ્ન કર્યો.

“ અભ્યા, મને પણ બૂલી ગયો કે ? કેમ ઓળખાણ પડતું નથી ? ” મેડમ ડેંગ્લસને વાઇલફોર્ટના તમામ નોકર ચાકરો પીછાનતા હતા.

“ બાઈ સાહેબ, હવે અમારે કોઈનું પણ ઓળખાણ રાખવાનું નથી. અમે કોઈને ઓળખતા જ નથી. ” નોકરે જવાબ આપ્યો.

“ તારૂં બેભુનું કાંઈ ગેપ થઈ ગયું હાજે છે ! ”

“ પણ આપ કાણ છો, અને ક્યાંથી આવો છો ? ”

“ અભ્યા, આટલું બધું ! આ તો ગજબજ કહેવાય ! ”

“ બાઈ સાહેબ, સેવકને ક્ષમા કરજો. અમે તો ચીઢીના ચાકર. અમારે તો હુકમ થાય તે પ્રમાણે વર્તવાનું છે. આપનું નામ શું ? ”

“ બેરોનેસ ડેંગ્લસ. તેં મને કાંઈ સેંકડો વખત તો જોઈ છે ! ”

“ હા, હા, કદાચ જોયાં હશે. વારૂ બાઈ સાહેબ, આપ શા કારણે પધારેલાં છો ? ”

“ ફેટલી મૂર્ખતા ! કેવો અવિવેક ! યાદ રાખ, આવી રીતનું માફ અપમાન કરવા માટે હું તારા શેઠને ફરીઆદ કર્યા સિવાય રહેનાર નથી. ”

“ બાઈ સાહેબ, આપને આવી રીતે મારા જેવા એક ગરીબ નોકર ઉપર ગુસ્સે થવાનું કારણ નથી. અમારા શેઠના અમર ડોક્ટર આવીનીના સ્પષ્ટ હુકમ સિવાય કોઈને પણ મકાનમાં દાખલ થવા દેવાની અમને સખત મનાઈ છે. ”

“ ઠીક છે. મારે તારા શેઠને મળવું છે. ”

“ શું એટલું બધું જરૂરનું કામ છે ? ”

“ તે સિવાય અત્યારના પહોરમાં આવી રીતે દોડતી હું અહિં આવી હોઈશ ? પણ ચાલ હવે ગસ કર. આ બધો ટોંગ જવાદો. આ મારું કાર્ડ લે, અને તારા શેઠને જઈને આપ. ”

“ ત્યાં સુધી આપ અહિં ઉભાં રહેશો ? ”

“ હા, હા, જા. ”

નોકર દરવાજો બંધ કરીને અંદર ગયો. મેડમ ડેંગ્લર્સને બહાર જ ઉભા રહેવું પડ્યું. થોડીવારમાં નોકર પાછો આવ્યો. દરવાજો ખોલીને તેણે મેડમ ડેંગ્લર્સને દાખલ કરી, અને પાછો દરવાજો બંધ કરી લાંબો. દરવાજો પછી એક સીટી વગાડી. વાઇલફોર્ટને અંગત નોકર તુરત દોડી આવ્યો.

“ આ ગરીબ માણસને બિચારાને ક્ષમા કરો, બાઇ સાહેબ. ” તેણે કહ્યું. “ શેઠ તેને સખ્ત તાકીદ આપી છે, એટલે તેનો બિચારાને ચેપ લાગ્યો. ” ખીજમતદારે તેને મેજસ્ટ્રેટની ઓફીસના દિવાનખાનામાં દાખલ કરી. મેડમ ડેંગ્લર્સ પોતાના દુઃખમાં કુબ્જી રહી હતી, તો પણ નોકરોએ તેણીના તરફ જે વર્તન ચલાવ્યું હતું, તેથી તેને ખરેખર અપમાન લાગી ગયું હતું. વાઇલફોર્ટને જોતાં જ તેણે પ્રથમ તે બાબતની ફરીઆદ કરી.

“ મારા નોકરોને ક્ષમા કરો. ” વાઇલફોર્ટે ખુલાસો કર્યો. “ તેમાં તેમનો બિચારાનો જરા પણ દોષ નથી. હાલમાં તેમના પોતાના ઉપર સંશયયુક્ત દૃષ્ટિથી જોવામાં આવે છે; તેમના ઉપર સખ્ત જાપો રહે છે; એટલે તેઓ પણ શંકાશીલ બની ગયા છે; ”

અને તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. અમારા કુટુંબ ઉપર અત્યારે આફતોનો કંઈ પાર નથી. ”

“ ત્યારે તો તમે પણ દુઃખી જ છો ? ” બેરોનેસે પૂછ્યું.

“ હા જી. ” મેજસ્ટ્રેટે જવાબ આપ્યો.

“ ત્યારે તો મારે માટે તમે દિલસોજી ધરાવતા હોવા જ જોઈએ. મારા માટે તમારા મનમાં દયા આવતી હોવી જ જોઈએ. ”

“ હા જી. મને તમારી સ્થિતિની ખરેખર દયા આવે છે. ”

“ ત્યારે હું અત્યારે અહિં શા માટે આવી છું તે તમે જાણો છો ? ”

“ હા. ગઈ કાલના બનાવ વિશે વાત કરવાને તમે આવ્યાં લાગો છો. ”

“ હા હા. મારા ઉપર એક ભયંકર આફત આવી પડી છે. ”

“ આફત તો નહિ પણ કાંઈક ભાગ્યહીનતા. ” “ ભાગ્યહીનતા ? ” બેરોનેસે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

“ બાઈ સાહેબ, ” મેજસ્ટ્રેટે થંડા અવાજે જવાબ આપ્યો.

“ જેનો કાંઈ ઉપાય જ ન હોઈ શકે તેને જ માત્ર હું આફત ગણું છું. ”

“ ત્યારે શું આ બધો બનાવ ભુલાઈ જશે ? ”

“ દરેક વાત ભુલાઈ જશે. જગતમાં ગમે તેવા બનાવને પણ લોકો ચાર દિવસ જ યાદ કરે છે. તમારી પુત્રીનાં લગ્ન આજે બંધ રહ્યાં છે, તો આવતી કાલે થશે ! આવતી કાલે નહિ તો અઠવાડીએ, મહિને, છ મહિને, અગર વરસે પણ થયા સિવાય રહેનાર નથી. વળી હાલનો સંબંધ તુટી ગયો, તેથી કાંઈ તમને બહુ દિલગીર થવાનું કારણ નથી એમ માઈ તો ધારવું છે. ”

“ ધાઈ છું કે હું એક મિત્રની પાસે આવી છું,—એક સ્નેહીની સાથે વાત કરી રહી છું. ” તેણે એક માનખંડિતા નાચિકાની ઢબે કહ્યું.

“ તે તો આપ પોતે સમજો છો જ બાપ સાહેબ. ” એવી ખાત્રી આપતાં વાઇલફોર્ટના શીકકા ચ્હેરા ઉપર શરમને લીધે જરા રતાશ આવી. તેની દષ્ટિ આગળ ભૂતકાલનાં કાંધ કાંધ દૃશ્યો ખડાં થયાં.

“ ત્યારે તો જરા વધારે લાગણીથી વાત કરો ! ” મેડમ ડેંગ્લસે વિનંતિ કરી. “ મારી સાથે એક ન્યાયના અમલદાર તરીકે વાત કરવાની જવા દો ! આવા આફતના સમયે તો તમારે એક સ્નેહી તરીકે મને દિલસોજી બતાવવી જોઈએ ! મારે માટે તમારું અંતઃકરણ આર્દ્ર થવું જોઈએ ! મને તમારું રસ્તો બતાવવો જોઈએ ! સમજ્યા ? ”

“ જ્યારે જ્યારે દુર્ભાગ્ય અને આફતોની વાતો હું હમણાંને સાંભળું છું, ” વાઇલફોર્ટ બોલ્યો. “ ત્યારે ત્યારે મને મારા પોતાના જ દુર્ભાગ્યનું સ્મરણ થાય છે; અને મારા દુર્ભાગ્ય સાથે ખીજનાં દુર્ભાગ્યોની તુલના મારાથી રહેજે થઈ જાય છે. તેમ થાય છે, એટલે ખીજનાં દુર્ભાગ્યો મને એટલાં બધાં ભયંકર લાગતાં નથી. આથી જ મને તમારી હાલની વિપત્તિમાં કાંઈ ખાસ દુઃખ દેખાતું નથી. મારી સાથે સરખાવતાં તમારી સ્થિતિ હજાર દરજ્જે સારી છે, અને મને તેની ઇર્ષ્યા થાય છે. પણ બાપસાહેબ, આવી વાતોથી તમારું અંતર દુખાય છે, તો હવે તેવી વાતો જવાદો. આપણે હવે વિષય ઉપર આવીએ. તમે કહેતાં હતાં કે—”

“ હું તમારી સલાહ લેવા આવી છું; તમારી સાથે વાટાઘાટ કરવા આવા છું. પેલા ધુતારાનું—હગનું શું થશે ? ”

“ હગ ! ધુતારો ! ” વાઇલફોર્ટ બોલ્યો. “ ખરેખર બાપસાહેબ,

કેટલીક બાબતો તો તમે હદ ઉપરાંત વધારી વધારીને કહો છો; અને કેટલીક ગંભીરમાં ગંભીર બાબતો હોય છે તેને તમે જરાપણ મહત્ત્વ આપતાં નથી. મોં. આન્ડ્રીઆ કેવલકેન્ટી, અગર મોં. બેનીડેટો કગ અને ધુતારો નહિ, પણ ભયંકર બદમાસ ખૂની છે. ”

“ સાહેબ, આપનું કહેવું કેટલેક દરજ્જે સત્ય છે. મારાથી તેની ના પાડી શકાય તેમ નથી. પરંતુ મારી એક એવી વિનંતી છે, કે આપ જેમ તે દુર્ભાગી મનુષ્યનો કેડો વધારે લેશો, તેમ અમારા કુટુંબને વધારે ઉંડો ધા થશે. જુઓ, મારી વિનંતિ જરા ધ્યાનમાં લો, અને હવે જ્યારે તે નાસી જ ગયો છે, તો તેને બૂલી જાઓ, અને છટકી જવા દો. એમાં તમારું કાંઈ બગડવાનું નથી. ”

“ બાઈ સાહેબ, હવે તો તેમ કરવાને બીલકુલ સમય રહ્યો જ નથી. તેને માટે ચારે તરફ હુકમો ક્યારનાએ છુટી ગયા છે. ”

“ તે પકડાયો તો—તે પકડાશે એવું આપનું માનવું હાય છે ખરું ? ”

“ હું એમ ધારું છું ખરે. ”

“ વારું, જો કદાચ તે પકડાય તો તેને કેદમાં જ પડી રહેવા દેશો ? ”

મેજરટ્રે માથું ધુણાવ્યું.

“ મારી દિકરીનાં લમ બીજા કોઇની સાથે થઇ જાય ત્યાંસુધી તો તેને કેદખાનામાં જ પડી રહેવા દેજો. ”

“ તેમ બનવું અશક્ય છે. બાઈસાહેબ, ન્યાયને, અંગે કેટલોક વિધિ કરવો પડે છે. ”

“ શું મારે માટે પણ આવો વાંધો લેવાનો ? ” કાઇક મસ્કરી અને કાંઈક ગંભીરતાથી તેણે પૂછ્યું.

“બધાને માટે કાયદો તો એક જ છે. મારે પોતાને માટે તેમજ.”

“ઓહ !” મેડમ ડેંગ્લર્સના મુખમાંથી ઉદ્ગાર નિકળી ગયો. વાઇલ્ડફોર્ટે તેના અંતરમાં ચાલી રહેલા વિચારો સમજવાને તરફ એક તીક્ષ્ણ નજર ફેંકી.

“હા, હા. તમારા મનના ઉદ્ગાર હું સારી રીતે સમજું છું” વાઇલ્ડફોર્ટે બોલ્યો. “મારા મકાનમાં હમણાં હમણાં ઉપરા ઉપરી મરણો નીપજ્યાં છે, તેના સંબંધમાં બહાર અનેક પ્રકારની વાતો થાય છે, તેના વિશે તમે વિચાર કરો છો.”

“ના, ના. હું એવા કાંઈ વિચારો કરતી નહોતી.”

“ના શા માટે કહો છો ? તમે તેના જ વિચારો કરતાં હતાં તો તેમ કરવાનો તમને હક છે. તમે મારા વિશે તમારા અંતરમાં કહી રહ્યાં હતાં કે “ગુન્ડાને માટે બીજાનો આવી રીતે નિર્દય થી પીછો પકડો છો, તો તમારા પોતાના મકાનમાં જ ગુન્ડા છે તેની કેમ તપાસ કરતા નથી, અને ગુન્ડેગારને કેમ સજા નથી ?”

મેડમ ડેંગ્લર્સ શીકી પડી ગઈ.

“તમે આવો વિચાર કરતાં હતાં, નહિ વાર ?”

“હા, હા, હું કબુલ કરું છું.”

“જુઓ, હું તેનો તમને જવાબ આપું.”

વાઇલ્ડફોર્ટે પોતાની ખુરશી જરા વધારે પાસે આશુઃ પછી જ ઉપર હાથ ટેકવીને તેણે બોખરા અવાજે કહ્યું :

“ગુન્ડાઓને માટે શિક્ષા થતી નથી તેનું કારણ એવું છે કે

ગુન્હેગારો નિશ્ચિત થયા નથી. એવા સંજોગોમાં વગર વિચાર્યું કાંઈક કરી ખેસવાથી ગુન્હેગારને બદલે નિર્દોષ માણસો ગિચારાં માર્યાં જાય. પણ જ્યારે ગુન્હેગાર પકડાશે, ત્યારે (તેણે સામેના એક કોસની તરફ આંગળી બતાવી) હું પવિત્રમાં પણ પવિત્ર વસ્તુના સોગન ખાઈને કહું છું કે—ત્યારે તેઓને શિક્ષા થયા સિવાય રહેનાર નથી. પછી તે ગુન્હેગાર ગમે તે હોય. જુઓ, મેં આ સોગન તમારા આગળ લીધા છે. હવે તમારાથી ખીજું કાંઈ કહી શકાય તેમ છે ? ”

“ પણ આ બદમાસે બધા કહે છે તેવો ગુન્હેા ખરેખર કયો છે શું ? ”

“ જુઓ, સાંભળો. ” વાઇલકોર્ટે કહ્યું. “ હું તમને તેના ચરિત્ર અતિ સંક્ષેપમાં વર્ણન કરી બતાવું. એ બદમાસ બેનીડેટોને સોળ વરસની ઉંમરે ખોટા બનાવટી દસ્તાવેજ ઉભા કરવા માટે પાંચ વરસની સજા ચંદ્ર હતી. પછી ખીજા એક ચોરીના કામમાં દસ વરસની સજા તેને કરવામાં આવી હતી. એક ત્રીજા લુટના કામમાં તેને જન્મટીપની સજા ચંદ્ર હતી. છતાં તે નાસી જવા પામ્યો. અને હાલમાં તેના ઉપર ખૂનનો આરોપ છે. ”

“ વાર આ બદમાસ કોણ છે ? ”

“ શી ખબર ? કોઈ લામટો છે. કોરસીકાનો રહીશ હોય એમ લાગે છે. ”

“ તેને કોઈ ઓળખતું નથી ? ”

“ ના, ના. તેનાં માતા પિતા કોણ હશે તે કોઈ જ જાણતું નથી. ”

“પણ તેને લાવનાર મનુષ્ય કોણ હતો ?”

“તેના જેવો જ એક બદમાસ ! કદાચ તે તેનો મળતીઓ પણ હતો !”

મેડમ ડેંગ્લસે હાથ જોડ્યા.

“વાઈલ્ડફોર્ટ !” તે અતિશય મૃદુ અને પ્રેમાળ અવાજે બોલી.

“બાપ સાહેબ,” વાઈલ્ડફોર્ટ જરા કર્કશ અવાજે અને દૃઢતાથી કહ્યું. “પ્રભુની ખાતર તેરા બદમાસને બચાવવાની વાત તો કરશો જ નહિ. હું કોણ છું ? હું શું છું ? માત્ર કાયદો. કાયદાને આંખો હોય છે ? તે બીજાનું દુઃખ જોઈ શકે છે ? મધુર શબ્દોના અવાજ કાયદાને કાને પડે છે ? કાયદાને હૃદય-લાગણી હોય છે ? જે મધુર મધુર બાબતોનાં સ્મરણો તારાં કરાવવા તમે મથો છો, તે વાદ લાવવા જેવી કાયદાને સ્મરણ શક્તિ હોય છે ? ના, ના, બાપ સાહેબ, ના. કાયદો દરેક રીતે બુદ્ધો જ હોય છે. કાયદાની આજ્ઞા થઈ ગઈ છે, અને જ્યાં કાયદો બોલ્યો કે સખ થઈ જ સમજાવે. તમે કદાચ કહેશો કે હું તો એક મનુષ્ય પ્રાણી છું, અને કાયદો નથી; એક જીવતો જીવંત મનુષ્ય છું, અને પુસ્તક નથી; પણ બાપ સાહેબ, આપ મારા તરફ તથા મારી આસપાસ જરા નજર કરો. મનુષ્ય જાને મને પોતાના બાપ તરીકે માન્યો છે કે ? તેઓએ મારા ઉપર સ્નેહ રાખ્યો છે કે ? તેઓએ મને જતો કર્યો છે કે ? તમે મારી પાસે જે ક્ષમાની યાચના કરી રહ્યાં છો, તેવી ક્ષમા મને કોઈએ બતાવી છે કે ? ના, બાપ સાહેબ, ના. તેઓ તો હમેશાં મને લા કરતા જ આવ્યાં છે ! તમે પણ ક્યાં ઉતરો તેમ છો ? તમારી મોઢક દષ્ટિ શું મને એમ નથી કહી રહી કે ભૂતકાળના કેટલાક પ્રસંગો

સંભારીને મારે શરમાવું જોઈએ. ઠીક, મારાં જે જે પાતક તમારા જાણવામાં છે, તે માટે મને તમારી હાજરીમાં શરમાવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે. શીકર નહિ. કદાચ તમે ધારો છે તેના કરતાં પણ મારે શરમાવાનાં વધારે કારણો હશે ! પણ હું પાપી હોવાથી—ખીજના કરતાં મારાં પાપો વધારે બયંકર અને મોટાં હેંવાથી જ્યાં સુધી ખીજાં મનુષ્યોનાં પાપો ઉધાડાં પાડવાના પ્રસંગો મને મળે નહિ, ત્યાં સુધી મારાથી શાંત બેસી રહી શકતું નથી. મને બિલકુલ સંતોષ થતો નથી. મારો એ ધંધો છે, અને હું હમેશાં તેમાં ફલીભૂત થાઉં છું. મનુષ્ય માત્રમાં કાંઈ નહિને કાંઈ પણ દોષ મને મળી આવે છે; અને તેથી મને અતિશય આનંદ થાય છે. દરેક ગુન્હેગારને શિક્ષા કરતી વખતે મને સંતોષ થાય છે, કે જગતમાં બધાં મનુષ્યો લગભગ સરખાં જ હોય છે, અને હું પણ મનુષ્ય છું. હું કાંઈ ખીજના કરતાં વધારે પાપી છું, એમ મને લાગતું નથી. આખું જગત માત્ર પાપનું ભરેલું છે !” છેલ્લા શબ્દો બોલતાં વાઇલફોર્ટ ઘણા જુસ્સામાં આવી ગયો હતો.

“પણ,” મેડમ ડેંગ્લર્સે એક છેલ્લો પ્રયત્ન કરી જોવાનો વિચાર કર્યો. “આ સુવાન તમે કહો છો તેવો ખૂની કદાચ હશે, પણ તે બિચારો નિરાધાર છે. તેનું જગતમાં કાંઈ જ નથી.” તેણે કહ્યું.

“એ વળી વધારે ખરાબ. અગર જે મારો અભિપ્રાય પૂછો તો વધારે સારું; કારણ તેમ હશે તો તેની પાછળ કાંઈને રોવાની જરૂર પડશે નહિ.”

“પણ આ તો નિર્બલ અને પડતા મનુષ્યને પાટું મારવા જેવું થાય છે.”

“એક ખુનીની નિર્બલતા !”

“ પણ તેની બેઆબરૂની સાથે અમારું કુટુંબ કલંકિત થાય છે ! ”

“ મારા પોતાના જ મકાનમાં બેઠકે ગુસ્સે મરણો થયાં નથી શું ? મારી આબરૂ કોડીની બની ગઈ નથી ? ”

“ મહાશય, ” હવે મેડમ ડેંગ્લર્સનો મિનજ હાથથી ગયો. તે બોલી. “ મહાશય, આપ બીજાઓને દયા બતાવતા જ નથી. દયા એ શું ચીજ છે, તે સમજતા જ નથી. તો યાદ રાખજો કે બીજાઓ પણ પ્રસંગ આવ્યે કદી તમને દયા બતાવનાર નથી ! ”

“ ઠીક ! ” વાઇલફોર્ટે થડે કલેજે જવાબ આપ્યો.

“ મારી ખાતર-આપણા ભૂતકાલના એક સમયના પ્રેમની ખાતર એક એટલું તો કરો જ ! તપાસ હાલ તુરત મુલતવી તો રાખો જ ! એક છ માસ વીતી જવાદો ! ”

“ ના જી. ” વાઇલફોર્ટે દબતાથી નિષ્કુર હૃદયે જવાબ આપ્યો. “ બાઇ સાહેબ, તેમ બનવું કેવળ અશક્ય છે. હુકમો અપાઇ ગયા છે. સ્પેશ્યલ કોર્ટને-ખાસ ન્યાયાધીશીને ભરાવાને હજી પાંચેક દિવસની વાર છે. પાંચ દિવસ તો મારે ધણા છે. તમે શું એમ નથી જોતાં કે મારે પણ ગઈ ગુજરી વિસરી જવાની ખાસ જરૂર છે ? રાત્રી દિવસ મારે સતત કામ કરવું પડે છે. તેમાં કેટલીક વખત હું ભૂતકાલને વિસરી જઈ છું; ત્યારે મારી લાગણીઓ બહેર મારી જાય છે ખરી, પણ તેટલો વખત મનને દુઃખ થતું અટકે છે. ”

“ પણ જ્યારે તે નાસી ગયો છે, તો તેને હવે જતો કરો. મારી અબલાની-તમારી એક વખતની પ્રિયતમાની આટલી વિનંતિ માનો ! છેક નિર્દય ન બનો ! તમારે એમાં કંઈ ખોટું કરવાનું નથી. માત્ર મૌન ધારણ કરવાનું છે ! મારી ખાતર આટલું કરો !

ફરીથી કહી હું તમને વિનવવા આવનાર નથી. મારી અને મારી દિકરીની આખર બચાવો !”

“ મેં તમને એક વખત કહ્યું ને કે હવે વાત હાથમાં રહી નથી. આજે સવારે સર્વ દિશાઓમાં તારો છુટી ગયા છે અને આજ ક્ષણે કદાચ—”

“ સાહેબ, ” ખીજમતદારે ઉતાવળે ઓરડામાં દાખલ થતું કહ્યું. “ એક સ્વાર આ લખોટો લાઇને આવ્યો છે. કહે છે કે ક્ષણે જ જરૂરી અને મહત્વનો છે. ”

“ વાઇલ્ડફોર્ટે તે લખોટો લાઇને તુરત જ ફેડાયો. મેડમ ડે'ગ્લર્સ બચી કાંપવા લાગી. વાઇલ્ડફોર્ટ વાંચીને આનંદમાં આવી ગયો.

“ પકડાયો ! ” તે બોલ્યો. “ જુઓ, વાઇસાહેબ, હું ક્યારને કહેતો હતો ને કે તે પકડાઇ ગયો હોવો જોઇએ ? ”

મેડમ ડે'ગ્લર્સ થંડીગાર બની ગઇ. તેના હોસકોસ ઉડી ગયા.

“ ઠીક ત્યારે સાહેબજી વાઇસાહેબ. ” મેજસ્ટ્રેટ મકલાતો મકલાતો બેરોનેસને બારણા સુધી વળાવવા ગયો. તે ગઇ એટલે તે પાછો આવ્યો, અને ટેબલ ઉપર હાથ પછાડતાં બોલ્યો:—

“ ચાલો, આ વખતની ખાસ ન્યાયાધીશી આગળ મુકવાને બે ખોટા દસ્તાવેજના, ત્રણ લુટના અને બે ઘર બાળી મુકાયાના કેસો તો મેં તૈયાર કરી રાખેલા છે જ. આ વખતે હજી સુધી ખુનદાં કામ એક પણ હતું નહિ. એકાદ એવું કામ આવી જાય તો ઠીક, એવી મારી ઇચ્છા હતી; તો આખરે તે પણ આવી મળ્યું. આ વખતની સેશન્સમાં કોઇ ઓર તરેહનો બહાર આવશે ? ”

પ્રકરણ ૪૬ મું.

વા ઇલફોર્ટ મેડમ ડેવિસને જણાવ્યા પ્રમાણે વેલેન્ટાઇન હજી સાજી થઇ નહોતી. વેલેન્ટાઇને પથારીમાં પડ્યા પડ્યા મેડમ વાઇલફોર્ટના કહેવાથી જ બની ગએલા બધા વિચિત્ર બનાવોની વાત જાણી. યુજીની કેવી રીતે નાસી ગઇ; આન્ડ્રીઆ કેવી રીતે પકડાયો; તેના ઉપર ખુનનો આરોપ કેવી રીતે મુકાયો; આ વિગેરે તમામ મુખ્ય મુખ્ય બનાવો તેના જાણવામાં આવ્યા ખરા, પણ તે પોતે તો પથારીમાં પડી હતી. વળી તે એટલી બધી અશક્ત બની ગઈ હતી, કે તે બનાવો તરફ સાજી હોત અને જેવું લક્ષ આપ્યું હોત, તેવું લક્ષ તેણે આપ્યું નહિ. તેનું મગજ જોઇએ તેવું બરાબર કામ કરી શકતું નહોતું. દિવસના ભાગમાં વૃદ્ધ નોર્ટીઅર પોતાને પોતાની પૌત્રીના ઓરડામાં લઇ જવાને હુકમ કરતો; અને તેની હાજરીમાં વેલેન્ટાઇનનું મન પ્રવૃત્તિલત અને મગજ શાંત રહેતું. તે વૃદ્ધ અપંગ હોવા છતાં પણ પોતાની પૌત્રીના ઉપર બરાબર દેખરેખ રાખતો. વાઇલફોર્ટ પણ પોતાની કચેરીમાંથી પાછો ફર્યા પછી દરરોજ એકાદ બે કલાક પોતાની પુત્રી તથા પિતાની પાસે બેસતો. સાંજના છ વાગે વાઇલફોર્ટ પોતાની ઓશીસના દિવાનખાનામાં જતો. રાતના આઠ વાગે ડો. આત્રીની આવતો, અને રાતના ભાગની તે છોકરી માટેની દવા તે જાતે તૈયાર કરી લાવતો. તે પછી નોર્ટીઅરને તેના પોતાના ઓરડામાં લઇ જવામાં આવતો. ડોક્ટરે પોતે પસંદ કરેલી એક નર્સ વેલેન્ટાઇન ઉઘી જતી ત્યાં સુધી-દસ અગીઆર વાગ્યા સુધી તેની પાસે રહેતી. તે જતી વખતે વેલેન્ટાઇનના ઓરડાને તાણ લગાવીને કુંચી વાઇલ-

ફોર્ટને પોતાને આપી જતી કે જેથી વેલેન્ટાઇનના ઓરડામાં ખીજું કોઇ દાખલ થઇ શકે જ નહિ. તે પછી વેલેન્ટાઇનના ઓરડામાં જવાનો એક જ રસ્તો ખુલ્લો રહેતો. માત્ર મેડમ વાઇલફોર્ટના ઓરડામાં થઇને જ ત્યાં જવાતું. આથી વાઇલફોર્ટનો તેમજ ડોક્ટરનો જીવ નિશ્ચિન્ત રહેતો. મોરેલ હમેશાં વેલેન્ટાઇનની ખબર મેળવવાને નોરટિઅરની પાસે આવતો. દિવસે દિવસે તેનું મગજ વધારે શાંત થતું જતું હતું. વેલેન્ટાઇનમાં જોકે હજી માનસિક તેમજ શારીરિક અશક્તિ ધણી હતી, તો પણ દિવસે દિવસે તેની તબીબીઅતમાં સુધારો થતો જતો હતો. વળી મોન્ટેક્રિસ્ટોએ વેલેન્ટાઇનને ખ્યાલવવાનું તેને વચન આપ્યું હતું, અને તેના ઉપર મેકઝીમીલીઅનને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. વેલેન્ટાઇનના મગજની નબળાઇમાં રાત્રીના શાંત સમયે ધણો વધારો થતો. તેની આંખો આગળ એક પછી એક જુદાં જુદાં ચિત્રવિચિત્ર દૃશ્યો ખડાં થતાં. કોઇક વખત તેની અપર માતા તેને ધમકાવતી દેખાતી; તો કોઇક વખત મેકઝીમીલીઅન તેને ભેટવાને દોડી આવતો જણાતો; તો કોઇક વખત મોન્ટેક્રિસ્ટો જેવા અજાણ્યા માણસોનાં ચિત્ર તેના ભ્રમિષ્ટ મગજ આગળ ખડાં થવાનો ભાસ તેને થતો. ઓરડામાંનો સામાન પણ જોણે કે એક જગાએથી ખીજી જગાએ દોડાદોડ કરી રહ્યો હોય એમ તેને લાગતું. તેના મગજની આવી સ્થિતિ સવારના ત્રણેક વાગ્યા સુધી ચાલતી. તે પછી તે ઘાઠ નિદ્રામાં પડી જતી, જેમાંથી સવારમાં તે ધણી મોડી જાગત થતી. યુજીની નાસી ગયાની અને આન્ડ્રીઆ પકડાયાની વાત તેણે જે દિવસે સાંભળી તે દિવસ રાતના તો તેના મગજમાં વધારે ગભરાટ થયો.

રાતના અગીયાર વાગ્યા. રાતની દવા વેલેન્ટાઇનથી પોતાનાથી પથારીમાંથી ઉડ્યા સિવાય લઇ શકાય તેવી રીતે મૂકીને ઓરડાના બારણાને તાળુ મારીને નર્સ હમેશની માફક વિદાય થઇ.

તેના ગયા પછી પા કલાક વાસેક મિનિટ થઇ; વેલેન્ટાઇન-ઇનને તે રાત્રીએ પાછો ફરીથી વધારે તાવ આવ્યો હતો. તે પોતાનું મગજ સ્થિર રાખી શકી નહિ. કદપનાઓ ઉપરથી તેના કાણુ જતો રહ્યો. તેમ ચતાંની સાથેજ તેનું મગજ ખૂંદકી ગયું, અને હજારો પ્રકારનાં દર્શ્યો તેની દૃષ્ટિ આગળ નાચવા લાગ્યાં. દિવાનાં કિરણોમાંથી અનેક વિચિત્ર પ્રકારની મૂર્તિઓ પેદા થવા લાગી. મગજની આવી ડામાડોળ સન્નિપાતિક સ્થિતિમાં અંદરની ઓરડીનું બારણું ધોંભેથી ખુલતું હોય એવો તેને ભાસ થયો. તેણે અવાજ સાંભળવાને માટે પ્રયત્ન કર્યો, પણ થોડીવાર સુધી તેવો કાંઇ અવાજ તેના સાંભળવામાં આવ્યો નહિ. બીજી કાંઇ વખતે તો આવી શંકા પડતાં તેણે પોતાની પથારી આગળની દોરી ખેંચીને ઘંટ વગાડી ધરનાં બીજાં માણસોને જગાડયાં હોત, પણ તેના મગજની અવ્યવસ્થિતિની તેને, પોતાને ખાત્રી હોવાથી તેમ કરવાની તેને જરૂર જણાઇ નહિ. એવો અવાજ તેના મગજની વિકૃતિને આભારી હતો, એમ તેણે માની લીધું, અને તેને કાંઇ ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યું નહિ. મગજ જરા સ્થિર કરીને તેણે વિચાર કર્યો કે, એવાં અનેક પ્રકારનાં દર્શ્યો, અવાજો, અને વિચિત્ર દેખાવો પૈકીનું કાંઇ પણ સત્ય નરતાં, તેના નિર્બલ મનની કદપનાઓનાં જ તે પરિણામો હતાં. સવાર પડતાં એ સર્વ કાંઇ અદૃશ્ય થઇ જતું, એ વાતનું સ્મરણ ચતાં તેને તેમની અસત્યતા અગર મિથ્યાત્વની વધારે ખાત્રી થઇ. થોડીક ક્ષણ પછી બારણાની પાછ-

ળથી એક મનુષ્ય આકૃતિ નિરૂણી આવતી જણાઇ. પણ આવી આવી આકૃતિઓ રોજ રોજ નજર પડતી હતી, એટલે તેને કાંઈ ભય લાગ્યો નહિ. તેણે તે આકૃતિ મેકઝીમીલીઅનની ધારી લીધી, અને બારણા તરફ એકી નજરે જોઇ રહી. પેલી આકૃતિ તેની પથારી તરફ આગળ વધવા અને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવા લાગી. આ વખતે એકાએક તે મધ્ય રાત્રીના ગુપ્ત પરોણાના મુખ ઉપર દીવાનો પ્રકાશ પડ્યો.

“ અરે આ તો મેકઝીમીલીઅન નહોતો ! ” વેલેન્ટાઇન બબડી. પછી તે કદપનિક આકૃતિનું રૂપ બદલાવાની તે રાહ જોવા લાગી. તેની નાડી તાવને લીધે પૂરે જોડમાં ધમધમી રહી હતી. મગજને શાંત કરવાને માટે પેલી તૈયાર કરીને મુકેલી દવા લેવાનું ડોક્ટરે તેને કહેલું હતું. તે દવાની અસરથી તેના મગજની ગભરામણુ ઓછી થતી. તેણે પેલી દવા લેવાને હાથ લાંબો કર્યો. આ વખતે પેલી આકૃતિ ઝડપથી આગળ આવી, અને વેલેન્ટાઇન તેના શ્વાસોચ્છવાસનો અવાજ સ્પષ્ટ રીતે સાંભળવા લાગી, તથા તેનો હાથ પોતાને અડકવાનું તેને સ્પષ્ટ જ્ઞાન થયું. આ વખતે તો પ્રથમના બધા પ્રસંગો કરતાં વેલેન્ટાઇનને કાંઈક જીદો જ અનુભવ થયો. હવે પોતે જાગૃત અને સંપૂર્ણ જ્ઞાનમાં હોવાની તેને ખાતરી થવા લાગી. તેના આખા શરીરે કંપ વધુ થયો. તેનો હાથ કોઈ દયાવતું તેને લાગ્યું, અને તેનું કારણ તે આકૃતિ તેને દવાનો પ્યાલો લેવા દેવાને માગતી નહોતી એમ તેને સમજાયું, અને તેણે ધીરે ધીરે પોતાનો હાથ પાછો ખેંચી લીધો. પછી તેણે ધારી ધારીને જોયું, તો તે આકૃતિ તેને ભય ઉપજાવવાને અગર ધમકાવવાને બદલે તેને આશ્વાસન આપવા અગર તેનું રક્ષણ કરવા

માગતી હોય એમ તેને લાગ્યું. તે આકૃતિએ દવાનો પ્યાલો પોતાના હાથમાં લઈને દીવા આગળ ધરી જોયો. તે આકૃતિને-તે અન્નપૂયા મનુષ્યને-કારણ તે આકૃતિ મનુષ્યની હતી-માત્ર પ્યાલો પ્રકાશમાં તપાસવાથી જ સંતોષ થયો નહિ. તેણે તેમાંથી એક ચમચો ભરીને દવા જીદી લઈને ચાખી જોઈ. વેલેન્ડાઇન તો આ બધું જોઈને મૂઠ જ બની ગઈ. તે તો પ્રતિક્ષણ એમ જ ધારતી હતી, કે આ દૃષ્ય ઉડી જઈને વળી બીજું કોઈ વિચિત્ર દૃષ્ય તેની કદપના શક્તિ બધું કરશે; પણ પેલો મનુષ્ય અદૃષ્ય થવાને બદલે તેની પથારી પાસે આવ્યો, અને જરા ધ્રુજતા અવાજે બોલ્યો: “ હવે આ દવા પી જાઓ. ”

હવે તો વેલેન્ડાઇનને ખરીજ ગભરામણ થઈ. તેની નજર આગળ ભમતી અનેક આકૃતિઓમાંની કોઈ પણ આકૃતિએ અત્યાર સુધી તેની સાથે વાતચીત કરી નહોતી. તેના મુખમાંથી એકાદ આશ્ચર્યનો ઉદ્ગાર નિકળી જવાનું કરતો હતો.

“ પેલા માણસે તેને તદ્દન સુપ રહેવાની ઇશારત કરી.

“ આ તો કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો ! ” તે બબડી.

હવે તે યુવતીના મનમાં કોઈ પણ જાતનો સંશય રહ્યો નહિ. તેની આંખો ભયથી ફાટી જવા લાગી. તેનું શરીર કંપવા લાગ્યું, અને તે પથારીમાં વધારેને વધારે લપાવા લાગી. આવી ભાગી રાત્રે, આવી છુપી રીતે, મોન્ટેક્રિસ્ટો તેના ઓરડાની ભીંત-માંથી એકાએક નિકળી આવે, તે એક ઘણી અસંભવિત વાત હતી.

“ ખૂમાખૂમ કરવાની જરૂર નથી. તારે લેશ માત્ર પણ ગભરાવાનું કારણ નથી. ” કાઉન્ટે તેને શાંત પાડવા માંડી. “ તારા

અંતઃકરણમાં કોઈ પણ જાતનો ભય અગર શંકા લાવતી નહિ. વેલેન્ટાઇન, તારા આગળ અત્યારે જે ઇસમ ઉભો છે તે એક પિતાની વત્સલતાથી તને ચાહે છે, તે એક તારો નિઃસ્વાર્થી અને સાચો મિત્ર છે, અને તેને તારે માટે અથાગ માન છે.”

વેલેન્ટાઇન થોડીવાર તો ખીલકુલ જવાબ આપી શકી જ નહિ. એક અજાણ્યા મનુષ્યનો અવાજ સાંભળીને તે એટલી બધી ગમ-રાષ્ટ ગમ હતી કે તે એક શબ્દનો પણ ઉચ્ચાર કેટલીક મિનિટ સુધી કરી શકી નહિ. આ છતાં તેનાં ચક્ષુઓ “તમારો હેતુ સારો હોય તો તમે અત્યારે આવી રીતે અહિં આં શા માટે આવ્યા છો ?” એમ મૂક બાષામાં પ્રશ્ન કરવા લાગ્યાં.

તે યુવતીના મગજમાં ચાલી રહેલા વિચારો બધા કાઉન્ટના સમજવામાં આવી ગયા.

“સાંભળ,” તે બોલ્યો. “અગર મારા સામું જો. જો માંડે મુખ તને શીકડું લાગતું નથી ? મારી આંખો રાતી દેખાતી નથી ? ચાર દિવસથી મેં જરાપણ આંખ મીચી નથી, કારણ આજે ચાર દિવસથી તો અહોરાત્ર તારી હું તપાસ રાખી રહ્યો છું. મેકઝીમીલીઅનની ખાતર તારું રક્ષણ કરવાને અને તને બચાવવાને એક ક્ષણ માત્રનો આરામ પણ મેં લીધો નથી.”

વેલેન્ટાઇન મેકઝીમીલીઅનનું નામ સાંભળીને શરમાઈ ગઈ. તેના મનમાંથી તમામ ભય જતો રહ્યો.

“મેકઝીમીલીઅન !” તે બોલી. તેનો અવાજ અતિશય મધુર લાગ્યો. “મેકઝીમીલીઅને ત્યારે તમને બધી વાત જણાવી દીધી છે શું ?”

“ તેણે મને તમામ હકીકત જણાવી છે. તું તેનું જીવન છે, એવું તેણે મને કહ્યું છે, અને મેં તને બચાવવાનું તેને વચન આપ્યું છે.”

“ મને બચાવવાનું તમે વચન આપ્યું છે ? ”

“ હા. ”

“ પણ તમે દેખરેખ રાખવાની અને રક્ષણ કરવાની વાતો કરો છો, તે શું તમે ડોક્ટર છો ? ”

“ હા, હા. હાલના સંજોગોમાં મારા જેવો ઉત્તમ ડોક્ટર મળી શકે તેમ નથી. તું ખાત્રી રાખ. ”

“ તમે દેખરેખ રાખ્યા કરો છો, એમ તમે મને હમણાં કહ્યું; પણ મેં તો તમને અત્યાર આગમ્ય કદી જોયા જ નથી, તો તમે ક્યાં હતા ? ”

કાઉન્ટે અંદરની ઓરડી તરફ આંગળી કરી.

“ પેલા બારણાની પાછળ હું સંતાઇ રહ્યો હતો. તે ઓરડા-માંથી જોડેના મકાનમાં જવાનો એક દૂપો રસ્તો, અને બારી છે; અને જોડેનું મકાન મેં બાંહેથી રાખ્યું છે. ”

વેલેન્ટાઇને પોતાની દૃષ્ટિ ફેરવી લીધી, અને લજ્જા અને અભિ-માનથી નાખુશી બતાવતાં બોલી:—

“ મેહેરબાન, આપે બધું બચાવ અને અધટિત કાર્ય કર્યું છે. રક્ષણના બહાના હેઠળ એક સત્તારીનું તમે અપમાન કર્યું છે. ”

“ વેલેન્ટાઇન, ” કાઉન્ટે જવાબ આપ્યા. “ તારી ઉપર દેખ-રેખ રાખવામાં તારી પાસે કાણ આવે જાય છે, તને શું આપધ આપવામાં આવે છે, તને કેવો ખોરાક આપવામાં આવે છે, આવા પ્રકારની હું તપાસ રાખતો રહું છું; અને જ્યારે મને તેમાં કંઈ બચ

જેવું લાગે છે, ત્યારે હું હમણાં આવ્યો તેવી રીતે આવીને વિષનો પ્યાલો ઉપાડી લઇને તેની જગાએ તને માફક આવે તેવું ઉત્તમ ઔષધ હું મુકી દઉં છું. આથી જ તારૂં મરણ નિષ્ફળાને બદલે હજી તું જીવતી રહેવા પામી છે.”

“વિષ ! મરણ !” જાણે કે પોતે બેલાનમાં હોય તેમ સમજીને વેલેન્ટાઇન બોલી ઉઠી. “મહાશય, આપ શું કહેવા માગો છો ?”

“ચુપ ! ચુપ !” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ તેને ફરીથી શાંત રહેવાની ઈશારત કરતાં કહ્યું “દોકરી, હું કહું છું તે અસત્ય નથી. અહિં આં સર્વત્ર વિષ અને મરણનાજ બણકારા વાગી રહ્યા છે. પણ ચાલ હવે આ જરા પી જા.” એમ કહીને કાઉન્ટે પોતાના ખીરસામાંથી એક લાલ પ્રવાહી ઔષધની શીશી કાઢીને તેનાં થોડાંક ટીપાં પેલા પ્યાલામાં નાખ્યાં.

“આ લઇ લે અને આજે રાતના હવે બીજું કાંઇજ લેતી નહી.”

વેલેન્ટાઇને હાથ લાંબો કર્યો પણ તુરતજ પાછો ભયથી પાછો ખેંચી લીધો. મોન્ટેક્રિસ્ટો તેનો સંશય દૂર કરવાને તે પ્યાલો લઇને તેમાંનો અડધો ભાગ પી ગયો. પછી તે પ્યાલો વેલેન્ટાઇનના આગળ ધર્યો. વેલેન્ટાઇનનો સંશય દૂર થયો, અને તે હસતાં હસતાં તે પી ગઈ.

“હા, હા,” તે બોલી. “આ દવા તો બરાબર છે. ડોક્ટર આવીની મને રાતના આપે છે તેવીજ દવા આ છે. તેનાથી મારું મગજ શાંત પડે છે. માફ કરજો સાહેબ, તમારો ઉપકાર થયો.”

“વેલેન્ટાઇન,” કાઉન્ટે કહ્યું. “આજ ચાર દિવસથી રાતની વખતે હું તને આવીજ રીતે બચાવું છું. પણ તે સમય મેં કેવી

રીતે ગાળ્યો છે ! કેવી ભયંકર ક્ષણો મારે પસાર કરવી પડી છે ? તારા પ્યાલામાં જ્યારે વિષનું મિશ્રણ થતું ત્યારે મને તે જલ્દી લેવાનો સમય મળે તે પહેલાં રખેને તું તે પી બેસે, એવા ભયથી મારા હૃદયને કેટલી બધી વ્યથા થતી હતી ! ”

“ મહાશય, ” વેલેન્ટાઇન બોલી. “ મારા પ્યાલામાં વિષનું મિશ્રણ થતું જોઇને આપના હૃદયને વ્યથા થવાની વાત આપ કરો છો, પણ જો આપે તે જોયું હોય, તો તેવી રીતે કાણુ કરે છે, તે પણ આપે જોયું હોવું જ જોઇએ ? ”

“ હા. ”

વેલેન્ટાઇન પથારીમાં જરા બેઠી થઇ ગઇ.

“ શું તે કાણુ છે તે તમે જોયું છે ? તમે તેને ઓળખો છો ? ”

“ હા હા. ” ટાઉન્ટે ફરીથી જવાબ આપ્યો.

“ તમે તો ઘણી ભયંકર વાત કરી રહ્યા છો. કેવી ભયંકર વાત તમે મને સમજાવવા માગો છો ! શું મારા પિતાના જ ઘરમાં મારું ખુન કરવાનો પ્રયત્ન ! મારા પોતાના જ ઓરડામાં ! મારી માંદગીની પથારીમાં જ મને મારી નાંખવાનો પ્રયત્ન ! ના, ના. મહાશય, તમે મને ખોટું ખોટું સમજાવો છો. તમે મને ઇશ્વર ઉપરથી પણ વિશ્વાસ ઉઠાડી દેવાને લલચાવો છો ! અરે એ બધું અશક્ય છે. તેવું કદી બની શકે જ નહિ. ”

“ ખુનીએ શું તારા એકલાના ઉપર જ હાથ ઊગામ્યો છે ? તું શું તેનો પ્રથમ ભોગ છે ? તારાં માતામહ અને માતામહી, અને તારા દાદાજીના નોકર બોરીસની શી વધે થઇ તે તું શું એટલામાં જ વિસરી ગઇ ? અરે વૃદ્ધ નોરટીઅર પણ તેનો ભોગ થઇ પડ્યા.

સિવાય રહેનાર નહોતા; પરંતુ છેલ્લાં ત્રણ વરસથી તેમને ઔષધનો ઉપચાર ચાલે છે, તેને લીધે જ તે બચવા પામ્યા છે.”

“ હે પ્રભુ ! ” વેલેન્ટાઇન બોલી. “ હવે જ મને સમજાય છે કે દાદાજી મને પોતાની દવામાંથી થોડો થોડો ભાગ રોજ શા માટે પાતા હતા. ”

“ તેનો સ્વાદ સુકાં નારંગીનાં છોડાનાં જેવો જરા તુરો લાગતો હતો ને ? ”

“ હા, હા. ”

“ ત્યારે હવે બરાબર સમજાય છે. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ કહ્યું. “ આ બરમાં કોષક વિષપ્રયોગ કરનાર ખુનો છે, એ ત્રાત તારા દાદાના જાણવામાં છે. આવા દુષ્ટ કૃત્યમાં કોણ પ્રવૃત્ત થઈ રહ્યું છે, તે પણ તેઓએ અનુમાનથી જાણી લીધું હોવું જોઈએ. તેમણે તારી રક્ષા કરવાને પ્રયત્નથી જ ઉપાય લીધો છે. આ છતાં આજે ચાર દિવસથી જે પ્રયોગ ચાલી રહ્યો છે, તે એટલો ભયંકર છે કે તે ઉપાય પણ નિષ્પ્રયોગી થઈ પડ્યો હોત, અને પરિણામ ક્યારનુંએ અતિ ભયંકર આવી ગયું હોત.”

“ વાર, પણ આવો ભયંકર દુષ્ટ ખૂની કોણ છે ? ”

“ તું મને એક પ્રશ્નનો જવાબ આપ કે રાતના વખતે ચોરી છૂપીથી ધીમે રહીને તારા ઓરડામાં દાખલ થતાં કોષને તું જુએ છે ખરા કે ? ”

“ હા, હા. વારંવાર કોષક આકૃતિ-કોષક જાયા મારી પાસે આવતી અને અદૃશ્ય થઈ જતી મને જણાય છે. આ જાયાને હું સ્વપ્ન તરીકે અત્યાર સુધી ધારતી હતી, અને તમને દીઠ ત્યારે તો

મને એમ થયું કે મારું મગજ જ ખસી ગયું હોતું જોઈએ.”

“વાર ત્યારે, તારું ખૂન કરવાને કાણુ પ્રયત્ન કરી રહું છે તે શું હજી તને સમજતું નથી ?”

“ના, ના, મને તો કાંઈ સમજતું નથી. મારું ખૂન કરવાની ઇચ્છા કાણુ કરે તેમ છે ?”

“ત્યારે તું આજે તો હવે તે જાણીશ જ.” કાઉન્ટે ધ્યાન દઇને સાંભળતાં કહ્યું.

“કેવી રીતે ?” વેલેન્ટાઇને બચબીત અવાજે પૂછ્યું.

“કારણુ કે અત્યારે તારું મગજ ભમતું નથી, તેમજ તારા શરીરમાં તાવ પણ નથી. તું અત્યારે બરોબર જાગ્રત છે. બરાબર મધ્ય રાત્રીનો સમય થયો છે. ખુનીઓ પોતાના બીવણુ પૈસાચિક કૃત્યને માટે આ સમય જ પસંદ કરે છે !”

“હે પ્રભુ ! હે ઇશ્વર !” કપાળ ઉપરનાં પસીનાનાં ટીપાં છુછી નાખતાં વેલેન્ટાઇન બોલી. ઘડીઆળમાં ટકોરા થતા સાંભળ્યા.

“વેલેન્ટાઇન,” કાઉન્ટે તેને કહ્યું. “બરાબર હિંમત રાખ. તારા હૃદયના બચકારા શાંત પાડી, દે. જરા પણ હાલચાલ કરતી નહિ. બર નિદ્રામાં હોય તેવો ઢોંગ કરીને પડી રહે, તો તારાથી બધું જોઈ શકાશે.”

વેલેન્ટાઇને કાઉન્ટનો હાથ પકડ્યો. “હું ધારું છું કે કાંઈક અવાજ સંભળાય છે.” તે બોલી. “તમે જતા રહો. હું તમારા કહેવા પ્રમાણે બરાબર વર્તન કરીશ.”

“ઠીક ત્યારે, થોડીવાર માટે હું રજા લઉં છું.” કાઉન્ટે ધામે મગલે અંદરની ઓરડી તરફ જતાં કહ્યું. તેના મુખ ઉપર તે વખતે

એક પિતાના જેવી વતસલતા વ્યક્ત થતી હતી. તેના મુખ ઉપરનું હાસ્ય જોષને વેલેન્ટાઇનનું અંતર ઉપકારવશ થઇ ગયું. આરણ્ય બંધ કરતા પહેલાં તે જરા પાછો ફર્યો અને બોલ્યો: “જરા પણ હાલતી ચાલતી નહિ. જરાપણ અવાજ કરતી નહિ. તું ખરેખર શાંત નિદ્રામાં છે એવું જોનારને લાગવું જોઇએ. નહિ તો હું તારી મદદે દોડી આવું તે પહેલાં તો તારા રામ રમી જશે એમ જાણજે.” આવી ભયંકર ચેતવણી આપીને કાઉન્ટ અંદરના ખાસખાસમાં અદશ્ય થઇ ગયો. આરણ્ય તેની પાછળ ખીલકુલ અવાજ થયા સિવાય બંધ થયું.

પ્રકરણ ૪૭ મું.

વેલેન્ટાઇન એકલી જ હતી. આસપાસનાં કેટલાંક ધડી-આળોમાં હજી મધ્યરાત્રીના ટકારા વાગી રહ્યા હતા. રસ્તા ઉપરથી જતી આવતી કોઇક કોઇક ગાડીઓના અવાજ સંભળાતા હતા. એ સિવાય સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી રહી હતી. વેલેન્ટાઇનની નજર તેની સામેજ લટકાવેલા ધડીઆગ તરફ ખેંચાઇ. તેની ગતી તેને પોતાના હૃદયના ધબકારા કરતાં પણ વધારે મંદ લાગી.

મોન્ટેક્રિસ્ટોએ તેને એટલી બધી ખાત્રી કરી આપી હતી, તોપણ તેનું મન હજી શંકાશીલજ હતું. તેને મારી નાંખવાને કોઈ ઇચ્છતું હોય, એ વાત નિર્દોષ વેલેન્ટાઇનના માનવામાં આવતી નહોતી. શા માટે તેને મારી નાંખે? તેના ખૂનથી ખીજાઓને

શો લાભ થયો હો ? તેનું ખૂન કરવામાં તેમનો શો હેતુ હોય શકે ? એવું તે તેણે કોઇનું શું બગાડ્યું હતું કે તેનું ખૂન કરવા સુધી વાત આવે ? એવો તે કોણ છૂપો શત્રુ હોય કે જેની ઇર્ષ્યાનો તે ભોગ થઇ પડી હતી ? હવે તેને નિદ્રા આવે તેમ હતું જ નહિ. તેના મગજમાં તે વખતે એકજ વિચાર રમી રહ્યો હતો કે જંગલમાં કોઇક એક વ્યક્તિ એવી હતી કે જે તેનું ખૂન કરવાને માટે મથી રહી હતી. ધારો કે વિષ-પ્રયોગનો અમલ થઇ વેલેન્ટાઇનના જીવનનો જલદીથી અંત આવતો નથી એમ જોઇને કંટાળીને તે વ્યક્તિ કોઇ હથીઆરનો ઉપયોગ કરવાને પ્રવૃત્ત થઇ જાય તો ? હાંઆ સમયથી રાહ જોઇ રહેલા તે દુષ્મનના હૃદયમાં ભરાએલો સેતાન તેજ વખતે તેને ઠાર કરી નાંખવાને તે શત્રુને-ખૂનીને હલચાલે તો ? અને કાઉન્ટે કલ્યાપ્રમાણે તેને બચાવવાને દોડી આવવાનો કાઉન્ટને ખીલકુલ સમય પણ મળે નહિ તો ? તેની અંતિમ બડી આવી રહી હોય, અને મેકગ્રીમીક્લીઅનનો ફરીથી મેળાપ થયો તો પણ તેને પ્રસંગ ન મળે તો ? વેલેન્ટાઇનના મનમાં આવા અનેક ભયંકર વિચારોની પરંપરા ચાલી રહી. એક વખત તો તેને એમ જ થયું કે બંટ વગાડીને ઘરનાં બીજાં માણસોને મદદ માટે બોલાવવાં; પણ અંદરની ઓરડીના ઓરણામાંથી કાઉન્ટ તેને નિહાળી રહ્યો હતો, અને તેની મદદે દોડી આવવાને તૈયાર જ ઉભેલો હતો. એમ તેણે જોયું, એટલે તેને પોતાની નિર્બલતા માટે શરમ આવી. કાઉન્ટની વત્સલતાનું તેને જ્ઞાન થયું. તેના ઉપકારનો મદલો કોઇ રીતે વાળી શકાય તેમ નહોતો, તો પછી તેની સલાહ શા માટે ન માનવી ? આવી સ્થિતિમાં વીસેક મીનીટ પસાર થઇ ગઇ. આ સમય તેને એક યુગ જેવો લાંબો જણાયો. એટલામાં સાડાચારનો

ટકોરો થયા. આ વખતે અંદરની ઓરડીના બારણા ઉપર આંગળીના નખથી જરા અસ્પષ્ટ અવાજ કરીને તે નિશાનીથી કાઉન્ટે તેની ખાત્રી કરી આપી કે તેના રક્ષણ માટે તે તૈયાર જ ઉભો હતો, અને તેને ભયભીત થવાનું જરાપણુ કારણુ નહોતું. આથી વેલેન્ટાઇનને હિંમત આવી ગઇ. તેજ ક્ષણે બીજી બાજુએથી એટલે મેડમ વાઇલ-ફોર્ટના-પોતાની અપર માના ઓરડા તરફથી કાંઇક અસ્પષ્ટ અવાજ આવતો તેને સમજાયો. તે પોતાનો શ્વાસ રોકીને બ્યાન દબને સાંભળવા લાગી તો કોઇ ધણું જ ધીમાં પગલાં ભરતું તેના ઓરડા તરફ આવતું હોય એમ તેને લાગ્યું. પળવાર પછી તેના ઓરડાનું તાળું ખખડ્યું, અને બારણું ધીમેથી ખુલ્યું. વેલેન્ટાઇન પોતાના હાથ ઉપર માથું ટેકવીને બારણા તરફ એકીટસે જોઇ રહી હતી. તુરત તેણે પોતાનું માથું નીચે નાંખી દીધું, અને આંખો ઉપર હાથ રાખી લીધો. પછી થર થર કંપતી, ભયભીત હૃદયે થું બની રહ્યું હતું તે અધીરું ખુલ્લી આંખો રાખીને જોવા લાગી. કોઇક ધણે જ ધીમેથી પથારી નજીક આવ્યું અને પડદો ઉંચો કર્યો. વેલેન્ટાઇને કાઉન્ટની શિખામણુ યાદ કરીને જાણે પોતે ઘાઠ નિદ્રામાં હોય તેમ બતાવવાને નિયમિત રીતે શ્વાસોચ્છવાસ લેવા માંડ્યા.

“વેલેન્ટાઇન!” તે નવિન આવી પહોંચેલી વ્યક્તિએ ધણે જ ધીમેથી તેને હાંક મારી.

અવાજ સાંભળવા છતાં વેલેન્ટાઇન તો તદ્દન શાંત જ પડી રહી. તેણે કાઉન્ટને વચન આપ્યું હતું, અને તે પાળવાનો તેનો નિશ્ચય થયો હતો.

કેટલીક પળ સુધી સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી રહી. આ પછી વેલેન્ટાઇનના ઔષધના પ્યાલામાં કાંઇક પ્રવાહી પદાર્થ રેડાતો હોય

એવો અવાજ તેને કાને પડ્યો. તેણે ધીમેથી આંખો ઉઘાડી અને તે દિશા તરફ નજર કરી; તો એક નાની સરખી શીશીમાંથી એક સ્ત્રી પેલા પ્યાલામાં કાંપક દવાનાં ટીપાં નાંખી રહી હતી. આ સમય દરમ્યાન કાંતો વેલેન્ટાઇનની શ્વાસોચ્છવાસ લેવાની ક્રિયામાં કાંપક વિક્ષેપ થયો હોય, અગર તો વેલેન્ટાઇને કાંપક હાલચાલ કરી હોય, ગમે તેમ હોય, પણ પેલી સ્ત્રીને સંશય આવવાથી તે એક ક્ષણ બર અટકી, અને વેલેન્ટાઇન ખરેખર નિદ્રામાં હતી કે જાગતી હતી તે જોવાને તેણે પથારી તરફ નજર કરી. આ સ્ત્રી બીજી કોઇ જ નહિ પણ વેલેન્ટાઇનની અપર માતા હતી.

તેને ઓળખતાં જ વેલેન્ટાઇનના શરીરમાં કંપારી વદ્ધટ્ટી, અને તેને લઇને પથારીમાં હાલચાલ થઇ. મેડમ વાઇલફોર્ટ લાગલી જ ભીંત સાથે લપાઇ ગઇ, અને વેલેન્ટાઇનની હાલચાલ બારિક દૃષ્ટિથી તપાસવા લાગી. વેલેન્ટાઇનને મોન્ટેક્રિસ્ટોની ચેતવણીનું સ્મરણ થઇ આવ્યું. તેને એમ લાગ્યું કે તેની અપર માતાના બીજા હાથમાં એક છરો તૈયાર હતો. આથી હિંમત લાવીને તેણે આંખો મીંચી દીધી, છતાં તેની આંખો પૂરેપૂરી તો બંધ થઇ શકી જ નહિ.

મેડમ વાઇલફોર્ટ પાંચેક મિનિટ લપાઇ રહી. વેલેન્ટાઇને નિયમિત રીતે શ્વાસોચ્છવાસ લેવા માંડ્યો હતો. પથારીમાં જરા પણ હાલચાલ થતી નહોતી. વેલેન્ટાઇન તદ્દન નિર્ચેષ્ટ થઇને પડી હતી. આથી તેની અપર માતા મનનો સંશય દૂર થઇ થયો. તેણે ફરીથી હાથ લાંબો કર્યો, અને ભીંત આગળ જ લપાઇ રહીને પેલી શીશીમાંથી બધો પ્રવાહી પદાર્થ પેલા પ્યાલામાં ઠાલવી દીધો. પછી તે ધીમેથી એવી સદ્ગમ્ભી ઓરડામાંથી ચાલી ગઇ કે તેના ગયાની

વેલેન્ટાઇનને ખીલકુલ ખબર પડી નહિ. માત્ર તેનો હાથ વેલેન્ટાઇનને દેખાતો બંધ થયો, એટલે તે ઉપરથી તેની અપર માતા ગઇ હશે એમ અનુમાન કરી લીધું.

મેડમ વાઇલફેલ્ડ પાંચેક મિનિટ ઓરડામાં રહી હશે, પણ તેટલામાં વેલેન્ટાઇનના મનની શું શું સ્થિતિ થઈ ગઇ, તેનું વર્ણન કરવું કેવળ અશક્ય છે. ભયને લીધે છેવટના ભાગમાં તો વેલેન્ટાઇન ખેલાન થઇ ગઇ હતી. અંદરની ઓરડીનું બારણું ખુલવાનો અવાજ થયો, ત્યારે જ તે ભાનમાં આવી. તેણે પરાણે પરાણે માથું જરા ઊંચું કર્યું, તો કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો તેના તરફ ધીરે ધીરે આવતો જણાયો.

“કેમ,” તેણે કહ્યું. “હજી તારા મનમાં શંકા રહે છે?”

“ઓહ !” વેલેન્ટાઇન બબડી.

“તેં નજરે જોયું ને?” “હા. હા.”

“તેં તે વ્યક્તિને ઓળખીને?”

“હા, હા.” વેલેન્ટાઇને દુઃખિત અવાજે જવાબ આપ્યો.

“પણ હજી મારા માન્યામાં વાત આવતી નથી.”

“ત્યારે હવે તારો શું વિચાર છે? તારે પોતાને મરવું છે? અને જોડે મેકઝીમીલીઅનને પણ મારવાનો વિચાર છે?”

“અરે,” તે યુવતીએ ગભરાતાં ગભરાતાં જવાબ આપ્યો.

“મારાથી આ ધરમાંથી કોઈ રીતે નાસી છૂટાય તેમ નથી? કોઈ રીતે મારો બચાવ થાય તેમ નથી શું?”

“વેલેન્ટાઇન, તું જ્યાં જઇશ ત્યાં દુષ્મન તારી પૂઠ લેશે. તને છોડનાર નથી. તારા નોકર ચાકરોને લાંચથી-પૈસાથી ચલાવમાન

કરવામાં આવશે, અને કોઈ પણ છૂપી રીતે તારો નાશ થવાનો, એ વાત નક્કી. વહેતા ઝરાનું સ્વચ્છ અને તાજું પાણી તું પીશ તો તેમાં પણ તને વિષ માલુમ પડશે; ઝાડ ઉપરથી તારી પોતાની મેળે ફળ તોડી લઈશ, તો તેમાં પણ તારે માટે વિષ ભરેલું તને માલુમ પડશે.”

“ પણ મારા દાદાજીએ લીધેલી સંભાળથી હવે મારે વિષથી ડરવાનું નથી, એમ તમે મને કહેતા હતા ને ? ”

“ હા, હા. પણ તેથી ગમે તેવા ભારે પ્રમાણની સામે કાંઈ તું ટક્કર ઝીલી શકે નહિ. વિષની જાતમાં ફેરફાર થશે, અગર તો તેનું પ્રમાણ વધારવામાં આવશે. ”

પછી તેણે પેલો પ્યાલો પોતાના હોઠે લગાડી ભેંયો.

“ જો આમાં વિષનું મિશ્રણ થઈ ગયું છે. ” તેણે કહ્યું. “ હવે આ વખતે ખુસીન નહિ પણ એક જુદી જ જાતનું વિષ છે. જો આ પ્યાલામાંની દવા તારા પીવામાં આવી હોત તો તારું આવી જ બન્યું હતું. ”

“ પણ, ” પેલી નિર્દોષ બાલાએ પ્રશ્ન કર્યો. “ આ રીતે મારો પીછો લેવાનું કારણ શું ? ”

“ શું ? હજી તારા સમજવામાં આવતું નથી ? વેલેન્ટાઇન, તું એટલી બધી બલી અને વિશ્વાસુ છે કે તારા સમજવામાં ખરે-ખરી વાત આવી શકતી નથી ! ”

“ ના, ના. મેં તેનું કાંઈ જ બગાડ્યું નથી. ”

“ પણ વેલેન્ટાઇન, તારી પાસે દ્રવ્ય છે. તું એક સારી સંપત્તિની માલિક છે, અને હજી બીજી સંપત્તિ તને મળવાની છે. જ્યારે તેના પ્રોતાના યુત્રને કાંઈ પણ મળનાર નથી. ”

“ પણ તેમાં શું ? એ દ્રવ્યમાં તેનું કાંઈ લાગતું વળગતું નથી. એ તો મને મારા મોસાળમાંથી વારસો મળેલો છે. ”

“ હા, હા, એ વાત ખરી છે; અને તેજ કારણને લીધે તારા માતામહ અને માતામહીનું કાટલું કરવામાં આવ્યું; આજ કારણને લીધે વૃદ્ધ નોરટીઅરના ઉપર ચક્કર ફરી રહ્યું છે; આજ કારણને લીધે તારો કાંટો માર્ગમાંથી ખસેડવાનો નિશ્ચય થયો છે; કારણ કે તેમ થાય તો તારી મિલકત તારા પિતાને મળે, અને તારા પિતાને એક જ પુત્ર હોવાથી આખર જતાં તે મિલકત તેના છોકરાને આવે. ”

“ એડવર્ડને ? નિર્દોષ મિચારો બાળક ! શું તેને માટે આ બધાં પાપાચરણ ચાલી રહ્યાં છે ? ”

“ હા, હા, જો, હવે તો તારા સમજવામાં ખરાખર આવી ગયુંને ? ”

“ પ્રભુ કરે નેતે નિર્દોષ બાળકને આ માટે કાંઈ ખમવાનો પ્રસંગ આવે નહિ. ”

“ વેલેન્ટાઇન, તું તો ખરેખર એક દૈવી પ્રાણી જણાય છે ! ”

“ પણ, ત્યારે મારા દાદાજીના ઉપર હજી કેમ લા કરવામાં આવતો નથી. ”

“ કારણ કે તારો કાંટો માર્ગમાંથી દૂર થયો, એટલે તારો ભાઈ વારસ થાય છે. તેને વારસામાંથી ખાતલ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તેને જ વારસો મળે. વળી એવા સંજોગોમાં હાલ તુરત તેમના ઉપર હુમલો કરવો નિરર્થક છે. ”

“ પણ આવા ભયંકર ગુન્હાની યોજનાઓ એક અબલાના મગજમાં રકુરી આવે અને તે અમલમાં મૂકે તે શું બનવા જોગ છે ? ”

“ તારી તખીઅતની સુધારણા માટે ઇટાલીના પ્રવાસે તમે બન્ને મા દિકરીઓ ગએલાં, તે વખતે પેરુસામાં એક નિવાસ-ગૃહમાં એક કાળા ઝબ્બાવાળો માણસ તારી અપર માતાને મળેલો. તેની પાસેથી તેણે આ વિષ વિષે સર્વ માહિતી મેળવી છે; અને ત્યારથી તે બચંકર યોજનાઓ તેના મગજમાં ધર કર્યું છે. ”

“ અરે ત્યાર તો ખરેખર, ” તે યુવતી બોલી. “ ત્યારે તો તેના બચંકર કાવતરાનો હું ભોગ થઈ પડવાની જ ! ”

“ ના, ના. વેલેન્ટાઇન, હવે તેવો બચ રાખવાનું કારણ નથી. હું તેનાં બધાં કાંવતરાં પ્રથમથી સમજી ગયો છું. શત્રુ કાણ છે અને શું કરવા માગે છે, તે આપણને પ્રથમથી સમજાયું છે, એટલે હવે તેને આપણે કદી ફાવવા દેનાર નથી. વેલેન્ટાઇન, હવે તારે મરણનો જરા પણ બચ રાખવા જેવો નથી. પરંતુ તારા પોતાના સુખની ખાતર તેમજ તારા જેટલાજ ખીજ એક ઉદાર અંતઃકરણના સુખની ખાતર હવે તારે મારા ઉપર સંપૂર્ણ ભરોસો રાખવો પડશે. ”

“ મને આશ્વા કરો, બોલો મારે શું કરવું ? ”

“ તારે ખીજું કાંઈજ કરવાનું નથી. માત્ર હું તને જે કાંઈ આપું તે તારે પીવું. ”

“ મારી એકલીનીજ વાત હોય તો તો મને મરણનો જરા પણ બચ નથી. મૃત્યુથી હું જરા પણ ડરતી નથી. ”

“ તારે કાઇને પણ આ વાત કહેવી નહિ-તારા પિતાને પણ કહેવી નહિ. ”

“ આ કાવતરામાં મારા પિતાનો હાથ કદી હોઈ શકેજ નહિ. તમે શું એમ ધારો છો કે તેઓ પણ આમાં સામેલ છે ? ”

“ ના, માંહે તેમ કહેવું નથી. પણ તારા પિતા જેવા ડાહ્યા માણસે અત્યાર સુધીમાં એમ સમજવું જોઈતું હતું કે આવાં મરણો સ્વભાવિક હોતાં નથી. તેમણે તારા માટે બરાબર કાળજી રાખવી જોઈતી હતી. તેમણે ખૂનીના સામે ચવાની જરૂર હતી. ” તેણે ધીમેથી કહ્યું.

“ મહાશય, ” વેલેન્ટાઇને કહ્યું. “ મારાથી બનતું તમામ હું કરીશ; કારણ મારા ઉપર બીજા બે જણનો આધાર છે. એક મારા દાદાજીનો, અને બીજો મેકઝીમીલીઅનનો. ”

“ જેવી રીતે હું તારી રક્ષા કરું છું, તેવીજ રીતે હું તે બંને જણની રક્ષા કરીશ. ”

“ ઠીક ત્યારે મુરખી, આપની ઇચ્છામાં આવે તેમ કરો. ” તેણે ધીમા અવાજે ઉમેર્યું. “ હે પ્રભુ ! હજી મારા ઉપર શું વીતવાનું બાકી હશે ! ”

“ જો ત્યારે, વેલેન્ટાઇન, ગમે તે થાય પણ જરા પણ ગભરાતી નહિ. તને દુઃખ પડે, તારી તમામ ઈન્દ્રિયોની ક્રિયાઓ બંધ પડી જાય, તારું બધું ભાન જતું રહે, તું જાગ્રત હોય છતાં તારાથી બોલી શકાય નહિ, અમર તું ક્યાં છે તે સમજી શકાય નહિ, તો પણ તારે કોઈ જાતનો ભય રાખવો નહિ. કદાચ તને કબરમાં પૂરી દેવામાં આવે, દાટી દેવામાં આવે, તો પણ તારે જરા પણ ગભરાવું નહિ. તેવે વખતે તારે ખાત્રી રાખવી કે “ આ વખતે પણ એક ખરો મિત્ર એક પિતા જેટલી વતસલતાથી માંહે રક્ષણ કરી રહ્યો છે, અને તે મને તેમજ મેકઝીમીલીઅનને અંતઃકરણથી ત્યાગ છે ! ”

“ ઓ આપરે ! આ ને કેવી ભયંકર સ્થિતિ ! ”

“ ત્યારે તારી અપર માતાને ઉઘાડી પાડવાનું તારે કશું છે ? ”

“ ના, ના. તેના કરતાં મરણુ સો ગણું બેહેતર ! ”

“ ના, ના, તારો વાળ પણ વાંકો થનાર નથી; પણ ગમે તે થાય તો પણ તારે કાંઈ પણ જોતની ફરીઆદ કરવી નહિ. ”

“ ના, ના, હું કાંઈ પણ ફરીઆદ કવનાર નથી. હું માત્ર મેકઝીમીલીઅનનો જ વિચાર કર્યા કરીશ. ”

“ ત્યારે દિકરી, જેવો તને મેકઝીમીઅનના પ્રેમમાં વિશ્વાસ છે, જેટલો ઇશ્વરના ઉપર વિશ્વાસ છે, તેટલોજ વિશ્વાસ મારા ઉપર રાખજે. ”

પછી તેણે પોતાના ખીસ્સામાંથી એક ડબ્બી બહાર કાઢી, અને તેમાંથી વટાણાના જેવડી એક ગોળી તેણે તેના હાથમાં મૂકી. વેલેન્ટાઈને તે લીધી અને કાઉન્ટની મુખચર્યા જોઈને તેને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ આવ્યો.

“ દિકરી, એ ગોળી તું મળી જ. એ ગોળી તારી ખરેખરી રક્ષા કરશે. ”

વેલેન્ટાઈન તે ગોળી ગળી ગઇ. “ ગમે તેમ થશે પણ હવે હું ખીલકુલ ડરવાની નથી. મને તમારા ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. ”

મોન્ટેક્રિસ્ટો કેટલાક વખત સુધી પેલી છોકરી તરફ જોઈ રહ્યો. તે ધીરે ધીરે નિદ્રાવશ થઇ ગઇ. પેલી ગોળીએ અમલ કરવા માંડ્યો. કાઉન્ટે પેલા પ્યાલામાંની ધણુ ખરા ભાગની દવા ઢોળી દીધી, કે જેથી વેલેન્ટાઈને તે પીધી હશે એમ તેની સાવકી માતાને ખાત્રી થાય. પછી ફરીથી થોડીવાર વેલેન્ટાઈનના તરફ નિહાળીને જોઈ રહ્યો. જ્યારે તેને દવાએ તેના ધારવા પ્રમાણેનો અમલ કરવા

માંડયાની ખાત્રી થઇ ત્યારે તે ત્યાંથી અદૃશ્ય થઇ ગયો. નિર્દોષ વેલેન્ટા-
ઇન એક સંપુરણના જેવી શાંતિથી નિદ્રા લેતી જણાતી હતી.

પ્રકરણ ૪૮ મું.

ઓ રડામાંનો દીવો ઝાંખો બળ્યા કરતો હતો. આસપાસ સર્વત્ર
શૂન્યકાર હતો. ચારે પાસની શાંતિ અતિ ભયાનક લાગતી
હતી. મધ્યરાત્રી વાતી જઇ તે ઉપર બેએક કલાકનો સમય થયો હતો.
આ વખત ફરીથી પાછું ઓરડાનું બારણું ખુલ્યું, અને કોઈક સ્ત્રીએ
ડોકું બહાર કાઢ્યું. આ સ્ત્રી બીજી કોઇજ નહિ, પણ મેડમ વાઇલ-
ફોર્ટ પોતેજ હતી. પોતાની દવાની શી અસર થઇ, તે જોવાને તેની
આત્રી હતી. તે બારણામાં એક ધડીભર ઉભી રહી, અને કાન
માંડીને સાંભળવા લાગી. વેલેન્ટાઇનના ઓરડામાંથી બીલકુલ અવાજ
આવતો સંભળાતો નહોતો. તેને આથી વધારે હિંમત આત્રી.
વેલેન્ટાઇને પ્યાલામાંની દવા પીધી હતી કે કેમ તેની ખાત્રી કરવાને
તે આગળ વધી. પ્યાલામાંની લગભગ પોણા ભાગની દવા ખાલી
થએલી તેણે જોઈ અને તેને સંતોષ થયો. બાકીની દવા
તેણે વેલેન્ટાઇનના ઓરડામાંના ચૂલામાંના અગ્નિ સતેજ કરીને
તેમાં નાંખી દીધી. તેણે બહુજ કાળજીપૂર્વક પ્યાલો સાફ કર્યો,
અને પોતાના રૂમાલથી લુછી નાંખીને પાછો ટેબલ ઉપર મૂકી દીધો.
મછી તે ધડકતા હૃદયે અને ધ્રુજતે પગલે વેલેન્ટાઇનની પથારી
નજીક ગઇ, અને તેના તરફ ધારી ધારીને જોઇ રહી. દીવાનો

આંખો પ્રકાશ, આસપાસની ગંભીર શાંતિ, અને મગજમાંના દુષ્ટ વિચારોએ ભાગી રાત્રીના સમયે મેડમ વાઇલફોર્ટને ભયભીત બનાવી મૂકી. છેવટે જરા હિંમત લાવીને પડદો ખસેડીને વેલેન્ટાઇનને નિહાળી રહી. પેલી યુવાન બાલાના શ્વાસોચ્છવાસનો અવાજ સંભળાતો નહોતો. તેનું મુખ જરા ખુલ્લું હતું, પણ નાક અગર મુખમાંથી જરા પણ શ્વાસ નિકળતો નહોતો. તેના શીક્ષા પડી સએલા હોઠ જરા પણ હાલતા નહોતા. આંખોમાંથી તેજ ઉડી ગએલું લાગ્યું. તેના માલ ઉપરથી તમામ રંગ ઉડી ગયો હતો. તેના કેશ ચારે બાજુએ વિખરાએલા પડ્યા હતા. થોડીક ક્ષણ સુધી તેના તરફ નિહાળીને જોઇ રહ્યા પછી ખાત્રી થતાં મેડમ વાઇલફોર્ટ તે બાલાના હૃદય ઉપર પોતાનો હાથ મૂક્યો, તો તે બંધ પડી ગએલું અને બરફ જેવું ઠંડું લાગ્યું. મેડમ વાઇલફોર્ટને માત્ર પોતાની આંગળામાંના જ લોહીના ધબકારા સંભળાવા લાગ્યા. તેને પોતાને પણ એક કંપારી વણ્ટ્રી, અને તેણે પોતાનો હાથ ખસેડી લીધો. વેલેન્ટાઇનનો એક હાથ પલંગમાંથી નીચે લટકતો હતો, બીજો હાથ ગમે તેવી સ્થિતિમાં પડ્યો હતો. આંગળીઓના નખનો રંગ પણ બદલાઇને ભૂરા થઇ ગયો હતો. મેડમ વાઇલફોર્ટના મનમાં જરા પણ સંશય રહ્યો નહિ. હવે તો બધું પતી ગયું હતું, પોતાની રાક્ષસી પ્રવૃત્તિઓના અંતિમ કાળમાં તેને સંપૂર્ણ વિજય મળ્યો હતો. હવે તે ઝોરડામાં ક્ષણભર પણ ઉભા રહેવાની જરૂર તેને જણાઇ નહિ. આથી તે ચુડેલ ધીમે ધીમે ત્યાંથી વિદાય થવા લાગી. તેને તેના પોતાનાં પગલાંના અવાજનો ભય લાગવા માંડ્યો. જતાં જતાં પણ જરા પાછી ફરીને થોડીવાર તે વેલેન્ટાઇનના તરફ જોઇ રહી. આ વખતે દીવાની જ્યોત હાલી, અને કાંધક

અવાજના બણકારો તેને લાગ્યો. મેડમ વાઇલ્ડફોર્ટ ચમકી. તુરતજ એકએક દીવો હોલાઇ ગયો, અને ઓરડામાં ધીર અંધકાર થઇ રહ્યો. ધડીઆળમાં તેજ ક્ષણે સાડા ચારનો ટકારો થયો. મેડમ વાઇલ્ડફોર્ટ અંધકારમાં ફાંફાં મારીને રસ્તો શોધી કાઢ્યો, અને બચથી ધડકતા હૃદયે પોતાના ઓરડામાં દાખલ થઇ ગઇ. ખીજા બે કલાક સુધી વેલેન્ટાઇનના ઓરડામાં સર્વત્ર અંધકાર વર્તી રહ્યો, અને કોઇએ તે ઓરડાની મુલાકાત લીધી નહિ. પછી પ્રાતઃકાળનો ઝાંખો પ્રકાશ ધીરે ધીરે ઓરડામાં દાખલ થવા લાગ્યો. થોડે થોડે તેમાંની સર્વ વસ્તુઓ દષ્ટિગોચર થવા લાગી. આ સમયે વેલેન્ટાઇનની નર્સ (પરિચારિકા) જીના ઉપરથી ચઢી આવતી જણાઇ. હાથમાં એક પ્યાલો લઇને તે ઓરડામાં દાખલ થઇ. પિતાના જેવી વત્સલ દષ્ટિને, અગર પ્રિયતમના જેવી રનેહાળ દષ્ટિને વેલેન્ટાઇનની ખરી સ્થિતિ તુરતજ સમજાઇ ગઇ હોત. પણ એ ભાકુતી પરિચારિકાને તો વેલેન્ટાઇન ભર નિદ્રામાં પડેલી ગાળી.

“ ઠીક ! ” તે ટેબલ પાસે આવતાં બબડી. “ તેણે રાતની દવા બધીજ પી લીધી છે. ચાલો સારું થયું ! ” તેણે પેલા ચુલા આગળ ગઇ ‘અગ્નિ બરાબર સતેજ કર્યો અને પોતાની ટાઢ જરા ઊરાડી દીધી. આ પછી તે તેજ વખતે ઉઠીને આવેલી છતાં વેલેન્ટાઇનને ભર નિદ્રામાં ધારી એક વિરામાસન પર વધુ નિદ્રા લેતી પડી. પ્રાતઃકાલની ચુલાખી નિદ્રામાં તેને સમયનું ભાન રહ્યું નહિ. ધડીઆળમાં આઠનો ટકારો થયો, અને તેના અવાજથી તે જાગી ઉઠી. વેલેન્ટાઇન હજી તેવીજ સ્થિતિમાં પડી રહી હતી. આથી તેને દરદીની આટલી બધી લાંખી અને શાંત નિદ્રા જોઇને આશ્ચર્ય લાગ્યું. હાથ પલંગની બહાર હજી તેજ

સ્થિતિમાં લટકતો જોયો, એટલે તો તેને વહેમ પડ્યો. તે દરદી તરફ દોડી તો તેના શીકા હોઠ ઉપર પરિચારિકાની નજર ગઈ. તેણે પલંગ બહાર લટકતો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો, તો તે બરફ કરતાં પણ વધારે ઠંડો, અને અકડાઈ ગયેલો જણાયો. પરિચારિકાને માટે આ નિશાન કાંઈ ઓછું નહોતું. તુરંતજ તેને તમામ પરિસ્થિતિ સમજાઈ ગઈ, અને તે એક ભગ્વાનક ચીસ પાડતી બારણા તરફ દોડી.

“ અરે, કાંઈ આવોરે, આવો ! દોડો ! દોડો ! જલદી દોડો ! ”

“ અરે શું છે ? છે શું ? ” ડોક્ટર આંત્રીનીએ જીના ઉપરથી ખૂમ મારી. તે હમેશાં તે વખતે વેલેન્ટાઇનને જોવાને માટે આવતો. તે લાગલોજ દોડી આવ્યો. બીજી બાજુએથી વાઇલફ્રાઈટ પણ ફાંકળો ફાંકળો દોડી આવ્યો. ડોક્ટર અને વાઇલફ્રાઈટ બન્ને ભેગા થઈ ગયા.

“ ડોક્ટર, કાંઈની મદદ માટેની ખૂમો તમે સાંભળી કે ? ”

“ હા, હા. વેલેન્ટાઇનના ઓરડામાંથી ખૂમ આવી છે. ચાલો, ચાલો, દોડો જલદી ! ”

ત્રીજી બાજુએથી નોકર ચાકરો દોડી આવ્યા, અને વેલેન્ટાઇનની સ્થિતિ જોઈને મૂઢ બની ગયા.

“ અરે, મેડમ વાઇલફ્રાઈટને બોલાવો ! કાંઈ દોડો, મેડમ વાઇલફ્રાઈટને જગાડો ! ” એમ ખૂમો પાડતો વાઇલફ્રાઈટ વેલેન્ટાઇનના ઓરડા તરફ દોડતો હતો. ડોક્ટર આંત્રીની તેની આગળ હતો. તેણે વેલેન્ટાઇનને પોતાના હાથમાં ઉંચકી લીધી.

“ અરેરે, આ બિચારી નિર્દોષ બાલા પણ ભોગ થઈ પડી ! અરે, હવે આ અધોર પૈશ્ચાતિક કૃત્ય ક્યારે અટકશે ? ” ડોક્ટર બબડ્યો.

“ ડોક્ટર, તમે શું કહો છો ? ” વાઇલફોર્ટ મહારાતા ચશ્વરતા અવાજે પૂછ્યું.

“ એજ કે વેલેન્ટાઇનનો અમર આત્મા આ ફાની દુનીઆનો ત્યાગ કરી ગયો છે. ” ડોક્ટર આવીનીએ ગંભીર અવાજે જવાબ આપ્યો.

વાઇલફોર્ટના પગ ગળી ગયા. તેજમીન ઉપર જ બેસી ગયો. નોકર ચાકર બધા ઓરડામાંથી બહાર દોડ્યા. અંતે પોતાની નોકરીની અગર પગારની પણ દરકાર ન રાખતાં મકાન છોડીને ચાલ્યા ગયા. તે વખતે મેડમ વાઇલફોર્ટ ઉતાવળે ઉતાવળે પોતાનાં કપડાં સંભાળતી ઓરડામાં દાખલ થઈ અને મૂઢ જેવી ઉભી રહી. તેણે પોતાની આંખોમાં પરાણે પરાણે થોડાંક આંસુ આપ્યાં. આસપાસ નજર કરતાં તેનું ધ્યાન ટેબલ તરફ ગયું. તે એકાએક તે દિશા તરફ દોડી. ડોક્ટર આવીની ટેબલ ઉપરનો દવાનો પ્યાલો બારીકીથી તપાસી રહ્યો હતો. તેને ઘણી નવાઇ લાગી. આગલી રાત્રે તેણે એ પ્યાલામાંની દવા બધી ચુલામાં કાઢવી હતી, અને તેણે પોતેજ તે પ્યાલો સાફ કરીને ટેબલ ઉપર મૂક્યો હતો. પરંતુ અત્યારે તે પ્યાલાનો ત્રીજો ભાગ દવાથી ભરેલો જણાયો. આ દૃષ્ય જોઈને મેડમ વાઇલફોર્ટ સ્તબ્ધ બની ગઈ. મૃત વેલેન્ટાઇનના પ્રેતના દર્શનથી પણ તેને એટલો બધો ભય લાગે તેમ નહોતું ! તે દવાનો રંગ પણ પોતે જ દવા મિશ્રણ કરી હતી તેના જેવોજ હતો. પોતે પ્યાલામાં જે વિષ મેળવ્યું હતું તેજ વિષ અત્યારે તેમાં હતું, અને ડોક્ટર આવીની તેને બારીકીથી તપાસી રહ્યો હતો. તેની આટલી બધી સાવચેતી છતાં મુન્હો પકડાય એવી સાખીતીનું પ્યાલામાં અસ્તિત્વ જોઈને તેની

શુદ્ધિ ખૂંદર મારી ગઇ. તે એક પૂતળાની માફક જ્યાં હતી ત્યાંજ ફરી ગઇ. વાઇલફોર્ટ પણ પોતાના હાથમાં મ્હોં છૂપાવીને શોક કરી રહ્યો હતો. ડોક્ટર આત્રીની પ્યાલો લઇને બારી આગળ ગયો, પ્યાલામાંનું ઔષધ બારોક નજરે તપાસી જોયું, અને પછી તેમાં આંગળી બોળીને જરા ચાખી જોયું.

“ અહા ! ” તે બોલી ઉઠ્યો. “ આ વખતે ઘુસીનનો ઉપયોગ થયો જણાતો નથી. જોઇએ ત્યારે શાનો ઉપયોગ થયો છે ! ”

પછી તે ઓરડામાં એક કબાટમાં તેણે બધી દવાઓ રાખી હતી, તેમાંની એક શીશીમાંનો કાંઇક પ્રવાહી પ્રદાર્થ પેલા પ્યાલામાં નાંખ્યો. તુરતજ ઔષધનો રંગ બદલાયો.

“ ઓહો ! ” ડોક્ટરના મુખમાંથી ઉદ્ગાર નિકળી ગયો. એક ન્યાયાધીશને સત્ય સમજતાં, અગર કોઇક વિજ્ઞાનના અભ્યાસીને નવિન શોધબોળ હાથ વાગતાં જે લાગણી થાય, તેવી લાગણીથી તે બોલી ઉઠ્યો હતો. મેડમ વાઇલફોર્ટના હોસકોસ ઉડી ગયા. તેની આંખોએ અંધારાં આવી ગયાં. તે લથડીઆં ખાતી ખાતી ત્યાંથી ચાલતી થઇ. થોડીક દૂર પછી બહાર કોઇનો જમીન ઉપર પડવાનો ધબકારો સંભળાયો. તે તરફ ખીજ કાઢતું પણ બ્યાન નહોતું. માત્ર ડોક્ટર આત્રીની મેડમ વાઇલફોર્ટની હોલચાલ બારીકથી તપાસી રહ્યો હતો. અવાજ સંભળતાં તે ઓરડા બહાર દોડી ગયો, તો મેડમ વાઇલફોર્ટને બહાર બેભાન પડેલી જોઇ. તે પાછો આવ્યો.

“ મેડમ વાઇલફોર્ટની મદદે જ. ” ડોક્ટરે પરિચારિકાને કહ્યું.
“ મેડમ વાઇલફોર્ટ બેભાન થઇને પડી છે. ”

“ પણ અહિં—”

“અહિં હવે તારું કાંઈ કામ નથી. કારણ વેલેન્ટાઇનનો આત્મા તો ક્યારનોએ ઉડી ગયો છે.”

“ મરી ગઈ ! શું મરી ગઈ ! મારી દિકરી મરી ગઈ ! ” વાઇલ્ડફોર્ટ દુઃખ અને શોકથી કકળી ઉઠ્યો. તે પાષાણ હૃદયી મનુષ્યને એ અનુભવ કોઈક નવિન જ પ્રકારનો હતો.

“ મરી ગઈ ! ” એટ વીજે અવાજ આવ્યો, “ કાણ કહે છે કે વેલેન્ટાઇન મરી ગઈ ? ”

વાઇલ્ડફોર્ટ અને ડોક્ટર બન્નેએ જો દિશામાંથી અવાજ આવતો હતો તે તરફ નજર કરી તો ભયથી થરથર ધ્રુજતા મોરેલને ત્યાં ઉભેલો જોયો.

હમેશના રીવાજ મુજબ તે વૃદ્ધ નોરટીઅરને મળવા આવ્યો હતો. તે કેટલાક વખત સુધી નીચે ઉભો રહ્યો, પણ કોઈ ચાકર નોકર તેની નજરે પડ્યો નહિ. તેણે ઘંટ વગાડ્યો પણ કોઈએ જવાબ આપ્યો નહિ. નોકર ચાકર બધા વાઇલ્ડફોર્ટના મકાનનો ત્યાગ કરીને ચાલ્યા ગયા હતા. આ રીતે જવાબ ન મળ્યો તો પણ મોરેલને ગભરાવાનું કારણ નહોતું. વેલેન્ટાઇનનો એક વાળ પણ વાંકો થનાર નથી એવું મોન્ટેક્સ્ટોએ તેને વચન આપ્યું હતું, અને મોન્ટેક્સ્ટો હમેશાં પોતાનું વચન પાળતોજ. દરરોજ રાતના મોન્ટેક્સ્ટો તેને વેલેન્ટાઇનની તખીઅતના સમાચાર કહેતો, અને બીજો દિવસે સવારમાં વૃદ્ધ નોરટીઅર તરફથી મોન્ટેક્સ્ટોના કથનને સ્પષ્ટિ મળતી. આથી જ્યારે તેને કાંઈ પણ જવાબ ન મળ્યો, તેમજ કોઈ નોકર ચાકર નજરે ન પડ્યો, અને મકાનમાં સર્વત્ર ઉજ્જડ જેવું લાગ્યું, ત્યારે તેના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે જૂમો પાડ્યાજ કરી, પણ તેનો

જવાબ આપે કાણુ ? આખરે તેણે પરવાનગીની દરકાર કર્યા સિવાય ઉપર જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

ઉપર જમને જોતાં નોરટીઅરના ઓરડાનાં બારણાં પણ ખુલ્લાં હતાં. તે વૃદ્ધ હમેશની માફક વિરામાસેન ઉપર પડેલો હતો, પણ તેની આંખો ભયભીત હતી.

“ મુરખી, આપ કેમ આમ જણાઓ છો ? ” મેકઝીમીલીઅને પૂછ્યું.

કાંઈ પ્રત્યુત્તર મળ્યો નહિ.

“ આપ કાંઈક વિચારમાં જણાઓ છો ખરા ! આપને કાંઈ ચીજની જરૂર લાગે છે ! નોકરને બોલાવું ? ”

“ હા. ” બુદ્ધાએ જવાબ આપ્યો.

મેકઝીમીલીઅને ફેટલીક મિનિટો સુધી ઘંટ વગાડ્યા કર્યો, પણ કાંઈએ ઉત્તર આપ્યોજ નહિ. તે પેલા બુદ્ધાના તરફ વળ્યો. તેના ચહેરા વધારે તે વધારે શોકગ્રસ્ત લાગવા માંડ્યો.

“ અરે, આ કાંઈ જવાબ કેમ નથી આપતું ? ઘરમાં કાંઈ માંદું સાજું છે કે શું ? ” મેકઝીમીલીઅને બુદ્ધાને પ્રશ્ન કર્યો.

બુદ્ધાની ગભરામણ ક્ષણે ક્ષણે વધતી જતી હતી.

“ અરે, આ બધું છે શું ? મને તો બ્રય લાગે છે. વેલેન્ટાઇનને કાંઈક થયું છે કે ? ”

“ હા, હા. ” બુદ્ધાએ ધશારતથી સમજાવ્યું.

મેકઝીમીલીઅનના પગ ગળી ગયા. તે પરાણે પરાણે ઉપર દોડ્યો. વેલેન્ટાઇનના ઓરડાનું બારણું ખોલવાની જરૂર નહોતી. બારણું

ખુલ્લું જ હતું. અંદરથી કોઇકનો કુસકાં લઇને રોવાનો અવાજ આવ્યો. તેણે અંદર નજર કરી. ભય અને દુઃખથી તે જાન ભૂલી ગયો. તેની આંખે અંધારાં આવ્યાં. તેથી અવસ્થામાં તેને કાને શબ્દ પડ્યા કે “વેલેન્ટાઇન મરી ગઇ !”

“મરી ગઇ ! વેલેન્ટાઇન મરી ગઇ !” તેના કાનમાં પ્રતિ-ધોપ થયો.

પ્રકરણ ૪૯ મું.

વાઇલફ્રેડ પચીસેક વરસથી મેજસ્ટ્રેટનું કામ કરતો હતો. લોકોની અનેક પ્રકારની દુઃખ અને આફતની વાતો સાંભળી સાંભળીને તના કાન બહેર મારી ગયા હતા. તેની લાગણીઓ કુંકિત થઇ ગઇ હતી. પારકાના દુઃખની તેને જરાપણ દરકાર નહોતી. તેનું હૃદય નિષ્કુર બની ગયું હતું. દયા એ શું ચાજ છે તેનો તો તેને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. તે હંમેશાં ફરજનીજ વાતો કરતો. હજી સુધી તેના ઉપર કોઇ ભયંકર આફત આવી પડી નહોતી. એટલે “પરોપદેશે પાંડિત્ય” બતાવવાને તે હંમેશાં તૈયાર રહેતો; અને પોતે સુખ દુઃખ, લાલાલાબના દ્વંદ્વથી અતીત રહેવાનો ડોળ કરતો.

વાઇલફ્રેડ મેકઝીમીટ્રીઅન મોરેલને બીલકુલ ઓળખતો નહોતો. તેના જોવો એક તદ્દન અજાણ્યો, સાધારણ, અને ક્ષુલ્લક આદમી પોતાના હૃદયની નબળાઇ જોઇ ગયો, તે વિચારથી વાઇલફ્રેડને શરમ લાગી. તેણે રોવાનું બંધ કર્યું અને આંખમાંનાં આંસુ લુછી નાંખ્યાં.

“ તમે કાણુ છો ? ” તેણે મેકઝીમીલીઅનને પૂછ્યું. “ જે મકાનમાં મરણુ જેવો શોકજનક બનાવ બન્યો હોય ત્યાં કેવી રીતે જવું, અગર કેવી રીતે વર્તવું, તેનું પણ તમને કાંઈ જ્ઞાન છે કે નહિ ? આવા સમયે અહિં આવતાં તમને જરા વિચાર પણ આવતો નથી ? જાઓ, જાઓ, અહીંથી ચાલ્યા જાઓ. તમે ગમે તે કામે આવેલા હશો, પણ અત્યારે તમારે અહીં રોકાવું મુનાસિબ નથી. ”

પણ મેકઝીમીલીઅન તો સ્તબ્ધ બની ઉભો જ રહ્યો. પલંગ ઉપર પડેલા વેલેન્ટાઇનના શબ તરફ તે શૂન્ય દૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યો હતો.

“ જાઓ, જાઓ, અહિંથી ચાલ્યા જાઓ. કેમ તમે સાંભળતા નથી કે શું ? આવા વિચિત્ર પ્રકારના તમે કાણુ મનુષ્ય છો ? ” વાઇલ્ફોર્ટે તેને ફરીથી કહ્યું. ડોક્ટર આપ્રીની તેને બહાર લઈ જવા લાગ્યો. મેકઝીમીલીઅન થોડીવાર ફરીથી પેલા શબ સામે જોઈ રહ્યો, ઓરડામાં ચારે તરફ નજર કરી. તેણે બોલવાને માટે મ્હો બોલ્યું, પણ તેમાંથી શબ્દોચ્ચાર થઈ શક્યો નહિ. તે માથાના વાળ વીંખતો એવી રીતે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો કે વાઇલ્ફોર્ટ અને ડોક્ટર આપ્રીની બંને જણા એકબીજાના સામે જોઈ રહ્યા.

“ આ તો કાંઈ તદ્દન ગાંડો લાગે છે ? ” બંને જણના મનમાં એકજ વિચાર આવ્યો.

. પણ પાંચ મિનિટ પણ બાગ્યે થઈ હશે, એટલામાં જીનો કાઈ અસાધારણ વજનના ભારથી ધમધમવા લાગ્યો. જે ખુરશીમાં વૃદ્ધ અપંગ નોરટીઅર પડેલો હતો, તે ખુરશી રાક્ષસી બળથી ઉંચકીને મેકઝીમીલીઅન નોરટીઅરને ઉપર લઈ આવ્યો ઓરડામાં આવીને તેણે તે ખુરશી નીચે મૂકી, અને પછી વેલેન્ટાઇનની પથારી

પાસે ધસડી ગયો. નોરટીઅરના હૃદયમાં ચાલી રહેલી અતિ ભયંકર વ્યથા તેના મુખ ઉપર વ્યક્ત થતી હતી. તે અપંગ અને મૂઝો છતાં તેનાં નેત્રોમાંથી ભયંકર અગ્નિની જ્વાલાઓનાં ભભૂકા નિકળી રહ્યા હતા. વાઇલફ્રેટ તેની આવી બીપણ દૃષ્ટિ સહન કરી શક્યો નહિ.

“ જુઓ, મુરખી, જુઓ, ” મેકઝીમીલીઅને એક હાથ નોરટીઅરના ખભા ઉપર મૂકીને ખીજ હાથે ઇશારત કરી. “ જુઓ, પિતાજી, વેલેન્ટાઇનની બધાએ મળી શું દશા કરી છે તે ! ”

એક અજાણ્યા મનુષ્યને વૃદ્ધ નોરટીઅરને “ પિતા ” તરીકે સંબંધિતો જોઇને વાઇલફ્રેટ તો આશ્ચર્યચકિત થઇ ગયો. વૃદ્ધ નોરટીઅરની આંખો ક્રોધથી લાલ થઇ ગઇ. તેના ગળાની નસો તરી આવી. તેના લમણા અને હોઠ તથા ગાલનો રંગ જૂખરો થઇ ગયો, અને તેને રોગનો હુમલો થઇ આવેલો લાગ્યો. તેના મુખમમાંથી માત્ર એક ચીસ પડી જવાની જ બાકી હતી. તે ચીસ તેના મુખને બદલે તેની આંખોમાંથી નિકળતી હતી. ડોક્ટર આવીની તુરત જ તેની મદદે પડ્યો, અને તેને એકદમ કાંઇ અતિ જલદ દવા સુંઘાડી દીધી. તે જરા ભાનમાં આવ્યો અને શાંત થયો.

“ મુરખી, ” મેકઝીમીલીઅને તે વૃદ્ધનો હાથ પોતાના હાથમાં લેતાં કહ્યું. “ આ બધા હું કોણ છું, અને મને અહિં આવવાનો શો હક્ક છે, એવો પ્રશ્ન કરે છે. અરે, તમે પોતે જ તેમને કહો ! ”

આ શબ્દો સાથે તે યુવાન હુસકાં લઇને રડવા લાગ્યો.

વૃદ્ધ નોરટીઅરનો શ્વાસ અતિ જોરથી ચાલવા લાગ્યો. કાંઇકને એમ લાગે કે તે મૃત્યુની અંતિમ યાતના ભોગવી રહ્યો હતો. આખરે તેની આંખમાંથી અશ્રુપ્રવાહ ચાલવા લાગ્યો.

“ મુરેખી, ” મેકઝીમીલીઅન ખોખરા અવાજે બોલ્યા. “ આ બધાને તમે કહો કે ફરીથી તમે પોતે જ તેનો મારી સાથે વિવાહ નક્કી કર્યો હતો. તમે પોતે જ તેમને જણાવો કે તે મારી આંખોની કીકો, મારા જીવનનું સત્વ, અને મારા હૃદયની અધિષ્ઠાત્રી દેવી હતી ! ”

આટલું બોલતાં તે યુવકનું હૃદય તેના હાથમાં રહી શક્યું નહિ. તે જમીન ઉપર પટકાપ પડ્યો, અને અતિશય કદપાન્ત કરવા લાગ્યો. ડોક્ટર આશ્રીનીથી પણ તેનું દુઃખ, તેનો શોક, તેનું કદપાન્ત જોઈ શકાયું નહિ. તે ત્યાંથી દૂર ખસી ગયો. આખરે વાઈલફોર્ટનું પાપાણુ હૃદય પણ પીગળ્યું. મેકઝીમીલીઅન મોરેલ ગમે તે હોય પણ પોતાની મૃત પુત્રી-પોતાની વહાલામાં વહાલી દીકરી માટે તેને અંતરથી આ પ્રકારનું કદપાન્ત કરતો જોઈને વાઈલફોર્ટ તેના આગળ પોતાનો ખોટો ડોળ વધુ સમય સુધી સાચવી શક્યો નહિ. વેલેન્ટાઈન જીવતી હોત તો મેકઝીમીલીઅનનો હજી વાઈલફોર્ટ કદી પણ માન્યો હોત નહિ; બલકે તેને ચ્હાવા માટે કદાચ તેના ઉપર અતિ બચકર વૈર લેવાને તે તૈયાર થયો હોત. પરંતુ તેજ યુવાનને તેને માટે શોક કરતો જોઈને વાઈલફોર્ટ તેને પોતાની ગોદમાં લેવાને પોતાના હાથ લાંબાવ્યા. પણ મેકઝીમીલીઅનને તો દશે દિશામાં અંધારું થઈ રહ્યું હતું. તેને કાંઈ સુજતું જ નહોતું. તે તો વેલેન્ટાઈનનો હાથ પોતાની આંખોએ લગાડીને રડ્યા કરતો હતો. વાઈલફોર્ટ પણ મુક્ત કંઠે રોવા લાગ્યો. આમ કેટલોક વખત વ્યતીત થઈ ગયો. આખરે વાઈલફોર્ટ પોતાનો શોક સમાવ્યો.

“ બાપ, ” તેણે મેકઝીમીલીઅનને કહ્યું. “ તમારા કહેવાથી એમ સમજાય છે કે તમે વેલેન્ટાઈનને ચ્હાતા હતા. તેની સાથે તમારો સંબંધ નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો. મને આમાંની કાંઈ જ

ખબર નથી; છતાં હું તેનો પિતા તમને ક્ષમા કરું છું; કારણ તમારું કલ્પાન્ત સભ્ય અને ભયંકર છે. વળી મારું હૃદય એટલું બધું શોક-મગ્ન છે કે તેમાં તમારા ઉપરના ક્રોધને માટે બીલકુલ સ્થાન જ નથી. પણ હવે તેનો અમર આત્મા આ નાશવંત જગતનો ભાગ કરી ગયો છે. સગાં વહાલાંના સ્નેહની સાથે હવે તેને કાંઈ પણ લાગતું વળગતું નથી. હવે તો તેની છેવટની રમ્મ લાઇ લો. તેનો જે હાથ તેના જીવન દરમ્યાન મેળવવાની તમે આશા રાખી હતી, તે હાથ તેના મરણ બાદ તમારા હાથમાં લો; તેનું છેલ્લું દર્શન કરી લો; અને પછી તમે અહિંથી જાઓ. હવે તો અહિંયાં કાંઈક ધર્મ-ગુરૂનું કામ છે કે જે અંતિમ ક્રિયાથી તેના આત્માને શાંતિ અપાવે !”

“ મેહેરબાન, ” મેકઝીમીલીઅને જરા બેઠા થઈને જવાબ આપ્યો. “ આપ સાહેબની બૂલ થાય છે. વેલેન્ટાઇનનું મરણ એવી રીતે નીપજ્યું છે કે તેને એક ધર્મગુરૂની જ નહિ, પણ કોઈ વૈર લેનારની પણ જરૂર છે. તમે ધર્મગુરૂને બોલાવો, હું પોતે તેનું વૈર લાઇશ. ” તે યુવકના બેળતા હૃદયમાંથી જવાલાઓ નિકળવા લાગી.

મેકઝીમીલીઅનના આવા અસંબલ્ધ ભાષણથી કાંઈક નવિન વિચાર મગજમાં સ્ફુરતાં વાઇવરફોર્ટ પૂછ્યું : “ એટલે ? તમે શું કહેવા માગો છો ? ”

“ મારું કહેવું એવું છે, સાહેબ કે જેવા તમે મરનારના પિતા છો, તેવા જ તમે આ પેરીસ શહેરના મુખ્ય ન્યાયાધીશ પણ છો; એટલે તમારે માથે બેવડી ફરજ છે. પિતા તરીકે તમારે મરનારનો શોક કરવાનો છે તે તો તમે પુરતો કરી લીધો; હવે મુખ્ય મેજિસ્ટ્રેટને પોતાની ફરજ બજાવવાની આડી રહી છે. ”

નોરટીઅરનાં ચક્ષુઓમાં ક્રોધ અજળ જાતનું તેજ જણાવા લાગ્યું. ડોક્ટર આત્રીની પાસે આવ્યો.

“ ગૃહસ્થો, ” તે બન્ને જણાના મનમાં ચાલી રહેલા વિચારો સમજી જતાં મેકઝીમીલીઅન બોલ્યો, “ હું કાંઈ કોઈ પાગલ નથી, હું શું કહું છું, અને તેમાં શી ભ્રમદારી રહેલી છે, તે હું સારી રીતે સમજું છું; વળી તમે પણ હું શું કહેવા માગું છું તે સારી રીતે સમજી શકો છો. વેલેન્ટાઇનનું ખૂન થએલું છે ! ”

વાઇલફોર્ટે માથું નીચું ધાસ્યું; ડોક્ટર આત્રીનીએ આગળ આવી માથું ધુણાવ્યું; નોરટીઅરે ઇશારતથી સંમતિ આપી.

“ હવે સાહેબ, ” આજકાલના શાંતિ અને કાયદાના વ્યવસ્થિત સામ્રાજ્યમાં ક્રોધનું પણ આવા અંશયયુક્ત સંજોગોમાં મરણ થાય, તો તે બાબત સંપૂર્ણ ચોક્કસી અને તપાસ કરવાને કાયદાએ અને સરકારે મુખ્ય મેજસ્ટ્રેટના માથા ઉપર ફરજ રાખેલી છે. મરનાર ગમે તે હોય તે વિચારવાનું નથી. કાયદો આંધળો છે. તે વ્યક્તિઓને જોઈ અગર ઓળખી શકતો નથી. ગરીબ તવંગર સર્વને માટે કાયદો એક જ છે. મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ, કાયદો દયા બતાવતો નથી. આપના મકાનમાં ખૂનનો ગુન્હો બન્યો છે એવું હું આપને જાહેર કરું છું, ના, ના, હું આપના આગળ-પેરીસના મુખ્ય મેજસ્ટ્રેટ સાહેબના આગળ ફરીઆદ કરું છું. હવે આ બાબતની ચોક્કસી કરવી, અને અપરાધીને-ખૂનીને શોધી કાઢી તેને સજાએ પહોંચાડવો એ આપનું કર્તવ્ય છે. ”

તે યુવાન નિર્દય રીતે વાઇલફોર્ટના સામે જોઈ રહ્યો. વાઇલફોર્ટે ડોક્ટર આત્રીની અને નોરટીઅરના તરફ દૃષ્ટિ કરી, પણ તે

બન્ને જણની દષ્ટિમાં સહાનુભૂતિને બદલે દૃઢ નિશ્ચય જ તેને જણાયો.

“હા.” વૃદ્ધ નોરટીઅરે ઈશારત કરી.

“અલબત્ત, આ યુવાનનું કહેવું તદ્દન સત્ય છે.” ડોક્ટર આવીનીએ કહ્યું.

“મેહેરબાન,” બધાને દાખી દેવાનો પ્રયત્ન કરતાં વાઇલફોર્ટ બોલ્યો. “તમે બધા છેતરાઓ છો. તમારી ભૂલ થાય છે. મારા મકાનમાં કદી ગુન્હો બને જ નહિ. માત્ર મારું નસીબ જ કુટેલું છે ! બનાવ ઘણો ભયંકર અને ઘણો શોચનીય બન્યો છે; એ વાત કબુલ છે. પણ અહીં ગુન્હાનું તો નામ પણ નથી !”

નોરટીઅરની આંખોમાંથી ક્રોધાગ્નિ વરસવા લાગ્યો, પણ મેક-ઝીમીલીઅને તેને તેમ કરતાં રોક્યો.

“સાહેબ, હું એવી ફરીઆદ આપના આગળ કરું છું,” મેક-ઝીમીલીઅને કહ્યું. “કે આપના મકાનમાં એક નહિ પણ એક કરતાં વધારે ખૂન થયાં છે. છેલ્લા ચાર માસની મુદતમાં આ ચોથું ખૂન છે. વધારામાં હું આપને જાહેર કરું છું કે વેલેન્ટાઇનને આ પહેલાં પ્રથમ પણ એક વખત ઝેર આપવામાં આવ્યું હતું; પરંતુ આ મુરખખી વૃદ્ધ નોરટીઅરે પ્રથમથી જ લીધેલા સાવચેતીને લીધે તે વખતે તે વખતે બચી ગઇ. ત્યારે ફરીથી પાછો આજે તેના ઉપર ખીજ વખત વિષનો પ્રયોગ થયો છે, અને તે તેનો ભોગ થઇ પડી છે; કારણ આ વખતે ખીજ જ જાતના વિષનો ઉપયોગ થયો છે, પ્રમાણ બમણું લેવામાં આવેલું છે, અને તેના પરિણામે ખૂનીનો ધારેલો હેતુ પાર પડેલો છે. વળી વિશેષમાં મારે એ જાહેર કરવાનું છે કે મારી માફક આ સઘળી વાત આપના જણવામાં છે જ; કારણ કે

આ ગૃહસ્થે એક ડોક્ટર તરીકે તેમજ તમારા એક સાચા હિતૈષી તરીકે આપને આ સંબંધમાં પ્રથમથી ચેતવણી આપી હતી. ”

“ મેહેરબાન, તમારું બેજીંગ ગેપ થઈ ગયું લાગે છે. તમારું મગજ ચસ્કી ગયું જણાય છે ! ” વાઇલફોર્ટે મિથ્યા ફાંફાં મારવા માંડ્યાં.

“ મારું મગજ ચસ્કી ગયું છે ? ” મેકઝીમીલીઅન બરાડી ઉઠ્યો. “ ઠીક, તો હવે હું ડોક્ટર આપ્રોનીને વિનંતી કરું છું. મેહેરબાન, આપનાં સાસુ મેડમ સેન્ટ મિરાનના મરણની રાત્રે આપના આજ મદ્રાનના બાગમાં તેમણે આપને કાંઈક શબ્દો કહ્યા હતા, તે તેમને પોતાને યાદ છે કે તે જરા તેમને પૂછી જુઓ. તે વખતે તમે પોતે બાગમાં એકલા હતા, અને બીજી કોઈ સાંભળતું નહોતું, એમ તમારું માનવું હતું. તે વખતે તમે તે મરણનો દોષ બધો ભવિતવ્યતા—કિસ્મત ઉપર ઢોળવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા. તેજ કિસ્મતે આજે વેલેન્ટાઈનનો ભોગ લીધો છે ! ”

વાઇલફોર્ટે અને ડોક્ટર આપ્રોની એક બીજાના સામે બેસી લાગ્યા.

“ હા, હા, ” મેકઝીમીલીઅને આગળ ચલાવ્યું. “ તે સમય યાદ કરો. તમારી તે વખતની વાતચીત મેં પોતે કાનોકાન સાંભળી છે. અત્યાર સુધી આપ ગુનહા છૂપાવતા આવ્યા છો. આપના ઉપરી અધિકારીઓને—આપનાથી ચઢીઆતી સત્તાવાળા અમલદારોને મારે આપના આવા વર્તન માટે ફરીઆદ કરવી જોઈતી હતી. મેં તેમ ન કર્યું તેથી અત્યારે મારું અંતઃકરણ વેલેન્ટાઈનના ખૂનમાં મેં પોતેજ મદદ કરી છે, એવો મને દોષ દષ્ટ રહ્યું છે. પણ હવે હું લાંબા વખત શાંત રહેનાર નથી. હું તેના ખૂનનું વેર લીધા સિવાય રહે-

નાર નથી. બહાલી વેલેન્ટાઇન ! તારૂં ખૂન હું અજવાળામાં આણ્યા સિવાય રહેનાર નથી. આ મકાનમાં ચાર ચાર ખૂન થયાં છે, છતાં તારા પિતા તે માટે કાંઈ તપાસ કરતા નથી. તારા પોતાના ખૂનના સંબંધમાં પણ તેઓ એકસી નહિ કરે, તો હું પ્રતિજ્ઞા લઉં છું કે હું પોતે ખૂનીનો પત્તો પાડીને તેને સજાએ પહોંચાડ્યા સિવાય રહેનાર નથી ! ”

મેકઝીમીલીઅન વધુ બોલી શક્યો નહિ. તેનું હૈયું ભરાઇ આવ્યું. આંખોમાંથી અશ્રુ-પ્રવાહ ચાલવા લાગ્યો, અને ફરીથી પાછો તે વેલેન્ટાઇનના શય આગળ માથું મૂકી મૂકત કંઈ રોવા લાગ્યો.

આ પછી ડોક્ટર આવીની બોલ્યા.

“ હું પણ ” તેણે કહ્યું. “ આ યુવાનના મતને મળતો છું. ખૂનીના ઉપર દયા લાવીને તેના રાક્ષસી કાર્યમાં અગ્નિજ્વળતાં મકદ રૂપ થઇ પડવા માટે મારું હૃદય પણ મને ડાંખી રહ્યું છે. મારું લોહી ઉકળી રહ્યું છે. ”

“ હે પ્રભુ ! હે દીનાનાથ ! હે દયાળુ પ્રભુ ! ” વાઇલ-ફ્રાઈટ બબડ્યો.

મેકઝીમીલીઅને આખરે વૃદ્ધ નોરટીઅરના તરફ નજર કરી.

“ જુઓ, જુઓ, ” તેણે કહ્યું. “ મોં. નોરટીઅર કાંઈક કહેવા માગે છે. ”

“ હા. હા. ” નોરટીઅરે ઇશ્વારત કરી.

“ ખૂની કાણુ છે તે આપ જાણો છો ? ” મેકઝીમીલીઅને ધી ધી પૂછ્યું.

“ હા, હા. ”

“ સારે, આપ અમને તેનો પત્તો આપશો ? ” મેક્ઝીમીલીઅને ફરીથી પૂછ્યું. “ ડોક્ટર, જુઓ સાંભળો. ” તેણે ડોક્ટરને પણ વિનંતિ કરી.

નોરટીઅરે મેક્ઝીમીલીઅનને ઝોરડાની બહાર જવાની ઈશારત કરી.

“ હું બહાર જઈ ? ” “ હા. ” “ મુરબ્બી, મારા ઉપર દયા કરો ! મને શા માટે બહાર મોકલો છો ! વેલેન્ટાઇનના ખૂનની બાબત મારે પણ જાણવાની ખાસ અગત્ય છે. ” તે વૃદ્ધે પોતાનો આગ્રહ ચાલુજ રાખ્યો.

“ વાર ત્યારે, પછી મને પાછો તો આવવા દેશોને ? ”

“ હા. ”

“ હું એકલોજ બહાર જઈ ? ” “ ના. ”

“ ત્યારે મોં. વાઇલફોર્ટને મારી સાથે જઈ ? ”

“ ના. ” “ ત્યારે ડોક્ટરને લેતો જઈ ? ” “ હા. ”

“ આપ મોં. વાઇલફોર્ટની સાથે એકલા વાતચીત કરવા માગો છો ? ” “ હા. ”

“ પણ તેઓ ખરાબર સમજી શકશે ? ” “ હા ”

“ અરે, ” એકાન્તમાંજ વાતચીત થાય તો તે ખીજા કાઇના જાણવામાં આવે નહિ, એ વિચારથી ખુશી થતો વાઇલફોર્ટ બોલ્યો. “ અરે એ બાબતની તમે જરા પણ ચિન્તા કરતા નહિ. મારા મિત્રાની મૂક ભાષા સારી રીતે સમજી શકું છું. ”

ડોક્ટર આવીની મેક્ઝીમીલીઅનને બહાર લઇ ગયો. આખું મકાન ઉજ્જડ વેરાન જેવું લાગતું હતું. પા એક કલાક પછી વાઇલ-

ફાટ આવીને ડોક્ટર અને મેકઝીમીલીઅનને તોરટીઅરની પાસે ખોલાવી ગયો.

વાઇલ્ડફોર્ટનો ચહેરો સફેદ પૂણી જેવો ચમ ગયો હતો. તેની આંખોમાંથી આંસુ ટપકતાં હતાં.

“ ગૃહસ્થો, ” તેણે પેલા બંને જણને અંદર લઈ જઈને કહ્યું. “ આપ બંને જણ મને એવું વચન આપો કે આજની આ ભયંકર વાત આપણા સિવાય બીજા કોઈના પણ જણવામાં આવશે નહિ ! તે હમેશને માટે ગુપ્ત રહેશે ! ”

બંને જણા જરા ચમકીને પાછા હઠ્યા.

“ મારી તમને વિનંતિ છે—” વાઇલ્ડફોર્ટ આગળ ખોલવા ગયો.

“પણ, પણ” મેકઝીમીલીઅને તેને અટકાવીને કહ્યું. “ખૂનીનું શું?”

“ એ બાબત તમે કાળજી રાખશો નહિ. ગુન્હેગારને શિક્ષા થશે જ. મારા પિતાએ ગુન્હેગારનું નામ મને આપ્યું છે; તમારા જેટલી જ વેર લેવાને માટે મારા પિતાને આતુરતા છે, છતાં તેમની પણ તે નામ ગુપ્ત રાખવાની ઇચ્છા છે. ”

તોરટીઅરે પણ હા પાડી.

મેકઝીમીલીઅનને આશ્ચર્ય અને ભય લાગ્યો.

“ મેહેરબાન, ” વાઇલ્ડફોર્ટે મેકઝીમીલીઅનને કહ્યું. “ મારા પિતાના જેવો દૃઢ નિશ્ચય, અને તેમના જેવી નિર્દયતા હજી કદી પણ મારા જેવામાં આવ્યાં નથી; છતાં જ્યારે તેમના જેવો માણસ તમને વિનંતિ કરે છે, ત્યારે તેમને ખાતરી છે, કે વેલેન્ટાઇનના ખૂનનું વેર લેવાયા સિવાય રહેવાનું નથી. કેમ, પિતાજી, આ વાત ખરી છે ને ? ”

“ હા, હા. ” તે વૃદ્ધે ફરીથી ઇશ્વારત કરી.

“ મારા પિતા મને ઘણી સારી રીતે ઓળખે છે. તેઓ મારો સ્વભાવ સારી રીતે જાણે છે. મેં તેમને વચન આપ્યું છે. ગૃહસ્થો, ખાત્રા રાખજો કે માત્ર ત્રણજ દિવસની અંદર મારી દિકરીના ખૂનનો બદલો એવો લેવાશે કે બલબલ્લાં પાપાણુનાં હૃદયો પણ પીગળી જશે. ” આમ બોલતાં વાઇલફોર્ટે દાંત કકડાવ્યા, અને પોતાના પિતાના હાથમાં વચન આપ્યું.

“ કેમ મુરખમી, આ વચન બરાબર પાળવામાં આવશે ? ” મેકઝીમીલીઅન નોરટીઅરને પૂછ્યું.

“ હા હા. ” નોરટીઅરની આંખોમાં એક પ્રકારનો આનંદ જણાયો.

“ વાફ ત્યારે, ગૃહસ્થો, ” વાઇલફોર્ટે ડોક્ટર તથા મેકઝીમીલીઅન બન્નેને કહ્યું. “ હવે તમે બન્ને જણ પણ પ્રતિજ્ઞા લો કે આ વાત કદી મહાર જશે નહિ; અને મારી દિકરીનું વૈર લેવાનું કામ મને સોંપી દો. ”

ડોક્ટર આવીનીએ જરા આકું જોઇને હા પાડી. મેકઝીમીલીઅન વેલેન્ટાઇનના શબ તરફ દોડ્યો, તેને એક અંતિમ ચુંબન કર્યું, અને એકદમ ઓરડામાંથી ચાલતો થયો.

નોકર ચાકરો તો બહાજ નાસી ગયા હતા. આથી વેલેન્ટાઇનના મરણ સંબંધી તમામ વ્યવસ્થા કરવાનું કાર્ય વાઇલફોર્ટેના મિત્ર તરીકે ડોક્ટર આવીનીના માથે આવી પડ્યું. અપંગ અને મૂક નોરટીઅરની આંખોમાંથી ચાલ્યાં જતાં આંસુ જોઇ શકાય તેમ નહોતું. ડોક્ટર આવીનીએ વાઇલફોર્ટેને પોતાના ઓરડામાં ચાલી

જવાને કહ્યું. પછી તેણે વેલેન્ટાઈનના મરણનું તે જીદ્દાના સરકારી ડોક્ટરનું સરટીફિકેટ મેળવવાની વ્યવસ્થા કરી. પછી ધર્મગુરને માટે તજવીજ કરવા માંડી.

“કોઈ ખાસ પાદરીને બોલાવવો છે ?” ડોક્ટરે વાઇસકોર્ટની પાસે જાણને પૂછ્યું.

“ના, ના. તેવું કોઈ નથી. જે કોઈ નજીકમાં જ હોય તેને બોલાવો.”

“ત્યારે આ સાથેના મકાનમાંજ એક ઇટાલીઅન પાદરી છે તેને બોલાવીએ તો ?”

“મારે કોઈ પણ વાંધો નથી.”

ડોક્ટર આવીની પેલા પાદરીને બોલાવવા ગયો.

“મહાશય,” તેણે પેલા પાદરીને કહ્યું. “આપના પડોશમાંજ-આ જોડેના જ મકાનમાં એક મરણ થયેલું છે. આ પેરીસ મહેરના મુખ્ય મેજિસ્ટ્રેટ મો. વાઇસકોર્ટની પુત્રી મરણ પામી છે.”

“હા જી. કેકલાક નોકરો અહિંથી વાતો કરતા કરતા જતા હતા, તે મેં સાંભળ્યું છે. જે યુવાન છોકરી મરણ પામી છે, તેનું નામ વેલેન્ટાઈન છે, એ પણ મારા જાણવામાં છે. તેના આત્માની શાંતિને માટે હું ક્યારનોએ પ્રાર્થના કરી રહ્યો છું.” પેલા પાદરીએ કહ્યું.

“વાર ત્યારે મહારાજ, આપે જ્યારે તે પરોપકારનું કાર્ય શરૂ કર્યું છે, તો તે ત્યાં પધારીને પુરૂં કરશે તો આપનો મોટો આભાર થશે.”

“ચાલો, આવ્યો. અમારું તે કર્તવ્ય છે.”

પછી તેઓ બન્ને જણા વેલેન્ટાઇનનું શબ પડયું હતું ત્યાં ગયા. વાઇલફોર્ટ પોતાના ઓરડામાં જ હતો. ત્યાં માત્ર નોરટીઅર હતો. તે વૃદ્ધે અંતિમ ધર્મક્રિયા ચાલે તે દરમિયાન ત્યાંજ રહેવાની માગણી કરી; કારણ તેને પાદરીની મુખચર્યામાં કાંઈક વિચિત્રતા લાગી. ડોક્ટર આવીની એકલો ત્યાંથી બહાર ગયો. જતાં જતાં નોરટીઅરની સ્થિતિનું તેણે પેલા પાદરીને જ્ઞાન કરાવ્યું. પાદરીએ તે અપંગની પણ સંભાળ લેવાનું વચન આપ્યું.

ડોક્ટર બહાર ગયો, એટલે પોતાની પવિત્ર ફરજ બજાવવામાં ખલેલ થાય નહિ, અને ચોધાર એકાન્ત મળે તેવા કારણે તે પાદરીએ ઓરડાનું આગલું બારણું બંધ કરી અંદરથી સાંકળ લગાવી, અને બીજા બાજુ મેડમ વાઇલફોર્ટના ઓરડામાંથી તે ઓરડામાં આવવાનું બારણું હતું તે પણ બરાબર બંધ કરી લીધું.

પ્રકરણ ૫૦ મું.

બીજે દિવસે સવારમાં આકાશમાં વાદળાં ઊવાઇ રહ્યાં હતાં. દિવસ ઉદાસ અને ખિન્ન લાગતો હતો. પહેલે દિવસે રાતના વેલેન્ટાઇનના શબને એક શબ-પેટીમાં બંધ કરવામાં આવ્યું હતું. તે વખત સુધી નોરટીઅર પોતાની પૌત્રીના શબ આગળથી ખસ્યો નહોતો. શબને બંધ કરતી વખતે તેને બીજા ઓરડામાં લઇ જવામાં આવ્યો. તેમ કરતી વખતે તેણે જરા પણ

આનાકાની કરી નહિ. તેમ કરવાને તે નાખુશી બતાવશે, એમ બધાનું ધારવું હતું, પરંતુ તેમાં તેણે કાંઈ પણ વિરોધ બતાવ્યો નહિ. શબને બાંધ કરવામાં આવ્યું, ત્યાં સુધી પેલો ઇટાલીઅન પાદરી-‘જુસોની’ પણ તેની પાસેજ બેસીને પ્રાર્થના કરી રહ્યો હતો. શબ પેટીમાં મૂકાયા પછી તે કાંઈને કાંઈ પણ કહ્યા કહાવ્યા સિવાય ત્યાંથી વિદાય થઈ ગયો. ડોક્ટર આવીની સવારમાં આઠ વાગે આવી પહોંચ્યો. તે અને વાઇલફોર્ટ બન્ને વૃદ્ધ નોરટીઅરની ખબર જોવા તેના ઓરડામાં ગયા, તો તે બુદ્ધાને શાંતિમાં-‘મલકે આનંદથી નિદ્રા લેતો તેમણે જોયો. તેઓ બન્ને તે ચિત્ર જોઈને દિઝમૂઠ બની ગયા.

“ જુઓ, ” ડોક્ટર આવીનીએ વાઇલફોર્ટને કહ્યું. “ બારેમાં બારે પણ કુદરત કેવી રીતે ઓછો કરે છે ! વૃદ્ધ નોરટીઅર પોતાની પૌત્રીને પોતાની આંખની કીકી સમાન ચ્હાતા હતા, તેમ છતાં જુઓ, કેવી શાંત નિદ્રામાં તેઓ પડેલા છે ! ”

“ હા હા. તમારી વાત સત્ય છે. ” વાઇલફોર્ટ આશ્ચર્ય પામતાં જવાબ આપ્યો. “ તે શાંતિથી નિદ્રા લે છે. મને પણ તેજ આશ્ચર્ય લાગે છે; કારણ કે તેમના મનને જરા પણ ઉદ્વેગ થાય છે, તો તેઓને આખી રાત બીલકુલ શાંતિ મળતી નથી. ”

“ શોકથી તેમની લાગણીઓ બ્હેર મારી ગઈ છે ! ” ડોક્ટર આવીનીએ કહ્યું, અને પછી તેઓ બન્ને વાઇલફોર્ટના ઓરડામાં ગયા.

“ જુઓ ડોક્ટર, ” વાઇલફોર્ટ કહ્યું. “ શોકથી મારી લાગણીઓ-મારી ઇન્દ્રિયો તો કાંઈ બ્હેર મારી જતી નથી. આજ બે

દેવસથી મને એક ક્ષણભર પણ આરામ મળ્યો નથી; છતાં જુઓ, કામે ટેબલ પર ફટલા કાગળો પડ્યા છે. એ બધું મેં જાતેજ લખ્યું. આ બધાં સેશન્સનાં કામો મેં ખોતેજ તૈયાર કર્યાં છે. કામ ! કામ ! કામ ! બસ તેજ માત્ર એક મારે આનંદનું સ્થાન છે ! જ મારો શોક દૂર કરવાનું એક સાધન છે ! ” એમ કહેતાં તેણે ડોક્ટરનો હાથ પોતાના હાથમાં લપટે હલાવ્યો.

“ હવે, હાલ મારી હાજરીની કાંઈ જરૂર છે કે ? ”

“ ના ના. ” વાઇલફોર્ટે જવાબ આપ્યો. “ માત્ર અગીઆર વાગે આવજો;—બાર વાગે—હે પ્રભુ ! ઓ મારી દિકરી રે ! ” વાઇલફોર્ટની સર્વ હિંમત પાછી જતી રહી, અને મુખમાંથી શોકના દુઃખાર નિકળી ગયા. ડોક્ટર ત્યાંથી ચાલતો થયો. વાઇલફોર્ટ ફરીથી પોતાના કામે લાગ્યો.

વેલેન્ટાઇનના શબ્દની પાયદસ્તના સરખસનો—રમશાન યાત્રાનો સમય બપોરના બાર વાગ્યાનો નિર્માણ કરેલો હતો. બરાબર સમયે ગતા વળગતા તમામ લોકો આવી પહોંચ્યા. રસ્તા ઉપર નિર્ઘમી ડોકાનું એક મોટું ટાળું ભેગું થઈ ગયું.

શહેરના ઘણા ખરા મુખ્ય મુખ્ય મનુષ્યો હાજર હતા. કારણ વાઇલફોર્ટની લાગવગ સારી હતી. તેની મેહેરબાની મેળવવાની સૌ પાછને દરકાર હતી. આ બધું તેની સામાજિક સ્થિતિના કરતાં તેની મમલદારીની સત્તાને વધારે આભારી હતું. એ બધામાં આપણા પૂના મિત્રો, ડીએ, બેકમ્પ, વિગેરે પણ હતા. ઝાળખીતાઓ ટાળે જીતે વાતોચીતો કરવા લાગ્યા.

“ કેવી મરીબ ! કેટલી નિર્દોષ છોકરી ! ” ડીએએ પ્રસંગને

અનુસરતી વાત છેડી. “કેટલી ડાહી ને શાણ્ણી ! વળી કેવી નાજુક અને ખુબસુરત ! આપણે તે દિવસે ખેરન ડેંગ્લસને ત્યાં ભેગા થયા હતા, ત્યારે તે ત્યાં હતી તે વખતે તેનું શરીર કેવું સારું હતું ! તે એટલામાં યમરાજની ઝપટમાં આવી પડશે, એમ તે વખતે કાણે ધાર્યું હોત ! ”

“ના, ના, કાંઈ ખારી શકે નહિ ! ” રીનોડ બોલ્યો.

“તમે તેને ઓળખતા હતા ? ”

“મને એક બે વખત વાતચીતનો પ્રસંગ મળેલો. તે જરા ઉદાસ લાગતી પણ એકંદરીમાં બણી મોહક હતી. પણ તેની સાવકી મા કેમ જણાતી નથી કાંઈ ? ”

“તે તો ખિચારી ગાંડી જેવી થઈ ગઈ છે. આ છોકરી માટે તેને બણા રનેહ હતો. ”

“મોં. વાઇલ્ડફોર્ડને ખિચારાને બણું જખરું દુઃખ આવી પડ્યું. ”

“હા, તમે કાને શોધી રહ્યા છો ? ”

“કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોને. ”

“અરે, એ તો મને રસ્તામાં મળ્યો હતો. ” બોકેમ્પે જવાબ આપ્યો. “હું ધારું છું કે તે કાંઈ બહાર ગામ જનાર છે. મને કાંઈ એવી વાત તે કરતો હતો. તે તેના આફને મળવા જતો હતો. ”

“તેનો શ્રોફ ? તેનો શ્રોફ તો ખેરન ડેંગ્લસ છે, નહિ વાર ? ”

“હા હા. પણ એકલો મોન્ટેક્રિસ્ટોન અહિં જણાતો નથી એમ નથી. મેકઝીમીલીઅન પણ જણાતો નથી. ”

“મેકઝીમીલીઅન ! એને આ લોકોની સાથે એવો સંબંધ છે કે શું ? ”

“હા હા. થોડો બહો સંબંધ છે ખરો. પણ જુઓ પેલા નવિન ગૃહસ્થ કોણ આવ્યા ? અરે, એ તો ન્યાય ખાતાના પ્રધાન છે !”

તેણે જણા નવિન આવનાર ગૃહસ્થ તરફ આગળ વધ્યા.

મોન્ટેક્સ્ટો રસ્તામાં મગવાની વાત બોલેખે કરી હતી તે મોટી નહોતી. તે વખતે મોન્ટેક્સ્ટો બેરન ડેંગ્લર્સને ત્યાં જતો હતો. ડેંગ્લર્સે કાઉન્ટની ગાડી આંગણમાં આવતી જોયું, એટલે તે સામે લેવા દોડ્યો. તેના મુખ ઉપર એક ત્રિષાદપૂર્ણ હાસ્ય પ્રાપ્ત રહ્યું હતું.

“હું ધારું છું કે આપ સાહેબ મારા તરફ દિલસોજી બતાવવાને આવેલા હોવા જોઈએ;” તેણે કાઉન્ટના તરફ હાથ લંબાવતાં હું. “અને તેને માટે હું આપનો આભારી છું. મારા કુટુંબ ઉપર પરેખરી આક્રમ્ત આવી પડી છે હું હમણાં એજ વિચાર કરી રહ્યો છું કે આ વરસે મારા તેમજ મારા ઓળખીતા પાળખીતાઓ પર ઉપરા ઉપરો આક્રમ્ત પડતી જાય છે. જુઓને આપણા મો. ઇલ્લફોર્ટ બિચારા પોતાની જાહલી પુત્રી ગુમાવી બેઠા છે. વળી તેના કુટુંબમાં ખીજ પણ તેવા જ શોકજનક બનાવો બન્યા છે. વળી કાઉન્ટ મોર્સર્ફની બિચારાની એટલી બધી અપકીર્તિ થઈ કે એવડે તે મૃત્યુનું શરણ લેવાનો સમય આવ્યો. પેલા બેનીડેટોએ મારા કુટુંબના નામને કલંક લગાડ્યું; વળી—”

“વળી શું ?” કાઉન્ટે પૂછ્યું.

“અરે, શું આપને માલુમ નથી ?”

“ના, ના. તમારા ઉપર શું કાંઈ નવિન આક્રમ્ત આવી ગયું છે ?”

“ભારી દિકરી યુજીની નાસી ગઇ છે !”

“અરરર ! શું કહો છો ?”

“સત્યજ. તમારે ધર સંસારની કાંઈપણ ઉપાધિ લાગેલી નથી, એટલે તમે કેવા સુખી છો ?”

“શું તમારું એમ ધારવું છે ? વારૂ, ત્યારે શું આપની પુત્રી—”

“પેલા બદમાસે કરેલું અપમાન અસહ્ય થઇ પડ્યાથી તે મુસાફરીએ નિકળી પડી છે.”

“ત્યારે તો તેની માતાની સાથે ગઇ હશે ?” “ના, ના. બીજા કોઇકની સાથેજ ગઇ છે. તેને એવું અપમાન લાગ્યું છે કે તે ફરીથી ભાગ્યેજ ફ્રાંસમાં પગ મૂકશે !”

“બેરન, “મોન્ટેક્રિસ્ટોએ કહ્યું, “બીજા કોઇ સાધારણ મનુષ્યના ઉપર આવી આક્રમ આવી પડી હોય તો તે તો તેના ભાર નીચે કચડાઇ જ નય ! પણ લોકો કહે છે કે લક્ષાધીશોનામાં દુઃખ સહન કરવાની કોઇ અજબ શક્તિ હોય છે ! તત્વજ્ઞાનીઓ કહે છે કે લક્ષ્મી ધણાં ધણાં દુઃખો દૂર ‘કરે છે ! અને અનુભવી મનુષ્યો તેને ટેકા આપે છે ! આ વાત જો ખરી હોય તો તમને ધણું દુઃખ થવું જોઇએ નહિ. કારણ તમે તો ફ્રાંસ દેશના તો શું પણ આખા યુરોપના વેપારીઓના રાજા પડ્યા ”

કાઉન્ટે કરેલાં વખાણથી કુલાઇ જઇને કેંગ્લર્સ જરા હસવા લાગ્યો.

“ આપે વેપારની વાત કાઢી તે ઠીક થયું. ” તે બોલ્યો.
“ આપ પધાર્યા તે વખતે હું ચાર પાંચેક ચીઠીઓ ઉપર સહીઓ

કરતો હતો. કામ જરા ઉતાવળનું છે. બે ઉપર સહીઓ કરી લીધી છે, બાકીની ઉપર જરા સહીઓ કરી લેવા દેશો ? ” પોતાનું મહત્વ બતાવવાના ડેંગ્લર્સે ડાળ કર્યા.

“ હા, હા. ધણી ખુશીથી. ”

ક્ષણભર શાંતિ પથરાઈ રહી. દરમ્યાન ડેંગ્લર્સ સહીઓ કરવામાં રોકાયો. અને મોન્ટેક્રિસ્ટો ઉંચે જત સામે જોઈ રહ્યો.

“ અ તો કાંઈક કિમતી કાગળીઆં લાગે છે ”

“ હા, હા. ” ડેંગ્લર્સ હસતાં હસત બોલ્યો. “ ફ્રાંસ બેંક ઉપરના એક છે. ધારણ કરનારને પૈસા મળે તેવા હુકમો છે. કાઉન્ટ, ” તેણે આગળ ચલાવ્યું. “ તમે મને વેપારીઓનો રાજ કહો છો તો મારે તમને શ્રીમન્તોના બાદશાહની ઉપમા આપવી યોગ્ય થશે. વારૂ, પણ આપ જાણો છો કે આ કાગળના તુકડાની કીંમત દસ લાખ ફ્રાંકની છે ? ”

કાઉન્ટે કાગળ પોતાના હાથમાં લીધો. ડેંગ્લર્સે ધણા અભિમાનથી તેને આપ્યો. કાઉન્ટે વાંચ્યું.

“ ધી બેંક ઓફ ફ્રાંસના, વ્યવસ્થાપક જોગઃ—

મેં. તે અગર તેઓ હુકમ કરે તેને ફ્રાંક ૧૦૦૦૦૦૦ અંકે દસ લાખ ફ્રાંકની રકમ આપજો.

(સહી) “ બેરન ડેંગ્લર્સ. ”

“ એક, બે. ત્રણ, ચાર, પાંચ. ” મોન્ટેક્રિસ્ટો બોલ્યો. “ પચાસ લાખ ! ઓ આપરે ! બેરન, તમારા જેવા લક્ષ્યાધીશો તો હજી મારા જોવામાં ધણાજ થોડા આવ્યા છે. ” કાઉન્ટે બેરન ડેંગ્લર્સની થંડી મસ્કરી કરી તેને જાપરે ચલાવ્યો.

“ મારું કામકાજ-મારો ધંધો બધો હંમેશાં એવોજ ચાલે છે ! ” ડેંગ્લર્સે બડાઇ હાંકી.

“ અરે, આ તો ધણું વિચિત્ર ! ” કાઉન્ટે અજ્ઞાનતાનો ઠોંગ કરવા માંડ્યો. જાણે પોતે કાંઈજ સમજતો ન હોય તેમ બોલ્યો. “ જો આનો દેખાડ કરતાંની સાથેજ પૈસા મળતા હોય તો તો આશ્ચર્યનીજ વાત ! ”

“ હા, હા. ખરેખર ! તુરતજ પૈસા મળવાના ! ” ડેંગ્લર્સે કાઉન્ટની અજ્ઞાનતા ઉપર હસવા માંડ્યું. કાઉન્ટના પ્રપંચનો ખરો મર્મ-તેના અંતરનું રહસ્ય તે સમજી શક્યો નહિ.

“ અરે, આવી આંટ-આવી આગર હોવી એ પણ એક ધણી મજની વાત છે ! ખરેખર ! ફ્રાંસ દેશમાંજ આવી વ્યવસ્થા જેવામાં આવે છે ! આવા કાગળના પાંચ કકડાની કીંમત પચાસ લાખ ફ્રાંક ! એ તો નજરે જોયા સીવાય કાંઈના માન્યામાં પણ આવે નહિ. ”

“ અરે, આપને ખાતરી કરી જોવી હોય તો આપ અહીંજ થોડીકવાર થોભી જાઓ. મારા ગુમાસ્તાને હું બેંકમાં મોકલું છું. જુઓ તે તુરત પૈસા લાઇને આવે છે કે નહિ. ”

“ ના, ના. ” કાઉન્ટે પેટાં કાગળીયાંને બેવડાં વાળતાં કહ્યું. “ આ વાત મને તો એટલી બધી વિચિત્ર લાગે છે, કે હું પોતે જાતેજ તેનો અનુભવ કરવાનો. જુઓને, મારા આપની પાસે સો લાખ ફ્રાંક દફેણા પકડતા હતા, તેમાંથી મેં નવ લાખ ફ્રાંક ઉપાડ્યા છે, એટલે હજી આપને મારા એકાવન લાખ ફ્રાંક દેવા પડે છે. હવે આ આપની સહીના ચેકના જે પાંચ કાગળના કકડા મારા

હાથમાં છે, તેનો હું મારા હૃદય પેટે સ્વીકાર કરું છું. આપની સહીના પ્રભાવનો મારે જાતેજ અનુભવ કરવો છે. વળી પૈસાની પણ હાથમાં મારે ધણી જરૂર છે. લો, હું આપને પુરેપુરા સાઠ લાખની પાવતી લખી આપું છું.” આમ દહીંને મોન્ટેક્રિસ્ટોએ પેલા પાંચ એક પોતાના ખીસ્સામાં સરકાવી દીધા, અને ડેંગ્લર્સના સામે પણ ન જોતાં ગુપચુપ પાવતી લખી આપી.

બેરન ડેંગ્લર્સની સ્થિતિ તો અતિ વિચિત્ર થઇ ગઇ. તેજ ક્ષણે તેના પગ આગળ વજ્રપાત થયો હોત તોપણ તેને વધારે ભય થાત નહિ.

“ શું ! ” તે લથડતી જાહે બોલ્યો. “ એ પૈસા તમે લઇ જાઓ છો ? માફ કરો ! માફ કરો ! પણ મારે આ પૈસાની તો ખાસ જરૂર છે. એ તો એક ધર્માદા દવાખાનાના પૈસા છે. અનામત જેવા છે, અને તે આજે પાછા આપવાના છે. ”

“ હાં ! હાં ! ઠીક ! ઠીક ! ” કાઉન્ટે કહ્યું. “ એવું હોય તો મારે કાંઈ આજ એકની જરૂર નથી. મને ખીજી રીતે પૈસા આપો. ગમે તેવી રીતે આપશો તોપણ ચાલશે. મારે તો જ્યાં ત્યાં પૈસા જોઈએ છીએ. આ એક લઇ જવાનો મને વિચાર થયો તે તો એટલાજ કારણથી કે મારા લક્ષમાં કાંઈક જગાસા ઉત્પન્ન થઈ હતી. તમે વર્ચુઅલ ક્યું તે ઉપરથી મને એમ થયું કે આ એક કેવી રીતે વટાવાય છે, તે જોઈએ, તો કોઈક વખત કોઈ જગાએ એમ કહેવા થાય કે બેરન ડેંગ્લર્સની શરાશી પેઢીની આંટ એવી અજબ છે કે માત્ર તેમની સહી જોતાંની સાથેજ એક ક્ષણની પણ વાર લગાડ્યા સીવાય ક્રાંસની બેઠે મને તુરતજ પચાસ લાખ ફ્રાંક ગણી

આપ્યા હતા. એ એક મજની વાત ગણાત ! પણ કાંઈ શીકર નહીં. લો, આ તમારા એક તમારે જોઈએ તો પાછા લો. મારે કાંઈ તેજ કાગળીઆં જોઈએ એવો નિયમ નથી. મારે તો માત્ર પૈસાજ જોઈએ.” એમ કહીને કાઉન્ટે પોતાના ખીસ્સામાંથી પેલા પાંચ એક ડૅન્ડર્સના આગળ ધર્યાં. ડૅન્ડર્સે તુરતજ તે ઝુંટાવી લેવાની ઝડપ મારવાનો વિચાર કર્યો, પણ કાઉન્ટ કાંઈ કાચો નહોતો. તેણે ડૅન્ડર્સને ખરે ફસાવ્યો હતો. હવે તે તેને એમ કાંઈ જતો કરે તેમ નહોતું.

“ કેમ ખેરન, આપને મારો અવશ્વાસ આવ્યો ? ”

“ નાજી ના. એવું તે હોય ? વળી તમે મને પાવતી પણ આપો છો. ”

“ ખેરન, આપ ‘રામ’ શહેરમાં જઈને જુઓ કે ટોમ્સન અને ફ્રેંચની પેઢીવાળા મારી સહીની પાવતીને કેટલું માન આપે છે તમેજ આવો અણુવિશ્વાસ રાખો છો. ”

“ ક્ષમા કરો, કાઉન્ટ, ક્ષમા કરો. ”

“ ત્યારે તો હું આ એક મારી પાસે રાખું છું ? ”

“ હા, હા, રાખો. ” હવે ડૅન્ડર્સથી ખીન્નું કાંઈપણ બોલી શકાય તેમ નહોતું. તેના આખા શરીરે પસીનો પસીનો થઈ ગયો.

“ હા, હા, રાખો. ”

મોન્ટેક્રિસ્ટોએ મ્હો ઠાવકું રાખીને પેલાં કાગળીઆં ખીસ્સામાં મુકતાં કહ્યું. “ હજી પણ જોઈએ તો ફરીથી વિચાર કરો. આપની મરજી ન હોય તો આ કાગળીઆં પાછાં લઈ લો. ”

“ ના, ના. ” ડૅન્ડર્સે જવાબ આપ્યો. “ રાખો તમારી પાસે આ તો અમે શરાફ લોકો બહુજ વ્યવસ્થિત કામ કરીએ છીએ,

એટલે મને એમ થયું કે તે દવાખાનાના ખાતે ઉધારેલા એક હોવાથી તેજ એક મારે તમને ન આપવા જોઈએ પણ એ તો મારી ગેર સમજીત । જાણે કે કાંઈ તેજ પૈસા ઉપર છાપ મારી હોયને । માફ કરજો. ” બેરન હસવા લાગ્યો, પણ તેના હૃદયમાં તો ઉકળાટ ચાલી રહ્યો હતો.

“ વાહવા, એમાં ક્ષમા શી માગવી વળી ? ” કાઉન્ટે ઉદારતા બતાવી. “ તેમ છતાં આપને એમ લાગતું હોય તો જાઓ હું ક્ષમા કરું છું, પછી છે કાંઈ ? ”

“ પણ હજી તમારા એક લાખ ફ્રાંક બાકી રહ્યા ? ”

“ અરે, એ તો નજીવી રકમ ! ” કાઉન્ટે કહ્યું “ એટલા રકમ રહે ખરી, પણ હવે એવી રકમને તે ફાણુ પુછે છે. રહેવા દો હવે તે. તમારી મહેનતનો કાંઈક બદલો પણ તમને મળવો જોઈએ । ”

“ કાઉન્ટ, ” ડૉક્લર્સે પુછ્યું. “ આપ મશ્કરી તો નથી કરતાને ? ”

“ વળી વહેવારની બાબતમાં મશ્કરી કેવી ? ” કાઉન્ટે એવી ગંભીરતાથી કહ્યું કે ડૉક્લર્સ તો ચુપજ થઈ ગયો. કાઉન્ટ રજા લઈને ઉઠ્યો.

“ મોં. બોવાઇલ-દવાખાનાંઓના ખજાનચી. ” નોકરે એક નવિન ગૃહસ્થ, આવી પહોંચ્યાની ખબર આપી.

“ જુઓ, ” કાઉન્ટે ડૉક્લર્સને કહ્યું. “ હું જરા મોડો આવ્યો હોત, તો મને તમારા આ એક મગત નહિ, અને તમારી સહીની કેવી કીંમત છે તેનો અનુભવ કરવાનો લાભ પણ મળત નહિ. ”

ડેંગ્લર્સના મુખ ઉપરનો તમામ રંગ હીડી ગયો. તે કાઉન્ટને બારણા સુધી પહોંચાડવા ગયો. બહાર નિકળતાં સામે મોં. બોવા-
બલ મળ્યો, તેને કાઉન્ટે નમન કર્યું. કાઉન્ટ તો ત્યાંથી સીધો
બેંક તરફ જ ગાડી હંકારી ગયો. દરમ્યાનમાં ડેંગ્લર્સ પોતાના
મનની બધી લાગણીઓ દબાવોને નવીન આવનાર ગૃહસ્થનું આતિ-
થ્ય કરવા લાગ્યો.

“પધારો સાહેબ,” ડેંગ્લર્સે કહ્યું. “હું ધારું છું આજે તો
આપ એક દહેણુદાર તરીકે મારે ત્યાં પધારેલા છો.”

“બેરન, આપનું ધારવું કેવળ સત્યજ છે.” મોં, બોવાબલે
જવાબ આપ્યો. “દ્વાબાનાંઓના ખર્માંદા પૈસા આપને ત્યાં જે જમા છે
તે પચાસેક લાખ ફ્રાંક લેવા માટે આવેલો છું.”

“આવડી મોટી રકમ તેમના નામ પર હોવા છતાં દ્વાબા-
નાંઓ ગરીબને માટે હોષ્ટ દયાને પાત્ર છે એમ કહેવાય છે.”
ડેંગ્લર્સે હસવાનો ડાળ કર્યો.

“વારૂ પણ, સાહેબ, આપને મારો પત્ર મળ્યો હતોને?”

“હા, કાલે મળ્યો હતો.”

“ત્યારે તો હું આ પાવતી લખી લાવ્યો છું તે તપાસી લો,
અને મને પૈસા આપો.”

“મોં. બોવાબલ, આપના દરદીઓ, અનાથ બાલકો, અને
વિધવાઓએ એક ચોવીસ કલાક ખોટી થવું પડશે. કાઉન્ટ ઓફ
મોન્ટેક્રિસ્ટો હમણાંજ અહિંથી ગયા તે તમે જોવાને?”

“હા. વારૂ પણ તેથી ?”

“એજ કે તમારે માટે તૈયાર કરી મૂકેલી પચાસ લાખની રકમ

તેઓ ઉપાડી ગયા.”

“એવું કેમ બન્યું ?”

“કાઉન્ટના મારી પાસે પૈસા લેશ્યા પડતા હતા. તેઓ પચાસ લાખ ક્રાંક લેવા માટે આવ્યા, અને ખાસ જરૂર બતાવી એટલે મારે તેમને હમણાજ પચાસ લાખના એક લખી આપવા પડ્યા. હવે જો ફરીથી આજે ને આજેજ ખીજો પચાસ લાખનો એક લખું, તો બધા મળીને એકજ દિવસમાં એક કરોડ થઇ જાય, અને બેંક-વાળાને જરા હરકત પડે. ખીજો દિવસે આપું તો કાંઇ વાંધો આવે નહિ.”

“શું કહો છો ?” મો. બોવાઇલના માન્યામાં વાત ન આવી હોય તેવી રીતે તે બોલ્યો. “પેલા ગૃહસ્થ હમણાં જ અહિંથી ગયા તે શું પચાસ લાખ લઇ ગયા ?”

— “હા, હા. તેઓ બધું કરીને તમને ઓળખે છે. જો કે તમે કદાચ તેમને નહિ ઓળખતા હો. કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો તો દરેક જણને ઓળખે છે !”

“પચાસ લાખ !”

“આ રહી તેમની પાવતી. માનવામાં ન આવતું હોય તો નજરે જોઇને ખાત્રી કરો ! ”

એમ કહીને બેરન ડેંગ્લસે પાવતી આગળ કરી.

“ખરી વાત ! ખરી વાત !” મો. બોવાઇલે કહ્યું. “ત્યારે તો આ કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો તો કાંઇ કોટ્યાધીશ જણાય છે !”

“તે કાણુ છે, તેની પાસે કેટલા પૈસા છે, એ વાત તો મને કાંઇ માહુમ નથી. પણ તેની પાસે અથાગ દ્રવ્ય હોય એમ

લાગે છે. તેણે એક લાખ ક્રાંકની તો છૂટ મૂકી છે !”

મેં. બોવાઇલ તો આભોજ બની ગયો. એક લાખ ક્રાંકની છુટ મુકનાર કોઇ અજબ લક્ષ્મીવાન હોવો જોઇએ. ”

“ ત્યારે તો મારે તેની પાસે જવું પડશે. ” મેં બોવાઇલને કહ્યું. “ તેની પાસેથી કાંઇક નાણાંની મદદ ધર્માદાના કાર્ય માટે જરૂર મળશે. ”

“ હા, હા. જરૂર મળશે. તે માસે ઓછામાં ઓછા વીસ હજાર તો દાન કરે છે. ”

“ વાહ ! એવી શ્રીમન્તાઇ તો હજી સુધી આપણા જોવામાં આવી નથી. હું તેને મેડમ મોર્સફ અને તેના પુત્રનો દાખલો આપીશ. ”

“ શું દાખલો ? ”

“ તેમણે પોતાની તમામ મિલકત ધર્માદામાં આપી દીધી છે. ”

“ શા માટે ! ”

“ કારણ કે કાઉન્ટ મોર્સફ અધર્મથી મેળવેલો પૈસો તેઓ પોતાના ઉપયોગમાં લેવા માગતાં નહોતાં. ”

“ ત્યારે તેમનો નિર્વાહ કેવી રીતે ચાલશે ? ”

“ મા બિચારી એક ગામડામાં ઝુંપડીમાં જન્મને રહી છે, અને છોકરો લશ્કરમાં નોકરીમાં દાખલ થયો છે. ”

“ તેમની પાસે કેટલીક મિલકત હતી ? ”

“ બાર ત્રેક લાખની. વાર પણ હવે અમારું શું કરો જો ત્યારે ? ”

“ હા, હા. આપને આ પૈસાની હાલ ખાસ જરૂર છે ? ”

“ હા. કારણ આવતી કાલે તો અમારો હિસાબ અને સિલક તપાસવાના છે. ”

“ આવતી કાલે છે ને ? ઝાહો ! ત્યારે તો પ્રથમથીજ મને તે પ્રમાણે કહેવું હતું ને ? કાંઈ શીકર નહી. કાલે હીસાબ તપાસનારાઓ કેટલા વાગે આવનાર છે ? ”

“બે વાગે.”

“ ત્યારે બાર વાગે માણસ મોકલજો. ” ડેબ્લેસે હસતાં હસતાં કહ્યું.

મોં. બોવાઇલ કાંઈ બોલ્યો નહિ, પણ તેણે પોતાની સંમતિ બતાવી. તે જવાને તૈયાર થયો.

“વાર ત્યારે કાલે ?”

“હા, હા, કાલે કોઈ માણસને બાર વાગે મોકલજો. ”

“ના, ના, હું પોતેજ આવીશ.”

“વાહ ! તો તો ધણુંજ ઉત્તમ ! આપનો ફરીથી મેળાપ પણ થશે ! ”

બન્નેએ હસ્તધૂતન કર્યું.

“વાર,” મોં. બોવાઇલે પૂછ્યું. “તમે મોં. વાઇલ્ડફોર્ડને ત્યાં સ્થાન-યાત્રામાં નથી જવાના ?”

“ના, ના, પેલા બદમાસ બેનીટેટ્ટોવાળો બનાવ બની ગયા પછી હું તેવો જાહેરમાં ભાગ નથી લેતો.”

“સાહેબ, આપને માટે બધાને ઘણું લાગે છે ! બિચારી આપની પુત્રી.”

“શું આપને ખબર નથી ? મારી પુત્રી તો આ સંસારનો ત્યાગ કરીને સંન્યાસિની બનવા માગે છે.”

“ના ના, મને કાંઈ ખબર નથી.”

“પણ ને વાત ખરી છે. પેલા માઠો બનાવ બન્યો, તેને બીજે જ દિવસે તેની ઓળખીતી એક સંન્યાસિનીની સોજતમાં મારી આગા લખને તે પેરીસ છોડીને ચાલી ગઈ છે. તેને આગા આપતાં મારા હૃદયને ઘણું ઘણું કષ્ટ થયું. જુઓને સાહેબ, એકની એક પુત્રી એવી રીતે સંસારનો ત્યાગ કરી દે, અને મઠમાં દાખલ થાય એ માઆપથી કેમ દેખી ખમાય ? પણ પેલા બદમાસે અમારા કુટુંબના કરેલા અપમાનથી તેને ઘણુંજ માફ લાગી આવ્યું હતું. અમે ઘણું ઘણું સમજાવી, પણ તે બીલકુલ સમજી નહિ. આખરે મારે તેને સંમતિ આપવી પડી. તે ઇટાલીમાં એક મઠમાં દાખલ થવા ગઈ છે.” ડૉંગ્લર્સે તમારો મારીને મ્હોં લાલ રાખવાનો ઢોંગ કર્યો.

“અરે, આ તો તમારા ઉપર વળી એક નવીન ભયંકર આક્રમ.”

આવી રીતે દિલસોજી પ્રદર્શિત કરીને મોં બોવાઇલ ત્યાંથી ચાલતો થયો. તે લાગ્યેજ બારણાની બહાર ગયો હશે, એટલામાં ડૉંગ્લર્સે બારણું બંધ કરી લીધું.

“કેવો મૂર્ખ !!!” ડૉંગ્લર્સે મોટેથી હસી પડ્યો.

“આવજે કાલે બપોરના બાર વાગે ! અરે ત્યાર પહેલાં તો બંદા કર્યા પલાયન થઈ ગયા હશે ! પછી કુટબે માથું બેઠો બેઠો !”

ડૉંગ્લર્સે પોતાની ઝોરડીને અંદરથી બરાબર બંધ કરી લીધી. પછી તમામ કાગળપત્રો બહાર કાઢ્યા. ફેટલાક કાગળોનો નાશ કર્યો, અને ફેટલાકને ગોઠવીને મુક્યા. પેટીમાંથી પચાસેક હજાર ફ્રાંકની નોટો મળી આવી; તે લખને ખીસ્સામાં મૂકી. ચોપડા વિગેરે તમામ સ્પષ્ટ નજરે પડે તેમ ગોઠવ્યું. આ બધું થયા પછી એક પત્ર તેણે

સખી કાઢ્યો, અને તેના ઉપર પોતાની સ્ત્રીના નામનું સરનામું કર્યું.

“આજે રાતના તેના ટેબલ ઉપર મૂકી દષ્ટ.” તે બબડ્યો.

પછી પોતાના ટેબલના ખાનામાંથી એક પરદેશમાં મુલાકાતીએ જવા માટેનો પરવાનો બહાર કાઢ્યો. “ચાલો ઠીક છે, હજી તો આમાં બીજી બે માસની મુદત છે.”

પ્રકરણ ૫૧ મું.

મો.

બોવાઇલ વેલેન્ટાઇનના શબ્દની રમશાનયાત્રામાં રસ્તામાંથીજ સામેલ થઇ ગયો. આકાશમાં વા-
દળાં છવાઇ રહ્યાં હતાં. દિવસ બહોળા ખિન્ન
લાગતો હતો. થડો પવન ડુંકાઇ રહ્યો હતો. ઝાડો ઉપર રહેલાં
ફેટલાંક સુકાં પાકાં પાન ખરી પડતાં હતાં. મોં વાઇલ્ડફોર્સ પોતાના
કુટુંબના ઉપયોગ સારૂ-પોતાની શ્રીમન્તાઇ અને મહત્તા દેખાડવા
માટે એક ખાનગી કબરસ્તાન તૈયાર કરાવી બ્રાખ્યું હતું. સરખસ તે
તરફ ચાલ્યું. બધી મળીને લગભગ સોએક ગાડીઓ હતી. પાછળ
લગભગ પાંચ સાતસો સારા સારા પેરીસ ગ્રેડેરના ઉત્તમ વર્ગના
મનુષ્યો પગે ચાલતા હતા. આ બધા તે બત્રી, દયાળુ, અને નિર્દોષ
બાલાના શબ્દને છેવટનું માન આપવાને લેગા થએલા હતા. પેરીસ
શબ્દની બહાર નિકળ્યા એટલામાં પાછળથી એક ભવ્ય સુંદર ગાડી
તેજદાર ધોડા સાથેની આવી પહોંચી. સરખસથી જરા દૂર ગાડી
ઉભી રહી, એટલે તેમાંથી કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેફિસ્ટો નીચે ઉતરી

પડ્યો, અને ટોળામાં સામેલ થઈ ગયો. તેને જોતાં મોં સીનોડ-
લેની પાસે આવ્યો.

“મેકઝીમીલીઅન ક્યા છે ?” કાઉન્ટે તેને પૂછ્યું.

“અમને કોઈને ખબર નથી. તે ક્યાંય પણ જણાતો નથી.”

કાઉન્ટ શાંત રહ્યો, પણ આસપાસ નજર કરવા લાગ્યો.

બધા કબરસ્તાનમાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાં એક ઝાડ પાછળ મેકઝી-
મીલીઅન ઉભેલો જણાયો. કાઉન્ટ છાનોમાનો તેની પાસે જઈને
ખાત્રી કરી આવ્યો કે તેની પાસે આત્મહત્યા કરવાનું કાંઈપણ હ-
થીઆર નહોતું. શબને નિયત કરેલા સ્થાન ઉપર લઈ ગયા. મેકઝી-
મીલીઅન તેની પાછળ પાછળ ગયો.

નિયમ પ્રમાણે બધી વ્યવસ્થા થયે જતી હતી. કાઉન્ટનું ધ્યાન
મેકઝીમીલીઅન ઉપર દેખરેખ રાખવામાંજ માત્ર પેરવાએલું હતું.

“ જુઓ, જુઓ, ” બોકેમ્પે રીનોડને બતાવતાં કહ્યું.

“ મેકઝીમીલીઅન પણ શું કરે છે ? ”

“ અરે તેનો ચહેરો કેટલો શીકો પડી ગયો છે ! ” રીનોડે
કહ્યું.

“ તમે તો બર્નજણા કહેતા હતા ને કે તે તો બેલેન્ટાઈનને
ઓળખતોજ નહોતો ? ” ડીપ્રેએ ટીકા કરી.

“ હા. હા. તેની સાથે માત્ર બે ત્રણ વખત તેનો મેળાપ
થયો હશે. ”

દરમ્યાનમાં યોગ્ય ધર્મક્રિયા સાથે શબને કબરમાં પધરાવવામાં
આવ્યું. શબને વળાવવા માટે આવેલા લોકો એકે એકે શહેરમાં
પાછા ફરવા લાગ્યા. બોકેમ્પ, રીનોડ, અને ડીપ્રેએ મેકઝીમીલીઅનને

માટે થોડી ધણી શોધ કરી, પણ જ્યારે તેને દોઢો નહિ, ત્યારે તેઓ પણ ચાલતા થયા. થોડી વારમાં આખું કબરસ્તાન નિર્જન બની ગયું. મેકઝીમીલીઅન એક ખુણામાંથી નીકળી આવ્યો, અને જ્યાં શબને દાટવામાં આવ્યું હતું ત્યાં આગળ વધવા લાગ્યો. બીજા બાજુ સંતાપ રહેલો મોન્ટેક્રિસ્ટો તેના ઉપર છુપી રીતે બારીક તપાસ રાખી રહ્યો હતો. પેલો યુવાન કબર આગળ પણ બહારની બાજુએ ધુંટણીએ પડીને બે હાથમાં માથું રાખી રોવા લાગ્યો. કાઉન્ટ પણ તેની બરાબર પાછળ આવીને એવો સાવચેત થઈને ઉભો કે વખતે જો તે યુવાન પોતાના મન ઉપર કાંઈપણ અત્યાચાર કરવા જાય તો તુરતજ તેને અટકાવી શકાય. થોડીક ક્ષણો પસાર થઈ ગઈ. તે યુવાનનું રૂદન કાઉન્ટથી વધારે વખત સહન થઈ શક્યું નહીં. તે આગળ આવ્યો, અને મેકઝીમીલીઅનના ખભા ઉપર બંને હાથ મુકીને બોલ્યો;—

“ દોસ્ત, હું તને શોધતો હતો. ”

કાઉન્ટે ધાયું હતું કે તે એકાએક પોકેપોક મુકીને રોઈ પડશે; પણ તેણે તો ઉલટો શાન્તિથી જવાબ આપ્યો.

“ મને હમણાં બોલાવતા નહિ. હું પ્રાર્થના કરવામાં રોકા-
એલો છું. ”

કાઉન્ટ ધડીબર તેની સામે જોઈ રહ્યો.

“ ઠીક ત્યારે. તે પછી હું તને પેરીસ પાછો મારી સાથે લઈ જાશ.”

“ ના જી. ”

“ કેમ તારી શી મરજી છે ? ” “ મને દબલ કરો નહીં. મને પ્રાર્થના કરવા દો. ”

કાઉન્ટ ત્યાંથી દુર ખસી ગયો, પણ એવી જગાએ જઈને સંતાઈને ઉભો રહ્યો કે જ્યાંથી મેકઝીમીલીઅનની દરેક હીલચાલ ઉપર તે બારિક નજર રાખી શકે. ફેટલોક સમય વીત્યા પછી મેકઝીમીલીઅને ત્યાંથી ઉઠીને પેરીસ તરફનો રસ્તો લીધો. કાઉન્ટ પોતાની ગાડી વિદાય કરી દીધી, અને પગપાળો તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યો. મેકઝીમીલીઅન પોતાને ઘેર ગયો. થોડીવાર પછી કાઉન્ટ પણ તેની પાછળ પાછળ આવ્યો. મેકઝીમીલીઅનની બહેન જ્યુલીએ કાઉન્ટને દોડો.

“ અહા ! કાઉન્ટ ! ” તેણે આનંદથી તેનું સ્વાગત કરવા માંડ્યું.

“ મેકઝીમીલીઅન હમણાં ઘેર આવ્યો ને ? ” કાઉન્ટે પ્રશ્ન કર્યો.

“ હા, હા. હમણાંજ ઘરમાં ગયો. પણ ”

“ હમણાં બીજી કાંઈ વાત કરવાની પુરસદ નથી, બહેન. મારે મેકઝીમીલીઅનનું ઘણું જરૂરનું કામ છે. ”

“ જાઓ ત્યારે, જુઓ, તે પોતાના ઓરડામાં હશે. ” તેણે હસતાં હસતાં કહ્યું.

મોન્ટેક્રિસ્ટો ઉપર દોડ્યો. જુના ઉપર ઉભા રહીને તેણે કાન માંડીને સાંભળ્યું, તો સર્વત્ર શાન્તતા જણાઈ. મેકઝીમીલીઅનના ઓરડાનાં બારણાં અંદરથી બંધ હતાં. કાચનાં બારણાં છતાં અંદરની બાજુએ લાલ પડદો હોવાથી અંદર શું ચાલી રહ્યું હતું તે જોઈ શકાતું નહોતું. કાઉન્ટની ચિન્તા વધવા લાગી.

“ હવે શું કરવું ? ” તે વિચાર કરવા લાગ્યો. “ ઘંટ વગાડુ ? ના, ના. તેમ કરીશ તો મેકઝીમીલીઅન ઉતાવળમાં કાંઈ સાહસ કરી બેસશે ”

ક્ષણભર વિચાર કર્યા પછી એક નિશ્ચયપર આવીને તેણે બાર-શાના કાચ ઉપર એક મુક્કો મારી. કાચ તુટી ગયો. એટલે અંદર હાથ ધાલીને પડદો કાઢિન્ટે ખસેડી નાંખ્યો. મેકઝીમીલીઅન ટેબલ આગળ બેસીને લખતો હતો ત્યાંથી અવાજ સાંભળીને ચમ-કીને ઉઠ્યો.

“ ગભરાતા નહિ, ” કાઢિન્ટે તેને કહ્યું. “એ તો હું છું. જરા ખસી પડ્યો તેથી આ કાચ ભાગી ગયો. વાડ, ચાલો, તમારે બારણું ખોલવાની તસ્દી લેવી મટી.” કાઢિન્ટે અંદર હાથ વાળીને બારણું ખોલ્યું. મેકઝીમીલીઅન સામે આવ્યો, પણ તે કાઢિન્ટનું સ્વાગત કરવા માટે નહિ, પણ તેને અંદર પેસતો અટકાવવા માટેજ.

“ તમને કાંઈ ઇજા તો નથી થઈને ? ” મેકઝીમીલીઅને પુછ્યું.

“ ના. ના. કાંઈ જણાતું તો નથી પણ આ તમે શું કરી રહ્યા છો ? કાંઈક લખતા જણાવ્યો છો ? ”

“ ના, ના. હું તો કાંઈ લખતો નથી. ”

“ ના શું ? તમારી આંગળાઓ શાહીથી ખરડાએલી છે. ”

“ હા. હા. કાંઈક લખતો હતો ખરો. સૈનિક હોવા છતાં કાંઈક કાંઈક લખત હું કાંઈક લખું છું ખરો. ”

કાઢિન્ટ ઓરડામાં દાખલ થયો. તેને મેકઝીમીલીઅન અટકાવી શક્યો નહિ પણ તે તેની પાછળ પાછળ ગયો.

“ તમે કાંઈક લખતા હતા ? ”

“ હા, હા. મેં આપને કહ્યું તો ખરું. ”

કાઉન્ટે આસપાસ નજર કરી.

“ તમારી પિસ્તોલો કાંઈ ટેબલ ઉપર પડી છે ને ? ”

“ કારણ કે હું મુસાફરીએ જવાની તૈયારીમાં છું. ”

“ મેકઝીમીલીઅન ! દોસ્ત ! ”

“ મહેરબાન ! ”

“ મેકઝીમીલીઅન ! મિત્ર ! કાંઈ સાહસ કરી બેસતો નહિ એવી મારી તને વિનંતી છે. ”

“ સાહસ ? મુસાફરી જવું તેમાં કાંઈ સાહસ છે કે ? ”

“ મેકઝીમીલીઅન, ” કાઉન્ટે કહ્યું. “ હવે બધો ઢાંગ જવા દે. એ બધી છેતરવાની વાતો નહિ ચાલે. તું શું મને બાળક ધારે છે ? આજ સવારનો તારી પાછળ પાછળ ભસું છું તે શું મને ખરેખરી ચિન્તા થયા સિવાય ? મેકઝીમીલીઅન, તારો આત્મહત્યા કરવાનો વિચાર મારા સમજવામાં આવી ગયો છે. ”

“ એમ ? ” મેકઝીમીલીઅને કંપતાં કંપતાં પુછ્યું. “ કાઉન્ટ, તમને આવો વિચાર ક્યાંથી આવ્યો ? ”

“ તું આત્મહત્યા કરનાર છે. ” કાઉન્ટે આગળ ચલાવ્યું. “ મારા કહેવાની સાબીતી તારે જોઈતી હોય તો તે આ રહી. ” એમ કહીને કાઉન્ટે ટેબલ ઉપરથી સંતાડેલો એક કાગળ ખેંચી કાઢ્યો. આ પત્ર મેકઝીમીલીઅને લખવા માંડ્યો હતો.

મેકઝીમીલીઅન તે ઝુંટાવી લેવા દોડ્યો. કાઉન્ટે તેનો આશ્રય સમજી લઇને તેનું કાકું પોતાના વજ્ર જેવા કાંડામાં પકડ્યું.

“તું આત્મહત્યા કરવા માગે છે, અને તે બાબતનો તેં આ પત્ર લખ્યો છે.”

“વારૂ,” મેકઝીમીલીઅને મિનજ ખોષને જવાબ આપ્યો. “વારૂ, અને મારો કદાચ તેવો ધરાશે થયો તો મને તેમ કરતાં કાશ્ય રોકનાર છે ? મારી બધી આશાઓ ધૂળધાણી થઈ ગઈ છે, મારું હૃદય ભગ્ન થઈ ગયું છે, જીંદગી અને માત્ર એક ભાર રૂપ જ થઈ પડી છે. મને હવે કાંઈ પણ બાબતમાં રસ રહ્યો જ નથી. જગત્ત મને ખાઈ લાગે છે. જો હું વધારે વખત જીવતો રહીશ તો હું તદ્દન ગાંડો બની જઈશ. મારે મને મરવા દેવો એ એક દયાનું, પુણ્યનું કામ છે. હવે આ બધું જાણ્યા પછી હું ખોટું કંઈ છું એમ આપ કહી શકશો ? શું એવું કહેવાની આપ હિંમત ધરાવો છો ?”

“હા, હા.” તે યુવાન જોડેલો મિનજ ખોષને વાત કરતો હતો તેટલી જ શાંતિથી કાઉન્ટે જવાબ આપ્યો. “હા. હા. એવી હિંમત હું ધરાવી શકું છું.”

“તમ હિંમત ધરાવો છો ?” મેકઝીમીલીઅન ક્રોધિત થઈને બોલ્યો. “તમેજ મને અત્યાર સુધી ખોટી ખોટી આશાઓ આપી; તમેજ મને જીકાં જીકાં વચનો આપ્યાં. તમે તેમ ન કર્યું હોત, તો કદાચ તેને મૃત્યુના પંજમાંથી હું બચાવી શકત નહિ, તો પણ તે નિરાંતે મારા હાથમાં તો પ્રાણ ત્યાગ કરતજ ! એટલો દિલાસો પણ મને મળત ! તમે બધુંજ જાણવાનો—બધુંજ સમજવાનો ઢોંગ કરો છો. તમે મોટા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી અને ડોક્ટર હોવાનો ડોળ કરો છો, અને એક છોકરીના ઉપર થએલા વિષ પ્રયોગમાંથી તેનો બચાવ કરી શક્યા નથી ! હવે તો મને તમારા ઉપર ખરેખરો તિરસ્કાર આવે છે !”

“મેકઝીમીલીઅન,—” “જ્યારે સાંભળવાની તમારી ઇચ્છા જ છે, તો સત્ય હકીકત જ હવે હું કહેવાનો જ ! હવે તો તમારા મનનો સંતોષ થવા દો ! તમે મને સ્મશાન-ભૂમિમાં કાંઈક કહ્યું, ત્યારે મારું હૃદય પીગળ્યું; તમે અહિં આવ્યા ત્યારે મેં તમને આ ઓરડીમાં દાખલ થવા દીધા. પણ જ્યારે હવે તમે મારા વિશ્વાસનો દુરૂપયોગ કર્યો છે, અને મારો પીચ્છો તમે મૂકવાના જ નથી, ત્યારે તો કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો,—મારા ઢોંગી મિત્ર, આપ જાતે જ આપના મિત્રનું મરણ નિહાળીને સંતુષ્ટ થાઓ.” આમ બોલીને એક ગાંડાની માફક અદૃશ્ય કરતો તે પોતાની પિસ્તોલો તરફ દોડ્યો.

“હું હજી પણ ફરીથી કહું છું કે તારાથી આત્મહત્યા નહિ કરી શકાય.” કાઉન્ટે દમમથી કહ્યું.

“હું જોઉં છું કે મને તમે કેવી રીતે રોકી શકો છો !” મેકઝીમીલીઅને કહ્યું. કાઉન્ટે તેનું કાંડું એવું મજબુત પકડ્યું કે તે ઊડાવી શક્યો નહિ.

“હું તને અટકાવવાનો જ.” કાઉન્ટે કહ્યું.

“એટલે ? તમને તેમ કરવાનો શો અધિકાર છે ? તમે કેાણ છો ?”

“હું કેાણ છું ?” મોન્ટેક્રિસ્ટો બોલ્યો. “સાંભળ; હું એક એવો માણસ છું કે જેને તને એમ કહેવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર છે કે ‘તારા પિતાને યાદ કર.’” તેના જેવા પિતાના પુત્રે આત્મહત્યા કરવી યોગ્ય નથી.” આ શબ્દો સાથે મેકઝીમીલીઅનના સામે કાઉન્ટ એવા ભપકા અને ગંભીરતાથી ઉભો રહ્યો, કે તે યુવાનથી

તેનું તેજ ખમી શકાયું નહિ. તે એક બે ડગલાં પાછળ હટી ગયો.”

“આપ મારા પિતાને કેમ યાદ કરો છો ? આપણી અત્યારની વાતને મારા પિતાની યાદગીરી સાથે શું સંબંધ છે ?”

“કારણ કે તારી માફક જ્યારે તારા પિતા આત્મહત્યા કરવાની અણી ઉપર હતા, ત્યારે મેંજ તેમને બચાવ્યા હતા. તેમના બચાવ માટે તારી બહેનને ગીનીઓની થેલીની ભેટ આપનાર પણ હું જ હતો.—એટલુંજ નહિ, પણ સમુદ્રના તોફાનમાં નાશ પામેલા તમારા વહાણને બદલે નવેસરથી ફેરેઓનના જેવુંજ વહાણ બંધાવી તે નૌકા તારા પિતાને મેંજ ભેટ આપી હતી. તને આત્મહત્યા કરતાં આટકાવવાનો મને હરેક પ્રકારનો અધિકાર છે; કારણ કે હું બીજો કોઈજ નહિ પણ તારા પિતાનો જીનો નિમહલાલ નોકર અને મિત્ર “એડમન્ડ દાંતે” છું, કે જેણે તને નાનપણમાં ખોળામાં બેસાડીને રમાડેલો છે.”

આ શબ્દોની વિધુત જેવી અસર થઈ. મેકઝીમીલીઅન બીજાં બેચાર ડગલાં વધારે પાછળ હટી ગયો. તેની તમામ હિંમત અને જીસ્સો જતાં રહ્યાં. થોડીક ક્ષણ તો તે એક ખુરશી ઉપર બહેબાકુજો થઈને પડી રહ્યો. તે પછી બરાબર શુદ્ધિમાં આવતાં તે ઓરડાની બહાર દોડ્યો, અને પોતાની બહેન અને બનેલીને મોટેથી હાંકો મારવા લાગ્યો.

! મોન્ટેફિસ્ટોએ ત્યાંથી નાસી જવાનો વિચાર કર્યો, પણ મેકઝીમીલીઅને તેને તેમ કરતાં અટકાવ્યો. તેણે ઓરડાનું બારણુંજ બંધ કરી લીધું. મેકઝીમીલીઅનની ખૂબો સાંભળીને તેની બહેન જીલ્લી, અને તેનો બનેલી એમેન્યુઅલ, તથા કેટલાક નોકરો દોડી આવ્યા.

મેકઝીમીલીઅન માંડાની માફક પોતાની જાહેન તથા બનેલીના હાથ ઝાલીને તેમને ઝોરડામાં કાઢિન્ટની પાસે ધસડી ગયો. પછી કુસકા ખાતો ખાતો બોલ્યો:—

“પજે પડો ! પજે પડો ! કાઢિન્ટને પજે પડો ! આપણો રક્ષણ-કર્તા દેવતા તેજ છે! આપણને બચાવનાર, આપણને જીવિતદાન આપનાર તેજ છે ! આપણા પિતાને આત્મહત્યાના ધોર પાતક-માંથી બચાવનાર આ કાઢિન્ટ પોતેજ છે ! તે—”તેણે તેની એડમન્ડ તરીકે ઓળખ કરાવી હોત, પણ કાઢિન્ટે એટલામાં તેના મ્હો ઉપર પોતાનો હાથ ધરીને તેને બોલતો અટકાવ્યો. જ્યુલી કાઢિન્ટને પજે પડી. એમેન્યુઅલ કાઢિન્ટનો હાથ લપ્પને ચુમવા લાગ્યો. મેકઝી-મીલીઅને તો ફરીથી જમીન ઉપર લાંબા થઇ પ્રણામ કર્યા. આજ ક્ષણે કાઢિન્ટનું હૈયું ભરાઇ આવ્યું. તે પાપાણુહૃદયી મનુષ્યનું હૃદય પોતે કરેલા ઉપકારની કૃતજ્ઞતાના દર્શનથી પીગળ્યું, અને તે નીચું માથું ધાલીને છુટે મ્હોએ રોવા લાગ્યો. કેટલીકવાર સુધી તો ઝોરડામાં આનંદની રડારોળ થઇ રહી. જ્યુલી ત્યાંથી એકાએક દોડી. તે પેલી રેશમી થેલી લેવા દોડી.

“કાઢિન્ટ, અમે વારંવાર અમારા ગુપ્ત રક્ષક અને હિતરવીના સંબંધમાં તમારા આગળ વાતો કરતાં છતાં, તમે તો કાંઇજ બોલતા નહિ. તમે તો અમારા તરફ ધણી નિર્દયતા બતાવી છે ! એટલુંજ નહિ પણ તમારી જાતના તરફ પણ ધણી નિષ્કૃપતાથી તમે વર્ત્યું છો ! તમે આવા પાપાણુ હૃદયી—”

“ મિત્રો, સાંભળો. ” કાઢિન્ટ બોલ્યો. “ છેલ્લાં અગીઆર વરસથી તમારો અને મારો એવો સંબંધ થતો આવ્યો છે કે તમને

ચિત્રો કહું તો તે ચોચાળ છે. આજે જે ગુપ્ત રહસ્ય બહાર પડી ગયું છે, તે એક બધાજ ભયંકર બનાવને આભારી છે. તે રહસ્ય સ્મરણ પર્વન્ત મારા હૃદયમાંજ છુપાવી રાખવાનો મારો ઇરાદો હતો, પણ મેકઝીમીલીઅને આજે એક અતિ ભયંકર પાપ કરવાની તૈયારી કરી તેને લીધેજ મારે તે ખુલ્લું કરવાની જરૂર પડી છે.” એમ કહીને તેણે મેકઝીમીલીઅનને પોતાની જોદમાં લીધો. એટલામાં જ્યુલી પેલી રેશમી થેલી લઇને આવી. તેની આંખમાં પણ હર્ષનાં અશ્રુ ચાહ્યાં જતાં હતાં. ”

“ જુઓ, આ રહી તમારી યાદગીરી. ”

“ જહેન, ” કાઉન્ટે કહ્યું, “ હવે મને તે થેલી પાછી આપો. હવે જ્યારે તમે મને જાતે ઓળખ્યો છે, તો પછી તે થેલી હું મારી પાસે એક સ્મરણ ચિન્હ તરીકે રાખીશ. ”

“ ના. ના. ” તે થેલી હૃદય સાથે લગાવતાં જ્યુલીએ કહ્યું. “ તે વાત નહિ બને. મારી આપને ખાસ વિનંતિ છે કે તે થેલી અમારી માસે રહેવા દો. તમે જતા રહો ત્યારે અમારે તમારા સ્મરણ ચિન્હ તરીકે તે જોઈએ. ”

“ હા, જહેન, હા. ” કાઉન્ટે હસતાં હસતાં જવાબ આપ્યો. તમારું ધારવું સત્ય છે. હવે એક અઠવાડીયામાં હું આ દુષ્ટ દેશનો ત્યાગ કરવા માગું છું કે જ્યાં પાપીઓ આનંદ કરે છે, અને જ્યાં મારો પિતા જેવા બેલા અંત પુણ્યશાળી માણસો દુઃખ અને ભૂખ-જીરાને ભોગ થઈ પડે છે ! ”

આ સમય દરમિયાન મેકઝીમીલીઅન તો વાતચીતમાં કાંઈપણ ભાગ લેતોજ નહોતો. આથી નવેસરથી બીજી રીતે પ્રયત્ન કરવાનો.

કાઉન્ટે વિચાર કર્યો. તેણે જ્યુલી અને તેના પતિને ઓરડામાંથી જતા રહેવાને આજ્ઞા કરી. જે તેમણે તુરતજ પાળી.

પછી કાઉન્ટ અને મેકઝીમીલીઅન એકલા પડ્યા. “જો દોસ્ત, ” કાઉન્ટે તેના ખભા ઉપર હાથ મુકતાં કહ્યું. “તું મરદ છે ને ? તારામાં હીંમત છે ને ? ”

“હા; કારણ મારે હવે દુઃખ ભોગવવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે.”

“મેકઝીમીલીઅન, ” કાઉન્ટે જરા ઠપકો આપતાં કહ્યું. “આવા વિચારો મરદને હાજતા નથી. તારા જેવો એક નીતિવાન ધર્મિષ્ઠ માણસ આવા વિચારો એક ક્ષણ વાર પણ મનમાં આવવા દે તો તે મહાપાપ કહેવાય ? ”

“ના, ના, કાઉન્ટ, હવે તમે ગભરાતા નહિ.” મેકઝીમીલીઅને એક વિષાદપૂર્ણ હાસ્યથી જવાબ આપ્યો. “હવે હું આત્મહત્યા કરનાર નથી.”

“ત્યારે, હવે આ હથીઆરોથી અમારે કરવાનું કારણ નથી ? ”

“ના, ના, કારણકે પિરતોલ અગર છરીના કરતાં જીવનનો અંત લાવવાનો એક વધારે સારો ઉપાય છે એમ મને માલુમ પડ્યું છે.”

“એ શું ? ”

“મારા શોક અને દુઃખને લીધેજ મારા જીવનનો ધણો જ-લદીથી અંત આવશે.”

“મિત્ર, ” કાઉન્ટે દિલસોજ ભરેલા અવાજે કહ્યું. “જરા માફ કહેવું સાંભળ. એક દિવસ તારી માફક કેવળ નિરાશ થઈને મેં પણ આત્મહત્યા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. તારા પિતાએ જ્યારે

પોતાના માથા આગળ પિસ્તોલ ધરી ત્યારે, અને જ્યારે કારાગૃહમાં ભૂખમરાથી આ જીવનનો અંત લાવવાનો મેં ઠરાવ કર્યો ત્યારે. ક્રોધએ આવીને અમને કહ્યું હોત કે “આ સાહસ ન કરશો, એક દિવસ એવો આવશે કે જ્યારે તમે ફરીથી પાછા સુખના શિખરે પહોંચશો અને આ અમૂલ્ય જીવનની તે વખતે તમને કિંમત જણાશે.” તો તે વખતે તે કહેનાર ગમે તે મનુષ્ય હોત તો પણ અમે તેના તરફ શંકાશીલ નજરે જોયું હોત, અને તેના શબ્દો કદીજ માન્યા હોત નહિ. છતાં તું જુએ છે કે તારા પિતાની પાછલી જાંઘડી કેવા સુખમાં પસાર થઈ. હું અત્યારે જીવનને કેટલું કિંમતી ગણું છું—”

“પણ તમે તમારી સ્વતંત્રતા ગુમાવી હતી; મારા પિતાની સર્વ સંપત્તિનો વિનાશ થયો હતો; પણ મેં તો વેલેન્ટાઇન ગુમાવી છે!”

“મારા સામે જો.” કાઉન્ટે કહ્યું, “જો, મારી આંખોમાં આંસુ જણાતાં નથી. મારા શરીરમાં જવર જણાતો નથી, તોપણ તારૂં દુઃખ જોઈને મારું હૈયું ચીરાઈ જાય છે. તને હું મારા પુત્રની માફક ગણું છું; હું પોતે તને જ્યારે વિનંતી કરું છું—કાલાવાલા કરું છું; ત્યારે એકાદ દિવસ તારે પણ સુખનો આવવો જોઈએ, એવી મને ખાત્રી હોવીજ જોઈએ, એમ શું તને નથી લાગતું?”

“કાઉન્ટ, તમે શું કહો છો તેનો વિચાર કરજો. તમને કદાચ આના પ્રેમનો સ્વાદ ચાખવાનો મળ્યો નહિ હોય. વેલેન્ટાઇને મને જો સ્નેહનો સ્વાદ ચખાડ્યો છે, તેવા પ્રેમનું કદાચ તમને સ્વપ્ને પણ દર્શન થયું નહિ હોય. વેલેન્ટાઇન મારું સર્વસ્વ હતી. વેલેન્ટા-

ધનના સિવાય આખું જગત શૂન્ય અને નિર્જન થઈ ગયું છે !”

“પણ મારી તને એ વિનંતિ છે કે તારે આટલા બરા નિરાશ થવું નહિ.”

“કાઉન્ટ, જરા વિચાર કરીને બોલજો. તમારા બોલવાનો અર્થ તો એવો નિકળતો લાગે છે કે મને વેલેન્ટાધનના મુખનું દર્શન થશે; મને તેની સાથે ફરીથી મેળાપ થશે.”

કાઉન્ટે હાસ્ય કર્યું.

“મિત્ર, મારા મુરબ્બી,” મેકઝીલીમીઅન બોલ્યો. “તમે જે બોલો તે વિચારીને બોલો. તમારી મારા ઉપરની સત્તાનો હું સ્વીકાર કરું છું, તો તમે જુદા પડો નહિ તેનો પ્રથમથીજ વિચાર કરજો. કાંઈ આશા રાખવા જેવું છે?”

“હા. હા. તારે આમ છેકળ નિરાશ થઈ જવાનું કારણ નથી.”

“પણ મને ખોટું ખોટું સમજાવતા નહિ. માતા જેમ પોતાનાં રોતા બાળકોને શાંત કરવાને ફોસલાવે છે, પટાવે છે, તેવી રીતે મને ફોસલાવતા નહિ. જો આપ મને કાંઈ આશા આપતા હો તો હું આપને વચન આપું છું કે હું કાંઈપણ અયોગ્ય સાહસમાં પ્રવૃત્ત થઈશ નહિ.”

“એટલાથી સરે તેમ નથી. તારે મારી સાથે આવવાનું છે મારી સાથેજ રહેવાનું છે એક અડવાડીઆમાં તો આપણે ફ્રાંસ છોડીને પરદેશ જવાનું છે.”

“અને મને આશા રાખવાને માટે તમે કહો છો?”

“હા, હા. કારણકે તને સુધારવાનો મારી પાસે ઉપાય છે.”

“ કાઉન્ટ, આપની ભૂલ થાય છે. આપ એમજ સમજો છો કે મારું દુઃખ સાધારણ છે; અને પરદેશ જવાથી, સ્થાનબદ્ધતા થવાથી મારું દુઃખ વિસારે પડશે; પણ આપની ભૂલ થાય છે. ”

“ વધારે તો હું શું કહું ? મારો ઉપાય રામજાણ છે, અને તેમાં મારો વિશ્વાસ છે. માત્ર તું મને તેનો ઉપયોગ કરવાની તક આપે એટલે બસ ! ”

“ કાઉન્ટ, એથી મારી વ્યથા નાહક લાગશે. ”

“ ત્યારે મને તેવી તક આપવાનો પણ તારો વિચાર નથી ? જો, આ કાઉન્ટ એક મોન્ટેક્રિસ્ટોની શક્તિનો હજી તને કાંઈપણ ખ્યાલ નથી. અરે તે શું ચમત્કાર કરી શકે છે તેની તને હજી માહિતી નથી. તો જરા થોભી જા. જો તો ખરો કે હું કેવો ચમત્કાર કરી ખતાવું છું ! ”

“ નહિતો—”

“ નહિતો ? નહિતો મારે તને નિર્ગુણી કહેવો પડશે. ”

“ કાઉન્ટ, મારા ઉપર દયા કરો. ”

“ મેકઝીમીલીઅન, મને તારે માટે એટલી બધી લાગણી થાય છે—મને એટલી બધી દયા આવે છે કે જો આજથી બરાબર એક માસમાં તારું દુઃખ મારાથી દૂર નહિ થઈ શકે તો હું પોતેજ બરેલી પિસ્તોલો તારા હાથમાં મુકીશ; અગર તો બચકરમાં બચકર તુરત અમલ કરે તેવા વિષનો પ્યાલો તારા આગળ ધરીશ, કે જેથી તારી ઇચ્છા માફક તું આત્મહત્યા કરી શકીશ ! મારી પ્રતિજ્ઞા બરાબર ખ્યાનમાં રાખજો ! આજથી એક માસ ! ”

“ તમે વચન આપો છો ? ”

“ હા, હા. મારં વચન છે. હું પણ મનુષ્ય છું, અને તારા કરતાં કાંઈ ઓછું મેં સહન કર્યું નથી. મેં પણ આત્મહત્યાના વિચારો કર્યા હતા. હાલમાં આટલી સમૃદ્ધિ અને સુખ છતાં પણ કેટલીક વખતે મને મૃત્યુને માટે ઇચ્છા થઈ આવે છે ! ”

“ ત્યારે તમે મને વચન આપો છો ? ”

“ અરે વચન શું ? હું તેવા સોગન ખાઉં છું. ”

“ ત્યારે આજથી એક માસમાં જો મારં દુઃખ દૂર ન થાય, તો તમે મને આત્મહત્યા કરવા દેશો, અને મને નિર્ગુણી નહિ કહો, ખરું કે ? ”

“ આજથી બરાબર એક માસે. આજ દિવસે અને આજ સમયે. આજે સપ્ટેમ્બર માસની પાંચમી તારીખ થઈ છે. આજથી દસ વરસ ઉપર આજ દિવસે તારા પિતાને મેં આત્મહત્યાના ધોર પાતકમાંથી બચાવ્યા હતા. ”

મેકઝીમીલી અને કાઉન્ટનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈને ચુમ્યો.

“ એક માસમાં જો તારં દુઃખ મારાથી દૂર નહિ થઈ શકે, તો આજ તારીખે, અને આજ સમયે તારી ઇચ્છામાં આવે તેમ તને કરવા દઈશ; પણ તું સામો પ્રતિજ્ઞા કર કે તે પહેલાં તું કાંઈપણ અયોગ્ય સાહસ કરીશ નહિ. ”

“ હા, હા. હું સોગન ખાઉં છું. ”

કાઉન્ટે તે યુવાનને પોતાની છાતી સરસો ચાંપ્યો.

“ જો ત્યારે, હવે આજથી તારે આવીને મારી પાસે રહેવું.

હૈદીના દિવાનખાનામાં તારે રહેવાની વ્યવસ્થા થશે. મારી પુત્રીનું સ્થાન મારો પુત્ર લેશે.”

“ ત્યારે હૈદીનું શું થયું ? ”

“ તે ગઇ કાલે રાતનાજ અહિંથી ઉપડી ગઇ છે. ”

“ તમને છોડીને ચાલી ગઇ ? ”

“ ના, ના. તે આગળ ગઇ છે, અને મારી રાહ જોવાની છે. જો ત્યારે, મારે ત્યાં આવીને રહેવાની વ્યવસ્થા કર, અને મને અહિંથી ખીજ કાઢતી નજરે પડ્યા સિવાય છાનો માનો વિદાય કરી દે. ”

મેકઝીમીલીઅને કાઉન્ટના આગળ માથું નમાવ્યું, અને એક બાલકના જેટલા માનથી તેની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું.

પ્રકરણ પર મું.

પેરીસ શહેરના રૂ-સેન-જરમેન નામના મહોલ્લામાંના એક મકાનની એક ઓરડી આદ્યર્ટ પોતાને તથા પોતાની માતાને સારથોડા વખત માટે લાડે રાખી હતી. તેજ મકાનનો પહેલો માળ એક ખીજ માણસે લાડે રાખેલો હતો. તે ખીજ મનુષ્યને કાઢજ ઓળખતું નહોતું; તેનું નામ પણ કાઢના જણવામાં નહોતું; એટલું જ નહિ પણ તે ભાગ્યેજ કાઢની નજરે પડતો. મકાનની સંભાળ માટે રાખેલા નોકર પણ તેનું મુખ જરાબર જોવા પામતા નહોતા;

કારણ તે જ્યારે ત્યાં આવતો ત્યારે એક મોટા જબ્બામાં પોતાના શરીરને લપેટીને આવતો. સાધારણ માણસોની હીલચાલ ઉપર જીજ્ઞાસા અને આકર્ષણથી જેવી તપાસ રાખવામાં આવે છે, તેવી તપાસ આ માણસના ઉપર રાખવાની કોઈની હિંમત પણ ચાલતી નહોતી; કારણ તે કોઈ મોટો માણસ હતો, અને તેના કાર્યમાં માથું મારવું એ કશું લયભરેલું હતું, એમ મનાતું હતું. તેની મુલાકાતો તદ્દન અનિયમિત હતી. તે હમેશાં પોતાના કરેલા સમય કરતાં કોઈક વખત વહેલો અગર કોઈક વખત મોડો આવતો; પણ સાંજના ચાર વાગ્યાના સુમારે તે સાધારણ રીતે ત્યાં આવતો ખરો. તે કદી રાત ગાળવાને ત્યાં રહેતો નહિ. તેનો એક વિશ્વાસુ નોકર ત્યાં રહેતો, અને તે તમામ વ્યવસ્થા રાખતો. આ નોકર એટલો બધો નિમકહ-લાલ અને પ્રમાણુક હતો, કે તેની પાસેથી કાંઈ પણ ખાતમી મળી શકે તેમ નહોતું. ચારવાગે પેલો ગૃહસ્થ આવતો. અડધા એક કલાક પછી એક માડી આવીને ઉભી રહેતી, અને તેમાંથી એક સન્નારી ઉતરતી. તે હમેશાં કાળાં વસ્ત્રોમાં સજ્જ થઈને આવતી. આ ઉપરાંત તે પોતાના મુખ ઉપર એક જાડો કાળો છુરખો ઓઢી લેતી. આ મુખ-આચ્છાદનને લીધે તેનું મુખ પણ કોઈ જોઈ શકતું નહિ. તે એક છાયાની માફક ઉપર દોડી જતી. તેનાં પગલાં એટલાં ધીમાં પડતાં કે તેનો ખીલકુલ અવાજ આવતો નહોતો. મકાનની સંભાળ માટે રાખવામાં આવેલા નોકરો પણ ઘણા ચાલાક અને વિવેકી હતા. તેઓ કદીજ ભાડુતોનાં કાર્યો અગર હીલચાલો માટે કોઈપણ પ્રકારની જીજ્ઞાસા બતાવતા નહિ કદાચ તેમના આ ગુણોને લીધેજ પેલી સ્ત્રી પહેલે માણે અટકતી, અને કાંઈક વિચિત્ર રીતે બારણું ખખડાવતી. તુરંતજ બારણું ખુલતું, અને તે અંદર દાખલ

થતી કે તુરતજ પાછું ખારણું બંધ થઇ જતું. આ પછી બધે પાછું હતું તેવું સુમસામ થઇ જતું. જેવી સાવચેતી આવતી વખતે લેવાતી, તેવીજ જતી વખતે પણ લેવાતી હતી. પેલી સ્ત્રી પહેલી જતી. તે ગાડીમાં બેસતી કે ગાડી ફેટલીક વખત જમણી તરફ, તો ફેટલીક વખત ડાબી હાથ તરફ જતી. તેના ગયા પછી અડધા એક કલાકે પેલો ગૃહસ્થ પણ પોતાનું મુખ ખરાબર આચ્છાદિત કરીને તેવીજ ગુમ રીતે ત્યાંથી ચાલતો થતો.

જે દિવસે મોન્ટેક્રિસ્ટો ડેંગ્લર્સને મળવા ગયો હતો, તેને ખીજે દિવસે પેલો ગૃહસ્થ હંમેશની માફક સાંજના ચાર વાગ્યાને બદલે સવારના દસ વાગે પેલા મકાનના પહેલા માળના પોતાના દિવાનખાનામાં આવી પહોંચ્યો. તેની પાછળ તુરતજ એક ગાડી આવી અને તેમાંથી પેલી સ્ત્રી ઉતરી અને ઉપર ગઇ. ખારણું ખુલ્લું, અને તે અંદર દાખલ થઇ; પણ ખારણું બંધ થયું, તે પહેલાં તો તે બોલી ઉઠી:

“ લુશીઅન ! લુશીઅન ! ”

નીચે ઉભેલા નોકરે તે દિવસે પહેલવહેલુંજ જાણ્યું કે તે મકાન ભાડે રાખનારનું નામ ‘ લુશીઅન ’ હતું. પણ તે કદી કોઈને કહે તેવો નહોતો.

“ કેમ ? ” ખારણું બંધ થયા પછી તેને અંદર લઇ ગતાં પેલા ગૃહસ્થે કહ્યું, “ કેમ ? વહાલી, એટલું બધું શું છે તે ? તું આટલી બધી શામાટે ગભરાઇ ગયેલી જણાય છે ? એવું શું બન્યું છે, તે મને કહેતો ખરી. ”

“ લુશીઅન, હું તમને જે વાત કહું તે તમે ગુપ્ત રાખશો ? ”

“ અલબત્ત, એમાં સવાલજ શું ? પણ એવું તે શું છે ? આજે સવારમાં તારી ચીઠ્ઠી મળી એટલે હું તો તદ્દન ગભરાઈ જ ગયો, અને તુરતાતુરત મારે અહિં આવવું પડ્યું. ચાલ, બોલી જ, શું છે તે. મારી ચિન્તા દૂર થાય. ”

“ સાંભળો ત્યારે, ” પેલી સ્ત્રીએ લુશીઅન ડીઝિના તરફ આતુર દ્રષ્ટિ નાંખતાં કહ્યું. “ એક ઘણો ગંભીર બનાવ બન્યો છે. ડેંગ્લર્સ-મારા સ્વામી ગઈ કાલે રાતના જતા રહ્યા છે. ! ”

“ ડેંગ્લર્સ જતો રહ્યો ! ક્યાં જતો રહ્યો છે ? ”

“ તે તો મને કાંઈ ખબર નથી. ”

“ એટલે ? તું શું કહેવા માગે છે ? શું તે પાછો પણ ફરનાર નથી ? ”

“ ના, ના. ખીલકુલ નહિ. રાતના દસ વાગ્યાના સુમારે તે પોતાની ગાડી લઈને ઘેરથી નિકળ્યો. રસ્તામાં તેણે પોતાની ગાડી બદલી, અને ભાડાની ગાડીમાં બેઠો. તે ગાડી પ્રથમથીજ તૈયાર રાખવામાં આવેલી હતી. ”

“ પણ તેમાં તારે આટલું બધું ગભરાવાનું શું છે ? કાંઈ ખાસ ગુપ્ત કામે ગયો હશે ? ”

“ જરા ધીરજ રાખો. જુઓ, તે એક કાગળ લખીને મૂકી ગયો છે. ”

“ પત્ર ? ” “ હા. મારા ઉપર એક પત્ર લખીને મૂકી ગયો છે. હો આ રહ્યો તે ! વાંચો ! ”

એમ કહીને મેડમ ડેંગ્લર્સે એક પત્ર ડીઝિના હાથમાં મૂક્યો.

તે વાંચતાં પહેલાં ડીઝિ એક ક્ષણભર વિચારમાં પડ્યો. તેના મગજમાં કાંઈ કાંઈ વિચારો આવી ગયા. થોડીક ક્ષણમાં તે કાંઈ નિશ્ચયપર આવ્યો, અને તેણે તે પત્ર વાંચવા માંડ્યો:—

“ મારી ધર્મનિષ્ઠ, પતિવ્રતા પત્નિ, ”

ડીઝિ આ શબ્દો વાંચીને એકદમ અટક્યો. તે ખેરોનેસના સામે જોઈ રહ્યો. તે શરમાઈ ગઈ.

“ વાંચો, વાંચો. આગળ ચાલવા દો ! ” તેણે કહ્યું. ડીઝિએ આગળ ચલાવ્યું.

“ બાપ સાહેબ,

“ જ્યારે આ પત્ર આપને પહોંચશે, ત્યારે આપ આપના સ્વામીના લેફ્ટરમાંથી—બોન્નમાંથી મુક્ત થયાં હશે. પણ તેથી આપને એકાએક ભયભીત થવાનું કાંઈ કારણ નથી. જેવી રીતે આપની પુત્રીનો આપને વિયોગ થયો છે, તેવીજ રીતે આપના પતિનો પણ આપને માત્ર વિયોગજ થવાનો છે. વૈધવ્ય પ્રાપ્ત કરવાની આપની આશા ફલીભૂત થવાને તો હજી બહોળો વિલંબ છે. મારા કહેવાની મતલબ હુંકામાં એટલીજ છે કે આ પત્ર આપને મળશે તે પહેલાં હું એક લાંબી પરદેશની મુસાફરીએ નિકળી પડ્યો હોઈશ. ફ્રાંસમાંથી પરદેશ જવાના ત્રીસ ચાલીસેક જુદા જુદા રસ્તા છે. તેમાંનો કયો રસ્તો હું લેનાર છું તે જાણવાની આપને તરદી આપવાનું હું યોગ્ય ધારતો નથી, એટલે મારી પૂઠ પકડવાથી પણ કાંઈ અર્થ સરે તેમ નથી. મારા વર્તન માટે મારે આપને કેટલોક ખુલાસો આપવો જરૂરનો છે, અને દુનિયામાં જો કોઈ પણ મનુષ્ય માફ કરેલું જરાજર સમજી શકે તેમ હોય, તો તે માત્ર આપ એટલે મારી પત્નીજ છો,

તેથી હું આપના આગળ તે ખુલાસો કરું છું.

“ આજે સવારમાં મેં જેમ તેમ કરીને પચાસ લાખ ફાંક મહા મહેનતે ભેગા કર્યા. પણ તે મારે તુરતજ એક લેણુદારને આપી દેવા પડ્યા. પછી તુરત જ ખીજ એક લેણુદારે તેટલી જ રકમની ફરીથી મારી પાસે માગણી કરી. મારે તેને આવતી કાલના વાયદો કરવો પડ્યો. એ આવતી કાલના વાયદાથી છટકી જવાને હું આજેજ પેરીસ છોડીને આશ્યો જાઉં છું. હું ધારું છું કે મારી વહાલી અને પતિવ્રતા પત્ની આ બધું સારી રીતે સમજી શકશે, નહિ વાર? આપ આ બધું સારી રીતે સમજી શકશે. એમ કહેવાનું કારણ એવું છે, કે મારા વ્યાપાર ધંધાની સ્થિતિથી જોતલો હું વાકેફ છું, તેટલાં જ આપ પણ વાકેફ છો. એટલુંજ નહિ પણ આપ વળી આ સઘળી બાબતો મારા કરતાં પણ વધારે સારી રીતે સમજી શકો તેમ છે; કારણ કે મારી એક વખત સારી જેવી ગણાતી સંપત્તિના મોટા ભાગનું શું થયું, તેથી હું પોતે પણ અજાત છું; જ્યારે બાપ સાહેબ, મને ખાતરી છે, કે તેનું શું થયું તે આપ પોતે સારી રીતે જાણો છો, અને સમજો છો, કારણ સ્ત્રીઓની બુદ્ધિ અગાધ હોય છે. ગમે તેવી ચમત્કારિક વાતો પણ તેઓ સહેજમાં સમજી જાય છે. હું પોતે માત્ર એટલુંજ સમજું છું, કે હું મારી ગણતરીમાં છેતરાયો છું. મારી પડતીના વેગથી આપને આનંદ થયો છે ને? મારી સંપત્તિ આટલી ઝડપથી ઉડી ગઈ, તે જોઈને આપને કાંઈ અન્યથા લાગે છે ખરી? મને પોતાને તો મારા દ્રવ્યનો માત્ર ધૂમાડો ઉડી જતો દેખાયો છે, પણ તેની રાખોડીમાંથી આપને તો કાંઈક કિમતી લાભ મળી આવેલા છેજ. આથી આપને છોડીને જતી વખતે આપને તદ્દન નિરાધાર સ્થિતિમાં જ ત્યજી

દષ્ટને જાઈ છું, એવો દોષ મારું અંતઃકરણ મને દષ્ટ શકતું નથી. આપના ધણા રનેહીઓ છે, પ્રેમીઓ છે, મિત્રો છે. આપના વખાણનારાઓનો કાંઈ તોટો નથી, જે આપનું ધણી સારી રીતે રક્ષણ કરી શકે તેમ છે. આપ ધણા ગણાં અને વિચારશીલ હોવાથી આપે પ્રથમથી જ આક્રમકતા સમયને માટે વ્યવસ્થા કરી મૂકેલી છે, જે મારી જાણ બહાર નથી. હવે આપની સ્વતંત્રતા હું આપને પાછી આપું છું. બાઈ સાહેબ, હજી મારે ખુલાસાના બે શબ્દ વધારે કહેવાની જરૂર છે. જ્યાં સુધી મને એવા આશ્વા હતી, કે આપ આપણા કુટુંબના જલાને માટેજ યત્ન કરી રહ્યાં છો, અને આપણી પુત્રીના સુખની ખાતર જ મથી રહ્યાં છો, ત્યાં સુધી હું આપનાં તમામ કૃત્યો તરફ તત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી અખાડા કરીને જોતો હતો. પણ હવે મને સ્પષ્ટ માલુમ પડ્યું છે, કે આપ બાઈ સાહેબે આપણા કુટુંબનું-આપણા ઘરનું તો સત્યાનાશ વાળી નાંખ્યું છે; એટલે હવે એક પરભાર્યા મનુષ્યની ઉન્નતિના પગથીઆ રૂપ વધુ વખત બની રહેવાની મારી ઇચ્છા નથી. જ્યારે મેં આપનું પાણી ગ્રહણ કર્યું, ત્યારે આપની પાસે કાંઈક દ્રવ્ય, સંપત્તિ તો હતી; પણ આપના તરફ કોઈ પણ મનુષ્ય માનની નજરે જોતું નહોતું. આવા ખુલ્લા શબ્દો કહેવા માટે હું આપની ક્ષમા ચાહું છું; પણ આ આપણો પતિ-પત્નીનો ખાનગી વ્યવહાર હોવાથી, આ પત્ર હું આપને જ ખાનગી રીતે લખતો હોવાથી, ખુલ્લે ખુલ્લા શબ્દોમાં કહેવાને મને જરાપણ હરકત જણાતી નથી. તે સમયે-અપકીર્તિ-માંથી મેં આપનું રક્ષણ કર્યું, અને મારા પ્રયત્નથી આપણા સંજોગો અને સંપત્તિમાં સુધારો થતો ચાલ્યો. પંદરેક વરસ સુધી આ પ્રમાણે ચાલ્યું આપણે એકબીજાના કાર્યમાં કદી ધણુ વિક્ષેપ કરતાં નહોતાં,

તેનુંજ તે પરિણામ હતું. પણ કેટલીક અણુધારી અને અસાધારણ વિપત્તિઓ આવી પડી, જેથી મારા પોતાના કાંઈ પણ દોષ સિવાય માફ સર્વ કર્યું કારણ્યું ધૂળ મળી ગયું. બાપ સાહેબ, આપે આપનું પોતાનું ભવિષ્ય સુધારવાનો પ્રયત્ન કર્યો, અને તેમાં આપ બરાબર ફાવ્યાં છો એવી મારી ખાત્રી થઈ છે. હવે આપને મારા લફરામાંથી છૂટા કરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે. આપની પાસે અત્યારે પણ દ્રવ્યનો તોટો નથી; પણ સન્માનથી તો આપ તેટલાંજ વાંચિત રહ્યા છો; એટલે જે સ્થિતિમાં મેં આપનો સ્વીકાર કર્યો હતો, તેવીજ સ્થિતિમાં હું આપનો ત્યાગ કરું છું. આપને મારા છેલ્લા પ્રણામ છે. બાંધ સાહેબ, આજથી હું સ્વતંત્ર રીતે માફ પોતાનું ફેડી લેવાનો ધરાદો રાખું છું. આપે મને જે કેટલાક પાઠો શિખવ્યા છે, તે માટે હું આપનો આભારી છું; અને આપની તે શિક્ષાઓને હું અમલમાં મૂકવા માગું છું.

“ લી. હું છું

આપનો પત્નિપરાયણ પતિ

બેરન ડેંગ્લર્સ ”

ડીપ્લે પત્ર વાંચતો હતો, ત્યારે બેરોનેસ તેના સામે જોઈ રહી હતી. ડીપ્લે હમેશાં પોતાના મન ઉપર સારો કાબુ રાખી શકતો, છતાં આ લાખો અને દુઃખદાયક પત્ર વાંચતાં એક બે વખત તેના મુખના રંગમાં પણ ફેરફારો થયા. પત્ર પુરો થયો, એટલે તેણે તે બાંધ કર્યો.

“ કેમ ? ” બેરન ડેંગ્લર્સે આતુરતાથી પ્રશ્ન કર્યો.

“ શું ? ” ડીઝિએ સામે પ્રશ્ન કર્યો.

“ આ પત્ર વાંચીને તમારા મનમાં શું વિચારો આવે છે ? ”

“ અરે, એ તો સ્હેલી વાત છે. મને તો એકજ વિચાર આવે છે, કે શંકાશીલ સંજોગોમાં બેરન ડેંગ્લર્સને અહિંથી નાસી જવું પડ્યું છે. ”

“ હા, હા, એ વાત તો ખરી. પણ આ સિવાય તમારે બીજું કંઈ પણ મને કહેવાનું રહેતું નથી ! ”

“ તમારો પ્રશ્ન મને કંઈ સમજતો નથી બાઈ સાહેબ. ”
ડીઝિએ બેઠકારી બર્થે જવાબ આપ્યો.

“ તે તો ચાલ્યો ગયો. હવે ફરીથી તે પાછો આવવાનો નહિ ! ”

“ ના. ના. બાઈ સાહેબ આપ એવી બીતિ રાખતાંજ નહિ ! ”

“ હું ખાત્રીથી કહું છું કે તે હવે કદી પાછો આવનાર નથી. હું તેને બરાબર ઓળખું છું. પોતાના સ્વાર્થની ખાતર તે જે નિશ્ચય કરે તેમાં પાછળથી જરા પણ ફેરફાર કરે તેવો તે નથી. મારો કંઈ ઉપયોગ કરી શકાય એમ તેને લાગ્યું હોત, તો તે મને સાથે લઈ ગયા સિવાય રહ્યો ન હોત; પણ મને જોડે લઈ જવાથી તેનો કંઈ પણ અર્થ સરે તેમ ન હોવાથી જ તે મને ત્યજીને ચાલતો થયો છે. તેણે મારો ત્યાગ કરીને મને મારી સ્વતંત્રતા પાછી આપી છે, એટલે હવે હું હમેશને માટે સ્વતંત્ર થઈ છું. ”

‘ મેડમ ડેંગ્લર્સ’ નમ્ર અવાજે છેલ્લું વાક્ય ઉમેર્યું. તેની ઇચ્છા મળેલી સ્વતંત્રતા-છૂટા છેડાનો લાભ-લેવાની હતી.

ડીઝિએ કાંઈ પણ જવાબ આપ્યો નહિ. મેડમ ડેંગ્લર્સ થોડીવાર તેના તરફ આતુરતાથી જોઈ રહી.

“ક્રમ ? ” તેણે આખરે કહ્યું. “તમે કાંઈ જવાખ જ આપતા નથી ?”

“મારો એકજ પ્રશ્ન છે. તું હવે શું કરવા માગે છે ?”

“હું તમને તેજ પૂછું છું.” તેણે જવાખ આપ્યો.

“તું મારી સલાહ પૂછે છે ?”

“હા, હા. તમારી સલાહ પૂછું છું.” મેડમ ડેંગર્સે આશા-ભર્યા અંતઃકરણથી કહ્યું.

“ત્યારે જો મારી સલાહ માનતી હોય, ” તે યુવાને થડે કહેજો જવાખ આપ્યો. “તો તો તારે અહિંથી હાલ તુરત લાંબી મુસાફરીએ ચાલ્યા જવું.”

“મુસાફરીએ ચાલ્યા જવું ?” તે બબડી.

“હા, હા. ડેંગર્સ કહે છે, કે તારી પાસે સારા પૈસા છે અને તું સ્વતંત્ર છે. તારી પુત્રી અને તારા ધણીના નાસી જવાના આવા ગંભીર આફત ભરેલા બનાવો બન્યા પછી તારે થોડા વખત સુધી અહીં રહેવું યોગ્ય નથી. હવે તારે પણ આ પેરીસ શહેરમાંથી લાંબા વખત સુધી જતા રહેવાની ખાસ જરૂર મને જણાય છે, તું અહિં રહીને વૈભવ ભોગવવા માગીશ તે બની શકવાનું નથી; કારણ એક દેવાળીઆની સ્ત્રીને કોઈ જાંપીને બેસવા દેનાર નથી. તારે હજી થોડાક દિવસ-દસ ખાર દિવસ પેરીસમાં રહેવું. તારો ધણી તને દગો દઈને કેવી રીતે દેવાળું કાઢીને ચાલ્યો ગયો, અને તને કેવા બચાવ સંકટ અને દારિદ્રમાં કુબાવતો બયો, તે વાતો તારે ઢોંગ કરીને દયા ઉપજો તેવી રીતે બધાને કહેતા ફરવું; એટલે તારા મિત્રો અને સગાં વહાલાંઓ તે હકીકત જ્યાં લાં ફેલાવશે. પછી તારે થોડા ધણા નજીવી

કિંમતના દાગીના, અને રાચરચીલું વિગેરે છોડી દધને તારા વરનો લાગ કરવો. આમ કરવાથી દરેક જણને તારી પ્રમાણિકતા ઉપર વિશ્વાસ બેસશે અને હરકોઈ તારાં વખાણુ કરશે. સર્વ કોઈ તને નિરાધાર અને કંગાલ ધારશે, અને તારે માટે દયા ખાશે. માત્ર મને એકલાનેજ તારી ખરી સ્થિતિ માલુમ છે, અને હું તો તે સંબંધમાં કોઈના આગળ એક અક્ષર પણ બોલનાર નથી. વળી એક પ્રમાણિક ભાગીદાર તરીકે હિસાબ કરીને તારું જે કાંઈ દહેણું નિકળતું હશે, તે તને આપી દેવાને પણ હું તૈયાર છું.”

જેટલા ભયથી બેરોનેસે આ શબ્દો સાંભળ્યા, તેટલીજ બેદર-કારીથી ડીપ્રિએ તેને તે શબ્દો સંભળાવ્યા.

“ હા. હા. ” તેણે કહ્યું, “ હું બધાથીજ ત્યજ્ય છું ! મેહેરબાન, આપનું કહેવું સત્ય છે ! મારી સ્થિતિના સંબંધમાં હવે કાંઈ શંકા જેવું રહ્યુંજ નથી ! ”

તે મગર અને મિનજીસ્ત્રી માત્ર આટલાજ શબ્દો બોલી શકી.

“ પણ તારે શીકર શી છે ? તારી પાસે પૈસા છે-સારા પૈસા છે. ” આમ કહીને ડીપ્રિએ પોતાના ખીસ્સામાંથી કેટલાંક કાગળીઆં કાઢ્યાં.

મેડમ ડેંગ્લસનું ધ્યાન તે તરફ નહોતું. તે તો પોતાના હૃદયમાં ચાલી રહેલું તોફાન અને આંખોમાં આવતાં આંસુ શાંત કરવામાં રોકાએલી હતી. છેવટે તેને પોતાની મહત્તાનું ભાન થયું, અને જેમ તેમ કરીને તેણે આંખોમાં આવેલાં આંસુ રોકી રાખ્યાં.

“ બાક સાહેબ, ” ડીપ્રિ બોલ્યો. “ આપણો અંગત સંબંધ તો ઘણા વખતથી ચાલ્યો આવે છે; પરંતુ આપણો લેણદેણનો અને

ભાગીદારોનો સંબંધ શરૂ થયાને તો માત્ર છ એક માસ જેટલી મુદત થઈ છે. તમે એક લાખ ક્રાંકની મૂડી રોકેલી. એપ્રિલ માસમાં આપણી ભાગીદારીનો વ્યાપાર શરૂ થયો. મે માસમાં આપણને બધો મળીને સાડાચાર લાખનો નફો થયો. જુન માસમાં તે નફો વધીને નવ લાખે પહોંચ્યો. જુલાઈમાં સત્તર લાખ થયા. તે મહિનામાં સ્પેનીશ બોન્ડનો ધંધો આપણે કર્યો. ઓગસ્ટ મહિનાની શરૂઆતમાં ત્રણ લાખ ક્રાંક ખોયા, પણ પાછા તે મહિનાની તેરમી તારીખે આપણું થએલું નુકસાન પાછું ફરી શક્યું. આ રીતે શરૂઆતથી તે ગઈ કાલ સુધીનો કુલ એકંદર હિસાબ કરતાં ચોવીસ લાખનો નફો થયો છે. એટલે આપણા દરેક જણના ભાગમાં બાર લાખ આવે છે. વળી બાઈ સાહેબ, ” ડીપ્રેએ એક વ્યાપારીની પ્રમાણિકતાથી વ્યવસ્થિત હિસાબ બતાવતાં કહ્યું. “ વળી આ ઉપરાંત આ પૈસાનું વ્યાજ ઉપજ્યું છે અને તે રકમ એંશી હજારની છે. ”

“ પણ તમે તે પૈસા વ્યાજે મૂક્યાનું તો મને કદી કહ્યું જ નહોતું. ”

“ ક્ષમા કરજો બાઈ સાહેબ. ” ડીપ્રેએ જવાબ આપ્યો. “ પણ આપે જરૂર પડે તો તેમ કરવાની મને પરવાનગી આપેલી હતી, અને મેં તેનો લાભ લીધો છે. એટલે વ્યાજની રકમમાંથી તમારા ભાગના ચાળીશ હજાર ક્રાંક થયા. તમારી મૂડી એક લાખની, નફાના બાર રાખ, અને વ્યાજના ચાળીશ હજાર ક્રાંક તમારા થયા. હો ત્યારે, આ તમારા પૈસા. અડધી રકમની નોટો છે અને અડધી રકમના ચેક છે. ” એમ કહીને તેણે એક કપાટ તરફ આંગળી કરી. “ અહીંયાં પૈસા રાખવાનું કારણકે મારું મકાન એટલું બધું સહિ-

સલામત નથી. વળી તમને આપ્યા હોત તો, એટલી બધી મોટી રકમ તમારા ધણીથી તમારાથી ગુમ રાખી શકત નહિ. એટલે પેલા કબાટની અંદર દિવાલમાં એક છૂપા ખાનાની અંદર મેં તે પૈસા કાલેજ લાવીને રાખી મૂક્યા છે. કારણ મને એમ ખાતરી હતી કે ગમે તે વખતે મારે તમને હિસાબ આપવો પડશે.” એમ કહીને ડીપ્પેએ પૈસા બહાર કાઢ્યા. “ હો, બાઈ સાહેબ, આ મોટો ગણી જીઓ. બાકીની રકમના આ એક તપાસી જીઓ. મારા શરાફ ઉપરના તે એક છે, પણ તે બેરન ડેંગ્લર્સના જેવો નથી, એટલે એક વટાવીને તમારા પૈસા મેળવવાને તમને કાંઈ પણ હરકત પડવાની નથી. ”

મેડમ ડેંગ્લર્સે તે કાગળીઆં લીધાં. તેનું ધ્યાન તેમાં નહોતું. તેણે તે કાગળીયાં ફાટી જતા અંતઃકરણે પોતાના ખીસ્સામાં મુક્યાં, અને પછી ડીપ્પે તરફથી કાંઈક દિલાસાની રાહ જોતી ઉભી. પણ તેની આશા વ્યર્થ ગઇ.

“ હવે બાઈ સાહેબ, ” ડીપ્પેએ તેના સામે જોયા સિવાય કહ્યું. “ આ લગભગ સાડાતેર લાખની મિલકત તમારી પાસે આવી છે. તમારા જેવી એક સ્ત્રીને માટે આ રકમ કાંઈ ઓછી કહેવાય નહિ. આટલી રકમમાં તો તમારી ઈચ્છા પ્રમાણે મોજ કરી શકશો. આમ છતાં પણ જો કાંઈક વખતે જરૂર પડે, તો મારા તરફથી થોડી ધણી મદદ મળશે. ”

“ બહુ સારું થયું મેહેરબાન, આપનો મોટો આભાર થયો ! ” બેરોનેસે ધણી કંઈક અને તીવ્ર અવાજે કહ્યું. “ આપને એટલી બધી ઉદારતા બતાવવાનું કાંઈ કારણ નથી. આપે હમણાં મને જે

કાંઈ આપ્યું છે, તે મારા જેવી એ કંગાલ સ્ત્રીની જરૂરીયાત કરતાં પણ ઘણું વધારે છે, એ આપ બૂલી જાઓ છો. સમાજમાંથી વિરક્ત થતી મારા જેવી એક કંગાલ ચોરતને ખીજું શું જોઈએ ? ” તેના અવાજ દુઃખ, શોક, અને તિરસ્કારપૂર્ણ હતો.

એક ક્ષણવાર તો ડીએ ગભરાયો, પણ પછી તુરંતજ સાવધ થયો. તેણે મેડમ ડેંગ્લસને એવી રીતે નમન કર્યું, કે જેની મતલબ, “ જેવી આપની ઇચ્છા ખામ સાહેબ. ” એવી જણાઈ.

અત્યાર સુધી મેડમ ડેંગ્લસે ડીએ તરફથી કાંઈક ખીજી આશા રાખી હતી. તે કાંઈક ખીજી જ ઇચ્છાથી તેની પાસે દોડી આવી હતી. પોતે સ્વતંત્ર થયેલી હોવાથી હવે તેમના સંબંધમાં વચ્ચે આવનાર કોઈ ન હોવાથી ડીએ તેના ખુલ્લી રીતે સ્વીકાર કરવાને જરાપણ સંકોચાશે નહીં એવી તેણે ધારણા રાખી હતી. પણ જ્યારે ડીએની બેદરકારીની તેને ખાતરી થઈ; ત્યારે કાંઈપણ બોલ્યા ચાલ્યા અગર ગુસ્સો પણ કર્યા સીવાય, તેના સામે એક દૃષ્ટિપાત પણ ન કરતાં, અગર તેની સાથે છેવટનો એક શબ્દોચ્ચાર પણ ન કરતાં તે ત્યાંથી એકાએક ઉઠીને ચાલતી થઈ.

“ ઓહો હો ! ” તેના ગયા પછી ડીએ બબડ્યો. “ શારોપ ! શું બપોડો ! કેટલો મિજાજ ! પણ હવે તેને ખીજી શી દરકાર રહી છે તે ? તે હવે નીરાંતે ખામ-પીને મોજમજાહ ઉડાવશે ! હવે સદાનો ધંધો કરવાનો નહિ મળે, એટલે તે પાનાં રૂમશે અને જુગાર ખેલશે ! ”

પછી પોતાના હિસાબની ચોપડી લઈને તેમાંથી તેણે મેડમ ડેંગ્લસને આવેલી રકમો કમી કરી નાખી.

“ ચાલો આપણી પાસે દસ સાડાદસ લાખ ફ્રાંક રહ્યા છે.”
તે બબડ્યો. “ કાંઈ વાંધો નહીં: એટલી રકમ પાંચ છ માસમાં
વગર મુડીએ મળે એ કાંઈ ઓછું નથી. મેં. વાઇલ્ડફોર્ટની પુત્રી
વેલેન્ટાઇનનું અવસાન થયું એ બાણું ખોટું થયું ! કારણ કે મારે
માટે તે ખરેખરી લાયક હતી. આટલા પૈસા થયા પછી તેનો હાથ
મેળવવાને મને કાંઈ ઝાઝી મુશ્કેલી નડત નહિ. ”

આ પછી વીસ પચીસેક મિનિટ તે ત્યાં રહ્યો. હંમેશના
નિયમ મુજબ મેડમ ડેંગ્લર્સને ત્યાંથી ગયે લગભગ અડધો કલાક
થયો એટલે તે પણ ત્યાંથી જવાને તૈયાર થયો.

જે ઓરડામાં ડીપ્રે અને મેડમ ડેંગ્લર્સનો મેળાપ થયો હતો,
અને જ્યાં તે બંને જણે લગભગ પચીસેક લાખ ફ્રાંકની રકમ
ઠહેંચી લીધી હતી, તેનીજ બરાબર ઉપરની ઓરડીમાં જે માણસો
રહેતા હતાં, તેમણે આગળ બેસી અગત્યનો ભાગ ભજવેલો હોવાથી
તેઓ કંઈ જુલાય તેમ નથી. તે માણસો ખીજાં કોમળ નહિ પણ
મસીંડીસ અને આલ્બર્ટ બંને મા દીકરો હતાં. છેલ્લા થોડા દિવ-
સથી મસીંડીસનામાં બેસી ફેરફાર થઇ ગયો હતો. તેની આંખોનું
નર ઉડી ગયું હતું; તેના મુખ ઉપરથી ‘હંમેશનું હાસ્ય જતું રહ્યું
હતું; તેના મુખમાંથી પ્રથમ જે અમૃતમય વાગ્ધારા ચાલતી હતી,
તેની જગાએ હવે નાછુટકેજ કાંઈક શબ્દો નીકળતા. દારિદ્રને લીધે
તેનાં જીરસો કમી થઇ ગયો હતો. એમ નહોતું, તેમ હિંમતના
અભાવે દારિદ્ર તેને ભારરૂપ થઇ પડ્યું હતું એમ પણ નહોતું; પણ
ભાવીએ તેને જે ફરેજ દીધો હતો તે તેનાથી કદી જુલાય તેમ
નહોતો, અને તેજ તેના કષ્ટનું ખરું કારણ હતું.

આ મા દીકરાની આસપાસ ચારે તરફ દુઃખના ડુંગરોજ દેખાતાજ હતા. પોતાના સ્વાભામાનનું રક્ષણ કરવાને તેમણે બંને જણે વૈભવનો ત્યાગ કર્યો હતો, તોપણ પોતાની નવિન સ્થિતિથી હજી તેઓ ટેવાયાં નહોતાં. જે ઓરડીમાં તેઓ રહેતા હતાં તે ઓરડી તેમના પોતાના મકાન સાથે સરખાવતાં એક કંગાલ ઝુંપડી જેવીજ લાગતી. જે કાંઈ સામાનથી તેને શણગારવામાં આવી હતી, તે તેમના પ્રથમના વૈભવનો ઉપહાસ કરતો હોય એમ લાગતું હતું. જ્યાં નજર કરે ત્યાં દારિદ્રજ ડોકાયા કરી રહ્યું હતું. મસીંડીસે પોતાના ધરનો ત્યાગ કર્યો ત્યારથી તે અહીંઆંજ આવીને રહી હતી. માત્ર આ જગ્યાનું એકાન્ત તેને ખાત્રા ધાતું હતું. આમ છતાં તેના પુત્ર વારંવારે તેના મનની સ્થિતિ જાણવાને આતુરતા બતાવતો, તેથી તેની પોતાની લાગણીઓને દબાવીને કાંઈક હસવાનો ડાળ કરતી; પણ તેના પ્રથમના આનંદમય હાસ્યની સાથે તેના તે વખતના નિર્જીવ હાસ્યનો વિરોધ સ્પષ્ટ વ્યક્ત થતો હતો.

આદ્યર્થ પણ દુખી હતો. હજી તે પણ તેની ખરી સ્થિતિથી ટેવાયો નહોતો. છતાં આ બંને ઉદાર, શુદ્ધિવાન, નિર્દોષ, અને પ્રમાણિક જીવો એક બાબતની લાગણી સારી રીતે સમજતાં હતાં અને તેમના પરસ્પરના માતૃભક્તિ અને પુત્ર-વાત્સલ્યનાં બંધનો વિપત્તિમાં વધારેને વધારે દઢ થતાં જતાં હતાં. તેઓએ દરેક દિશામાં કરકસર કરવા માંડી હતી. તેઓ એક બીબનાં અંતર એટલી બધી સારી રીતે સમજતાં હતાં, કે આદ્યર્થ પુરૂષ હોય હેમ્મર લાયક થએલો હોવા છતાં પોતાની માતા આગળ પોતાની વિપત્તિઓ જણાવી શકતો, અને માતા તેને દીલાસો આપતી.

મસીંડીસે દારિદ્ર્યનું કષ્ટ કદી જોયું નહોતું. બચપણમાં તે ગરીબ સ્થિતિમાં હતી, તોપણ તેની જરૂરીઆતો તો પુરી પાડતી હતી, છતાં તે વખતની તેની જરૂરીઆતો અને હાલની તેની જરૂરીઆતોમાં જમીન અરમાનનો ફેર હતો. તે વખતે તે પોતે જાતે એકલીજ હતી, અને થોડું કમાતી તોપણ તેમાંથી પોતાનું ગુજરાન સારી રીતે ચલાવતી હતી. ત્યાર પછી લાંબા સમય સુધી અનેક પ્રકારના વૈભવો ભોગવી છંચટે તે હાલના જેવી નિરાધાર સ્થિતિમાં આવી પડી હતી. અત્યારે મા દીકરા બેનો નિર્વાહ ચલાવવાનો હતો, પાસે પૈસા નહોતા, અને કેવી રીતે પૈસા મેળવવા એ એક અતિ ગંભીર પ્રશ્ન થઈ પડ્યો હતો.

શીઆળો આવી પહોંચ્યો હતો. આ નવી ઝોરડીઓમાં સગડીઓની સવડ નહોતી, એટલુંજ નહીં પણ સતત સગડીઓ ચાલુ રાખવાનું ખર્ચ પણ આ મા દિકરાથી વેડી શકાય તેમ નહોતું. તેના સ્વામીના ઘરમાં તો મોટી મોટી ભટ્ટીઓ હંમેશાં ચાલુ રહેતી. ત્યાંના વૈભવની તો વાતજ શી કરવી ? અહીંતો જરૂરીઆત ચીજનું પણ ટેકાણું નહોતું, તો પછી વૈભવનું તો સ્વપ્ન પણ ક્યાંથી હોય ? આમ છતાં પણ તેનો પુત્ર તેની પાસે હતો, અને તેને તે પોતાનું પરમ સુખ સમજતી. માતા પુત્ર બન્ને પરસ્પરની ફરજો બજાવવાને તત્પર હતાં, અને તેથીજ અત્યાર સુધી તેઓનું ટકુ ચાલતું હતું. તેમને ખીજા કશાની પણ દરકાર નહોતી, પણ આખરે તેમને તેમની ખરી સ્થિતિનું લાન થયું.

ડીપ્પે અને મેડમ ડેંગ્લર્સની વચ્ચે ઉપર વર્ણવેલી વાતચીત ચાલી રહી હતી તેજ વખતે આ મા દિકરાને વચ્ચે પણ નીચે પ્રમાણે વાર્તાવિલાપ ચાલી રહ્યો હતો.

“ માતાજી, ” આલ્બર્ટ કહ્યું. “ આપણી પાસે કે હું દ્રવ્ય છે, તેનો આપણે હિસાબ કરીએ. મારી યોજનાઓ અમલમાં મુકવાને માટે મારે કેટલીક મુડીની જરૂર છે. ”

“ મુડી તો આપણી પાસે કાંઈપણ નથી. ” મર્સીડીસે એક દીલગીરી ભર્યું હાસ્ય કરીને કહ્યું.

“ ના, ના. માજી, આપ ભૂલો છો. ” આલ્બર્ટ જવણ આપ્યો. “ એક તણ હજાર ક્રાંકની મુડી તો જાણે અલગ છે. કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોએ તમારે માટે અલગ રાખી મુકેલી અને નમને બક્ષીસ તરીકે આપેલી છે તે. ”

“ દિકરા ! ” મર્સીડીસે નિઃશ્વાસ નાંખ્યો.

“ માજી, અત્યાર સુધી મને પૈસાની કિંમત નહોતી, પણ હવે હું તેની કિંમત સારી રીતે સમજું છું. તણ હજાર ક્રાંક એ કાંઈ નાનીસુની રકમ નથી. ”

“ પણ એ રકમ આપણે સ્વીકારવી ? ”

“ હા, હા. તે સ્વીકારવામાં કાંઈ હરકત નથી. શુદ્ધ હૃદયની ત્રાગણીની બક્ષીસ હોવાથી તે સ્વીકારવાને આપણે કાંઈપણ જાતનો વાંધો નથી. માર્સેલ્સમાં પેલા મકાનના આગમાં પૈસા દાટેલા છે. વાર હવે, આપણે માર્સેલ્સ પહોંચવાને બસો ક્રાંક બસ છે. ”

“ બસોજ ક્રાંક ? એટલાએ થશે ? ”

“ અરે એ બાબતની મેં સર્વ તપાસ કરી છે. ” માજી, તમારે માટે મેં એક ખાસ ગાડીની વ્યવસ્થા કરી રાખી છે. ગાડીનો તથા રસ્તાનો તમામ ખર્ચ મળીને તમારી મુસાફરી માટે એકસોને ચૌદ ક્રાંક એકંદરે થાય છે. તેને બદલે એકસોને વીસ ક્રાંક ગણીએ. ”

“ પણ તારી પોતાની શી વ્યવસ્થા ? ”

“ મારી ? મેં બાકીના એંશી ફ્રાંક મારે માટે રાખેલા છેને ? મારા જેવા જીવાનીઆને મોજમજાહની જરૂર નથી. વળી મને તો મુસાફરીના અનુભવ છે. ”

“ પણ તે અનુભવ તો મોજશોખથી મુસાફરી કરવાનો હતો. ”

“ તેની કાંઈ ચિન્તા નહિ. ”

“ હીક, પણ એ તારા બસો ફ્રાંક ક્યાં છે ? ”

“ આ રહ્યા. તે ઉપરાંત વળી બીજી પણ તેટલીજ રકમ મારી પાસે છે. જીઓ, મારા ઘડીઆલનો છેડો તથા એવી બીજી કેટલીક પરચુરણ ચીજો વેચી નાંખીને હું ચારસો ફ્રાંક લઈ આવ્યો છું. ઘડીઆળના કરતાં પણ છેડાની કીંમત જાસ્તી ઉપજી છે ! જીઓ માજી, હવે તો આપણે ખરેખર પૈસાદાર ગણાઈએ ! ”

“ પણ આપણે આ મકાનના ભાડાના પૈસા આપવાના બાકી છેને ? ”

“ ત્રીસ ફ્રાંક. તે તો જાણે મારી પાસેની રકમમાંથી હું આપીશ; એટલે આપણે હવે પૈસાનો તોટો નથી. વળી બીજું કાંઈક વિશેષ તમને બતાવું. ”

“ આદમટે ખીસ્સામાંથી એક પાકીક કાઢીને તેમાંથી એક હજાર ફ્રાંકની નોટ મસીંડીસના હાથમાં મુકી. ”

“ આ શું ? ” તેણે પુછ્યું.

“ એક હજાર ફ્રાંક ”

“ વળી આ ક્યાંથી આવ્યા ? ”

“ માજી, સાંભળો. તમે ગભરાઇ જાઓ નહિ તો હું તમને વાત કહું. ”

“ બેટા, ” આંખમાં આવતાં આસુ લુછી નાખતાં મર્સીડીસ બોલી. “ દુખમાં આવું તારૂં ધૈર્ય જોઇને અને તારી આવી બુદ્ધિ જોઇને તારે માટે મારા મનમાં ઘણા માનની લાગણી પેદા થાય છે. દિકરા, તું છે ત્યાં સુધી મને કાંઇપણ દુઃખ નથી. ”

“ ડીક. માજી, હવે આપણે શા નિશ્ચય ઉપર આવ્યા છીએ તે તો તમે જાણો છોને ? ”

“ તું આપણે કોઇ નિશ્ચય ઉપર આવ્યાં છીએ ? ”

“ હા, હા. આપણે એવો નિશ્ચય કર્યો છે કે તમારે માર્સે-લ્સમાં રહેવાનું છે, અને મારે આફ્રીકા જવાનું છે. ત્યાં જઇને મારા પિતાના જે નામનો મેં ત્યાગ કર્યો છે તેને બદલે હું મારી જાત મહેનતથી નામના મેળવીશ. ”

“ મર્સીડીસે નિઃશ્વાસ મૂક્યો. ”

“ માજી, ગઇ કાલે મેં લશ્કરમાં ઉમેદવાર તરીકે માઈ નામ નોંધાવ્યું છે. ” આદર્શનું પોતાનું મન પણ સંકાય પામ્યું.

“ હું ધાઈ છું કે મારા શરીર ઉપર મારો પૂર્ણ અધિકાર છે, ” તેણે આગળ ચલાવ્યું. “ અને તેના હું ગમે તેવો ઉપયોગ કરી શકું. એક ખાલી પડેલી જગાએ માઈ નામ દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. નોકરીમાં દાખલ થવા બદલ બે હજાર ફ્રાંક મને મળ્યા છે. ”

“ ત્યારે આ એક હજાર ફ્રાંક— ” મર્સીડીસે ચરચર કંપતાં કહ્યું.

“ એક વરસની બે હજારની રકમ પૈકી અડધી રકમ અગાઉથી આપવામાં આવે છે તે આ રકમ છે. બાકીની રકમ વરસ આખરે મળશે. ” માતાને બોલતાં અટકાવીને પુત્રે ખુલાસો કર્યો.

મર્સીડીસે આકાશ તરફ એક એવી કરુણાજનક દૃષ્ટિ કરી કે જેનું વર્ણન કરી શકાય નહિ. અત્યાર સુધી રોકી રાખેલાં આંસુનો પ્રવાહ તેનાં ચક્ષુમાંથી એકાએક વહેવા લાગ્યો.

“ મારા પુત્રના લોહીના પૈસા ! ” તે બબડી.

“ માજી, જે હું લઢાઈમાં ખપી જઈ-માર્યો જઈ તો તો તમારા કહેવામાં કાંઈ વળુદ ગણાય; પણ મને ખાત્રી છે કે મને કાંઈ પણ થનાર નથી. વળી હાલના સંજોગોમાં તમારી ખાતર મને મારી જીંદગી વધારે વહાલી છે. પ્રથમ મને મારા જીવનની એટલા બધી કિંમત નહોતી, પણ હાલ તો મારી માતાની નિરાધાર સ્થિતિએ મને મારા જીવનની ખરી કિંમતનું ખરાખર લાન કરાવ્યું છે ! ”

“ ઓ દયાળુ પ્રભુ ! ” મર્સીડીસ બબડી.

“ વળી માતાજી, આપ એવોજ કેમ વિચાર લાવો છો, કે હું માર્યોજ જમશ. શું જેટલા સૈન્યમાં જોડાતા હશે એટલા બધાજ માર્યા જતા હશે ? આપણી જોળખવાળા કેટલાએ માણસો તેમાં વર્ષોથી જોડાએલા છે, છતાં હજી સહિસલામત છે. મારો મિત્ર મેક-ઝીમીલીઅન મોરેલ કેટલાંએ યુદ્ધોમાં જમ આવ્યો, પણ તેનો વાળ પણ વાંકો થયો નથી. માજી, જ્યારે હું યુદ્ધમાં જય મેળવીને પદકોથી વિભૂષિત થમને આપનાં ચરણોમાં આવીને શિર ઝુકાવીશ, ત્યારે આપને કેટલો આનંદ થશે ? વળી, લશ્કરી પોષાકમાં હું એવો સુંદર દેખાઉ છું, કે તે પોષાકની ખાતર પણ મેં લશ્કરમાં જોડાવાનું વધારે પસંદ કર્યું છે.”

મર્સીડીસે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખતાં હસવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પુત્રનો આટલો બધો ત્યાગ વત્સલ માતાથી જોઈ શકાયો નહિ.

“ જુઓ ત્યારે માજી, હવે આપ બરાબર સમજ્યાં હશેજ,” આદ્યમર્ટ આગળ ચલાવ્યું. “ કે આ રીતે તમારે માટે મેં ચાર હજાર ફાંક કરતાં પણ વધારે રકમ ભેગી કરી રાખી છે. આથી તમારો બે વરસ સુધીનો નિર્વાહ ચાલશે.”

“ શું તારૂં એમ ધારવું થાય છે ખરૂં ?” મર્સીડીસે કહ્યું.

આ શબ્દો તે એવા ખિન્ન અવાજે બોલી કે તેણીનો અર્થ આદ્યમર્ટના સમજવામાં આવ્યા સિવાય રહ્યો નહિ. તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું, અને તેની માતાનો હાથ પોતાના હાથમાં લેતાં તે મમતાથી બોલ્યો:—

“ હા, હા. તમે જરૂર જીવતાં રહેશોજ ! ”

“ હું જીવતી રહીશ ! બે તેવીજ તારી ઇચ્છા હોય, તો તારાથી મારી પાસેથી ખસાશે નહિ ! તારે મારી પાસેજ રહેવું પડશે બેટા ! ”

“ માજી, મારે તો જવું પડશે જ.” આદ્યમર્ટ શાંતિથી પણ દૃઢ અવાજે જવાબ આપ્યો. “ તમારી પાસે રહી હું નિરૂપયોગી બનીને નિરૂદ્ધમી જીવના ગાળું એવી તમારી ઇચ્છા કદી હોઈ શકેજ નહિ. તમારો સ્નેહ મારૂં જાવી બગાડવા જેવો હોયજ નહિ. વળી મેં કરાર ઉપર સહિ પણ કરી દીધેલી છે.”

“ દિકરા, તારી ઇચ્છામાં આવે તેમ કર ! પરમાત્માની મરજી હોય તેમ થાય ! ”

“ ના, ના. માજી, એમ ન બોલો. મારી ઇચ્છા નહિ, પણ જરૂરીઆત અને ડહાપણ પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ. આપણે માટે હવે જીવનમાં શું રહેલું છે ? જીવન તમારે હવે શા અર્થનું છે ? કાંઈજ નહિ. મારે પણ જીવન શા અર્થનું છે ? તમારા વગર નિરર્થકજ.

કારણકે હું તમને ખાત્રીથી કહું છું કે જો આપ ન હોત તો જે દિવસે મારા પિતાના ગેરવર્તનની મને ખાત્રી થઇ, અને મેં તેમના નામનો ત્યાગ કર્યો, તેજ દિવસે મેં આ જીવનનો અંત આણ્યો હોત. વાર તારે, જો તમે શાંતિ ધારણ કરવાનું વચન આપશો, તોજ હું જીવીશ; એટલું જ નહિ પણ જો મારી ઇચ્છા પ્રમાણે તમે મને તમારી સેવા કરવા દેશો, તો મારી શક્તિ, માંડે બળ દ્વિગુણિત થશે. માજી, મારે અહિંથી આફ્રીકા જવાનું છે. આજીરૂંઆમાં આપણું ટ્રેન મંસ્થાન છે, ત્યાંના સુખા (ગવ્હરનર)ને હું મળીશ. તે ધણેજ ઉમદા માણસ છે. હું તેને મારી વિતક તમામ વાત જણાવીશ, અને મારા ઉપર મીઠી નજર રાખવાને વિનંતિ કરીશ. મારી વિનંતિ જરૂરથી તેના હૃદયમાં ઉતરશે, અને છ માસ જેટલી મુદતની અંદર તો કાંતો હું સારી નામના મેળવી સૈન્યમાં એક સારા હોદ્દા ઉપર પહોંચીશ, સારી પદ્વી મેળવીને એકાદ મોટો અમલદાર બનીશ, અગર તો જગતને છેલ્લા પ્રણામ કરી જઈશ. જો માંડે ભાગ્ય ખુલશે, અને જો હું સારી સ્થિતિએ પહોંચીશ, તો આપણે ગએલી કીર્તિ અને દ્રવ્ય પાછાં સંપાદન કરી શકીશું, અને આનંદથી રહી શકીશું. તેમ છતાં દુર્દૈવવશાત્ જો કદાચ આ પ્રયત્નમાં મારો વિનાશજ થયો, તો માજી, પછી તમને પણ તમારા જીવનનો અંત લાવવાને કાંઈ હરકત આવશે નહિ, અને આપણી દુર્દશાનો પણ તે સાથે અંત આવશે.”

“ ભાઈ, તારું કહેવું પણ સત્ય લાગે છે. ” મર્સીડીસે કહ્યું.

“ આપણાં કૃત્યોનું નિરીક્ષણ કરનારાઓને આપણે એમ ખતાવી, આપણું જોષએ કે આપણે દયાને પાત્ર છીએ.”

“ પણ મા, આપણે શોકસાગરમાં ડુબી જવાનું કાંઈ કારણ નથી.” આલ્બર્ટે હિંમત આપતાં કહ્યું, “ હું તમને ખાત્રી આપું છું

કે આપણે ધણાં સુખી છીએ—અગર થોડા વખતમાં ધણાં સુખી થઈશું. તમારામાં ધૈર્ય અને શાંતિ છે. મેં પણ જીવનનો ખોટો આડંબર છોડી દીધો છે. હું નોકરી ઉપર જોડાયો, એટલે ખરો સુખી થઈશ. તમે પણ માર્સેલ્સમાં સુખમાં રહી શકશો. હવે ખીજા આડા અવળા વિચારો જવાદો, અને જેમ અને તેમ સારી રીતે આપણો ચરિતાર્થ ચલાવવાનો પ્રયત્ન કરો.”

“હા, હા, આપણે પ્રયત્ન કરીશું જ; કારણ મારી વાત તો બાજુ પર રહી પણ આલ્બર્ટ, તારે તો હજી લાંબી જીંદગી કાઢવાની છે, અને તને સુખ પણ મળવું જ જોઈએ.”

“જુઓ ત્યારે, હવે આપણે બરાબર વહેંચણુ કરી નાંખી છે.” પેલા યુવાનનું મન શાંત થતાં તે બોલ્યો. “હવે આપણે છૂટા પડવું જોઈએ. હવે હું તમારા જવાની વ્યવસ્થા કરી નાંખું.”

“અને તારું શું?”

“મારે થોડા દિવસ હજી અહિં રહેવું પડશે. આપણે જુદા પડવાનું શિખવું પડશે. મારે આફ્રિકા જવાનું હોવાથી કેટલાક ભલામણ પત્રો અને ત્યાંની કેટલીક માહિતી મેળવવાની છે. હું તમને માર્સેલ્સ થોડા દિવસમાં આવી મળીશ.”

“કીક જેવી તારી મરજી.” મર્સાડીસે કહ્યું. તેણે એક પોતાની રહેલી કિંમતી શાલ ઓઢી લીધી. તેઓ સાથે કાંઈક બદાર જવાને તૈયાર થયાં. આલ્બર્ટ કાગળીયાં બધાં બેગાં કરીને ખીરસામાં મૂક્યાં, અને ધરધણીને બોલાવીને તેના ભાડાના પૈસા ચુકવી આપ્યા. પછી બન્ને મા દિકરો એક ખીજનો હાથ ઝાલીને જીનેથા ઉતરવા લાગ્યાં. તેમની આગળ કોષક ઉતરવું હતું. તેને પાછળથી કોષક સ્ત્રી આવતી હોવાનો ભાસ થયો, અને તેણે ફરીને પાછું જોયું.

“ડીઝે !” તેને જોતાં આલ્બર્ટ બોલ્યો.

“કોણ આલ્બર્ટ મોર્સેઈ ?” ડીઝેએ ઉભા રહીને પૂછ્યું. તેને અજાત રહેવું હતું, પણ જીજ્ઞાસાને લીધે તેને પોતાની તે ઇચ્છા બાળુપર મૂકી દેવી પડી. તેને કાંઈ જાન રહ્યું નહિ.

“આલ્બર્ટ મોર્સેઈ !” ડીઝે ફરીથી બોલ્યો.

આ પછી તેણે ધારીને જોતાં આલ્બર્ટની સાથે ઉભેલી તેની માતાને બરાબર ઓળખી. અત્યાર સુધી તેના મનમાં કાંઈ જીજ્ઞાસા વિચારો ચાલી રહ્યા હતા, પરંતુ તે સ્ત્રીબીજ કોઈ જ નહિ પણ આલ્બર્ટની માજ હતી, એમ તેણે જોયું. ત્યારે તેણે કહ્યું:—

“ક્ષમા કરજો, આલ્બર્ટ, મં જાણ્યું તમે એકલા જ હશો !”

આલ્બર્ટ તેનો મનોભાવ ક્યારનોએ સમજી ગયો હતો.

“માતાજી,” તેણે પોતાની માના તરફ ફરીને ડીઝેનું ઓળખાણ કરાવતાં કહ્યું:

“આ ગૃહસ્થનું નામ મો. ડીઝે છે. તેઓ એક મોટા અમલદાર છે. તેઓ એક વખત મારા મિત્ર હતા.”

“એટલે શું ?” ડીઝે જરા ગભરાતાં ગભરાતાં બોલ્યો. “એક વખત મિત્ર હતા એનો શો અર્થ આલ્બર્ટ ?”

“મો. ડીઝે, એવું કહેવાનું કારણ એટલું જ છે, કે હવે મારો કોઈ મિત્ર નથી, અને વાસ્તવિક રીતે જોતાં કોઈ હોવો પણ જોઈએ નહિ. મારી હાજતની સ્થિતિમાં આપે મને ઓળખવાની તસ્દી લીધી, તે માટે હું આપનો આભારી છું.”

ડીઝેએ આગળ આવીને આલ્બર્ટની સાથે સ્નેહથી હસ્ત-ધૂનન કરતાં કહ્યું:—

“ આલ્મર્ટ, દોસ્ત, તમારા ઉપર આવી પડેલી આફતો માટે મને ધણુંજ લાગી આવે છે. મને ધણીજ દિલગીરી થાય છે. જે મારાથી કાંઈ પણ મદદ કરી શકાય તેમ હોય તો હું તમારી સેવામાં હાજર છું. ”

“ આપનો ધણોજ ઉપકૃત છું સાહેબ. ” આલ્મર્ટ હસતાં હસતાં કહ્યું. “ અમારા ઉપર સંકટો આવી પડ્યાં છે, એ વાત જો કે ખરી છે, તો પણ હજી અમારે કાંઈની મદદની જરૂર પડે એવાં અમે છેક નિરાધાર બની ગયાં નથી. અમે પેરીસથી એકાદ દિવસમાં જવાનાં છીએ, અને અમારી મુસાફરીનો તમામ ખર્ચ કાઢ્યા પછી પણ અમારી પાસે લગભગ પાંચેક હજાર ફ્રાંક જેટલી રકમ રહેશે. ”

ડીએના ખીસ્સામાં તે વખતે દસ લાખ ફ્રાંકની રકમ પડેલી હતી, છતાં આલ્મર્ટના આ શબ્દો સાંભળીને તેને ખરેખર શરમ લાગી. તે કાંઈ ઘણો વિચારશીલ મનુષ્ય નહોતો, તેમ છતાં પણ તેના મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે એકજ મકાનમાં—તેજ મકાનમાં—એકી વખતે બે સ્ત્રીઓ જુદા જુદા હેતુથી આવેલી હતી. જેમાંની એક યોગ્ય રીતે અપમાનિત થએલી સ્ત્રી પંદર લાખ ફ્રાંક જેટલી રકમ લઈને ત્યાંથી ગઈ. તો પણ પોતાને ગરીબ અને દુઃખી સમજતી હતી; જ્યારે બીજી એક સ્ત્રી એવી હતી કે જે ચાર પાંચેક હજાર ફ્રાંક જેટલી તદ્દન નજીવી રકમથી પણ સંતોષ માનીને પોતાના ઉપર દૈવયોગે અન્યાયથી આવી પડેલી વિપત્તિઓ અને સંકટોમાં પણ પોતાને પરમ સુખી સમજતી હતી. આ તુલના તેના મગજ આગળ ખડી થતાં તે જરા ગભરાયો. આમાં રહેલા સલ્લ અને ડહાપણથી તે ધક્કીબર સ્તબ્ધ બની ગયો. તુરંતજ તે પાછો

સાવધ થયો, વિવેકના બે શબ્દો બોલ્યો, અને બન્ને માતા પુત્રને નમન કરીને તે ત્યાંથી નીચે દોડ્યો.

બીજો દિવસે સાંજના પાંચેક વાગે મસીંડીસ પોતાના પુત્રનું સ્નેહથી આલિંગન લઇને, તેને અંતરથી આશિષ આપીને, ગાડીમાં બેઠી. ગાડીનું બારણું બંધ થયું. તે વખતે પાસે આવેલી એક બેંકના મકાનની એક બારીના પડદા પાછળ એક માણસ સંતાઇને ઉભો હતો. તેણે મસીંડીસને ગાડીમાં બેસતાં અને પછી આલ્પર્શને ત્યાંથી પાછો ફરતાં જોયાં. પોતાના મનનો સંશય દૂર કરવાનો યત્ન કરતો હોય તેમ તેને પોતાના કપાળ ઉપર હાથ ફેરવ્યો.

“ અરેરેરે ! ” તેના મુખમાંથી એકાએક ઉદ્ગાર નિકળી ગયા. “ આ પ્રમાણિક, બધાં અને નિર્દોષ પ્રાણીઓના મુખનો મેં જે નાશ કર્યો છે તે સુખ હું તેમને પાછું ફેરી રીતે આપી શકીશ ? હે પ્રભુ ! મારા ઉપર દયા લાવ ! ”

આ મનુષ્ય કાણ હતો ? તે બીજો કાઇજ નહિ પણ કાઉંટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો હતો.

પ્રકરણ ૫૩ મું.

પે પેરીસમાં ‘લાફૅર્સ’ નામનું એક કારાગૃહ હતું. તેનો એક ભાગ બચાંકર પ્રકારના ગુન્હેગારોને માટે અલગ રાખવામાં આવ્યો હતો. એ વિભાગ ‘કોર્ટ ઓફ સેન્ટ બનાડ’ ના નામથી જાણીતો હતો, પણ કેદીઓ તેને ‘મિંહની ગુફા’ના ઉપનામથી ઓળખતા હતા.

કારણ તેમાં પ્રવેશ કરનાર અપરાધીઓ પૈકીનો કોઇ ભાગ્યેજ સહિ-
સલામત બહાર આવી શકતો. મુખ્ય કેદખાનાની અંદરનું એક આ
બીજું કેદખાનું હતું. તેની દિવાલો બમણી જડી હતી. અંદરના
વિશાળ યોગાનની આસપાસના કોટ એટલા બધા હિંચા હતા કે
તેમાં સુર્યનો પ્રકાશ કદી સીધો તો દાખલ થઈ શકતોજ નહિ. તે
યોગાનમાં સવારથી સાંજ સુધી શીકા ચહેરાવાળા ચિન્તાગ્રસ્ત
અપરાધીઓ આમ તેમ ભકટતા હતા. તેઓ પોતે કરેલાં પાપ કર્મોની
શિક્ષા મળવાની રાહ જોઈ રહ્યા હતા. કેટલીક વખત યોગાનમાં
એકાદ જગાએ સુર્યનો તડકો આવતો હોય ત્યારે ત્યાં ભરાઈને તેઓ
એક બીજની સાથે ગોપાં મારતા, અગર તો દરવાજાની સામે નજર
કરીને બેસી રહેલા જણાતા હતા. દરવાજા એકાદ અપરાધીને બહાર
કાઢવાને અગર કોઈ નવિન અપરાધીને અંદર ધકેલી મુકવાને માટેજ
ખોલવામાં આવતો.

‘કોર્ટ ઓફ સેન્ટ બર્નાર્ડ’ ને લગતો એક ચોરડો હતો. તેની
ચારે બાજુએ જાળીઓ ભરીને એવી રીતનો બંદોબસ્ત કરી લેવામાં
આવ્યો હતો કે કેદીઓને મળવા આવનારથી તેમને કાંઈપણ ચીજ
ગુપ્ત રીતે ન આપી શકાય, અગર તેમની સાથે હાથ પણ મેળવી શકાય
નહિ. એ એક અતિશય ભેજવાળું ભયંકર સ્થાન હતું; છતાં જેમની
ધડીઓ ગણાતી હતી તેવા કેદીઓને માટે સ્વર્ગ જેવું ગણાતું હતું.
આ સ્થાનમાં પુરાએલા કોઈ કેદીને જ્યારે દેહાન્ત દેડની અગર
કાળા પાણીની સળ થતી, ત્યારેજ તે તેમાંથી બહાર નિકળી શકતો.
એ સિવાય ભાગ્યેજ કોઈ ‘સિંહની ગુફા’માંથી કાયદેસર અગર ગેર-
કાયદે છટકી જવા પામતો.

જે યોગાનનું ઉપર વર્ણન કરેલું છે, અને જેમાંથી ભેજવાળી ઝેરી હવાની બાફ નિકળતી હતી, તેમાં એક યુવાન પોતાના ખીરસામાં હાથ ધાલીને આમ તેમ ફરતો હતો. તેણે તે ‘ગુફા’ના રહીશોના મનમાં એક અતિ તીવ્ર જીજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરી હતી. તેનાં કપડાં જે ફાટેલાં ન હોત તો તેમના ઘાટ અને સિલાઈ વિગેરે ઉપરથી તે કાંઈ ધણા સારા કુટુંબના શોખીન માણસમાં ખખ્ખો હોત. ફાટેલાં કપડાંમાં પણ તે ધણી સારી ટાપટીપ કરી જાણતો હતો. તેના કેટલાક સોજતીઓ તેની આ ટાપટીપ નિહાળી રહ્યા હતા.

“ જુઓ, જુઓ, રાજકુમાર પોષાક સજી રહ્યો છે. ” એક ગુન્હેગાર બોલ્યો.

“ અરે, એ તો ખરેખર જાણે દેખાવડો છે. જરા માથામાં તેલ નાંખવાની, અને વાળ હોળવાની સગવડ તેને મળતી હોય, તો તે એકાદ મોટા માણસમાં ખપે એમાં જરાપણ સંશય નહિ. ” ખીજાએ ઉમેર્યું.

“ તેનો ડગલો મારામારીમાં ફાટી ગયો હોવો જોઈએ, કારણ કે હજી નવોજ હોય એમ લાગે છે. જુઓ તો ખરા, તેના છુટ પણ કેવા સુંદર છે ! આવો સોજતી હોવો એ પણ આપણાં એક મદલા-અની વાત ગણાય. ! ” ત્રીજાએ ટીકા કરી.

“ કહો, ના કહો, પણ કાંઈ સારો મોટો માણસ છે. તેની કપડાં પહેરવાની રીત તો જુઓ ! વળી તેની ઉમ્મર પણ કાંઈ ધણી લાગતી નથી ! વળી કેવો રૂપાળો છે ! ” વળી ખીજાએ ટાપસી પૂરી.

એટલામાં તે યુવાન એક જાળી આગળ ગયો, અને બહારની બાજુએ જાળી આગળ ઉભેલા એક પહેરેગીરને કહેવા લાગ્યો.

“ મેહેરબાન, મને એક વીસેક કાંક ઉછીના આપો. એટલી નાની સરખી રકમ મને ધીરો. તમને તે રકમ જલદીથી વ્યાજ સાથે પાછી મળશે. તમારા પૈસાની તમે જરા પણ ચિન્તા કરતા નહિ. મારા સ્નેહી સંબંધીઓ લક્ષ્યાધીશ છે. તમે મને માત્ર એટલીજ રકમ ધીરશો તો તેમાંથી હું કાંઈક સારાં કપડાં મંગાવવાની તજવીજ કરીશ. આવાં કાટાં તુટાં કપડાં હમેશાં પહેરવાં ગમતાં નથી. મારા જેવા રાજકુમારને આવાં કપડાં પહેરવાં એ કાંઈ એાછી દિલ્લગીરીની વાત ગણાય નહિ ! ”

પહેરેગીરે તેની વાત તરફ કાંઈ પણ ધ્યાન આપ્યું નહિ; કારણ ત્યાં આવનારા ઘણા ખરા ગૃહસ્થોની વાતો એવાજ પ્રકારની હતી.

“ કેમ સાંભળવામાં આવતું નથી કે ? ” આન્ડીઆએ ફરીથી કહ્યું. “ તમારામાં તો કાંઈ લાગણીજ જણાતી નથી. યાદ રાખજો, મારા કહેવા તરફ ધ્યાન નથી આપતા તો તમારી નોકરી ખોવાનો પ્રસંગ આવશે ! ”

આ છેલ્લા શબ્દો સાંભળીને તો પહેરેગીરને હસવું આવ્યા સિવાય રહ્યું નહિ. તે જરા જાળીની નજીક આવ્યો. એટલામાં ત્યાં ખીજ કદીઓ ભેગા થઈ ગયા.

“ જુઓ, એટલી રકમ તમે મને ધીરશો તો તેમાંથી મારું ઘણું ઘણું કાર્ય સરશે, અને તમને પોતાને પણ કાંઈક ફાયદો મળશે.”

“ હા, હા, તેનું કહેવું ખરું છે.” ટોળે મળેલા કદીઓ ખોલી ઉઠ્યા. “ આ ખીયારો ખરેખરો કાંઈ ગૃહસ્થ લાગે છે ! ”

“ એમ હોય તો તમારામાંથી એકાદ જણજ તેને પૈસા ધીરોને.” પેલા પહેરેગીરે કદીઓને સંબોધીને કહ્યું. “ તમારા સોબતીને તમારાથી ના પડાય નહિ.”

“ હું આ લોકોનો સોજતી કહેવાઈ નહિ ! ” આન્ડ્રીઆએ અભિમાનથી કહ્યું. “ આવી રીતનું મારું અપમાન કરવાનો તમને શો અધિકાર છે ? ”

“ જુઓ, સાંભળો. ” પેલા પહેરેગીરે જરા દિલગીરી બધું હાસ્ય કરીને કહ્યું. “ તમારું પણ કેવું માન રાખે છે ! લો હવે આપો એને પૈસા ! ”

પેલા કેદીઓ એકબીજાની સામે થોડીવાર જોઈ રહ્યા. પહેરેગીરના ચઢાવ્યાથી તેઓ એકાએક ગુસ્સામાં આવી ગયા હતા. પહેરેગીર ધારે તે વખતે તેમને શાંત પાડી “ શકે તેમ હતું, એટલે તેણે તેઓને આન્ડ્રીઆના ઉપર વૈર લેવાને ઉશ્કેર્યા. તેને જરા ગમ્મત નિહાળવાની મળે તેમ હતું.

તેઓ બધા તેને મારવાને માટે તૈયાર થઈને આગળ ધસવા લાગ્યા. તેના સોજતીઓ તેને કોઈ નવિન અનધડ-શીખાઉ ધારતા હતા; પણ આન્ડ્રીઆ કાંઈ કાચો નહોતો. તે કેડરોસ પાસેથી પોતાના ધંધાને લગતી ઘણીખરી વિદ્યા શિખેલો હતો. તેણે કેટલીક એવી સંજ્ઞાઓ કરી કે જેથી તેના સોજતીઓને તુરતજ એમ ખાત્રી થઈ ગઈ, કે તે કોઈ આજરૂદાર માણસ નહોતો પણ તેમના જેવોજ એક હતો. તુરતજ તેમાંના કેટલાકે તેનો પક્ષ કરવા માંડ્યો, અને ટાળું ધીરેધીરે વિખરાઈ ગયું. આથી પહેરેગીરના મનમાં સંશય કિત્તમ થયો. આન્ડ્રીઆએ પોતાના સોજતીઓને કાંઈક લાલચ આપી હોવી જોઈએ, એમ તેનું ધારવું હતું. તેણે તુરતજ તે યુવાનની ત્વંગ-ઝડતી લેવા માંડી. આન્ડ્રીઆએ કાંઈ આનાકાનો કરી નહી. એટલામાં એકાએક બહાર અવાજ આવ્યો.

“ બેનીડેટો ! ” એક અમલદારે ખૂમ મારી

પહેરેગીરે આન્ડ્રીઆને જતો કર્યો. એટલામાં પેલા અમલદારે તેને ખીજવાર ખૂમ મારી અને ઓરડામાં દાખલ થવાને હુકમ કર્યો.

“ જુઓ, મને કોઇક મળવાને આવ્યું જણાય છે. ” આન્ડ્રીઆએ પહેરેગીરને કહ્યું. “ મારા જેવા રાજકુમારનું અપમાન કર્યું છે, પણ જુઓ કે હવે તમારી કેવી મજા થાય છે ! ”

આ પછી આન્ડ્રીઆ ઓરડામાં દોડ્યો. પહેરેગીર અને સોળ-તીઓ અચંબો પામ્યા.

આન્ડ્રીઆને પોતાને પણ કાંઈ તેમના કરતાં ઓછું આશ્ચર્ય લાગ્યું નહોતું; પણ કેદખાનામાં દાખલ થયા પછી તેણે કેવળ મૌન ધારણ કર્યું હતું.

“ બધી બાબતનો વિચાર કરતાં, ” તે પોતાના મનને કહેવા લાગ્યો. “ એમ લાગે છે કે કોઈ ઘણોજ લાગવગવાળો માણસ મારું સંરક્ષણ કરે છે. મને જે અસાધારણ વૈભવ મળ્યો અને તે પણ નહિ જેવા પ્રયાસે, તેનું કારણ પણ તેજ હોવું જોઈએ. સારા કુટુંબમાં મારો જન્મ હોવાનું સાબીત થયું; ઉત્તમ કુલના કુળદીપક તરીકે જ્યાં ત્યાં મારી વાહવા થઈ; પૈસાનો મારા ઉપર વરસાદ વરસવા લાગ્યો; અને સારા ઉત્તમ કુટુંબમાં લઈ થવાનો સમય આવી લાગ્યો; આ બધા ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે મારું સંરક્ષણ કરનાર કોઈક અજ્ઞ શક્તિ ધરાવતો હોવો જોઈએ. દુર્ભાગ્ય-વશાત મારો તે સંરક્ષણ કર્તા હમણાં કોઈક જગાએ સંતાઈ ગયો જણાય છે, અને તેથીજ મારી આ દશા આવી પડી છે; પણ તે કાંઈ

લાંબો વખત પહોંચનાર નથી. અત્યાર સુધી મારું રક્ષણ કરીને ગુપ્ત થઈ જનાર મારો સંરક્ષક છેવટની ક્ષણે મને બચાવ્યા સિવાય રહેશે નહિ. મારે કોઈ પણ મૂર્ખાઈ ભરેલું પગલું ભરવું યોગ્ય થશે નહિ. તેમ કરવાથી વખતે મારા સંરક્ષકને કાંઈક માફું લાગે, અને તે મને ત્યજી દે. હાલની વિપત્તિમાંથી મને બચાવવાને તેને બે રસ્તા ખુલા છે:—એક તો લાંચથી પહેરેગીરોને ફાડીને મને અહિંથીજ છૂપી રીતે નસાડી મૂકવો, અગર તો ન્યાયાધીશોનાં ન્હો ભરીને મારો છૂટકારો કરાવવો. જ્યાં સુધી મારા સંરક્ષકે મારો અનાદર કરવા માંડ્યો છે એવી મારી ખાત્રી થાય નહિ, ત્યાં સુધી મારે કાંઈ પણ બોલવું અગર પગલું ભરવું મુનાસિબ નથી; અને પછી—”

આન્ડ્રીઆએ આવી રીતે એક ઓરજ તદ્દખીર ગોઠવી કાઢી હતી. તે યુવાન સામનો કરવામાં જરાપણ પાછો પડે તેમ નહોતો, તેમજ પોતાનું રક્ષણ કરવામાં ગમે તેવા ઉપાય લેવાને પણ ચુકે તેવો નહોતો. તે એક કરતાં વધારે વખત જોલખાનાની મેહેમાન-ગીરી ભોગવી આવ્યો હતો. તેણે હરેક જાતનું દુઃખ ભોગવ્યું હતું. છતાં કેટલાક વખતથી વૈભવ અને માન આજરૂથી ટેવાયો હતો; એટલે આ વખતનો કરાગૃહમાંનો નિવાસ તેને અસહ્ય લાગતો હતો. તેના મગજમાં આ મંબંધી વિચારો ચાલી રહ્યા હતા, એટલામાં તેને બોલાવવામાં આવ્યો.

આન્ડ્રીઆનું હૃદય આનંદથી ધડકવા લાગ્યું. તેની પ્રાર્થનિક તપાસ એટલી ટુંક મુદતમાં થવાનો સંભવ નહોતો. કારાગૃહના મુખ્ય અધિકારી અગર ડોક્ટર તે વખતે તેને બોલાવવા મોકલે એ પણ અનવા જોગ નહોતું. આથી તેને મળવા આવનાર ખીબું કોઈજ નહિ,

પણ બેની તે આતુરતાથી રાહ બેઠ રહ્યો હતો તે તેનો સંરક્ષક હોવો બેઠએ એમ તેણે અનુમાન કર્યું.

મુલાકાતના ઓરડામાં તેને લઈ જવામાં આવ્યો. ત્યાં પહોંચતાજ તેણે બરદુશીઓને જોયો. તેના આશ્ચર્યનો કાંઈ પારજ રહ્યો નહિ. બરદુશીઓ પણ જાણીના અંદરના ભાગમાં ઉભેલા આન્ડ્રીઆને કાંઈક દિલ્હીરી ભર્યા અચંખાથી બેઠ રહ્યો.

“ ઓહો ! ” આન્ડ્રીઆએ ભારે દુઃખનો ઉદ્ગાર કાઢ્યો.

“ કેમ, બેનીડેટો કેમ છે ? શા સમાચાર છે ? ” બરદુશીઓએ ઓખરા અવાજે પૂછ્યું.

“ તમે ! તમે ! ” આન્ડ્રીઆએ ભયભીત દૃષ્ટિથી ચારે તરફ જોતાં કહ્યું.

“ દુર્ભાગી છોકરા, મને શું તું નથી ઓળખતો ? ”

“ ચુપ ! ચુપ ! છાના રહો ! ” આન્ડ્રીઆને ભય લાગ્યો કે બરદુશીઓ કાંઈક ગમગુજરી વાત કાઢશે, અને તે કાંઈક સાંભળી જશે. “ પ્રભુની ખાતર એટલું બધું મોટેથી બોલતા નહિ ! ”

“ મરી સાથે એકાન્તમાં વાતચીત કરવાની તારી ઇચ્છા છે ? ” બરદુશીઓએ પૂછ્યું.

“ હા, હા. ”

“ ઠીક છે. ” બરદુશીઓએ એમ કહીને પોતાના ખીરસામાંથી, એક કોગળ બહાર કાઢ્યો, અને દરવાજા ઉપરના પહેરેગીરને આપીને કહ્યું: “ વાંચો. ”

“ એ શું છે વળી ? ” આન્ડ્રીઆએ ગભરાઈને પૂછ્યું.

“ એ તો આપણને બંનેને એકાન્તમાં મળવા અને વાતચીત કરવા દેવાનો હુકમ છે. ”

“ ઓહો ! ” આન્ડ્રીઆ આનંદમાં આવી ગયો. પછી તે મનમાં જ બબડ્યો. “ મારો ગુપ્ત સંરક્ષક આવી પહોંચ્યો લાગે છે ખરો ! ચાલો ત્યારે હજી આપણને બૂલી જવામાં આવ્યા નથી. ખાનગીમાં વાતચીત થવાની છે, એટલે તે ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે તેમને પણ કેટલીક વાતો છાની રાખવાની મરજી છે. મને એમ લાગે છે આ બરદુશીઓ મારા તે અગ્રાત સંરક્ષકના તરફથીજ સંદેશો લઇને આવ્યો હોવો જોઇએ. ”

પહેરેગીરે પોતાના અમલદારને બોલાવીને તેની સાથે કાંઈ વાત કરી. પેલા અમલદારે પરવાનગી આપી, એટલે તેણે દરવાજો ખોલ્યો, અને આન્ડ્રીઆને બહાર કાઢ્યો. પછી તેને પાસેનીજ એક ઓરડીમાં લઇ જવામાં આવ્યો, અને ત્યાં બરદુશીઓની સાથે એકાન્તમાં વાતચીત કરવાની તેને પરવાનગી મળી. આ ઓરડીમાં એક ખાટલો, ખુરશી, ટેબલ તથા બીજો કેટલોક જુજ સામાન પડેલો હતો, છતાં કેદીને તો તે વૈભવ-સ્થાન લાગે તેમ હતું.

બરદુશીઓ ખુરશી ઉપર બેઠો; આન્ડ્રીઆ ખાટલા ઉપર પડ્યો; પહેરેગીર ત્યાંથી બહાર નિકળીને બારણું બંધ કરી જરા દૂર જઈને ઉભો રહ્યો.

“ બોલ હવે, તારે મને શું કહેવું છે ? ” બરદુશીઓએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ તમારે શું કહેવું છે તે ? ” આન્ડ્રીઆએ સામો પ્રશ્ન કર્યો.

“ પહેલો તું બોલ. ”

“ ના, ના. તમારે મને કહેવાનું વધારે હોવું. જોઈએ, કારણ તમે મને શોધતા આવ્યા છો. ”

“ વાર એમ ! તું હજી પણ તારી દુષ્ટતા છોડતો નથી. ચોરી, લુંટ, ખુન—”

“ મારી સાથે એકાન્તમાં વાતચીત કરવાની માગણી આ બધું મને કહેવા સારું કરી હોય તો, આટલી બધી તસ્દી તમારે લેવાનું કાંઈ કારણ નહોતું. તમારી આ બધી મેહેનત વ્યર્થ છે. આ બધી વાતો શું કાંઈ મારાથી અજાણી છે ? મારા પોતાના ગુણદોષ મને માલુમ ન હોય, એમ તમારું ધારવું થતું હોય તો તે તદ્દન બૂલભરેલું છે. હશે, પણ કેટલીક વાતો મને માલુમ નથી, તેના વિષે આપણે વાતો કરીએ. તમને કાણે મોકલ્યા ? ”

“ બેનીડેટો તું તો ધણોજ આગળ દોડે છે ! ”

“ હા, હા. પણ આ વાતજ ખાસ મુદ્દાની છે. બધી નિરૂપ-યોગી માયાકુટને ખાડામાં નાંખો. મારે તેમની કાંઈ જરૂર નથી. તમને કાણે મોકલ્યા ? ”

“ મને તો કાંઈએ પણ મોકલ્યો નથી. ”

“ હું આ કેદખાનામાં છું એ વાત તમે કેવી રીતે જાણી ? ”

“ કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોને ત્યાં બનીઠનીને પૂર બપડામાં એક નામધારી બનાવટી રાજકુમાર તરીકે તું આવતો જતો હતો, તે વખતે મેં તને પ્રથમથીજ ઓળખ્યો હતો. ”

“ હાં, હાં. હવે ઠેકાણે આવ્યું. ઠીક, હવે આપણે મારા પિતાના સંબંધમાં કાંઈ વાતચીત કરીએ ! ”

“ તારો પિતા વળા ખીજો કાણ છે ? હું તારો પિતા છું, અને હું તારી આગળ પોતે જાતેજ ઉભો છું. ”

“ તમે ? મહેરબાન, તમે તો પાલક પિતા. પણ હું ધારું છું કે મને એક લાખ ફ્રાંકની ઉદાર બક્ષીસ આપનાર તમે નહોતા; મારે માટે એક ઇટાલીઅન પિતા શોધી કાઢનાર પણ કાંઈ તમે નહોતા; પેરીસના કેટલાક સારામાંસારા કુટુંબના માણસોની સાથે ‘ઑટવીલ’ના પોતાના બંગલામાં મને ભોજન માટે આમંત્રણ કરનાર, અને મને સમાજના ઉત્તમ પંક્તિના લોકોની સાથે ઓળખાણ પીછાણ કરાવી આપનાર હું ધારું છું કે તમે નહોતા; મને દેશનિકાલની સજામાંથી, અને કારાગૃહની યાતનામાંથી બચાવનાર, અને ઉત્તમ પ્રકારના વૈભવથી વિભૂષિત કરનાર તમે નહોતા. કહો, તમે હતા એમ તમે કહી શકો છો ? ના, ના. મારા કારસીકન મિત્ર, તમારી એવી ગુંબસ નહિ. ”

“ એટલે મારા તરફથી તું શું જણાવવા માગે છે ? ”

“ જુઓને, હું તમારી સ્મરણ શક્તિને તાજી કરું. તમને મદદ કરું. તમે હમણાંજ કાંઈકની વાત કરતા હતાને ? કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોની ? ”

“ જેને ત્યાં તું ચોરી કરવાને પેઠો હતો, અને તે વખતે એક જજનું ખૂન પણ તે કયું હતું ખરું ? ”

• “ હા; હા. તમારે જોઈએ તો તેમ માની. મને તેની કાંઈ દરકાર તથી. ”

• “ વારૂ, તે કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોનું શું છે ? ”

“ ઠીક, મારો પ્રશ્ન એટલોજ છે કે નાટકની રંગભૂમિ ઉપર

જેમ ભાગ ભજવાય છે, તેમ મારે દોડીને તેની ગોદમાં ભરાઈ જઈને
“ મારા પૂજ્ય પિતાજી ! મારા વહાલા પિતાજી ! ” એમ ક્યારે
કહેવાનું છે ? ”

“ જો, બેનીડેદો, ઠઠામશ્કરી જવાદે. ” બરદુશીઓએ કહ્યું.
“ આજે તો બોલ્યો તો બોલ્યો, પણ હવે પછી તેના નામનો ઉચ્ચાર
કર્યો, તો તું તારી વાત જાણ્યો ! ખબરદાર !

“ ઓહો ! ” બરદુશીઓની ગંભીરતાની વધારે મજાહ કરતાં
બેનીડેદો બોલ્યો. “ વાહ કેમ નહી ? ”

“ કારણ કે જે ગૃહસ્થનું નામ તું લે છે તેના ઉપર પ્રભુની
એટલી બધી કૃપા ઉતરેલી છે કે તેને તારા જેવો દુષ્ટ પુત્ર હોઈ
શકેજ નહી. ”

“ વાહ રે ”

“ ખબરદાર ! તેનું નામ પણ લેતાં વિચાર કરજો ! નહિ તો
પાછળથી ભયંકર પરતાવો થવાનો વખત આવશે. ”

“ ધમકી ! તમારી ધમકીથી કાંઈ હું બહી જનાર નથી.
હું કહીશ કે— ”

“ તું શું એમ ધારે કે બધા તારા જેવાજ દુષ્ટ મનુષ્યો
હોય છે ? શું બધાજ તારા જેવા પશુઓ હશે ? ” બરદુશીઓએ
એટલા શાંત અને ગંભીર અવાજે કહ્યું કે આન્ડ્રીઆના તો મોતી-
આજ મરી ગયા. “ તું એમ ધારે છે, કે જગતમાં બધા તારા
જેવા કાળા કૃત્યના કરનારા અને કાળા પાણીની સળઓ ભોગવ-
નારા પાપીઓજ પડ્યા હોય છે ? તું શું એમ ધારે છે કે તારે
તેવા માણસોની સાથેજ મ મડ્યું છે ? બેનીડેદો, તું આવા બધા

ગાંડા ઘેલા ત્રયારો છોડી દે. અત્યારે તું એવા મંનેગોમાં સપડાએલો છે કે જરાપણ અવિચારી પગલું ભર્યું કે તુરતજ સુળીએ ચઢવાનો વારો આવ્યો એમ ખાત્રીથી માનજે ! ”

“ પણ મારો બાપ કાણ છે ? મારો બાપ ક્યાં છે ? તે હઠીલા યુવાને ફરીથી પ્રશ્ન કર્યો. “ ભલે જન જાય તો હરકત નહિ, પણ મારો પિતા કાણ છે ? અને તે હાલ ક્યાં છે ? તે માહિતી તો હું ગમે તેમ કરીને પણ મેળવવાનોજ. મારે હવે કશાની શી દરકાર છે ? મારી શી આખર જવાની છે ? મારું શું નુકશાન થવાનું છેતે ? લક્ષાધીશો હોય તેમની આખરને બદલે લાગે ! મારે તેવી કાંઈપણ બીતિ રાખવા જેવું નથી. માટે ચાલો, હવે એવી એવી ખોટી ભાંજગડો જવા દો, અને મને એ જણાવોકે મારો પિતા કાણ છે ? ”

“ હું તને તેજ કહેવાને આવેલો છું. ”

“ ઝાહો ? ” બેનીડેટ્ટોની આંખો આનંદથી ચળકવા લાગી.

આ વખતે ચોરડીનું બારણું ખુલ્યું. જોલરે અંદર ડોકીયું કર્યું, અને બરદુશીઓને કહેવા લાગ્યા: “ માફ કરજો સાહેબ, આપની વાતચીતમાં ડખલ કરવું પડે છે તે માટે. પણ કેદીને અમારા ઉપરી અધિકારી સાહેબ ખોલાવે છે. તેઓ ખોટી થાય છે. ”

“ જુઓ, આપણો મેળાપ ફરી થયો અને વાતચીત તો અધુરીજ રહી ગઈ. ” આન્ડ્રીઆએ બરદુશીઓને કહ્યું. “ સાલો, આ વળી અત્યારે ક્યાંથી આવી પહોંચ્યો ? ”

“ કાંઈ શીકર નહિ. હું કાલે પાછો ફરીથી આવીશ. ” બરદુશીઓએ તેને આશ્વાસન આપ્યું.

“ બહુ સારું ત્યારે, ચાલો, સાહેબજી. ” આન્ડ્રીઆએ તેની રજા લેતાં કહ્યું. પણ જતાં જતાં બહાર પહેરેગીરને થોડાક પૈસા આપતા જળે એટલે મને કાંઈ અડચણ પડે નહિ, અને કાંઈ જોષ્ટી ચીજો પણ મળે. ” પછી જેલર તરફ ફરીને બોલ્યો. “ ચાલો સાહેબ, હું તો તૈયાર છું. ”

“ ઠીક, તે પ્રમાણે કરીશ. ” બરટુશીઓએ જતાં જતાં આન્ડ્રીઆના પ્રશ્નનો જવાબ આપ્યો.

પ્રકરણ ૫૪ મું

પાછળના એક પ્રકરણમાં આપણે જોઈ ગયા છીએ કે વેલેન્ટાઇનના મરણ પછી તેના મૃત દેહની રક્ષા કરવાને, તેમજ તેના આગળ પ્રીતિધર્મની આજ્ઞા અને આચાર અનુસાર કેટલીક અંતિમ ક્રિયા અને પ્રાર્થના કરવાને ઈટાલીઅન પાદરી બુસોનીને બોલાવવામાં આવ્યો હતો. જે ઓરડામાં થયું હતું તે ઓરડામાંથી પાદરીએ સર્વ કોષ્ટને બહાર નિકળી જવાને ફરમાન કર્યું હતું, પણ વૃદ્ધ નોરટીઅરે ત્યાં જવાને માટે ચોખ્ખી ના પાડી, એટલે તેને પાદરીએ ત્યાં રહેવા દીધો. તે પાદરીના ઉપદેશને લીધે, તેની મમતાને લીધે, અગર તેના તરફથી જ્ઞાન અને દીક્ષાસો મળવાને લીધે, ગમે તેમ હોય, પણ તે વૃદ્ધના મનનું કાંઈક સમાધાન થયું. તેની સાથે એકાન્તમાં વાતચીતનો પ્રસંગ મળ્યા પછી તેનો અસહ્ય શોક ઓછા થઈ ગયો, અને તે શાન્ત બનીને ભવિતવ્યતાને તાબે થયો. તેની

ત્રી માટેનો તેનો અથાગ રનેહ જણીતો હોવાથી સર્વ કાષ્ટને
થી આશ્ચર્ય લાગ્યું.

વેલેન્ટાઇનના અવસાનના દિવસે વાઇલફોર્ટ અને તેના વૃદ્ધ
તા નોરટીઅરનો એકાન્તમાં મેળાપ થઇ બન્ને વચ્ચે કાંઇ
તચીત અને વાટાઘાટ થઇ હતી. તે પછી પિતા પુત્ર બન્નેનો
રીથી મેળાપનો પ્રસંગ આવ્યો નહિ. નોકર ચાકરો તમામ રજા
વાની અગર ચઢેલો પગાર પણ મેળવવાની દરકાર કર્યા સીવાય
સી ગયા હતા. આથી તેમની જગાએ તુર્તાતુર્ત બીજા માણસો
બી લેવામાં આવ્યા. આ માણસો નવિન હોવાને લીધે વાઇલ-
ફોર્ટનાં કુટુંબનાં માણસોની પરસ્પરની અતડાશમાં પણ વ-
રો થયો.

પોતાનું દુઃખ વિસારે પાડવાના હેતુથી વાઇલફોર્ટ કંડરોસના
નનો મુકદ્દમો તૈયાર કરવામાં રોકાયો હતો. ફોજદારી ન્યાયાધીશ
સેશન્સ કોર્ટ) ની બેઠક શરૂ થવાની તૈયારી હતી. વાઇલફોર્ટ પો-
તું તમામ ધ્યાન તે મુકદ્દમામાં પરોવ્યું. જે જે કામોમાં કાઉન્ટ
પ્રક્રિયા મોન્ટેક્રિસ્ટોનો હાથ હતો તે તમામ કામોની માફક આ
નાવે પણ આખા પેરીસ શહેરને હીલોળે ચઢાવ્યું હતું. જ્યાં ત્યાં
નીજ વાતો ચાલી રહી હતી.

કામમાં ભેગો થયેલો પુરાવો જોઇએ તેવા મજબુત અગર
જુરિયાતમક નહોતો. જન્મટીપની સજા પામેલા એક બદમાસે
રણુ વખતે ઉચ્ચારેલા થોડાક શબ્દો ઉપરજ માત્ર આખા કામનો
ખંચ આધાર હતો. પોતાના સોબતી ઉપરના દ્રેષની લાગણીને
ધે, અગર તેના ઉપર કાંઇક જુના વૈરનો બદલો લેવાના હેતુથી

પણ મરનારે તે શખ્દો કહ્યા હોય. તેના કથનથી સત્યાસત્યતા તપાસવાની તક પણ બીલકુલ મળી શકી નહોતી. છતાં મેજસ્ટ્રેટના મનનો નિશ્ચય થઇ ગયો હતો. ‘બેનીડેટો’ ગુન્હેગાર હતો, એવી તેને પક્કી ખાત્રી થઇ ગઇ હતી. પોતાના બુદ્ધિચાતુર્યની મદદથી તે કામખાર પાડવાની તેણે આશા રાખી હતી.

બરદુશીઓએ ‘બેનીડેટો’ ની કારાગૃહમાં મુલાકાત લીધી તેને બીજે દીવસે વાઇલફોર્ટનો અને તેના પિતાનો ફરીથી પાછો અચાનક મેળાપ થઇ ગયો. વાઇલફોર્ટ બીચારો થાક્યો પાક્યો મકાનના પાછળના બાગમાં ફરતો હતો, એવામાં તેના પુત્ર બાગક એડવર્ડની રમતની બુમાબુમ તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું. જે તરફથી અવાજ આવતો હતો તે તરફ દૃષ્ટિ કરતાં, એટલા ઉપર એક જગાએ વૃદ્ધ નોરટીઅરની ખુરસી પડેલી તેના બેવામાં આવી. તેની માફક બુદ્ધાને પણ જરા હવા ખાવાની જરૂર લાગી હતી, એટલે તેની ખુરશી ત્યાં લાવીને મુકવામાં આવી હતી.

વાઇલફોર્ટે જોયું તો તેના પિતાની દૃષ્ટિ એક જગાએ સ્થિર થએલી જણાઇ. પ્રથમ તો તે શું નિહાળી રહ્યો હતો તે વાઇલફોર્ટને બીલકુલ સમજાયું નહિ; પણ તે બુદ્ધાની દૃષ્ટિમાં એટલો બધો તિરસ્કાર, દ્વેષ, અને કુરતા લરેલાં જણાયાં કે વાઇલફોર્ટ ચમક્યો, અને તેનું કારણ શોધવા તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું. જે દિશા તરફ નોરટીઅર બેઠ રહ્યો હતો તે દિશામાં વાઇલફોર્ટ જરા આગળ વધ્યો, તો એક ઝાડ નીચે પોતાની પત્નીને બેઠેલી તેણે જોઇ. તે એક પુસ્તક વાંચતી હતી. વચમાં વચમાં વારંવાર તેના પોતાના પુત્ર એડવર્ડના તરફ સ્મિત હાસ્યથી જોતી, અગર તો તેની માગણી

પ્રમાણે તેણે ફેંકેલો દડો તેના તરફ પાછો ફેંકતી. એટલે પુસ્તકમાં તેનું એટલું બધું ધ્યાન નહોતું. આ જોતાંજ વાઇલફોર્ટના મુખ ઉપરથી લોહી ઉડી ગયું. પોતાના વૃદ્ધ પિતાની તિરસ્કારપૂર્ણ ક્રૂર દૃષ્ટિનો આશય તે સમજી ગયો. એવામાં તેના પિતાની દૃષ્ટિ તેના ઉપર પડી, એટલે તે વૃદ્ધની ક્રૂર અને તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિનો વિષય તે થઇ પડ્યો. મેડમ વાઇલફોર્ટ આ દૃષ્યથી તેમજ તેના ખરા હેતુથી તદ્દન અચ્ચાત હતી. તે તો પોતાના પુત્રને લાડ લડાવવામાં મશ્ગુલ થઇ ગયેલી હતી.

વાઇલફોર્ટથી પોતાના પિતાની દૃષ્ટિનો તાપ સહન થઇ શક્યો નહિ. તે પોતાના પિતાના તરફ જવા લાગ્યો. જેમ જેમ પાસે આવતો ગયો તેમ તેમ તેના પિતાનાં નેત્રોમાંથી ક્રોધનો અગ્નિ વરસી રહેતો તેને જણાવા લાગ્યો. પુત્ર પિતાનો ઇપ્કો અને ધમકી સમજી ગયો. નોરટીઅરે પોતાના પુત્રને તેણે લીધેલા પ્રતિજ્ઞાનું સ્મરણ કરાવવાના હેતુથી ઉંચે આકાશ તરફ દૃષ્ટિ કરી.

“ હા જી, હા. મને યાદ છે. ” વાઇલફોર્ટ પાસે આવીને પોતાના પિતાને કહ્યું. “ મારી પ્રતિજ્ઞા હું ભૂલી ગયો નથી. હવે માત્ર એક દિવસજ બાકી છે. તેટલો વખત શાન્તિ રાખો. હું લીધેલા સોગન પાળ્યા સિવાય રહેનાર નથી. ”

પુત્રનો ઉત્તર સાંભળીને પિતાનો ક્રોધ શાન્ત થયો. તેણે પોતાની દૃષ્ટિ ક્ષીણ દિશામાં ફેરવી લીધી. વાઇલફોર્ટ ત્યાંથી ઉતાવળો ઘરમાં ગયો, અને પોતાના દીવાનખાનામાં બેસી ગયો.

, બીજે દિવસે સોમવાર હતો. તે દિવસે મુકદ્દમો શરૂ થવાનો હતો. પ્રાતઃકાળથીજ દિવસ ધણો ખિન્ન લાગવા માંડ્યો. મેજસ્ટ્રેટને

પહેલી રાતના બીજકુલ નિદ્રા આવીજ નહોતા. અનેક પ્રકારના બચ-
કર અને ખેદપૂર્ણ વિચારોમાં તેણે રાત્રિ પસાર કરી હતી. પ્રાતઃકાળ
થતાં તેણે હૈયું કડિણ કયું. તે બબડ્યો: “ આજે મુંઢેગારોને તેમના
ગુન્હાનો બદલો મળવાનો દિવસ છે. ”

કચેરીમાં જવાનો સમય થતાં સુધી તે પોતાના ઓરડામાંથી
બહારજ નીકળ્યો નહિ. ઘડીમાં તે કાંઈક લખતો, ઘડીમાં સ્તબ્ધ
બનીને બેસી રહેતો, તો ઘડીમાં ઉઠીને ઓરડામાં આમતેમ આંટા
ફેરા મારતો. તેના હૃદયમાં ચાલી રહેલું તુમુલ યુદ્ધ કામના પણ
સમજવામાં આવે તેમ નહોતું.

જમવાનો સમય થયો, પણ તે જમવા ગયો નહિ. તેને માટે
જાણું પીરસીને તેના દીવાનખાનામાં લાવવામાં આવ્યું, તેણે તેને
સ્પર્ષ સુધ્ધાં પણ કર્યો નહિ. આમ કરતાં અગીયાર વાગ્યા. તેનો અંગત
નોકર ઓરડામાં દાખલ થયો.

“ સાહેબ, શેઠાણી આપને યાદ દેવરાવે છે કે અગીયાર વાગ્યા
છે અને ન્યાયાધીશીનું કામ બાર વાગે શરૂ થાય છે. ”

“ વારૂ, ” વાઇલફેર્ટ કહ્યું. “ તેથી શું ? ”

“ શેઠાણી પોષાક સજીને તૈયાર થઈને બેઠાં છે. તેઓની મરજી
આપની સાથે આવવાની છે. ”

“ ક્યાં ? ” “ કોર્ટમાં ! ” “ શા માટે ? ” “ શેઠાણીની
મરજી આ કામ ચાલે તે વખતે બને હાજર રહીને તે જો-
વાની છે. ”

“ અહા ! ” વાઇલફેર્ટ ચોંક્યો. “ શું તેમની એવી મરજી
છે ? ”

“ સાહેબ, આપની ઇચ્છા એકલાજ પધારવાની હોય તો હું જમને શેઠાણીને તે પ્રમાણે કહું. ” વાઇલફોર્ટના અવાજની વિચિત્રતાથી ગભરાઇને નોકરે કહ્યું.

વાઇલફોર્ટ ક્ષણભર શાન્ત રહ્યો.

“ તારી શેઠાણીને કહે, ” તેણે આખરે નોકરને કહ્યું. “ કે હું પોતેજ તેની પાસે આવું છું. મારે કાંઇક વાતચીત કરવી છે. ”
“ ઠીક સાહેબ ”

નોકર સંદેશો પહોંચાડીને પાછો આવ્યો, અને પોતાના શેઠને પોષાક સજવામાં મદદ કરવા લાગ્યો. તે કાર્ય પૂર્ણ થતાં વાઇલફોર્ટ પોતાની પત્નીના દીવાનખાના તરફ ગયો. બારણા આગળ પહોંચતાંજ તેની આંખે અંધારાં આવી ગયાં અને કપાળે પસીનો થઇ આવ્યો. પણ તુરંતજ મનને કબજે કરીને અંદર દાખલ થયો.

મેડમ વાઇલફોર્ટ એક વિરામાસન ઉપર પડી પડી અધીરાઇથી એક વર્તમાનપત્રનાં પાનાં ઉથલાવી રહી હતી. એડવર્ડ પાસેજ ઉભો ઉભો એક પુસ્તકનાં પાનાં ફાડી રહ્યો હતો. તે પોતાના પતિની સાથે જવાને તૈયાર થઇનેજ બેઠેલી હતી.

“ કેમ આજે તો કાંઇ ઘણાજ કામમાં રોકાઇ ગયા લાગે છે ને શું ? આટલી બધી વાર કેમ લાગી ? ” તે પોતાના પતિને બોલતાં બોલી. “ પણ આમ કેમ ? આજે આપનું મુખ આટલું બધું પીડકું કેમ લાગે છે ? શું આપ આખી રાત કામ કરતા બેઠા હતા ? આપની તબીબત કાંઇ નાદુરસ્ત છે ? જમવાને માટે પણ આજે કાંઇ નીચે આવ્યા નહિ ? મને સાથે લઇ જશોને ? ”

તેણે એટલા બધા પ્રશ્નો કર્યા પણ વાઇલફોર્ટે તેમાંના

એકનો પથુ જવાબ આપ્યો નહિ. ધડીભરતે સ્તબ્ધ બનીને પુતળાની માફક ઉભોજ રહ્યો.

“ એડવડ, ” આખરે તેણે પોતાના બાળક પુત્રને કહ્યું.
“ જરા બહાર જ તો. મારે તારી માની સાથે કાંઈક વાતચીત કરવા છે. ”

વાઇલફોર્ટનો શીક્ષો ચ્હેરો, તેનો દઢ અવાજ, અને તેની વિચિત્ર રીતભાત જોઈને મેડમ વાઇલફોર્ટ કંપી ઉડી. એડવર્ડે પોતાની માતાના સામે જોયું. તે કાંઈ બોલી નહી, એટલે પિતાની આજ્ઞા તરફ એડવર્ડે કાંઈ લક્ષ આપ્યું નહિ.

“ એડવર્ડ, ” વાઇલફોર્ટ એટલો બધો ચીઢાઈને બોલ્યો કે તે બાલક વિચારો ચમકીને ઉભો થઈ ગયો. “ કેમ સાંભળતો નથી કે ? જા, બહાર જા. ”

તે બાળકને બિચારાને કાંઈ દિવસે તેવો અનુભવ થયો નહોતો. તે ચરચર ધ્રુજવા લાગ્યો. પિતાએ તે જોયું. બાળકની પાસે દોડી જઈ તેને તેણે છાતી છાતી સરસો ચાંપી, એક ચુંબન કર્યું, અને તેને જરા માયા ભરેલા અવાજે કહ્યું.

“ જા, બેટા, બહાર જા. ”

બાળક એડવર્ડનો ભય દૂર થઈ ગયો. તે આનંદમાં આવી જઈને સાંથી બહાર દોડ્યો.

“ હે પ્રભુ ! ” પત્ની પોતાના પતિના હૃદયમાં ચાલી રહેલા વિચારો જાણવાનો પ્રયત્ન કરતાં બબડી. “ આજે આ બધું છે શું ? ” તેણે જરા હસવાનો ઢાંગ કર્યો.

મેજસ્ટ્રેટ બારણું બંધ કર્યું, અને પછી પોતાના પત્નીના તરફ

ફરીને એકાએક થંડા અવાજે પૂછ્યું. “ બાપસાહેબ, આપ જે વિષનો હમેશાં ઉપયોગ કરો છો તે ક્યાં છે ? ”

પત્નીના મસ્તક ઉપર એકાએક વળતો પ્રહાર થયો. તેના તમામ હોસકોસ ઉડી ગયા.

“ આપ શું કહેવા માગો છો તે મને સમજતું નથી. ” તેણે એકી હતી ત્યાંથી ઉઠવાનો પ્રયત્ન કરતાં લથડતી જીભે કહ્યું, અને ફરીથી પાછી ત્યાંને ત્યાંજ બેસી ગઈ.

“ હું તને એટલુંજ પૂછું છું, ” વાઈલકોટે થંડા અવાજે આગળ ચલાવ્યું. “ કે જે વિષના પ્રયોગથી, તેં, મારા સસરા સેન્ટ મિરાન, મારી સાસુ મેડમ સેન્ટ મિરાન, નોકર બોરીસ, અને મારી વહાલી પુત્રી વેલેન્ટાઇનના પ્રાણ લીધા છે, તે વિષ તું ક્યાં છુપાવી રાખે છે ? ”

“ અરે આપ આજે આ શું બોલી રહ્યા છો ? ” મેડમ વાઇલકોટે આજીજી કરતાં ફરીથી પૂછ્યું.

“ બાપ સાહેબ, તમારે પ્રશ્ન કરવાનો નથી. તમારે તો મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાનો છે. ”

“ મારે કોને જવાબ આપવાનો છે ? મારા સ્વામીને કે ન્યાયાધીશને ? ” લથડતી જીભે તેણે ફરીથી પૂછ્યું.

“ ન્યાયાધીશને, બાપ સાહેબ, ન્યાયાધીશને. અત્યારે તમારા આગળ તમારો સ્વામી ઉભો નથી, પણ મેજસ્ટ્રેટ—ન્યાયાધીશ ઉભેલો છે, અને તે તમને પ્રશ્ન કરે છે. ”

“ ઓ પ્રભુ ! ઓ પ્રભુ ! ” તે બીજી કાંઈ પણ બોલી શકી નહિ.

“કેમ જવાબ નથી આપતી ?” મેજસ્ટ્રેટ પૂછ્યું. પછી જરા રસ્મત-હાસ્ય કરતાં તે બોલ્યો. “ત્યારે એ વાત તો મુદ્દે ખરીજ ! તું તેની ના પાડી શકતી નથી !” તેનું તે સમયનું હાસ્ય તેના ક્રોધ કરતાં વધારે બીષણ હતું.

તે છીડીને જરા આગળ આવી.

“અને તારાથી ના પાડી શકાય તેમ પણ નથી.” વાઈસ-કૌન્ટે તેના તરફ હાથ કરીને કહ્યું. “તેં આ બચાંકર ગુન્હાઓ કર્યા છે, અને અત્યાર સુધી તું પકડાઈ નથી. તારા ઉપરના પ્રેમને લીધે બધાં છેતરાયાં છે. મેડમ સેન્ટ મિરાનના મરણથીજ મારા જાણવામાં આવ્યું કે મારા ઘરમાં ગુપ્ત રીતે વિષ-પ્રયોગ ચાલી રહેલો છે. ડોક્ટર આપ્રીનીએ મને ચેતવણી આપી હતી કે મારા ઘરમાં ખૂનના પ્રયોગો ચાલી રહ્યા હતા. તે વખતે મારા હૃદયમાં તે વાત ઉતરતી નહોતી. બોરીસના મરણથી ડોક્ટર આપ્રીનીના કહેવાને ટેકો મળ્યો. મારૂં મન શંકાશીલ બન્યું, પણ દુર્ભાગ્યે એક નિર્દોષ પર્વત અને દેવાંશી બાલાના ઉપર મારો શક ગયો. પણ વેલેન્ટાઇનના મરણ પછી તો અપરાધી કાણ છે તે બાબત મારા મનમાં જરાપણ શંકા રહી નહીં.” એકલા મારા મનનેજ નહિ પણ ખીજના મનને પણ ખાત્રી થઈ ગઈ છે. આ રીતે હાલ તો તારો ગુન્હો માત્ર બેજ જાણના જાણવામાં આવ્યો છે: પણ ઘણા ઘણા માણસોના મનમાં સત્ય વાતની શંકા આવી છે. એટલે હવે થોડાજ સમયમાં તારા ગુન્હાઓ જગજાહેર થઈ જશે. બોલ તારે શું કહેવું છે ? યાદ રાખજે કે હું તારો પતિ તરીકે પૂછતો નથી, પણ એક ન્યાયાધીશ તરીકે પૂછું છું.”

તે યુવતીએ પોતાના હાથમાં પોતાનું મુખ છુપાવી દીધું. “હું આપને વિનંતિ કરું છું-પ્રાર્થના કરું છું કે આપ ખોટાં અનુમાન અને બહેમનો ભોગ થઇ પડતા નહિ. ”

“ ત્યારે શું તું પણ બહીકણુ છે કે ? ” વાઇલફોર્ટે તિરસ્કાર-યુક્ત અવાજે કહ્યું. “ પણ તેમાં તારો પોતાનો વાંક નથી. હું હમેશાં એવું જોતો આવ્યો છું કે જે લોકો વિષ-પ્રયોગ કરનારા હોય છે તે બધાજ બીડ-હિયકારા-આયલા હોય છે. જે વૃદ્ધ મનુષ્ય અને એક યુવાન બાલાનું ખુન કરી, તેમની મરણોન્મુખ સમયની યાતના-ઓને થંડે કલેજે અને આનંદથી નિહાળનાર તારામાં પણ એવું હિયકારાપણું જોવામાં આવે છે એ શું સત્ય વાત છે ? ”

“ ઓ બાપરે ! ઓ પ્રભુ ! ”

“ ચાર ચાર નિર્દોષ પ્રાણીઓની હત્યા કરનાર તું આવી બહીકણુ હોઇ શકે એ તો મને ઘણું આશ્ચર્ય લાગે છે. ” વાઇલફોર્ટે વધારે ને વધારે જુસ્સામાં આવતાં કહ્યું, “ તેં બધી ગોડવણો તો બરાબર કરી હતી. તારું કાવતરું છુપાવવાને તો તેં બધી કાળજી રાખી છે, પણ તું એ વાત ભુલી ગઇ કે પાપ લાંબા વખત સુધી છુપું રહેતું નથી; એ જ્યારે ત્યારે પણ બહાર તો આવવાનુંજ; ખૂન પકડાયા સિવાય રહેતુંજ નથી. વાર ત્યારે, જે આવો ગુન્હો કરતાં પકડાઈ તો તારી શી દશા થશે એ વાતનો તેં પ્રથમથી કાંઈ વિચારે કર્યો નહતો ? આવા ગુન્હા માટે કાયદામાં શી શિક્ષા ઠરાવી છે તે શું તારા જાણવામાં નથી ? ના. ના, એ વાત અશક્ય છે; તારા જાણવામાં દોષીજ નેમએ. તારા જેવી બાહોશ, ચાલાક, અને વિચારવંત સ્ત્રીએ પ્રથમથીજ આવી બાબતોનો-આવાં કામોનાં

પરિણામનો પણ વિચાર કર્યો ન હોય એ માનવા જેવી વાત નથી: એટલે પ્રસંગ આવ્યે તેં કરેલા આવા ભયંકર ગુન્હાની શિક્ષામાંથી બચવાને કોઈ ઉપાયની પણ પ્રથમથીજ ચોજના કરી રાખેલી હોવી જોઈએ. કોઈ વધારે જલદીથી, અને ચોક્કસ અસર કરે તેવું એકાદ વિષ તેં તારા પોતાને માટે કોઈક જગાએ છુપાવી રાખ્યું હોવુંજ જોઈએ. ”

મેડમ વાઇલફોર્ટ હાથ જોડવા લાગી. તે પોતાના પતિને પણ પડવા લાગી.

“ હા, હા. ” તે બોલ્યો. “ હવે હું સમજ્યો. તું તારા ગુન્હા કબુલ કરે છે; પણ ન્યાયાધીશના આગળ દેવટની ધડીએ આવ! ગુન્હાઓ કબુલ કર્યાથી તેની ભયંકરતા કાંઈ ઓછી થતી નથી. આવા ગુન્હા કરનાર ગુન્હેગાર શિક્ષામાંથી કોઈપણ રીતે તદ્દન બચી જઈ શકતો તો નથીજ. ”

“ શિક્ષા ! ” મેડમ વાઇલફોર્ટ બોલી ઉઠી. “ શિક્ષા ! આપ એ શબ્દનો વારંવાર ઉપયોગ કરો છો ! ”

“ હા, હા. આવા પ્રકારનો એકજ ગુન્હો કરનારને પણ ભયંકર શિક્ષા કરવામાં આવે છે, તો ચાર ચાર ખુન કરવા છતાં પણ તું શિક્ષામાંથી બચી જવાની આશા રાખે છે શું ? તું શું એમ સમજતી હતી કે પેરીસના મુખ્ય મેજસ્ટ્રેટની ઘણીઆણી હોવાથી તને કોઈ પૂછનાર નથી ? તેથી શું કાયદાની ચુંગલમાંથી પણ તું છટકી શકીશ ? ”

ના, બાઈ સાહેબ, ના. એવા ભયંકર ખૂનીને માટે તો કાયદાએ દેહાન્ત દંડની શિક્ષા ઠરાવી મૂકેલી જ છે, અને ખૂની ગમે તે

હોય તોપણ તેને માટે જલ્લાદની તલવાર હંમેશાં રાહ જોયા કરે છે. બ્રાહ્મ સાહેબ, એવી ભયંકર શિક્ષામાંથી બચવાનો માત્ર એકજ માર્ગ છે. તે એ કે જે વિષના પ્રયોગથી નિર્દોષ મનુષ્યોની હલા કરવામાં આવી છે, તેજ વિષનાં અગર બલકે તેનાથી કોઈ વધારે ભયંકર અને જલદ વિષનાં થોડાંક ટીપાનો ખુનીએ પોતે પોતાને માટે ઉપયોગ કરી લેવો. ”

મેડમ વાઇલફોર્ટના મુખમાંથી એક ભયાનક ચીસ નિકળી ગઈ. તે ભયથી આકુળવ્યાકુળ થઈ ગઈ.

“ બ્રાહ્મ સાહેબ, ગભરાતાં નહિ. ” મેજસ્ટ્રેટે આગળ ચલાવ્યું. “ આપે જલ્લાદની તલવારનો ભય રાખવાનું કાંઈપણ કારણ નથી. હું તમારું એવું અપમાન થવા દેનાર નથી, કારણ કે તે અપમાન તમારું નહીં પણ મારું પોતાનું થશે. હું ક્યારેના તમને જે કહી રહ્યો છું, તે મારા શબ્દો તમે બરાબર ધ્યાન દઇને સાંભળ્યા હોય એમ મને જણાતું નથી. ના, ના. તમારે જલ્લાદને હાથે મરવાનું નથી. ”

“ ના, ના. મને આપનું કહેવું જરાપણ સમજાતું નથી. આપ શું કહેવા માંગો છો ? ” તે દુર્ભાગી સ્ત્રીએ લથડતા અવાજે પુછ્યું.

“ મારું કહેવું એવું છે કે આ શહેરના મુખ્ય મેજસ્ટ્રેટની સ્ત્રી પોતાનાં પાપકર્મોથી તેના ધણીના નામને જાહેર રીતે કલંક લગાડી શકશે નહીં. ”

“ ના ! ના ! ના. ! ”

“ બ્રાહ્મ સાહેબ, હું તમારો આભારી છું. ”

“ શાને માટે આભારી ? ”

“ તમે હમણાં જે કાંઈ કહ્યું તે માટે. ”

“ મેં શું કહ્યું ? અરે, મારું મગજ અત્યારે ભમી જાય છે. હું કાંઈપણ જોઈ અગર સમજી શકતી નથી. હે પ્રભુ ! હે પરમાત્મા ! ” તે જમીન ઉપરથી ઉડી. તેનું આખું શરીર થર થર કંપતું હતું. તેના કેશ છુટા થઈને વિખરાઈ ગયા હતા.

“ મેં ઓરડામાં દાખલ થતાંજ જે પ્રશ્ન કર્યો હતો તેનો ઉત્તર તેં હજી નથી આપ્યો. તું હંમેશાં જે વિષનો ઉપયોગ કરે છે તે વિષ તું ક્યાં છુપાવી રાખે છે ? ”

“ ના, ના. મને આશ્ચર્ય છે કે આપ એવી ઇચ્છા કદી રાખોજ નહિ. ” તે યુવતી કાકલુદી ભરેલા અવાજે બોલી.

“ બાઈ સાહેબ, મારી માત્ર એકજ ઇચ્છા છે કે તમારું પાપ જાહેર પ્રજાની જાણમાં ન આવે. જલ્દાને હાથે તમારો અંત આવે એ બદનામી મારાથી બીલકુલ સહન થાય તેમ નથી. એવી જાહેર અપકીર્તિનો પ્રસંગ હું લાવવા દેનાર નથી. એથી તો મારા નામને બદો લાગે. કેમ તમે સમજ્યાં ને ? ” વાઈલ્ડફોર્સે પુછ્યું.

“ દયા કરો ! અરે, મારા ઉપર જરા દયા કરો ! ”

“ મારી માગણી એવી છે કે બરાબર ન્યાય થવો જોઈએ. હું પોતે ન્યાયાધીશ છું એટલે ગુન્હાને માટે શિક્ષા કરવી એ મારી પવિત્ર ફરજ છે. બીજી કોઈ સ્ત્રી હોત—જલે પછી તે ગમે તો રાજાની રાણી કાં નથી હોતી—પણ જો તમારી જગાએ અત્યારે બીજી કોઈ સ્ત્રી હોત, તો મેં તેને જલ્દાને આધીન કરી દીધી હોત; પણ તું મારી પોતાની પત્ની છે, એટલે તારા ઉપર હું દયા કરું છું; અને તેથીજ તારી પોતાની પાસે છુપાવી રાખેલા જલદમાં જલદ વિષનું તને રમરથ કરાવું છું. ”

“ અરે મને દયા કરો ! મને ક્ષમા કરો ! મને જીવ દો ! મને જીવિતદાન આપો ! ”

“ અરે, કેવી બ્હીકણ ! ”

“ સ્મરણ કરો કે હું આપની સ્ત્રી છું, આપની ધર્મપત્ની, આપની અર્ધાંગના છું ! ”

“ હું તો માત્ર એટલુંજ જોઈ શકું છું કે તું અપરાધી છે. તું ભયંકર ખૂની છે. તારા ગુન્હા સાખીત થઈ ચુક્યા છે. ”

“ પ્રભુની ખાતર મને બચાવો ! ”

“ ના ! ના ! ”

“ અરે, એક વખતના આપણા પ્રેમની ખાતર મને બચાવો ! ”

“ ના ! ના ! ”

“ આપણા પુત્રની ખાતર ! અરે, આપણા એકના એક બાળકની ખાતર ! ”

“ ના, ના, તે અનવાનું નથી. જો હું તને આજે બચાવું તો કાલે તું બીજાઓની માફક બાળકની પણ હત્યા કરવાને ચુકે નહિ ! ”

“ હું મારા બાળકની હત્યા કરું ! હું મારા પુત્રનો વિનાશ કરું ! હા ! હા ! હા ! હા ! ! ! ” તેણે એક ભયાનક અટંકાસ્ય કયું.

• ક્ષણ પછી તે ફરીથી પાછી પોતાના ઘણીને પગે પડી, અને અત્યંત દયાજનક અવાજે ક્ષમાની યાચના અને જીવિતદાન માટે કાલાવાત્રા કરવા લાગી.

• “ જો, હવે હું તને છેલ્લી ચેતવણી આપી દઉં છું, ” વાઇલ્કેન્ડે કહ્યું. “ કે કચેરીમાંથી પાછો આવતાં મારી આગા પળાઈ નથી

એમ જણાશે, તો હું પોતેજ તને પોલીસના હાથમાં સોંપી દેશ. ”

હવે તેની બધી આશા નષ્ટ થઇ ગઇ.

“ સમજ કે ? ” તેણે ફરીથી કહ્યું. “ કચેરીમાં આજે એક ખૂનીને દેહાન્તદંડની સજા ફરમાવવાને માટેજ હું જાઉં છું. પાછો ફરતાં જો તને જીવતી દેખીશ, તો તારે પણ આજ રાતના કારાગૃહમાં શયન કરવું પડશે, અને અંતે એક હલકામાં હલકા ગુન્હેગારની માફક જલાદને હાથે તારે મરવું પડશે. ”

મેડમ વાઇલફોર્ટે એક દીધ નિઃશ્વાસ મૂક્યો. તે ગભરાઇ ગઇ, તેના પગ ગળી ગયા, આખા શરીરે પસીનો છૂટી ગયો. તે જમીન ઉપર પટકાઇ પડી. તેના ધણીના મનમાં ક્ષણભર જરા દયા આવી. તેણે તેના તરફ જરા ઓછી કઠોર દૃષ્ટિથી એકવાર નજર ફરી. પણ પછી મેજસ્ટ્રેટ તરીકેની પોતાની ફરજ, અને પોતાના પિતાને આપેલા વચનનું તેને સ્મરણ થયું. તેણે હૃદયને પાછું અંકુશિત કરી લીધું—કઠોર બનાવ્યું, અને ધીમેથી કહ્યું:

“ ચાલો ત્યારે, હવે હું રજા લઉં છું. લો હવે છેલ્લા પ્રણામ બાપ સાહેબ ! ”

આ છેલ્લા પ્રણામથી જલાદની તલવારના ઝટકા જોવાજ તેને ધા પડ્યો. તે મૂર્છિત થઇ ગઇ. મેજસ્ટ્રેટ ઓરડાનું બારણું બંધ કરીને ચાલતો થયો.

પ્રકરણ પપ મું.

“એનીડો” ના મુકદ્દમાથી આખા પેરીસ શહેરના સમાજમાં ખળભળાટ થઇ રહ્યો હતો. પેરીસનાં સુધરેલાં, દ્રવ્યવાન, અને ઉત્તમ પંક્તિનાં કુટુંબોમાં જ્યાં ત્યાં તેજ બનાવની વાતો ચાલી રહી હતી. તેના કેસના દિવસની બધા આતુરતાથી રાહ જોઇ રહ્યા હતા. “રાજકુમાર કેવલકેન્ડી” તરીકે તેની ટુંક મુદતની કારકીર્દીમાં પેરીસની જનતામાં અગ્રગણ્ય ગણાતાં કુટુંબોમાં તેનો ઝાઝો અવરજવર થતો હતો. દિવસે દિવસે તેનાં ઓળખાણ પીછાન વધતાં ગયાં હતાં. તેની સંપત્તિ અને પદ્ધતી ધણાંઓને દર્ષા થતી. જાહેર અને ખાનગી જલસાઓમાં તેની હાજરીની આવશ્યકતા ગણાતી. કેટલેક ડેઝાણે અને કેટલાક પ્રસંગે તો તેની માર્ગ-પ્રતીક્ષા પણ થતી. પેરીસનાં મુખ્ય મુખ્ય નિવાસ-ગૃહો, આરામાલયો, અને ભોજનગૃહોમાં તે પોતાની ઉદારતાને માટે બાણીતો થયો હતો.

પાપ હમેશાં છૂપું રહેતું નથી. આખરે “રાજકુમાર કેવલકેન્ડી” નું બોપાળું ખુલ્લું થઈ ગયું. વર્તમાનપત્રો તેનાં પરાક્રમે તેની ગર્જના કરી ઉઠ્યાં. જે લોકો “રાજકુમાર કેવલકેન્ડી” ના અંગત સંબંધમાં આચ્છાં હતા, તે તમામને તેના કેસનું શું થાય છે, તે જાણવાની ઉત્કટ જિજ્ઞાસા થઇ આવી, અને તેથી તેનું કામ ચાલે તે વખતે ફેચેરીમાં હાજર રહીને તે નજરે જોવાનો તેઓએ નિશ્ચય કર્યો હતો. ધણા ખરાનો અભિપ્રાય તો એવો થતો હતો કે કાંતો “એનીડો”

કાંઈ નીચ કાવતરાનો ભોગ થઈ પડ્યો હોય, અગર તો સત્તાવાળા-ઓની કાંઈક બ્રાન્તિના પરિણામે તેના ઉપર આ આક્રમ આવી પડી હોવી જોઈએ. તેનો પિતા મેજર કેવલકેન્ટી પેરીસમાં આવી પહોંચ્યો હતો, એટલે સૌ કાંઈ એમ ધારતું હતું કે તે પોતાના પુત્રનું નિર્દોષ-પણું સાબીત કરીને તેને આક્રમમાંથી છોડાવશે. “રાજકુમાર ખેની-ડેટ્ટો”નો માયાળુ સ્વભાવ, તેનો સુંદર ચહેરો, તેની અદ્વિતીય ઉદારતા વિગેરેનું જે લોકોને સ્મરણ હતું, તેઓનાં અંતઃકરણ તેને માટે ખોટો અભિપ્રાય બાંધવાને તૈયાર નહોતાં. તેઓ તો ખરેખર જ તેને કાંઈ સોનેરી ટોળીના પંજામાં સપડાએલો, અને નીચ કાવતરાનો ભોગ થઈ પડેલો લોકો અને ભોળો યુવાન જ માનતા. કારણ કે આ જગતમાં એવું ઘણી વખત બને છે કે દ્રવ્યવાન, અને નીતિમાન, છતાં ભલા માણસો ઇર્ષ્યા અને દ્વેષના ભોગ થઈ પડે છે, અને નીચ મનુષ્યો તરફથી તેમને ઘણું ખમવું પડે છે.

આથી દરેકે દરેક જણ ન્યાય મંદીરમાં દોડ્યું. કેટલાંક આદમીઓ જોવાના ઇરાદાથી ગયાં, તો કેટલાંક ટીકા કરવાના હેતુથી ગયાં. સવારના સાત વાગ્યાથી ન્યાયમંદીર આગળ લોકોની ઠહ જામવા લાગી. કામ શરૂ થવાને હજી તો એક કલાક બાકી હતો, એટલામાં તો ન્યાયાસનવાળું દિવાનખાનું ખાનદાન મનુષ્યોથી ચીકાર ભરાઈ ગયું. બોક્સેમ્પને એક જાણીતા પત્રકાર તરીકે દરેક જગાએ અગ્રસ્થાન મળતું, એટલે કોર્ટમાં પણ તે દિવસે સ્થાન મેળવવાને તેને જરાપણ હરકત પડી નહિ. ડીપ્રે અને શાતોરીનોડ પણ ત્યાં આવેલા હતાં. તેઓ ભેગા થયા એટલે બોક્સેમ્પે વાત છેડી.

“આજે તો આપણને આપણા જુના દોસ્તનાં ફરીથી દર્શન દર્શન થવાનાં છે.”

“ હા, હા. ” ડીપ્પેએ જવાબ આપ્યો. “ પેલા રાજકુમારનાં જ તો ! સાલ્લો કેવો બદમાસ ! બહુન્નમાં બધ એવા રાજકુમારો ! ”

“ લોકો તો તેના ઉપર શીદા શીદા થઈ જતા હતા ! જે તે કાંઈ તેને ઇટાલીનો પ્રાચીન રાજવંશનો એક કુલદીપક માનતા ! ” બીબા એક જણે ટાપસી પૂરી.

“ ચીનનો શાહુકાર જ તો ! ”

“ તેને સજા તો થવાની જ, નહિ વાર ? ” ડીપ્પેએ બોલેમ્પને પૂછ્યું.

“ અરે યાર, એ પ્રશ્ન તો અમારે તમને પૂછવો જોઈએ. આવી બાબતોની અમારા કરતાં તમને વધારે ખબર હોય ! તેના સંબંધમાં પ્રધાન મંડળમાં કાંઈ વાતચીત થતી હતી કે ? ”

“ હા. ” “ શી વાતચીત થતી હતી ? ”

“ એજ કે, તેની બાહોશી અને બહાદૂરીનાં જે વખાણ થઈ રહ્યાં છે, તેને તે કાંઈ પણ રીતે લાયક નથી. તે તો માત્ર હલકામાં હલકા પ્રકારનો બદમાસ અને ખૂતી ગુન્હેગાર છે. ”

“ બાપરે ! ” બોલેમ્પ બોલ્યો. “ પણ સાલાએ રાજકુમારનો વેશ તો આબેહુબ બજવ્યો હાં ! ”

“ હા, હા. બોલેમ્પ, તમને તેમ લાગતું હશે; કારણકે તમે જૂના રાજવંશો, સરદારો, અને નામાંકિત ઘરાણાંઓની વિરૂદ્ધના પક્ષમાં છો, અને હમેશા તેમના દોષ કાઢવાને તૈયાર રહો છો. પણ હું તો માણસને જોતાંની સાથેજ તે ખરેખર આબરૂદાર અને કુલિન ગૃહસ્થ છે કે નહિ તે પ્રેરણાથી સમજી શકું છું. ”

“ ત્યારે તમે તેને જુના રાજવંશનો રાજકુમાર નહોતા માનતા ”

“ હું જુના રાજવંશને માનું છું. હજી પણ તે વંશને કોઈક વંશજ અસ્તિત્વમાં હોવો જોઈએ, એમ મારું માનવું છે; પણ આ ભામટાને તો હું રાજકુમાર તરીકે કદી પણ માનતો નહોતો. ”

“ હવે એ તો ઠીક છે; પણ ઘણા લોકો તેને રાજકુમાર માનતા હતા. કેટલાક પ્રધાનો પણ તેની મુલાકાતથી પોતાને માન મળેલું સમજતા ! ” બોલિયે ટીકા કરી.

“ જાણે કે પ્રધાનોને આવી બાબતની સમજણ હોય છે ! ”

“ હા, હા. એ વાત પણ ખરી ! ”

“ પણ ” ડીપ્રેએ બોકેમ્પને પૂછ્યું. “ ત્યારે તમે મેજસ્ટ્રેટને મળ્યા હતા કે ? ”

“ ના, ના. એ બની શક્યું જ નહિ. કાસ્ટલકે ડેલા અકવાડીઆથી મો. વાઇલફોર્ટ કોઇને મળતા જ નથી. તેના કુટુંબ ઉપર આવી પડેલી ઉપરા ઉપરી વિચિત્ર આફતોથી—”

“ વિચિત્ર ! કેમ એમ કેમ ? ”

“ વિચિત્ર નહિ તો ખીજું શું ? ઉપરા ઉપરી ચાર મરણો ઘણી ટુંક મુદતમાં થાય અને તે પણ એકજ રોગથી, એ વિચિત્ર નહિ તો ખીજું શું ? ”

એટલામાં બોકેમ્પની નજર એક સ્ત્રીના ઉપર પડી. તેણે પોતાનું મુખ એક ધુરખાથી આભ્રાદિત કરેલું હતું. ખીજાઓનું ધ્યાન પણ તે તરફ દોરાયું.

“ એ કાણ છે ? ” “ એતો એજ ! ” “ એ જ એટલે કાણ ? ”

“ પણ તે નાસી ગયાંની વાતો ઉડી હતી ને ? ”

“ કાણ યુજની ? એરન ડેંગ્વર્સની પુત્રી ? શું તે પાછી આવી ? ”

“ ના. ના. આતો તેની માતા છે; મેડમ ડેંગ્લર્સ છે. ”

“ મેડમ ડેંગ્લર્સ ? ના ! ના ! અશક્ય ! ” રીનોડ બોલ્યો.

“ તેની છોકરીને નાસી ગયાને તો હજી દસ બાર દિવસ પણ નથી થયા; તેમજ તેનો ધણી પણ દેવાળુ કાઠીને હમણાં બે દિવસ ઉપર જ નાસી ગયો છે; એટલામાં આવી જાહેર જગાએ આવતાં તેને જરા શરમ પણ આવતી નથી ? ”

ડીમ્પિ જરા શરમાયો. બોકેમ્પે ફરીથી તે સ્નાના તરફ દ્રષ્ટિ કરી.

“ એ મેડમ ડેંગ્લર્સ જ છે એવું શા ઉપરથી ? આપણને તો કાંઈ ઓળખાણ પડતું નથી. બુરખો ઓઢી લીધો છે એટલે આપણાથી ઓળખી શકાતી નથી. કદાચ રાજકુમાર કેવલકેન્ડીની માતા પણ હોય ! હશે, આપણે શું ? ગમે તે હશે. પણ બુઓ ન્યાયાધીશ સાહેબો આવી પહોંચ્યા લાગે છે. ચાલો, હવે આપણે સૌ પોતપોતાની જગાએ બેસી જઈએ. ”

બહારની બાજુએ ધોંધાટ થઈ રહ્યો હતો. તેનો ચેપ ન્યાયાસનના ઓરડામાં પણ લાગ્યો. એટલામાં એક ચોપદાર દાખલ થયો. બે ત્રણ ચપરાસીઓ બારણા આગળ હાજર થઈ ગયા. ચોપદારે તીક્ષ્ણ અવાજે સર્વ કોઈનું ધ્યાન ખેંચતાં કહ્યું:—

“ ન્યાયાધીશ સાહેબ પધારે છે ! સૌ કોઈ શાંત થઈ જાઓ ! ન્યાયાધીશ સાહેબ પધારે છે ! ”

પાછળ ન્યાયાધીશો દાખલ થયા. સર્વ કોઈએ ઉભા થઈને નમન કર્યું. ગંભીર ચહેરે અને ધીમે પગલે જઈને તેઓ ન્યાયાસન ઉપર બીરાજ્યા. લોકો પણ પોત પોતાની જગાએ જ્યાં ત્યાં ગમે તેમ ગોઠવાઈ ગયા. એકાદ બે મિનિટમાં ચારે તરફ શાંતિ પ્રસરી રહી. પછી જ્યુરી (પંચ) ના ગૃહસ્થોનાં નામો પોકારવામાં આવ્યાં.

એટલે તેમને તેમના માટે નિયત કરેલા સ્થાન તરફ લાઇ જવામાં આવ્યા. તેઓએ પોતાની બેઠકો લીધી. મુખ્ય મેજસ્ટ્રેટને માટે પણ એક ખાસ સ્થાન નિયત કરેલું હતું. મોં. વાઇલકોટે ત્યાં પોતાની બેઠક લીધી. આજના કેસનો સર્વ આધાર તેની તૈયારી ઉપર હતો. સૌ કોઇનું ધ્યાન તેના તરફ દોરાયું. તેણે પણ પોતાની આસપાસ ચારે બાજુએ એક શાંત દૃષ્ટિ ફેરવી. તેના ગંભીર અને કડક ચહેરા તરફ સૌ કોઇ આશ્ચર્યથી જોઇ રહ્યાં. તેના ઉપર આવી પડેલી ભયંકર વિપત્તિઓથી તેના ચહેરામાં જરા પણ ફેરફાર પડ્યો નહોતો. માનુષી લાગણીઓના ઉપર-મનોવિકારોના ઉપર આવી રીતનો વિજય મેળવનાર આ અલૌકિક વ્યક્તિએ કેટલાકનાં હૃદયોમાં આશ્ચર્ય અને કેટલાકનાં હૃદયો માન તથા સૌ કોઇના હૃદયમાં એક પ્રકારના ભયની લાગણી પેદા કરી.

“ આરોપીને હાજર કરો. ” ન્યાયાધીશોના પ્રમુખે શાંત અને ગંભીર અવાજે આજ્ઞા કરી.

આ શબ્દો સાંભળતાં બેનીડેટો જે દરવાજામાંથી દાખલ થવાનો હતો તે તરફ સૌ કોઇ એકાગ્ર ચિત્તથી અને આતુરતાથી જોઇ રહ્યા. દરવાજો તુરતજ ખુલ્યો, અને આરોપી દાખલ થયો. તેના મુખ ઉપર કોઇ પણ જાતના ભય અગર ચિન્તાની જરા પણ લાગણી જણાતી નહોતી. તે ગંભીર અને સ્થિર પગલાં ભરતો આગળ વધતો હતો. તેની દૃષ્ટિ શાંત હતી. ન્યાયાધીશોને અને ખાસ કરીને પ્રમુખને તે જરા વાર નિહાળી રહ્યો. તે પછી મુખ્ય મેજસ્ટ્રેટ તરફ થોડીવાર ધારી ધારીને જોઇ રહ્યો.

આન્ડ્રીઆ પાંજરામાં દાખલ થયો એટલે તેના અચાનક માટે

રોકવામાં આવેલો ધારાશાસ્ત્રી (વકીલ) તેની તરફ આવીને ઉભો રહ્યો.

જ્યુરી (પંચ) ના સભ્યોએ સોગન લીધા.

આ પછી કેસ શરૂ થયો.

પ્રમુખે પ્રથમ ત્હોમતનામું માગ્યું. મેજસ્ટ્રેટ મોં. વાઇલકેટ્ટે આ ત્હોમતનામું તૈયાર કરવામાં પોતાનાં કાયદાના જ્ઞાનનો, ઘડાએલી બુદ્ધિનો, અને કસાએલી કલમનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ કર્યો હતો.

સર ન્યાયાધીશે—પ્રમુખે ત્હોમતનામું વાંચવાનું શરૂ કર્યું. તે જરા વધારે લાંબું હતું. બધા આન્ડ્રીઆના મુખ ઉપર શા શા ફેરફારો થાય છે, તે જાણવાને આતુરતાથી તેના તરફ જોઈ રહ્યા. પણ તે તો શાંતિથી બધું સાંભળી રહ્યો હતો. તેના મુખ ઉપર બેદરકારી સિવાય બીજું કંઈ પણ દષ્ટિગોચર થતું નહોતું. વાઇલકેટ્ટે ટુંકામાં પણ અસરકારક ભાષામાં બધો કેસ તૈયાર કર્યો હતો; અને તેમાં આરોપીના આખા જીવન ચરિત્રનું સિંહાવલોકન તેણે ટુંકામાં પણ ઉત્તમ પ્રકારે કરી બતાવ્યું હતું. બચપણથીજ ગુન્હા કરવા તરફ તેના મનનું વલણ હોય સમય જતાં તે બચકર ગુન્હાઓ કરતો થયો હતો, અને આ પહેલાં તેને તે માટે સજાઓ પણ થઈ ગઈ હતી, એ વાતો વાઇલકેટ્ટે સ્પષ્ટ રીતે સાબીત કરી બતાવી હતી. પરિણામ એ થયું કે, કાયદો તેને અપરાધી ઠરાવી સજા ફરમાવે તે પહેલાં તો ત્હોમતનામું વંચાયું કે તુરતજ લોકોએ તેને અપરાધી ઠરાવી કાઢ્યો, અને દેહાન્ત દંડની જ શિક્ષાને તે લાયક હતો એવો સૌ કોઈનો અભિપ્રાય થયો. પણ એક પછી એક તેના વિરૂદ્ધ મૂકાતાં જતાં ત્હોમતો તરફ આન્ડ્રીઆ કંઈ પણ ધ્યાન આપવા નહોતો. મોં. વાઇલકેટ્ટે તેને ખાસ ધ્યાનપૂર્વક નિહાળી

રહ્યો હતો, અને પોતાની તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી તેને મલરાવવાને હરેક પ્રયત્ન કરી રહ્યો હતો; પણ આન્ડ્રીઆને તેની લેશ માત્ર પણ દરકાર નહોતી. આખરે લ્હોમતનામું પુરું થયું.

“બંધવા,” સર ન્યાયાધીશે પૂછ્યું. “ તારું નામ શું ? ”

“ નામદાર સાહેબ,” આન્ડ્રીઆએ શાંતિથી અને સ્પષ્ટ અવાજે ઉત્તર આપ્યો. “ બેઅદબી માફ કરશો; પણ મને લાગે છે કે આપ નામદાર સાહેબ મને એવી રીતે પ્રશ્નો પૂછવા માગો છો કે જે મને સમજવા મુશ્કેલ છે, અને તેથી તેના ઉત્તર મારાથી આપી શકાય તેમ નથી. મારે આપ સાહેબને કોઈ જાતની સુચના કરવી એ વિવેક ભરેલું કહેવાય નહિ; પરંતુ હાલના સંજોગોમાં કાયદાના ઠરેલા અનુક્રમ પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછવાને બદલે તે અનુક્રમને કાંઈક અપવાદ કરવાની જરૂર છે, એમ મને લાગે છે, અને તેનો ખુલાસો હું આગળ ઉપર કરીશ. અવિવેક લાગતો હોય તો તે માટે હું નામદાર કોર્ટની ક્ષમા ચાહું છું; પણ મારી એવી વિનંતિ છે કે ઠરેલા અનુક્રમ કરતાં કોઈક જુદી રીતે પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપવાની મને પરવાનગી મળવી જોઈએ. નહિ તો હું પ્રશ્નોનો ખીલકુલ જવાબજ આપીશ નહિ. ”

સર ન્યાયાધીશ તો આમો જ થઈ ગયો. તેણે જ્યુરી (પંચ)ના સભ્યો તરફ નજર કરી. જ્યુરીના ગૃહસ્થો મેજસ્ટ્રેટના સામે જોવા લાગ્યા. કોર્ટ, વકીલ-મંડળ, અને પ્રેક્ષકો, તમામ લોકો આશ્ચર્યમાં ગરક થઈ ગયા; પણ આન્ડ્રીઆના મુખ ઉપર કોઈપણ પ્રકારના ફેરફાર અગર વિકાર જણાયોજ નહિ. તે તો જાણે કાંઈ બન્યુંજ ન હોય તેમ બેદરકાર બનીને ઉભો રહ્યો, અને ચારે તરફ નજર કરવા લાગ્યો.

“ વારે, તારી ઉમ્મર ? ” સર ન્યાયાધીશે થોડીક ક્ષણ પછી ફરીથી ગંભીરતા ધારણ કરી પૂછ્યું. “ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર તો તું આપીશને ? ”

“ નામદાર સાહેબ, આ પ્રશ્નનો તેમજ બીજા તમામ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવાને મને કાંઈજ વાધો નથી; પણ તે પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવાનો વારો આવશે એટલે આપીશ. ”

“ તારી ઉમ્મર ? ” સર ન્યાયાધીશે ફરીથી પૂછ્યું.

“ મારી ઉમ્મર એકવીસ વરસની છે, અગર ચોક્કસ પૂજતા હોતો થોડાક દીવસમાં મારી ઉમ્મર તેટલી થશે. કારણ કે સને ૧૮૧૭ ના સપ્ટેમ્બર માસની સત્તાવિસમી તારીખે રાત્રે મારો જન્મ થયો હતો. ”

વાઇલફોર્ટ કાંઈક નોંધ કરવામાં રોકાયો હતો, તે આ તારીખ સાંભળીને જરા ચમક્યો, અને તેણે ઉંચું જોયું.

“ તારો જન્મ ક્યાં થયો હતો ? ” પ્રમુખે બીજો પ્રશ્ન કર્યો.

“ આ પેરીસ શહેરની પાસેના ‘ઓટવીલ’ નામના ગામડામાં. ”

વાઇલફોર્ટ ફરીથી ડોકું ઉંચું કર્યું, અને જાણે કે કોઈ પિશાચ નિકાળી રહ્યો હોય તેમ બેનીડેટ્ટોના તરફ જોઈ રહ્યો. તેનું મોઢો શીકકું પડી ગયું. આન્ડ્રીઆએ પોતાના ખીસ્સામાંથી એક સુંદર વેશમી રૂમાલ કાઢીને તેનાથી પોતાનું મોઢો લુછ્યું.

“ તારો ધંધો ? ”

“ બનાવટી દસ્તાવેજો અને ખોટી સહીઓ કરવાના ધંધાથી મેં ઉલ્લોગની શરૂઆત કરી. ” આન્ડ્રીઆએ અને તેટલી શાંતિ જાળવતાં ઉત્તર આપ્યો. “ તે પછી અનેક પ્રકારના હાથ ચાલાકીના

ધંધામાં મારી શુદ્ધિનો પ્રભાવ મેં અજમાવવા માંડ્યો. ત્યાર પછી મેં મોટી મોટી ચોરીયો કરવા માંડી, અને હમણાં હમણાં તો હું એક ખૂની બન્યો છું. ”

આ શબ્દો સાંભળતાં સૌ કોઈનો મીઠામીઠા ગયો. ચારે બાજુએ ગુસ્સાને લીધે ઘોંઘાટ અને ખળભળાટ થઈ રહ્યો. ન્યાયાધીશો પણ સ્તબ્ધ બની ગયેલા જણાયા. તેના જેવા સભ્ય અને શિષ્ટાચાર-સંપન્ન જણાતા એક મનુષ્યની આવી પાશ્વર્ય વૃત્તિ જોઈને જ્યુરીના સભ્યો પણ તેના તરફ તિરસ્કાર બતાવવા લાગ્યા. વાઇલ્ડફોર્ટે પોતાના કપાળે હાથ ફેરવ્યો. તેના શરીરમાં ભયંકર જ્વરે પ્રવેશ કર્યો હોય, તેમ તેના કપાળ અને આખા શરીરમાં આગના બલુકા ઉડતા લાગ્યા. તે એકાએક ઉઠ્યો, અને જાણે તેની અક્કલ ગુમ થઈ ગઈ હોય—જાણે તેની શુદ્ધિ બ્લેર મારી ગઈ હોય તેમ બહાવરો બનીને ચારે બાજુએ જોવા લાગ્યો. તેને ગભરામણ થતી હતી. તેનો શ્વાસ રૂંધાતો હતો.

“ કેમ મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ, આપ શું શોધી રહ્યા છો ? કાંઈ ખોવાયું છે કે શું ? ” આરોપીએ મેજસ્ટ્રેટને હસતાં હસતાં પુછ્યું.

વાઇલ્ડફોર્ટે કાંઈપણ જવાબ આપ્યો નહિ. તે પાછો પોતાની ખુરશી ઉપર બેસી ગયો, અગર ફસડાઈ પડ્યો.

“ ચાલ, બંધવા, હવે તારું નામ જણાવવાનું તું કબુલ કરે છે કે ? ” સર ન્યાયાધીશે પુછ્યું. “ તે જે અસભ્ય, અને જંગલી રીતે તારા ગુન્હાઓનું વર્ણન કર્યું છે, તે ઉપરથી તારા ધાતકી હૃદયની કઠોરતા, અને તારી પૈશાચી-રાક્ષસી વૃત્તિઓ સ્પષ્ટ રીતે

બપ્તિ થાય છે. મનુષ્ય જાતિના માનની ખાતર, અને નીતિના સિદ્ધિતાના પરિપાક્ષન માટે, તારી આવી વર્તણુંક બદલ કોર્ટ તને સંખ્ત ઠપકો આપવાની જરૂર જુએ છે. જે રાક્ષસી આનંદ અને ધંબટાથી તે તારા ધંધાનું વર્ણન કર્યું છે, અને તારા ગુન્હાઓનું વર્ગીકરણ કર્યું છે, તે ઉપરથી સમજાવે તારા જેવા પાપાત્માઓના પંજમાથી સદાને માટે છૂટો કરવાની અવશ્યકતા સ્વીકારવાની જરૂર પડે છે. તારા આત્મા અને હૃદયની અધોગતિ એટલી બધી હદ સુધી પહોંચી ગઈ છે, કે તું આમાં એક પ્રકારનું મોટું માન સમજવા લાગ્યો છે, અને અત્યાર સુધી તું તારું નામ જણાવવામાં ઠીક અને આનાકાની કરે છે. તેનું કારણ પણ કાંઈક તેવુંજ હોવું જોઈએ મને લાગે છે કે તારા નામની આગળ તે જણાવેલી આ બધી પદ્ધિઓ અને ખેતાઓ લગાડવાના ધરાદારથીજ તું હજી સુધી તારું નામ જણાવતો નથી. ”

“ આપ નામદાર સાહેબ, મારા હૃદયના આશયો બધા આવી સારી અને સંપૂર્ણ રીતે સમજી ગયા હો, એ જોઈને મને બહુ આશ્ચર્ય લાગે છે. ” બેનીડેટો. પોતાના અતિશય મૃદુ અવાજ અને વિવેકથી કહ્યું. “ હા જી, મારે કબુલ કરવું પડે છે કે પ્રશ્નનો અનુક્રમ બદલવાની આપ નામદાર સાહેબને સેવકે તેજ કારણે, વિનંતી કરી હતી. ”

‘હવે તો બધાના આશ્ચર્યનો પારજ રહ્યો નહિ. આરોપીના શબ્દોમાં હવે કોઈપણ પ્રકારની લુચ્ચાઈ, શેખી, શીસીઆરી અગર ધમકી જણાતી નહોતી. પ્રેક્ષકોનો દેખાવ આકાશમાંથી ઘડાકા અને ભડાકા સાથે તુટી પડવાને તૈયાર થઈ રહેલા મેઘમંડળના જેવો થઈ રહ્યો હતો.

“ ઠીક, ” પ્રમુખે ફરીથી પ્રશ્ન કર્યો. “ તારું નામ ? ”

“ મારું નામ આપ નામદાર સાહેબને જણાવી શકું તેમ નથી; કારણ કે મને પોતાનેજ તે માલુમ નથી; પણ જો આપને મારા પિતાનું નામ જણવાની જરૂર હોય, તો તે હું આપ સાહેબને જણાવી શકું તેમ છે, કારણ કે તે મારા જણવામાં છે. ”

“ વાર આલ, તારા પિતાનું નામ જણાવ. ” કોર્ટે હુકમ કર્યો.

એટલી મોટી મેદનીમાં સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી રહી. જરાપણ અવાજ આવતો નહોતો. લોકોના શ્વાસોચ્છ્વાસ પણ જાણે બંધ થઈ ગયા હોય તેવી આતુરતાથી સૌ કોઈ આરોપીના મુખમાંથી બહાર પડતા શબ્દો સાંભળવાને કાન માંડવા લાગ્યા.

“ મારા પિતાજી અત્યારે આપ નામદાર સાહેબના સામાજી ખીરાજો છે. તેઓ આ શહેરના મુખ્ય મેજસ્ટ્રેટ છે. ”

“ મુખ્ય મેજસ્ટ્રેટ ? ” સર ન્યાયાધીશે પૂછ્યું. તે આશ્ચર્યથી સ્તબ્ધ જ બની ગયો. મોં. વાઇલકોર્ટના મુખ ઉપરનાં ગભરાટનાં ચિન્હો તેના જોવામાં આવ્યાં નહિ.

“ મુખ્ય મેજસ્ટ્રેટ ? ” તેણે ફરીથી પૂછ્યું.

હા’જી. આપ નામદાર સાહેબને તેઓનું નામ જણવાની ઇચ્છા હોય તો આપને તે જણાવું. તેઓનું નામ મોં. વાઇલકોર્ટ છે.”

ન્યાયની કોર્ટને માટે માનની લાગણીને લીધે જ અત્યાર સુધી શાંતિ જળવાઈ રહી હતી; પણ આન્ડ્રીઆના મુખમાંથી મોં. વાઇલકોર્ટનું નામ સાંભળતાંજ ચારે બાજુએ ભયંકર ખળભળાટ થઈ રહ્યો. લોકોની લાગણીને શકવાને કોર્ટે પણ કાંઈ પ્રયત્ન કર્યો નહિ. ચારે બાજુએથી આરોપીના ઉપર ગાળો, અને તિરસ્કારનો વરસાદ

વરસી રહ્યો. લોકો તેના તરફ અનેક રીતે પોતાની નાખુશી બતાવવા લાગ્યા. એવા પ્રસંગે લોકોના ટોળાને કબજે રાખવું એ ઘણું મુશ્કેલ કાર્ય થઈ પડે છે. પોલીસના સીપાઈઓ, ચપરાસીઓ, જમાદારો અને અમલદારો લોકોને શાંત પાડવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા, પણ ખોંચ દસ મિનિટ સુધી તોફાન શાંત પડ્યું નહિ. કેટલાક લોકો મેં વાઈલ્ડફોર્ટની પાસે દોડી આવ્યા, અને તેના તરફ દિલસોજી અને સહાનુભૂતિ બતાવવા લાગ્યા. વાઈલ્ડફોર્ટ તો બિચારો ઉંચું જ જોઈ શકતો નહોતો. છેવટે ઘણા ઘણા પ્રયત્ને પાછી શાંતિ ફેલાઈ. તો પણ કેટલાક લોકો ગણગણાટ કરી રહ્યા હતા. આ તોફાન દરમિયાન આન્ડીઆ તો જાણે કે રંગભૂમિ ઉપર ચાલી રહેલો કાષ્ટ નાટ્ય-પ્રયોગ નિહાળી રહ્યો હોય, તેમ આનંદથી હસતો હતો. તે તો લોકોના ટોળા તરફ જોઈ રહ્યો હતો. છેવટે શાંતિ પથરાઈ એટલે પાંજરાના કોડા ઉપર હાથ ટેકવીને તે બોલ્યો:—

“ગૃહસ્થો, હું આપને સર્વને ખાત્રીથી જણાવું છું કે નામદાર ફોર્ટનું અપમાન કરવાનો, અગર આપ માનવંતા પ્રેક્ષકોની સલામતી ગરબડ મચાવવાનો મારો બીલકુલ ધરાદો નહોતો. મારી ઉમ્મર પૂછી તો મેં તે જણાવી. મારો જન્મ ક્યાં થયો હતો? ક્યારે થયો હતો? એવા મને પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યા. મેં તેના જવાબ આપ્યા. નામદાર ફોર્ટ માઈ નામ પૂછ્યું. પણ તેનો જવાબ હું કેવી રીતે આપી શકું? મારાં માતપિતાએ મને રક્ષણતો છોડી દીધેલો હોવાથી માઈ ખઈ નામ શું તે જણાવવાની મને તક જ મળી નહોતી. આ બાબતની માહિતી મારાં માતપિતાને હોઈ શકે; પણ તેમણે મને તે જણાવવાની કદી તરફી લીધી જ નહોતી. આ રીતે માઈ નામ મને

માલુમ ન હોવાથી મારાથી તે જણાવી શકાય તેમ નહોતું. છતાં મારા પિતાનું નામ હું જાણતો હોવાથી મેં મારા પિતાનું નામ જણાવ્યું. હું ફરીથી પણ આપને જણાવું છું કે મો. વાઇલકોર્ટ મારા પિતા થાય છે, અને તે સાબીત કરી આપવાને હું તૈયાર છું.”

તે યુવાનની ભાષામાં અને તેની બોલવાની રીતભાતમાં કાંઈક સત્યતા જણાતી હતી. તેથી તોફાન શાંત થઈ ગયું. બધાની દૃષ્ટિ ક્ષણભર મેજરટ્રેટના તરફ વળી. તે તો ખીચારો વજ્રપાતના આઘાતથી શબવત બનીને ખુરશીમાં પડ્યો હતો.

“ગૃહસ્થો, આન્ડ્રીઆએ પોતાના અવાજ અને રીતભાતથી બધાને શાંત કરી નાંખતાં ફરીથી કહ્યું. “મેં તમને જે કાંઈ કહ્યું છે, તેનો મારે ખુલાસો કરવો જોઈએ, અને એ બધી બાબતો મારે સાબીત કરી બતાવવી જોઈએ.”

“પણ સર ન્યાયાધીશે ચીડાઈને કહ્યું. “તું પોતાને “બેનીડેટ્ટો” ના નામથી ઓળખાવતો હતો, માતા પિતા વગરનો જણાવતો હતો, અને કોરસીકાનો રહીશ હોવાનો ઢાંગ કરતો હતો ને?”

“હાલમાં મેં જે કાંઈ વાત જાહેર કરી છે, તે જાહેર કરવાની તક મને મળે તેવા હેતુથી હું મારી મરજીમાં આવે તેવી અફવાઓ ઉડાવતો. મારી ઈચ્છામાં આવે તેવાં ગપ્પાં હું ફેંકતો હતો. તેમ ન કયું હોત તો આજે મને જે લાગ મળ્યો છે, તે કદી મળત જ નહિં. હું આપ નામદાર સાહેબને ફરીથી જણાવવાની રજા લઉં છું કે આ સેવકનો જન્મ સને ૧૮૧૭ ના સપ્ટેમ્બર માસની સત્તાવીસમી તારીખે રાત્રે થયો હતો. હું આ શહેરના મુખ્ય મેજરટ્રેટ વાઇલકોર્ટનો પુત્ર થાઉં છું. વાડ, આથી વધારે વિગતો જણાવતો આપ નામદાર સાહેબની ઈચ્છા છે? સાંભળો ત્યારે, હું આપને

જથ્થાવું. ઓટવીલમાં નંબર ૨૮ વાળા મકાનમાં મારો જન્મ થયો. મારો જન્મ થતાં જ મારા પિતાએ મને પોતાના હાથમાં ઉપાડી લીધો, અને મારી માતાને જથ્થાવું કે હું જન્મતાજ મરણ પામ્યો હતો. મારા પિતાએ મને એક મોટા રૂમાલમાં લપેટી લીધો. તે રૂમાલ ઉપર “એચ” અને “એન” એવા કાષ્ટકના નામના આઘાક્ષરો લખેલા હતા. મારા પિતા પછી મને તે મકાનને લગતા બાગમાં લઇ ગયા, અને ત્યાં મને જીવતો જ દારી દીધો.

વાઇલફોર્ટનો ગભરાટ વધતો જતો જથ્થાયો. જેમ જેમ તેનો ભય વધતો ગયો, તેમ તેમ કેદીના મનમાં વધારેને વધારે વિશ્વાસ અને બળ આવતાં ગયાં. આ જોઇને પ્રેક્ષકો બધા કંપી ઉઠ્યા.

“પણ ધારો કે તું કહે છે તે વાત ધડીભર માનવામાં આવે, તો પણ આ બધી વિગતો તારા જાણવામાં શી રીતે આવી?” સર ન્યાયાધીશે પ્રશ્ન કર્યો.

“તે પણ હું આપને જણાવીશ. નામદાર સાહેબ, એક મનુષ્ય મારા માતૃપિતાનો કદો શત્રુ બન્યો હતો. તેણે મારા પિતાના ઉપર વૈર લેવાના સોગન ખાધો હતો. તે મારા પિતાને મારી નાખવાનો લાગ શોધતો હતો. જે દિવસે મારો જન્મ થયો અને મને જીવતો દાટવામાં આવ્યો, તે દિવસે રાત્રે તે પેલા મકાનના બાગમાં આવીને સંતાઈ રહ્યો હતો. તેણે મારા પિતાને જમીનમાં ખાડો ખોદીને કાંધક દાટતા જોયા, અને તેઓ જ્યારે તે કાર્યમાં મશ્ગુલ થયા હતા. ત્યારે તેમને છરીથી ધા કર્યો. પછી મારા પિતાએ કાંધક કિંમતી ખખડો દાટ્યો હશે, એમ સમજી તેણે પેલા ખાડામાં ખોદી જોયું તો તેમાંથી એક પેટી તેને જડી, જે ખોત્રી જેતાં તેમાંથી હું

તેને જીવતો મળી આવ્યો. તેણે મને એક અનાથ બાલકાશ્રમમાં મૂક્યો, જ્યાં મને સત્તાવીસમા નંબરે દાખલ કરવામાં આવ્યો. ત્રણ માસ પછી એક સ્ત્રીએ તે અનાથબાલકાશ્રમમાં આવીને મને પોતાના પુત્ર તરીકે કબુલ કર્યો, અને મને પોતાને લાં લઈ જવાની માંગણી કરી. તેણે આપેલી સાબીતી સંતોષકારક જણાવાથી મને તેને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો, અને તે સ્ત્રી મને પોતાની સાથે કારસીકામાં પોતાને ગામ લઈ ગઈ. આ રીતે જો કે મારો જન્મ પેરીસમાં થયો હતો; છતાં હું કારસીકામાંજ ઉછરીને મોટો થયો હતો.”

ક્ષણભર એટલી બધી શાંતિ પ્રસરી રહી કે એક સોય પડે તો તેનો અવાજ પણ સંભળાય. જાણે કે ઓરડો તદ્દન નિર્જન હોય તેવું લાગ્યું.

“ વાઈ, ચાલ, આગળ ચલાવ. ” પ્રમુખે કહ્યું.

“ હા જી. જે લોકોએ મને પાલક પુત્ર તરીકે સ્વીકાર્યો હતો, તે લોકોનો મારા પર એટલો બધો સ્નેહ હતો, કે જો હું તેમની પાસે રહ્યો હોત, તો ધણો સુખી થયો હોત; પણ મારો સ્વભાવ જ એટલો બધો દુષ્ટ હતો, કે મારી પાલક માતાએ મારા હૃદયમાં સદ્ગુણોની ભાવના ઉત્પન્ન કરવાને માટે જે અથાગ પ્રયત્નો કર્યા તે સર્વ પથંર ઉપર પાણી રેડવા જેવા નિરર્થક નિવડ્યા. દિવસે દિવસે મારામાં દુર્ગુણોનો એટલો બધો વધારો થતો ગયો કે હું પાપાચરણ માટે પ્રવૃત્ત થયો. મેં ગુન્હા કરવા માંડ્યા. મને એવો દુષ્ટ બનાવવા માટે એક દીવસે હું મશ્વરને દોષ દેવા લાગ્યો. ત્યારે મારા પાલક પિતાએ મને કહ્યું. “ ભાગ્યહીન બાલક, મશ્વરને દોષ આપતો નહિ; તેની નિન્દા કરીશ નહિ. આમાં તારા પિતાનો દોષ

છે, તારો પોતાનો નથી. તારા પિતાએ તને મરણને સ્વાધીન કર્યો હતો. ભાગ્યવશાત્ કદાચ જો તું મરણના પંખમાંથી બચી જાય તો રવડી રવડીને કટમય જીવન વ્યતીત કરવાનું તેણે તારે માટે નિર્માણ કર્યું હતું. ” તે દિવસથી મેં ધન્યરની નિન્દા કરવાનું છોડી દીધું, અને મારા જન્મદાતા પિતાને ગાળો આપવા લાગ્યો. જે શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરવા માટે આપ સાહેબે મને દોષ દેવા માંડ્યો છે, તે શબ્દોનો ઉચ્ચાર મેં આ કારણને લીધેજ કર્યો છે. ભરી કાટ'માં સર્વ કાષ્ઠના મનમાં જાય અને તિરસ્કારની લોગણી ઉત્પન્ન થવાનું કારણ પણ તેજ છે. આથી જો મેં કાષ્ઠ વધારાનો નવો ગુન્હો કર્યો હોય તો મને આપ નામદાર કાટ'ની ઇચ્છામાં આવે તે સજા કરો; પણ જો આપને સર્વને એમ લાગતું હોય કે જન્મથીજ દુઃખ અને શોકમય જીવન ભોગવવાનું કિસ્મતે મારે માટે નિર્માણ કરેલું છે, અને તે પ્રમાણે હું ભાવિએ નિર્માણ કરેલું પ્રારબ્ધ ભોગવી રહ્યો છું, તો મારા તરફ જરા દયાની દૃષ્ટિથી જુઓ. ”

“ વારૂ, પણ તારી માતાનું નામ શું ? તેનું શું થયું ? ” પ્રશ્નને પૂછ્યું.

“ મારી માતાએ તો મને મરેલોજ ધાર્યો હતો; તેનો કાંઈજ દોષ નથી. તેનું નામ જાણવાની મારી ઇચ્છા નહોતી, અને હજી સુધી પણ તે મારા જાણવામાં આવ્યું નથી. ”

તેજ ક્ષણે પ્રેક્ષકોના ટોળામાંથી એક કાન ફાડી નાંખે એવી ભયંકર ચીસોવારી સંભળાઈ અને તે બંધ થતાં કાષ્ઠ કુંસકાં લેતું જણાયું. આ ચીસ પાડનાર બીજું કાંઈજ નહીં પણ પેલી ભુરખા-વાળી સ્ત્રી હતી. આન્ડ્રીઆની કર્મકથા ચાલતી હતી તે દરમિયાન એક વખતનો મૂર્છિત થઈને તે ઢળી પડી હતી, પણ તેની પાસે

એઠેલી ખીજ એક બે સ્ત્રીઓએ તેને સાવધ કરી હતી. આન્ડ્રીઆના આત્મચરિત્રના વર્ણનનો છેવટનો ભાગ જેમાં તેની માતાનો સંબંધ આવ્યો હતો, તે ભાગ કાને પાડતાં તો તે સ્ત્રીનું તમામ ધૈર્ય જતું રહ્યું, અને ભયથી થર થર ધ્રુજતાં તેના મુખમાંથી એક સ્ત્રીઓની નીકળી ગઇ. પછી તુર્તજ તે બેભાન થઇ ગઇ. તેને ઉંચકીને બહાર લઇ જવામાં આવી. તેમ કરતાં તેના મુખ ઉપરનું આચ્છાદન નીકળી ગયું, અને તેથી લોકોએ તેને ઓળખી. તે મેડમ ડેંગ્લર્સ હતી. વાઇલ્ડફોર્ટ ગભરાઇ ગયેલો હતો. તે ગાંડા જેવો બની ગયો હતો, છતાં મેડમ ડેંગ્લર્સને જોતાંજ તે એકાએક ઉભો થઇ ગયો.

“ પુરાવો ! પુરાવો ! ” પ્રમુખે કહ્યું. “ બંધવા, યાદ રાખ કે જે ભયંકર વાતો તું કરી રહ્યો છે તે બધી તારે સાબીત કરી બતાવવી પડશે. તેને માટે ચોક્કસ પુરાવો જોઇએ ! ”

“ પુરાવો ? ” બેનીડેટ્ટો હસતાં હસતાં કહ્યું. “ હમારે પુરાવો જોઇએ ? ”

“ હા. ”

“ વાડ. ત્યારે. ‘ પ્રથમ મોં વાઇલ્ડફોર્ટના મુખનું ખારીક નિરીક્ષણ કરવાની આપ નામદાર સાહેબને વિનંતી છે. તે પછી ” આપને જરૂર જણાય તો મારી પાસે ખીજે પુરાવો માંગજો. ”

દરેક જણનું ધ્યાન મેજસ્ટ્રેટ મોં વાઇલ્ડફોર્ટ તરફ ખેંચાયું. તે બિચારો બધાની દૃષ્ટિ સહન કરી શક્યો નહિ. લથડતે પગલે તે આગળ આવ્યો. તેના હોસકોસ ઉડી ગયા હતા, અને માથાના વાળ વિખરાઇ ગયા હતા. સભામાં જ્યાં ત્યાં બધે આશ્ચર્ય થઇ રહ્યું. ,

“ પિતાજી, ” બેનીડેટ્ટોએ વાઇલ્ડફોર્ટને ઉદ્દેશીને કહ્યું. “ નામદાર

કોર્ટ મારી પાસે જે પુરાવો માગે છે, તે પુરાવો મારે આપવો એવી શું આપની ઇચ્છા છે ? ”

“ ના, ના. એ તદ્દન નિરર્થક છે. ” વાઇલકોર્ટ બોખરા અવાજે બોલ્યો. “ ના, ના. તેમ કરવું તદ્દન નકામું છે. ”

“ કેમ ? નિરર્થક કેમ ? ” પ્રમુખે પૂછ્યું. “ એટલે તમે શું કહેવા માંજો છો ? ”

“ એજ કે આવા ભયંકર ધાની સામે મારાથી ટકી શકાય તેમ નથી. ગૃહસ્થો, ઇશ્વરે મને મારાં પાપોની-દુષ્કર્મોની યોગ્ય શિક્ષા કરવા માંડી છે, અને તે શિક્ષાને હું સંપૂર્ણ રીતે લાયક છું, એવી મને ખાત્રી પણ થઈ ગઈ છે. હવે બીજા વિશેષ પુરાવાની કાંઈજ જરૂર નથી. આ યુવાને જે કાંઈ હકીકત જણાવી છે તે અક્ષરશઃ તદ્દન સત્યજ છે. ”

આકાશમાં ભયંકર તોફાનની શરૂઆત પહેલાં જેમ થોડો વખત શાંતિ પ્રસરી રહે છે, તેવી શાંતિ કોર્ટમાં પથરાઈ રહી.

“ શું ? મો. વાઇલકોર્ટ, ” પ્રમુખે પૂછ્યું. “ તમે પણ એવી બ્રાન્તીને વશ થઈ ગયા કે શું ? તમે કાંઈ દીવાના બીવાના તો નથી બની ગયા ને ? મને લાગે છે કે તમારા સામે મુકાએલા આ વિચિત્ર, અણધાર્યા, અને ભયંકર આક્ષેપોને લીધે તમારી બુદ્ધિ બહાર મારી ગઈ હોવી જોઈએ. ”

મેજસ્ટ્રેટે માથું નીચું ધાલ્યું. તે થર થર કંપવા લાગ્યો.

“ મારું મગજ ઠેકાણે છે. મારી અક્ષત જરાપણ ગુમ થઈ ગઈ નથી સાહેબ. ” તેણે ઉત્તર આપ્યો. “ મને જે કાંઈ વેદના થાય છે તે શારીરિકજ છે. આ યુવાને મારા સામે જે આક્ષેપો મૂક્યા છે, તે તમામ ગુન્હાઓ હું કબુલ કરું છું. મારી પછી મારી

જગોએ આવનાર મેજસ્ટ્રેટના હુકમને તાંબે થવાને હું આ ક્ષણથી તૈયાર છું. ”

આ શબ્દો બોલતાં બોલતાં તેનો કંઠ રૂંધાઈ ગયો, અને તે લથડીઆં ખાતો બારણા તરફ ગયો. એવા વિચિત્ર પ્રકારના આક્ષેપો અને ગુન્હાનાં વર્ણનો સાંભળીને કોર્ટ અને પ્રેક્ષકો સૌ કોઈ આશ્ચર્યમાં ગરક થઈ ગયાં. છેલ્લા દસ પંદર દિવસથી પેરીસના લોકોએ કોર્ટમાં જે પરિણામ આવવાની આશા રાખી હતી, તેનાથી તદ્દન જુદીજ નતનું આવું વિચિત્ર અને ભયંકર પરિણામ આવેલું જોઈને બધા સ્તબ્ધ બની ગયા.

“ ગૃહસ્થો, આજનું કામ હાલ તુરત મુલતવી રાખવામાં આવે છે. ” પ્રમુખે જાહેર કર્યું. “ આ સંમંથમાં નવેસરથી સંપૂર્ણ તપાસ કરવામાં આવશે. આવતી બીજી સેશન્સ વખતે આ કામ ફરીથી ચલાવવામાં આવશે. ”

આન્ડ્રીઆ તો પ્રથમના કરતાં પણ વધારે શાન્ત અને આનંદી દેખાયો. તેને તુરંગમાં તરત લઈ જવામાં આવ્યો. પહેરેગીરોના મન ઉપર પણ એટલી બધી અસર થઈ હતી કે તેઓ પણ તેના તરફ જરા માનથી વર્તવા લાગ્યા.

“ કેમ, આનું શું પરિણામ ધારે છે દોસ્ત ? ” એક પહેરેગીરે બીજાને પુછ્યું.

“ અરે યાર, જવાદેને બધી વાતો ! છેલ્લી આખરે દયા બતાવવામાં આવશે અને આરોપી (આન્ડ્રીઆ) કદાચ થોડીકાં સજા ખાઈને છૂટી જશે ! ”

પ્રકરણ ૫૬ મું.

કોર્ટના ઓરડામાં તેમજ બહારની બાજુએ મનુષ્યોની અસાધારણ ગીરદી થએલી હતી, છતાં વાઇલ્ડફોર્ટ જે વખતે ત્યાંથી પસાર થવા લાગ્યો, ત્યારે તેને માટે ન્યાં ત્યાં બધે રસ્તો થવા લાગ્યો. અતિશય દુઃખમાં એક પ્રકારનું એવું ગાંભીર્ય રહેલું છે કે તેનાથી પ્રેક્ષકો પણ મૂઢ બની જાય છે, અને તેવા મહા આપત્તિના વખતમાં લોકો સાધારણ રીતે વિપત્તિના ભોગ થઇ પડેલાના તરફ સહાનુભૂતિ અને દિલસોજીથી વર્તવાને તૈયાર થઈ જાય છે. હુલ્લડ, બખેડા, અગર તોફાનમાં જુસ્સામાં આવી ગએલા ટોળે મળેલા લોકો બાણ્યે નિર્દોષ માણસોને વગર વિચારે રેસી નાંખે છે; પણ ભયંકરમાં ભયંકર દુષ્ટ ગુન્હેગારનું પણ તેના ઉપર મૂકાએલા ત્હોમલની તપાસ દરમ્યાન ભાગ્યેજ કાંઈ અપમાન કરે છે.

આ રીતે વાઇલ્ડફોર્ટ લોકો, અમલદારો, અને સિપાઇઓના ટોળામાંથી સહિમલામત રીતે પસાર થઇ ગયો, અને ત્યાંથી બહાર નીકળીને ચાલતો થયો. તેણે પોતાનો ગુન્હો કબુલ કર્યો હતો, તોપણ તેની પડતીના કારણે તેનું તે વખત પુરતું રક્ષણ થયું હતું. સૌ કોઇને તેના પ્રત્યે લાગણી થવા લાગી. કેટલાક સંજોગો અને પરિસ્થિતિઓ એવી છે કે, જેમાં બુદ્ધિ કાંઈ કામ કરી શકતી નથી, પણ જેને માણસ પ્રેરણાથીજ સારી રીતે સમજી શકે છે. એવા પ્રસંગે તર્ક, ન્યાય, અગર વાદવિવાદમાં ન ઉતરતાં પ્રસંગને યોગ્ય સામાન્ય બાબત

વધારેમાં વધારે જોરથી ખરાડા પાડીને લોકોના ટોળાને સમજાવી શકે તેજ ખરેખરો મહાન વક્તા ગણાય છે. ત્યાંથી પસાર થતી વખતની વાઇલ્ડફોર્ટની પોતાની માનસિક તેમજ સારીરિક સ્થિતિનું વર્ણન થઇ શકે તેમ નથી. તેના શરીરમાંની તમામ નાડીઓ જોસથી ધબકારા મારી રહી. તેના જ્ઞાનતંતુઓને એટલું બધું જોર પડવા લાગ્યું કે તેઓ તુટી જવાની તૈયારીમાં જણાયા. તેની નસેનસ રૂધિરના વેગથી ફુલી ગઇ. તેના શરીરના દરેક અવયવમાં જીદા જીદા પ્રકારની વ્યથા થવા લાગી; જેના પરિણામે તેની શારીરિક તેમજ માનસિક યાતનામાં હજારો ગણો વધારો થયો. તે ચાલતો હોવા છતાં પોતે થું કરી રહ્યો હતો, તેનું તેને ખીલકુલ જ જ્ઞાન નહોતું. તેણે પોતાનો મેજીસ્ટ્રેટની પદ્વીનો જખ્ખો કાઢીને રસ્તામાંજ દૂર ફેંકી દીધો. તેનો ભાર પણ તેનાથી સહન થઇ શક્યો નહિ. ન્યાયમંદીર (કોર્ટનું મકાન) માંથી તે જેમ તેમ કરીને બહાર નિકળ્યો. ત્યાં ઉભેલી પોતાની ગાડી જોતાંજ તેણે ખારણું ખોલીને ગાડીમાં એવા જોરથી પડતું નાંખ્યું કે તેનો ગાડીવાન નિદ્રામાં ધોરતો હતો તે જાગી ઉઠ્યો. તેણે તેને ધર તરફ જેમ બને તેમ જલદીથી હાંકી જવાની આજ્ઞા કરી. વાઇલ્ડફોર્ટ તેના અંધપાત, પડતીના ભાર તથા એવો કચરાઇ ગયો કે ભવિષ્યમાં તેનું થું થશે, તેનો વિચાર કરવા જોટલી પણ તેનામાં શક્તિ રહી નહિ. તેના મગજમાં એકજ વિચાર રમી રહ્યો: જે જે કાંઇ બનાવો બન્યા હતા તેમાં ઇશ્વરનોજ સંકેત તેને જ્યાં ત્યાં જણાવા લાગ્યો. ગાડી ઝપાટા અંધ આગળ ચાલી. વાઇલ્ડફોર્ટ તપ્પીયા ઉપર પડ્યો પડ્યો, બેચેનીમાં આડોઅવળો થવા લાગ્યો. એટલામાં તેને કાંઇક ખુંચતું લાગ્યું. તે વસ્તુ ખસેડી નાંખવાને તેણે હાથ લાગાવ્યો. તે ચીજ તેની પત્નીએ

ગાડીમાં મૂકી રાખેલો એક પંખો હતો. આ પંખાને જોતાંજ તેના મગજમાં વિદ્યુતના વેગે એક ખીજખ ખાખતનું સ્મરણ થયું. તેના મનમાં તેની પત્નીના સંબંધના વિચારો ખડા થયા.

“ તેની સ્ત્રી ! અરે, તેના તરફ તો થોડીજ વાર ઉપર તેણે અતિશય દુર વર્તન ચલાવ્યું હતું. તેનો ન્યાય કરવામાં તેણે પોતાના હૃદયમાં લેશ માત્ર પણ દયાનો આવિર્ભાવ થવા દીધો નહોતો. તેને તેણે મોતની સજા ફરમાવી હતી. તે પશ્ચાત્તાપના બાર તળે ધુંદાધ મઠ હશે, અને શરમની મારી કકાય તે જ ક્ષણે પોતાના જીવનનો અંત લાવવાની તૈયારીઓ કરી રહી હશે ! વાઇલ્ડફોર્ટ તેને શિક્ષા ફરમાવ્યાને હજી એક કલાક પણ ભાગ્યેજ થયો હશે. આ ક્ષણે કદાચ તે પોતાનાં દુષ્કર્મોનું સ્મરણ કરી કરીને પ્રભુની ક્ષમા માગી રહી હશે; કદાચ પોતાના સદ્ગુણી સ્વામી પાસે પત્રદારા મરણ પહેલાં ક્ષમાની યાચના કરી રહી હશે; જે ક્ષમા મેળવવાને તેના જીવનનો ભોગ તેને આપવો પડશે. વાઇલ્ડફોર્ટ પાછો દુઃખ અને નિરાશાના નિઃશ્વાસ મૂકવા લાગ્યો.

“ અરે ! ” તે બબડ્યો. “ મારી સ્ત્રી મારા સહવાસને લીધે જ ગુન્હા કરતાં શિખી. જેવી રીતે સહવાસથી પ્લેગ અગર દાહોરા જેવા એપી રોગો ખીજખને લાગે છે, તેવીજ રીતે આ ગુન્હા કરવાની વૃત્તિનો પુણ્ય તેને મારા સહવાસથી જ એપ લાગ્યો. આમ છતાં પણ પાછો હુંજ તેને શિક્ષા કરનાર ! હુંજ તેને “ તારાં પાપોનો-દુષ્કર્મોનો પશ્ચાત્તાપ કર, અને તારા જીવનનો જેમ બને તેમ જલદીથી અંત લાવ. ” એવું કહેવાની હિંમત ધરાવનાર ! પણ નહિ ! નહિ ! હવે હું તેને મરવા દઇશ નહિ. મારી માફક તે પણ જીવતી રહેશે, અને

તે મારી સાથેજ આવશે; કારણુ તે મારી સહચરી છે ! અમે બન્ને
 તુર્તાતુર્ત પેરીસ છોડીને દુનીઆના છેડાના કાંઈ એકાન્ત અને શુષ્ક
 સ્થાનમાં ભરાઈ જઈશું. મેં તેને જલ્લાદની તલવાર બતાવી, પણ તે
 વખતે હું બૂલી ગયો કે તે તો મારે પોતાને માટે પણ તેટલી જ
 તૈયાર છે. હા, હા. હવે અહિંથી નાસી જવું એ વાત ચોક્કસ !
 હું તેના આગળ મારી સર્વ બીના જાહેર કરીશ, એટલું જ નહિ
 પણ હર હમેશ્વ હું તેને કહેતો રહીશ કે મેં પણ ભયંકર ગુન્હા
 કર્યા છે ! અને તેનો ખીચારીનો શું વાંક ? તેના દુર્ભાગ્યે તેનો સંબં-
 ધ મારા જેવા હિંસક પણ, -કાળા નાગ -રાક્ષસની સાથે થયો !
 મારા જેવાને માટે તો તે ખરેખરી લાયક પત્ની જ છે ! હું તેને
 મરવા દઉંશ નહિ. મારી બદનામી આગળ તેની બદનામી
 ઠંકાઈ જશે ! ”

“ હા, હા. ” ઘર નજીક આવતાં તેની વિચારશ્રેણી આગળ
 ચાલી, “ હા. હા. તેને મારે બચાવવી જ જોઈએ. તે પણ મારી
 માફક પોતાનાં પાપોનો પશ્ચાત્તાપ કરશે, અને મારા દીકરાને ઉછેરશે.
 હવે તો કુટુંબના વિનાશભંધી કાળના ખાધેલા કાગડા (વૃદ્ધ નોર-
 ટીઅર-વાઇલફેર્ટનો પિતા) સિવાય મારા આખા કુટુંબમાં-વંશમાં
 એક મારો બાળક પુત્રજ રહ્યો છે ! મારો પુત્ર, -તેનો પોતાનો પુત્ર
 તો તેને પોતાના જીવન કરતાં પણ વધારે વહાલો છે ! તેની આંખની
 કાકી જેવો છે ! તેને માટે તો પોતાને બચાવવાને તે મને કાલાવાલા
 કરી રહી હતી ! તેની ખાતર જ તે આ સર્વ ગુન્હાઓ અને
 દુષ્કર્મો કરવાને લક્ષ્યાંક હતી ! જે માતા પોતાના બાળકને ખરેખરા
 વાત્સલ્ય પ્રેમથી ચ્હાય છે, તેનું હૃદય પીગળ્યા સિવાય રહેતું જ
 નથી. તેને પોતાનાં પાપોનો પશ્ચાત્તાપ કરવાની તક મળશે. તેનાં

ગુપ્ત રહસ્યો હું કાઢના પણ જાણવામાં આવનાર દેનાર નથી. મારા કુટુંબમાં બની ગએલા ભયંકર અને અકલિત ગુન્હાઓ હમણાં તો જાહેર ચર્ચાનો વિષય થઈ પડ્યા છે, પણ વખત જતાં સૌ કાંઈ તે વિસરી જશે. તેમ છતાં જો દેવાય કાંઈ તે આજતનું રમરણ કરવાની હિંમત કરશે, તો હું તેમને મારા શત્રુની ગણતરીમાં ગણીશ. આટલા બધા મારા દુષ્મનોનો જ્યારે રાફડો જ ફાટેલો છે, તો તેમાં બાકી બે ચારનો વધારો થવાથી શું બગડી જવાનું હતું? મારી જે કાંઈ ધનસંપત્તિ-માલમિલકત છે તેમાંથી બનશે તેટલું લઈને અમે ધણી-ધણીઆણી અમારા પુત્રને લઈને નાસી જઈશું. તે જીવશે એટલું જ નહિ પણ તેનો પુત્ર તેની પાસેજ હોવાથી તેના રતેહને લીધે તે કાંઈક વખત સુખી થશે. આ પણ એક મોટું સત્કાર્ય થશે, અને મારા હૃદય ઉપરનો ભાર ઓછો થશે !” આવા વિચારોના પરિણામે તેના ગભરાએલા મનને જરા શાંતિ વળી.

ગાડી મકાન આગળ આવીને ઉભી રહી. વાઇલફોર્ટ ગાડીમાંથી એકદમ બહાર કૂદી પડ્યો. તેને આવી રીતે અનાયક આવી પહોંચેલો જોઈને તોડર ચાકર બધા આશ્ચર્ય પામ્યા. તે એટલો બધો વહેલો આવશે એવી કાંઈએ આશા રાખી નહોતી. તેમની કાંઈની તેની સાથે બોલવાની હિંમત ચાલી નહિ. તેઓ બધા એક બાજુએ ખસી ગયા, અને તેને માટે જવાને રસ્તો કર્યો. તેના પિતાના ઓરડા આગળથી પસાર થતાં ઓરડામાં તેણે બે જણની આકૃતિઓ જોઈ, પણ ત્યાં કાણું હતું તે જાણવાની તેને જિજ્ઞાસા થઈ નહિ. તેતો પોતાની ચિન્તા, દુઃખ, અને ધૂનમાં જ નિમગ્ન થઈ ગયો હતો.

“ અલો,” ઉપર પોતાની કીના ઓરડા તરફ જતાં તે બોલ્યો.
 “ અહિંઆં તો કાંઈ ફેરફાર થએલો જણાતો નથી.”

“કાષ્ઠને અમારી વાતચીતમાં ડખલ કરવા ફેવાની જરૂર નથી.” તેના પુત્ર એડવર્ડના ઓરડાના ખારણા આગળ પહોંચતાં તે પોતાના મન સાથે બોલ્યો. “અમારી વાતમાં કાષ્ઠએ વચ્ચે પડવાનું કારણ નથી.”

તેણે એડવર્ડના ઓરડાનું ખારણું ધકેલ્યું, તો તે દુરત જ ઉઘડી ગયું. “અરે, આ તો ખુલ્લું છે. ઠીક છે.” તે અંદર દાખલ થયો.

“અરે, અહિં તો કાષ્ઠ નથી. ત્યારે તો નક્કી તે પોતાના શયનગૃહમાં જ હોવી જોઈએ.”

તે પોતાની પત્નીના ઓરડા તરફ દોડ્યો. ખારણાને ધકેલ્યું, તો અંદરથી બંધ જણાયું. એકદમ તેના શરીરે કંપારી વણ્ણી. “હિલોઇ!” તેણે ખૂબ મારી. તેને ઓરડામાંથી કાષ્ઠ વસ્તુ ખસેડવાનો અવાજ આવતો લાગ્યો. “હિલોઇ!” તેણે ફરીથી ખૂબ પાડી.

“કાણુ છે?” તે જને શોધી રહ્યો હતો તેનો અવાજ આવ્યો. તેને તે અવાજ હમેશા કરતાં વધારે મંદ લાગ્યો.

“અરે ખારણું ખોલ!” તેણે મરાડ મારી. “જલદી ખારણું ખોલ! એ તો હું છું!”

તેની આવી વિનંતિ છતાં, તેનો એટલો દુઃખી અવાજ છતાં, ખારણું બંધ જ રહ્યું. આખરે વાઇલફોર્ટે લાતો ઉપર લાતો મારી. ખારણું એકાએક ખુલી ગયું.

અંદરના શયનગૃહના ભાગમાં મેડમ વાઇલફોર્ટે ઉભી હતી. તેનું મુખ વિરૂપ થઇ ગયું હતું. તેની આંખો ફાટી જતી હતી. તેનો

દેખાવ અતિ ભયાનક લાગતો હતો.

“હિલોઈ ! હિલોઈ !” તે બોલ્યો. “શું છે ? શું છે ? બોલતો ખરી !”

તે યુવતીએ તેનો અકળાઈ ગયેલો હાથ તેના તરફ કર્યો.

“આપના હુકમનો અમલ થઈ ગયો છે સાહેબ.” તેણે કહ્યું. તેના ગળામાંથી પરાણે પરાણે તદ્દન અસ્પષ્ટ અવાજ નિકળતો હતો. “હવે વિશેષ તમારે શું કર્તવ્ય છે ?” આ શબ્દો સાથે તે જમીન ઉપર પટકાઈ પડી.

વાઈલફોર્ટ તેની મદદે દોડ્યો, અને તેને ઝાલી લીધી. તેણે તેના હાથમાં એક નાની સરખી શીશી જોઈ. તેના હાથ પગ તથાવા લાગ્યા. ક્ષણ વારમાં તો તે આ ફાની દુનીઆનો ત્યાગ કરી પોતાનાં હુકમોનો જવાબ આપવાને ન્યાયાધીશોના ન્યાયાધીશ પરમાત્માના દરબારમાં હાજર થઈ ગઈ.

વાઈલફોર્ટ દુઃખ અને ભયથી ગાંઠા થઈને પાછો હટી ગયો. તેની દૃષ્ટિ પોતાની પત્નીના શ્વશુર ઉપર ઠરી ગઈ. “મારો પુત્ર !” તે ક્ષણવાર પછી બાનમાં આવતાં બોલી કહ્યો. “મારો દિકરો ક્યાં ? એડવર્ડ ! એડવર્ડ ! એડવર્ડ !” તે પોતાના પુત્રને ખૂંચી મારતો. ઓરડામાંથી બહાર નાઠો. તે એવા મહારાજેલા અવાજે ખૂંચી પાડવા લાગ્યો કે નોકરો ઉપર દોડી આવ્યા.

“મારો પુત્ર ક્યાં છે ?” વાઈલફોર્ટ પૂછ્યું. “અરે, તેને ઝૂતને ટુરત આ મકાનમાંથી દૂર લઈ જાયો કે તે પોતાની માતાના—”

“સાહેબ, બાઈ તો નીચે નથી.” એક નોકરે જવાબ આપ્યો.

“ ત્યારે તે બાગમાં રમતો હશે. જા, જા, દોડ અને જોધ આવ. ”

“ ના જી. બાગમાં નથી. બાઈ સાહેબે અડધા કલાક ઉપર તેમને પોતાની પાસે બોલાવ્યા હતા. તેઓ બાઈ સાહેબની પાસે ગયા, ત્યાર પછી ફરી પાછા નીચે આવ્યાજ નથી. ”

વાઇલ્ડફોર્ટના કપાળ ઉપર પરસેવાનાં શીત છંટાયાં. તેના પગ ગળી ગયા, તેનું મગજ ભ્રમવા લાગ્યું.

“ તેની માના ઓરડામાં ? તેની માની પાસે ? ” તે બબડ્યો. એક હાથે કપાળ લૂછતો, અને બીજે હાથે દિવાલનો ટેકો લેતો તે ધીરે ધીરે પાછો પોતાની પત્નીના ઓરડા આગળ ગયો. ઓરડામાં વેસતાંજ તેની કમનસીબ સ્ત્રીનું મડદું તેની નજરે પડે તેમ હતું. ઓરડામાં ગયા સિવાય એડવર્ડને અંદરથી બહાર બોલાવવો એટલે ખૂબ જોરથી બૂમો પાડવી પડે, અને તેનાથી તો શબ્દોન્ધાર પણ થઈ શકતો નહોતો.

“ એડવર્ડ ! એડવર્ડ ! ” તે લથડતી જીભે બૂમો પાડવા લાગ્યો. બાળકે જવાબ આપ્યો નહિ. “ તે ક્યાં હશે ! ” વાઇલ્ડફોર્ટ ઓરડામાં દાખલ થયો. વચમાંજ તેની પત્નીનું શબ પડેલું હતું. તેની ફાટેલી આંખો બારણા તરફ નિહાળી રહી હતી. તેનું મુખ અતિ ભયાનક લાગતું હતું. વાઇલ્ડફોર્ટ જેમ તેમ કરીને અંદર દાખલ થયો, તો તેણે પોતાના પુત્રને પલંગ ઉપર સુતેલો જોયો. તે નિંદ્રાવશ થઈ ગયેલો લાગ્યો. દુર્ભાગી વાઇલ્ડફોર્ટ એક આનંદની ચીસ પાડી, અને પોતાના બાળક તરફ દોડી ગયો. તેણે તેને પોતાના હાથમાં ઉંચકી લીધો, છાતી સરસો આપ્યો, અને બૂમો પાડી, છતાં

ખાલકે જવાબ આપ્યો નહિ. વાઘલફેટ તેને ચુંબન કરવા ગયો, તો ખાલકનું શરીર તેને ખરફ જેવું થકું લાગ્યું. તેણે ખાલકના હૃદય ઉપર હાથ મૂક્યો, તો તે શાંત પડી ગયું હતું. તે નિર્દોષ ખાલકનો માત્રા તેના દેહ-પિંજરમાંથી ક્યારનોએ ઉડી ગયો હતો. ! વાઘ-ફેટ એક ભયંકર હાથ મારીને કપાળ કુટતો જમીન ઉપર ઢળી પડ્યો. ખાલકનો મૃત દેહ પિતાના હાથમાંથી સરીને માતાના શયન પર પડ્યો. ખાલકનાં કપડાંમાંથી એક કાગળનો ટુકડો ઉડીને બાબુએ પડ્યો. વાઘલફેટ તે ઉપાડી લીધો. તેના અક્ષર તેની પત્નીના હતા. જે તે પત્ર વાંચ્યો:—

“ મારા પુત્રની ખાતરજ મેં એટલાં એટલાં દુઃખો અને તપો કર્યાં. તેની ખાતરજ મેં એવા ભયંકર ગુન્હાઓ કર્યા છે. જે ઉપરથી એટલું તો તમારા સમજવામાં આવ્યુંજ હશે કે હું ખરે-ખરી વતસલ માતા હતી. એક પુત્રવાતસલ માતા પોતાના પુત્રને જીને ચાલી જઈ શકતી નથી. ”

વાઘલફેટને જાણે પોતે કાઈ ભયંકર સ્વપ્ન જોઈ રહ્યો હોય તેમ લાગ્યું. તેના મગજમાં એ વાત ઉતરીજ નહિ. તે ફરીથી પાછો પોતાના ખાલકના શયન તરફ દોડ્યો, અને તેને તપાસવા લાગ્યો. જાખરે તેની ખાત્રી થઈ. તેણે ભયંકર પોક મૂકી “ અરે આં શો જાજ ! મારા ઉપર આ શો પ્રભુનો ક્રોધ ! ”

ત્યાં પડેલાં બે શયન તરફ ફરીથી તે જોઈ પણ શક્યો નહિ. પોરડો તેને ખાવાને ધાયો. દુઃખના માર્યા તેણે પોતાના પિતાની સાથે જઈ તેના આગળ પોતાનું દુઃખ રોવાનો વિચાર કર્યો. મહા-સીખતે તે જીતો ઉતરીને વૃદ્ધ નોરટીઅરના ઓરડામાં આવ્યો.

જૂદ નોરટીઅર આ વખતે પેલા છટાલીઅન પાદરી બુસોનીની થી પોતાની ઠરેલા સંજ્ઞાઓથી વાતચીત કરતો હતો. બુસોની તેને ઈંક કહેતો હતો, અને બુદ્ધો ધ્યાન દધને સાંભળતો હતો.

પાદરીને જોષને વાઇલફોર્ટ કપાળે હાથ ફેરવ્યો. એક દિવસે પોતે તે પાદરીને ત્યાં ગયા હતા, અને વેલેન્ટાઇનના મરણના દિવસે તે પાદરી પોતાને ત્યાં આવ્યો હતો તે વાતોનું તેને સ્મરણ થઈ આવ્યું.

“ તમે આજે પણ અહિં છો કે ? ” વાઇલફોર્ટ તે પાદરીને પૂછ્યું. “ તમે મૃત્યુના અનુયાયી થઈનેજ મારા ઘરમાં આવવાનો નેશ્વય કર્યો છે કે શું ? ”

બુસોની પાછળ કર્યો. મેજસ્ટ્રેટના મુખ ઉપરની ગભરામણ, અને તેની ખુનસભરી આંખો જોષને પાદરી સમજી ગયો કે કાર્ટમાં જે નાટક લજવાવાનું હતું તે બરાબર લજવાઇ ગયું હોવું જોઈએ. આ સિવાય બીજી કોઈ પણ બાબતની તેને બિચારાને કાંઈપણ માહિતી નહોતી. વાઇલફોર્ટના મદ્રાનમાં તે વખતે અનેલા બનાવોના ના મગજમાં સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. “ આપની પુત્રીના મરણની અંતિમ ક્રિયા કરવાને માટે હું આવ્યો હતો. ”

“ વાર, હવે આજે અહિં કેમ આવ્યા છો ? ”

“ હું તમને એટલું કહેવાને આવ્યો હતો કે તમારું દેવું હવે રેપુરં વળી ગયું છે, અને આ ક્ષણથી હું તમને ક્ષમા કરું છું; તથા જોન દયાળ પરમાત્મા તમને ક્ષમા કરે તેવી હમેશાં પ્રજ્ઞને હું તાર્થના કરતો રહીશ. ”

“ અરે ! બાપરે ! ” વાઈલફોર્ટ જરા પાછો હઠી જતાં બોલી ઉઠ્યો. “ આ કાંઈ પાદરી બુસોનીનો અવાજ જણાતો નથી ! ”

“ ના ! ” પાદરીએ લાગલોજ પોતાનો ઝબ્બો તથા માથા ઉપરની ટોપી દૂર ફેંકી દીધાં.

“ અરે, આ તો કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો ! ” મેજસ્ટ્રેટ બચ-બીત થતાં બોલ્યો.

“ મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ, હજી પણ આપનું ધારવું જરાખર નથી. આપ સાહેબને હજી પણ જરા બ્રાન્તિ થાય છે. મને ઓળખી કાઢવાને આપને એથી પણ પાછળના ભૂતકાળનું સ્મરણ કરવાની જરૂર પડશે. ”

“ અરે આ અવાજ ! આ અવાજ ! આ અવાજ કાંઈક પરિચિત લાગે છે. મેં તે પ્રથમ ક્યાં સાંભળ્યો ? ” તે અવનવિન અકિતનો બદલાએલો અવાજ સાંભળતાં તે બોલી ઉઠ્યો.

“ મેજસ્ટ્રેટ સાહેબ, આપે આ અવાજ પ્રથમ માર્સેલ્સ શહેરમાં સાંભળ્યો હતો. આપની પ્રથમ પત્ની સાથે માર્સેલ્સ શહેરમાં આપનાં જે દિવસે લગ્ન થયાં હતાં, તેજ દિવસે પહેલ વહેલો આ અવાજ આપને ક્યુર્ગોયર થયો હતો. જરા સ્મરણ લાવો. મગજને તરફી આપીને જરા યાદ કરો. ”

“ તમે પાદરી બુસોની નથી ? તમે કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો પણ નથી ? ” ઓ પ્રભુ ! ત્યારે તો તમે મારા કાંઈ ગુપ્ત, બચકર, ફૂર, અને દટા શત્રુ લાગો છો ! માર્સેલ્સમાં મેં તમને કાંઈક રીતે નુકસાન કર્યું હોવું જોઈએ ! અરેરે ! મારા તો ચારે બાજુએથી ભોગજ ફરી વળ્યા છે ! ”

“ હા જી. આપનું ધારવું કેવળ સત્ય છે. ” કાઉન્ટે તેના સામે દમામથી અદ્ય વાણીને ઉભા રહેતાં જણાવ્યું. “ હા જી. આપે મને ભયંકર રીતે રીજાવી રીજાવીને મારી નાંખવાની સજા કરી હતી. આપેજ મારા પિતાના જીવનનો અંત આણ્યો હતો. આપેજ મારી સ્વતંત્રતા ખુંચાવી લીધી હતી; મારી પ્રિયતમાથી મને વિયોગ કરાવ્યો હતો, મારા સર્વ સુખનો વિનાશ કર્યો હતો. ”

“ અરે એવા તમે છો કોણ ? તમે કોણ છો ? ”

“ ‘શાતો-દ-મક્ર’ ના કિલ્લામાં જોને જીવતોજ ધોરમાં આપે દટાવેલો હતો તેવા એક નિર્દોષ નિર્ભાગી મનુષ્યનું હું ભૂત છું. છેવટે જ્યારે પ્રભુએ કૃપા કરીને ધોરમાંથી તેનો છૂટકારો કર્યો, ત્યારે તેજ પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ તેને કાઉન્ટ એક મોન્ટેક્રિસ્ટોનું સ્વરૂપ આપ્યું, અને તેને તમામ પ્રકારની ઐહિક સંપત્તિઓથી વિભૂષિત કરીને આપની પાસે મોકલ્યો. ”

“ અહા ! હવે મેં તને ઓળખ્યો ! હવે મેં તને ખરાખર ઓળખ્યો ! ” મેજસ્ટ્રેટ બોલી ઉઠ્યો. “ તું—”

“ હું એડમન્ડ દાંતે છું ! ”

“ તું એડમન્ડ દાંતે ! ” વાઇલફોર્ટે કાઉન્ટનું કાંડું ઝાલતાં ખરાડ મારી. “ ત્યારે તો મારી સાથેજ ચાલ ! ” એમ કહીને તે કાઉન્ટને ઉપર ધસડી ગયો. કાઉન્ટને તો બિચારાને કાંઈપણ ખંખૂર નહોતી; એટલે કાંઈક નવિન વિપત્તિનું ભવિષ્ય ભાખતો અને ચક્રિત થતો તે વાઇલફોર્ટની પાછળ પાછળ ગયો. “ જો, એડમન્ડ દાંતે, જો ! ” વાઇલફોર્ટે પોતાની પત્ની અને પુત્રના શબ તરફ આંગળી કરતાં કહ્યું. “ જો, હવે તો તારું પૈર ખરાખર તૂટ ચયું ને ? ”

તે ભયાનક દૃષ્ય જોતાજ કાઉન્ટનું મુખ તદ્દન શીકકું પડી ગયું. તેને એમ લાગ્યું કે તેનું વૈર હૃદયી બહાર ગયું હતું. “ પ્રભુની દૈવી શક્તિ અને ઇચ્છાનો પોતે એક હથીઆર-નિર્મિત છે. ” એવું હવે તેનાથી કહી શકાય તેમ નહોતું. અત્યંત વ્યથિત અંતઃકરણે તે પેલા બાલકના શબ પાસે દોડી ગયો, તેની આંખો તપાસી જોઈ, તેની નાડી તપાસી જોઈ, અને પછી તેને લઈને વેલેન્ટાઇનના ઓરડામાં કાઉન્ટ દોડ્યો. તેણે આરણું અંદરથી બંધ કરી લીધું.

“ મારું બાલક ! ” વાઇલફ્રેડ પોકારવા લાગ્યો. મારા બાલકનું શબ પણ તે ઉપાડી ચાલ્યો ! અરે, તારું સત્યાનાશ જન્મે ! ” એમ કહેતો તે કાઉન્ટની પાછળ દોડવા ગયો, પણ જાણે કે પોતે કોઈ ભયંકર સ્વપ્નજ જોઈ રહ્યો હોય તેમ એક પુતળાની માફક જે જગાએ તે ઉભો હતો, ત્યાંજ ચોટી ગયો. તેની આંખો બહેબાકળી બની ગઈ; ફાટી જવા લાગી. તે પોતાના હાથે પગે અચકાં ભરવા તથા ચીમટીઓ ભરવા લાગ્યો. તેના લમણા આગળની નસોમાં લોહી અતિશય જોરથી વહેવા લાગ્યું. તેના મગજમાં આગના ભભુકા ઉઠ્યા.

આવું કેટલીક ક્ષણો સુધી ચાલ્યું, જેના પરિણામે તેનું મગજ ખસી ગયું. પ્રથમ તો તેણે એક મોટી કારમી ચીસ પાડી, ~~અને~~ પછી, અતિ ભયાનક અટ્ટહાસ્ય કરતો નીચે દોડ્યો.

પાએક કલાક પછી વેલેન્ટાઇનના ઓરડાનું આરણું ખુલ્યું, અને કાઉન્ટ બહાર આવ્યો. તેનું મુખ તદ્દન નિસ્તેજ બની ગયું હતું, તેનો પગ ભારે થઈ ગયો હતો; તેનું હૃદય ખિન્ન બની ગયું હતું; તેની આંખો બહાવરી બની ગઈ હતી. તેનો હમેશનો શાંત

અને ગંભીર રહેશે તે વખતે અતિશય વિપાદપૂર્ણ જણાતો હતો. તેના હાથમાં પેલા બાલકનું શય હતું. કોઈ પણ માનુષી પ્રયાસ નિરર્થક થઈ પડ્યો હતો. તે નિર્દોષ બાલકનો પવિત્ર આત્મા જમતના મહાન અને પવિત્ર પિતાના સાંનિધ્યમાં ક્યારનોએ પહોંચી ગયો હતો. કાઉન્ટ તે બાલકના શયને તેની માતાના શયની પાસે લઈ ગયો, અને અતિશય માનપૂર્વક તેની બાજુમાં બેઠી દીધું. પછી ત્યાંથી બહાર નિકળ્યો, અને એક નોકર મળતાં તેને પૂછ્યું. “માં. વાઇલ્ડફોર્સ ક્યાં છે?”

નોકરે જવાબ આપવાને બદલે બાગ તરફ આંગળી કરી. મોન્ટેક્રિસ્ટો ત્યાં દોડ્યો; તો વાઇલ્ડફોર્સની આસપાસ બધા નોકરો ભરાઈને ઉભા હતા, પણ તે તો કાઠના પણ તરફ લક્ષ ન આપતાં હાથમાં એક પાવડો લઈને રાક્ષસી જુરસાથી જમીન ખોદી રહ્યો હતો.

“અહિં તો નથી!” તે બબડતો હતો. “અહિં પણ નથી?” એમ બબડતો બબડતો આમગ ખોદે જતો હતો.

મોન્ટેક્રિસ્ટો તેની પાસે ગયો, અને ધીમેથી અતિશય મૃદુ અવાજે કહ્યું. “સાહેબ, આપે આપનું પુત્રરત્ન ગુમાવ્યું છે; પણ—”

વાઇલ્ડફોર્સ તેને અધવચ્ચ અટકાવ્યો. તેણે કાઉન્ટના કહેવા તરફ આંખો નાંખી પણ આપ્યું નહોતું, તેમ કાંઈ સાંભળ્યું પણ નહોતું.

“અરે હું તેને શોધી કાઢવાનો.” તે બોલ્યો. “તમે બધા મને મને તેમ સમજવો, અને તે અહિં નથી એમ ખોટું ખોટું કહો, પણ હું તે માનવાનોજ નથી. હું તેને અહિંથી જ શોધી કાઢવાનો. બલે મારે જન્મારા સુધી અહિં ખોદા કરવું પડે!”

મોન્ટેક્રિસ્ટો બચબીત થઈને પાછો હઠી ગયો.

“અરે !” તેણે કહ્યું. “આ તો ગાંડો થઇ ગયો ! એનું મગજ ચસકી ગયું !”

પછી રખેને તે શાપિત મકાનની દિવાલો : પ્રજ્જના કાપથી તુટી પડે, અને પોતે પણ કદાચ તેનો ભોગ થઇ પડે, એવા ભયથી કાઉન્ટ ત્યાંથી બહાર દોડ્યો, અને જ્યારે બહાર રસ્તા ઉપર પહોંચ્યો ત્યારેજ તેના જીવમાં જીવ આવ્યો.

તે વખતેજ તેના અંતરમાં પહેલ વહેલી શંકા ઉત્પન્ન થઇ કે તેણે જે પ્રકારનું વર્તન ચલાવ્યું હતું, તેવું વર્તન ચલાવવા માટે તેને કાંઇ અધિકાર અગર હક હતો કે કેમ ?

“અરેરે ! આ બધું શું થઇ ગયું ! આવું પરિણામ આવશે, એવો તો મને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. બસ, બસ. હવે તો હદ વળી ગઇ ! હવે તો હદજ વળી ગઇ !” તે બબડ્યો. તેના હૃદયમાં પશ્ચાત્તાપની અતિ તીવ્ર વેદના થવા લાગી. “હવે તો આ કુટુંબની અવશેષ રહેલી માત્ર એક વ્યક્તિ છે; તેને મારે ગમે તેમ કરીને ખયાવવી જોઇએ.”

તે સીધો પોતાને ઘેર ગયો. ઘરમાં પૈસતાંજ તેને મેકઝીમીલીઅન મળ્યો. તે પણ જીવનમાં સર્વ આનંદ-સર્વ રસ ખોઈ ખેડો હતો. એક પિશ્ચાય જેવો તેનો પણ દેખાવ થઇ ગયો હતો.

“મેકઝીમીલીઅન,” કાઉન્ટે એક રસ વગરનું શીકકું હાસ્ય કરતાં કહ્યું. “આપણે આવતી કાલે પેરીસ છોડીને જવાનું છે.”

“કેમ ? હવે અહિંઆં આપને કાંઇ પણ કર્તાવ્ય બાકી રહ્યું નથી ?” મેકઝીમીલીઅને પૂછ્યું.

“ ના, ના.” કાઢિન્ટે જવાબ આપ્યો, “ મારા કર્તવ્યની તે હું ક્યારનીએ હદ કુદાવી ગયો છું, એમ મને લગ લાગે છે. પ્રભુ મને ક્ષમા કરે ! ”

ખીજે દિવસે તેઓ ત્યાંથી નિકળ્યા. તેમની સાથે એકલો બેપ્ટી-સ્ટીન હતો. હૈદી અલીને પોતાની સાથે લઇ ગઇ હતી અને બરદુશીઓ નોરડીબરની પાસે રહ્યો.

પ્રકરણ ૫૭ મું.

તે દિવસે બનેલા બનાવોની પેરીસમાં ઘેર ઘેર ચર્ચા ચલાવી લાગી. મેકઝીમીલીઅનની ભગિની જ્યુલી અને તેનો સ્વામી એમેન્યુઅલ પણ સૌની માફક તે વિષય ઉપર ચર્ચા ચલાવતાં હતાં. મોર્સર્ફ, ડેંગ્લર્સ, અને વાઇલફ્રેડ એ ત્રણેના ઉપર એકાએક અણુધારી અને ઉપરા ઉપરી ભયંકર આક્રોશ આવી પડી હતી, એ જોઇતે તે બન્ને પતિ-પત્નીને ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યું; અને તેમ વધુ આસ્વાભાવિક હતું. મેકઝીમીલીઅન પણ તેઓની આ ચર્ચા વખતે હાજર હતો, પણ તેનું ચિત્ત તો માત્ર પોતાના દુઃખમાંજ પડેલાં એલું હતું.

“ બરેબર,” જ્યુલીએ કહ્યું. “ મને તો એમજ લાગે છે કે તે લોકો પોતાની સુખ સંપત્તિમાં એટલાં બધા નિમગ્ન થઇ ગયાં હશે, કે તેમને માથે આવા પ્રકારનું કાળચક્ર લગે છે, અગર તેમનો કોઇ

એવો ગુપ્ત શત્રુ છે, કે જે કિનારે આવેલું તેમનું વહાણ કુપાહશે, અગર ખરા અણીના સમયે તેમના ઉપર ભયંકર વિપત્તિ લાવીને નાંખશે, એવો તેમને કાંઈ ખ્યાલજ રહ્યો નહિ હોય !”

“પણ કેટલી ભયંકર વિપત્તિ !” એમેન્યુઅલે મોર્સેઈ અને ડેવિસને વિચાર આવતાં કહ્યું.

“અને કેવી ભયંકર યાતના !” જ્યુલી વેલેન્ટાઇનનો વિચાર આવતાં બોલી. માત્ર પોતાના બંધુની હાજરીમાં વેલેન્ટાઇનનું નામ તેણે લીધું નહિ.

“જો પરમાત્માએ આવી ભયંકર વિપત્તિઓ તે લોકો ઉપર નાંખી, એમ માનીએ;” એમેન્યુઅલે કહ્યું, “તો આપણે એમજ માનવું પડશે, કે તેઓના ભૂત કાલના જીવનમાં તેઓએ કાંઈ પણ એવાં સત્કર્મો કર્યાંજ નહિ હોય, કે જેને લીધે તે ન્યાયાધીશોનો ન્યાયાધીશ તેમની શિક્ષામાં ઘટાડો કરે.”

“પણ આમ ધારવામાં તમે વગર વિચારે અભિપ્રાય બાંધતા હો, એમ શું તમને લાગતું નથી ?” જ્યુલીએ પૂછ્યું. “એક વખતે તારા પિતા આત્મહત્યા કરવાને તૈયાર થઈ ગયા હતા, તે વખતે જો કાંઈએ એમ કહ્યું હોત, કે “આ માણસ દુઃખ ભોગવવાને—શિક્ષાને પાત્ર છે.” તો તે મનુષ્યની ભૂલ થએલી તમે ગણત નહિ ?”

“હા, હા. પણ તારા પિતાને પરમાત્માએ છેવટે પશ્ચાત્તાપ થવા દેવા હતા. તેમને મોતના પંજમાંથી બચાવવાને એકાએક તે યોગ્ય પ્રભુએ પોતાનો એક દૂત મોકલી આપ્યો હતો.”

એમેન્યુઅલે આ વાક્ય પુરું બાગ્યેજ કર્યું હશે, એટલામાં મોરડાનું બારણું ખુલ્યું, અને કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રીસ્ટો અંદર પ્રવેશ થયો. પેલા યુવાન જોડાએ તેને હર્ષનાદથી વધાવી લીધો.

મેક્કીમીલીઅને જરા ઉંચું જોયું, પણ પછી પાછું ડોકું નીચું નમાવી દીધું.

“મેક્કીમીલીઅન,” કાઉન્ટે પોતાની હાજરીની શી અસર યદ્ય હતી, તે તરફ ધ્યાન ન આપતાં કહ્યું. “હું તમને કાંઈક કહેવા આવ્યો છું.”

“મને કાંઈક કહેવા?” મેક્કીમીલીઅને સ્વપ્નમાંથી જાગ્રત થતો હોય, તેવી રીતે સામો પ્રશ્ન કર્યો.

“હા.” કાઉન્ટે જવાબ આપ્યો. “આપણે એવું નથી નક્કી કર્યું કે તમારે મારી સાથે આવવું? અને મેં તમને જવાને માટે તૈયાર થઈ રહેવાને માટે ઘણાં કાલે ખબર નહોતી આપી?”

“હું તૈયારજ છું.” મેક્કીમીલીઅન બોલ્યો. “હું આ બધાની રજા લેવાને માટેજ ખાસ આવેલો છું.”

“કાઉન્ટ, આપ ક્યાં જાઓ છો?” જ્યુલીએ પૂછ્યું.

“પહેલાં તો અહિંથી માર્સેલ્સ જવાનો વિચાર છે.”

“માર્સેલ્સ?” “હા, અને તમારા ભાઈને સાથે લઈ જવાનો છું.”

“કાઉન્ટ, તેના મગજમાંથી શોક દૂર થાય તેવો કાંઈ ઉપાય આપ નહિ અજમાવો?”

મેક્કીમીલીઅને આંડું જોયું.

“તારે તે સુખી નથી એ વાત તો તમારા સમજવામાં આવે છે જ?” કાઉન્ટે પૂછ્યું.

“હા.” તે યુવતીએ ઉત્તર આપ્યો. “અને મને એવી બીંતિ લાગે છે કે આ ધરમાં તેના જીવને ખીલકુલ ગોઠવું નથી.”

“હું આપની સાથે આવવાને તૈયાર છું.” મેક્કીમીલીઅને કહ્યું, અને પોતાની બહેન તથા મનેવીની રજા માગી.

“ એટલામાં જ રજા શાની માગે છે તે ? ” ન્યુલીએ પોતાના હાથને કહ્યું. “ આમ એકાએક કાંઈ જવાય ? મુસાફરી માટે કાંઈ તૈયારી કરી નથીને ? ”

“ વિયોગ થવાનોજ હોય તો પછી નિરર્થક વાર લગાડવાથી તોટા વિયોગના દુઃખમાં વધારો થાય છે. ” કાઉન્ટે કહ્યું. “ બધી તૈયારી થઈ ગઈ છે. જે જોઈએ તે તમામ તૈયાર છે. ”

“ મારે કાંઈ તૈયારી કરવાની બાકી નથી. ” મેકઝીમીલીઅને એ શાંત શોકપૂર્ણ અવાજે કહ્યું.

“ તમે આવી રીતે ચાલ્યા જાઓ છો ? ” ન્યુલીએ કહ્યું. અમને પ્રથમથી ખબર પણ આપતા નથી. એક દિવસ પહેલાં-રે એક કલાક પહેલાં તો સુચના આપવી જોઈએ ! ”

“ મારી ગાડી તૈયાર છે. પાંચ દિવસમાં તો મારે ‘રોમ’ હોંગ્રી જવાની જરૂર છે. ” કાઉન્ટે જવાબ આપ્યો.

“ મેકઝીમીલીઅન પણ ‘રોમ’ જવાનો છે કે શું ? ”

“ કાઉન્ટ મને જ્યાં લઈ જાય ત્યાં મારે જવાનું છે ? ” ખિન્ન બે ઉપર એક સ્મિત-હાસ્ય ફરકાવતાં મેકઝીમીલીઅને કહ્યું. આવતો એક મહિનો મારે કાઉન્ટની તહેનાતમાં હાજર રહે-વાનું છે. ”

“ મેકઝીમીલીઅન મારી સાથે આવે છે, એટલે તમારે તેના રહે કાંઈ પણ ચિન્તા કરવાની જરૂર નથી. ” કાઉન્ટે ખાતરી આપી.

“ તે ઘણો જ બેદરકાર અને નિષ્કાળજીવાળો છે. ” ન્યુલી કહ્યો. “ બાકી મેકઝીમીલીઅન, તારા મનની વાત તું અમને નહિ જણાવે ? ”

“ છે ! છે ! ” કાઉન્ટે કહ્યું. “ તમે આ બધી વાત અત્યારે જવા દો. તે કેવા આનંદમાં પાછો ફરે છે તે તો જોજો. ”

મેક્ઝીમીલીઅને તો એક તિરસ્કાર અને ક્રોધ ભરેલી દષ્ટિ કાઉન્ટ તરફ નાંખી.

“ હવે અમારે જવું જોઈએ. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ કહ્યું. “ પણ જતાં જતાં મારે તમને એક ખાસ વિનંતી મારે પોતાને માટે કરવાની છે, તે એકે મને ભૂલી જતાં નહિ. હું જાઉં છું, અને કદાચ માપણો હવે ફરીથી વખતે મેળાપ ન પણ થાય ! ”

“ આપનો ફરીને મેળાપ નહિ થાય ! ” એમેન્યુઅલ બક્યો. જ્યુલીની આંખોમાંથી આંસુ ચાલ્યાં. “ આપનાં ફરીથી દર્શન નહિ થાય ? મને તો એમ લાગે છે, કે તમે મનુષ્ય નથી પણ ભુએ પ્રેરેલા એક દેવદૂત છો, અને પ્રભુએ સોપેલું લોક-કલ્યાણનું કાર્ય પુરું થવાથી સ્વર્ગમાં પાછો ફરો છો. — ”

“ એવું બોલતા નહિ. ” કાઉન્ટે તેને અટકાવાને કહ્યું. “ એવું હવું ખરાબ નથી. દેવદૂતો ભૂલ કરતા નથી. તેઓ પોતાની પ્રત્યક્ષતામાં માત્રે ત્યાં વિચરે છે. તેઓ પોતે અવિતબ્યતાને તાબે થતા નથી, પણ અવિતબ્યતા તેમના કબજામાં રહે છે. ના, ના; મિત્ર, હું તો એક મિત્ર મનુષ્યજ છું, અને જેવા તમારા શબ્દો વગર વિચારના છે, વાંજ તમે મારાં જે વખાણુ કરો છો તે અસ્થાને છે. ”

પછી તે સુખી અને આનંદી દંપતિની રજા લઈને કાઉન્ટ આંખો યાદી નિકળ્યો. મેક્ઝીમીલીઅન પણ તેની પાછળ પાછળ ગયો. વેલેન્ટાઈનના મરણ પછી મેક્ઝીમીલીઅનના હૃદયને થએલા પાતાલથી તે તદ્દન બેદરકાર બની ગયો હતો.

“ મારા બાઈના હૃદયને શાંતિ મળે તેમ કરજો ” વેલેન્ટાઈને તે બંને જણને વળાવતી વખતે કહ્યું.

ઉત્તરમાં કાઉન્ટે તેનો હાથ જરા દાબ્યો, અને અગીઆર વરસ પહેલાં બનેલા બનાવતું તેણે સ્મરણ કરાવ્યું.

“ બહેન, તમને પેલા સિન્નાદ ખલાસી ઉપર વિશ્વાસ નથી શું ? ”

“ હા, હા, છે. મારો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. ”

“ વાર ત્યારે, તમે શાંતિ રાખો. પ્રભુના ઉપર શ્રદ્ધા રાખો. ”

ગાડી તૈયાર હતી. ઘોડાઓ દોડવાને તલપાપડ થઈ રહ્યા હતા. અહલી ગાડીના બારણા આગળ ઉભો હતો. તે કાંધક ધણે દૂરથી આવ્યો હોય એમ લાગતું હતું. તેના આખા શરીરે પસીના થઈ ગયો હતો. ”

“ કેમ ? ” કાઉન્ટે એરેબીકમાં પૂછ્યું. “ તે વૃક્ષની પાસે જઈ આવ્યો ? ”

અહલીએ હા પાડી.

“ તે પેલો કાગળ મેં તને બતાવ્યું હતું તે પ્રમાણે તેના આગળ મૂક્યો હતો કે ? ”

અહલીએ ફરીથી નમન કરીને હા પાડી.

“ તેણે શું કયું ? ”

જવાબમાં નોરટીઅર પોતાની સંમતિ દેખાડવાને જે સંજ્ઞા કરતો હતો તે અહલીએ કરી બતાવી.

“ ઠીક, ચાલો ત્યારે, તેણે કશું કયું ખરું ! ” કાઉન્ટ.

ગાડીમાં બેસતાં બબડ્યો. “ ચાલો, હવે ચાલવા દો. ” તેણે આજ્ઞા કરી.

આ શબ્દો તેના મુખમાંથી નિકળ્યા કે ઘોડા પવનવેગે ઉપડ્યા. મેકઝીમીલીઅન એક શબ્દ પણ બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય એક ખૂણામાં પડ્યો. ગાડી અડધો એક કલાક ચાલી હશે એટલામાં કાઉન્ટે એકા-એક ઉભી રખાવી. અલ્લીએ નીચે ઉતરીને બારણું બોલ્યું.

રાત્રીનો સમય હતો. તારાઓ આકાશમાં ઝળહળી રહ્યા હતા. તેઓએ પેરીસ પાછળ છોડ્યું હતું, અને ‘વીલેબ્રુક’ની ટેકરી ઉપર પહોંચ્યા હતા. આ ઉચ્ચ પ્રદેશ ઉપરથી રાત્રીના સમયે જોતાં આંખ આગળ પેરીસ શહેરનું કાંઈ અજબ દૃષ્ય ખડું થયું.

કાઉન્ટ તે જગાએ એકલો ઉભો રહ્યો. તેણે ધશારત કરી, એટલે ગાડી જરા આગળ ચાલવા લાગી. તે અદ્ભુત વાળીને ત્યાંજ તે વિશાળ નગરને નહાળતો ઉભો રહ્યો. આ અર્વાચીન ‘બામીલન’ આસ્તિક, ધર્મિષ્ઠ, નાસ્તિક, જડવાદી, તેમજ નિન્દક દરેકનું સરખુંજ બ્યાન ખેંચી રહે છે.

“ મહાન નગર ! ” કાઉન્ટ જાણે કે તે નગરની પ્રાર્થના કરી રહ્યો હોય તેમ હાથ જોડીને માથું નમાવતાં બબડ્યો:

“ તારા દરવાજામાં પ્રવેશ કર્યો મને છ માસ પણ પૂરા થયા નથી. હું ધારું છું કે પરમાત્માએજ મને તારા તરફ આંવવાની પ્રેરણા કરી હતી. મારા ધારેલા કાર્યમાં તે સર્વ શક્તિમાન પ્રભુએજ મને વિજય અપાવ્યો છે. હવે તને છોડીને જવાને પણ મને તેણેજ પ્રેરણા કરી છે. તારી દિવાલોની અંદર મારી હાજરીનાં ગુપ્ત કારણો મેં તેનેજ જણાવેલાં છે—મારા અંતરનું રહસ્ય એક માત્ર તેજ

જાણે છે. તે સર્વાત્મા, સર્વાન્તર્યામી પ્રભુજ એકનો જાણે છે કે તને છોડીને જતી વખતે મારા હૃદયમાં લેશ માત્ર પણ અભિમાન, દ્વેષ, અગર તિરસ્કારની લાગણી થતી નથી; પણ તારો લાગ કરતી વખતે મને અત્યંત ખલગીરી અને દુઃખ થાય છે. સર્વસાક્ષી પ્રભુને માણુમ છે કે તેણે મને જે શક્તિ આપી છે તેનો ઉપયોગ મેં અલાર સુધી મારો પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાને અગર નિરર્થક કર્યો નથી. હે મહાન નગર ! તારા ધબકી રહેલા અંતરમાંજ મારે જે કાંઈ જોઈએ તે મને મળ્યું છે; મારી ઈચ્છા પરિપૂર્ણ રીતે તૃપ્ત થઈ છે. અસાધારણ પ્રકારની શાંતિ ધારણ કરીને મેં તારા અંતરમાંથી શોધી શોધીને સૃષ્ટિના તે મહાન ન્યાયાધીશની પ્રેરણાથી દુષ્ટોને દંડ આપ્યો છે. હવે મારું કાર્ય પુરું થયું છે. પ્રભુની ઇચ્છા સફળ થઈ છે. હવે મને તારા તરફ કોઈપણ જાતનો રાગદ્વેષ રહ્યો નથી. પેરીસ ! મહાન નગર ! તને હવે મારા છેલ્લા પ્રણામ છે !”

કોઈ રાત્રિચરની માફક તે વિશાળ નગર ઉપર તેણે ચારે તરફ એક દીર્ઘદષ્ટિ ફેરવી. પછી પોતાના મુખ ઉપર હાથ ફેરવ્યો, અને ગાડી તરફ ગયો. અલ્લીએ આરણું ખોલ્યું, કાઉન્ટે ગાડીમાં પોતાની બેઠક લીધી, આરણું બંધ થયું, અને ગાડી ત્યાંથી પૂર વેગથી ચાલી. થોડીવારમાં તેઓ પેલી ટેકરી ઉતરીને તેની બીજી બાજુએ ગયા. પેરીસ નગર તેની પાછળ અદૃશ્ય થઈ ગયું.

પ્રકરણ ૫૮ મું.

ગાડી પૂર વેગમાં ચાલતી હતી. ગાડીમાં કાઉન્ટ તથા મેકઝીમીલીઅન બન્ને બેઠેલા હતા. માઇલો પસાર થઇ ગયા પણ કોઇ કાંઇજ બોલ્યું નહિ. મેકઝીમીલીઅન સ્વપ્નાવસ્થામાં પડી રહ્યો હતો. કાઉન્ટ તેના તરફ વારંવાર જોયા કરતો હતો. એક શબ્દનો પણ ઉચ્ચાર થયો નહિ.

“ મેકઝીમીલીઅન, ” કાઉન્ટે છેવટે તેને કહ્યું. “ મારી સાથે આવવા માટે તમારા મનને પશ્ચાત્તાપ થાય છે ? ”

“ ના, ના. કાઉન્ટ, તેમ નથી. પણ પેરીસ છોડીને જતાં—”

“ જો પેરીસમાં રહેવાથી તમારા જીવને સુખ થવાનો અંશવ મારા જાણવામાં હોત, તો હું તમને મારી સાથે લાવત નહિ.”

“ કાઉન્ટ, તેમ નથી. પણ વેલેન્ટાઇનની કબર પેરીસમાંજ છે, તેથી પેરીસ છોડીને જતાં તેનો મને ખીજ વખત વિયોગ થતો હોય એમ લાગે છે. ”

“ મેકઝીમીલીઅન, ” કાઉન્ટે તેને દિલાસો આપવા માંડ્યો. “ આપણા અંતરના જે સ્નેહીઓથી આપણો વિયોગ થાય છે. તેમને ખરૂં જોતાં આપણે ભૂમિદાહ નથી કરતા, પણ આપણા હૃદયમાંજ તેમને સદાને માટે સ્થાન આપીએ છીએ—પુરી દૃષ્ટિએ છીએ મારાં સ્નેહીઓ એવી રીતે મારા હૃદયમાં સ્થાન મેળવી ચુક્યાં છે, અને ત્યાંથી તેઓ કદી પણ દૂર જઇ શકે તેમ નથી. તેમાંના એક મારા પિતા હતા, અને બીજા એક મારા ગુરૂ હતા. એકે

મને જન્મ આપ્યો હતો, જ્યારે ખીજએ મને જ્ઞાન અને શુદ્ધિ આપ્યાં હતાં. તેઓના આત્માઓ મારા હૃદયમાંજ તત્વરૂપે રહેલ છે. તારા અંતઃકરણને પૂછી જો કે આવી રીતે મારા તરફ તું અતઃ પ્રશ્નથી વર્તે છે તે બરાબર કરે છે ? ”

“ મુરખી, ” મેકઝીમીલીઅને ઉત્તર આપ્યો. “ મારું અંતર તો શોક અને દુઃખના ઉદ્ગારો કાઢી રહ્યું છે, અને મારી દૃષ્ટિ આ-મળ મારા નીરસ અને દુઃખમય ભવ્ય જીવનનો ચિતાર ખડો કરે છે. ”

“ એ તો એક સાધારણ નયમ છે. નિર્બલ હૃદય અને અ-સ્વસ્થ મગજના માણસો હમેશાં જ્યાં ત્યાં બધે દુઃખજ જોઈ રહે છે. જીવાત્મા પોતાની જુદી જુદી અવસ્થા પ્રમાણે જુદી જુદી દૃષ્ટિ મર્યાદા ખડી કરે છે. તારો જીવાત્મા અજ્ઞાન અને અંધકારના આવરણથી છવાઈ રહ્યો છે તેથીજ તને ભાવી નીરસ અને દુઃખમય જણાય છે. ”

“ આપનું ધારવું કદાચ સત્ય હશે. ” મેકઝીમીલીઅને હુંકથી પતાવ્યું અને ફરી પાછો પોતાનાં શોકમય સ્વપ્નોમાં નિમ્મગ્ન થઈ ગયો.

કાઉન્ટ હરેક બાબતમાં ધણી અજ્ઞાન શક્તિ ધરાવતો હતો. મુસાફરી પણ આશ્ચર્યકારક ઝડપથી થતી હતી. ખીજે દિવસે સવા-રમાં તો તેઓ “ શાલો ” જઈ પહોંચ્યા. કાઉન્ટની પોતાની નૌકા ત્યાં તેની રાહ જોઈ રહી હતી. એક ક્ષણ પણ ગુમાવ્યા સિવાય કાઉન્ટ અને મેકઝીમીલીઅન નૌકામાં ચઢી ગયા. કાઉન્ટની ગાડી પણ તેમાં ચઢાવવામાં આવી. ઝડપથી સફર કરવાને માટે તો કાઉન્ટે

તે નૌકા ખાસ પોતાને માટેજ બનાવરાવી હતી. પાણીની સપાટી ઉપર તે એક પક્ષીની માફક ઉડતી લાગી. થંડા પવનની આનંદ-જનક હૃદયે આવવા લાગી. નૌકાના વેગે તે આનંદમાં વધારો કર્યો. કોઈ કોઈ વખત તો મેકઝીમીલીઅન પણ તેના હૃદયમાંનો શોક વિસરી જતો. જેમ જેમ પેરીસથી દૂર જતા ગયા તેમ તેમ કાઉન્ટનામાં કોઈ અસાધારણ ગાંભીર્ય આવતું ગયું. કોઈ દેશનિકાલ થએલો મનુષ્ય અતિલણા લાંબા સમય પછી પોતાના વતનમાં પાછો ફરતો હોય તેના જેવો તેનો દેખાવ જણાવા લાગ્યો.

થોડા સમય પછી માર્સેઈસ દષ્ટિગોચર થયું. કાઉન્ટની નૌકા કિનારે જમને અટકી. એક વહાણ અલજીઅર્સ તરફ જવાને ઉપડવાની તૈયારીમાં હતું, અને તેની ધમચકક ચાલી રહી હતી. ચારે બાજુએ ઘોંઘાટ થઈ રહ્યો હતો. મુસાફરીએ જનારાઓના સગાં-વહાલાં અને મિત્રો ભેગાં થયાં હતાં. તેઓ પરસ્પરની રજા લઈ રહ્યાં હતાં. ઘણાખરાંનાં નેત્રો અશ્રુપૂર્ણ હતાં. કોઈ કોઈ તો છૂટે મ્હોએ પણ વારંવાર રોતાં હતાં. એ દૃષ્યમાં એવું શોકમય અને દયાજનક હતું કે જેઓને હમેશાંજ તે જોવાનો મ્હાવરો હોય તેમના હૃદયને પણ અસર કરતું હતું, આમ છતાં મેકઝીમીલીઅનના હૃદયને તે દૃષ્ય જરાપણ અસર કરી શક્યું નહોતું. તેના મગજમાં ચાલી રહેલા વિચારોમાં તેથી જરાપણ વિક્ષેપ પડ્યો નહિ.

“ આ જગાએ, ” મેકઝીમીલીઅન કાઉન્ટના હાથનો ટેકો લેતાં બોલ્યો. “ ન્યારે અમારા, ‘ફેરેઓન’ વહાણે બંદરમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે મારા પિતા આ જગાએજ ઉભા હતા. આ જગાએજ તે વૃદ્ધ પુરુષ, જેને આપે અપકીર્તિ અને મૃત્યુના મુખમાંથી બચાવ્યા.

હતા, તેઓ તે વહાણ નજરે પડતાં આ જગ્યાએ જ મને ભેટી પડ્યા હતા. તે વખતે તેમની આખમાંથી અશ્રુપ્રવાહ ચાલતો હતો, અને તેનાં બિંદુઓ મારા મુખ ઉપર પડ્યાં હતાં. હજી પણ મને તે અશ્રુબિંદુઓની ઉણ્ણતા લાગે છે-યાદ છે; અને તેઓ એકલા જ કાંઈ અશ્રુપાત કરી રહ્યા નહોતા; કારણ કે જેઓ તે દૃશ્ય જોઈ રહ્યા હતા તેમાંના ઘણાખરાનાં તેઓ અશ્રુપૂર્ણ બની ગયાં હતાં.”

મોન્ટેક્રિસ્ટોએ એક મૃદુ હાસ્ય કરીને કહ્યું:

“ હું પોતે તે વખતે પણ ઉભો હતો.” એમ કહીને તેણે સડકને એક ખૂણે બતાવ્યો. તે આ વાત કરતો હતો તે વખતે જે દિશા તેણે બતાવી તે દિશામાંથી કાષ્ઠકના રોવાનો અવાજ આવતો સંભળાયો અને એક સ્ત્રી વહાણ ઉપર વિદાય થતા એક મુસાફરના તરફ હાથ હલાવીને તેની રજા લેતી જણાઈ. કાઉન્ટે તે સ્ત્રીના તરફ એવી ભાવપૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોયું કે જો મેકઝીમીલીઅનનું ધ્યાન વહાણ તરફ રોકાયેલું ન હોત તો તેના જોવામાં પણ તે આવ્યું હોત.

“ અરે ! ” મેકઝીમીલીઅન ચમકી ઉઠ્યો. “ પેલો યુવાન જે ટોપી હલાવી રહ્યો છે, અને જે એક લશ્કરી અમલદારના પોષાકમાં સજ્જ થયેલો છે, તે આદર્શ મોર્સર્ક જ છે; મને ખાતરી છે કે મારી કાંઈ ભૂલ થતી નથી.”

“ હા, હા, તેજ છે. મેં તેને ક્યારનોએ ઓળખ્યો.” કાઉન્ટે જવાબ આપ્યો.

“ શા ઉપરથી ? કેવી રીતે ? તમે તો બીજી દિશામાં ક્યારના જોઈ રહ્યા હતા.”

કાઉન્ટે સ્મિત હાસ્ય કર્યું. જ્યારે તે કાંઈ પણ ઉત્તર આપવાની

મંથા ન હોય, ત્યારે તે તેમજ કરતો. તેણે ફરીથી પેલી સ્ત્રીના તરફ દૃષ્ટિ કરી. તે ત્યાંથી ચાલતી થઈ હતી.

“ મેકઝીમીલીઅન, ” કાઉન્ટે કહ્યું. “ તમારે શું આ શહેરમાં કાંઈ જ કામ નથી ? ”

“ મારે માત્ર એકજ કર્તવ્ય કરવાનું છે. મારા વહાલા પિતાની કબરની મુલાકાત લઈ ત્યાં આંસુ ઢાળવાનાં છે. ”

“ ઠીક ત્યારે, જાઓ. હું ત્યાં જ તમને આવી મળીશ; માટે મારી ત્યાજ રાહ જોજો. ”

મેકઝીમીલીઅન ખિન્ન હૃદયે કાઉન્ટથી જુદો પડ્યો. તે અદૃશ્ય થયો, ત્યાં સુધી કાઉન્ટ ત્યાંજ ઉભો રહ્યો. તે પછી તે ધીરે ધીરે “ એલી-દ-મીલાન ” ના મોહોલા તરફ વળ્યો. તે મોહોલામાંના એક નાના સરખા મકાનમાં તેને જવાનું હતું. એ મકાનથી વાંચક સારી રીતે વાકેફ છે. જે મકાનમાં કાઉન્ટ એક મોન્ટેક્રિસ્ટોના-એડમન્ડના-વૃદ્ધ પિતા રહેતા હતા તેજ એ મકાન હતું. ફેર માત્ર એટલો જ હતો કે તે વૃદ્ધ બિચારો તે મકાનના ઉપરના ભાગમાં માળીઆમાં પડી રહેતો હતો, જ્યારે આજે તે આખું મકાન કાઉન્ટે મર્સીડીસને સોંપી દીધું હતું.

જે સ્ત્રીને અતિશય શોક અને દિલગીરીથી પેલા મુસાફરથી (આલ્બર્ટ) છુટી પડતાં કાઉન્ટ અને મેકઝીમીલીઅને જોઈ હતી, તે સ્ત્રી આ જ મકાનમાં દાખલ થઈ. તેણે મકાનમાં દાખલ થઈને બારણું ભાંગેજ અંધ કર્યું હશે, એટલામાં કાઉન્ટ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. તે મકાનથી તેના જેટલો વાકેફદાર ખીજો કાંઈ ભાંગે જ હશે. તે મકાનનું અંધ બારણું કેવી રીતે ખોલવું એ તેને અગમ્ય નહોતું.

તે મકાનનું બારણું ખખડાવ્યા સિવાય અગર પોતાના આવી પહોંચ્યાની કાંઈપણ ખબર આપ્યા સિવાય, જાણે કે તે પોતે તે મકાનનો માલિક હોય અગર માલિકનો ખાસ સંબંધી અગર મિત્ર હોય તેવી રીતે મકાનમાં દાખલ થયો. પાછળની બાબુએ એક બાગ હતો. મર્સી-ડીસને તે બાગમાંથી કાઢિન્ટે દાટી મૂકેલા પૈસા તેના કહેવા પ્રમાણે મળી આવ્યા હતા.

મોન્ટેક્રિસ્ટોએ મકાનની અંદર દાખલ થતાં રોવાનો અવાજ સાંભળ્યો. તે અવાજ બાગમાંથી આવતો હતો. જે દિશામાંથી અવાજ આવતો હતો, તે તરફ તપાસ કરતાં તેણે મર્સીડીસને એક લતામંડપ નીચે બેસીને આકંઠ કરતી જોઈ. પોતાના પુત્રની હાજરીમાં મહા પ્રયાસે આંસુને તે બાળી રાખતી હતી; પણ આજે તેનાથી વિયોગ થતાં તેની આંખોમાંથી ચોધાર આંસુ ચાલ્યાં જતાં હતાં. કાઢિન્ટ આગળ આવ્યો. તેનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળાયો. મર્સીડીસે હિંચું જોયું, તો પોતાની પાછળ કોઈ પુરૂષને હિંચેલો જોઈને તે બચતી થઈ ગઈ.

“ મર્સીડીસ, ” કાઢિન્ટ અતિશય મૃદુ અવાજે બોલ્યો “ મર્સીડીસ, તારું ગળેલું સુખ તને પાછું આપવાની તો મારામાં શક્તિ નથી; હું તો માત્ર તને દિલાસો આપી શકું તેમ છું. તારા જેવા એક મિત્ર તરફથી તેનો સ્વીકાર તું કરીશ ? ”

“ અરેરે, મારા દુઃખનો તો કાંઈ પાર જ રહ્યો નથી. ” મર્સીડીસે ઉત્તર આપ્યો. “ જગતમાં મારા પુત્ર સિવાય મારે બીજું કોઈ જ નહોતું, તે પુત્ર પણ મને છોડીને મુસાફરીએ ચાલ્યો ગયો. હવે હું તેના વિયોગે કેવી રીતે દિવસો ગાળાશ ? ”

“ મર્સીડીસ, તારો પુત્ર અતિ ઉદાર અંતઃકરણવાળો છે. ”
કાઉન્ટે કહ્યું. “ તેણે જે કાંઈ કર્યું છે, તે સમજીને કર્યું છે, અને તે
બરાબર જ કર્યું છે. તે એમ સમજે છે, કે દરેક મનુષ્યે પોતાના
દેશની સેવા કરવી જ જોઈએ. જે તે તારી પાસેજ રહ્યો હોત, તો
જીવન તેને એક બોજરૂપ થઈ પડત, અને તેને તેનો કંટાળો અને
તિરસ્કાર આવત. તારા દુઃખમાં તેનાથી કાંઈ ભાગ લઈ શકત નહિ.
વિપત્તિની સાથે બાથ બીડતાં તેના બળ અને માનમાં વધારો થશે,
અને પરિણામે તેની ચઢતી જ થશે. તેનું ભાવી ધણું ઉજવણ છે,
માટે તેને રોકતી નહિ. તેને પોતાનું પરાક્રમ અજમાવી વિજય
મેળવવા દે. ”

“ અરે, ” તે દુર્ભાગી સ્ત્રીએ શોકથી ડોકું ધુણાવતાં કહ્યું.
“ જે હૃદયની વાત તમે કરો છો, અને જે મારા પુત્રને આપવા
માટે ઇશ્વરને હું નિરંતર પ્રાર્થના કરી રહી છું, તે હું પોતે કદી
પણ અનુભવી અગર જોઈ શકતાર નથી. મારા ઉપર વિપત્તિ પડ-
વામાં કાંઈ પણ હવે બાકી રહી નથી. મને લાગે છે કે મારો અંત-
માર્ગ મૃત્યુ હવે ધણું દૂર નથી. કાઉન્ટ, આ સ્થાનમાં
એક વખત મને મનમાન્યું સુખ મળતું. જે જગાએ મારી ઇચ્છા
~~પ્રમાણ~~ સુખ મળી શકતું હતું, તે જ જગાએ મારું મૃત્યુ થાય એવી
મારી ઇચ્છા હતી. ”

“ હાય ! ” કાઉન્ટનું હૃદય હવે તેના કબજામાં રહી શક્યું
નહિ. “ મર્સીડીસ, તારા આટલા મૃદુ શબ્દો પણ મારા અંતઃકરણને
બાળી મૂકે છે. મારા હૃદયને વધારે વ્યથા થવાનું કારણ તો એ છે
કે મને ધિક્કારવાનું મેં તને દરેક કારણ આપેલું છે. તારા ઉપર

પડેલી તમામ વિપત્તિઓનું કારણ તું પોતે જ છું. પણ તું તો મને ધિક્કારવાને બદલે મારા તરફ દયા બતાવે છે. મને વધારે દુઃખ તો—”

“તમને ધિક્કારું !” મસીંડીસ તેને અટકાવીને વચમાં જ બોલી. “તમને ધિક્કારું ! તમારો તિરસ્કાર કરું ! તમને ઠપકો દઉં ! તમને, એડમન્ડ, તમને ગાળો આપું ! મારા પુત્રને જેણે જીવિતદાન આપ્યું તેને હું ઠપકો દઉં. તેને હું ધિક્કારું ? તેના પિતા પોતાના પુત્રને માટે ધણી મગરૂરી ધરાવતા હતા, એટલે વૈર વાળવાની ખાતર તેમના પુત્રના જીવનનો અંત લાવવાની શું તમને સત્તા નહોતી ? અને તેમ કરવાનો તમારો ઇરાદો પણ શું નહોતો ? તેવો તમારો ઇરાદો હોય જ એ સ્વભાવિક છે; છતાં તમે માત્ર મારી ખાતર જ મારા પુત્રને જીવિતદાન આપ્યું. છતાં હું તમને ધિક્કારું ? એડમન્ડ, મારા સામું બરાબર જુઓ, અને મને કહો કે તમને ઠપકો પણ આપવાનો મારો હેતુ હોય એવું તમને લાગે છે ?”

કાઉન્ટે ઉંચું જોયું, અને મસીંડીસનું મુખ નિહાળી રહ્યો. તેણે ઉઠીને તેના તરફ પોતાના બન્ને હાથ લાંબાવ્યા.

“જુઓ, જુઓ.” તેણે અતિ શોકપૂર્ણ અવાજે કહ્યું. “મારી આંખોમાં હવે પહેલાંના જેવું તેજ રહ્યું નથી, તેમજ મારા એડમન્ડને લજ્જાપૂર્ણ દૃષ્ટિથી મંદ હાસ્ય કરી નીહાળવાનો સમય અગર અધિકાર હવે રહ્યો નથી. મારો એ હક્ક ધણી લાંબા સમયથી નષ્ટ થઈ ગયો છે. સામેના તેમના પિતાના મકાનની બારીમાંથી એડમન્ડ મારી આતુરતાથી રાહ જોયા કરતા, તે વાતો પણ હવે માત્ર સંભારવાની જ રહી છે ! તે ભૂતકાલના દિવસો અને હાલના દિવસો તુચ્છ દુઃખ અને શોકનાં વર્ષાનું અંતર છે. એડમન્ડ, મિત્ર, તમારો મારાથી કદી તિરસ્કાર થાય જ નહિ; તમને હું કદી ઠપકો આપી

જકું જ નહિ. અરે, મારા જેવું દુઃખી અને કંગાલ પ્રાણી તે બીજું કોણ હશે !” તે હાથ જોડીને ઉંચે આક્રમણ તરફ જોઇને રોવા લાગી. “ એક વખતે મારામાં પવિત્રતા, નિર્દોષપણું, પ્રેમની લાગણીઓ ઉભરાઇ રહેતી. આ ત્રણ ગુણો દૈવી સંપત્તિનાં લક્ષણો છે. અરે પણ હવે આ મારી શી દશા ! ”

મોન્ટેક્રિસ્ટો : તેના પાસે આવ્યો, અને કાંઇ પણ બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય તેનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો.

“ ના, ના. ” તેણે હજીવેથી પોતાનો હાથ પાછો ખેંચી લેતાં અતિ મૃદુ અવાજે કહ્યું. “ ના, ના. મારા મિત્ર, મને સ્પર્શ કરતા નહિ. તમે મારા પોતાના ઉપર દયા બતાવી છે; છતાં પણ ખરૂં જોતાં જેમના જેમના ઉપર તમારે વૈર લેવાની જરૂર પડી છે, તેમાં હું સર્વ કરતાં વિશેષ અપરાધી છું. બીજા બધાઓએ તો દ્વેષ, લોભ, અને સ્વાર્થની ખાતર તમારું અનિષ્ટ કર્યું હતું, પણ હું તો ખરેખરી પાતકી છું, કારણ કે હું ધૈર્ય રાખી શકી નહિ, અને વગર વિચાર્યું કામ કરી બેઠી. ના, ના, એડમન્ડ, મારો હાથ છોડી દો ! મને ખાતરી છે કે તમારો હેતુ મને નિહાસો આપવાને બે રનેહના શબ્દો કહેવાનો છે. પણ તેમ કરતા નહિ; કારણ હું તેને માટે જરા પણ લાયક નથી. જુઓ, (તેણે પોતાનું મુખ તેના આગળ ધર્યું,) જુઓ, મારા કેશ તો જુઓ, ચિન્તા અને દુઃખના પરિણામે અત્યારથી જ શ્વેત બની ગયા છે. રોઇ રોઇને મારી આંખો ઉંડી પેસી ગઈ છે; તેનું તેજ ધટી ગયું છે; મારા મુખ ઉપર કરચલીઓ પડી છે. એડમન્ડ, મારી આ સ્થિતિ છે. જ્યારે તમે પોતે હજી યુવાન હો, સ્વરૂપવાન છો, અને હરેક પ્રકારનું શારીરિક, માનસિક, અને આધ્યાત્મિક, બધા ધરાવો છો. આ બધાનું કારણ એ છે કે તમને પ્રભુની

કૃપાના ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, અને તેણે તમને બધી આપત્તિઓમાં તે ભોગવવાનું બલ આપીને તમારું રક્ષણ કર્યું છે.

મસીંડીસના મુખમાંથી આ છેલ્લા શબ્દો બહાર પડ્યા તે વખતે તેનાં નેત્રોમાંથી અશ્રુ બિંદુઓ ટપકવા લાગ્યાં, અને તેના ગાલ બીંબાઈ ગયા. જીવનના ભૂતકાલના બનાવોનાં દૃષ્ટો તેની દષ્ટિ આગળ ખડાં થયાં. મોન્ટેક્રિસ્ટોએ, તો પણ તેનો હાથ પોતાના હાથમાં લઈને તેના ઉપર એક ચુંબન કર્યું; પણ મસીંડીસને એમ લાગ્યું, કે એકાદ પાપાણીની પ્રતિમાને કાઉન્ટ ચુંબન કરતો હોય તેવાજ પ્રકારનું તેનું તે ચુંબન હતું. તેમાં કોઈ પ્રકારની રસિકતા, માધુર્ય અગર લાલિત્ય જણાતું નહોતું.

“ ધણી વખત એવું બને છે, ” તેણે આગળ ચલાવ્યું. “ કે માત્ર એકજ દોષને લીધે આખા જીવનનું સુખ અને તેનો રસ નષ્ટ થઈ જાય છે. તમારા અવસાનના મને સમાચાર મેળ્યા; મેં તે વાત માની; તો પછી હું પોતે પણ જીવતી શા માટે રહી? તેમ કર્યું હોત, તો મારાં સર્વ દુઃખનો અંત એકી વખતે આવી ગયો હોત. તેને બદલે હું જીવતી રહી, અને મારા અંતરના કિંડાણમાં તમારે માટે શોક કરતી રહી, તેમાં મને શો લાભ થયો? એટલો જ કે પાંત્રીસ સાડત્રીસ વરસની ઉંમરે મારો દેખાવ એક સાદ વરમની ડાસી જેવો થઈ ગયો. તમને ઓળખીને-માત્ર હું જ તમને ઓળખી શકી હોતી-તમને ઓળખીને મારા પુત્રનું એકલાનું જીવન બચાવવાને જ મેં કેમ પ્રયાસ કર્યો? જેનો મેં મારા સ્વામી તરીકે સ્વીકાર કર્યો હતો, તે મનુષ્ય ગમે તેવો અપરાધી હતો, તોપણ તેને બચાવવાને તમને વિનંતિ કરવાની મારી ફરજ હતી. તે પ્રમાણે મેં શા માટે કર્યું નહિ? તમને વિનંતિ કરી હોત તો મારી વિનંતિ માન્ય

યાત એવી મને ખાતરી છે, છતાં મેં તેને મરવા દીધો. શા માટે ? હે પ્રભુ ! તેમાં મારો ફેટલો દોષ છે તે માત્ર પરમાત્મા જ જાણે છે. તેણે મારી ખાતર જ એ બધા ગુન્હા કર્યા હતા, એ મારા જાણવામાં નહોતું. મારા પુત્રની સાથે અહિં સુધી આવવાથી પણ મને શો લાભ થયો ? તે પુત્ર પણ હવે મને લજીને આફ્રીકાના જંગલી પ્રદેશો તરફ ચાલતો થયો. અરે, હું ધણી જ દુઃખ છું. મેં મારી પ્રતિજ્ઞાઓનો ભંગ કર્યો છે અને સ્વધર્મ અને પ્રતિજ્ઞાઓનો ભંગ કરનાર તમામ મનુષ્યો જ્યાં જાય ત્યાં દુઃખ, અશાંતિ, અને કલેશ ઉભો કરે છે ! એવાં મનુષ્યો અપશુકનીઆળ હોય છે ! ”

“ ના, ના. મર્સીડીસ, ” મોન્ટેક્રિસ્ટોએ કહ્યું. “ ના, ના. તું પોતાની જાતના તરફ ધણી જ અન્યાયથી, ધણી જ કડક દૃષ્ટિથી જુએ છે. તું એક ધણી જ ઉદારહૃદયી અબલા છે, અને તારું દુઃખ જોઈને જ મારું અંતઃકરણ પીગળ્યું છે પ્રભુના અદૃશ્ય કોપનો હું માત્ર એક નિમિત્ત બનેલો હતો. મેં ઉગામેલો બા અટકાવવા જેટલી મારામાં સારાસાર-વિચારની શક્તિ રહી નહોતી. જે પ્રભુનું આજે દસ વરસથી હું અહોનિશ અંતરથી ચિંતન કરી રહ્યો છું, તે પ્રભુને સાક્ષી રાખીને હું કહું છું, કે તારી ખાતર મારા જીવનનો ભોગ આપવાને હું ખુશીથી તૈયાર હતો, અને જીવનના ભોગની સાથે તેના હેતુઓનો ભોગ તો આપોઆપ જ થઈ જત. પણ મર્સીડીસ, પ્રભુની કાંઈ એવી જ મરજી હશે ! ભૂત, ભવિષ્ય, અને વર્તમાન ત્રણે કાલનો તું પોતે જ વિચાર કરી જો, તો તને પોતાને પણ એમ લાગ્યા સિવાય રહેશે નહિ, કે મેં પોતે કાંઈ કર્યું નથી, અગર હું પોતે કાંઈ કરી શકતો પણ નથી. હું તો માત્ર પ્રભુની પ્રેરણાના એક હથીઆર રૂપ છું. મારા ઉપર શું શું વોલ્યું છે ? ભયંકરમાં

ભયંકર વિપત્તિઓ, અને અતિશય કષ્ટમય યાતનાઓ મેં ભોગવી છે. મારાં અંતરનાં રનેહીઓએ મારો ત્યાગ કર્યો, અને મારા શત્રુઓએ મને અનહદ કષ્ટ આપ્યું. મારી યુવાની બધી આવાં દુઃખોમાં વ્યતીત થઈ ગઈ, એકાએક અચનાક જ્યારે મારો કષ્ટ અને બંધનમાંથી છુટકારો થયો—કેદમાંથી હું મુક્ત થયો, ત્યારે મને અનાયાસે એટલું બધું દ્રવ્ય મળ્યું, અને હું એવી ઉચ્ચ સ્થિતિ ઉપર મૂકાઈ ગયો કે જેનો કોઈને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ આવી શકે નહિ ! આવું થતાં મારા મનને એમ નક્કી પાત્રી થઈ કે પરમાત્માએ મને પોતાની ખાસ ઈચ્છાઓ અને હેતુઓ બર લાવવાની ખાતર જ તે સ્થિતિમાં આણી મૂક્યો હતો. તે સમયથી મારી સંપત્તિ પ્રભુએ મને અમુક ખાસ હેતુથી જ આપી છે, એમ હું સમજવા લાગ્યો. મસીહીસ, એક વખતે જે શાંતિમય જીવન હું ભોગવતો હતો, અને જે જીવન તારા સહવાસને લીધે અલૌકિક આનંદથી ભરપૂર હતું, તે જીવનનો મારા મનમાં વિચાર સુદ્ધાં પણ આવતો નહિ. મને એક ક્ષણ માત્ર પણ શાંતિ મળતી નહોતી. એક ઇશ્વરી શક્તિથી પ્રેરિત યમદતની માફક હું દુષ્ટોને દંડ દેવાના કાર્યમાં હરેક ક્ષણે આગળ ધપ્યા જતો હતો. મારો હેતુ બર લાવવાને મેં ધીરે ધીરે સંપૂર્ણ તૈયારીઓ કરી. અતિશય કષ્ટ સહન કરીને ગમે તેવું શારીરિક દુઃખ સહન કરવાને મારો દેહ ટેવાઈ ગયો હતો. માનસિક કષ્ટ સહન કરવાને મારા હૃદયને મેં તૈયાર કરી દીધું. મારા હાથને મેં ધા કરવાનું શિક્ષણ આપ્યું, અને પ્રભુએ તેને શક્તિ આપી, બીજાનું કષ્ટ જોઈ શકવાને મારી આંખોને મેં ટેવ પાડી. ભયંકરમાં ભયંકર યાતના ભોગવતા ચતુષ્પત્તિનું દૃષ્ય જોઈને તે તરફ સ્મિત-હાસ્ય કરવાની રાક્ષસી શક્તિ મેં કેળવી. પ્રથમ હું બલો, ઉદાર હૃદયનો, વિશ્વાસુ, અને ક્ષમાવાન

હતો; તેને બદલે હું દુષ્ટ, દ્રેષી, ધાતકી, બહેમી, અને કૂર, બની ગયો. ભાવીના જેટલો જ દઢ, નિર્દય, અને ક્રુર હું બની ગયો. આ પછી હું મારા પ્રેરિત કાર્યમાં-ધારેલા કર્તવ્યમાં પ્રવૃત્ત થયો. અડચણોને અને વિપત્તિઓને મેં લાતો મારીને બાળુ પર હડાવી દીધી, અને મારો હેતુ પાર પડ્યો. પણ આ મારી કારકીર્દી દરમ્યાન જે કાંઈ મારા માર્ગમાં આવ્યું, તેના ભોગજ ફરી વળ્યા ! ”

“ બસ, એડમન્ડ, બસ. ” મર્સીડીસ બોલી. “ જેણે તમને ઝોળખી કાઢ્યા છે તે જ તમને બરાબર સમજી શકી છે. તે પણ જો તમારા માર્ગમાં આડે આવી હોત, તો તેની પણ તેજ દશા થાત; પરંતુ તેમ થયું હોત, તો પણ તેણે તો તમારી પ્રશંસા જ કરી હોત. જેવી રીતે મારા જીવનમાં ભૂતકાળ અને વર્તમાનકાળ વચ્ચે મોટું અંતર પડી ગયું છે, તેવી જ રીતે એડમન્ડ તમારી અને મનુષ્ય જાતિની વચ્ચે મોટું અંતર પડી ગયું છે. ભલમનસાઇ અને ઉદારતામાં જગતમાં તમારી સાથે કાંઈની તુલના કરી શકાય તેમ નથી. પણ હવે તો, એડમન્ડ, આપણે એકબીજાથી દૂર પડવું જોઈએ; આપણે એકબીજાની રજા લેવી જોઈએ. ”

“ પણ આપણે દૂર પડીએ તે પહેલાં, મર્સીડીસ, તારે કાંઈ પણ કહેવાનું નથી ? ”

“ એડમન્ડ, આ જગતમાં હવે માત્ર મને એક જ આકાંક્ષા છે: મારા પુત્રને હું સુખી જોઉં. ”

“ મર્સીડીસ, તું અહોરાત્ર પ્રભુની પ્રાર્થના કર કે પ્રભુ તેને આરોગ્ય અને સુરક્ષિત રાખે, અને તેની ઉન્નતિ અને સુખશાંતિની કાળજી રાખવાનું હું માથે લઉં છું. ”

“ તમારો મહાન ઉપકાર ! એડમન્ડ, તમારો મોટો આભાર ! ”

“ પણ તારે તારે પોતાને માટે કંઈ પણ કહેવાનું નથી ? ”

“ મારે પોતાને તો કંઈ પણ કમી નથી. હવે હું તો જાણું બે કબરોની વચ્ચેમાં બેઠેલી છું. એક કબર એડમન્ડની છે—એડમન્ડ જેનો મને વર્ષો પહેલાં—યુગો પહેલાં હમેશને માટે વિયોગ થયો છે. મારા હૃદયના સત્ય પ્રેમનું પાત્ર તો તે જ હતો ! પ્રેમ એ શબ્દ હવે આ ઉમ્મરે અને આ અવસ્થામાં મારા મુખમાં શોભતો નથી; પણ તેનું સ્મરણ મારા અંતરને અતિ પ્રિય છે, અને મને તે કિંમતે પણ તે સ્મરણ મારા સ્મૃતિપટ ઉપરથી ન બૂસાઈ જાય એવી મારી ઇચ્છા છે. ખીજા કબર જે મનુષ્યે એડમન્ડના હાથે યોગ્ય દંડ ભોગવ્યો છે, તેની છે. તે મનુષ્ય મારા શરીરનો માલિક હતો; જગતના વ્યવહારથી તે મારો સ્વામી હતો; પણ મારા હૃદયનો માલિક, મારા અંતરનો સ્વામી તો પ્રથમથી એડમન્ડ જ હતો. મારો સ્વામી પોતાના દુષ્કર્મોને લીધે શિક્ષાને પાત્ર હતો; અને એડમન્ડે તેને જે શિક્ષા કરી છે, તે યોગ્ય જ કયું છે. જે બન્યું છે તે ન્યાયપુરઃસરજ છે, એમ હું કબુલ કરું છું; છતાં મરનાર મારો સ્વામી હતો, એટલે તેના આત્માને શાંતિ આપવા સર્વ શક્તિમાન દયાળુ પ્રભુની પ્રાર્થનામાં જ હવે મારે નિમગ્ન રહેવું બેઠ્યો. ”

“ હા, હા. મસીંડીસ, તારો પુત્ર સુખીજ થશે. તું તેને માટે જરા પણ ચિન્તા રાખતી નહિ. ” કાઉન્ટે તેને ખાત્રી આપી.

“ ત્યારે તો મારે જગતમાં ખીજા કંઈ સુખની હવે આપેક્ષા નથી. મારો પુત્ર સુખી થશે, એટલે મને પણ સુખ થશે જ. ”

“ પણ હવે તારો શો ઇરાદો છે ? તું શું કરવા માગે છે ? ”

“ જો હું એમ કહું કે બાહ્યાવસ્થાની માફક અહિંઆં રહીને મંજુરી કરીને હું મારા દિવસો નિર્ગમન કરીશ, તો તે બરાબર થશે

નહિ, અને તમારા તે માનવામાં પણ આવશે નહિ. હવે તો મારામાં પ્રભુની પ્રાર્થના કરવા સિવાય બીજું કંઈ પણ કરી શકવાની શક્તિ નથી. તો પણ હવે મારે મજૂરી કરવાની કંઈ જરૂર પડે તેમ નથી; કારણ આ બાગમાં જે પૈસા તમે દાટેલા હતા, તે તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે મેં શોધી કાઢ્યા છે. તે પૈસામાં મારો સારી રીતે નિર્વાહ ચાલી શકે તેમ છે. મારા વિષે લોકોમાં અનેક પ્રકારની વાતો ચાલશે, પણ તેની મને હવે કંઈ પણ દરકાર નથી ! ”

“ મર્સીડીસ, ” કાઉન્ટે કહ્યું. “ હું કંઈ તને કપકો આપવાના ધરાદાથી કહેતો નથી, પણ તારા સ્વામીની મિલકત ઉપરથી તે સદંતર હાથ ઉઠાવી લીધો એ કંઈ કહાપણનું કામ કયું નહિ. એવો ભોગ આપવાની કંઈ જ જરૂર નહોતી. તેનો અડધો ભાગ તો કાચદા પ્રમાણે તારો જ હતો. ”

“ તમે શું કહેવા માગો છો તે હું ધણી સારી રીતે સમજું છું, એડમન્ડ, પણ મારાથી તેનો સ્વીકાર થઈ શકે તેમ નથી. મારો પુત્ર પણ તેમ કરવા દે નહિ. ”

“ તારા પુત્રની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ કંઈ પણ કરવાનું નથી. તેની ઇચ્છા જાણી લઈને તે પ્રમાણે જ હું સર્વ વ્યવસ્થા કરીશ. પણ જો તે કુખુલ કરે, તો તું તેની વિરૂદ્ધ તો પડીશ નહિ ને ? ”

“ એડમન્ડ, મારી તો બુદ્ધિ જ જહેર મારી ગઈ છે. વિપત્તિ-આને લીધે મારું હૃદય શૂન્ય બની ગયું છે. હવે તો પરમાત્માની ઇચ્છાને હું તાબે થાઉં છું. હું અત્યારે જીવતી છું, તેનું કારણ એટલું જ છે કે પ્રભુએ મને હજી પોતાના દરબારમાં બોલાવી લીધી નથી. તમારી મરજીમાં આવે, તમને અને આલ્બર્ટને જેમ ચોગ્ય લાગે તેમ કરજો. ”

“ મસીંડીસ, ” કાઉન્ટે તેને શાંત પાડતાં કહ્યું. “ તારે આવી રીતે બોલવું યોગ્ય નથી. તું તારી છત્તામાં આવે તેમ વર્તવાને સ્વતંત્ર છે. ”

“ મારી બુદ્ધિ ઠેકાણે હોત, તો તમારું કહેવું ઠીક હતું; પણ મારું મગજ બહાર મારી ગયું છે. ”

તેનું દુઃખ જોઈને કાઉન્ટને કંપારી વણ્ટી.

“ આપણો ફરીથી મેળાપ થશે કે નહીં તે પણ તું મને નહિ કહે, મસીંડીસ ? ”

“ ના, ના. તેમ નથી. ઉલટું આપણે ફરીથી જરૂર મળીશું. ” તેણે આકાશ તરફ આંગળી કરીને જવાબ આપ્યો. “ આપણે ફરીથી ચોક્કસ મળીશુંજ. ” આટલું કહીને કાઉન્ટના હાથ ઉપર પોતાનો ક્રુજતો હાથ જરા દબાવીને મસીંડીસ ઘરમાં દોડી ગઈ; મેડા ઉપર ચઢી ગઈ. તેનું હૈયું હાથ રહ્યું નહિ. ઉપર ઓરડામાં દાખલ થઈને આરણ્ય બંધ કરી તે છૂટે મ્હોઝે રોઈ પડી.

મોન્ટેક્રીસ્ટો ધીમે પગલે તે મકાનમાંથી નિકળ્યો, અને મેક-ઝીમીલીઅનને પોતાને માટે જ્યાં રાહ જોવાને કહ્યું હતું તે સ્થાન તરફ ગયો. મસીંડીસે તેને જતાં જોયો નહોતો. તેને રજા આપવાની તેની હિંમત આલી નહોતી, છતાં તેનું હૃદય તો એડમન્ડનું-કાઉન્ટનુંજ, નામ પોકારી રહ્યું હતું. કાઉન્ટ પણ તેનાથી અતિશય ખિન્ન અંતઃકરણે જુદો પડ્યો હતો. ફરીથી તેની સાથે મેળાપ થવાની હવે તેના મનને આશા નહોતી.

જે કબરસ્તાનમાં મેકઝીમીલીઅન હતો, તે કબરસ્તાનમાં તે ગયો. તે યુવાન પોતાના માતા પિતાની કબર આગળ ધુંટણીએ

પડીને પ્રાર્થના કરી રહ્યો હતો. કાઉન્ટ પણ દસ વરસ પહેલાં જ્યારે લક્ષાધીશ થઇને ફ્રાંસ પાછો આવ્યો હતો, ત્યારે તેના મનને પણ પોતાના પિતાની કબર શોધીને ત્યાં ઘુંટણીએ પડીને પ્રાર્થના કરવાની એટલીજ આતુર ઉત્કંઠા થઇ આવી હતી. પરંતુ તેની ઇચ્છા તો સફળ થઇ શકી નહોતી. તેના પિતાની કબર તેને મળી આવી નહોતી.

“ મેકઝીમીલીઅન, ” કાઉન્ટે તે યુવાનને કબરના સામે નિહાળી રહેલો જોઇને કહ્યું. “ તારે કબરના સામે જોઇ રહેવાનું નથી, પણ ઉપર પછે દ્રષ્ટિ કરવાની છે. ” એમ કહીને કાઉન્ટે આકાશ તરફ આંગળી કરી.

“ મરણ પામેલાઓ તો સર્વત્ર હાજર હોય છે. ” મેકઝીમીલીઅન બોલ્યો. “ તમે પોતેજ પેરીસથી આવતાં રસ્તામાં મને એવું કહ્યું નહોતું ? ”

“ મેકઝીમીલીઅન, ” કાઉન્ટે કહ્યું. “ માર્સેલ્સમાં થોડા દિવસ રહેવાની તારી પ્રથમ ઇચ્છા હતી, તો હજી શું તારો અહીં થોડા દિવસ રહેવાનો વિચાર કાયમ છે ? ”

“ કાઉન્ટ, મારી ઇચ્છા તો કાંઇ છેજ નહિ; પણ હું ધારું છું કે ખ્રીસ્ત કોઇ જગાના કરતાં અહીંયાં મારો સમય જરા ઓછા શોકમાં પસાર થશે. ”

“ ઠીક, ત્યારે તો વાંધો નહિ. તું અહીં રહેજે. મારે તો ગયા સિવાય ચાલે તેમ નથી; પણ તે મને જે વચન આપ્યું છે, તેનું સ્મરણ રાખજે. ”

“ હા, હા. મારું વચન હું પાળીશ. ” તે યુવાને જરા ખમ-ચાતાં કહ્યું. “ પણ એટલું માત્ર યાદ—”

“ જો, મેકઝીમીલીઅન, પાંચમી ઓક્ટોબરે મોન્ટેક્રિસ્ટોના ટાપુમાં હું તમારી રાહ જોઈશ. ચોથી તારીખે “ એસ્ચીઆ ” ખંદરે તમારે માટે એક નૌકા તૈયાર રહેશે. તેનું નામ ‘ યુરસ ’ હશે. તમારે તેના નૌકાધ્યક્ષને માત્ર તમારું નામજ આપવું, એટલે તુરતજ તે તમને લઈ આવશે. કેમ ? ત્યારે હવે નક્કી ને ? ”

“ પણ કાઉન્ટ તમને યાદ છે કે પાંચમી ઓક્ટોબરે—”

“ કેમ નાદાન ! ” કાઉન્ટે જવાબ આપ્યો. “ જાણે કે હું વચનની કીંમતજ સમજતો નહિ હોઉં ! મેં તને પચીસ વખત કહ્યું છે, કે તે દિવસે જો તારો આત્મહત્યા કરવાનો વિચાર નક્કી રહેશે, તો હું પોતેજ તને મદદ કરીશ. લો, ચાલો, ત્યારે સાહેબજી. ”

“ કેમ ત્યારે જશેજ ? ”

“ હા, હા. કારણ મારે ઇટાલીમાં કાંઈક ખાસ જરૂરનું કામ છે. ”

“ પણ તમે અહીંથી ક્યારે ઉપડવાના છો ? ”

“ હમણાંજ. તુરતજ. નૌકા તૈયારજ છે. ઠંડાકેકમાં હું બધો દૂર નિકળી ગયો હોઈશ ! ચાલ, ખંદર ઉપર આવે છે ? ”

“ હું તમારી સેવામાં હાજર છું, કાઉન્ટ ! ”

મેકઝીમીલીઅન કાઉન્ટની સાથે ખંદર ઉપર ગયો. નૌકા ઉપડવાને માટે તૈયારજ હતી. કાઉન્ટની પોતાનીજ નૌકા હતી. નૌકાધ્યક્ષ પોતાના માલિકની રાહ જોઈ રહ્યો હતો. કાઉન્ટ અને મેકઝીમીલીઅને એક ખીજની રજા લીધી. નૌકા ઉપડી, અને એક કલાકમાં તો તે દષ્ટિ-મર્યાદાની પેલી બાજુએ અદૃશ્ય થઈ ગઈ.

પ્રકરણ પદ મું

તે પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે કાઉન્ટ ગ્રોફ મોન્ટેક્રિસ્ટો માર્સેલ્સથી ઉપડી ગયો. તેની નૌકા મેક્રીમીલીઅનને ક્ષિતિજ બહાર અદ્યય થઈ જતી જણાઈ. તેજ વખતે એક માણસ ઘણી ત્વરાથી બાકુતી ગાડીમાં ફ્લોરેન્સથી રોમ જવાના રસ્તા ઉપર મુસાફરી કરી રહ્યો હતો. તેના પોષાક અને બોલવાની ઢબ તથા ઉચ્ચાર ઉપરથી તે ફ્રાંસનો વતની લાગતો હતો. તે છેવટે “ લાસ્ટોર્ચ ” જઈ પહોંચ્યો. આ ગામ એક ટેકરી ઉપર હોઈ ત્યાંથી મુસાફરોને રોમ શહેરનાં દર્શન થાય છે. એ જગાએ પહોંચતાંજ ઘણાખરા મુસાફરો તો હંમેશાં ઉભા થઈ જઈને રોમ અને તેની આસપાસનો રમણીય દેખાવ જોવાને મંડી પડે છે; પણ આ મુસાફરે તો તેવી કાંઈ જાણસાં બતાવી નહિ. તેણે તો માત્ર પોતાના ખીસ્સામાંથી એક પાકીટ કાઢ્યું, અને તેમાંથી એક કાગળ કાઢીને તે અતિશય કાળજીપૂર્વક તપાસી જોયો.

“ ડીક ! ડીક ! હજી તે કાગળ મારી પાસે છે. ” તે મનમાં જ બોલ્યો.

ગાડી “ પોપોલો ” ના દરવાજેથી શહેરમાં દાખલ થઈ. કાંપી બાબુએ વળી, અને એક નિવાસગૃહ આગળ આવીને ઉભી રહી. આ નિવાસગૃહ તેજ હતું, કે જેમાં આલ્બર્ટ અને ફ્રાંઝે તથા મોન્ટેક્રિસ્ટોએ પોતાની રોમની મુલાકાત દરમિયાન નિવાસ કર્યો હતો. તેના માલિકે મુસાફરનો યથાયોગ્ય આદરસત્કાર કર્યો. મુસાફરે ઉતરવાની સાથેજ બોજનની માગણી કરી, અને રોમના પ્રખ્યાત શરાફ “ ટોમ્સન અને

ફ્રેચ'ની પેઢીનું સરનામું પૂછ્યું. તે માહિતી તેને તુરતજ મળી; કારણ રોમ શહેરમાં તે પેઢીના નામ અને ઠેકાણાથી કાંઈ ભાગ્યેજ અજાણ્યું હતું.

મુસાફરની ગાડી આવીને નિવાસગૃહના બારણા આગળ ખડી થઈ, એટલામાં તો તેની આસપાસ પાંચ પચીસ નિરૂદ્ધમી અને બિખારીઓનું ટોળું ભરાઈ ગયું. રોમના તે વર્ગના લોકો બીજા દેશના તેમના મિત્રોના કરતાં વધારે ભાગ્યશાળી હોય છે; કારણ તોઓમાંના દરેક જણ યુરોપની લગભગ બધીખરી ભાષાઓ જાણે છે; અને તેમાં પણ ખાસ કરીને ફ્રેચ ભાષા તો વિશેષ જાણતા હોય છે.

તેઓએ મુસાફરને પોતાને માટે એક ખાસ ઓરડી કાઢી આપવાને, અને ભોજન લાવીને હાજર કરવાને હુકમ આપતાં સાંજબયો. એ ઉપરાંત 'ટામ્સન અને ફ્રેચ'ની પેઢીનું ઠેકાણું તેણે પૂછ્યું તે વાત પણ તેમના જાણવામાં આવી. પરિણામ એ થયું કે કલાકેક પછી જ્યારે પેલા મુસાફર જમી પરવારીને નિવાસગૃહમાંથી બહાર નીકળ્યો, ત્યારે પેલા બટકતા ભામટાઓના ટોળામાંના એક પેલા મુસાફરને માલુમ ન પડે તેવી રીતે તેની પાછળ લાગ્યો. પોલીસના ગુમચરની માફક તે બધી સાવધાનીથી મુસાફરની પૂઠે પૂઠે જતો હતો.

મુસાફરને એટલી બધી ઉતાવળ હતી કે ગાડી જોડતા સુધી પણ તે થોડ્યો નહિ. તેણે આગળ ચાલવા માંડ્યું, અને ગાડીને ખોતાની પાછળ મોકલવા આજ્ઞા કરી, કે જેથી ગાડી રસ્તામાં તેને પકડી પાડે, અગર તે પહેલાં પોતે પોતાના નિયત સ્થાને પહોંચી

જાય, તો તે પેઠી આગળ તે મુસાફરની રાહ જોતી ઉભી રહે; અને થયું પણ તેમજ. ગાડીના પહેલાંજ તે ત્યાંજ જઈ પહોંચ્યો.

તેને રસ્તો બતાવવાને તેની સાથે આવેલા બોમ્બીયાને બહાર ઉભો રાખીને પેલો મુસાફર તે મકાનની અંદર ગયો. પેલો બોમ્બીયો તેના જવાજ ત્યાં ઉભેલા તેના ખીજા દોસ્તોની સાથે વાતોમાં બળ્યો. રોમ શહેરમાં જ્યાં ત્યાં આવા ભામટા અને નિરૂપી મનુષ્ય બટકતા હોય છેજ. પેલો ખીજો ભામટો જે તે મુસાફરની પાછળ નિવાસગૃહ આગળથી લાગુ થયો હતો, તે પણ તેની પાછળ પાછળ તે મકાનમાં દાખલ થયો. મુસાફરે અંદર જઈને પૂછ્યું: આ “ટોમ્સન અને ફ્રેંચ”ની પેઠી છે ?

એક નોકરે : આગળ આવીને “હા” પાડી, અને તેનું નામ પુછ્યું.

“ બેરન ડેંગ્લસ . ”

“ મારી પાછળ પાછળ ચાલ્યા આવો સાહેબ. ” પેલા નોકરે કહ્યું, અને બેરન તેની પાછળ પાછળ એક ઓરડામાં દાખલ થયો.

બેરન ડેંગ્લસની પાછળ પાછળ આવેલો ભામટો એક જગાએ બેસી ગયો. પાંચેક મિનિટ પછી તે જગાએ કામ કરતા એક કારકુને પોતાની કલમ નીચે મૂકીને ઉંચે જોયું. આસપાસ ખીજું કોઈજ નહોતું, એવી ખાત્રી થતાં તેણે પેલા ભામટાને પૂછ્યું: “ આહો ! પેપીનો તુંજ છે કે ? ” “ હા. ” પેલાએ હુંકોળ જવાબ આપ્યો.

“ આ મુસાફરની પાછળ પાછળ ફરે છે, તે તેમાં કાંઈ મોટો શિકાર રહ્યો હશે ? ”

“ હા, હા. એમ છે તો ખરું; પણ તેનું માન કાંઈ મને ઘટતું

નથી. મને તો બાતમી મળી છે, અને તે ઉપરથી મારે તો મારી ફરજ બજાવવાની છે. ”

“ ત્યારે તો તે અહિં શા કામે આવ્યો છે, તે પણ તારા બાણુવામાં હશે ? ”

“ તે કાંઈક પૈસા લેવા આવ્યો છે, એટલુંજ હું જાણું છું. કેટલી રકમ લેવાને, તે કાંઈ મને માલુમ નથી. ”

“ ડીક ત્યારે, હમણાં તને ખબર પડશે. ”

“ વાર, પણ ગઈ વખતે જેવી ખોટી ખબર આપી હતી, તેવી ન આપતો. ”

“ એટલે ? તું થું કહેવા માગે છે ? પેલા અંગ્રેજના સંબંધમાં વાત કરે છે ? ”

“ ના, ના. તેના સંબંધમાં તો તેં યરાયર ખબર આપી હતી; અને અમને તેના પૈસા તો મળી ગયા હતા; પણ પેલા રશીઅનની પાસેથી માત્ર બાવીસ હજાર લીવરજ મળ્યા, જ્યારે તેં તો ત્રીસ હજારની તોપ મારી હતી. ”

“ તમે તેની ઝડતી લેવામાં ભૂલ કરી હશે. ”

“ અરે, અમારા સરદાર, લુપ્તજી વેમ્પાએ પોતે તેની ઝડતી લાધી હતી. ”

“ એમ ! ત્યારે તો એ જરા આશ્ચર્યની વાત લાત લાગે છે. પણ હવે મને મારા કામે લાગવા દે, નહિ તો આ મુસાફર પોતાનું કામ કરીને ચાલ્યો જશે, અને કેટલા પૈસા લઈ ગયો તેની મને ખીલકુલ ખબર નહિ પડે. ”

“ પેપીનો ” એ માથું હલાવી તેને તેમ કરવાને રજા આપી, અને પોતાના ખીરસામાંથી એક માળા ટાઢીને એક ધર્મચુસ્ત કથોલીક ખ્રિસ્તીની માફક માળા ફેરવવા મંડી પડ્યો. પેલો કારકુન ડેંગ્લર્સ જે ઓરડા તરફ ગયો હતો તે દિશામાં ગયો. દસેક મિનિટ પછી તે પાછો આવ્યો. તેના મુખ ઉપર આનંદ છવાઈ રહ્યો હતો.

“ કેમ ? ” પેપીનોએ તેને પૂછ્યું.

“ દોસ્ત, બેડો પાર ! રકમ બધી મોટી છે. ”

“ પચાસ, સાઠેક લાખ છે નહિ વાર ? ”

“ હા, હા. તું ના કહેતો હતો, પણ તને તો રકમ પણ ખબર છે. ”

“ કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટોની સહી ઉપર ? ”

“ હા, હા. પણ આ બધી ખબર તને ક્યાંથી ? ”

“ મેં તને કહ્યું ને કે અમને પ્રથમથી ખાતમી મળી છે. ”

“ ત્યારે તું મારી પાસે શા માટે આવ્યો ? ”

“ એટલાજ માટે કે માથુસ બૂલાવ નહિ. ”

“ હા, હા. આ માથુસજ તે ! પચાસ લાખ ! આ વખતે શિકાર અચ્છો હાથ લાગ્યો છે ! ”

“ જાનો મર ! જો, તે આવ્યો ! ”

પેલો કારકુન કલમ લખને લખવા મંડી પડ્યો. પેપીનો ઝડપથી માળાના મથકા મૂકવા લાગ્યો. એટલામાં બારણું ખુલ્લું.

ડેંગ્લર્સનું મુખ પણ આનંદથી અતિ પ્રકૃષ્ટિત થઈ ગયું હતું. એકનો માલીક તેને બારણા સુધી વળાવવા આવ્યો.

પેપીનોએ પણ ડેંગ્લર્સની પૂઠ પકડી.

પ્રથમ ગોઠવણ કર્યા પ્રમાણે ગાડી બારણા આગળ ઉભી હતી. પેલા ભોમીયાએ બારણું ખોલ્યું. એ લોકો ગમે તેવું કામ કરવાને પણ તૈયાર હોય છે. ડૉંગ્લર્સ તો એક યુવાન માણસની માફક ગાડીમાં કૂદી પડ્યો. પેલો ભોમીયો આગળની બાજુએ ગાડીવાનની સાથે બેઠો. પેપીનો ગાડીની પાછળ ચઢી બેઠો.

“ નામદાર સાહેબની ઇચ્છા સેન્ટ પીટરનું દેવળ જોવા જવાની હશે ? ” ભોમીયાએ પૂછ્યું.

“ ના, ના. હું કાંઈ અહિં સ્થેલ કરવા આવ્યો નથી. હું તો કાંઈક ખાસ કામે આવેલો છું, અને વધારે રોકાવાનો નથી. ”

“ ત્યારે હવે ક્યાં જવાનું છે ? ” “ પાછા મુકામ ઉપર. ” ગાડી આગળ ચાલી.

દસ મિનિટમાં બેરન ડૉંગ્લર્સ નિવાસગૃહમાં પોતાની ઓરડીમાં દાખલ થયો. પેપીનો નિવાસગૃહના દરવાજા આગળ અટક્યો. ત્યાં એક તેના જેવા બીજા રખડતા ભામટાને તેણે જોઈને ઓળખ્યો, એટલે તેના કાનમાં કાંઈ કહ્યું. પેલો બીજો માણસ ત્યાંથી એક તીરની માફક દોડ્યો. પેપીનો બારણા આગળ દેખરેખ રાખવા રહ્યો.

ડૉંગ્લર્સ ઉત્તરગરાથી ચાકી ગયો હતો, તેથી પેલા પૈસા પોતાના માથા તળે મૂકીને મુકી ગયો.

પેપીનોએ તે પછી થોડોક વખત જુગાર રમી નસીબ અજ-ભાવવામાં ગાળ્યો, અને પછી એક પીઠામાં જઈને હાથ લાગેલા શિકારના માનમાં થથેચ મદ્યપાન કર્યું.

ડૉંગ્લર્સ બીજે દિવસે જરા મોડો ઉઠ્યો. એટલે બધો વહેલો મુકી ગયો હતો, છતાં તેને પાંચ છ રાત્રીનો ઉત્તરગરો હતો. નાસ્તા

પાણી લીધા પછી મિનન ઠેકાણે આવતાં તેણે ગાડી તૈયાર કરાવી. તેને રામ શહેરમાં કાંઈ ખાસ જોવાની ઈચ્છા નહોતી. પણ મુસાફરી માટે પરવાનો મેળવતાં તથા ખીજી તૈયારીઓ કરતાં બે વાગ્યા. તે જવાને તૈયાર થઈને બારણા આગળ આવ્યો, તો તે વખતે પણ એક ટાળું તૈયારજ ઉમેલું હતું. તે લોકોએ તેની આજીજી કરવા માંડી. ડેંગ્લર્સે તેમને કાંઈક પૈસા વહેંચી આપ્યા. તેઓ તેને “ મહારાજ, રાજકુમાર, ” એવી પદ્ધતિઓ આપીને તેની ખુશામદ કરવા લાગ્યા.

ડેંગ્લર્સે ગાડીમાં બેસી પેનીસ તરફ હાંકવા હુકમ કર્યો. ત્યાંથી પણ થોડાક પૈસા લઈને “ વીએના ” જવાનો તેણે વિચાર કર્યો હતો. ભવિષ્યમાં તે સુંદર નગરમાં પોતાનું રહેઠાણ રાખીને મોજ-મજલ ઉડાવવાનો તેણે ઠરાવ કર્યો હતો.

આઠ દસેક માઇલ ગયા એટલામાં સાંજ પડી. એટલું બધું મોડું નિકળવાનું થશે, એમ ડેંગ્લર્સે ધાયુઈ નહોતું; નહિતો તે નિકળતજ નહિ. તેણે ખીજો મુકામ કેટલોક દૂર હતો, એવો ગાડીવાનને પ્રશ્ન કર્યો. “ હવે બહુ દૂર નથી ” એવો જવાબ મળ્યો.

ગાડી આગળ ચાલી.

તે જરા ખુશ મિનનમાં હતો. તેનો ધારેલો હેતુ પાર પડ્યો હતો, અને તેથી તેને રાતના નિદ્રા પણ બણી સારી આવી હતી. તે જે ગાડીમાં મુસાફરી કરતો હતો તે ગાડીની ગોઠવણ બણી સરસ હતી. એવી સ્થિતિમાં ડેંગ્લર્સના મનમાં શા વિચારો રમી રહ્યા હતા ?

બીકમાં તે પોતાની પત્નીના વિચારોમાં નિમગ્ન થઈ જતો, તો બીકમાં તેના મગજમાં તેની પુત્રીના વિચારો રમી રહેતા. કેટલીક

વખત હવે ભાવખ્યમાં શું કરવું તેના ઉપર તે વિચાર કરતો. આખરે વિચાર કરી કરીને થાક્યો, અને નિદ્રાવશ થઈ ગયો.

વખતો વખત મોટા આંચકા લાગતા, ત્યારે તેની આંખો ઉઘડી જતી, અને ત્યારેજ તેને ખ્યાલ થતો, કે પોતે મુસાફરી કરી રહ્યો હતો. પણ રાત અંધારી અને થંડી હતી. વળી વચમાં વચમાં વરસાદનાં ઝાપટાં પણ આવતાં. એવા સંજોગોમાં ગાડીની બહાર ડોકું કાઢીને એવા કરતાં મુસાફરને ગાડીની અંદર ભરાઈ રહેવું વધારે પસંદ પડે તેમ હતું. તે કોઈક કોઈક વખત ગાડીવાનને “ હવે કેટલુંક દૂર છે. ” એવો ગાડીની અંદરથી પ્રશ્ન કરતો તો જવાબ મળતો કે “ હવે ઘણું દૂર નથી. ”

આથી ડેંગ્લર્સ તો ગાડીમાં અર્ધનિદ્રિત અવસ્થામાં પડી રહ્યો.

છેવટ ગાડી અટકી. ડેંગ્લર્સે જાણ્યું કે વિશ્રામનું સ્થાન આવી પહોંચ્યું. તેણે આંખો ખોલીને ગાડીની બહાર ડોકીયું કર્યું. કોઈક જાહેર અગર ગામડામાં તે આવી પહોંચ્યો હોવો જોઈએ, એમ ડેંગ્લર્સનું ધ્યાન હતું. પણ ચારે બાજુએ નજર કરતાં ત્યાં જુનાં ખંડેરોજ માલુમ પડ્યાં. ત્રણ ચાર માણસો છૂપી રીતે ત્યાંથી પસાર થઈ જતાં જણાયાં. ત્યાંથી ગાડી બદલાવાની હશે એમ ડેંગ્લર્સનું ધારવું હતું. તેણે ફરીથી ગાડીમાંથી માથું બહાર કાઢ્યું; પણ કોઈક તેને ગાડીમાં પાછો હડસેલી દીધો.

હવે ડેંગ્લર્સ નિદ્રામાંથી બરાબર જાગ્રત થયો. તેણે ફરીથી માથું બહાર કાઢીને તે કયા ગામમાં આવી પહોંચ્યો હતો, એવો ગાડીવાનને પ્રશ્ન કર્યો. જવાબમાં, ગાડીવાન ઇટાલીઅનમાં કોઈક બોલ્યો, અને પાછો તેને અંદર ધકેલ્યો.

તે ધમકીનો તુર્ત અમલ થયો. હવે ડેંગ્લર્સના મનમાં નવિન

જાતના વિચારો આવ્યા. કાંઈક પણ નવાળુની હતી એવું જાન થતાં તે ચિન્તાગ્રસ્ત બની ગયો. તેને બય લાગ્યો. તેણે છૂપી રીતે જરા બહાર ડોકીયું કર્યું, તો ગાડીની જમણી બાજુએ એક મોટા કાળા ઝબ્બામાં સજ્જ થયેલા ધોડેસ્વારને તેણે જોયો.

“ આ તો પોલીસનો માણસ જણાય છે ! ” તે મનમાં જ બબડ્યો. “ ફ્રેંચ સત્તાવાળાઓએ છટાલીઅન પોલીસને મારા સંબંધમાં બાતમી આપી હશે કે શું ? ” તેણે પોતાની ચિન્તાનો અંત લાવવાનો નિશ્ચય કર્યો.

“ મને ક્યાં લાઇ જાયો છો ! ” તેણે પૂછ્યું.

“ ચુપ રહો ! ” ફરીથી ધમકી ભરેલો જવાબ મળ્યો.

“ ખરેખર, ” ડેંગ્લર્સ મનમાં વિચારવા લાગ્યો. “ આખરે પોલીસે મને પહેરેજ કર્યો ખરો ! ” તેના કપાળ ઉપર પસીનો વળી ગયો. તે ઉંડા વિચારમાં પડી ગયો. એટલામાં ચંદ્રનો ઉદય થયો. હવે જ ચંદ્રના પ્રકાશમાં તેના સમજવામાં આવ્યું કે આગળ જવાને બદલે તેને રોમ લાગી જ પાછો હાંકી લાવવામાં આવતો હતો.

“ અરે, કમનસાખી ! કેવું દુર્ભાગ્ય ! ખરેખર મને પોલીસ પકડીને રોમ શહેરમાં જ પાછો લાઇ જાય છે. ”

ગાડી ઘણીજ ઝડપથી આગળ વધતી હતી. એક કક્ષાડ એવા રીતે ચિન્તામાંને ચિન્તામાં પસાર થયો. છેવટે રોમ શહેરનો કોંટ દેખાયો. હવે ગાડીની દિશા બદલાયેલી જોઇને તેણે મનમાં વિચાર કર્યો: “ આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે આપણે પાછું રોમ જવાનું નથી. હાં, હાં. ત્યારે તો એ ઉપરથી એમ સાબીત થાય છે, કે

આપણે કાંઈ કાયદાની ચુંગલમાં સપડાયા નથી. એ પ્રશ્ન ! જો આ લોકો—”

તેનાં રોમાંચ ખડા થયાં. રોમન હુટારાઓના સંબંધમાં પેરી-સમાં ચાલતી નાના પ્રકારની વાતો તેને યાદ આવી. એક વખતે આઈર્લેન્ડ પોતેજ એવા એક પ્રસંગનું ડેંગ્લર્સ આગળ વર્ણન કરી બતાવ્યું હતું.

“ આ લોકો હુટારા, ધાડપાકુઓ જણાય છે ! ”

હવે ગાડી પથ્થરવાળી અને ખાડા ટેકરાવાળી જમીન ઉપર ચાલતી લાગી. ડેંગ્લર્સે બન્ને બાજુએ નજર કરી. આઈર્લેન્ડ જે રસ્તાનું વર્ણન કર્યું હતું તેને તે રસ્તો મળતો આવતો જણાયો. કેટલેક દૂર ગયા પછી સાથેના ધોડેસ્વારના હુકમથી ગાડી એકાએક થોભી, ગાડીનું બારાણું ખુલ્યું, અને તેને નીચે ઉતરવાની આજ્ઞા થઈ.

ડેંગ્લર્સ બીચારો ઉતર્યો. તેને જો કે છટાલીઅન બોલવાનો મહાવરો નહોતો, તો પણ તે ભાષા તે થોડી ઘણી સમજતો હતો ખરો. તે બહાવરો, અને ખેલાન બની ગયો. ચાર માણસો તેની આસપાસ ફરી વળ્યા.

“ ચાલો, આગળ ચાઓ, ” ફરીથી હુકમ થયો. ડેંગ્લર્સ ટેકરી ઉપરથી નીચે ઉતરવા લાગ્યો. એ માણસો તેની આગળ અને ત્રણ પાછળ ચાલતા હતા. સંત્રીઓની વચમાં ચાલતા કેદી જેવી તેની સ્થિતિ હતી. આશરે દસેક મિનિટ આવી રીતે આગળ ચાલ્યા. તે સમય દરમ્યાન કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહિ. એટલામાં ત્રાઘ જંગલ આવ્યું. ડેંગ્લર્સે કાંઈક બોલવાનો વિચાર કર્યો, પણ તે ટોળીનો નાયક તેના વિચાર પ્રથમથીજ સમજી ગયો હતો. તેણે ડેંગ્લર્સને જંગલની રીતે

એક એવા જોરથી ધક્કો માર્યો, કે આગળ ચાલતા માણસની સાથે તે અથડાયો. આગળ ચાલનાર મોત્તે કાંઈ જ નહિ પણ પેપીનો હતો. હવે તો તેઓ ઝડપથી આગળ ચાલ્યા. એક ઘણી જ સાંકડી નેળ આવી, તેમાં તેઓ વળ્યા. વળી થોડી વાર આગળ ચાલતાં એક ખાડો આવ્યો. પેપીનો તેમાં દાખલ થયો, અને અદૃશ્ય થઈ ગયો. ડેંગ્લર્સને પણ પેપીનોની પાછળ જવાનો હુકમ થયો. હવે કાંઈ પણ શંકા રહી નહોતી. ડેંગ્લર્સ રામન હુંટારાઓના હાથમાં સપડાયો હતો. બન્ને બાજુએથી ભયમાં આવી પડેલો હોવાથી તેણે જરા હિંમત આણી. તે પણ પેપીનોની પાછળ પેલા ખાડામાં ઉતર્યો. તેની અંદર ઉતરી જમીન ઉપર પગ મૂકતાં જ તેણે આસપાસ નજર કરી તો અંદરનો રસ્તો જરા પહોળો પણ અંધારો હતો. પેપીનો હવે પોતાની હદમાં હતો. હુંટારાના રહેઠાણમાં આવી પહોંચેલા હોવાથી હવે તેને કાંઈ જાતનો ભય નહોતો, તેથી તેણે એક કાકડો ફરીને સળગાવ્યો ડેંગ્લર્સની પાછળ બીજા પણ માણસો ઉતર્યા. વચમાં ડેંગ્લર્સ જે જરા પણ અટકી જતો, તો તે લોકો તેને ધક્કો મારતા. તેઓ નીચાણના ભાગમાં થોડેક ઉતર્યા એટલે ત્યાંથી બે ત્રણ ગલીઓ જેવા માર્ગ દેખાયા. આ રીતે આખરે એકાદ જુના પુરાણા કપરરતાનમાં તેઓ આવી પહોંચ્યા.

એટલામાં સામેથી પ્રશ્ન થયો: “કાણુ છે ?”

“મિત્ર ! મિત્ર !” પેપીનોએ ખૂબ પાડી. “એટલે પેલા માણસ જે સંત્રી તરીકે પહેરો ભરી રહ્યો હતો, તેણે આ નવીન આવનારી ટોળાને આગળ વધવાને પરવાનગી આપી, “દોસ્ત, આપણા નાયક ક્યાં છે ?” પેપીનોએ પૂછ્યું.

“ પછે ? ” સંત્રીએ આંખો ખોલી જોયી. તે જમાએથી અજવાળું આવતું હતું. ડુંગરમાંથી જ એક મોટો ઓરડો કાતરી કાઢ્યો હોય એમ જણાયું.

પેપીનો આગળ વધ્યો. તેના નાયકનું તે નવિન આવનારી મંડળી તરફ ધ્યાન ખેંચાયું.

“ શિકાર તો ઘણો મળ્યો છે સાહેબ ! ઘણો મળ્યો શિકાર ! ” પેપીનોએ ઇટાલીઅન ભાષામાં કહ્યું, અને ડેંગ્લર્સનું ગળયું પકડીને તેને પોતાના નાયકના આગળ ધર્યો.

“ આ માણસ જ કે ? ” નાયક એક પુસ્તક વાંચવામાં નિમગ્ન હતો, તેમાંથી ડોકું ઉઠાવ્યું કરતાં તેણે પૂછ્યું.

“ એ જ ! સાહેબ, એ પોતે જ ! ”

“ ડીક. તેનું મોં મને ખરાબર દેખાતું નથી તે જરા જોવા દો. ”

આઠા અવિવેક ભરેલી હતી; પણ વિવેક અવિવેકનો ત્યાં ત્રિચાર શો ? પેપીનોએ કાકડો લઈને ડેંગ્લર્સના મુખ આગળ ધર્યો. તેના તેજમાં આંખોને ટુકસાન થવાના ભયને લીધે ડેંગ્લર્સને મોઢો જરા ખસેડી લેવું પડ્યું. તેનો ચહેરો શીકો, ગમરાએલો, અને ભયભીત દેખાયો.

“ આ માણસ થાકી ગયેલો લાગે છે. ” નાયકે કહ્યું, “ જાઓ, એને સુવાને લઈ જાઓ. ”

“ મને લાગે છે કે મારે સદાને માટે શયન કરવાને માટેની

પથારીની વાતો ચાલે છે. ” ડૉંગ્લર્સ મનમાં જ બોલ્યો. “ એટલે હવે છેવટની નિદ્રાનો સ્વાદ લેવાનો વખત આવી લાગ્યો છે. ”

થોડે થોડે બીજા લુટારાઓ નિદ્રામાં ખસેલ પડવાથી જાગ્રત થયા, અને ત્યાં આવવા લાગ્યા. ડૉંગ્લર્સે નિઃશ્વાસ મૂક્યો, અને સંત્રીઓની પાછળ ચાલ્યો. તે કાંઈ જ બોલ્યો નહિ, તેમ તેણે કાલાવાલા પણ કર્યા નહિ; કારણ અહિં તેનો કાંઈ ઉપયોગ થાય તેમ નહોતો. તેની ઇચ્છા અથવા લાગણીની કોઈ દરકાર કરે તેમ નહોતું. તેઓ તેને દોરી ગયા. થોડેક દૂર જતાં પાંચ છએક પગથીઆં ચઢવાનાં આવ્યાં. તે પછી એક નાની બારી ખુલી, અને ડૉંગ્લર્સને તેમાં દાખલ થવાનો હુકમ મળ્યો. તેમાં દાખલ થયો તો એક ખડકમાંથી કાતરી કાઢેલી તે એક નાની સરખી ઓરડી હતી. ઓરડીમાં બીજો કોઈ શૃંગારનો સામાન નહોતો, તો પણ તે ઘણી સ્વચ્છ હતી; તેમજ તેમાં જરા પણ બેજ કે બીનાશ નહોતી. તેની વચમાં એક સાદી પણ સ્વચ્છ પથારી પડેલી હતી. ડૉંગ્લર્સ તે બેઠોને આશ્ચર્ય પામ્યો.

“ ઓહો ! પ્રભુ કેવો દયાળુ છે ! ” તે બબડ્યો. “ મને ખરેખર જ નિદ્રાનો લાભ મળશે ! ”

તેના સોબતીઓએ તેને અંદર ધકકેલી દીધો, અને બારણું બંધ કર્યું. તે પછી બારણાને તાળું વસાયું.

આ રીતે ડૉંગ્લર્સ બંદીવાન થયો. બારણાને તાળું વસાયું ન હોત, તો પણ પ્રખ્યાત લુટારા વેમ્પા અને તેના સોબતીઓના હાથ-માંથી છટકી જવા જેટલું તેનું ગળું નહોતું. ડૉંગ્લર્સે પણ વેમ્પાને ઓળખ્યો. આત્મદર્દે તેનું કરેલું વર્ણન ડૉંગ્લર્સને બધું યાદ

આવ્યું. પેરીસમાં વાત સંભળી, ત્યારે તો તેણે તે વાતને એક ઠંઠા પહોરની ગપ માની તે હસી કાઢી હતી. હવે તો પોતે જે ઓરડીમાં પૂરાયો હતો તે ઓરડી પણ તેને ઓળખાઇ. હુટારાઓએ તેને તરતને તરત નિકાલ કરી નાંખવાને બદલે તેને સુવાની વ્યવસ્થા કરી આપી તેથી ડેંગ્લર્સના મનને જરા આશ્વા પડી. તેને એમ લાગ્યું કે તેઓની ઇચ્છા તેને મારી નાંખવાની નહોતી. તેઓએ તેને હુટવો ધાર્યો હતો, એટલે કાંઇક દંડ લખને તેનો છૂટકારો કરવામાં આવશે. આદ્યર્ટના છૂટકારા માટે ચાર હજાર કાઉન માગવામાં આવ્યા હતા, તો પોતાને માટે ધણું ધણું તો આઠ હજાર માગવામાં આવશે, એમ ડેંગ્લર્સને લાગ્યું. તેટલી રકમ જવાથી તે કાંઇ છેકળ બીખારી થઇ જવાનો નહોતો. બાકી રહેલી રકમથી તે પોતાનો ચરિતાર્થ સારી રીતે ચલાવી શકશે.

આવી રીતે છૂટકારા માટેના નાના પ્રકારના વિચારો અને બાવી જીવન માટેની પોતાના મનમાં અનેક પ્રકારની યોજનાઓ ધડતો ધડતો ડેંગ્લર્સ પથારીમાં પડ્યો, અને થોડી વાર આમનેમ આળોટયા પછી થાકને લીધે નિદ્રાવશ થઇ ગયો.

પ્રકરણ ૬૦ મું.

મત્યુ સિવાયની ગમે તેવી નિદ્રામાંથી પણ આપણે આખરે જાગત થઈએ છીએ. ડેંગલર્સનું પણ તેમજ થયું. લાંબા વખત સુધી નિદ્રાનું સુખ લીધા પછી આખરે તે જાગ્યો. મદુશ્યા, સુંદર રેશમી પડદા, મખમલના ગાલીચા, અને ઘાણેન્દ્રિયને તૃપ્ત કરનારા અનેક પ્રકારના સુગંધી પદાર્થોથી ટેવાએલા તેના જેવા એક પેરીસના ઉત્તમ વર્ગના મનુષ્યને, લુટારાનાં તાપણાંની ધુણી, પથર ઉપરની પથારી, અને ઝોરડીની પથરની દિવાલો, એ બધું પ્રથમ તો એક પ્રકારનું દુઃસ્વપ્ન જ લાગ્યું. તે આખો યોળાને ઝેઠો થયો. મગજને ઠેકાણે લાવતાં, અને બરાબર શુદ્ધિમાં આવતાં તેની ખાત્રી થઈ કે તે કાંઈ સ્વપ્ન નહોતું.

“ હા, હા. ” તે બબડ્યો. “ હું લુટારાના હાથમાં સપડાએલો છું. આ કાંઈ સ્વપ્ન નથી. આજરો જે લુટારાની ટોળાની વાત કરી હતી, તે જ ટોળાના હાથમાં હું સપડાયો છું. ”

પ્રથમ તો પોતે સાંજે તાજે હતો કે નહિ તેની તેણે પોતાના આખા શરીર તરફ નજર કરીને ખાત્રી કરી બેઠો.

“ ના, ના. ” તે બોલ્યો. “ તેઓએ હજી મને જીવતો રાખેલો છે, તેમાં તો લેશ માત્ર પણ શંકા હવે રહેતી નથી. મારા શરીરને કાંઈ પણ ઇજા થયેલી જણાતી નથી; પણ કદાચ તેઓએ મને લુટી લીધો હશે! ” છેલ્લો વિચાર આવતાં તેણે પોતાનાં ખીસ્સાં સંભાળ્યાં, તો તે જેમનાં તેમજ જણાયાં. રોમથી વેનીસ સુધી મુસાફરી કરવાને માટે તેણે પોતાના પાસે એકસો લુઈ રાખ્યા

હતા, અને ખીજી પચાસ લાખ ફાંકની ફુંડી લીધી હતી. આ બધું તેના ખીરસામાં હજી સુરક્ષિત હતું.

આ લુટારા પણ બડા વિચિત્ર ! ” તે ફરીથી બોલ્યો. “ મારા ખીરસાં પાકીટ પણ તેમણે સંભાળ્યાં નથી ! આ ઉપરથી હવે મારી ચોક્કસ ખાત્રી થાય છે કે તેઓની ઇચ્છા મારી પાસેથી દંડ લેવાની છે. વારૂ કેટલા વાગ્યા છે તે તો જોઈએ, કારણ આપણી ઘડીઆળ સુરક્ષિત છે. ”

તેણે ઘડીઆળ જોઈને સમયનો ખાત્રી કરી લીધી, કારણકે તે સિવાય તેને દિવસ રાત કાંઈપણ સમજાય તેમ નહોતું. ખરા બપોરે પણ તેની ઓરડીમાં સૂર્યનાં કિરણો પ્રવેશ કરી શકવાને અસમર્થ હતાં. હવે તેને ખીજો વિચાર આવ્યો. તેણે પોતે થઈને લુટારાઓને પૂછીને ખુલાસો મેળવવો ? કે તે લોકોનેજ દરખાસ્ત લાવવા દેવી ? આખરે લુટારા દરખાસ્ત લઈ આવે તોજ ઠીક થાય, એવા નિશ્ચય ઉપર તે આવ્યો. અને એ વિચારમાંને વિચારમાં બપોરના બાર વાગ્યા સુધી પથારીમાં પડી રહ્યો. આઠ વાગે પહેરે-ગીર બદલાયો હતો.

પહેરેગીર કાણ અને કેવોક હતો તે જાણવાની ડેંગ્ઝર્સને ઇચ્છા થઈ આવી. બારણાની તડમાંથી દીવાનો કાંઈક પ્રકાશ આવતો હતો. સૂર્યનાં કિરણોનાં તો દર્શનજ દુર્લભ હતાં. તે બારણા આગળ ગયો. પેલો પહેરેગીર એક ચામડાની મશકમાંથી અમૃત (મદ) તું પાન કરી રહ્યો હતો. બારણાની તડમાંથી એવી દુર્ગંધ આવી કે ડેંગ્ઝર્સ ત્યાંથી એકદમ દૂર હટી ગયો. તે પાછો આવીને પથારીમાં પડ્યો.

બાર વાગે પાછો તે બદલાઈને ખીજો પહેરેગીર આવ્યો. ડેંગ્ઝર્સ વળી પાછો બારણાની તડમાંથી જોવા લાગ્યો.

“અરે આ તો ખરેખરો પિશાચ-રાક્ષસજ લાગે છે; પણ મારા જેવા વૃદ્ધ અને હાડપિંજર બની ગએલા માણસને ખાઇ જમને તેને કાંઈ મજાહ પડવાની નથી.” ડૉંગ્લર્સ હસવા લાગ્યો.

પેલો પહેરેગીર જાણે કે ડૉંગ્લર્સને જોયા સિવાય પણ તેના મનનો ભાવ સમજી ગયો હોય, અને પોતે રાક્ષસ-મનુષ્યલક્ષી પ્રાણી નથી, એમ તેની ખાત્રી કરી આપવા માગતો હોય, તેમ પોતાના ખીરસામાંથી એક બળી ગએલો કાળો રોટલો, જરા માંખણ, અને ડુંગળીના ડચર્કા કાઢીને તે એક ભૂખ્યા વરૂની માફક ખાવા લાગ્યો.

“છે ! છે ! છે !” ડૉંગ્લર્સને સુગ ચઢી. “આ લોકો આવા પ્રકારનો ખોરાક શી રીતે ખાઇ શકતા હશે ?”

આવો મનમાં પ્રશ્ન કરતો વળી પાછો તે આવીને પોતાની પથારી ઉપર પડ્યો.

પણ કુદરતની ખુબીઓ કાંઈ ચોરજ પ્રકારની હોય છે ! તે સમજવી મુશ્કેલ હોય છે ! ગમે તેવો હલકામાં હલકો અને ખરાબ-માં ખરાબ ખોરાક જોઈને પણ ક્ષુધાતુર મનુષ્યના મુખમાં પાણી છૂટે છે. ડૉંગ્લર્સની પણ આખરે તેવીજ સ્થિતિ થઈ. તેની સુગ બધી ઉડી ગઈ. પહેરેગીરની વિરૂપતા ધીરે ધીરે ડૉંગ્લર્સના મનમાંથી ખસવા લાગી. પેલો રોટલો તેને હવે એટલો બધો કાળો અને બળી ગએલો ન લાગ્યો. માંખણ પણ સડી ગએલું અને ગંધાતું લાગ્યું નહિ. એ તો બધી તેના પોતાનાજ મગજની બ્રાન્તિ હતી એવી તેને ખાત્રી થઈ. તે ફરીથી પાછો ઉઠ્યો, બારણા આગળ ગયો, અને બારણું ખખડાવ્યું. પહેરેગીરે ઉંચું જોયું. ડૉંગ્લર્સે વધારે જોરથી બારણું ખખડાવવા માંડ્યું.

“કેમ ? શું છે ?” પહેરેગીરે પ્રશ્ન કર્યો.

“જો દોસ્ત,” ડેંગ્લર્સે જવાબ આપ્યો. “હવે તો હું ધારું છું કે મને કાંઈક ભોજન આપવાનો સમય થઈ ગયો હશે ?”

પણ કતિા તેણે ડેંગ્લર્સના પ્રશ્ન સાંભળ્યો નહિ, અગર તો તેવો બાબત ઉપર ધ્યાન ન આપવું એવી તેને સુચના મળેલી હશે; પણ પેલો રાક્ષસ તેને કાંઈ પણ પ્રત્યુત્તર ન આપતાં પોતાની બો-જનક્રિયામાંજ પ્રવૃત્ત રહ્યો.

ડેંગ્લર્સ માનભંગ થયો, અને પાછો જઈને પથારીમાં પડ્યો. એવા જંગલીને એક શબ્દ પણ કહેવો નહિ એવો તેણે નિશ્ચય કર્યો. તેઓ પોતે થઈને ગમે ત્યારે પણ તેને માટે ખાવાનું લઈ આવશેજ એમ તેને લાગ્યું.

વળી બીજા ચાર કલાક નિકળી ગયા. વળી પહેરેગીર બદલાયો. હવે તો ડેંગ્લર્સના પેટમાં ભૂખને લીધે બીલાડાં બોલવા લાગ્યાં. વળી પાછો ઉડીને તડમાંથી જોવા લાગ્યો. નવા પહેરેગીરને તેણે ઓળખ્યો. તે પેપીનો હતો. તે બારણા તરફ મુખ કરીને બારણાની બરાબરજ સામે બેઠો હતો. તેની પાસે એક ટોપલીમાં થોડાંક ફળ પડેલાં હતાં, અને તેના હાથમાં અમૃત (મધ)ની શીશી હતી.

આ જોઈને તો ડેંગ્લર્સનું મન હાથ રહી શક્યું નહિ. તેના મોઢામાં પાણી છૂટ્યું. “જોઈએ તો ખરા.” તે બબડ્યો; “આ કાંઈ દાદ દે છે કે કેમ !” તેણે બારણા ઉપર ધીમેથી આંગળીથી અવાજ કર્યો. “આગ્યો.” પેપીનો બોલ્યો. તે દ્રેચ ભાષા સારી રીતે સમ-સમજતો હતો.

“દોસ્ત,” તેને આગળ આવેલો જોઈને ડેંગ્લર્સે કહ્યું. “હજી મને કાંઈ ખોરાક આપવાનો કેમ કાંઈ વિચાર કરવું નથી ?”

“શું આપ નામદાર સાહેબને કુધા લાગી છે ? પેપીનોએ પૂછ્યું.

“હુધા લાગી છે ? આ પ્રશ્ન ખરો ! છેલ્લો ખોરાક મળ્યે ચોરીસ કલાક તો ક્યારનાએ થઇ ગયા, છતાં હજી હુધા લાગી છે કે કેમ ! એવો પ્રશ્ન થાય છે ! હા જી, મને હુધા લાગી છે. અતિ-શય હુધા લાગી છે.”

“આપ નામદારની શું ભોજન કરવાનો ઇચ્છા છે ?” પેપીનોએ પેલી ફળની ટોપત્રી હાથમાં લેતાં પૂછ્યું. ફળ ડેંગ્લર્સની દષ્ટિ આગળ લાવીને તેની હુધા વધારે સતેજ કરવાનો તેનો ઇરાદો હતો. “શી આશા છે ?”

“આવો પ્રશ્ન કરે છે તે હું માગું તેવું ભોજન મને આપી શકીશ ? અહિંઆ તમે રસોડાં તૈયાર રાખ્યાં છે કે શું ?”

“રસોડાં ? હા, હા. રસોડાં તૈયાર છે.” જવાબ મળ્યો.

“રસોઇઆ પથુ રાખો છો કે શું ?”

“અરે ઉત્તમ ઉત્તમ પાકશાસ્ત્રીઓ અમારી પાસે હાજર છે.”

“ત્યારે તો થોડું મરઘીતું માંસ, માછલી અગર એવું કંઈક લાવ. ગમે તે હશે તે ચાલશે.”

“જેવી નામદાર સાહેબની ઇચ્છા ! આપે મરઘી માગી હું પારું છું કે ?”

“હા, હા.”

પેપીનોએ પાછા ફરીને મોટેથી બુમ મારી : “નામદાર” સાહેબને માટે એક મરઘી લાવો. ”

હજી તો તેના અવાજનો પ્રતિધોષ થતો હતો, એટલામાં તો એક સુંદર નાબુક ડોકરાએ માથા ઉપર મૂકીને ચાંદીની રકાબીમાં માંસેલી ચીજ હાજર કરી.

“અરે આ શું ? શું પેરીસના કોઇ ઉત્તમ ભોજનગૃહમાં તો હું નથી ?” ડૉંગ્લર્સને શંકા પડી. પેપીનોએ ઓરડીનું બારણું ખોલી નાંખ્યું, અને પેલી ચાળી ડૉંગ્લર્સના મુખ આગળ ધરી. ડૉંગ્લર્સે છરી કાંટાની માગણી કરી.

“લો હજુર, આ રહ્યાં.” એમ કહીને પેપીનોએ એક બુટ્ટી છરી અને લાકડાનો કાંટો આગળ ધર્યો.

ડૉંગ્લર્સે એક હાથમાં છરી અને બીજા હાથમાં કાંટો લઇને ખાવાની શરૂઆત કરવા ગયો.

“માફ કરજો હુજુર,” પેપીનોએ તેના ખભા ઉપર હાથ મૂકીને તેનો હાથ અટકાવતાં કહ્યું. “નિવાસગૃહો, ભોજનાલયો, અને વીંછીઓમાં જમ્યા પછી પૈસા આપવાનો રીવાજ હોય છે, પણ અમારે ત્યાં પ્રથમથીજ પૈસા લેવાનો રીવાજ છે. અહિંયાં લોકો ભોજન શરૂ કરતા પહેલાંજ પૈસા આપી દે છે.”

“હાં હાં.” ડૉંગ્લર્સે વિચાર કર્યો. “આ રીત પેરીસના જેવી લાગતી નથી. હવે આ લોકો ગમે તેવો કિંમત માગીને મને લૂટવાના હશે ! માગી માગીને શું માગવાના છે ? આ બધી ચીજો અહિં ઇટાલીમાં તો ઘણીજ સસ્તી હોય છે.”

“લે.” એમ કહીને ડૉંગ્લર્સે એક લુછ પેપીનો તરફ ફેંક્યો.

પેપીનોએ પેલો સોનાનો સિક્કો ઉપાડી લીધો. ડૉંગ્લર્સે ફરીથી ખાવાની શરૂઆત કરી.

“જનાબ, જરા આરતેથી.” પેપીનો બોલ્યો. “હજી પુરા પૈસા આપે આપ્યા નથી. હજી કાંઇક બાકી રહે છે.”

“ હું ધારતો જ હતો કે આ લોકો મને લુંટવાના જ ! ”
ડેંગ્લર્સ મનમાં જ અપડયો, અને અને તેટલી રકમક કરવાના વિ-
ચારથી બોલ્યો. “ કેમ ? શું બાકી રહ્યું ? ”

“ હજુરે મને એક લુપ્ત હિસાબ પેટે બાના તરીકે આપ્યો છે. ”

“ એક લુપ્ત આ ચીજને માટે હિસાબ પેટે બાના તરીકે
મળ્યા છે ? ”

“ હા જી. હજુર, અને હજી બીજા ચાર હજાર નવસોને
નબ્બાણું લુપ્ત બાકી રહ્યા. ”

આવડી મોટી ઠંડા મશ્કરીથી ડેંગ્લર્સ તો ડોળા ફાડીને જોવા
લાગ્યો.

“ ઠીક, ઠીક. આવી મશ્કરી હવે જવા દે ! આ તો ‘પહુ
થમ ગયું ! મશ્કરીની પણ હદ હોવી જોઈએ. હવે તો મને ઘણી જ
લુંટા લાગી છે, તો આ નકામી ઠંડા મશ્કરી જવા દે અને મને ખાવા
દે. લે આ બીજો એક લુપ્ત જોઈએ તો લખ જ. ”

“ ઠીક ચાલો; હવે ચાર હજાર નવસોને અઠાણું લુપ્ત રહ્યા.
ધીરે ધીરે બધાએ આપજો. ”

“ હવે તો એ આશા જ રાખતો નહિ. ” ડેંગ્લર્સ હજી પણ
મશ્કરી સમજતો હતો. “ તારે પાલવે તો જહનમમાં જા ! જોઈએ
તો માથું કુટીને મરી જા, પણ હવે કાંઈ જ મળવાનું નથી. અચ્ચા,
તને ખબર નથી કે તારે કાતી સાથે કામ લેવાનું છે. ”

પેપીનોએ ઇશારત કરી, અને પેપો છોકરો પેલી ભોજનની
થાળી ડેંગ્લર્સના મુખ આગળથી ઉઠાવીને ઝડપથી ચાલતો થયો.
ડેંગ્લર્સ ભૂખ અને ક્રોધને લીધે ઘણુંએ ચીઠાયો, પણ ત્યાં કાંઈ તેનું

સાંભળે તેમ નહોતું. પછી તે પોતાની પથારીમાં જઈને પડ્યો અને પેપીનો બારણું બંધ કરી પોતાની પહેરો ભરવાની જગાએ જઈને બેઠો, અને પાસેની ટોપલીમાંથી ફળ તથા ખીજ ખાઈ પદાર્થો ખાવા લાગ્યો. આ બધો ડેંગલર્સને ચીઢવવાનો પ્રયત્ન હતો.

“ સાળો કેવો જંગલી ! ” ડેંગલર્સ બોલ્યો.

પેપીનો તો જાણે કે કાંઈ બન્યું જ ન હોય તે પ્રમાણે પોતાના ખાવાના કાર્યમાં જ પ્રવૃત્ત રહ્યો.

હુધા ડેંગલર્સને અતિશય કષ્ટ આપી રહી હતી. તેમ છતાં તેણે અડધા કલાક સુધી તો જેમ તેમ કરીને ઘેર્ય રાખ્યું. તે અડધો કલાક તેને એક યુગ જેવો લાગ્યો. તે પાછો ઉઠીને બારણા આગળ ગયો.

“ જો દોસ્ત, હવે મને વધારે લાંબો વખતજીએ મારીશ નહિ. તમારે લોકોને શું જોઈએ છીએ, તે એકી વખતે સ્પષ્ટ જણાવી દો.

“ નહિ હજુર, અમારે તો કાંઈ જ કહેવાનું નથી. આપને કાંઈ કહેવું હોય તે આપે અમને ફરમાવવાનું છે. આપ ફરમાવો એટલે ગુલામ આપના હુકમનો તુર્તજ અમલ કરે. ”

“ ત્યારે એકદમ બારણું ખોલ. ”

પેપીનોએ આજ્ઞાનું પાલન કર્યું.

“ આપરે ! ડેંગલર્સ બોલ્યો. “ તમને લોકોને તે કાંઈ જરા પણ દયા છે કે નથી ? હું જીએ મરી જઈ છું-મરી-સમજ્યા ? મારે કાંઈક પણ ખાવાનું જોઈએ ! ખાવાનું જોઈએ-ખાવાનું ! કેમ સાંભળે છે કે નહિ ?

“ હજુરને ભૂખ લાગી છે ? ”

“ કેમ, હું કહું છું તે તારા સાંભળ્યામાં અગર સમજ્યામાં આવતું નથી ? ”

“ ત્યારે આપ નામદારની શું ભોજન કરવાની ઇચ્છા છે ? ”

“ જો, તમારે ત્યાં ખાવાની ચીજો ન્યારે આટલી આટલી બધી મેંઘી છે ત્યારે તો એક ટુકડો સુકો રોટલો આપશો તો તેનાથી મારી કુધા શાંત કરીશ.

“ રોટલો ! ઠીક. અરે, કાણુ છેરે ? હજુરને માટે રોટલો લાવ.”
પેલો છોકરો તરતજ રોટલો લઇ આવ્યો.

“ શું આપવાનું ? ” ડે'અર્સે પોતે જ સમજીને પ્રશ્ન કર્યો.

“ ચાર હજાર નવસોને અઠ્ઠાણું લઇ. ” પેપીનોએ જવાબ આપ્યો. “ કારણ કે મેં લુછ તો આપ આગળથી આપી ચુક્યા છો; તે આપને મજરે મળશે. હિસાબે જે થાય તે લેવું દેવું ! બક્ષીસ લાખની, હિસાબ કાઢીને ”

“ શું ? એક રોટલાના ટુકડાના એક લાખ ક્રાંક ? ”

“ હાજી, એક લાખ ક્રાંક ! ” પેપીનોએ જવાબ આપ્યો.

“ પણ તમે તો મરંઘીના એક લાખ ક્રાંક માગતા હતા ને ? ”

“ અમારે ત્યાં ભોજનની તમામ ચીજોનો એક જ ભાવ રાખેલો છે. ઝોણું વધતું જેટલું આપની ઇચ્છામાં આવે તેટલું જમો. આપને ચાહે તો તે ચીજ એક વખત માગો; આપને જોઇએ તો તે ચીજ દસ વખત લો; પણ અમારે તો એક જ કિંમત દરેકી છે તે લેવાની. ”

“ આ શું ? હજી પણ આ ફારસ ક્યાં સુધી આગળ ચાલ્યા કરશે ? અલ્યા, લલા આદમી, આ તો કેવળ મૂર્ખાઈ જ કહેવાય !

ત્યારે તો એમ જ કહેને કે મને જુએ મારવાનો જ તમે લોકોએ નિશ્ચય કર્યો છે ? ’

“ નહિ જનાય, સેવકોનો તો તેવો કાંઈ જ વિચાર છે જ નહિ; પણ જો આપને પોતાને આત્મહત્યા કરવી હોય તો તે આપ નામદારની મરજીની વાત છે. બાકી પૈસા આપો તો ખાવાનું આપના મ્હોં આગળ તૈયાર જ છે. ”

“ પણ પૈસા હું ક્યાંથી લાવીને આપું ? ” ડૉંગ્લર્સનો મિત્રજ ગયો. “ એવા એક લાખ ફ્રાંક કાંઈ મારા ખીરસામાં હું લઈ લઈને ફરું છું ? ”

“ એક લાખ નહિ પણ પચાસ લાખ અને પચાસ હજાર ફ્રાંક આપ નામદારના ખીરસામાં છે. એ રકમથી પચાસ ચીજો આપથી ખરીદી શકાશે; અને બાકીના વધતા ઉપરના પૈસાથી કોઈ અડધી ચીજની માગણી કરી શકાશે. ”

ડૉંગ્લર્સ કંપવા લાગ્યો. તેની દૃષ્ટિ આગળથી પડેો ખસી ગયો. આંખો ઉધડી જતાં આ ફારસનું ખરું રહસ્ય તેના સમજવામાં આવ્યું. અત્યાર સુધી તે તેના સમજવામાં કેમ નહોતું આવ્યું તેનું તેને આશ્ચર્ય લાગ્યું.

“ ઠીક. જો ત્યારે, એક લાખ ફ્રાંક આપું તો તું મને નિરાંતે ખાવા દેશ ? ”

“ જરૂર ચોક્કસ. ”

“ પણ મારે પૈસા કેવી રીતે આપવા ? ”

“ અરે, એ તો સ્હેલી વાત છે. આપના શરાર ઉપર અમને બાકીની ચાર હજાર નવસોને અફાણું લુપ્તની રકમની એક હુડી

લખી આપો, એટલે અમે તે અમારા શરાફ તરફ મોકલાવી આપીશું, અને તે તેનાં નાણાં વસુલ કરશે. ”

હવે તો પેપીનોની વિનંતિ રાજપુત્રીથી સ્વીકારવા સિવાય બીજો માર્ગ જ નહોતો; આથી પેપીનોએ કામળ કલમ અને ખડી-ઓ આગળ ધર્યાં, તે લઇને ડેંગ્લર્સ પોતાના શરાફ ઉપર હુડી લખી, અને તેના ઉપર સહી કરી.

“ લે, જો, આ હુડી દેખાડતાં તુરત જ નાણાં મળશે. ”

“ ત્યારે આપની ભોજન સામગ્રી પણ ક્યાં વેગળી છે તે ? હવે આપ આનંદથી ભોજન કરો. ”

ડેંગ્લર્સ ભોજન કરવા બેઠો. આટલી બારે કિંમતે આવું ભોજન મળે, એ કિસ્મતની બ્લોહારીનો વિચાર કરતો, નિઃશ્વાસ મુકતો તે ખાવા લાગ્યો. પેપીનોએ પેત્રી હુડી લઇને બરાબર કાળજી પૂર્વક વાંચી જોઇ, અને પોતાના ખીસ્સામાં મુકી. પછી બારણું બંધ કરીને તે પણ પોતાની જગ્યાએ બેસીને મોટા આનંદથી પોતાનો ખોરાક ખાવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૬૧ મું.

બી જે દિવસે ડેંગ્લર્સને ફરીથી પાછી ભૂખ લાગી. તેને કારાગૃહની હવાથી પોતાનો ભૂખ ઉધડતી લાગી. ત્યાંનાં હવાપાણીથી ખોરાક ઘણો જલદી પચી જતો હતો. છતાં તેણે એવો વિચાર કર્યો કે તે દિવસે તો વધારે ખર્ચમાં ઉતરવાની તેને જરૂર પડશે નહિ. પહેલે દિવસે જે ખોરાક મળ્યો હતો, તેમાંથી

તેણે કરકસર કરીને થોડોક ખચાવી ઓરડીના એક ખૂણામાં સંતાડી રાખ્યો હતો. પણ તેને પાણીની જરૂર પડી. પાણી ખચાવી રાખવાની તેણે કાળજી રાખી નહોતી. જીભ સુકાઈને તાળવે ચોટી ત્યાં સુધી તો તેણે હિંમત રાખીને પાણી વગર ચલાવ્યું, પછી તો તેનાથી બીલકુલ રહેવાયું નહિ. તે ગભરાયો, અને પહેરેગીરને હાંક મારી. આરણ્ય ખુલ્લું, અને એક નવિન માણસ તેની નજરે પડ્યો. તેને એમ લાગ્યું કે આ નવા માણસ સાથે માથાફેડ વધારે કરવી પડશે, એટલે તેણે પેપીનોતને બોલાવવાનો હુકમ કર્યો.

“કેમ જનાબ, શો હુકમ છે?” પેપીનોતે આવીને એવી આતુરતાથી પૂછ્યું કે ડૉંગ્લર્સને કાંઈક આજ્ઞા પડી.

“કાંઈક પીવાનું જોઈએ.”

“હજુરને માલુમ તો હશે જ કે અહિં રોમ શહેરની આસ-પાસ મઘ મળવું તો વણ્યું મુશ્કેલ છે.”

“તો મને સાદું પાણી જ આપો, એટલે ચાલશે.”

“પણ હજુર, પાણીની તો અહિંમાં મઘ કરતાં પણ વધારે કિંમત છે. આ વરસે બીલકુલ વરસાદ જ પડ્યો નથી એટલે પાણીની ખરેખરી તંગી છે.”

“જો, પાછી કાલના જેવી વાત તેં કરવા માંડી ખરી?” ડૉંગ્લર્સે હસવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેને આખે શરીરે પસીનો છૂટ્યો. “ચાલ, દોસ્ત, હવે બધી ઠંડા મશ્કરી જવા દે. હું ધાઈ છું કે એક પાણીના પ્યાલાને માટે તો તું મને બીલકુલ ના કહેનાર નથી.”

“મેં આપ નામદારને પ્રથમથી જ અહિંના નિયમો જણાવી દીધા છે. વળી અમે છૂટક માત્ર તો કદી વેચતા જ નથી.”

“ ત્યારે તો મને હલકામાં હલકી કિંમતની ગમે તેવા મલ્લની એક શીશી આપ. ”

“ હલકો, બારે, ગમે તે લો. અમારે ત્યાં તો એક જ ભાવ ફરેલો છે. ”

“ શું કિંમત છે ? ” “ પચીસ હજાર ફાંક. ”

“ જો, દોસ્ત, ” ડેંગ્લર્સે ચીઠાઇને કહ્યું. “ તમારે મને લુંટવો જ હોય તો આવી રીતે કકડે કકડે શા માટે લુંટો છો ? એકી વખતે બધું જ લઇ લો એટલે આ નાટકનો અંત આવે. ”

“ એમ પણ કદાચ હોય ! અમારા નાયકનો ધરાદો કદાચ તેમ પણ હોય ! ”

“ નાયક ? તે વળી કાણ છે ? ”

“ ગઇ કાલે આપને જેમની પાસે લઈ જવામાં આવ્યા હતા તે ! ”

“ તે ક્યાં છે ? ” “ અહિંયાં જ છે. ”

“ ત્યારે મારો તેની સાથે મેળાપ કરી આપશો ? ”

“ હા, હા. બહુ ખુશીથી. ”

પેપીનો ક્ષણ માત્રમાં પોતાના નાયકને બોલાવી લાવ્યો.

“ કેમ ? હજુર, મને બોલાવ્યો હતો ? ” નાયકે આવીને પૂછ્યું.

“ હા, હા. જે લોકો કાલે મને પકડી લાવ્યા છે તેના નાયક તમેજ છો ? ”

“ હા નામદાર ! કેમ શું છે ? ”

“ મારા છૂટકારા માટે તમારે શો દંડ રાવવાનો વિચાર છે ? ”

“ આમની પાસે જેટલી રકમ છે તેટલીજ. માત્ર પચાસ લાખ ફાંક. ”

ડેંગ્લર્સના હૃદયને એક ભયંકર આધાત લાગ્યો. “પણ મારી પાસે જગતમાં તે સિવાય બીજું કંઈજ નથી. મારી બેસુમાર દોષ-તમાંથી મહા પ્રયાસે આટલી રકમ બચી છે. જો તે લઈ લેવાની તમારી ઈચ્છા હોય, તો મને પણ સાથે સાથે પુરો કરી નાંખો.”

“ પણ આપનો વાળ પણ વાંકા ન થવો જોઈએ એવી અમને સખ્ત તાકીદ છે. ”

“ એવી તમને તાકીદ કરનારો વળી કોણ છે ? ”

“ જેની આજ્ઞા અમારે માનથી પાડવી પડે છે, તેણે તેવા પ્રકારની મનાઈ કરેલી છે. ”

“ ત્યારે તો તમારે પણ કોઈકની આજ્ઞા પાળવી પડે છે ખરી ? તમે પણ કોઈકના તાબેદાર જણાઓ છો ? ”

“ હા જી. અમારા સરદારના—”

“ મને લાગે છે કે તમેજ સરદાર છો, એવું મને સમ-જવવામાં આવ્યું હતું ? ”

“ હા જી. તે ખરાબર છે. આ બધાં માણસો મારા પોતાના તાબામાં હોવાથી હું તેમનો નાયક છું; પણ મારો સરદાર પાછો ખીજે એક છે તો ! ”

“ અને તમારા ઉપરીએ મારી સાથે આવી રીતિતું વર્તન રાખવાની તમને આજ્ઞા કરી છે ? ”

“ હા જી. ”

“ પણ એથી તો મારી તમામ મિલકત ખલાસ થશે ! ”

“ કદાચ થાય પણ ખરી ! ”

“ ચાલો ચાલો, હવે દસ લાખથી પતવશે ? ”

“ ના, નહિ બને. ” વીસ લાખથી ? ” “ ના. ”

“ ત્રીસ ? ચાળીસ ? જુઓ ચાળીસ લાખ, મને છૂટે કરવાની રતે ચાળીસ લાખ ક્રાંક આપવા હું તૈયાર છું ! ”

“ હજુર, જેની કીંમત પચાસ લાખ ઠરીજ ચુકેલી છે, તેના આપ ચાલીસ લાખ આપો છો, તે અમારાથી શી રીતે લઈ કાય ? આવી ખેંચતાણ કરવી એ તો મારવાડીઓનું કામ ! અમે તેમાં કાંઈ સમજીએ નહિ ! ”

“ ત્યારે તો માઈ સર્વેસ્વ લુટી લો, અને મને મારી નાંખો પેટલે થયું ! ”

“ જુઓ સાહેબ, એમ મિલનજ ખોવાનું કાંઈજ કારણ નથી. જરા શાંત થાઓ. તમાઈ લોહી ઉકળશે તો વળી પછી વધારે બૂખ માગશે, અને તે શાંત કરવાને રોજના દસ લાખ ક્રાંક ખરચવા પડશે. માટે જરા સાવધ રહો ! ”

“ પણ મારી પાસે પૈસા થઈ રહેશે, અને ખીલકુલ નહિજ કોય ત્યારે ? ”

“ ત્યારે તમારે બૂખે મરવું પડશે. ”

“ બૂખે મરવાનું ? ” ડૉગ્લર્સ ગભરાયો.

“ હા; બહુ કરીને તો તેવુંજ પરિણામ આવશે. ”

“ પણ મને મારી નાંખવાને તો તમારો ઇરાદો નથી, એમ તમે મને હમણાં કહેતા હતા ને ? ”

“ એ વાત તો જુદી છે ! ”

“ ઠીક ત્યારે બદમાસો, જાઓ. હું તમારી ઇચ્છા બર આવવા દેનાર નથી ! આના કરતાં તો એકી વખતે મરવાનું હું વધારે પસંદ કરું છું. હવે તમારે જોઈએ તેવી રીતે રીખાવી રીખાવીને મને મારો; ”

પણ હવે ફરીથી હું પૈશ્વને માટે સહિ કરી આપનાર નથી.”

“જેવી હજુરની ઇચ્છા.” એમ કહીને વેરખા ત્યાંથી ચાલતો ગયો.

ડૉંગ્લર્સ તો ગાંઠા જેવો થઈને પથારીમાં પડ્યો.

“આ માણસો કોણુ હશે ? તેમનો અદૃશ્ય નાયક વળી કેવોક હશે ? તેનો હેતુ શો હશે ? દરેક જણને દંડ લાગે તેઓ છોડી મૂકે છે, ત્યારે મને કેમ છૂટો કરવામાં આવતો નથી ? હા, હા. આવા નિર્દય રાક્ષસોના હાથમાંથી છુટવાને તો એકાએક મરણ આવે તોજ સારું. આ દુષ્ટો આવી રીતે ખાઈપીને મારી પાછળ કેમ લાગ્યા હશે ? તેમને મારા ઉપર આટલું બધું વૈર ક્યાંથી ? પણ મારે મરવાનું ?” આવી રીતના અનેક વિચારોએ ડૉંગ્લર્સના મગજમાં તોફાન કરી મુકીને તેને મલરાવવા માંડ્યો. જીંદગીમાં પહેલીજ વખત ડૉંગ્લર્સના મગજમાં મૃત્યુનો વિચાર આવ્યો, અને તેની ચાતના ખડી થઈ. તેના કાનમાં યમદૂતનાં પગલાંના લણકારા થવા લાગ્યા.

ડૉંગ્લર્સની સ્થિતિ એક ગરીબ સસલાના જેવી થઈ. શિકારી પાછળ પડતાં પ્રથમ તો તે નિર્દોષ, અને બીજા પ્રાણી દોડે છે, પછી નિરાશ થાય છે; છતાં નાસી છુટવાને બને તેટલાં ફાંફાં મારે છે. ડૉંગ્લર્સે પણ નાસી જવાનો વિચાર કર્યો; પણ કોટડી ખડકોમાંથી કોતરી કાઢેલી હતી. તેમાંથી બહાર નિકળવાનો માત્ર એકજ રસ્તો હતો, અને ત્યાં આગળ ભરેલી બંદુક સાથે એક લુટારો સતત પહેરો ભરી રહ્યો હતો.

ડૉંગ્લર્સે પોતાનો નિશ્ચય જેમ તેમ કરીને બે દિવસ તો ટકાવ્યો,

પછી તો તેનાથી રહી શકાયું નહિ, અને તેણે ગમે તે કીંમતે પણ અન્ન પાણીની માગણી કરી.

લુટારાઓએ મહો માગ્યા પૈસા લઈને તેને ખોરાક પુરો પાડ્યો. હવે પછી એવું દુઃખ ન ભોગવવું, એવો કેદીએ ઠરાવ કર્યો. વારંવાર દિવસ પસાર થયા પછી તેણે ખીરમું તપાસી જોયું તો તેમાં માત્ર પચાસ હજાર ક્રાંક રહેલા માલુમ પડ્યા; એટલે વળી પાછો તેનો વિચાર બદલાયો. જેણે પચાસ લાખ ક્રાંકની દરકાર નહોતી કરી, તે પાછો પચાસ હજારની કાળજી કરવા લાગ્યો. તે રકમ પણ લુટારાઓને પચવા દેવી તેના કરતાં બૂખમરો તેને વધારે સારો લાગ્યો. તેની આશા એટલી બધી ઉત્કટ બની કે તેણે ગાંડપણનું સ્વરૂપ પકડ્યું. જેણે પ્રભુને લાંબા સમયથી વિસારી મૂક્યો હતો, તે હૃદયથી ચમત્કારમાં માનવા લાગ્યો. તેના મનમાં એવી આશા ઉત્પન્ન થઈ કે લુટારાઓનું રહેઠાણ સત્તાવાળાઓના જણવામાં આવશે, અને તે બાતખી મળતાં તેઓ તેને જરૂર કારાગૃહમાંથી છોડાવશે. તેવા પ્રસંગે તેની પાસે પચાસ હજાર ક્રાંક બચેલા હોય તો તેને બૂખે મરવાનો પ્રસંગ આવે નહિ. એટલી રકમ બચાવવાને તેણે પ્રભુને પ્રાર્થના કરવા માંડી, અને પ્રાર્થનાને અંતે થોડાવણો અશ્રુપાત થયો.

આ રીતે ત્રણ દિવસ પસાર થયા; જે દરમિયાન તેણે ખસ અંતરથી તો નહિ પણ વારંવાર પ્રભુની પ્રાર્થના કરા. તે પછી તે બૂખથી મરવાની અણી ઉપર આવી ગયો.

ચોથે દિવસે તો તે કેવળ શબવત્ બની ગયો, અને એટલી બધી અધમ સ્થિતિએ પહોંચ્યો કે કોટડીમાં પાથરેલી સાદીનું ઘાસ

તે ખાવા લાગ્યો. પેપીના બાજુ કોઈ દેવ હોય તેમ રોટલાના એક ટુકડા માટે ડેંગ્લર્સ તેને વિનવા લાગ્યો, અને તેને માટે એક હજાર ફ્રાંક આપવા કબુલ થયો.

પણ પેપીનાએ તો તેને ઉત્તરજ ન આપ્યો.

પાંચમે દિવસે તે ધસડાતો ધસડાતો કોટડીના બારણા સુધી ગયો.

“ અરે, તમે બધા તે મનુષ્ય છો કે રાક્ષસ ? ” તે ઘુંટણીએ પડીને હાથ જોડીને બોલ્યો: “ તમારીજ જાતના તમારાજ બાપને— એક મનુષ્યને—બૂખથી રીઝારી રીઝાવીને મારી નાંખવાનો તમારો વિચાર છે ? અરે, તમે પોતે બધા ખ્રીસ્તી હોવાનો દાવો કરો છો. ખ્રીસ્તીઓનો મુખ્ય સિદ્ધાંત ભૂતમાત્ર ઉપર દયા રાખવાનો છે, અને તમારા હૃદયમાં દયાનો તો અંશ પણ જણાતો નથી ! ” આટલું બોલતાં બોલતાં તો તે જમીન ઉપર ઢળી પડ્યો. થોડીવારે અતિ પ્રયાસે બેઠો થયો, અને લુટારાના સરદારને હાંક મારી.

હજુર, સેવક હાજર છે. ” વેમ્પાએ તુર્તજ ત્યાં આવીને કહ્યું, “ તાબેદારને શો હુકમ છે ? ”

“ મારું અવશેષ રહેલું તમામ દ્રવ્ય લઇ લો. ” ડેંગ્લર્સ પોતાના ખીરસામાંથી પૈસા કાઢીને તેના તરફ ધરતાં કહ્યું. “ મને જીવતો રાખો ! મારે સ્વતંત્રતા નથી જોઈતી ! માત્ર જીવતો રાખો એટલે બરમ ! ”

“ ત્યારે હવે તમને ઘણી યાતના થાય છે ? તમને શું ધણું કष्ट પડે છે ? ”

“ હા, હા. અતિશય કष्ट પડે છે. ”

“ તેમ છતાં કેટલોક માણસોને તમારા કરતાં પણ વધારે કष्ट ભોગવવાના પ્રસંગ આવ્યા હતા. ”

“ ના, ના. મારા જેવું કંઈ કાઢીને પણ પડ્યું નહિ હોય. ”

“ હા. હા. કેટલાક મનુષ્યો ભૂખથી મરી પણ ગયા હતા. ”

ડૉક્સર્સ કેટલીક વખત મગજની સાંનિપાતિક સ્થિતિમાં એક વૃદ્ધ મનુષ્યને પચારીમાં આમ તેમ તરફડીમાં મારતો જોતો હતો. તે મનુષ્ય વૃદ્ધ દાંતે. હતો એ બધું સ્વપ્ન છતાં તેના નખળા મનને અત્યારે સત્ય લાગવા માંડ્યું.

“ હા, હા. ” તે બોલ્યો. “ મારા કરતાં પણ વધારે દુઃખ કેટલાકને પડેલું છે, એમ હવે મને યાદ આવે છે ખરું. ”

“ ત્યારે હવે તમને તેનો પશ્ચાત્તાપ થાય છે ખરો કે ? ”
કાઠકે ભારે અને ગંભીર અવાજે પૂછ્યું. અવાજ સાંભળતાં ડૉક્સર્સનાં રોમાંચ ખડાં થયાં. તેણે પોતાની નખળા દષ્ટિ આમ તેમ ફેરવી, તો પેલા લુટારાના સરદારની પાછળ એક મોટો ઝબ્બો વીંટાળેલા મનુષ્યને થાંભલાની ઝાંથે ઉભેલો જોયો.

“ મારે પશ્ચાત્તાપ કરવા જેવું શું છે વળી ? ”

“ તેં જે જે પાપ કર્યા હોય તેજ. ” પેલા અવાજે જવાબ આપ્યો.

“ હા, હા. હવે મને ખરેખર પશ્ચાત્તાપ થાય છે. ” એમ કહીને ડૉક્સર્સ છાતી અને માથું કુટવા લાગ્યો.

“ તો હવે હું તને ક્ષમા કરું છું. ” પેલા માણસે પોતાનો ઝબ્બો એક બાજુએ ફેંકી દધને આગળ આવતાં કહ્યું.

“ કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો ! ” ભૂખ અને કંઈના કરતાં પણ વધારે કબૂત પામતો ડૉક્સર્સ બોલી ઉઠ્યો.

“ તારી ભૂલ થાય છે. હું કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો નથી. ”

“ ત્યારે તમે કોણ છો ? ”

“ હું કોણ છું ? તું શું હજી મને ઓળખતો નથી ? જેના માથા ઉપર તેં અને તારા બદમાસ મિત્રોએ ખોદું ત્હોમત મૂક્યું હતું, અને જેને કાંઈપણ દોષ વિના કારાગૃહમાં પૂરાવ્યો હતો; જેને તમે બેઆબરૂ અને પાયમાલ કહ્યો હતો; અને જેની વિવાહિતા પત્નીને તમે બધાએ બલાતકારે ખીજના ઘરમાં ઘાલી હતી; તે જ હું છું:—તારી પોતાની ઉન્નતિ કરવાના હેતુથી જે નિરપરાધી અને નિર્દોષ મનુષ્યને તેં અન્યાયથી અને નિર્દયપણે તારા પગ તળે છુંદી નાંખ્યો હતો, તે જ મનુષ્ય હું છું:—જેના પિતાને તેં ભૂખે મારી નાંખ્યો હતો તે જ હું છું:—હું તે જ મનુષ્ય છું કે જેને કેદખાનાની ભયંકર અંધકારવાળી કોટડીમાં પૂરાવીને ભૂખથી અને કષ્ટથી રી-બાવી રીબાવીને મારવાનો તેં પેંતરો રચ્યો હતો. કેમ હવે હું કોણ છું તે શું હજી તને યાદ આવતું નથી ? હું ખીજે કોઈ જ નથી પણ એકમંડ દાંતે છું ! અને તારા આટલા આટલા અપરાધો છતાં તને ક્ષમા કરું છું. ”

ડૉંગ્લર્સે એક ચીસ પાડી, અને કાઉન્ટના પગે પડ્યો.

“ ચાલ ઉઠ. ” કાઉન્ટે કહ્યું “ તારી જીંદગી બચી ગઈ છે. તું તારા બદમાસ દોસ્તો કરતાં વધારે નસીબદાર છે. તારા મળતી-આઓનું સદ્બાગ્ય તારા જેવું નહોતું. તેમાંનો એક તો ઉન્નત્તાલય ગાંડાના દવાખાનાનો મેહેમાન બની ગયો છે. ખીજે પ્રોતાનાં, દુષ્ટ કર્મોનો જવાબ આપવાને ન્યાયાધીશોના ન્યાયાધીશ અને બાદશાહોના બાદશાહના દરબારમાં ક્યારનોએ હાજર થઈ ગયો છે. તારી પાસે જે પચાસ હજાર ફ્રાંક રહ્યા છે તે હવે તારી પાસે જ રહેવા દે. જા, તે રકમ હું તને બક્ષીસ આપું છું. દવાખાનાઓના ધર્માદા પૈસાની જે પચાસ લાખ ફ્રાંકની રકમ તું ઉચાપત કરી ગયો હતો—ખાઈ ગયો હતો, તે અમે તારી પાસેથી ઓઠાવી છે, અને તે પાછી

હવાખાનાઓને પરત કરવામાં આવી છે. ચાલ, હવે જમવા બેસ. આજે હું તને મારા તરફથી જમણુ આપું છું. જા, યથેચ્છ બોજન કરી લે.” પછી પેલા લુટારાના સરદાર તરફ ફરીને બોલ્યો: “વેમ્પા, આ માણસને યથેચ્છ બોજન કરાવજો, અને તે સંપૂર્ણ રીતે સંતુષ્ટ થાય, એટલે તેને છોડી મુકજો.”

કાઉન્ટની હાજરીમાં આ બધો વખત ડેંગ્લર્સ જમીન ઉપર પડીને તેને પ્રણામ કરી રહ્યો હતો. કાઉન્ટ જવા લાગ્યો. ડેંગ્લર્સ બેઠા થઇને નજર કરી તો કાઉન્ટને ત્યાંથી ઉતાવળે જતાં જોયો. તમામ લુટારાઓ તેને નીચા નમી નમીને સલામો ભરતા હતા.

કાઉન્ટની સુચના પ્રમાણે વેમ્પા પોતે ડેંગ્લર્સની તહેનાતમાં હાજર રહ્યો. ધટાલીમાં પાકતાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રકારનાં ફળ, ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રકારનાં બોજન, અને અતિ સ્વાદિષ્ટ અને મધુર મધુપાનની વ્યવસ્થા તેને માટે એક ક્ષણ માત્રમાં થઇ ગઇ. ડેંગ્લર્સે યથેચ્છ બોજન કર્યું. એટલે તેના જીવમાં કાંઈક જીવ આવ્યો. બોજન પૂરું થયું એટલે વેમ્પા તેના હાથ ઝાલીને તેને તે ઝુકામાંથી બહાર લઇ ગયો, અને પોતે જંગલમાંથી બહાર કાઢી સરીયામ રસ્તા ઉપર લાવીને તેને મૂકી દીધો. તેની ગાડી ત્યાં તૈયાર જ હતી. વેમ્પા તેને ગાડી આગળ છોડીને પાછો જતો રહ્યો. ડેંગ્લર્સ આખી રાત ત્યાં આગળ એમને એમ પડીજ રહ્યો. તેને બીલકુલ જાન નહોતું. છેવટે જ્યારે પ્રાતઃકાળ થયો, ત્યારે તેને માલુમ પડ્યું કે એક બેળાના કિનારા ઉપર તે પડેલો હતો. તેને તૃષ્ણ લાગી હતી તેથી ધીરે ધીરે તે બેળા પાસે ગયો, અને પાણી પીધું. પાણી પીવાને નીચે નમતાં તેણે તે સ્વચ્છ પાણીમાં પોતાનું અતિબિંબ જોયું, તો તેને માલુમ પડ્યું કે તેના કાળા કેશ બધા તદ્દન સફેદ થઇ ગયા હતા.

પ્રકરણ ૬૨ મું.

સા યંદાળના છ વાગ્યાનો સુમાર થયો હતો. સ્ક્રીકના જેવા સ્વચ્છ આકાશમાંથી અસ્તાચલ તરફ જતા ભગવાન સૂર્યનારાયણના કિરણો સમુદ્રના આસમાની રંગનાં જલ ઉપર નૃત્ય કરી રહ્યાં હતાં. દિવસની ગરમી ધીરે ધીરે ઓછી થતી હતી. મંદ મંદ પવનની દહેરો આવવા લાગી. ભૂમધ્ય સમુદ્રના કિનારા ઉપર મધુર, સુગંધિત, અને શીતળ વાયુ મંદ મંદ ગતિથી વહેવા લાગ્યો, અને એક કિનારાનાં પુષ્પો, અને છોડવાઓની સુમંધી બીજે કિનારે પહોંચાડવાના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયો.

આ વખતે એક સુંદર નાણુક નૌકા ભૂમધ્ય સમુદ્રના તરંગોમાં ઝોલાં ખાતી ખાતી ઝડપથી આગળ વધતી હતી. પાણી ઉપર તરતા હંસોની માફક તેની ગતિ હતી. ધીરે ધીરે સૂર્ય ભગવાન પશ્ચિમ દિશામાં ક્ષિતિજની પાછળ અદૃશ્ય થઈ ગયા. પવન મંદ મંદ હોવા છતાં પણ નૌકા ધણી ઝડપથી આગળ વધવા લાગી. એના આગલા ભાગમાં એક ઉંચો શ્યામવર્ણ મનુષ્ય ઉભેલો હતો; જે આંખો તાણીને દૂરથી સમુદ્રનાં મોજાં ઉપર દૃષ્ટિગોચર થતા એક ટાંપુના તુરફ જોઈ રહ્યો હતો.

“ પેલો જ મોન્ટેક્રિસ્ટોનો દ્વીપ કે ? ” તે નૌકામાંના પ્રવાસીએ દિલગીરી ભરેલા અવાજે પેલા મનુષ્યને પ્રશ્ન કર્યો. તે પ્રવાસી એ નૌકાનો તે સમયે નાયક હતો, અને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે જ નૌકા ગતિ કરી રહી હતી.

“ હા નામદાર. ” પેલા નૌકાધ્યક્ષે જવાબ આપ્યો. “ હવે આપણે આવી પહોંચ્યા છીએ. ”

“ આવી પહોંચ્યા ખરા ! ” પ્રવાસી વિષાદપૂર્ણ અવાજે બોલ્યો. “ હા, હા. પેલો તે ટાપુ દેખાય ! ” આ પછી તે ફરીથી પાછો ઉંડા વિચારમાં નિમગ્ન થઈ ગયો, આ વિચારો કેવા પ્રકારના હતા તે તેના મુખ ઉપર ફરકી રહેલા સ્મિત-હાસ્યથી જણાઈ આવતું હતું. થોડીક ક્ષણ પછી તે ટાપુ ઉપર કોઈ પ્રકાશનો ચમકારો થતો જણાયો, અને ધડાકો સંભળાયો.

“ હજુર, ટાપુ ઉપરથી આપણી નૌકા જેવામાં આવી છે, અને તેઓ સંજાથી આપણને પ્રશ્ન કરે છે; તો આપ નામદાર પેતેજ તેનો પ્રત્યુત્તર આપો તો ઠીક. ”

“ કેવી સંજા ? ”

નૌકાધ્યક્ષે પેલા ટાપુ ઉપરથી ફરીથી થતા પ્રકાશ, અને અવાજ તરફ પ્રવાસીનું ધ્યાન ખેંચ્યું.

“ હા, હા. ” તે સ્વપ્નમાંથી જાગ્રત થતાં બોલ્યો. “ લાવો, લાવો. ”

નૌકાધ્યક્ષે તેને એક ભરેલી બંદુક આપી. પ્રવાસીએ ધીમેથી તે ઉંચી કરી, અને હવામાં એક બહાર કર્યો. પાંચેક કલાકમાં તો બધાં સહ લપેટી લેવામાં આવ્યાં, અને ટાપુના કિનારાથી આશરે સોએક ડગલાં દૂર તે નૌકાએ લંગર નાંખ્યું. હોડી તૈયાર જ હતી. પ્રવાસી તેમાં કૂદી પડ્યો, પણ તેમાં બેઠક લેવાને બદલે અદ્ય વાળીને ઉભો રહ્યો. ચાર બલાસીઓ હાથમાં હલેસાં લઈને તેની આજ્ઞા થવાની રાહ જોતા ઉભા હતા.

“ ચાલવા દો ! ” પ્રવાસીએ હુકમ કર્યો. આઠ હલેસાંનો ઝપાટો એકી વખતે શરૂ થયો. હોડી પૂર જોસથી આગળ વધવા લાગી, છતાં પાણીમાં બીલકુલ અવાજ થતો નહોતો. ક્ષણ માત્રમાં તો તેઓ કિનારે પહોંચી ગયા. પેલો યુવાન પ્રવાસી હવે કથી દિશામાં જવાનું હશે, એમ વિચાર કરતો એક ક્ષણ માત્ર આમતેમ દષ્ટિ ફેરવતો હતો, એટલામાં કાંઈક તેના ખભા ઉપર હાથ મૂક્યો, અને કહ્યું : “ મેકઝીમીલીઅન, ચાલ તું આવી પહોંચ્યો ખરો. બરાબર વખતસર આવી પહોંચ્યો છે. ”

“ ઓહો ! કાઉન્ટ ! ” મોન્ટેક્રિસ્ટોનો હાથ લાંબને પોતાના બન્ને હાથમાં દબાવતાં પેલો યુવક આનંદમાં આવીને બોલી ઉઠ્યો.

“ હા, હા. હું જ છું. જો હું પણ તારા જેવો જ નિયમિત છું. પણ દોસ્ત, તારાં કપડાં બધાં બીનાં છે. હવે કપડાં બદલી નાંખ. ચાલ, મેં તારે માટે એવી સુંદર વ્યવસ્થા કરી રાખી છે કે તારી ટાઢ, અને થાક બન્ને એક ક્ષણ માત્રમાં ઉઠી જશે. ચાલ, જો તો ખરો ! ”

મેકઝીમીલીઅને પાછા ફરીને નજર કરી તો કાંઈ નજરે પડ્યું નહિ. ખલાસીઓ કાંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યાં સિવાય ગુપચુપ લાંબી ચાલ્યા ગયા હતા. તેઓએ પૈસા લેવાની પણ દરકાર કરી નહોતી. તેઓની હોડી લગભગ નૌકા સુધી જઈ પહોંચી ગઈ હતી. આ જોઈને મેકઝીમીલીઅનેને ક્ષણ આશ્ચર્ય લાગ્યું.

“ હાં, હાં. ” કાઉન્ટે કહ્યું. “ તમે પેલા ખલાસીઓને શોધી રહ્યા છો કેમ ? ”

“ હા, હા. મેં તેમને કાંઈ પણ આપ્યું નથી, અને તેઓ તો ચાલ્યા ગયા ! ”

“ કાંઈ શીકર નહિ. ” કાઉન્ટે હસતાં હસતાં કહ્યું. “ તમામ ખલાસીઓની નોક મેં એવી મોકલણ કરી છે કે આ ટાપુના કિનારે જે કાંઈ ખલાસી આવે તેણે કાંઈ પણ પૈસા લેવા નહિ. અમારો એવો કરાર છે. આ ટાપુ મારી માલકીનો છે. હું અહિંયાં રાખ્યું. મારી ઇચ્છામાં આવે તેને જ આ કિનારે આવવાની પરવાનગી મળે. ”

મેકઝીમીલીઅન કાઉન્ટના તરફ અચંચાથી નોંધ રહ્યો.

“ કાઉન્ટ, ” તે બોલ્યો. “ તમે પેરીશ હતા, તેવા અહિંયાં નથી જણાતા. ”

“ કેમ, એમ કેમ ? ”

“ અહિં તો તમે હસો છો, બોલો છો અને આનુંદ કરો છો. ”

કાઉન્ટનું મોં ઉતરી ગયું.

“ મેકઝીમીલીઅન, ” તારૂં કહેવું સત્ય છે. તને ફરીથી નોંધને મને એટલો બધો આનંદ થાય છે કે સુખ કેવળ ક્ષણિક છે એ વાત મારા લક્ષ બહાર જ જતી રહી. ”

“ ના, ના, કાઉન્ટ. ” મેકઝીમીલીઅને કાઉન્ટનો હાથ ઝાલતાં કહ્યું. “ તમે જરૂર હસો. તમે પોતાના દાખલા ઉપરથી ખીજને એમ સાબીત કરી બતાવો કે ગમે તેવું દુઃખ પડે તો પણ તે સહન કરવું જોઈએ. અરે, તમે કેવા લલા સદગુણી, અને પરોપકારી છો. મારા મનને આનંદ કરાવવાને, અને મને હિંમત આપવાને તમે પોતે આનંદમાં હોવાનો ઢોંગ કરો છો. ”

“ તારી ભૂલ છે. મેકઝીમીલીઅન, હું ખરેખર જ સુખી હતો. ”

“ ત્યારે તમને મારું તો વિરમરણ જ થયું હોવું જોઈએ. એ પણ ઠીક જ છે. ”

“કેમ વારે એમ ?”

“હા. જુના વખતમાં હિંસક પ્રાણીઓની સાથે સાઠમારીમાં ઉતરતી વખતે બાદશાહની પાસે આવીને નમન કરતાં ગુલામ કહેતો કે “મૃત્યુના મુખમાં પ્રવેશ કરતો એક ક્ષુદ્ર ગુલામ આપ નામદારને નમન કરે છે.”

“ત્યારે હજી તારા મનનું સમાધાન થયું નથી, કેમ ?”

“ઓહ !” મેકઝીમીલીઅને શોક અને ઠપકા ભરેલા અવાજે કહ્યું. “તમે એમ ધારો છો કે મારા મનનું સમાધાન થઈ શકે ?”

“સાંભળ,” કાઉન્ટે જવાબ આપ્યો. “તું મારા શબ્દોની-મારા કહેવાની મતલબ તો સમજી શકે તેમ છે ને ? તું મને સાધારણ મૂર્ખ અજ્ઞાન માણસ તો સમજતો નથી ને ? ખીજા મૂર્ખ માણસોની પેઠે ગમે તેવો બકવાદ કરવાની મને ટેવ નથી. તારા મનનું સમાધાન થયું છે કે નહિ એમ જ્યારે હું તને પ્રશ્ન કરું છું, ત્યારે હું એક સાધારણ મનુષ્ય તરીકે નથી પૂછતો; પણ મનુષ્ય-હૃદયનાં રહસ્યો-દરદો સમજનાર વૈદ્ય તરીકે તને પ્રશ્ન કરું છું. મેકઝીમીલીઅન, ચાલ, આપણે તારા અંતરનું ઉંડાણ તપાસીએ. એકાદ ધાયલ થએલો સિંહ જેવી રીતે ચમકી ઉઠે, તેવી રીતે હજી પણ તું તારા દુઃખના ધાયો ચમકી ઉઠેલો જ રહે છે ? હજી પણ તારી તૃષ્ણા તેથીને તેવી જ છે ? હજી પણ તારો આત્મહત્યા કરવાનો વિચાર જેવોને તેવો જ કાયમ છે ? કે માત્ર આશાભંગ થવાને લીધે જ તારું મન આવી રીતે શોકાતુર રહે છે ? મારા છેલ્લા પ્રશ્ન પ્રમાણે જ તારા મનની સ્થિતિ હોય, અને દોસ્ત, જો હવે તને વધારે શોક થતો ન હોય, જો હવે માત્ર પ્રભુ ઉપર જ તારો વિશ્વાસ હોય, તો તો મેકઝીમીલીઅન, તારે ફરીઆદ કરવી યોગ્ય નથી.”

“ કાઉન્ટ, ” મેક્રીમીલીઅને મૃદુ અવાજે પણ કહતાથી જવાબ આપ્યો. “ માઈ કહેવું તમે જરાજર સાંભળો. આ પૃથ્વી ઉપર છતાં હવે મને માત્ર પરલોકના જ વિચારો આવ્યા કરે છે. મારો આત્મા તમારા જેવા એક મિત્રના હાથમાં જ દેહત્યાગ કરવાને તૈયારી રહ્યો છે. હજી પણ જગતમાં કેટલાંક મારાં સ્નેહી સંબંધીઓ છે, જેમને હું ખરા અંતરથી ચાહું છું. મારી ભાગિની જ્યુલીના ઉપર મારો ધણો સ્નેહ છે; તેના પતિ-એમેન્યુઅલને હું ચાહું છું. પણ મારા જીવનના અંત સમયે મારા તરફ આનંદથી જોઈ રહે, અને મને મરવાની હિંમત આપે એવા કઠિણ હૃદયના સ્નેહીની મારે હાથમાં જરૂર છે. મારી બહેન તો તે દૃશ્ય નજરે પડતાં રડારોળ કરી મુકે અને મૂર્છિત જ બની જાય; તેનું કષ્ટ મારાથી સહન થઈ શકે નહિ. એમેન્યુઅલ પણ મારા હાથમાંથી હથીઆર છુટાવી લે, અને ખૂમરાણુ કરી મુકે. કાઉન્ટ, માત્ર તમે એકલા જ મને આનંદમાં મરવા દો તેમ છો; તમે જ મારા મૃત્યુના માર્ગને આનંદમય બનાવી શકો તેમ છો. ”

“ દોસ્ત, ” કાઉન્ટ જોણ્યો. “ મારા મનમાં હજી એક જ શંકા છે. તું મૃત્યુની સાથે બાથ બીડવાને માગે છે, પણ હજી તારામાં તે ખાટે જરૂરનું મનોબળ મને દેખાતું નથી. હજી તો તારામાં માનસિક નિર્બલતા હોવાનું સમજાય છે. ”

“ ના, ના. માઈ મન સ્થિર છે. માઈ હૃદય મજબુત છે. હું કેવળ શાંત છું. મારી નાડીઓ હમેશ કરતાં વધારે ઊંટાવળી અગર વધારે ધીમી દોડતી નથી. તેમાં રૂધિરનો વેગ સાધારણ છે. મને લાગે છે કે હવે મારો અંતિમ હેતુ સિદ્ધ થવાને કાંઈપણ વાંધો આવે તેમ નથી. તમે મને થોડા દિવસ થોભી જવાને-આશામાં ને

આશામાં થોડા દિવસ નિર્ગમન કરી નાંખવાને કહ્યું હતું. પણ મારા કમનસીબ સલાહકાર, આપના ઉપદેશનું શું પરિણામ આવ્યું તે આપ જાણો છો ? મેં એક માસ સુધી રાહ જોઈ, અગર ખરું જ પૂછો તો એક માસ સુધી અનહદ કષ્ટ મોગવ્યું. તમારા વચનથી મોળવાઈ જઈને મેં પણ ખોટી ખોટી આશાઓમાં દિવસ વ્યતીત કર્યા. મનુષ્યના જેવું કમનસીબ પ્રાણી ખીજું કોઈ જ નથી. આશા જેવી એક કેવળ કાલ્પનિક વસ્તુના મોહમાં તે અંધ બની ફસાઈ રહે છે. મેં પણ એક માસ આશામાં ને આશામાં ગાળ્યો. શાની આશામાં તે હું કહી શકતો નથી. મેં કાંઈ અલૌકિક, અસાધારણ અમત્કારની આશા રાખી. મારી પણ કેવી મૂર્ખાઈ ! મારી પણ અક્લ બહેર મારી ગઈ અને અશક્ય બાબત શક્ય થવાની આશા અને માન્યતામાં નિરર્થક કષ્ટ વેડ્યું, અને સમય ગુમાવ્યો ! મારી આશા કેવા પ્રકારની હતી તેનું વર્ણન મારાથી થઈ શકે તેમ નથી. જેણે આપણા મગજમાં શુદ્ધિની સાથે આશા જેવી વિચિત્ર અને કાલ્પનિક મૂર્ખાઈ પણ ભરી છે, તેજ માત્ર તેનો પ્રકાર સમજી શકે અને જણાવી શકે ! હા, હા. મેં રાહ જોયા કરી, અને સમય ગુમાવ્યો. હા, હા; કાઉન્ટ, હું પણ તમારા શબ્દો ઉપર ખરો ઉત્સુ બની ગયો, અને અશક્યની આશા રાખીને ખેડો. કાઉન્ટ, આપણે પાંચેક કલાકથી આ વિષયની વાત કરી રહ્યા છીએ. અત્યારે જ મારી આંખો ઉઘડી. મને ખરેખરે જ્ઞાન થયું, કે હું તો કેવળ વ્યર્થ આશામાં વખત ગુમાવી રહ્યો છું. કાઉન્ટ, અત્યારે તમે અજાણ્યતાં મારા હૃદયમાં સખ્તમાં સખ્ત ધા લગાવ્યા છે. તમારા આ સખ્ત ફટકાથી મારું હૃદય વિદોર્ણ થઈ ગયું છે; છિન્ન ભિન્ન બની ગયું છે. તમારા દરેક શબ્દથી હવે મારી ખાત્રી થઈ ગઈ છે કે

મારી આશા સધળી વ્યર્થ છે. કાઉન્ટ, હું ધણી જ સંતિથી, ધણી જ આનંદથી, મૃત્યુને બેટવાને તૈયાર છું.” મેકઝીમીલીઅન એટલા જુસ્સાથી આ શબ્દો બોલ્યો કે કાઉન્ટ પોતે પણ કંપી ઉઠ્યો.

“ મિત્ર, મુરખી, ” મેકઝીમીલીઅન આગળ ચલાવ્યું. “તમે મને પાંચમી ઓક્ટોબર સુધી રાહ જોવાને આગ્રહ કરી હતી. આજે ઓક્ટોબર માસની પાંચમી તારીખ જ થઈ છે. અત્યારે રાતના નવ વાગેલા છે. બાર વાગે પાંચમી તારીખ પૂરી થશે અને તે સાથે મારા જીવનનો પણ અંત આવશે. હવે મારે માત્ર ત્રણ જ કલાક જીવવાનું છે. ”

“ઠીક, જેવી તારીખ રહ્યા.” કાઉન્ટ બોલ્યો. “ હશે, હાલ તો મારી સાથે ચાલ.”

મેકઝીમીલીઅન વિચારમાં ને વિચારમાં કાઉન્ટની પાછળ ચાલ્યો. જોષ અગર જાણી શકે તે પહેલાં તો તેઓ એક ગુફામાં દાખલ થયા. આ ગુફાથી વાંચક પરિચિત છે જ. જે ગુફામાં ક્રાઝ અને ‘સીન્બાદ ખલાસી’-(કાઉન્ટ) ની મુલાકાત થઈ હતી, અને જેના વૈભવનું વર્ણન પ્રથમ આવી ચુક્યું છે, તે જ આ ગુફા હતી. મેકઝીમીલીઅનના પગને મૃદુ ગાલીચાનો સ્પર્શ થયો, બારણું ખુલ્યું, ચારે બાજુએથી દ્રાણેન્દ્રિયને તૃપ્ત કરી નાખે, તેવી અત્યંત સુવાસિત પદાર્થોની સુગંધી આવવા લાગી, અને રોશનીના સુંદર પ્રકાશથી-ઝગઝગાટથી તેની આંખો અંજલિ ગઈ. મેકઝીમીલીઅન ખમચાસો; આસપાસના દૃષ્યથી મૂઠ બની ગયો. કાઉન્ટ તેને ધીમેથી અંદર લઈ ગયો.

“ મેકઝીમીલીઅન, ” કાઉન્ટે તેને મૃદુ અવાજે સમજાવતાં કહ્યું. “ જ્યારે ત્રણ જ કલાક બાકી રહ્યા છે ત્યારે જીવનના તે છેલ્લા ત્રણ

કલાક આનંદમાં શા માટે પસાર ન કરવા ? પ્રાચીન રોમન લોકોનો કૂર, અને હાતકી બાદશાહ ‘નિરો’ જ્યારે તેમને દેહાન્ત દંડની સજા ફરમાવતો, ત્યારે તે લોકો પોતાના જીવનનો અંતિમ સમય નાના પ્રકારના ભોગ વિલાસોમાં વ્યતીત કરતા, અને અનેક પ્રકારના ઉત્તમોત્તમ સુગંધી પુષ્પોના પુંજમાં ભરાઈ રહેતા. કે જેથી અંત સમયે મૃત્યુની દુર્ગંધ તેમને કંઈ આપી શકતી નહિ.”

મેકઝીમીલીઅન જરા હરથો. “ઠીક, જેવી તમારી ઇચ્છા.” તે બોલ્યો. “મૃત્યુ એ મૃત્યુ જ છે. તે માત્ર એક પ્રકારની વિસ્મૃતિ-શાંતિ છે. મૃત્યુ એ જીવનનાં બંધનોમાંથી, અને તેથી કરીને નાના પ્રકારના શોક અને કષ્ટમાંથી મુક્તિ છે.” મેકઝીમીલીઅને એક સુંદર વિરામાસન ઉપર બેઠક લીધી. મોન્ટેક્રિસ્ટો તેની સામે બેઠો. પ્રથમ જે અદ્ભૂત પ્રકારના વૈભવવાળા શયનગૃહનું વર્ણન આવી ગયું છે, તેજ દિવાનખાનામાં તેઓ બેઠા હતા. મેકઝીમીલીઅન તો પોતાની વિચારસૃષ્ટિમાં જ નિમગ્ન હતા. તેણે બેદરકારીથી એક વખત ચારે બાજુએ દૃષ્ટિ ફેરવી, પણ કોઈ પણ ચીજ તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું નહિ.

“હવે હવામાં ઉડવાનું—મિથ્યા બકવાદ કરવાનું છોડી દઇને મુદ્દાની વાત ઉપર આવીએ. આપણે પરસ્પર મનુષ્ય તરીકે એક બીજાના વિચારોનો વિનયમ કરીએ.” કાઉન્ટના તરફ જોઇને મેકઝીમીલીઅને કહ્યું.

“ઠીક. ચાલવા દો ત્યારે.” કાઉન્ટે તેને તેમ કરવા પરવાનગી આપી.

“કાઉન્ટ, હું તમને સર્વથા જેવા સમજું છું. સૃષ્ટિની શરૂઆતથી આજ સુધીમાં આખી મનુષ્ય જાતિએ મહાપ્રયાસે જે કાંઈ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું છે, તે સર્વનો તમારામાં સંગ્રહ થએલો છે. તમે આ પૃથ્વીના—મૃત્યુનોકના સાધારણ માનવી નથી, પણ કોઈક અલૌકિક પ્રદેશમાંથી ઉતરી આવ્યા હાજો છો.”

“ મેઠ્ઠીમીલીઅન, તારે કહેવું કેટલેક દરજ્જે સત્ય છે.” કાઢિંટે કહ્યું. આ વખતે તેના મુખ હીપર એક સુંદર હાસ્ય છવાઈ રહ્યું. “ હું એક એવા મુઠ્ઠામાંથી—એવી સૃષ્ટિમાંથી કિતરી આવેલો છું કે જેને તમે મૃત્યુલોકના માનવીઓ ‘શોક’ના નામથી ઓળખો છો.”

“ મને તમારે માટે એટલું બધું માન છે—મારી તમારા હીપર એટલી બધી શ્રદ્ધા છે, કે તમે જે કંઈ કહો છો તે હું કંઈ પણ આશંકા લાભ્યા સિવાય માત્રું છું. હું તમને તે સાબીત કરી આપું. તમે મને આત્મહત્યા કરતાં રોક્યો, અને મૃત્યુનો વિચાર મુલકવી રાખવાને મને આજ્ઞા કરી; અને હું અત્યાર સુધી આશા રાખીને હું બેસી રહ્યો. તમને સર્વ બાબતોનો અનુભવ છે, તો મૃત્યુનો પણ અનુભવ હશે, એમ સમજીને હું તમને પૂછું છું: “ મૃત્યુ કષ્ટમય છે કે ? ”

કાઢિંટે તેના તરફ એક અવર્ણનીય સ્નેહાળ દષ્ટિપાત કર્યો. “ હા. ” તેણે જવાબ આપ્યો. “ હા. મૃત્યુ કષ્ટમય છે, એમાં જરા પણ શંકા નથી. આવેશના પરિણામે જખર જસ્તીથી સ્થૂલ શરીરનો વિનાશ કરતાં મૃત્યુ કષ્ટમય થઈ પડે છે. જે શરીરમાં જરા ફાંસ વાગવાથી દુઃખ થાય છે, તે જ શરીરમાં જરી કે કટાર ખોસી દેવાથી કષ્ટ નહિ થાય, એ માનવું મૂખાંઈ બરેલું છે; જે મગજને સ્હેજ ધક્કો લાગવાથી તેમાં વિકૃતિ થાય છે—બપથા થાય છે, તે જ મગજને પિસ્તોલ—ઝોળાથી વીંધી નાંખવા છતાં પણ દુઃખ થાય નહિ એ વાત માનવી શક્ય નથી. તેવી જ રીતે પરાણે પ્રાણ ફાડતાં મહાબળથી અને અતિતીવ્ર શારીરિક તેમજ માનસિક ત્રાતના ભોગ્ય વધી પડે છે, એમાં લેશ માત્ર પણ સંશય નથી. તેમ છતાં એટલા બધા ભોગે, એટલા બધા કષ્ટ અને પ્રયાસે, જે જ્ઞાતિ મળે છે, તે એવી હોય છે કે તેને ખાતર આવા અમૂલ્ય જીવનનો ત્યાગ કરવા માટે પાછળથી પસ્તાવાનો સમય આવે છે. ”

“ હા, હા. હવે મને એમ સમજામ છે કે મૃત્યુમાં પણ સુખ અને દુઃખનું રહસ્ય રહેલું છે; માત્ર તે સમજાવું બોધ્યો. ”

“ હવે તુ જે બોલ્યો તે બરાબર છે, મેક્રીમીલીઅન, ” કાઉન્ટે આગળ ચલાવ્યું. “ મૃત્યુ આપણી જે પ્રકારની ગરબ સારે છે. જ્યારે તે આપણને શાંતિ આપે છે, ત્યારે તે મિત્રની ગરબ સારે છે; પણ જ્યારે પરાણે પ્રાણ ત્યાગ કરવાનો પ્રસંગ ઊભો થાય છે, ત્યારે તે કેવળ શત્રુની ગરબ સારે છે. આનો આધાર મૃત્યુનું સ્વરૂપ પસંદ કરવાની આપણી પોતાની કાળજી ઉપર રહે છે. ભવિષ્યમાં કોઈક વખત જ્યારે મનુષ્યજાતિ હાલના, કરતાં પણ વધારે જ્ઞાન અને ડહાપણ મેળવશે, જ્યારે જગતના કલ્યાણ માટે કુદરતની તમામ પ્રકારની વિનાશની શક્તિઓ ઉપર મનુષ્ય કાણુ મેળવશે; અને જ્યારે મૃત્યુનું ખરું રહસ્ય મનુષ્યના જાણવામાં આવશે, ત્યારે મૃત્યુ પણ પ્રિયતમાના આલિંગન જેટલું જ મધુર અને આનંદદાયક લાગશે. ”

“ ત્યારે કાઉન્ટ, કદાચ તમારી પોતાની ઇચ્છા જે મૃત્યુને બેટવાની થાય તો તમે આવા પ્રકારનું મૃત્યુ પસંદ કરો, કેમ ? ”

“ હા. ”

મેક્રીમીલીઅને પોતાનો હાથ લંબાવ્યો. “ સમુદ્રના મધ્યમાં, આવા નિર્જન પ્રદેશમાં, આ ગુફાની અંદર તમે મને, શા માટે લઈ આવ્યા એ વાત હવે મારા સમજવામાં બરાબર આવી. તમારો મારા ઉપર નિઃસીમ સ્નેહ છે, તેને લીધે જ. નહિ કાઉન્ટ ? ” તે બોલ્યો. “ તમારો મારા ઉપર નિઃસીમ સ્નેહ હોવાને લીધે તમે હમણાં જે પ્રકરના મૃત્યુની વાત કરી, તેવા મૃત્યુનો ઉપાય મને બતાવવાને જ તમે મને અહિં આ લઈ આવ્યા છો; કારણ, કાઉન્ટ, મને કશું પડે તે તમારથી સહન થાય તેમ નથી. જે મૃત્યુમાં શારીરિક તેમજ

માનસિક કાષ્ઠ પશુ પ્રકારની યાતના હોય નહિ, જેમાં વેલેન્ટાઇનના નામનું ભજન કરતાં અને તમારો ઉપકાર માનતાં હું આ ફાની દુનીઆને છેલ્લા પ્રણામ કરીને સ્વર્ગે જઈ શકું, તેવા મૃત્યુનો માર્ગ ખતાવવાના હેતુથી જ મારા ઉપર કૃપા કરીને તમે મને અહિં આણેલો છે, એમ હવે મને ખાત્રી થાય છે. ”

“ હા, હા. મેઝીમીલીઅન, ” કાઉન્ટે કહ્યું. “ તારું ધારવું ખરાબર છે. મેં તને અહિંઆ તેવા હેતુથી જ આણેલો છે. ”

“ આપનો ધણો ઉપકાર થયો ! આવતી કાલે મારું તમામ કષ્ટ વિનાશ પામશે, એ વિચારથી મારા હૃદયને ધણો જ આનંદ થાય છે. ”

“ ત્યારે, હવે તને કાંઈ મોહ રહ્યો નથી ? આ દુનીઆનો ત્યાગ કરતાં તારા હૃદયને કાંઈ શોક-કાંઈ દિલગીરી થતી નથી ? ”

“ ના, ના. ખીલકુલ નહિ. ”

“ મને છોડીને જતાં પશુ તને કાંઈ દિલગીરી થતી નથી ? ”

મેઝીમીલીઅનનું મુખ એકાએક શોકાતુર બની ગયું, અને તેની આંખમાંથી એક બે અશ્રુબિંદુઓ ટપક્યાં.

“ આ શું ? ” કાઉન્ટે બોલ્યો. “ તને જગતમાં કાંઈક પશુ મોહ રહેલો જણાય છે, અને તેમ છતાં પશુ તું મરવાને તૈયાર થાય છે ? ”

“ કાઉન્ટ, હું આપને વિનંતિ કરું છું. ” તે યુવાને અતિ ધીમા અવાજે ગદ્ ગદ્ કંઠે જવાબ આપ્યો. “ હવે એક સ્પષ્ટ પશુ વધારાનો તમે બોલતા નહિ. મારા દુઃખમાં વધારો કરતા નહિ. ”

કાઉન્ટને હવે પોતાનું ધૈર્ય પશુ ગળવવું લાગ્યું, અને તેના

મનમાં શંકા હિતપન્ન થઇ. “ આ માણસના સુખની ખાતર હું આટલો બધો પ્રયત્ન કરી રહ્યો છું. ” તેણે વિચાર કર્યો. “ મારા હાથે જે જે અનર્થો થયા છે, તેના બદલામાં આ એક સત્કાર્ય કરવાને હું તૈયાર થયો છું. હવે ધારો કે હું છેતરાતો હોઉં અને આ માણસ તેવા સુખને માટે લાયક ન હોય તો ! અરેરે ! તો તો પછી મારો આ બધો પ્રયત્ન ધૂળ મળી જાય ! ” પછી તેણે મેકઝીમીલીઅનને કહ્યું. “ મેકઝીમીલીઅન, તારું દુઃખ, તારો શોક, નિઃસીમ જથ્થાઇ છે, છતાં તું જીવ આપવાને તૈયાર હોય એમ મને લાગતું નથી. ”

“ કાઉન્ટ, ” મેકઝીમીલીઅને એક વિષાદપૂર્ણ હાસ્યથી જવાબ આપ્યો. “ હું પ્રતિજ્ઞા ઉપર તમને જણાવું છું, કે હવે મારા જીવ ઉપર મારો કોઇ પણ જાતનો અધિકાર રહ્યો નથી. ”

“ મિત્ર, ” કાઉન્ટે તેની વધારે પરીક્ષા કરવાના હેતુથી કહ્યું. “ તું જાણે છે કે જગતમાં મારે કોઇ સચું વહાલું રહ્યું નથી. હું તને મારા પોતાના પુત્ર તરીકે માનતો આવ્યો છું. જો, ત્યારે હવે મારા પુત્રને બચાવવાની ખાતર મારી સર્વ સંપત્તિ, અરે મારા જીવનનો પણ ભોગ આપવાને હું તૈયાર છું. ”

“ એટલે તમે શું કહેવા માગો છો ? ”

“ લક્ષ્મી યુવાન, તું જીવનનો ત્યાગ કરવાને તૈયાર થયો છે, કારણકે અઢકંઠા દ્રવ્ય અને સંપત્તિમાં શું શું સુખ રહેલું છે, કેવા કેવા પ્રકારના ભોગવિલાસો લક્ષ્મી મનુષ્યને આપી શકે છે, તે હજી તારા જાણવામાં અગર સમજવામાં આવ્યું જ નથી. મેકઝીમીલીઅન, મારી પાસે મારી સાધારણ ગણતરી પ્રમાણે ઓછામાં ઓછી દસ

કરોડની મિલકત છે. આ બધી મિલકત હું તને આપું છું. એટલી સંપત્તિથી તો જગતમાં તું તારી કાંઈ પણ ઇચ્છાને તૃપ્ત કરી શકીશ. તને મહત્વાકાંક્ષા હશે તો તારી તે ઇચ્છા તૃપ્ત કરવાને હરેક માર્ગ ખૂલેલો થશે. તું જગતને ઉંધું વાળી શકીશ. પૂર્વના સૂર્યને ધારીશ તો પશ્ચિમમાં ઉગાડવાને પણ તારામાં સામર્થ્ય આવશે. સષ્ટિ માત્રને તું તારી આંગળીના ટેરવા ઉપર નચાવી શકીશ. મોહશ્ય મહીરા પીને ઉન્મત્ત બનેલા જગતમાં તું પણ ઉન્મત્ત થઈને વિચરણ કરી શકીશ. તો હવે આત્મહલાના-મૃત્યુના અશુભ વિચારોને તારા હૃદયમાંથી દૂર કર. ”

“ કાઉન્ટ, ” મેકઝીમીલીઅને આ બધાનો કાંઈ પણ જવાબ આપવા પોતાના ખીસ્સામાંથી ધડીઆળ કાઢીને જોઈને ઉદ્ગાસીનતાથી કહ્યું: “ તમે મને વચન આપેલું છે. સાડાઅગીઆર થયા છે. ”

“ મેકઝીમીલીઅન, મારા જ ઘરમાં, મારી જ નજર આગળ, એવું અચાટ કર્મ કરવાનો તારો વિચાર છે ? ”

“ ત્યારે મને અહિંથી ચાલ્યો જવોદો. ” તે યુવાન ઉભો થતાં બોલ્યો. “ તહિં તો હું એમ માનીશ કે તમે મને મારા પોતાની ખાતર ચ્હાતા નથી, પણ તમારા પોતાના સ્વાર્થની ખાતર જ મારા ઉપકરનેહ રાખો છો. ”

“ ઠીક. ” ઉપરના શબ્દો સાંભળીને કાઉન્ટનું મુખ પ્રકુલિત થઈ ગયું. “ તારી ઇચ્છા એવી જ જણાય છે. ” તે બોલ્યો. “ તું, દૃઢ નિશ્ચયી છે એમ ખાત્રી થાય છે. વાર તારા કહેવા પ્રમાણે તારા હૃદયનો રોગ અસાધ્ય છે, અને માત્ર કાંઈક અલૌકિક ચમત્કારથી જ તારે દુઃખ ટળી શકે તેમ છે. ઠીક. બેસ, નીચે બેસ, એક જરાક થોભી જા. ”

મેકઝીમીલીઅને કાઉન્ટની આજ્ઞા પાળી. કાઉન્ટ ઉઠ્યો, અને પોતાના ગભામાંની સોનેરી સાંકળીમાં પરોવેલી નાની સરખી કુંચીથી એક બાબુની દિવાલમાંનું એક કપ્પાટ ખોલ્યું. તેમાંથી એક ચાંદીની સુંદર કેતરકામવાળી નાબુક ડબ્બી બહાર કાઢી. તેના ઉપરનું નકશીકામ બડીબર જોનારની આંખ ઠરી જાય તેવું હતું. કાઉન્ટે તે ડબ્બી લાવીને ટેબલ ઉપર મૂકી. તેને ધીમેથી ખોલી તો તેમાંથી તેના કરતાં પણ ચઢીઆતી કારીગીરીના નમુનાની એક સોનાની ડબ્બી નિકળી તેની ચાંપને જરાક આંગળાનો સ્પર્શ કરતાં તેનું ઢાંકણ ખુલ્લો ગયું. તેમાં કાંઈક ઔષધ જેવો પદાર્થ હતો, જેનો રંગ પણ સમજી શકવો મુશ્કેલ હતો. સોનાની ડબ્બી અને તેને જડેલા હિરા માણેક વિગેરેની લીધે તે લાલ, ભૂરા, અને સોનેરી રંગનું કાંઈક મિશ્રણ હોય એમ લાગતું હતું. કાઉન્ટે એક સોનાના ચમચામાં તેમાંથી થોડોક પદાર્થ લઈને મેકઝીમીલીઅનને આપ્યો, અને તેના તરફ એક દીર્ઘ દૃષ્ટિથી નિહાળી રહ્યો. તે ઔષધનો રંગ લીલો હતો, અમ મેકઝીમીલીઅનને હવે સ્પષ્ટ જણાયું.

“ જો દોસ્ત, તું ક્યારેનો જે ચીજની માગણી કરી રહ્યો છે, અને જે તને આપવાનું મેં વચન આપ્યું હતું તેજ આ છે ”

“ કાઉન્ટ, હું મારા ખરા અંતરથી તમારો આભાર માનું છું. હું તમારો અતિશયી છું. ” મોન્ટેક્રિસ્ટોના હાથમાંથી ઔષધીનો ચમચો લેતાં મેકઝીમીલીઅન બોલ્યો.

કાઉન્ટે ‘મીઝ એક ચમચો લઈને પેલી ડબ્બીમાંથી તેમાં તેટલી બીજી ઔષધી લીધી.

“ અરે, કાઉન્ટ, તમે આ શું કરો છો ! ” તેનો હાથ ઝાલીને તેમ કરતાં તેને અટકાવતાં તે યુવાને પુછ્યું.

“ મેકઝીમીલીઅન, હું પણ હવે જીંદગીથી તારી માફક ખરે-ખર કંટાળી ગયો છું, અને અત્યારે જ્યારે લાગ મળ્યો છે ત્યારે-”

“ અરે, થોભો થોભો, ” મેકઝીમીલીઅને કહ્યું. “ તમને જીંદગીનો કંટાળો આવવાનું કાંઈપણ કારણ નથી. મારા જેવા ફેટલાંએ તમારા સ્નેહનાં પાત્રો જગતમાં છે; તેમજ તમને અંતરથી મહાનાર મનુષ્યો પણ છે. તમને શ્રદ્ધા છે, તમને સારી સારી આશાઓ પણ છે. તમારે માફ અનુકરણ કરવું યોગ્ય નથી. તમારાથી તેમ કરી શકાય નહિ. તમે જે મારો દાખલો લઈને જીવતનો અંત લાવશો, તો તે એક ભયંકર ગુન્હો, અને મહાપાપ થશે. પ્રણામ, મારા ઉદાર હૃદયી દયાળુ મિત્ર, છેલ્લા પ્રણામ. હું જઈને વેલેન્ટાઇનને સ્વર્ગમાં મળીશ, અને મારે માટે તમે જે જે તકલીફ લીધી છે, તે સર્વ હકીકત તેને નિવેદન કરીશ. ”

અને પછી ધીમે ધીમે પણ જરાપણ ખમચાયા સિવાય, સ્નેહપૂર્વક કાઉન્ટનો હાથ દબાવતાં, તે યુવાન પેલી ચમત્કારિક ઔષધિ ગળી ગયો. પછી બન્ને જણા શાંત થઈને બેઠા. મૂંઝો અક્ષી તહેનાતમાં હાજર હતો. તે કોરીના પ્યાલા અને હુકા મૂકીને જતો રહ્યો. આરસની પુતળીઓના માથા ઉપરના દીવાનો પ્રકાશ મેકઝીમીલીઅનને ધીરે ધીરે ઝાંખો થતો લાગ્યો, અને આસપાસનાં સુગંધી દ્રવ્યોમાંથી સુગંધ પણ ઓછી થતી જણાઈ. મોન્ટેક્રિસ્ટો જરાક અંધકારમાં લપાઈને મેકઝીમીલીઅનની સામે બેઠો હતો, અને તેને બારીકીથી નીહાળી રહ્યો હતો. મેકઝીમીલીઅનને માત્ર કાઉન્ટની ચળકતી આંખો જ દેખાતી હતી. પ્રથમ તો તે યુવાનને કાંઈક ઉદાસી લાગવા માંડી. તે પછી ધીરે ધીરે તેના મગજમાં જડ્યતા આવવા લાગી. તેના હાથ પગ તદ્દન ઢીલા થઈ ગયા, અને વિરામાસન ઉપર

તે ઢળી પડ્યો. ઓરડામાંની વસ્તુઓના રંગ અને સ્વરૂપનું જ્ઞાન તે ધીરે ધીરે જૂલવા લાગ્યો. તેના અવ્યવસ્થિત અને ભ્રમિષ્ટ ચિત્તને લીધે તેની દૃષ્ટિ આગળ ઓરડામાં હાજર નહિ એવા અનેક પદાર્થો અને દૃષ્યો ખડાં થયાં. ગુફાની દીવાલોમાં સંખ્યાબંધ દ્વાર અને પડદા ખૂલતા તેને જણાયા.

“ કાઉન્ટ, હવે હું જ્ઞાતિમાં આ અસાર સંસારનો ત્યાગ કરું છું. મારા ઉદાર મિત્ર, હવે હું રજા લઉં છું. મારો અંત સમય હવે આવી પહોંચ્યો છે.—હું જાઉં છું. હું તમારો અત્યંત ઋણી છું. ” મેકઝીમીલીઅને ધીમે ધીમે મહા પ્રયાસે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા. તેણે પોતાના હાથ લંબાવવાનો એક છેલ્લો પ્રયત્ન કરી જોયો, પણ તે ખીલકુલ ઉંચો થઈ શક્યો જ નહિ. તે વખતે તેને મોન્ટેક્રિસ્ટો મંદ મંદ હાસ્ય કરી રહેલો જણાયો, પણ કાઉન્ટના તે હાસ્યમાં હંમેશની માફક વિષાદ, ઉપહાસ, અગર લયાનકતા જેવો કાંઈપણ પ્રકાર દૃષ્ટિગોચર થયો નહિ. પિતાનું પોતાના બાલકના પ્રતિ જેવું વાત્સલ્યનું હારય હોય છે, તેવું તે હાસ્ય હતું. સાથે સાથે કાઉન્ટના શરીરનું કદ તેને ખેવડું થઈ ગયેલું લાગ્યું.

મેકઝીમીલીઅનની સર્વ ઇન્દ્રિયો શિથિલ બની ગઈ: તે તદ્દન અશક્ત બની ગયો; તેની નસેનસમાં જાડયતા બ્યાપી ગઈ; અનેક પ્રકારના નવા નવા વિચારો ઉપરાછાપરી તેના મગજમાં ઉભરાવા લાગ્યાં; તેની દૃષ્ટિ આગળ ચિત્રવિચિત્ર નાના પ્રકારનાં દૃષ્યો ખડાં થવા લાગ્યાં, અને જોતજોતામાં અદૃશ્ય પણ થઈ જવા પણ લાગ્યાં. વિચારો અને દૃષ્યોનું કોઈક વિચિત્ર પ્રકારનું સંમિશ્રણ થવા લાગ્યું. આ રીતે ધીરે ધીરે તે નિર્બળ, અશક્ત, અને નિશ્ચેષ્ટ બની ગયો, અને આખરે તેની શુદ્ધ બુદ્ધિ જતી રહી. બહારના પદાર્થોનું તેને

કોઇપણ પ્રકારનું જ્ઞાન, અમર જ્ઞાન રહ્યું નહિ, અને મૃત્યુ પહેલાંની સાન્નિપાતિક સ્થિતિનો તે અનુભવ કરવા લાગ્યો. ફરીથી એક વખત કાઉન્ટનો હાથ પકડવાની તેને ઇચ્છા થઇ, પણ તેનો પોતાનો હાથ જરાપણ ખસી શક્યો નહીં; છેલ્લા પ્રશ્નામ કહેવાની ફરીથી ઇચ્છા થઇ આવી, પણ જીભ જરાપણ હાલી શકી નહીં. તેની ઇચ્છા વિરુદ્ધ તેની ભારે થએલી સુસ્તીમાં આવેલી આંખો આપોઆપ બંધ થઇ ગઇ. પોતે કોઇ ગાઠ અંધકારમાં નિમગ્ન થઇ ગયો હોય એવી તેને ખાતરી થઇ, છતાં તે અંધકારમાં પણ તેની નજર આગળ એક પરિચિત આકૃતિ રમી રહી.

કાઉન્ટે પાસેનું એક દાર ખોલી નાંખ્યું. સાથેના દિવાનખાનામાંથી આંખોને આંજી નાંખે એવો પ્રકાશ આવવા લાગ્યો. ક્ષણવાર પછી તે દિવાનખાનાના ઉમરા ઉપર એક અનુપમ સુંદરી આવીને ઉભી રહેલી જણાઇ. મધુર હાસ્ય અને અમી-દષ્ટિથી તેને નીહાળી રહેલી કોઇ સાક્ષાત્ દયાની દેવી હોય એવી તે યુવતી મેકમીલીઅનને જણાવા લાગી.

“ આ શું ? મારે માટે આ સ્વર્ગનાં દાર ખુલે છે કે શું ? આ દેવી-આ સ્વર્ગીય સુંદરી તો મારી સ્વર્ગસ્થ પ્રિયતમાના જેવીજ આશ્ચર્ય લાભે છે ! ”

મોન્ટેક્રિસ્ટોએ આંગળી કરીને પેલી યુવતીનું ધ્યાન મેકમીલીઅન તરફ ખેંચ્યું; એટલે તે મંદ મંદ હાસ્ય કરતી, હાથ જોડીને તેના તરફ આગળ વધવા લાગી.

“ વેલેન્ટાઇન ! આ તો વેલેન્ટાઇન ! ” મેકમીલીઅન મનમાં જ બબડવા લાગ્યો, પણ શબ્દોચ્ચાર કરવાને તે પોતાના હોઠનો ઉપયોગ કરી શક્યો નહિ. આંતરિક આવેશમાં જાણે તેનું બધું

સમાજેલું હોય, તેમ તેણે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂક્યો, અને આંખો પાછી બંધ કરી.

વેલેન્ટાઇનથી તે બીલકુલ જોઇ રહેવાયું નહિ. તે તેના તરફ દોડી. ફરીથી તેના હોઠ ફફડ્યા.

“ તે તને બોલાવે છે. વેલેન્ટાઇન, ” કાઉન્ટ બોલ્યો. “જેના હાથમાં તારું ભારી સોંપેલું છે, અને જેનાથી મૃત્યુએ તારો વિયોગ કરાવ્યો હોત, તે તને બોલાવી રહ્યો છે. તારા નામનું રટણ કરી રહ્યો છે. સુભાગ્યે આ વખતે મૃત્યુને મ્હાત કરવાને હું ભાગ્યશાળી થયો છું. વેલેન્ટાઇન, એક બાબતની તો હવે તું સંપૂર્ણ ખાત્રી રાખજે, કે આ દુનીઆમાં તો તેનાથી વિયોગ થવાનો તારે કદી પણ ભય રાખવાનો નથી; કારણ કે તારી ખાતર તો તે મૃત્યુના મુખમાં જઈને પડ્યો છે.

મારા હાથે જાણ્યે અજાણ્યે જે જે અનર્થો ઘડાયા છે, તેના પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે મેં એ નિર્દોષ પ્રેમીઓની જીંદગીઓ બચાવી છે. આ મારા સન્કાર્યનો પ્રભુ મારા પાપના પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે સ્વીકાર કરે !”

વેલેન્ટાઇને કાઉન્ટને હાથ પોતાના બંને હાથમાં લીધો, અને એક પુત્રીના જેટલા ભક્તિ અને જ્હાલથી તે હાથ ઉપર એક ચુંબન કર્યું. તેનું કોમળ હૃદય ઉપગરના આનંદથી ઉભરાઇ જવા લાગ્યું.

“ હા, જહેન, હા. ” કાઉન્ટનું હૃદય પણ ભરાઇ આવ્યું. “મારો ઉપકાર માન ! તારી જીભ થાકે ત્યાં સુધી તું મને કહ્યા કર કે મેં તમને બંને જણને પાછાં સખમાં લાવી મુક્યાં છે. તારા તેવા શબ્દોની મારે અત્યારે કેટલી મરૂર છે તે તને માલુમ નથી. ”

“ હા. હા. મારા અંતરના ઉંડણુમાંથી-મારા ખરા જીગરથી હું આપનો આભાર માનું છું. ” વેલેન્ટાઇનને કહ્યું. “ મારા હૃદયની લાગણીની સત્યતા વિષે હજી આપના મનમાં કાંઈ શંકા રહેતી હોય તો આપ હૈદીને પુછો. મારી બહાલી ભગિની હૈદીને પુછો. ક્રાન્સ છોડીને અમે નિકળ્યાં ત્યારથી તે આ ક્ષણ સુધી અમે માત્ર આપની જ વાતો કર્યા કરી છે. અમારા વાર્તાલાપનો વિષય આપના સિવાય ખીજો કોઈજ હતો નહી. હૈદીએ આજના શુભ દિવસ અને આ શુભ ધડી માટે શાંતિથી રાહ જોવાનો મને ઉપદેશ આપ્યા કર્યો છે. ”

“ ત્યારે હૈદીની સાથે તારે બને છે ખરું કે ? ” કાઉન્ટે એવી આતુરતાથી પુછ્યું, કે તેના હૃદયનો ભાવ તે ગુમ રાખી શક્યો નહિ.

“ અરે, આપ તો બનવાંની વાત કરો છો; પણ હું તો તેને ખરા અંતઃકરણથી મારી બહેનના જેવી ચાહું છું. ”

“ વારૂ, ત્યારે વેલેન્ટાઇન, સાંભળ. ” કાઉન્ટે કહ્યું. “ મારે પણ તારી પાસે એક મહેરબાની માગવાની છે. ”

“ મહેરબાની ? મારી પાસે ? કાઉન્ટ, આપ ભૂલી જાઓ છો કે હું તો આપની પુત્રી છું. આપની આજ્ઞા મારે શિરસાવંઘ છે. શું આપના ઉપર વળી મહેરબાની કરવાનું સફલાગ્ય મને મળેલું છે ? ”

“ હા, હા. હૈદીને તું તારી બહેન કહે છે, તો મારી તને એક ખાસ વિનંતિ છે, કે તું તેને તારી પોતાની બહેન પ્રમાણેજ હમેશાં ગણતી રહેજે. મેં તારા ઉપર કાંઈક પણ ઉપકાર કર્યો છે, એમ જો તારી માન્યતા થતી હોય, તો તેનો બદલો તારાથી બને તેટલો. તું હૈદીને આપજે. તેનું રક્ષણ કરવાનું કાર્ય તારે માથે આવી

પડ્યું છે.” કાઉન્ટનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું; તે ગળગળો થઈ ગયો. “કારણકે હવેથી તે ખિચારી નિર્દોષ બાલા આ જગતમાં અસહાય અને એકલી રહેશે”

“હૈદી જગતમાં એકલી અને અસહાય ?” કાઉન્ટની પાછળથી એક અવાજ આવ્યો. “અને તેનું કારણ ?”

કાઉન્ટ અમક્યો. તે પાછો ફરીને જુએ છે તો હૈદીને ત્યાં ઉભેલી જોઈ. તેના મુખ ઉપરનો તમામ રંગ ઉડી ગયો હતો. ભય અને આશ્ચર્યથી સ્તબ્ધ બનીને તે એક પૂતળાની માફક ઉભી હતી.

“કારણકે,” કાઉન્ટે તેને કહ્યું. “હૈદી, આવતી કાલે તને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મળશે. સમાજમાં તારી ઉચ્ચ પદ્ધતિને બદલે તેવું યોગ્ય સ્થાન તારે સ્વીકારવું પડશે; કારણકે મારા પ્રારબ્ધ સાથે તારું ભાવી જોડીને તારા ભાવીને હું કદી અંધકારમાં નાંખી દેનાર નથી. રાજકુમારી ! તારા પિતાની સંપત્તિ અને નામ હું તને પાછું સોંપું છું.”

હૈદીનું મુખ પ્રથમના કરતાં પણ વધારે શીકકું પડી ગયું. તેનાં નેત્રમાંથી ચોધાર અશ્રુપ્રવાહ ચાલવા લાગ્યો. બે હાથ જોડીને ગદ્ગદ કંઠે તે બોલી:—

“પ્રભુ, સ્વામિન, ત્યારે શું આપ મારો ભાગ જ કરવા માંગો છો ?”

“હૈદી ! હૈદી ! તું યુવાન છે, સૌન્દર્યવતી છે. મારી તન એક વિનંતિ છે કે હવે તું મારું નામ પણ બૂલી જ, અને સુખી થા !”

કહ્યું.

“વાર, જેવા આપની ઇચ્છા.” હૈદી બોલી. “સ્વામિન,

આપની આજ્ઞા પબશે. આપના હુકમનો જરૂર અમલ થશે. હું આપનું નામ વિસરી જઇશ, અને સુખી થઇશ.”

આટલું કહીને તુર્તજ તે પાછી ફરી.

“અરરર !” બેલેન્ડાઇન જે મેકગ્રીમીલીઅનની પાસે બેસીને તેના કપાળ ઉપર હાથ ફેરવી રહી હતી તે બોલી ઉઠી. “હે પ્રભુ! કાઉન્ટ, આપ એટલું પણ જોઇ શકતા નથી કે હૈદીનું સુખ કેવું શીકકું પડી ગયું છે? તેના હૃદયમાં કેટલું દુઃખ થાય છે તે શું તમને હજી પણ સમજાતું નથી?”

હૈદીએ ગમે તેવા પાપાણુ હૃદયને પણ બેઠી નાંખે એવા અવાજે રોતાં રોતાં જવાબ આપ્યો.

“જહેન, તેમને એ સમજવાનું શું કારણ? તેઓ તો મારા માલિક છે, અને હું તેમની દાસી —ના—ગુલામડી છું. પૈસા આપીને તેઓએ મને ખરીદેલી છે. તેઓને મારી દરઝાર શા માટે હોય? મારા જેવી અનેક ગુલામડીઓ તેઓ દરરોજ ખરીદી શકે તેમ છે; એટલે મારા માલિક કાંઈ મારા જેવી એક તુરંજ ગુલામડીની દર-કાર કરવાને બંધાએલા નથી. ગુલામડીના તરફ ગમે તેવું વર્તન ચલાવવાનો તેમને અધિકાર છે.”

હૈદીના અવાજે, આવેશપૂર્ણ રૂઢને, કાઉન્ટના હૃદયને બેઠીને ચૂર્ણ કરી નાંખ્યું. હૈદીની અને તેની દૃષ્ટોદૃષ્ટ મળ્યા. તેનાં નેત્રનું તેજ તેનાથી સહન થઇ શક્યું નહિ.

“હે પ્રભુ !” કાઉન્ટ પોતાના મનમાં જ બબડ્યો. “મારા મનની શંકા ખરી ઠરસી કે શું? મારા સંશયમાં કાંઈ સત્યતા હશે કે શું?” પછી હૈદી તરફ જોઇને તેણે હૈદીને પૂછ્યું: “હૈદી, શું તારી એવીજ ઇચ્છા છે કે મારાથી તારો કદીજ વિયોગ થાય નહિ?”

“પ્રભુ,” હૈદીએ જરા મૃદુ અવાજે ઉત્તર આપ્યો. “હું તો હજી બાલક છું. આપે મારા જીવનમાં માધુર્ય રેડ્યું છે, એટલે તે જીવનનો ત્યાગ કરતાં પણ મારા હૃદયને અસહ્ય કષ્ટ થવાનું છે.”

“એટલે તારું કહેવું એવું છે, હૈદી, કે જો હું તારો ત્યાગ કરું તો—”

“તો હું આ જીવનનો પુરતજ ત્યાગ કરવાની. હા, સ્વામિન, હા. મારા જીવનનો હું તે જ ક્ષણે અંત લાવવાની.”

“ત્યારે શું તારો પ્રેમ મારા ઉપર ચોંટ્યો છે?”

“વેલેન્ટાઇન, બહેન, જો તો ખરી! કાઉન્ટ આ પ્રશ્ન કરે છે, તે તો તું જરા સાંભળ! મારો તેમના ઉપર પ્રેમ છે કે કેમ એવો તેઓ મને પ્રશ્ન કરે છે. બહેન, હું ધારું છું કે આનો જવાબ મારા કરતાં તુંજ મારા તરફથી વધારે સારી-રીતે આપી શકીશ. વેલેન્ટાઇન, ખીજી વખત કદાચ તને પણ તેઓ એમ પૂછશે, કે મેકમીમીલીઅન ઉપર તારો પ્રેમ છે કે કેમ? જો તું તેને ચ્હાતી હોય તો તારે પણ તે કહી બતાવવું પડશે.”

હૈદીનો આવો ઠપકા કાઉન્ટનાથી સાંભળી શકાયો નહિ. તેનાં નેત્રમાંથી ચાલી રહેલો અશ્રુપ્રવાહ તેનાથી વધુ વખત જોઇ રહી શકાયો નહિ. તેનું હૃદય ઊછળા મારી રહ્યું. તે હાથ મહેળા કરીને હૈદીને પોતાની બાથમાં લેવાને આગળ આવ્યો. એક ધીમી હર્ષશોક મિશ્રિત ચીસ પાડતી હૈદી તેની બાથમાં લપાઇ ગઇ.

“હા, હા.” તે હસકા ખાતી કહેવા લાગી. “હું આપનેજ આજે છું. મારો પ્રેમ આપનામાંજ સ્થિતિ થયો છે. મારા હૃદયમાં હું આપનીજ ચનોકર મૂર્તિનું પૂજન કર્યા કરું છું. મારાં અશ્રુ આપના દિલ્લરનાં દહનને મારેજ પ્રતિજ્ઞા તલસે છે. આપના કબો

મારા દેહ ઉપર સ્વામિત્વ મેળવ્યું છે, પણ મારું હૃદય તો મે પોતેજ આપની પાસેથી કાંઈ પણ બેદલાની આશા રાખ્યા સિવાય મારી મેળેજ આપને અર્પણ કર્યું છે. આપના ઉપકાર અને સ્નેહે મને ઘેલી કરી મૂકી છે. મારે આ જગતમાં કાંઈજ નથી. જેમાં ગણું તેમાં માત્ર આપજ છો. આપના ઉપર મારો કાંઈ પણ અધિકાર નથી, તે હું સારી પેઠે સમજું છું, છતાં હું આપનેજ ચાહું છું. આપની ગુલામ હોવાથી આપનો પ્રેમ મેળવવાના અધિકારની હું સ્વપ્ને પણ આશા રાખી શકું તેમ નથી; તો પણ એક પુત્રી જેવા રીતે પોતાના પિતાને ચ્હાય છે, એક ભગિની જેમ પોતાના બંધુને ચ્હાય છે, તેવીજ રીતે હું આપને ચાહું છું. અરે, તે કરતાં પણ આપને માટેનો મારો પ્રેમ અધિક છે. હું પોતે તે સમજી અગર સમજાવી શકતી નથી. મારા પોતાના જીવન કરતાં પણ હું આપને અધિક ચાહું છું; કારણકે મનુષ્ય જાતિમાં આપ એક અતિ હિદાયરચરિત, અદ્વિતીય, અને ઉત્તમ પુરૂષ છો. હવે આપ આપની ઇચ્છામાં આવે તેવી રીતનું મારી સાથે વર્તન રાખવાને મુખત્યાર છો.”

“જે એમજ હોય, તો તો સુંદરી, તારી ઇચ્છા તુમ થાય! શત્રુઓ સાથેના યુદ્ધમાં મારું સંરક્ષણ કરી, જે પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ મને મારા હરેક કાચમાં વિજય અપાવ્યો છે, તેની ઇચ્છા હવે મારી પાસે વધુ પ્રાથક્ષિત કરાવવાની નથી એવું આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે! મારી ઇચ્છા મારી કાયાને કૃષ્ટ આંખી, જાણ્યે અજાણ્યે મારાં હાથે ધડાએલા અનર્થો માટે પોતે અતિ શિક્ષા ખમી પશ્ચાત્તાપ કરવાની, અને એ રીતે પ્રભુની ક્ષમા મેળવવાનો પ્રયત્ન કરવાની હતી; પણ તેણે પોતેજ મને બ્યારે આ શુભ ઘડી

બતાવી છે, અને મારા ઉપર આવી કૃપા કરી છે, ત્યારે તે ઉપરથી તેણે મારા અપરાધોની અને ક્ષમા આપી દીધી છેજ, એમ સામીત થાય છે. હૈદી, મારી મધુરી પ્રાણુપ્રિય હૈદી, તારા આવા પ્રેમનો મારાથી અસ્વીકાર થઇ શકે તેમ નથી. પરમાત્માની શું ખરજી હશે તે કાણુ જાણે ? જે બાબતો વિસરી જવાની મારી ઇચ્છા છે, તે બાબતો આપોઆપ વિસારે પડે તેવા હેતુથીજ કદાચ તારા હૃદયમાં મારે માટે આવા પ્રેમની પરમાત્માએ પ્રેરણા કરી હશે તો ?”

“પ્રભુ, આપ શું કહેવા માગો છો તે મારાથી સમજાતું નથી.”

“હૈદી, મારું કહેવું એટલુંજ છે કે તારા માત્ર એકજ શબ્દથી મારા હૃદયમાં અત્યારે જે ભાવ ઉત્પન્ન થયો છે, તેવો ભાવ વર્ષોના અનુભવથી કદી પણ ઉત્પન્ન થયો નહોતો. હૈદી, મારે પણ જગત્માં હવે તારા સિવાય બીજું કોઇજ નથી. તારી આતરજ હવે હું જીવનમાં રસ લેતો થઇશ; તારે લીધેજ હવે હું સુખ દુઃખનો અનુભવ લઇશ. ”

“વેલેન્ટાઇન, તું સાંભળે છે કે બહેન ?” હૈદીએ વેલેન્ટાઇનને ઉદ્દેશીને કહ્યું. “કાઉન્ટ કહે છે કે મારે લીધે હવે તેમને દુઃખ ભોગવવું પડશે. તેમને માટે મારી જીંદગીનો ભોગ આપવાને હું તૈયાર છું, છતાં તેઓને મારે લીધે કષ્ટ ભોગવવું પડે છે ! આ ન્યાય જોયો કે બહેન ?”

કાઉન્ટ જરા ખમચાયો.

“ત્યારે શું ખરેખરજ પ્રભુએ મારા ઉપર કૃપા કરી છે ?” તેણે પોતાના મનને પ્રશ્ન કર્યો. તેના અંતરાત્માએ તે બાબતની સાક્ષી પૂરી. “મને તેમ હોય:-પ્રભુની કૃપા તરીકે હોય, અથવા તો અવકૃપા તરીકે હોય, મને તેમ હોય, પણ પ્રભુની પ્રેરણાને માન આપી આનો હું સ્વીકારજ કરીશ. પ્રભુ દયાળુ છે; તેણે મને ક્ષમા

કરી છે; એટલે માફ બાવી ઉજવણ છે.” “ હૈદી, હૈદી,” તેણે તે સુંદરીને ફરોને બાથમાં લેતાં કહ્યું: “ચાલ, ચાલ, હવે એ બધી વાતો જવાદે. મેં તારા પ્રેમનો સ્વીકાર કર્યો છે.” આટલું કહીને કાઉન્ટ હૈદીને લઇને લાંથી ચાલતો થયો.

કાઉન્ટ અને હૈદીના લાંથી ગયા પછી વેલેન્ટાઇન મેકઝીમીલીઅનની પાસે તેની તપાસ રાખતી હાલ્યા ચાલ્યા સિવાય બેસી રહી. લગભગ કલાકેક તેવી રાતે પસાર થયો. ત્યાં સુધી મેકઝીમીલીઅન તદ્દન બેભાન અવસ્થામાં નિશ્ચેષ્ટ પડી રહ્યો. આખરે વેલેન્ટાઇને ફરીથી તેના હૃદય ઉપર હાથ મૂકી જોયો, તો તેમાં ધબકારા થતા તેને લાગ્યા. તેના હોઠ જરા જરા ફરકવા લાગ્યા, અને તેના શરીરમાં સ્હેજ કંપારીઓ આવતી જણાઇ, આથી તેનામાં ફરીથી ચૈતન્ય આવતું હોવાની તેને ખાત્રી થઇ અને તેના મનને જરા શાંતિ વળી. થોડીક ક્ષણ પછી તેનો શ્વાસોચ્છવાસ જરા જોસથી ચાલતો માલુમ પડ્યો. આ સ્થિતિમાં વળી પાછો કેટલોક સમય પસાર થયો.

આખરે તેની આંખો ખુલી, પણ તેમાં શરૂઆતમાં કાંઇ પણ જોવાની અગર ઓળખવાની શક્તિ ન હોય તેમ તે સ્થિર અને ચેતન સિવાયની જણાઇ. થોડી વાર પછી તેની દૃષ્ટિ ચારે બાજુએ ફરતી થઇ, અને આસપાસના પદાર્થો તેને ઓળખાવા લાગ્યા; એટલે તે ક્યાં પડ્યો હતો તેનું તેને જ્ઞાન થયું, અને તે સાથે તેની લાગણીઓ અને દુઃખ તાજાં થયાં.

“અરેરે!” તે નિરાશા ભરેલા અવાજે બોલી ઉઠ્યો. “હું તો અહિંમાં કાઉન્ટની ગુફાગણા દિવાનખાનામાંજ હજી રહ્યો છું. કાઉન્ટ મને છેતર્યો! તેની ચમત્કારિક ઔષધીનો માત્ર કેવળ ઢોંગજ હતો, એમ હવે મારી ખાત્રી થાય છે. હજી હું જીવતો જ છું. હવે

તેના નાદે ચાલવાની કાંઈજ જરૂર નથી. તેવા લુચ્ચા માણસનો—
કમારોનો વિશ્વાસ ન રાખતા હવે મારી જાતેજ મારો છૂટકારો કરી
લેવો જોઈએ.” એમ કહેતાં ટેમલ તરફ તેની નજર મઘ. ત્યાં એક
કઠાર પડેલી જોઈને તે લેવાને તેણે હાથ લાંબાવ્યો.

તે જાનમાં આવતાં વેલેન્ટાઈન તેની પાછળ એવી રીતે ઉભી
રહી હતી કે મેકઝીમીલીઅન તેને એકાએક જોઈ શકાયો નહિ.
તેને જરી તરફ હાથ લાંબાવતાં વેલેન્ટાઈને જોયો, એટલે વધુ વખત
તે શ્વાંત રાખી શકી નાહ.

“બહાવા,” તેણે અતિ મધુર અને શાંત અવાજે કહ્યું.
“જમત થમને તે બાજુએ હાથ લાંબાવતા પહેલાં જરા મારા તરફ
તો દષ્ટિ કરો !”

અવાજ સાંભળતાંજ મેકઝીમીલીઅન ચમક્યો અને તે દિશા
તરફ વળ્યો. વેલેન્ટાઈન મંદ મંદ હાસ્ય કરતી તેને નિહાળી રહી
હતી. તેનાં નેત્રમાંથી અમૃત વરસી રહ્યું હતું.

મેકઝીમીલીઅનની બુદ્ધિ બહેર મારી મઘ, તેની આંખો અંજામ
મઘ, અને તેનું મગજ ભમવા લાગ્યું. થોડીક ક્ષણ સુધી એ પોતે
મૃત્યુ લોકમાં હતો કે સ્વર્ગમાં, જીવતો હતો કે મરણ પામ્યો હતો,
અને પોતે જે દૃષ્ય જોઈ રહ્યો હતો, તે સ્વપ્ન હતું કે સત્ય હતું,
તેના તેને સંશય આવ્યો; અને પોતાના ભ્રમિત મગજને ટેકાણે
લાવવાના હેતુથી ધુંટણીએ પડીને પ્રભુને વિનવવા લાગ્યો.

• વેલેન્ટાઈન તેની પાસે આવી; અને તેના ખભા ઉપર તેણે
હાથ મૂક્યો. હવેજ તેની ખાત્રી થઈ કે તે જે દૃષ્ય જોઈ રહ્યો હતો
તે સ્વપ્ન નહોતું, પણ સત્ય હતું; તે મરણ પામીને સ્વર્ગમાં નહોતો
આવ્યો, પણ મૃત્યુ લોકમાંજ હતો. મોન્ટેક્રિસ્ટોના ટાપુ ઉપરની
કાઉન્ટ એફ મોન્ટેક્રિસ્ટોની ગુફાના દિવાનખાનામાંજ તે હતો. વેલેન્ટાઈન

પણ મરી ગઇ નહોતી, પણ જીવતી, જાગતી, સહિસલામત, તેના આગળજે ઉભી હતી. એટલુંજ નહિ પણ તેના આરોગ્ય અને સાન્દર્યમાં કાંઈક અલૌકિક વધારો થયો હતો. તે હોયો થયો.

દાંબા વિયોગ પછી મળેલું આ ત્રીજી યુગલ એક ખીજના હઠ આલિંગનથી બદ્ધ થયું.

તે રાત્રી તેમની કેવી રીતે પસાર થઇ હશે ?

* * * *

ખીજે દિવસે પ્રાતઃકાલમાં અરણ્યોદય સમયે વેલેન્ટાઇન અને મેકઝીમીલીઅન એક ખીજના હાથમાં હાથ મિલાંતીને સમુદ્ર કિનારે ફરતા હતાં. વેલેન્ટાઇન પોતાના પ્રિયતમને જૂતકાલના કેટલાક બનાવોના સંબંધમાં ખુલાસા કરી રહી હતી. તેના પતિના ઘરમાં તેની માદેખી દરમ્યાન એક દિવસે રાતના વખતે મોન્ટેક્રિસ્ટો તેના દિવાનખાનામાં કેવી રીતે દાખલ થયો; તેને સર્વ હકીકત તેણે કેવી રીતે સમજાવી; વેલેન્ટાઇનના ઉપર કોણ કેવી રીતે વિષ-પ્રયોગ કરી રહ્યું હતું, તે તેણે કેવી રીતે પકડી કાઢ્યું; તે વાત તેણે વેલેન્ટાઇનને કેવી રીતે સમજાવી, અને પાછળથી કેવી રીતે સાબીત પણ કરી બતાવી; છેવટે તેને કાઉન્ટે કોષ્ટક પ્રકારની અમતકારિક ઔષધી આપીને ડોક્ટરને તથા આસપાસનાંઓને કેવી રીતે છેતર્યા; અને તેની જીંદગી અચાવવા માટે તે જાણે તદ્દન મરીજ થઇ હોય, એવી સ્થિતિમાં તેણે વેલેન્ટાઇનને કેવી રીતે આશ્વી મૂકી હતી, તે સર્વ બાબતોનું સવિસ્તર વર્ણન કરી બતાવ્યું. અંતમાં 'કાઉન્ટે તેને કબરમાંથી કેવી રીતે કાઢી સારવાર કરી જાનમાં આણી, અને હૈદીની સાથે મોન્ટેક્રિસ્ટોના ટાપુમાં કેવી સાવચેતીથી અને સુરક્ષિત રીતે મોકલાવી આપી હતી, તે તમામ હકીકત કહી બતાવી.

તેઓ જે ગુફામાં હતાં તેનું દાર ખુલ્લું હોવાથી પ્રાતઃકાળ

ચએલો જોઈને તેઓ આવી રીતે ફરવા નિકળી પડેલાં હતાં. આગળ જતાં એક ખડક ઉપર એક મનુષ્ય ઢીબેલો મેકઝીમીલીઅને જોયો. તે તેઓની આતુરતાથી સહ જોઈ રહ્યો હોય એમ લાગતું હતું. મેકઝીમીલીઅને વેલેન્ટાઇનનું લક્ષ તે માથુસ તરફ ખેંચ્યું.

“ઓહો !” તે પેલા માથુસને જોતાંજ મોલી ઢી. “અરે એ તો જોકોય છે. એ તો કાઉન્ટની નોકાનો નોકાખ્યક્ષ છે.” એમ કહીને તેણે જોકોયને પાસે આવવાને ઇજાજત કરી.

“કેમ તમારે અમને કાંઈ કહેવું છે ?” વેલેન્ટાઇનને પૂછ્યું.

“મારે આપને કાઉન્ટનો પત્ર આપવાનો છે.”

“કાઉન્ટનો પત્ર !” મેકઝીમીલીઅન અને વેલેન્ટાઇન બન્ને ચમક્યાં.

“હા, હા. આપ વાંચો એટલે સમજાશે.” પેલા નોકાખ્યક્ષે ઉત્તર આપ્યો.

“પ્રિય બાઈ મેકઝીમીલીઅન—

“આ પત્ર તમને જોકોયો પહોંચાડશે. તે એક ઘણો નિપુણ નોકાખ્યક્ષ છે. મારો વિશ્વાસ નોકર હોવાથી તેના ઉપર વિશ્વાસ મુકવાને તમારે જરા પણ આશંકા લાવવાનું કારણ નથી.

“તમારે માટે એક નોકા તૈયાર રહેશે. જ્યારે તમારી ઇચ્છા થાય ત્યારે જોકોયને તમારે આજ્ઞા કરવી, એટલે તે તમને લેધોન પહોંચાડી દેશે; જ્યાં જુદાં મોં. નોન્ટીઅર પોતાની પૌત્રીનાં લગ્ન પહેલાં તેને આશ્વસ આપવાને માટે તમારી બન્ને જણાની અતિ આતુરતાથી રાહ જાઈ રહ્યા છે.”

• “મિત્ર, મોન્ટેક્રિસ્ટોના ટાપુ ઉપરની ગુફામાં, પેરીસમાંના મારા મેહેલમાં અને ટ્રીપોર્ટમાંના મારા બંજરામાં જે કાંઈ મીલકત છે, તે સર્વ મીલકત પોતાના જુના શેઠ મોરેલના પુત્ર મેકઝીમીલીઅન અને તેની પ્રિયતમા વેલેન્ટાઇનને તેમના લગ્નની સંયુક્ત ભેટ તરીકે એડમંડ દ્વારા તેમને બન્ને જણને આપી જાય છે.

“ દોસ્ત, વેલેન્ટાઇનનો પિતા દીવાનો બની ગયો છે. તે ઉન્મત્તાશ્રમનો નિવાસી થયો છે. તેનો બાપ (નાનો એડવર્ડ) સપ્ટેમ્બર માસમાં માતાની સાથેજ ગુજરી ગયો છે; એટલે તેના પિતાની તમામ મીલકતનો વારસો કાયદેસર રીતે વેલેન્ટાઇનનેજ મળવાનો છે. મીલકત બેશુમાર છે તેમાં કંઈ પણ પ્રશ્ન નથી; પરંતુ તે સદ્ગુણી યુવતીને મારી એક ખાસ નમ્ર વિનંતિ છે કે તેણે તે વારસાસાથી એક પાંચ પણ પોતાના ઉપભોગમાં ન લેતાં ગરીબ અનાથોને ધર્માદા કરી દેવું.

“ બાઈ, એક વખત હું પણ સેતાનની માફક પ્રભુની સાથે મારી પોતાની તુલના કરતો હતો, અને તે મહાન જગતપિતાની બરાબર હું મને પોતાને સમજતો હતો. પણ આજે તે સર્વાન્તર્ધામી પરમાત્માની પાસે હું દીન અને વિનીત બાવથી ક્ષમાની વાચના કરી રહ્યા છું; અને કબુલ કરું છું કે સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં માત્ર તે પરમાત્માજ એકલો સર્વવ્યાપી સર્વશક્તિમાન અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે. કંઈ પણ કરવાની, નહિ કરવાની અગર કરેલું અન્યાયા કરવાની શક્તિ માત્ર તેનામાંજ છે. હું અક કેવળ ક્ષુદ્ર જંતુ હોઈ તેની આજ્ઞા કરી મહાપાતકમાં પડ્યો છું.

“ તારા બાવીસું સંરક્ષણ કરનારી-તારા હૃદય મંદીરની અધિષ્ઠાત્રી દેવીને તું વિનંતિ કરજે કે તે મારે માટે તે પરમ કૃપાળુ પ્રભુની પ્રાર્થના કરતી રહે. પરમાત્મા દયાળુ છે. તે કદાચ તેની પ્રાર્થનાઓ સાંભળશે, અને તેના પરિણામે મારા હૃદયનો સંતાપ ઓઝો થશે.

“ મેકઝીમીલીઅન, મનુષ્યનું પોતાનું મન એજ તેના સુખ દુઃખ અને બંધ મોક્ષનું કારણ છે. ખરું જોતાં જગતમાં સુખ દુઃખ જોવું કંઈ છેજ નહિ. સુખ દુઃખ એ તો માત્ર એક સ્થિતિની બીજી સ્થિતિની સાથેની તુલનાનું પરિણામ છે. બીજું કંઈજ નથી.

“જેણે બારેમાં બારે દુઃખ સહન કર્યું હોય છે તેજ ઉત્તમમાં ઉત્તમ પ્રકારના સુખને સારી રીતે સમજી શકે છે, અને તેનો બરાબર અનુભવ લઈ શકે છે. જીવનના આનંદ અને સુખની ખરી કિંમત બરાબર સમજવાને મરણ એ શું ચીજ છે તેનું મનુષ્યને બરાબર જ્ઞાન થવું જોઈએ. આપણને તે અનુભવ થોડે વયે અંશે થયેલો છે.”

“મારાં બહાલાં બચ્ચાંઓ, બારે હવે, તમે દીર્ઘાયુ અને સુખી થાઓ અને જીવનના નાના પ્રકારના આનંદ અને રસનો લ્હાવો લો. પણ એટલી વાત તમે બંને જણ કદી પણ વિસરતાં નહીં કે, બાવી જણવાની અને તે સમજવાની શક્તિ પ્રભુએ મનુષ્યને આપી નથી ત્યાં સુધી તો “ધૈર્ય અને આશા” એ બે શબ્દોના સૂત્રના પરિપાલનમાંજ મનુષ્યનું મોટામાં મોટું ડહાપણ સમાયેલું છે.

“હી. તમારો મિત્ર,

“એડમન્ડ દાંતે,

“કાઉન્ટ ઓફ મોન્ટેક્રિસ્ટો.”

આ પત્ર વાંચ્યો ત્યારેજ વેલેન્ટાઇનને પોતાના રિતાના ગ્રાંડપણના, અને પોતાની અપરમાતા, તથા મામના મરણની પહેલ વહેલી ખબર પડી. તેનું મુખ શીડકું પડી ગયું, હૃદયમાંથી શોકના ઉદ્ગાર નિકળી ગયા, અને આંખોમાંથી અશ્રુપ્રવાહ ચાલ્યો. તેને છેલ્લી આખરે સુખ તો મળ્યું, પણ તે બધું મોઘું મળ્યું. કુટુંબના ક્ષયને અંતેજ તેના મનના મનોરથો સફલ થયા, જો કે તે માટે તે પોતે કાષ્ઠપણ રીતે દોષને પાત્ર નહોતી.

• મેકઝીમીલીઅન પણ શોકાતુર દષ્ટિથી ચારે બાજુ જોઈ રહ્યો.

“પણ,” તે બોલ્યો. “કાઉન્ટની ઉદારતા બલબલને મ્હાત રી નાંખે તેવી છે. મારી સામાન્ય સ્થિતિથી વેલેન્ટાઇન સંતુષ્ટ જ હશે. દોરત,” તેણે જેકોબને પૂછ્યું. “કાઉન્ટ ક્યાં છે? ચાહ, તે તેમની પાસે લઈ જા.”

જેકાપોએ ક્ષિતિજ તરફ આંગળી બતાવી.

“એટલે શું ?” વેલેન્ટાઇને પૂછ્યું. “કાઉન્ટ ક્યાં છે ? દેહી ક્યાં છે ? તું શું કહેવા માગે છે ?”

“પણે નજર કરો. જુઓ, જુઓ.”

તે નાવિકે જે જગા બતાવી તે તરફ બંને જણે નજર કરી. તેમના દષ્ટિ સ્થિર થતાં ક્ષિતિજમાં એક સફેદ સદે તેમને દષ્ટિ-ગોચર થયું.

“ગયો !” મેકઝીમીલીઅન ગભરાતો બોલી ઉઠ્યો. “ગયો ! કાંઈ પણ કલ્લા અગર ખબર આપ્યા સીવાય એમને એમ ચાલ્યો ગયો ! મિત્ર, તને મારા છેલ્લા પ્રણામ છે ! શુભેચ્છક હિતરવી, તને મારા છેલ્લા પ્રણામ !”

“ગયા !” વેલેન્ટાઇન અશ્રુપાત કરતી શોકાતુર ચહેરે બબડી. “ગયા ! કાઉન્ટ ! મિત્ર ! મારા છેલ્લા પ્રણામ ! દેહી ! સખી ! બેન ! મારા છેલ્લા પ્રણામ !”

“હવે આપણે તેમની સાથે ફરીથી કાંઈ વખત મેળાપ થશે કે કેમ તે કાણ કહી શકે ?” મેકઝીમીલીઅનનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. તેનાં નેત્ર જીનાં થઈ ગયાં, અને રોતાં રોતાં તેણે વેલેન્ટાઇનને પ્રશ્ન કર્યો.

“બહાલા, ” અશ્રુપૂર્ણ ચક્ષુથી કુસકાં લેતાં લેતાં વેલેન્ટાઇન મેકઝીમીલીઅનને દિલોસો આપવા લાગી. “બહાલા, કાઉન્ટે આપણને પોતાના પત્રમાં સિખામણ દીધી નથી કે ‘ધૈર્ય’ અને ‘આશા’ એ બે શબ્દના સત્તા પરિપાલનમાંજ મનુષ્યનું મોટામાં મોટું કલ્યાણ સમાજેલું છે. ”

